

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Мр Татјана Г. Трајковић
ГОВОР ПРЕШЕВА
докторска дисертација

Ниш, 2015.

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF PHILOSOPHY

Mr Tatjana G. Trajković
SPEECH OF PREŠEVO
doctoral dissertation

Niš, 2015.

Ментор: Др Јордана Марковић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Чланови комисије:

Др Надежда Јовић, ванредни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Др Жарко Бошњаковић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Датум одбране: _____

ГОВОР ПРЕШЕВА

Резиме

Општина Прешево налази се на крајњем југу Србије, између границе према Македонији на југу, административне границе са Косовом и Метохијом на западу и општина Бујановац и Трговиште на североистоку. Обухвата градско насеље Прешево и 34 села. На овом подручју најбројнији становници су Срби и Албанци.

У српској дијалектологији говор пршевског краја био је предмет истраживања Данила Барјактаревића (*Пршевско-бујановачка говорна зона*), али су његове анализе и закључци, изложени на четрдесетак страна, фрагментарни и, у најмању руку, непотпуни. Поред тога, бројна дешавања на социолошком плану почела су да мењају слику распрострањености српског језика у овом делу Србије. Наметнула се потреба за детаљнијим изучавањем српског говора пршевске области, те је из ње проистекао овај рад.

Анализа српског говора општине Прешево урађена је на два начина: 1. у првом делу рада приступило се класичној дијалектолошкој обради прикупљеног материјала из пршевских села и варошице Прешево, 2. у другом делу је обрађен градски говор Прешева, који је заснован на савременим социолингвистичким методама.

Рад се састоји из следећих поглавља: *Уводне напомене, Фонетика, Морфологија, Из синтаксе, Социолингвистичка кретања, Закључне напомене, Текстови*. Први део (друго, треће и четврто поглавље) донео је закључке који већим делом представљају новине у лингвогеографском смислу, док је други део (пето поглавље) својим статистичким резултатима наговестио могуће правце кретања српског народног пршевског говора.

Закључци до којих се дошло у раду:

1. према свим својим одликама пршевски говор припада најјужнијем типу јужноморавских говора призренско-тимочке дијалекатске области који карактеришу македонизми: повлачење акцента са отворене ултимае, парадигматски акценат, -у у 1. л. јд. презента, уопштавање *-ле* у множини радног гл. придева;

2. пршевски говор је обележен изразитим аналитизмом који се огледа и у удвајању личних заменица са употребом предлога;

3. показало се да је Прешево подручје бројних изоглоса које су представљене на картама у раду;

4. социолингвистичка анализа донела је резултате који говоре о редуковању дијалекатских црта у градском говору, што је још више изражено у случају диглосије.

Испитивање прешевског говора отвора питање стања у суседним неистраженим говорима (као што је то бујановачки), а имплицитно упућује на потребу истраживања мањих градских говора призренско-тимочке дијалекатске области, као и других српских дијалеката.

Кључне речи: српски језик, Прешево, дијалектологија, призренско-тимочка дијалекатска област, јужноморавски говорни тип, социолингвистика, говор града.

Научна област: лингвистика

Ужа научна област: дијалектологија

УДК број: 811.163.41'282.2(497.11Preševo)

CERIF: H 401

SPEECH OF PREŠEVO

Summary

Preševo municipality is situated in the furthest south of Serbia, from the Macedonian border in the south, the administrative border with Kosovo and Metohija in the west and the municipalities of Bujanovac and Trgovište in the northeast. It covers the town center of Preševo and 34 villages. This area is mostly inhabited by Serbs and Albanians.

The speech in Preševo area, considered in the context of the Serbian dialectology, was the subject of Danilo Barjaktarević research (*Preševo-Bujanovac speaking zone*), but its analysis and conclusions set out in forty pages, are fragmentary and, at the very least, incomplete. In addition, numerous sociological events began to change the picture of the of the Serbian language prevalence in this part of Serbia. This work emerged as a result of a need for a more detailed study of Serbian speech in Preševo area.

The analysis of Serbian speech in Preševo municipality was done in two ways: 1. The first part of the paper deals with the classical dialectological processing of the collected material from Preševo town and its villages, 2. The second part of the paper includes the urban Preševo speech based on modern sociolinguistic methods.

The paper consists of four chapters: *Introductory remarks*, *Phonetics*, *Morphology*, *Syntax*, *Sociolinguistic movements*, *Concluding remarks* and *Texts*. The conclusions that largely represent novelties in lingua geographical sense are made in the first part (the second, third and fourth chapter), while the second part (the fifth chapter) according to its statistical results suggests possible directions for Serbian Preševo speech.

The conclusions that were reached in the work:

1. According to all its properties Preševo speech belongs to the southernmost type of South-Morava speech, to Prizren-Timok dialect area, which is characterized by Macedonisms: the withdrawal of the accent from the last syllable, paradigmatic accent, *-u* in the first person singular in present tense, generalizing *-le* in the plural of active verbal adjective;

2. Presevo speech is marked by distinctive analytism reflected in the doubling of personal pronouns with the use of adverbs;

3. It is shown that the Preševo area is rich in isoglosses represented on the maps in the work;

4. The sociolinguistic analysis brought the results that indicate the reduction of dialectal features in the town speech, which is even more emphasised in the case of diglossia.

The study of Preševo speech raises the question of unexplored speeches in neighboring areas (such as Bujanovac), and implicitly suggests the need for research of speeches in small towns of Prizren-Timok dialect area, as well as other Serbian dialects.

Key words: Serbian language, Preševo, Dialectology, Prizren-Timok dialect area, South-Morava speech type, Sociolinguistics, speech of city.

Scientific field: Linguistics

Scientific discipline: Dialectology

UDK: 811.163.41'282.2(497.11Preševo)

CERIF: H 401

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.....	1
ФОНЕТИКА	8
АКЦЕНАТ	8
Акценат код именице	11
Акценат код заменица	18
Акценат код придева	21
Акценат код бројева	23
Акценат код глагола	26
Акценат код непроменљивих речи	37
Преношење акцента на проклитику	39
Акценат на негацији код глагола	40
Речи са два акцента	40
Дезакцентуација	40
ГЛАСОВНИ СИСТЕМ	42
Вокали	42
Полугласник	42
Вокали средњег реда	51
Судбина назала задњег реда	53
Јат	54

Рефлекси вокалног <i>л</i>	60
Вокално <i>р</i>	63
Вокалске групе	66
Контракција вокала	70
Редукција вокала	71
Афереза	71
Синкопа	71
Апокопа	72
Елизија	73
Покретни вокали	74
Уметање вокала	78
Супституција вокала	78
Вокал <i>а</i>	79
Вокал <i>е</i>	80
Вокал <i>и</i>	83
Вокал <i>о</i>	85
Вокал <i>у</i>	87
Хапнологија и сродне појаве.....	88
Консонанти	90
Сонант <i>Ј</i>	90
Сонант <i>Ј</i> на почетку речи	90

Сонант <i>J</i> у медијалној позицији	93
Сонант <i>J</i> на крају речи	99
Сонант <i>B</i>	101
Сугласник <i>Ф</i>	104
Сугласник <i>X</i>	107
Сугласничка група <i>X</i>	109
Сугласник <i>S</i>	110
Сугласници <i>Ч</i> и <i>Џ</i>	111
Сугласници <i>Ђ</i> и <i>Ђ</i>	113
Сонанти <i>Н</i> , <i>Њ</i> и <i>Л</i> , <i>Љ</i>	114
Судбина финалног <i>Л</i>	117
Јовање	121
Палатализација	128
Консонантске групе	128
Иницијалне сугласничке групе	128
Сугласничке групе у медијалној позицији	132
Судбина финалних консонантских група	137
Сандхи	139
Асимилација и дисимилација сугласника	141
Африкатизација	142

Десоноризација	143
Метатеза	143
Народна етимологија	144
МОРФОЛОГИЈА	145
ИМЕНИЦЕ	145
Први деклинациони тип	146
Номинатив једнине	146
Општи падеж једнине	149
Вокатив једнине	152
Номинатив множине	153
Општи падеж множине	155
Други деклинациони тип	157
Номинатив једнине	157
Општи падеж једнине	159
Вокатив једнине	161
Номинатив множине	162
Општи падеж множине	163
Трећи деклинациони тип	164
Номинатив једнине	164
Општи падеж једнине	165
Вокатив једнине	166

Номинатив множине	166
Општи падеж множине	168
Хипокористичка и слична имена на <i>-e</i> и <i>-и</i>	169
Посебне напомене о именицама	171
Именице уз бројеве	174
Збирне именице	177
Именице плуралија тантум	177
Трагови синтетичке деклинације	178
ЗАМЕНИЦЕ	183
Личне заменице	183
Именичке заменице <i>ко</i> и <i>шта</i>	201
Заменице сложене од <i>кој</i> и <i>што</i>	202
Показне заменице	205
Присвојне заменице	212
Односно-упитне заменице	219
Неодређене заменице	222
Одричне заменице	224
Опште заменице	224
ПРИДЕВИ	227
Присвојни придеви	231
Компарација придева	232

Деклинација придева	234
Множина придева	235
БРОЈЕВИ	236
Основни бројеви	236
Редни бројеви	241
Бројне именице	243
Збирни бројеви	244
Дистрибутивни и мултипликативни бројеви	244
ГЛАГОЛИ	245
Презент	245
Аорист	253
Имперфекат	257
Перфекат	260
Плусквамперфекат	264
Футур I	265
Футур II	267
Императив	267
Потенцијал	271
Глаголски придев трпни	272
Глаголски придев радни	274
Глаголски прилог садашњи	275

Глаголски прилог прошли	276
Глаголи <i>јесам, бити, хтети</i>	276
Посебне напомене о глаголима	282
НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ	287
Прилози	287
Прилози за место	287
Прилози за време	293
Прилози за начин	299
Прилози за количину	304
Предлози	306
Везници	310
Речце	313
Партикуле	316
Узвици	319
ИЗ СИНТАКСЕ	320
Нека напомене о конгруенцији	321
Множина именица средњег рода	321
Збирне именице	322
Именице плуралија тантум	325
Удвајање објекта	327
Посебне напомене о удвајању личних заменица	328

Плеонастичка употреба заменица	333
Место заменичке енклитике уз глаголе	333
Употреба речце <i>не</i> уз глаголе	333
СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА КРЕТАЊА	336
ОБРАДА ГРАЂЕ	341
Групе говорника према узрасту	342
Групе говорника према образовању	368
КВАНТИТАТИВНА АНАЛИЗА	388
ДИГЛОСИЈА У ПРЕШЕВСКОМ ГОВОРУ	403
ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ	406
ТЕКСТОВИ	416
ЛИТЕРАТУРА	444

Уводне напомене

0.1. Општина Прешево налази се на крајњем југу Републике Србије, на граници са Македонијом. Смештена је између планине Рујан на истоку, границе према Македонији на југу, и планине Карадаг на западу.

Кроз Прешево протиче Прешевска Моравица у коју се уливају мање реке: Чукарачка река (у коју се улива Трнавска река), Ораовачка река, Чавадарска река (у коју се улива Голема река), тако да негде након села Букуревица настаје Моравица (у коју се улива неколико мањих река: Шошајска река, Буштрањска река), да би се Моравица код Бујановца улила у Јужну Мораву.

Ова општина обухвата градско насеље Прешево и 34 села. Аутопут Е75 дели прешевску област на два дела. Источно се налазе села: Стрезовце, Славујевац, Алиђерце, Големи Дол, Рељан, Љаник, Свињиште и Буштрање. Западно од аутопута су: Миратовац, Цакановац, Трнава, Чукарка, Норча, Курбалија, Прешево, Ораовица, Жујинце, Станевце, Сефер, Бујић, Церевајка, Печено, Децце, Илинце, Мађере, Госпођинце, Гаре, Ранутовац, Берчевац, Буковац, Рајинце, Горња Шушаја, Доња Шушаја, Црнотинце, Букуревац.¹ Трифуноски источни део назива Моравица, док је западни део Кумановско-прешевске Црне Горе, мада се по њему распоред села не поклапа у потпуности са претходним распоредом с леве и десне стране аутопута (в. Трифуноски 1948, Трифуноски 1951).

*

¹ Уз наведени списак прешевских села треба напоменути да постоје засеоци, физички издвојени од својих матичних села, али се административно и даље воде под именом неког другог села. То су: Ашане и Маминце под Стрезовцем, Трнавска Река под Трнавом, Цер под Миратовцем.

Карта 1: Насеља у Општини Прешево

0.2. Прешево је старо насеље, о чијој старини сведоче трагови античке и римске културе, пронађени на локацијама са ових простора, који се чувају у народном музеју у Врању.² Први писани помени о целој Кумановско-прешевској Црној Гори датирају из XI века када је грађена манастирска црква Света Богородица у Матејчи. Српски владар жупан Вукан је 1103. године управљао областима до Скопља и Тетова. Наредне године ова област враћа се у византијске руке. Овај крај је 1189. године био под управом Стефана Немање, мада је и то било краткотрајно. У оквирима српске државе налази се и за време владавине краљева Драгутина и Милутина и цара Душана. Овим крајем у средњем веку управљао је севастократор, а касније, вероватно, и деспот Дејан Дејановић, чије порекло није сасвим разјашњено. Зна се да је он био зет Цара Душана по сестри Теодори (у калуђерству Евдокији) и отац Јована Драгаша и Константина Дејановића. „Држава

² О овоме налазимо податке у Вукановић 1966: 5.

Дејановића“ је 1355. године обухватала старе Жупе Жеглигово (Козјача, Средорек и највећи део Пчиње) на истоку и Прешево са једним делом гњиланског Карадага на западу (в. Рајичић 1952–1953: 229). Старе жупе Врање и Морава налазиле су се ван тадашње Дејанове баштине. Након Душанове смрти, овим подручјем управљају синови севастократора Дејана – Драгаш и Константин. После Константинове смрти 1394. године, ова област је подељена на два дела и неко време јужним делом, Кумановском Црном Гором, владају Турци, а северним, Прешевском Црном Гором, влада ћесар Угљеша (1402–1423). Турци су ушли у северни део тек са освајањем осталог дела Србије, негде од 1441. године. После неколико устанака и покушаја да се овај крај ослободи турске власти, српска војска је 1878. године продрла до села Лојана (прво село преко границе са Македонијом), али се ускоро повукла до Летовице (у близини Бујановца). Берлинским конгресом граница према Турској повучена је још северније, код села Ристовца. Коначно ослобођење од Турака уследило је 1912. године.

0.3. Прешево се први пут помиње 1381. године у хрисовуљи „царице Јевдокије“, која са сином Константином прилаже Хиландару задужбину севастократора Дејана, цркву у Архилевници са имањем и извесним добрима у Прешеву (в. Рајичић 1952–1953: 6, Хаџи-Васиљевић 1913: 389–393).

0.4. Састав становништва био је различит од најстаријих времена до данас. Пре досељавања Словена, ова област била је саставни део Дарданије, илирске провинције. Повећан број Јужних Словена везује се за време владавине Немањића, о чему сведоче топоними и бројни остаци материјалне културе (трагови цркава, манастира, гробаља, селишта и сл.). Са доласком Турака у почетку се нису десиле значајније етничке промене. Турци су се доселили касније из Анадолије и преко Биљаче. Са Турцима у овај крај досељавају се и Цигани, али је и даље већи број јужнословенског становништва. Касније наступају ратовања и сеобе, па и нови миграциони процеси. Један од догађаја који је покренуо исељавања са ових простора је напредовање војске аустријског генерала Пиколоминија у рату против Турака. Восјци су се придружили јужнословенски добровољци. Након пораза од Турака почиње исељавање Срба у великом таласу Сеобе Срба 1689–1690. године. Исељавање Срба пред турском одмаздом захватило је и крајеве јужне Србије: Горњу Мораву, Изморник, Скопску Црну Гору, скопску котлину, кумановску и прешевску околину. Осипање српског становништва нарочито интензивно је

било у време Првог и Другог српског устанка и од 1878. године. У време балканских ратова забележено је досељавање јужнословенског становништва у ове крајеве, чему су највише допринели географски положај и клима погодна за земљорадњу и сточарство. Албанци су се у прешевски крај досељавали sukcesивно и то од друге половине XVIII века и нарочито од 1878. године. Од 1912. године почело је исељавање муслиманског становништва, пре свега Турака. Када говори о стариначком становништву Кумановско-прешевске Црне Горе, Трифуноски (1951а: 82–85) наводи и одређени број поисламизираних родова, који су променом вере избегли миграције и њих има, осим у прешевској и кумановској области, у Горњој Морави, Изморнику, Тиквешу, Рајцу, Кичевији, Мијаку, пределу око Пчиње и у Кривој Реци. Што се тиче досељеника, они су се кретали у три струје:

– западна, која је била најјача (са Косова и Метохије, из Горње Мораве, Црне Горе, Босне, Далмације и Лике дошло је православно становништво; из Албаније су долазили муслимани и то је најзначајнији део досељеничког становништва),

– источна, нешто слабија од западне (из околине Криве Паланке, Босилеграда, Пчиње, Моравице, Куманова) и

– северна (из околине Ристовца, Врања, Пирота, Бујановца, Масурице, Владичиног Хана и Сурдулице).

Прво досељавање муслимана из Албаније почело је у другој половини XVIII века, док су се мухацири досељавали од 1878. године.

Узроци миграција су углавном економске и социјалне природе (сиромаштво, потурчивање, зулуми, освете и сл.). Исељавање становништва односи се на православце. Они су одавде насељавали крајеве Горње Пчиње и Врања, одакле су се касније неки одселили у Куманово и околину, Лесковац, Војводину.³ Поновно досељавање српских родова из шире врањске околине у прешевску област почиње почетком XX века. Муслимани су овде остали све до 1912. године, када је око 200 домова Турака, Албанаца и муслимана из Босне кренуло у Турску, Куманово или Скопље (в. Вукановић 1966: 8–11).

Промене у етничком саставу становништва у Прешеву дешавају се почетком седамдесетих година прошлог века, када се велики број Срба сели у северније крајеве Србије. Од тада се број Срба стално смањује.

³ О детаљима миграција на овом подручју шире излаже Трифуноски (1951а: 78–114).

0.5. Према попису из 2002. године⁴ укупан број становника у општини Прешево износи 34904, од чега је 2984 Србина, 31098 Албанаца, 322 Рома, 21 Македонац, 17 Бошњака, 15 Муслимана, 5 Мађара, 2 Црногорца, 5 Руса, 3 Хрвата, 1 Чех и осталих (непрецизно изјашњених) 431.⁵ У 19 села живе само Албанци, док су у осталим селима и у Прешеву у мањем или већем броју житељи и Срби. Турски дефтери из XVI века говоре о етничком саставу становништва прешевског краја оног времена. Тада је однос хришћанских и муслиманских породица био сасвим другачији од данашњег. У табели је дат преглед броја становника на почетку XVI века и у другој половини истог века у селима данашње прешевске општине (према: Стојановски 1985: 35–44) и број становника према попису из 2002. године у свим селима где живе Срби у прешевској општини. Подаци за последња четири села из табеле не постоје код Стојановског (1985). У прешевским селима која нису наведена у табели нема житеља Срба.

Табела 1

Село	1519.		1570.		2002.	
	Хришћ. породице	Муслим. породице	Хришћ. породице	Муслим. породице	број Срба	број Албанаца
Бугариње/ Славујевац	14	/	11	/	480	/
Букуровце (Доње и Горње)/ Букуревац	30	4	32	4	/	899
Буштрање	23	/	26	/	186	682
ГариГаре	7	/	5	/	/	/
Жујинце	19	/	17	6	52	1189
Илинце	11	/	3	/	/	136
Миратовац	31	/	35	/	13	2 731
Норча	38	/	47	1	4	979
Ораховица/ Ораовица	48	6	63	6	1	3737
Прешево	59	3	90	12	1231	11746
Рајинце	2	/	7	/	2	1944

⁴ За општине Прешево и Бујановац нема потпуних података у Попису становништва Републике Србије из 2011. године.

⁵ Подаци за 2002. годину дати су према: *Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. Становништво. Национална или етничка припадност. Подаци по насељима*. Република Србија, Републички завод за статистику. Београд, фебруар 2003. И: <http://sr.wikipedia.org> 20. 2. 2015.

Рељан (Горњи и Доњи) Рељан	17	/	29	/	203	489
Стрезовце	26	/	35	/	272	708
Трнава	/	/	98	/	109	1018
Цакановце/ Цакановац	24	/	24	/	186	32
Црнотинце	16	1	11	/	/	1445
Големи Дол	/	/	/	/	28	266
Љаник	/	/	/	/	29	/
Свињиште	/	/	/	/	103	/
Чукарка	/	/	/	/	85	427

0.6.1. Историјским, социолошким и етнографским истраживањима Прешева и околине пре Првог светског рата бавио се Јован Хаџи-Васиљевић (*Јужна стара Србија, Прешевска област*). Јован Трифуноски је објавио две монографије у којима се опширно описују насеља из прешевског краја: *Моравица* (1948) и *Кумановско-прешевска Црна Гора* (1951) и један краћи рад о Прешеву (Трифунски 1951б). Александар Стојановски објављује садржаје из турских дефтера који се односе и на Прешево (*Врањски кадилук у XVI веку и Попис војнука с краја XV века*).

0.6.2. Из ономастичког угла прешевску област истраживали су Момчило Златановић (*Топонимија прешевске Црне Горе, Топонимија прешевске Моравице, Топонимија насеља у средњем сливу Пчиње*), Јаворка Маринковић (*Микротопонимија бујановачког и прешевског краја*) и Татјана Трајковић (Трајковић 2009, 2011а, 2011б, 2011в). *Речник говора јужне Србије* Момчила Златановића (Златановић 1998) садржи и грађу из Прешева.

0.6.3. Српски говор прешевског краја припада призренско-јужноморавском дијалекту призренско-тимочке дијалектске области српског језика.⁶ Сам географски

⁶ Павле Ивић је за говоре овог подручја користио израз призренско-тимочка дијалекатска зона (Ивић 1985: 38, 110–131), а нешто касније употребљава термин призренско-тимочка дијалекатска област (Ивић 1987, Ивић 1991: 27, 29, 31, 205–214, Ивић 1994, Ивић 2009). Он сматра да израз „призренско-тимочки дијалекат“ треба схватити релативно и наставља: „Велика заједничка одступања свих говора ове зоне од онога што је обично у осталим нашим дијалектима потискују у други план унутрашње разлике у њој и тако стварају привид њеног јединства“ (Ивић 1985: 116).

положај ове области, као и састав становништва који је кроз историју био веома нестабилан, наговештава бројне могуће утицаје суседних говора и несловенских језика.

Говор Прешева први пут је био предмет анализе шездесетих година прошлог века. О томе је први писао Данило Барјактаревић у чланку *Прешевско-бујановачка говорна зона* (Барјактаревић 1966). Идриз Ајети је писао о основним језичким одликама говора Албанаца из прешевског и бујановачког краја (Ајети 1969). Након овога, темама из говора Прешева бавила се Татјана Трајковић, а њени радови се базирају на анализи прешевског српског говора у реализацији Срба и Албанаца (Трајковић 2010, 2011в, 2012, 2013а). У већини тих радова проучавани су контакти српског и албанског језика на дијалекатском тлу и начин на који се то одражава на познавање или учење српског језика код Албанаца.

0.7.1. Материјал од преко 60 сати аудио-снимака за овај рад прикупљан је током 2010, 2011, 2012. и 2013. године, а један део је преузет из грађе за магистарску тезу о микропонимији Прешева. У већини случајева ради се о спонтаним разговорима са мештанима, у чему ми је доста помогло лично познанство са говорницима, али и моја употреба дијалекта у разговорима са њима. Сви моји старији саговорници остаће ми у сећању по својој гостопримљивости, по својим судбинама, које су обележене тешким животом, по својим једноставним али интересантним животним филозофијама. Посебно бих издловијила два брачна пара која су живела (или живе) у Рајинцу и Норчи, а који су у својим селима били једини становници Срби: Благоја (1937) и Стана (1939) Михајловић (Рајинце), Станоја (1929) и Љубица (1934) Јанковић (Норча).⁷

0.7.2. Скраћенице назива места из којих потиче грађа: П (Прешево), Б (Буштрање), ГД (Големи Дол), Ж (Жујинце), Љ (Љаник), М (Маминце), Н (Норча), О (Ораовица), Р (Рајинце), Рљ (Рељан), Св (Свињиште), Сз (Стрезовце), Сл (Славујевац), Т (Трнава), Ц (Цакановац), Ч (Чукарка).

0.8. Назив овог рада је *Говор Прешева* и он у себи садржи двојачко значење, што проистиче из концепције рада која подразумева две веће целине. Први део рада представља класичну дијалектолошку анализу прешевског српског народног говора. Други део је насловљен *Социолингвистичка кретања* и заснива се на језичкој анализи

⁷ Михајловићи су се врло брзо, након сачињених снимака са њима, одселили из Рајинца и отишли код свог сина у Велику Плану. Они су били последњи српски житељи у овом селу.

градског прешевског говора на принципима и методама социјалне (урбане) дијалектологије. Обрађивани материјал у првом делу рада прикупљен је на подручју општине Прешево и подразумева српски говор прешевских села и старијих говорника градског насеља Прешево. Језичка грађа као предмет истраживања у другој целини овог рада забележена је у српском говору градског насеља Прешево од говорника свих узрасних и образовних нивоа.

Ф О Н Е Т И К А

АКЦЕНАТ

1.1.0. Српски говор у Прешеву по свим својим особинама припада јужноморавском типу ПТ дијалекта. Многе црте из овог говора указују на најјужнији тип овог дијалекта. Једна од њих је и прозодијски систем. Иако се ради о иновативној балканистичкој црти у развоју акцентуације, која подразумева напредовање српског старијег система у правцу поједностављења, разлике у односу на остале ПТ говоре постоје. О њима је говорио још Александар Белић. Општа разлика између поддијалеката ове зоне јесте у јачини експираторног акцента. „У тимочко-лужничкоме говору по јачини својој и времену трајања акценат се приближава веома кратком (‘) акценту београдског говора који не расте као у другим говорима, већ или опада или му је тонска висина за време његова трајања стална, непроменљива. [...] У заплањско-јужноморавском дијалекту темпо је говора много бржи него у тимочко-лужничкоме, акценат је оштрији и краћи и од заплањско-лужничкога и приближује се и по својој експираторној јачини и, донекле, по своме брзومه опадању, неки пут до терце, оштроме (‘‘) акценту оних наших дијалеката који су задржали стари оштри акценат и нису га пренели [...]“ (Белић 1999: 207). Белић скреће пажњу на разлике у емфатичном акценту, које могу бити блиске разликама у природи самог акцента. Немајући ово у виду, Решетар је погрешно констатова четвороакценатски систем у књажевачком говору (Белић 1999: 208). До сличне заблуде дошао је и Барјактаревић када је истраживао говор прешевско-бујановачке зоне (Барјактаревић 1966: 194–197). Јасно је да се у оваквим случајевима мора обратити пажња

на слушни утисак, који не треба повезивати са фонолошком вредношћу акцента (в. Ивић 1994, Пецо 1994).

1.1.0.1. Место призренско-тимочког акцента одговара месту заједничко-словенског акцента, које се може реконструисати померањем нових узлазних акцената за један слог према крају речи, а то стање одговара оном код чакаваца и у руском језику (в. Белић 1999: 208). Један део ПТ говора одликује се посебним повлачењем овог акцента за један слог према почетку речи. Ова појава није фонетске природе и то потврђују случајеви у којима нема повлачења, а могло је доћи до њих (аорист, неки заменички и прилошки облици). Белићева испитивања и закључци односили су се на Врање и околину са претпоставком да одлику носе и говори Срба „с оне стране наше тамошње границе“ (Белић 1999: 214), која у оно време није обухватала Бујановац и Прешево. Белић је ово повлачење забележио до Стубла на северу. Новија истраживања су показала да данас тога има и северније, у Алексиначком Поморављу, где је доспело вероватно захваљујући миграцијама становништва (Богдановић 1987: 136). Преношења има и у западном делу пчињског говора (Јуришић 2009). Разматрајући узроке овакве акценатске појаве, Белић проналази утицај говора „Старе Србије“, односно непосредни утицај кумановског на врањски говор (Белић 1999: 215). Неке дијалекатске црте овог најјужнијег ПТ говора представљају македонизме: *-на-* < *-нж-* код глагола III врсте, *-ле* уместо *-ли* у множини м. р. радног глаголског придева, па и *-у* < *-ж* у презенту једнине (Ивић 2001: 182, Реметић 2000: 98, Марковић 2006: 252). Дакле, ради се о територији неминовних додира и интерференције два блиска словенска језика. Како и сам Белић каже, није случајно што се ови језички моменти поклапају са њиховим простирањем. Тако је и ово специфично место акцента у сигурној вези са наведеним подручјем.

1.1.0.2. Након Белићевих разматрања, прозодијом северних македонским и јужних српских говора бавили су се Милош Ивковић и Божидар Видоески.⁸ Акценатско стање које је забележио Видоески у кумановском говору (Видоески 1962) умногоме одговара ономе што нуди мој материјал из прешевског говора. То и није изненађујућа чињеница ако се има у виду географски положај, односно непосредно суседство ова два говора. Прикупљена грађа показује да одступња која постоје у односу на кумановско стање

⁸ Ово је и сам Белић ишчекивао не би ли се детаљније ушло у тумачење појаве акценатског преношења у говорима јужне Србије (в. Белић 1999: 215); в. Ивковић 1921, Видоески 1970, 1994.

говоре, заправо, о већој доследности прешевског говора у процесу повлачења акцента са отворене ултимае.

1.1.0.3. Акценатски систем кумановског говора Видоески сврстава у систем слободног акценатског места, што се не уклапа у стандард македонског језика, који има везано место акцента. Иако је акценат слободан, на морфолошком плану то је „акценатски тип со неподвижен акценат“. „Морфолошки фиксиран“ акценат обележје је говора у појасу од Стубла до Солуна, „односно до границе са грчким дијасистемом“ (Видоески 1994: 130). Овакав акценатски систем подразумева да се у парадигматским облицима, са изузетком позајмленица и 2. и 3. л. јд. аориста, не може јавити акценат на последњем отвореном слогу (Видоески 1999: 101–105).

Када описује акценат јужнометохијског села Гатње, Младеновић (2013: 23–61) закључује да се овде ради о слободном и парадигматском акценту, док је „формирање оваквог акцента део општег упрошћавања прозодијског система, у коме се неутралише некадашња разнослоговност места акцента у парадигми истих категорија“ (Младеновић 2013: 25). С обзиром на познату распрострањеност овог типа акцента (од Солунског залива до Куманова, Прешева и Врања), Младеновић говори о „заједничком македонско-српском ареалу са новоформираним парадигматским акцентом“ (Младеновић 2013: 25). Према речима Радивоја Младеновића, фиксирање парадигматског акцента обавља се на различите начине, док се невелика одступања могу објаснити „присуством два принципа – семантичко-парадигматског и граматичко-парадигматског“ (Младеновић 2013: 25).

1.1.0.4. У вези са систематизацијом грађе, која би представила акценатске прилике у говорима призренско-тимочке дијалекатске области, у литератури не постоји јединствен узор.⁹ Овим проблемом бавила се проф. Јордана Марковић (Марковић 2008: 293–297) у

⁹ Анализу прозодијског система неког од ПТ говора налазимо у: Богдановић 1979: 61–66, 70–73, 77–78, 87–91, Вукадиновић 1996, 119–126, Ћирић 1999: 97–106, Марковић 2000, 100–112, Јуришић 2009: 15–48, Младеновић 2013: 23–61). Преглед акценатског стања говора Алексиначког Поморавља даје проф. Богдановић (Богдановић 1987: 136–138) са исказивањем намере да се детаљнија обрада уради другом приликом. Посебне су врсте анализе везаног акцента у ПТ говорима: Павловић 1939: 144–154, Реметић 1996: 343–355. Проф. Вукадиновић је акценатски систем говора Црне Траве и Власине представио кроз групе према броју слогова и подгрупе које показују у којим се морфемама чува акценат на ултими, а у којима је он на пенултими (*кључ* : *кључеви*, *плуг* : *плугови*, *ноп* : *нопа*, *друг* : *друга* и сл.); о акценту код осталих врста речи мање се расправља. Сличан принцип применио је проф. Ћирић у опису говора Понишавља, затим Милосављевић (2009). Проф. Марковић се, приликом прегледа грађе и описа акценатског система у говору Заплања, држала Даничићеве поделе, мада, према њеним речима, и тај приступ није био једноставан (Марковић 2000: 106). Детаљнија објашњења налазе се у рукопису докторске дисертације *Говор Заплања*

намери да се дође до неког система. Став проф. Марковић је „да се о прозодији призренско-тимочких говора, осим констатације да имају само један акценат, мора за сваки крај говорити са више детаља и уз покушај систематизације. Један од начина систематизације који се нуди јесте Даничићев систем, али је могуће то урадити и другачије (Марковић 2008: 295). У вези с тим проф. Марковић предлаже да се сви ПТ говори према акценатском критеријуму поделе у три групе: 1. са старим местом акцента, 2. са пренесеним акцентом, 3. са везаним акцентом (Марковић 2008: 295). Прешевски говор би се према тој подели могао сврстати у групу са пренесеним акцентом. Међутим, с обзиром на то да се овде акценат ипак везује, али парадигматски, можда би прешевски говор припадао и трећој групи говора. Овакво сврставање било би прецизније када би се трећој групи говора, са везаним акцентом, поред две подгрупе (1. акценат на пенултими, 2. акценат на антепенултими) придодала и трећа: парадигматски везани акценат.

У раду о прешевском говору осећала би се празнина уколико би остао без анализе акценатског система, те је учињен покушај да се, узимајући у обзир његове специфичности, он представи што прецизније.

Акценат код именица

1.1.1.0. Место акцента у ПЈ говору врањске области померено је са отворене ултимае на којој је стајао неки од старих силазних акцената, док се он у СЗ и ТЛ углавном задржао на истом месту. У наставку ће бити дат кратак паралелни поглед на неке прозодијске специфичности које се јављају у акцентуацији именица у прешевском говору у односу на СЗ и ТЛ говоре,¹⁰ који обично чувају старо стање.

(Марковић 1995), у којој се запаљска акцентуација представља по угледу на уџбеник Малика Мулића *Преглед руске и српскохрватске акцентуације* (Марковић 1995: 158) и примењује подела на стални и покретни акценат. Марина Јуришић је горњопчињски акценат представила кроз шест група: 1. речи са старим кратким или дугим акцентом на отвореној ултими, 2. речи са старим кратким или дугим акцентом на отвореној ултими коме је претходила дужина, 3. речи у којима је стари кратак или дуг акценат померен са отворене ултимае, 4. речи у којима је стари кратак или дуг акценат, коме је претходила дужина, померен са отворене ултимае, 5. речи са старим кратким или дугим акцентом на затвореној ултими и 6. речи у којима је стари акценат померен са затворене ултимае. У *Говору села Гатње* акценатске прилике се излажу према врстама речи, а у оквиру именица прати се место акцента и према суфиксима којима се врши творба (Младеновић 2013: 23–61) слично поступку који налазимо код Видоеског (в. Видоески 1962: 96–124).

¹⁰ Остале јужноморавске говоре, који су дијалектолошки обрађени, не узимам у обзир јер се код њих јавља другачији прозодијски тип, односно, везани акценат.

Стари кратак акценат који је стајао на отвореној ултими у прешевском говору пренет је за један слог према почетку речи: *водã* > *вòда*,¹¹ *вòда*; *женã* > *жèна*, *жèна*; *селò* > *сèло*, *сèло* и сл. У овим случајевима експираторни акценат у СЗ и ТЛ говорима задржава старо место: *водã*, *женã*, *селò*.¹²

Стари краткосилазни акценат на отвореној ултими, коме је претходила дужина, у прешевском говору померен је за слог према почетку речи: *глãвã* > *глава*, *глава*; *рүкã* > *рука*, *рука*. У СЗ и ТЛ говорима акценат је на старом месту: *глава*, *рука*.

Стари дугосилазни акценат на отвореној ултими помера се према почетку:

овцã > *òвца*, *òвца*; *детê* > *дèте*, *дèте*; *млекò* > *млèко*, *млèко*. СЗ и ТЛ говори задржавају старо место акцента: *овцã*, *детê*, *млекò*.

Стари акценат на затвореној ултими обично се не повлачи у свим ПТ говорима (*човèк*, *зидãр*, *врснìк*), али постоје неки примери који ремете ово правило. Некадашњи краткосилазни акценат на затвореној ултими у прешевском говору пренет је за један слог у именицама *потòк* > *пòток*, *пòток*; *извòр* > *ìзвор*, *ìзвор*. У СЗ и ТЛ говорима је *потòк*, *извòр*.

Некадашњи краткосилазни акценат на затвореној ултими, коме је претходила дужина, у прешевском говору помера се за слог према почетку речи: *нãрòд* > *нáрод*, *нáрод*. У СЗ и ТЛ говорима је исто *нáрод*.

Стари дугосилазни акценат на затвореној ултими обично задржава своје место у прешевском говору: *бунãр* > *бунãр*, *бунãр*, *војнìк* > *вòјнìк*, *војнìк*, *крвнìк* > *крвнìк*, *крвнìк*, али има и примера повлачења: *разбòј* > *разбòј*, *разбòј*, *венãц* > *вèнац*, *вèнац*; *расãд*, *зãтвор*, *зãвој*. Док се у прешевском говору задржава исто место акцента у ОП и плуралу (*војнìка*, *војнìци*), у СЗ и ТЛ он је на ултими (уп. *болнìкã*, *болнìци*). У СЗ и ТЛ је старо место акцента и у: *разбòј*, *венãц*, *зãвој*, *зãтвор*, *расãд*.

Без обзира на порекло акцента у потврдама које следе (да ли се ради о кратком или дугом силазном акценту, да ли је претходила дужина или не или се пак ради о старом месту акцента ван ултима), потврде су дате обједињено на једном месту и распоређене према акценатском месту у номинативу једнине, општем падежу (или у партитивном

¹¹ У свим примерима најпре се даје старо стање (нпр. *водã*), затим акценат у новоштокавском систему (*вòда*) и на крају стање у прешевском говору (*вòда*).

¹² Поређења са СЗ и ТЛ дата су према: Богдановић 1979, Вукадиновић 1996: 119–126, Ћирић 1999: 97–106, Марковић 2000: 100–112.

облику уколико се ради о именици којом се именује нешто неживо), вокативу и множинском облику,¹³ што би требало да покаже кретање акцента кроз парадигму. Именице су разврстане према Ивићевој класификацији (Ивић 1991)¹⁴ и броју слогова у номинативу једнине: једносложне, двосложне, тросложне и вишесложне.

1.1.1.1. Именице прве врсте. Већи број именица прве врсте има померен акценат ка почетку речи, али им није непознат акценат на ултими. У оба случаја место акцента је генерализовано према основном облику у Н једнине. Ретки су случајеви одступања од овог правила.

1.1.1.1.1. Акценат на иницијалном слогу

Једносложне речи: *бòр, бòра, бòрови; дəн, дəна, дəнови; глáс, глáса, глáсови; зəт, зета, зəтови; крáљ, крáља, крáљеви; кр̀ст, кр̀ста, кр̀стови; лèк, лèка, лèкови; плáц, плáца, плáцеви; рáт, рáта, рáтови; рíд, рíд, рíдови; рòд, рòда, рòдови; сíн, сíна, сíнови; сýд, сýда, сýдови; црèп, црèпа, црèпови; бр̀к, бр̀ка, бр̀кови/бр̀ци; сòк, сòка, сòкови (ако није сòци); мýж, мýжа, мýжи; грòб, грòба, грòбови.*

Двосложне речи: *áтар, áтара, áтари; бòжјак, бòжјака, бòжјаци; воћњак, воћњака, воћњаци; дýвар, дýвара, дýвари; èктар, èктара, èктари; забел, забела, забели; зáтвор, зáтвора, зáтвори; íзвор, íзвора, íзвори; кáмен, кáмена, кáмења; мајстор, мајстора, мајстори; мéсец, мéсеца, мéсеци; мéтар, мéтра; нáзив, нáзиви; нáрод, нáрода, нáроди; пáшњак, пáшњака, пáшњаци; пòдрум, пòдрума, пòдруми; пòпис, пòписа, пòписи; пòсед, пòседа, пòседи; пòтес, пòтеса, пòтеси; пòток, пòтока, пòтоци; прòзор, прòзора, прòзори; рáдник, рáдника, рáдници; рáзред, рáзреда, рáзреди; рúдник, рúдника, рúдници; стáрац, стáрца, стáрци; тра́ктор, тра́ктора, тра́ктори; úлаз, úлаза, úлази; шíтник, шíтника, шíници.*

Тросложне речи: *вíноград, вíнограда, вíногради; вòдовод, вòдовода, вòдоводи; мáнастир, мáнастира, мáнастири; нáдимак, нáдимка, нáдимци; пријетел, пријетеље/пријетељу, пријетел, пријетељи; процèнат, процèнта, процèнти; спòменик, спòменика, спòменици и сл.*

¹³ У мањем броју случајева нису постојале потврде за све наведене облике.

¹⁴ В. т. о именицама и објашњење зашто се именице с. р. налазе у једној групи.

1.1.1.1.2. Акценат на пенултими

Тросложне речи: *бербѐрин, бербѐрина, бербѐри; бробиња̀к, бробиња̀ка, бробиња̀ци; мушка̀рац, мушка̀раца, мушка̀рци; побр̀атим, побр̀атиме, побр̀атима, побр̀атими.*

Четворосложне речи: *елѐктрича̀р, элѐктрича̀ра, элѐктрича̀ри.*

1.1.1.1.3. Акценат на ултими нашао се у следећим именицама

Двосложне речи: *ала̀т, ала̀ти; аста̀л, аста̀ла, аста̀ли; бун̀ар, бун̀ара, бун̀ари; пошта̀р, пошта̀ра, пошта̀ри; човѐк, човѐка, човѐку (вокатив); Шип̀тар, Шип̀тара, Шип̀тари; шљива̀к, шљива̀ка, шљива̀ци и сл.*

Тросложне речи: *авио̀н, авио̀на, авио̀ни; адво̀кат, адво̀ката, адво̀кати; багрема̀р, багрема̀ра, багрема̀ри; жандормѐр, жандормѐра, жандормѐри; камења̀р, камења̀ра, камења̀ри; като̀лик, като̀лика, като̀лици; партиза̀н, партиза̀на, партиза̀ни; телефо̀н, телефо̀на, телефо̀ни и сл.*

Четворосложне речи: *воденича̀р, воденича̀ра, воденича̀ри; заробље́ник, заробље́ника, заробље́ници; насеље́ник, насеље́ника, насеље́ници; ориги́нал, ориги́нала, ориги́нали; пензионѐр, пензионѐра, пензионѐри.*

1.1.1.1.4. Антропоними и топоними:

а) акценат на ултими: *Јорда̀н, Јорда̀не; Риста̀ћ; Слобод̀ан, Слобод̀ане; Стоја̀н, Стоја̀не; Гол̀ак, Дун̀ав.*

б) акценат на пенултими: *Благо̀ја, Благо̀јо; Војѝслав, Војѝславе; Дра̀ган, Дра̀гане; Љубо̀мир, Љубо̀мире; Стоја̀нча, Стоја̀нчо; Ча̀слав, Ча̀славе;*

в) дублети: *Душа̀н/Ду̀шан, Душа̀не/Ду̀шане; Марја̀н/Ма̀рјан, Марја̀не/Ма̀рјане.*

1.1.1.1.5. Примери у којима има извесне акценатске неуједначености у парадигми или се ради о дублетним формама:

Једносложне речи: *го̀ч, го̀ча, го̀чеви; во̀л, во̀ла, во̀лови/во̀лови; по̀п, по̀па, по̀пови/по̀пови.*

Двосложне речи: *дiнар, дiнара, дiнари; ован, овна, овнови/овнови; голуб, голуба, голуби*¹⁵; *темељ, темељи/темељ–темељи.*

Тросложне речи: *капетан / капетан, капетана, капетани; учитељ, учитељу (вокатив), учитеља, учитељи / учитељ, учитеља, учитељи.*

1.1.1.2. Именице друге врсте. Код ових именица акценат се никада не налази на ултимима и његово место је, такође, уједначено у парадигми према стању у Н јд.

1.1.1.2.1. Акценат на иницијалном слогу

Двосложне речи: *вода, воду, воде; врба, врбу, врбе; глава, главу, главе; жена, жену, жене; змија, змију, змије; кућа, кућу, куће; мајка, , мајку, мајке (вокатив), мајке; њива, њиву, њиве; овца, овцу, овце; пушка, пушку, пушке; племја/племња, племју/племња, племје/племња; пруга, пругу, пруге; свиња, свињу, свиње; сестра, сестро, сестру, сестре; стока, стоко, стоку, стоке; трла, трлу, трле; чешма, чешму, чешме; школа, школу, школе; шума, шуму, шуме.*

Тросложне речи: *станица, станицу, станице; утрина, утрину, утрине* итд.

Четворосложне речи: *степеница, степеницу, степенице.*¹⁶

1.1.1.2.2. Акценат на пенултимима

Тросложне речи: *вртача, вртачу–вртаче; госпођа, госпођу, госпођо, госпође; зарлија, зарлије; кајсија, кајсију, кајсије; калдрма, калдрму; комшија, комшијо, комшију, комшије; комшика, комшике, комшику, комшике; котлина, котлину, котлине; кречана, кречану, кречане; кривина, кривину, кривине; ливада, ливаду, ливаде; недеља, недељу, недеље; пећурка, пећурку, пећурке; работа, работу, работе; равница, равницу, равнице; саксија, саксију, саксије; срамота, срамоту; судија, судију, судијо, судије; џамија, џамију, џамије.*

Четворосложне речи: *братаница, братаницу, братанице; воденица, воденицу, воденице.*

¹⁵ Може се чути, доиста ретко, облик *голуби*.

¹⁶ Али и у м. р.: *степеник, степеника, степеници.*

1.1.1.2.3. Акценат на антепенултими

Четворосложне речи: *фаміліја, фамілију, фамілије.*

Петосложне речи: *жандормерија, жандормерију, жандормерије.*

Дублетне форме забележене су код именице *планина*: *планина/планина, планину/планину, планине.*

1.1.1.2.4. Топоними и антропоними:

а) акценат на пенултими: *Богдана, Богдану, Богдано; Велика, Велику, Велике; Николіна, Николіну, Николіно; Светлана, Светлану, Светлано; Снежана, Снежану, Снежана; Стојанка, Стојанку, Стојанке; Бањака, Власіна, Трнава.*

б) дублети: *Марија/Марија, Марију/Марију, Маријо/Маријо; Драгиша/Драгиша, Драгишу/Драгишу, Драгишо; Никола / Никола, Николу/Николу, Николо.*

1.1.1.3. Именице треће врсте.¹⁷ Код именица ове врсте, колебања у парадигматском генералисању могу се приметити једино код множине на *-иња*, те ће се код њих акценат наћи и на суфиксу.

1.1.1.3.1. Акценат на иницијалном слогу

Двосложне речи: *брдо, брда; гњездо/гњездо, гњезда/гњезда; село, села; гумно, гумна; гробље, гробља; дете; дрво, дрва/дрвља/дрвја; жито, жита; лице, лица; место, места; поље, поља; куче, кучики; пиле, пилики; прасе, прасики/прасци; свињче, свињчики; теле, телики/телици.*

Тросложне речи: *збиршите, збиршита; црквите, црквита; селиште, селишита; стрњиште, стрњишита* и сл.

1.1.1.3.2. Акценат на пенултими

Тросложне речи: *девојче, девојчики; имање, имања; призетка, призетка, призетковци; дечиште, дечишита; човечиште, човечишита; падинче, падинчики* и сл.

¹⁷ Именице средњег рода нису раздвајане на две групе јер овај говор не познаје облике са проширењем (в. т. 2.1.0.).

Четворосложне речи: *наређење, наређења*.

1.1.1.3.3. Акценат на антепенултими

Четворосложне речи: *игралиште, игралишта*.

1.1.1.3.1. Код збирних именица на -иња акценат показује тројако стање:

а) место акцента према основном облику: *раме, рамиња; шише, шишиња; шкѐмбе, шкѐмбиња*;

б) акценат на суфиксу:

буре, бурѝња; јуже, јужѝња; магаре, магарѝња; чѐзе, чѐзѝња;

в) дублетни облици:

лојзе, лојзиња/лојзиња; ѝме, имѝња/ѝмиња; ђебе, ђебиња/ђебиња.

1.1.1.3.4. Антропоними и топоними:

а) акценат на пенултими: *Раде, То̀ме; Алиђе́рце, Барба́це, Деја́нце, Требеши́ње*.

б) акценат на антепенултими: *Аша̀не, Ма̀минце, Мира̀товце, Прѐшево, Таба̀новце*.

1.1.1.4. Место акцента код именица у прешевском говору показује висок степен доследности у парадигматском везивању. Одступања су незнатана и углавном се односе на грађење множине код им. м. р. (*гоч* : *гочѐви*; *вол* : *волѐви/во̀лови*; *поп* : *попѐви/по̀пови*; *ѐван* : *овнѐви/ѐвнови*; *голѐуб* : *голѐуби*) или се ради о дублетним формама типа: *темѐљ/тѐмељ*; *учѝтељу/учѝтељ*. Именице ж. р. не показују колебања у парадигматском акценту осим именице *планина* са дублетним формама у сингулару и једним обликом у плуралу (*плáнина, планѝна, плани́ну, планѝну, планѝне*). Код именица средњег рода акценат се налази ван парадигме онда када стоји на првом слогу суфикса -иња, што се не дешава редовно, већ се показује тројако стање: *шкѐмбиња; бурѝња; имѝња/ѝмиња*.

Акценат код заменица

1.1.2.0. Оно што одступа од правила преношења акцента према почетку речи односи се пре свега на неке прилоге, бројеве и заменице. То је оно што је збуњивало лингвисте у тумачењу узрока повлачења акцента. Старо место он је задржао код заменица на отвореној ултими: *којѝ, којѝ, којѝ, којѝ, мојѝ, мојѝ, мојѝ, чијѝ, чијѝ, чијѝ, оваквѝ, оваквѝ, каквѝ* итд. Ови облици могу се чути и у прешевском говору с тим што су ређи код односних и присвојних заменица, а чести код показних.

1.1.2.1. Од личних заменица издвајам потврде двосложних облика, код којих се у већем броју налазе оне са акцентом на иницијалном слогу:

и ја и она Св; ко она ни баба О; она доле падне Ч; она жива вода течи Н; она је доле Љ; она је причала Б; она је туј била Рљ; она код нас Сз; она ме питајује Рљ; она ми рече Т; она му вика Сл; она не путује О; па она упоређује Ц; она ми је причала Св; она много течи Н; она се качи горе О; она туј ради Љ; она туј си извира Н; она ће се строши П; она у лабораторију ради О;

и оно не заустави Сл; оно се распада О; оно си беше мирно Т; оно си искочи ГД; оно си сташе за час Т; оно такој стоји Љ; па оно на магаре Н; па оно тој му је Ц;

више они су били Т; да су они силни П; из Дејанце су они Н; и они су такој дошли Р; и они су туј Сл; несу не они дирале П; они беву покушале да копав Н; они га знајев Рљ; они како су паметни Н; они српски причав Сз; они су биле такој растикани Н; они су ишли с нас Сл; они су од Барбаце Н; они су от чичу браћа Р; они су па кућа до кућу П; они су туј живели Ц; они су туј седели Ж; они су потурчени Н; староседелци су они П; они чував овце Ц; што су они купили Р;

и оне су биле туј Сл; и оне, сестре му Н; оне имава онѝ М; оне се родише П; оне си седив, плетев П итд.

1.1.2.1.1. Ређе се могу се чути облици са акцентом на ултими:

не да причам дек је она туј Сл; она му вика ГД; она си отишла Сл; и они га зовев Сз; они па су своји ГД; они су ис Куштицу Н и сл.

1.1.2.2. Код показних заменица акценат се налази пред партикулом:

гледаја га *овџ* Н; од *овџ* купен леб Т; *овџ* Александрија ли Н; *овџ* аџија Ц; *овџ* из Норчу Н; *овџ* извор овдека Ц; *овџ* личи на њега Ж; *овџ* стар човек Ц; *овџ* што гу је одвеја Сл; *овџ* што продава брашно Т; у *овџ* плац не Р; на *овџа* толко Н; да неје *онџ* забел Ц; излажа не *онџ* Н; *онџ* Света што беше Н; видела *овија* Т; знајеш ги *овија* Сл; код *овија* П; *овија* браћа куде ће П; *овија* како ги викав Ц; *овија* напрет Ц; *овија* одрасли сви П; он је зет на *овија* Н; *онија* брда Ц; *онија* онамо Н; *онија* ондек Н; *онија* што су га имале Ж;

и *овај* отишла Ж; *овај* дође десно Ц; *овуј* помаду П; од *овуј* малу су отишли Н; скроз на *овуј* страну Т; а *онај* чешма тамо Н; *онај* врба Ц; *онај* код џамију Н; *онај* летња П; тој е *онај* утрина Ц; откуда *онуј* Н; у *онуј* котлину Ц; имашемо *онџ* купене Н; оне имава *онџ* М; *онџ* вртаче Ц;

овој Блато Ц; *овој* горе Ц; *овој* дете не може ГД; *овој* наше овдека Ц; *овој* се дешава П; па сад *овој* Сз; продава *овој* П; што је *овој* Сл; а *оној* су били мушкарци Н; и *оној* што било на кола Р; *оној* дрво и тој Р; *оној* се дешава П; пре *оној*, знаш Ч; продава *оној* П; само *оној* чкембе П итд.

1.1.2.3. Присвојне заменице

1.1.2.3.1. Код присвојних заменица *моја*, *моје*, *моји*, *твоја*, *твоје*, *твоји*, *своји* нисам забележила акценат на ултими.

моја баба П; *моја* мајка П; *моју* сестру П; у *моју* кућу су били Ж; и у *моје* време Т; па *моје* дете П; све тој е *моје* имање било Ц; *моји* кад су досељени Т; *моји* су били у Бинач П; па тој *моји* деца Сл; по *моје* башче Сл; овој е *твоја* чаша П; тој ли је *твоја* жена М; с *твоје* дете иде М; *твоје* братанче Ч; не ли су *твоји* Сл; *твоји* деца Ц; и *твоје* сестре су биле Т; ми смо си *своји* Ц.

1.1.2.3.2. Старо место акцента носи присвојна заменица 3. л. јд. м. р.:

његов алат је имаја П; *његова* кућа је на крај Т; на *његову* страну Р; с *његову* жѐну сам работила Сл; *његово* имање Ц; тој свѐ је *његово* Ц; у *његово* сѐло ГД; *његови* деца П; с *његове* рѹке Сз.

1.1.2.4. Упитно-односне заменице могу имати померено места акцента према почетку, али се срећу и облици са старим местом акцента.

а) *кога* сте пита́ли Р; код *кога* Ча́слава Ц; куде *кога* оти́шја Н; *која* је кућа Н; нѐма друго *које* Н; што зна́м *које* Ц; *који* људи Т; ти́ја *који* су зарли́је Сл; нѐ знам *које* су тѐг биле П; на *чијега* татка П; од *чијег* сина Т; *чи́ва* је сѐда Р; *чи́ја* је тај њи́ва М; *чи́ју* козу му́зеш Ц; на *чи́је* имање Сз; *чи́је* дѐте Сл; *чи́је* имање да да́де П; *чи́во?* Ц; *Чиви́* су деца Т; *чи́ји* су ма́чики Ц; од *чи́и* прсти Ж; *чи́ве* но́сиш П; *чи́је* кра́ве Ж;

б) *кога́* ће на́ђе М; *која́* ти је била другари́ца Сз; ис *којо́* су сѐло Н; *којо́* је име Сл; *којо́* писа́ Н; сѐг *којо́* ће ти чу́ва деца П; ће га нѐма до *којо́* вре́ме Сл; *који́* Ц; не зна́м сѐг *који́* су Н; *који́* су стави́ли Н; *којѐ* жѐне П; *којѐ* су тој цакано́вске лива́де Ц; ти́ *којѐ* ги пу́шиш Сл; од *чиво́г* дѐду Ц; Од *чиво́г* Т; *чи́ва* је ба́шча Н; *чиву́* сѐстру Сз; не зна́м *чиво́* је П; *чиво́* је ово́ј П; не зна́м *чијо́* је М; *Чиви́* сте? Ч; не зна́м *чиви́* су ко́ла П; *Чивѐ́* су гу́ме Ц итд.

1.1.2.5. Показне заменице за каквоћу углавном имају старо место акцента, али се јављају и случајеви са преношењем:

а) бѐш *овакѐв* П; *овакву́* аљину́ ГД; *овакву́* не́си је́ла Ц; *овакво́* да га напра́виш Ж; *овакви́* су долазили П; е, *таква́* да је П; *таква́* ву тре́ба на њу́ Сз; *такву́* гу направи́ла Т; с *такво́* да нѐмаш работу Р; *такви́* ће га сре́див Ц; свѐ сте *таквѐ* Р; *онаква́* иста Сл; *онакву́* ку́ћу Сл;

какѐв ре́д П; *какѐв* свѐ не́је би́ја Сл; *какѐв* си то́ј чо́вѐк Сл; с *какво́га* жи́ви Ж; ви́ш *каква́* је тего́ба П; *каква́* испадне́ ГД; *каква́* је би́ла Ц; *какву́* кафу пи́јеш Сз; *какву́* рабо́ту има́ш Р; *какву́* сре́ћу има́ П; *какво́* је би́ло, до́бро је Т; *какви́* су М; *какви́* човечи́шта Сз;

б) *овакав* исти имаам П; *овакав* је и мој Сл; *овакву* сам ја имала Ж; *овакву* комшику да имаш Сл; *овакво* је унутра Сз; па ли *онаква* П; у *онакву* кућу Т; *онакво* сам ти дала Ц; *онакви* стољњаци Сз; *онакви* шпорети стари П; све *онакве* големе Н; с *овакве* комшије Ц;

какву кућу има Т; *какву* сајгију ми правив тамо П; *какво* имање је после накуповала П; *какво* малечко је Сл; *какве* паре, *какви* бакрачи Ц.

1.1.2.5.1. Код показне заменице м. р. јд. *овакав*, *онакав* акценат је повучен, али је у том случају и полугласник вокализован (*овакџв* и *овакав*). Исто се дешава и код упитне заменице *какав*.

1.1.2.6. Упитна заменица *какав* има акценат који се, изгледа, повлачи приликом истицања значаја онога о чему се говори. Слични примери, из којих се може препознати иста говорникова намера, могу се препознати и код Марине Јуришић (2009: 27): *Какџв* рџт, ми кџт се волимо – нема рџт! (Г); Овџз закон *какџв* је?

1.1.2.7. Код одричних и неодређених заменица акценат се налази на речци:

а ми *никој*; *никој*, *вика* П; нема *никој* Н; *никој* не знаје Ц; *никој*, *синко* Сз; моџ *некој* ће дође Сл; *некој* ће повикне Ж; ће притрчи *некој* Н; а на *некога* му се дава П; на *некога* не му се дава П; *никакво* нећу да узимам ГД; тџг *никакво* неје имало Сз; *никакви* несу Сз; такој *некакво* шарџно Сз; све *некакви* брљиви Т; све *некакви* зрнца кроз њу ГД.

Акценат код придева

1.1.3.0. Акценат придева се као и код именица парадигматски уједначава. Место акцента у м. р. јд. утиче на све остале облике (в. Видоески 1962: 110).

голџм, *голџма*, *голџмо*, *голџми*; *дебџл*, *дебџла*, *дебџло*, *дебџли*; *зелџн*, *зелџна*, *зелџно*, *зелџни*; *малџчак*, *малџчка*, *малџчко*, *малџчки*; *сакџт*, *сакџта*, *сакџто*, *сакџти*; *црвџн*, *црвџна*, *црвџно*, *црвџни* итд.

1.1.3.1. Као што налази Видоески (1962: 110), изведени придеви могу се према месту акцента поделити у две групе: 1) са акцентом на суфиксу и 2) са акцентом на основи, најчешће на слогу пред наставком.

а) брашњив, брашњива, брашњиво, брашњиви; букòв, букòва, букòво, букòви; ђеренђив, ђеренђива, ђеренђиво, ђеренђиви / ђеренљив, ђеренљива, ђеренљиво, ђеренљиви; висòк, висòка, висòко, висòки; лековит, лековита, лековито, лековити; рођен, ређена, рођено, рођени; срамежљив, срамежљива, срамежљиво, срамежљиви; ширòк, ширòка, ширòко, ширòки;

б) безобразан, безобразна, безобразно, безобразни; вештáчки, вештáчка, вештáчко, вештáчки; квалитétан, квалитétна, квалитétно, квалитétни; мумурузан, мумурузна, мумурузно, мумурузни; муслимански, муслиманска, муслиманско, муслимански; пекарски; промућуран, промућурна, промућурно, промућурни; работан, работна, работно, работни; туберкулозан, туберкулозна, туберкулозно, туберкулозни; шиптарски, шиптарска, шиптарско, шиптарски; Јовáнов, Јовáнова, Јовáново, Јовáнови;¹⁸ Милáнов, Милáнова, Милáново, Миланови.

1.1.3.2. Некада се могу чути двојаки облици:

гòтов, гòтова, гòтово, гòтови, као и: готòв, готòва, готòво, готòви; шупљикав, шупљикава, шупљикаво, шупљикави, али и: шупљикав, шупљикава, шупљикаво, шупљикави.

1.1.3.3. Место акцента у основном облику поновиће се и у општем падежу: дебèлог, дебèлу; лековитог, лековиту; рођеног, рођену; срамежљивог, срамежљиву; Јовáновог, Јовáнову и сл.

1.1.3.4. Компаративни облици најчешће се граде аналитички и у таквом случају акцентуација може бити двојака. Ако је морфема *по* саставни део компаративне форме, она ће бити носилац акцента. Уколико је *по* самостално, акценат ће бити и на њој и на позитиву.

пòголем, пòмалечак, пòубав, пòстара, пòслаб; пò близак, пò рођен; пò вредна, пò работна; пò укусна, пò лековит.

1.1.3.4.1. Код говорника се могу чути и синтетички облици компаратива. У таквим случајевима акценат се налази на старом месту: старија, новија.

¹⁸ Код присвојних придева насталих од личних имена уједначавање се може повезати са местом акцента у именици од кроје се гради (в. Младеновић 2013: 25).

1.1.3.5. У суперлативу префикс *нај-* најчешће је носилац акцента: *најголем*, *најстара*, *најмлађа*, *најубав*, *најмал*, *најмек*, али има и случајева са два акцента: *најбоља*, *најплодно*, *најголем*.

1.1.3.6. Заменички придев *сам* у облицима ж. и с. р. јд. и у мн. јавља се углавном са помереним акцентом, али има примера и са акцентом на ултими:

да неје *сама* П; *сама* ли си П; *Сама* је Сл; *сама* си је ишла Ч; *сама* ћ идем ГД; *сама* је једна Н; *сама* беше једно време Сз; она се одвоји *сама* П; да неје *само* П; дете ги је *само* Ц; *сами* двојица Р; *сами* су ги остављали Т; *сами* смо си правили Р; *сами* су у село Н;

самá је Рљ; *самí* гу правíше Сл; *самí* идóше Б; *самí* су ГД.

Акценат код бројева

1.1.4.1.1. Облици броја *један* у женском и средњем роду имају акценат на отвореној ултими и они представљају једну од недоследности у преношењу акцента у јужноморавском говору (и у македонским дијалектима). Ивковић их је објашњавао утицајем облика м. р. или наносом са стране (Ивковић 1921: 264), али Видоески (1962: 109) не прихвата да се све може објаснити аналогijом, пре свега зато што сличних одступања има и у другим категоријама (не само у аористу, већ и код заменица и прилога). Као и у пчињском говору (Јуришић 2009: 28) и овде ће акценат бити на отвореној ултими.

једна је била Т; *једна* је била осам године П; *једна* је била десет године П; *једна* голема соба Ц; *једна* маала је тај Т; *једна* пиљара има ГД; *једна* Прешевљанка М; *једна* просторија Т; *једна* црнка Ц; куде је још *једна* Ц; ајде да испушимо по *једну* Ц; *једну* годину Т; *једну* годину у Миратовце Ц; *једну* недељу ги је носија Н; *једну* у Бањску овде Ц; само *једну* теглу П; *једне* године П; дај *једно* малецко П; замеси *једно* малечко Т; иди нацртај још *једно* П; има и *једно* врело Т; имаше још *једно* М; *једно* вече Ц; *једно* време било Т; *једно* време мџи Т; *једно* време смо терали Т; *једно* је шести П; *једно* место Р; *једно* пунече П; *једно* четврти разред П; још *једно* да си чува Ж; како *једно* воденичко тркало П; ово *једно* парче Сл; само *једно* врпче П; само *једно* дрво има дебело М; само

тура *једно* Н; *једни* људи дођоше Ц; *једни* там, *једни* там ГД; моји *једни* рођаци Сз; у *једни* кола Сл итд.

1.1.4.1.2. Када је реч о исказивању времена, акценат ће увек бити померен и у мушком роду: дошја је око *један* Сл; дошја је у *један* П; има *један* и нешто Ц; у петнаес до *један* ГД. У осталим случајевима биће: *један* је Војислав Ц; *један* дэн П, Сз, ГД; *један* Цафёр Ц и сл.

1.1.4.2.1. Број четири и сложени облици бројева од једанаест до деветнаест често носе акценат на пенултими:

моја мајка *четири* П; остави *четири* деца ГД; сэд само за овија *четири* Сл; три-*четири* браве Ч; три-*четири* дэна и Бог П; *четири* сам ставила М; *четири* спрата ГД; *дванајес* јэвра Сл; ја сам *дванаес* године живела П; наша *дванајес* Сз; *тринанес* ваљда П; *тринанес* има Ч; а мушко *петнаес* Ч; Бранко *петнајес* године П; донесе десет-*петнаес* корења П; можда *петнаес*, дваес године Ч; *петнаес* эвра М; *петнаес* чаја дневно П; пре десет-*петнаес* године Сз; сто *петнаес* године П; сто *петнаес* са сто седамдесет Т; три и *петнајес* Ж; три и *петнајес*, и двајес Ц; у *петнаес* до један ГД; чича ми *петнајес* башчалэка да даде П; и једно девојче *шеснаес* године ГД; пе-*шеснаес* родила Т; *осамнаес* иљаде Т; *осамнаес* месеца Р; имаја *деветнаес* године Ц; он *деветнајес* године има Ж итд.

1.1.4.2.2. Јављају се и облици са повученим акцентом:

пола *четири* П; пре два месеца или три-*четири* Ц; *четири* испита има Ч; до пола *једанае* седомо ГД; седоше до пола *дванаес* П; после *дванаесте* године Ж; дете *петнаест* године Р; *шеснаест* пут до *осамнаест* П; *осамнаест* године Ц.

1.1.4.3.1. Бројеви од *двадесет* до *деведесет* често се срећу у упрошћеном облику и са акцентом на затвореној ултими.

Да л имаше *четерес* године П; кад су били за *четерес* дана П; ми *четерес* куће Срби Р; напунила си *четерес* ГД; одма *четерес* дэна ГД; па *четерес* Сл; *четерес* динара П; *четерес* иљаде имава М; *четерес* две-три Сл; овија наши по *четерес* пет ГД; а њине *шеесет* Сз; па има *шеесет* године Ц; ако неје у *педесет* Н; *седамдес* пет Ц; *седамдес* пет

посто за Бујановац М; *деведес* један кома осам П; сад сам на *деведес* два П; алкохол *деведес* пет милилитра, чис П; неје *деведес* пет посто П; *деведес* прво Ч; *деведес* осме Сз; *деведес* девете Н итд.

1.1.4.3.2. Ређи је случај акцента на отвореној ултими: за *педесé* шес дэна Сл; *осамдесé* и две Љ.¹⁹

1.1.4.3.3. Када су у пуном облику, бројеви се могу чути са местом акцента које одговара стандарду: *четрдесет* један П; после *четрдесет* седме, *четрдесет* осме Ц; више од *педесет* посто М; двеста *педесет* динара ГД; *педесет* иљаде Сз; *педесет* шесте Сл; сто *педесет* Т; *шездесет* и које године Ц; *шездесет* прве је била школа Ц; *седамдесет* и курс године Р; *седамдесет* и више Р; *седамдесет* и пе-шест Р; *седамдесет* шест Т; још *осамдесет* и друге-треће П; алфа *деведесет* П; са *деведесет* и девет динара Ч; хиљаду осамсто *деведесет* девете П и сл.

1.1.4.5.1. Редни бројеви. Код тросложних и вишесложних редних бројева акценат је на пенултими:

тэј *трећи* разред, и *четврти* скоро Сл; *четврти*, овэј пети Сл; Николија је *четвртога* П;²⁰ сад *четврта* долази Н; *четврта*, пета, која је Р; тријес и *четврте* Ц; триес *четврто* Ц; хиљаду осамсто *девете* П; хиљаду осамсто *деведесет* *девете* П; *десетого* треба да дође ГД и сл.

1.1.4.5.2. Код вишесложних редних бројева могуће је померање за још један слог напред:

за *једанаести* ми је заказано ГД; после *дванаесте* године Ц; *осамнаестог* долазив Сл.

1.1.4.6. Бројне именице имају акценат на пенултими: *двојица* ортаци Ц; ники *двојица* Н; овија *двојица* Сл; све по *двојица* Р; *обадвојица* су сами П; њи *тројица* Сз; *четворица* су били Т; има ги *петорица* Н; *седморица* у кућу П;

¹⁹ Овакве форме забележене су у кумановском и пчињском говору (Видоески 1962: 113, Јуришић 2009: 28).

²⁰ Пенултима у основном облику: *четврти*, *десети*.

1.1.4.6.1. Иако није тако често, јавиће се облици бројних именица са акцентом на антепенултими, што сам забележила једино код истог броја: *четвóрица* дођóше от Прéшево ГД; *четвóрица* што су тепáли П.²¹

1.1.4.6.2. Померања има и код облика *обојица*: *óбојица* íдемо лóв П; *óбојица* су мóји дéца Ц, али и: *обојица* бéву Ж.

Акценат код глагола

1.1.5.0. Још Белић је утврдио да су акценатске прилике код глагола знатно једноставније него код других врста речи, до чега се дошло процесом генералисања стања (в. Белић 1999: 318, Видоески 1962: 113). Парадигматско уопштавање акценатског стања код глагола видно је у презенту, имперфекту, императиву, трпном придеву, радном придеву, глаголском прилогу садашњем, док је у аористу тај процес још увек у превирању. У наставку ће бити дат преглед стања у презенту, радном глаголском придеву и аористу с обзиром на то да се управо код њих може очекивати другачије стање или макар двојаки облици.²² Потврде су разврстане у две групе: прости и сложени глаголи, јер се показало да се негде (нпр. презент, аорист) акценат може повући на префикс. Током прегледа потврда праћен је положај акцента на основи, корену или префиксу (код сложених глагола) јер су се у том смислу показала извесна уједначавања.²³

1.1.5.1. Презент. У презентским облицима акценат се не налази на ултими, без обзира на то о којим глаголима се ради.²⁴ На основу прикупљене грађе може се закључити да је акценат у презенту једнине код простих глагола увек повучен за један слог од краја

²¹ Исто налазимо и у: Белић 1999: 311: *четвóрицу*, Марковић 2000: 162: *четвóрица* у кола, Јуришић 2009: 187: старци сэм *четвóрица*, ћерко, дочекувала; у кућу бéја ми три зéлве и Јовáн и Димко – *четвóрица*; и дéца имаше *трóица*, *четвóрица* бéву.

²² Овде се има у виду стање у говорима који чувају старо место акцента (сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички).

²³ Белић је у *Дијалектима источне и јужне Србије* место акцента код глагола представио на различите начине у зависности од глаголског облика. Акценат у презенту дао је према врстама, а у оквиру тога су примери за акценат на ултими или на почетном слогу (Белић 1999: 339–352); место акцента у аористу пратио је кроз две групе: 1. са *-o(x)* и 2. са *-x*, а онда је другу групу поделио на: а) глаголи са једносложном осномом, б) глаголи на *ну*, в) глаголи на *а*, г) глаголи на *и* (Белић 1999: 366, 368).

²⁴ Уз бројне примере, који показују умерено место акцента у презенту, напомињем казивање једне информаторке, која је, преносећи причу своје бабе, изнела занимљиве облике презента 1. л. јд. на *-м*: *идém*, *прдím*, са нагласком на ултими, каквих нема у данашњем прешевском говору. Ипак, акценат на ултими у 1. л. јд. презента на *-м* може се чути код псовки: *јебé_му* свé, *јебé_м_ти* и сл., где глаголски облик са заменичком енклитиком иза себе чини акценатску целину, што и одржава место акцента.

речи, што значи да се акценат у презенту јд. неће наћи на наставку. И код сложених глагола већи број примера потврђује пенултимско место акцента, мада има неких примера са акцентом на префиксу. Место акцента у јединским облицима задржава се и у множини.

1.1.5.1.1. Прости глаголи:

1. л. јд.: да не *и́дем* Б;²⁵ ја га *сече́м*, ба́цам П; неко време *ски́нем* П; ка́фу сла́бо *пи́јем* Р; *питу́јем* си га она́ко Р; ма ја *чу́јем* тро́па, тро́па П; *не зна́јем* шипта́рски Ж; не те *сретну́јем* та́мо Ц; *да́вам* ма́лка Сз; ја му *ви́кам* Б; да те *ви́кам* да до́ђеш Ц; *ви́кам* на ће́рку ми Ж; не смём ни тањи́ри да *ту́рам* та́м П; ја да ги *чу́вам* Ж; ови́ја *чу́вам* Сз; у најлон га *мо́там* ГД; ће те *пи́там* Сз; па у шпо́рет ги *ту́рам* П; не *ме́љам* на маши́ну П; кэт *пла́ћам* телефо́н П; *и́мам* во́ду Сз; *не́мам* во́ду Ж; *не́мам* куде́ Сз; па *ка́чим* Ч; Ај да ги *ста́вим* П; нешто *рабо́тим* Љ; ја *ми́слим* Сз; *ми́слим* младо́ дете П; не мо́гу да *но́сим* вилице П; *не́сам* сигуран Б; *не́сам* те позна́ја Ц; *не́сам* чу́ја овде́ Н итд.;

ја ка́мења ли *је́ду* ГД; а љу́то *да је́ду*, не́ ГД;²⁶ не смём љу́то *да је́ду* ГД; па ја што *је́ду* Ж; ја како́ *у́зну*, такој *вр́ну* ГД; кэд да *и́ду* П; не мо́ж^{III} *да и́ду* ГД; да *и́ду* у де́сет са́ат Сл; то́лко ће ти *да́ду* Ж; да ви *да́ду* со́к П; тре́ба да *да́ду* Сз; е, да га *је́бу* Р; ће *се́дну* П; по́сле, кэд се *вр́ну* Сл; кэд не *зна́ју* да збо́ру Сз; не ти *казу́ју* Р; ја ти *казу́ју* Р; ја ће се *кри́ју* Сл; по́че да *куну́ју* ГД; да те *не лэ́жу* Љ; да те *лэ́жу* Ч; да ти *ка́жу* Ж; ће ти *ка́жу* Б; не *мо́жу* са́м Сл; да се *обу́чу* Сл; сэс мака́зе *се́чу* П; ја *пла́чу*, *пла́чу* П; куде́ да те *во́ду* П; ће ти ги *вра́ту* П; не *жа́лу* Сл; кэд не зна́ју да збо́ру Сз; ја с њи́ ће збо́ру П; само да не *куну* П; *ми́слу* си Љ; *но́су* си во́ду ГД; ја не́ ги ни *па́мту* П; што да *пра́у* Ц; што ће *пра́ву* Љ; ја што да му *ра́ду* Сз; сэг не *ра́ду* ни́где Сл; што да *ра́ду* Ж; да *ста́ву* гра́ да *са́ду* П; ше́рпиче ће *ту́ру* П; да ве *ви́ду* Ч; че́кеј да *ви́ду* П; и ја *мрзу* Сз итд.;

²⁵ Систематизација примера са глаголским облицима дата је према Белићевим врстама.

²⁶ Облици 1. л. јд. презента не могу се помешати са 3. л. мн. јер презент 3. л. мн. увек има -в (-ав, -ев, -ив); в. т. 2.5.1.6.

2. л. јд.: мора да ги *дадеш* П; па немој да *пијеш* Р; што не *казујеш* Б; немој обе да *писујеш* Н; куде *радиш* ти Р; не мож да гу *преметиш* Н; а ти одавна *неси* бија Ж; да *неси* била ти Б; зашто *неси* ишла Рљ;

3. л. јд.: *краде* и нигде га нема Н; *узне* паре Н; некако не *иде* дубоко П; *разуме* човек Ц; тэд ми се *пије* Р; не ги *знаје* никој Н; све *знаје* Ч; *знаје* се Б; *срамује* се Лљ; кад се *срамује*, не П; ма ја чујем *трона*, *трона* П; *добива* десет ектара земљу Ц; *краде* и нигде га нема Н; *ће* си *белџи* Ц; не ми се *носи* П; *чини* буп, буп П; *неје* имала Н; *неје* могла да се откачи од њи Св; *неје* наврћаја Б итд.;

1. л. мн.: да *идемо* тамо Р; да *идемо* у Велику Плану Р; да *седнемо* Лљ; *казујемо* ги Ч; и *купујемо* си дрва Р; ми га *знајемо* Ц; *несмо* ги научили на ред Лљ; *несмо* вадили Св итд.;

2. л. мн.: треба да *једете* Сл; *ће* *узнете* за туј њиву П; кад *ће* *идете* Р; што *пијете* Ц; *легате* по цел дѐн Р; *давате* ги на њи Сз; *ће* се *вратите* ли? П; ај, *ће* *видите* Ц; ви си *седите* П; да ли *несте* ме чули Св; ви *несте* знали за тој Титд.;

3. л. мн.: да се *зовев* Вујинци Н; нема свиње да ви *гладујев* ГД; приватно си *станујев* П; да *знајев* људи Ц; како се *викав* Р; а што *владав* П; кад почнев да *причав* П; *користив* си Ц; али надимак *несу* имале Н; *несу*, *несу* Сл; да *несу* га уплашили Ц; *несу* тѐли П; *несу* не викали Ц; *несу* га водили ГД итд.

1.1.5.1.2. Сложени глаголи:

1. л. јд.: *отидем* Ц; што *нађем* ситни Н; *исечем* ги Ч; одокле да *почнем* Р; да *започнем* Б; да *попијем* лек П; *распитујем* се свуда Сз; ја *ће* ву *донесем* Лљ; да *понесем* Ц; да гу *дочувам* Ж; па *завикам* на њѐга Т; да *замотам* Б; *порѐвам*, *повраћам* П; *закачим* га Ч; *ће* *нарићам* туђо дете П; да ги *процѐдим* Ч; гра *ће* си *сварим* П; нешто да *уработим* П;

не мож да *нађу* Лљ; *ће* *нађу* Сз; кад *прођу* Сл; после кад *слѐгну* Сл; кад ги *напну* пред телевизор ГД; не мош си *отиду* на пијац П; сама *отиду* у банку П; што *ћу*, кад не мош да *отиду* Ж; и *принесу* лавор П; ја *ће* ве *одведу* П; да му *опѐру* ноге П; ја си *омѐсу*, па си *испѐчу* ГД; *колаче* *изваду* ГД; ја да га *проверу* Т; треба ја да *дооду* Ц;

али и: отидо дрва да донесу Сл; ја да донесу О; морам да понесу више Сл; и ја затвору врата, па удру П; да направу ја кафу Ч; ај да нарану свиње, краве Сл; не мож да наплату Сз; укачу се Сз и сл.

2. л. јд.: да те викам да дођеш Ц; не мож да га нађеш Н; еј, што ме заминујеш ГД; па да ги помогнеш на људи П; па не доодиш куде мене Ц; да отвориш врата Р;

3. л. јд.: оће да украде Љ; дође сам Ч; па ќе дође Рушка Н; туј да дође Н; уапе га пчела П; после ће га попије П; нека успије мама дете П; заврне киша ГД; нека заврне ГД; да се испрвада Н; не ги одговара П; и она ће помага П; овј дечко продава П; и навече дооди Н; пооди у школу ГД; кад неће да му одговори П; и ће се ожени ГД;

1. л. мн.: па ће га нађемо Н; па заседнемо Љ; завршавамо сас њиве Р; не мож да продамо овде Р; да распродамо Ч; само да не заборавимо Р.

2. л. мн.: што ће попијете Ц; ви си полегате П; да раздавате Ч;

3. л. мн.: да дођев Н; занесев се Љ; успијев се рано Т; запричав се такој Ч; па га закачив Т; ће се откачив О; све се расклатив П итд.

1.1.5.1.2.1. Из наведених примера може се закључити да се акценат у 1. л. јд. презента на -у може наћи на префиксу или на корену глагола. Александер (1975: 307–310) је утврдила да се у Горњој Пчињи могу чути облици презента 1. л. јд. на -у са акцентом на префиксу глагола, али и да тога нема у околини Врања. Јуришић (2009: 33–34) наводи да се акценат на префиксу код сложених глагола чешће чује у западнијим пунктовима него у источнијим. Она износи и податак да ове особине нема у говору села Биљаче (између Бујановца и Прешева). У кумановском говору (Видоески 1962: 113, 186–188) нема облика са акцентом на префиксу у 1. л. јд. презента на -у.

1.1.5.2. Радни глаголски придев. У радном гл. придеву акценат се у свим лицима и у оба броја најчешће налази на пенултими, односно на последњем слогу основе. Овде би било вредно навести форме глагола: *бити*, *дати*, *моћи*, а затим *хтети*, *знати* и глагола који у основи имају старо *ити*. Након тога биће дато и стање у осталим глаголима. Прва три су имала старо место акцента на отвореној ултими у ж. и с. роду једнине, а у једном

делу ПТ говора забележен је такав положај акцента и у мушком роду. Угледањем на ове форме, слично се дешава и код *хтети* и *знати* (в. Јуришић 2009: 34–36). Код глагола од *ити* у источном делу пчињског говора такође се чува старо место акцента. У прешевском говору већи је број потврда са акцентом повученим са ултима у радном гл. придеву ових глагола.

1.1.5.2.1.1. Радни гл. придев м. р. једнине

а) *бија* сам у други разред Ц; *бија* преводник Н; и онам је *бија* Стојан Лисица Н; ја сам *бија* у Островицу Н; кад сам *бија* доле Ц; он *бија* код нас Н; тој е *бија* крвник Сл; у Миратовце си *бија* Ц;

ако си ми га *даја* М; Булутин га је *даја* добро П; *даја* ми је у зајам П; *даја* му неки и узēja М; не *даја* ти Бог П; да л је *продаја* Ц; и њиву овам *продаја* још једну П; тој *продаја* на доле све П;

могја си да гу видиш П; *могја* си да понесеш Сл; *могја* је сам да направи Ц; да л је *могја* сам Т; неје *могја* да се дигне Сз; неје *могја* да се качује на шољу П;

теја је да гу узне П; *теја* је све да распрода Ц; неје *теја* да ми каже Ж; а он неје *теја* П;

знаја сам куде је Т; и ја сам тој *знаја* П; *знаја* сам дек ће је такој Сл; не би *знаја* да ти кажем Н; не би тачно *знаја* Н; несам те *познаја* Ц.

1.1.5.2.1.2. Код глагола *бити* забележила сам и примере са акцентом на ултими:

ја сам *бија* биљ-биљ Сл; ја сам главан *бија* Б; много сам *бија* здрав Сл; он је милицајац *бија* Сз; тој неје *бија* татко Сл; кнојевци су *били* Сл; там су *били* Н итд.

Напореда са овим, чак и код истог говорника, јављају се и форме са акцентом на иницијалном слогу.

1.1.5.2.1.3. Глаголи на *ити*:

у Миратовце си *ишја* у школу Ц; ја кад сам *дошја* Б; кад је *дошја* Сз; кога си *нашја* Н; куде си ги *нашја* ГД; и авијон *наишја* Н; значи *отишја* кот Часлава Ц; навише *отишја*

Н; *отиџија* тамо Љ; по напред је *отиџија* Ц; он сѣд отуд па *поџија* навамо Ц; *поџија* ли је Р; *прѣџија* седамдесет Р; срам је *проџија* П итд.

б) Остали глаголи имају акценат на пенултими, односно на крајњем слогу основе:

Прости глаголи: не те је *разумеја* Ц; даја му неки и *узѣја* М; кад си *ораја* Н; и Стојадин ме је *звѣја* Сл; кад је *купуваја* Ц; па *становѣја* је жандормѣр Ц; неје *спѣја* Ч; не знам да ли је *добѣја* М; *седнаја* си и чека Ц; *чуја* сам за њу Ц; наш дѣда је *имаја* ливѣду Ц; дек натамо несам *имаја* зѣмљу Ц; *купија* је свѣ Ц; од бабу гу *наследѣја* М; *плашија* се Р; Јануз *правија* чѣшму Н; куде ја што сам се *родија* Ц; ја сам *ставија* ћумке М и сл.

Сложени глаголи: неје не *излѣжѣја* Н; а једѣн *погинаја* на пругу Н; како се је *забунѣја* толко Ц; ама сам гу *направија* рабѣту Ц кривѣне сам *направија* М; задњи вѣз *уфатија* М; па се *усмрдѣја*, па Бѣже Ц и сл.

1.1.5.2.2.1. Радни гл. придев у ж. роду:

а) *била* је до њѣга Сз; *била* је и стѣница милиџије Ц; *била* прѣко адвокѣта М; ја сам там *била* Ц; кудѣ је *била* П; маѣија је *била* Н; настава је *била* Ц; ѣна је туј *била* Сл; туј гѣре је *била* Н; туј е *била* П; шездѣсет прѣве је *била* шкѣла Ц;

баба ми је *дѣла* П; *дѣла* ми је Р; и на тебе је *дѣла* ГД; ја сам *дѣла* дѣле и капару П; на Анђѣлу да неси ги *дѣла* П; неси ми *дѣла* Сл; сѣмо си ми капу *дѣла* П;

да си *мѣгла* да га дѣгнеш Ц; ич неје *мѣгла* Т; *мѣгла* ли је сѣма Т; *мѣгла* сам да дѣжем Ж; неје *мѣгла* сѣма да се дѣза Сл; неси *мѣгла* да наврнеш П;

ја га несам *тѣла* П; јѣданпѣт сам *тѣла* Т; не га је *тѣла* Сл; неје *тѣла* да се јѣви Ц; онѣј дѣн је *тѣла* П; само да је *тѣла* М;

знала је до туј ГД; несам *знала* Н; ѣна неје *знала* Ц; тој несам *знала* Б;

на пијац кад сам *ишла* П; у Реѣан сам *ишла* П; у Шапрѣнце сам *ишла* Т; а *дѣшла* код гинеколѣга П; да је *дѣшла* Т; е, кад је *дѣшла* Зѣрица ис Цѣр Н; ја сам дѣведѣсет шѣсте *дѣшла* Т; кад сам *дѣшла* Сз; *пошла* сам да те вѣдим П итд.

б) Прости: сто́ка се *на́сла* ту́ј Ц; не́што сам *чу́ла* О; Но́рча *добíла* íме Н; ја́ сам *питува́ла* Н; како́ се је *вика́ла* Ц; *има́ла* је на́ша Сз; Јова́нка куде је *има́ла* Н; али *забрави́ла* сам ги Н; ја́ не́сам то́ј *виде́ла* Ц;

Сложени: *започе́ла* сам Ч; ка́д је *поче́ла* да ра́ди М; да га је *подигна́ла* О; ка́д је *узвика́ла* Б; *направи́ла* га Т и сл.

1.1.5.2.3.1. Радни глаголски придев с. рода:

а) али *би́ло* је бе́, Во́јо М; а то́ ли је *би́ло* на кра́ј до́ле Ц; *би́ло* је тако́ј Љ; како́ је *би́ло* П; не́је *би́ло* ло́шо Сз; све је бузелэ́к *би́ло* Н; та́мо је *би́ло* у це́нтар Ц;

мо́гло је да би́дне П;

не́је *те́ло* да ми би́дне М; *те́ло* је да би́дне П;

зна́ло се је та́да П; то́ј се е *зна́ло* Н;

та́д се је *ишло* Сл; то́ј е све *отишло* та́мо Н;

б) Прости глаголи: како́ *бидна́ло* ло́шо Р; *писа́ло* је на једну́ та́блу Н; *игра́ло* се та́мо око сто́ку Ц и сл.

Сложени глаголи: по́сле ра́т је *поче́ло* Ц; бе́ше *погина́ло* од стру́ју Н; *појави́ло* се Ч; Пре́шево је *поје́ло* Сз;

1.1.5.2.4.1. Радни глаголски придев м. р. множине:

а) *би́ли* су јуче́р Сл; гроб́ја *би́ли* она́м Н; се́дам ку́ће су *би́ле* фами́лија Н; то́ су ту́рски по́седи *би́ли* Ц; три́ бра́та су *би́ли* Ц; ту́ј ли су Ср́би *би́ли* П;

ми́ смо *да́ли* два́јес две́ и́љаде П;

мо́гли су да навр́нев Сл; не́су *мо́гли* да завр́шив П; не́су *мо́гли* да про́дав Р;

те́ли су да до́ђев Т; *те́ли* су да про́дав Сз; не́су *те́ли* да и́дев одо́вде Ц; не́су *те́ли* заједно П;

зна́ли су да сам Ср́пкиња Н; не́су *зна́ли* да су у ве́зу П; са́мо су о́ни *зна́ли* Н;

ишли од Трнаву Н; ми смо *ишли* у Миратовце Ц; они куде мене *дошли* Ц; тамо су *ишли* Ц; у школу су *ишли* заједно Ц; овџа су *дошли* од Лепчинце Н; они несу *дошли* Љ; они су *дошли* од Гњилане Н; после су *дошли* по нас Н; твоји кад су *дошли* П; овџа су *отишли* Сл; после су *отишли* у Црновце Н и сл.

б) Прости глаголи: стоку *насли* Н; *биднали* су овде осам Н; ништо несмо *питували* Н; туј су људи *копали* Ц; исто су такој *рачунали* М; да ли Ћопа га *викали* Ц; *имали* смо туј ливаде Ц; у Дуванску смо *имали* М; значи *имали* су Н; *давали* су ги Љ; они су ги *водили* туј Н; *заборавили* смо ги М; от кога ли смо *купили* О; који су гу *правили* Ц; као да су *радили* М; шес године-седам су се *тужили* М; *тужили* смо се сас њи Н;

Сложени глаголи: туј га *назвали* М; што су *затекли* Н; воду *наврнали* на њима Н; кад су *потурчували* у Босну Н; несмо гу *продали* Ц; несте ме *измучили* Ц; да несу га *уплашили* Ц; тэд су се *доселили* Н; да несмо *пропуштили* М; које смо *пропуштили* Р итд.

1.1.5.2.5.1. Радни гл. придев ж. р. множине:

а) српске куће су *биле* Ц; године које су *биле* М; махале старе што су *биле* М; пèt куће су *биле* Н;

дале су му све на њега П; све су *распродале* Сз; сестре су му *дале* П;

ми кад смо *дошле* ТР; теј што су *отишле* Р; кад су *пошле* Љ;

несу *теле* да делив Ц; саме смо *теле* да му дадемо П;

мене ме несу *знале* Ц; несу *знале* куде живи П; откуд су па оне *знале* Сл;

б) Прости глаголи: и овџа ги *сретнале* Н; како су се *викале* Ц; *гледале* смо туј Н; воденице *имале* туј Ц;

Сложени глаголи: *погледале* смо Љ; ете што су *направиле* М; у једно брèкче *направиле* кућу ГД; па га *пребациле* у мљин ГД; много смо *пропатиле* ми деца Ц итд.

1.1.5.3. Аорист. Код јединских облика аориста акценат се обично налази на ултими (што може бити последњи слог основе или наставак), а код глагола насталих

префиксацијом, префикс је понекад носилац акцента. Забележени су и примери дублетних форми.

1.1.5.3.1. Прво л. јд. аориста најчешће има акценат на ултими:

и ја не *идо́* ГД; ја *дођо́* да ве *ви́ду* П; *изађо́* после Сл; *уђо́* у амболанту ГД; *ко́лко* ти *узедо́* ГД; не *мога́* ГД; не *смеја́* да га *ди́рам* П; *текна́* ми *не́ко* *вре́ме* П; *легна́* поза *једну́* *кру́шку* Сл; *кусна́* *две́* *каши́чице*, *три́* П; ја *ву рекна́* Ц; *збра́* ли *ги* Св; ја не *знаја́* *ви́ше* *што́* да *ра́дим* П; на *мајку* *му каза́* ГД; *каза́* *ву* Рљ; ја *ги пита́* Љ; ја *ги кара́* Сл; тра́ктор *кад купи́* Н; *та́д mesí* ГД; *стави́* *кафу* П; *стави́* *га* Сз; *нуди́* *га* Ч; *њекња* *ги пржи́* П; ја *ма́лопре* *искочи́* *напоље* П; *ле́ле*, *кад* *га видо́* П; *видо́* Т (али и: *кад видо́* ГД; *видо́* ја *што́* је П) итд.

Сложени глаголи: *отидо́* *дрва* да *до́несу* Сл; *фати́ продадо́* ГД; па ја *га однесо́* П; ја *једну́* *попи́*; ја *ги сабра́* П; *сэбра́* *све́* П; *сабра́* *ги* Сз; ја *па* *га затегна́* ГД; ја *нигде* не *спомна́* *Ча́слава* Ц; *искара* *па* *гу* ја *окопа́* П; *фати́ продадо́* ГД; *не́* *га остави́* да *сто́ји* *мно́го* П; ја *си напуни́* *резерва́р* Сл; ја *се* и *задужи́* на *крај* Сл; *па* *ги сакупи́* П и сл.

1.1.5.3.1.1. Некада се код сложених глагола акценат може чути на коренском делу:

во́ду *си понесо́* ГД; *убодо́* *се* на *једн́* *трн* Сл; *продадо́* *све́* Р; *ово́ј* *га затеко́* П.

1.1.5.3.2.1. Друго и треће л. јд. аориста имају исто место акцента као и 1. л. јд. – на ултими, односно на последњем слогу основе или на наставку:

ти́ не *теја́* Р; *ти́* *ли* *се* *врна́* Н; *ти́* *му* *дава́* Б; *зв́а* *ли* *га* *откуд* *те́бе* Р;

не *теја́* *ништа* да *у́зме* Р; *Огњен* *дође́* П; *кад* *дође́* ГД; *о́н* *га* *једанпу́т* *прође́* П; *зе́т* *ми* *га* *купи́* П; *кад* *станá* да *пла́че* ГД; *ова́ј* *се* *врна́* ГД; *бидна́* *сэд* Сл; *о́н* *ли* *ве* *посла́* Ц; и *у́о́н* *се* *умивá* П; *погáчу* *ми* *тражи́* ГД; *ко́лко* *ли* *му* *гу* *плати́* ГД; *отвори́* *ми* *се* *апетит* П и сл.

1.1.5.3.2.2. Забележени су примери са акцетом на корену:

ме́не *не́* *ми* *бэш* *бидна* *дра́го* Сл; *у́одма* *ми* *те́кна* Сл; *по́сле* и *пато́фне* *о́бу* П итд.

1.1.5.3.2.3. Код неких двосложних глагола у 2. и 3. л. јд. могу се чути дублетне форме: *бидна* и *бидна́*, *врна* *се* и *врна́* *се*, *легна́* и *ле́гна*, *каза́* и *каза́*, *врза* и *врза́*. Очигледно је да се ради о облицима код којих не може доћи до ремећења односа презента и аориста,

те место акцента не мора бити носилац семантичке диференцијалности (в. Богдановић 2000).

1.1.5.3.2.4. Сложени глаголи у аористу 3. л. јд. најчешће имају акценат на префиксу:

дoнесе двi цака ГД; преко нoћ ме *дoведе* ГД; и *прoпаде* краљевина Ц; кeд си *oтиде* ГД; тaмo *oтиде* Сз; *oтиде* у дванаес Р; у суб'oту *oтиде* П; *oтиде* гoре Сл; *oтиде* да влaчи вyну Сл; сe па тaмo *oтиде* Р; нeшто му *изађе* Ч; oн га *узeде* тoј имaње П; *пoдигна* П; свe *прoпадна* Т; *yсна* ли га Ж; *излaжa* ме Рљ (али и: *излaжa* не онeј Н); *пoдижe* си спoменик П; и oн *yмpe* млaд ГД; *oкyпa* се yјутрo Ц; *искaрa* па гу *ја* oкoпa П; *пoтeпa* дyшy Сл; *искoчи* oдјeдeнпyт Сл; кeд *искoчи* Љ; *oстави* двe дeцa ГД; *извaди* ме ГД; oвeј *oтвори* ГД; сeг се *нaпpа^е*и ГД; *yдaви* се Сз; па се *yoжeни* ГД; *yпaли* кoлa П; свe *зaтвори* Н; и oнo не *зayстaви* Сл; *изгyби* вoдy Сл; *oплаши* ме П; и oн *прeпoрyчи* О итд.

1.1.5.3.3. У множини аориста акценат је на истом месту као у јединским облицима. То значи да је у 1. и 2. л. мн. аориста акценат обично на пенултими, што је последњи слог из основе, односно први слог из наставка (*писaмo*, *доћoмo*). Постоји мањи број примера са акцентом на корену глагола.

Примери:

1. л. мн.: јeднy кифлy *изeдoмo* ГД; *oтидoмo* свi Сз; *oтидoмo* тaмo Сл; мi си *прoћoмo* Рљ; *доћoмo* *ја* и oн Н; и мi *доћoмo* на врaтa Н; *доћoмo* у јeдaнaес сaат ГД; *oтидoмo* кo дoктoрa П; *узeдoмo* oнyј вoдy П; па се *смејaмo* Сл; мi двoјицa *oстaнaмo* Р; пре нeки дeн се *чyмo* ГД; тoј *писaмo* М; пoштo ги *писaмo* Р; кeд га *кoпaмo* П; *рaспpаљaмo* цeл дeн јyчe П; *утeпaмo* се свe Р; чим *искoчиmо* Сл; oндa се *врaтиmо* П; ливaдe *зaвршиmо* Р; *њивe зaвршиmо* Р и сл.

Има примера са акцентом на корену код глагола са префиксом: свi *изeдoмo* Т; и мi *узeдoмo* Ч.

2. л. мн.: *пoћoстe* ли Ц; кeд вi *oтидoстe* Ц; *писyвaстe* ли М; *писaстe* ли гу М; *кaзaстe* ли му Сл; *зaвршиiстe* ли П; *oвршиiстe* ли Сз;

али и на корену: *оти́дoste* ли О.

1.1.5.3.4. У 3. л. мн. аориста носилац акцента је такође пенултима, односно крајњи слог из основе или први слог наставка којим се гради облик аориста:

једо́ше П; кад га *изедо́ше* пчэле П; *дадо́ше* на сви́ Сз; *прођо́ше* два́ дэна ГД; у Требеши́ње *отидо́ше* Ц; *узедо́ше* нешто тэг Ц; овеј две *попи́ше* П; о́ни *седна́ше* Рљ; *сретна́ше* не ГД; *сретна́ше* ме П; па ме *поврна́ше* Сл; *искара́ше* ГД; *ослободи́ше* гу Ц; *одвоји́ше* гу шко́лу Ц; *направи́ше* ку́ћу ГД; *направи́ше* си ку́ћу Ч; *направи́ше* гу ца́кум-па́кум П; спо́меник *стави́ше* ГД; о́ни га *стави́ше* Сл; *спаси́ше* ме Сз; *фати́ше* продадоше ту́ј ку́ћу Ц; кад ме *видо́ше* ГД итд.

Има и дублетних облика са акцентом на корену: *изе́доше* ме де́ца Т; *фати́ше* *продадоше* ту́ј ку́ћу Ц; *изода́доше* се П; *ода́доше* се све́ П (уп. *да́доше* му ине́кцију П; *да́доше* ги и на се́стре М); овеј *уте́коше* Сл.

1.1.5.4. Место акцента код глагола показује следеће стање:

а) У презенту једнине акценат никада није на ултими, већ углавном на пенултими и то се место задржава и у множинским облицима: *ви́кам*, *попи́јем*, *распиту́јем*, *пи́јеш*, *сраму́је* се, *попи́је*, *казу́јемо*, *завриша́вамо*, *пи́јете*, *попи́јете*, *гладу́јев расклáтив*. У неким случајевима 1. л. јд. сложених глагола на -у акценат се може наћи на префиксу: *до́несу*, *на́праву*, *на́рану*.

б) У радном гл. придеву акценат је на пенултими (*би́ја*, *би́ла*, *би́ло*, *би́ли*, *би́ле*, *качува́ја*, *заврави́ла*, *појави́ло*, *пропушти́ли*, *пребаца́иле*). Спорадично се могу наћи примери са акцентом на отвореној ултими код радног придева глагола *бити*: *бија́*, *били́*.

в) Акценат на отвореној ултими може се наћи у јединским облицима аориста и он се на истом месту задржава и у множинским облицима: *идо́*, *отидо́*, *иде́*, *бидна́*, *изедо́мо*, *пођо́сте*, *изедо́ше*. У појединим случајевима аориста сложених глагола акценат се може наћи на префиксу или на корену (поред неких сложених, акценат на корену могу имати и неки двосложни глаголи): *до́несе*, *и́зађе*; *прода́до*, *би́дна*, *изе́домо*, *оти́дoste*, *изе́доше*.

Акценат код непроменљивих речи

1.1.6.1. Стари прилози (као и речце), они прости, као и они заменичког образовања, најчешће чувају старо место акцента (в. Видоески 1962: 115).

кудѐ да иду П; *кудѐ* га тој ви́каше М; *кудѐ* и́дем у лóв Ц; *кудѐ* и́ма Ц; *кудѐ* је овај чѐшма сѐлска Н; *кудѐ* је сáд Љ; *Кудѐ* је Сто́ле Ц; *кудѐ* је шко́ла Ч; *кудѐ* ме во́дите П; *кудѐ* се во́ди Рљ; *кудѐ* си ги на́шја Н; *кудѐ* си ро́ђен Р; е́м не зна́јем *накудѐ* ћу П; *накудѐ* и́деш Т; *накудѐ* ли је по́шја П; *откудѐ* и́де Б; *откудѐ* си ти́ Сл; *откудѐ* су до́шли, не зна́м Н;

а *овдѐ* су би́ли купи́ли П; ја сам *овдѐ* ро́ђен Р; ко́лко је ср́пске ку́ће има́ло *овдѐ* Р; на́ши насе́љени *овдѐ* Р; не́ бре, *овдѐ* не́где Н; не́мамо *овдѐ* ре́ку М; *овдѐ* го́ре Н; *овдѐ* је има́ла једна́ ку́ћа Н; *овдѐ* је ро́ђен Љ; *овдѐ* нагóре ће и́демо Р; *овдѐ* у двóриште П; о́дма *овдѐ* на́доле Н; о́н је *овдѐ* за́дњи Ту́рчин Ц; о́нда *овдѐ* је има́ла фами́лија Р; па ли *овдѐ* Б; рѐтко ко́ј е купи́ја *овдѐ* Р; *ондѐ* је до скóро стоја́ло Т; *ондѐ* су ги остави́ли Сл; погле́дај *ондѐ* под кре́вет Сз. Место акцента остаје исто и након додавања партикуле: а *овдѐка* је би́ја Сѐнта са́мо Н; доли́на *овдѐка* М; дру́го је *овдѐка* М; *овдѐка* ги не́ма Рљ; *овдѐка* је ради́ја П; *овдѐка* је ста́н има́ја П; *овдѐка* на́шо Н; и́скочи *овдѐна* П; *овдѐна* жи́ви Б; *овдѐна* не́ма М; сахра́њен је *ондѐна* П; ма ли *овдѐк* су би́ли П; они́ја *ондѐк* Н;

ѐве *какò* су о́ни направи́ли П; зна́ш *какò* је П; *какò* ги ви́кав Сл; *какò* ги ви́каше М; *какò* зна́је Н; *какò* се ви́каше Р; *какò* се је забуни́ја то́лко Ц; *какò* си Сз; *какò* ти се зóве ку́че Ц;

ѐве *такòј* и са́д је П; ѐте *такòј* Ц; за́што се ви́ка *такòј* Р; и о́ни су *такòј* до́шли Р; нека сѐди *такòј* Р; па и на́ше *такòј* М; па *такòј* да си́са П; реко *такòј* и *такòј* П; *такòј* га ви́кав Н; *такòј* тѐј по́тес Т;

ма́лопре рече *овакој* Н; на пр́сти *овакој* Н; *овакој* е би́ло Љ; ја *онакој*, сеља́чки ти ка́жем Р; само *онакој* Т; утѐпани *онакој* Н и сл.

1.1.6.2. Могу се чути и облици са помереним местом акцента: *ова́ко* и *ова́ко* П; пи́ши *ова́ко* Р; *ова́кој*, па *ова́кој* М.

1.1.6.3. Упитни прилог *зашто*:

Зашто ти тој треба? Ц; А *зашто* тој? Р; *Зашто* нећеш? П; *Зашто* ли га нема? ГД;
Зашто ће ти тој? Сл.

И овај облик се може јавити са повученим акцентом: *за̀што* Ц; *за̀што* не́сам вика́ла
П; *за̀што* не́су до́шли П и сл.

1.1.6.4. Прилог за узрок *зато*:

Епа *затој* Т; *Затој* га не́су те́ли П; *затој* не́ му ни да́ва Сл; *затој* сам га купи́ла П;
не́га су га *затој* вика́ли Сз; спа́ла је, па *затој* П.

1.1.6.5. Код показних речци акценат може стајати на последњем, али и на првом
слогу:

еве́ ги и́дев Т; *ене́* га о́блак ГД; *ене́* што напра́више! П;

еве́ како́ су о́ни напра́вили П; *Е́ве*, као о́на П; *еве́* такој и са́д је П; *еве́*, у комши́је М;
ете́ такој Ц; *ене́* га та́мо Сл; *ене́* га у ку́ћу Р; *Е́не* ги и́дев Сз; *ене́* ги на про́зор Т и сл.

1.1.6.6. Остали прилози и речце са акцентом на ултими:

одову́д кад ула́зиш П; *одову́д* Трна́ва Н; а Гу́те је станува́ја преко пу́та, *оту́д* П;
са́мо во́да и́де *одону́да* П;

до́ђите *нава́м* ГД; ма́ло по́ *нава́м* Н; ле́га а́ *ната́м*, а́ *нава́м* Ч; па терале смо сто́ку
ната́м Н; али и: *на́вам* се и́де Ц; и́де *ната́м-на́вам* П; *ната́м-на́вам* Ц; *на́вам* ће и́де Сз; не
и́демо ми́ *ната́мо* М;

град *јуче́* све́ склуца́ја ГД; *јуче́* зайшло Ч; *јуче́* смо прича́ли П; једва́ј сам ги доне́ла
јуче́р П; *јуче́р* је има́ло Сз; умре́ла је *јуче́р* Т;

једва́ га убади́ Ц; *једва́* се збра́мо Т; *једва́ј* пођо́мо П; *једва́ј* сам ги доне́ла *јуче́р* П;
једва́ј сам издржа́ла Сл; *одва́ј* заврши́мо Сз;

тамə́н од ма́јку П; *тамə́н* сва́дба П; *тамə́н* ће закр́пим Ч;

комај је готóв П; *ће* стигнев *комај* Сл;

ама *коца* П; *има коца* да се рабóти Т; *коца* је родило Р; *коца* ми *испадна* П; *коца* смо *имали* П; *не* ли ти је *коца* Ц; *она* седе *коца* Т; *кочка* сам *направила* П; *море, кочка* *има* Ч.

ајде, мори, једанпút П; *још јемпút* Н; *искочи одједанпút* Сл.

1.1.6.7. У неким устаљеним изразима у прилошкој служби забележен је облик са акцентом на последњем слогу, што се може тумачити положајем посматране речи у акценатској целини.

*благó*си₁ми П, Ж, Т, Рљ, Ц, Р; *благó*си₂ти П, Т, Ц, Р; *благó*си₃му Ж, Сл, Р; *благó*си₄ву П, О; *благó*си₅ни П, Ц; *благó*си₆ви П, Р; *благó*си₇ги П, Ч, Ц, Ж, Т, Рљ, Сл, Б; *блазé*си₈му П, Ч, Сл.

Преношење акцента на проклитику

1.1.7. Преношење акцента на проклитику ретко се јавља у говору Прешева, али се може наићи на овакве примере:

и *не*теде М; *још не*беше продаја свé Ц; *не*беше такéв П; *не*теа да *иде* П; *не*теја Н, П, Ц, Сз; *кэд* *имаше* *у*што да *једем*, *не*маше *сэ*што, а *сэд* *имам* *сэ*што, а *не*мам *у*што П; *у*јесен ГД, Сз, Н; *у*јесен *ву* га ставимо П; *у*пролет Сл; *приоженија* се *на*д₁д₂в₃на₄три Ж.

Проф. Марковић (2000: 102–103) наводи завидан број примера из говора Заплања којима потврђује да енклитике могу бити носиоци акцента, док се појава енклизе тумачи као говорникова жеља да се постигне одређени ефекат, „а то је истицање оног дела који је у датом тренутку носилац информација“ (Марковић 1996: 236). У говору Прешева такође има таквих потврда:

Што *ми* је П, Т, Ч, Ж; што *му* је ГД, О, Т; што *вú* је сэд П;

што *сам* плакала Ж; *евé* што *сам* П; што *é* урабóтала О; што *é* било *на*род Сз;

што *ћеш* П, ГД, Ж, Ч, Б, Т; што *ћé* ми П, Ч, Ц; што *ћé* ми га овакав Ц; што *ћé* ти на *тебе* Ж; што *ћé* му на *њега* Ц; што *ћé*, *јадна* О; Што *ћéв*, *нема* ГД.

Акценат на негацији код глагола

1.1.8. Акценат на негацији код глагола може се јавити у случају када се између негације и глагола јави заменичка или глаголска енклитика (више у т. 3.6.):

да *не* се уплашија Ц; за њу *не* се дава П; нађеске *не* ги спавала нешто П; *не* му се је дало П; *не* се пије Рљ; срећа *не* гу исцепиле Ч; тој *не* се је знало Сз и сл.

Речи са два акцента

1.1.9. Примери речи са два акцента већ су споменути код компарације придева (*најголем*, *најплодно*). Осим њих могу се чути и облици типа: *параунуче*, *парабаба*, *чукунбаба*.

Дезакцентуација

1.1.10. Неке примере дезакцентуације забележила сам код појединих именица и придева *свети* који иду уз лична имена, код неких бројева, у аористу 1. л. јд. *рекна*, који се често користи као поштапалица²⁷ и у облику *једно* у прилошкој функцији са значењем *око*, *отприлике*:

баба Драгу гу одведоше; *баба* Ђурђа Рљ; *баба* Като, иди на Ћипру да кажеш; *баба* Кона викаше Ж; е виш, *баба* Благица М; *деда* Добре што гу има М; *Деда* Јованов кладанац Н; и *доктор* Бранко Т; а брѐ, *тетка* Станче Сл; и *тетка* Богдану сам знала О; *тетка* Станче! *тетка* Даринке П; нема ништа *чича* Перо П; овој за *чича* Перу П; фала на *чича* Перу П; *чича* Анђел последњи пут; *чича* Миле послаја П; ајде *чича* Бранко П; овде купи *чича* Тоза П; *чича* Данча богословију је завршио П; *чича* Коле пољопривреда и пекар П; *чича* Тима вуновлачар П;

на два улаза кућа ГД;

а бѐш на *Свети* Илију је утепан П; за *Свети* Илију сам била О; иде *свети* Јелена Ж; из *Света* Петку Н; на свети *Ранђел* Ц; пет дана пред *свети* Николу П; *Свети* Јован Сз; *Света* Петка Р; *Света* Петка, Клиновац П; Свети *Ранђел* П, Ч, Р, Т;

²⁷ В. и Марковић 2000: 105, Јуришић 2009: 47.

Како те, *рекна*, неје срамота? П; нека ћути, *рекна* Ц; *рекна* иди П; *рекна* ћ идем ГД; ће му кажу, *рекна* ГД;

за *једно* сат време Т; има *једно* пѣт шиника шљивак Ц; *једно* две-три иљаде Т; пре *једно* два-три месеца М.

Без акцента је придевски део ојконима *Големи Дол*: од *Големи Дѡл* је бија ожењен П; у *Големи Дѡл* ГД; из *Големи Дѡл* је Т, али не увек: *Голѣми Дѡл* П, у *Голѣми Дѡл* ГД.

Дешава се да у бројним спојевима први број губи акценат: сигурно има *два-три* ѓктара Ц; на *два-три* маа П; *три-четири* браве Ч; говѣда *не-шѣс* главе П и сл.

*

1.1.11. Акценатски систем прешевског говора носи обележја тзв. врањског преношења са тежњом задржавања тог истог места у читавој парадигми. Извесне старине задржане су у 2. и 3. л. јд. аориста (*плати*, *дође*), заменичким, бројним и прилошким облицима (*која*, *чиво*, *једна*, *једно*, *куде*, *овде*), где се акценат налази на отвореној ултими. Оваква ситуација углавном се поклапа са стањем у кумановском говору. Рекло би се да је и акценат једна од оних одлика коју деле јужни српски и северни македонски говори, која иде уз -у у презенту 1. л. једнине, -на < -нж у глаголским облицима и -ле у радном глаголском придеву множине.

ГЛАСОВНИ СИСТЕМ

ВОКАЛИ

1.2.1.0. У српском говору Прешева препознаје се пет стандардних вокала (*a, e, u, o, y*), полугласник реда вокала *a* (*ə*) и вокално *p*. Вокалски систем прешевског говора не одступа од вокалских система у неким другим призренско-тимочким говорима:

и	у	
е	о	+ р
ə		
а		

Вокали *a, u, y* показују стабилност у нормалној штокавској артикулацији. Оваквом стању углавном одговарају и гласовне вредности средњих вокала *e* и *o*. Међутим, овоме треба додати извештан број примера који потврђују склоност ових вокала дифтонгизацији (в. т. 1.2.2.).

Полугласник такође може имати различите изговорне нијансе, што зависи од његовог положаја у речи (акцента и фонетског окружења). Он се најбоље може чути под акцентом, док се у осталим случајевима тај глас отвара и приближава вредности вокала *a* у мањој или већој мери.

Вокално *l* је у овом говору дало *y*, док је јужноморавски рефлекс *ly* иза дентала, у данашњем прешевском говору, ретка појава.

Вокално *p* појављује се и у речима којих нема у стандардном српском језику. Забележени су и случајеви девокализације *p*.

Полугласник

1.2.1.0. Гласовну природу и начин образовања полугласника детаљно је описао Белић (1999: 85–89). Изнијансираност у изговору полугласника могуће је бележити и у то су се упуштали неки аутори. С обзиром на, ипак, непоуздани сопствени слушни утисак, који се не може електронски потврдити, писано разграничавање алофона полугласника

оставила сам по страни, а глас који се чуо као полугласник означавала сам знаком *ə*, без обзира на нијансе у његовом изговору (в. и Марковић 2000: 28, Јуришић 2009: 49–50, Младеновић 2013: 64–65).

Полугласник се најпрецизније изговара онда када се налази под акцентом (Белић 1999: 88). Међутим, полугласник се одржава и ван акцентованог слога, мада је тада његова напрегнутост слабија. Ненаглашени полугласник може се чути код свих врста речи, па и код предлога и везника.

1.2.1.1. Полугласник у основи речи.²⁸ У овој групи налазе се и примери који садрже суфикс срастао са основом речи тако да је он данас скамењени облик (в. Белић 1999: 95–97, Марковић 2000: 29).

Бѡдњи вѡчер П; *бѡш* врућо Т; *бѡш* којѡ је маѡла Н; *бѡш* туј Ц; и *бѡш* ги брига М; па *бѡш* туј Љ; *вѡздѡн* по ѡвце Сл; нѡма га *вѡздѡн* Ц; рабѡти по *вѡздѡн* ГД; ако трѡба *дѡн*, мѡсѡц Р; гѡдину *дѡна* П, Св, Б; и *дѡн-дѡнѡс* Сз; и за четѡрѡс *дѡна* О; јѡдѡн *дѡн*, друк *дѡн* Т; јѡдно три *дѡна* Т; кѡј *дѡн* бѡше О; на *дѡн* Бајрам Н; нѡки *дѡн* Н; не прѡшло јѡдѡн *дѡн*, двѡ П; петнаѡсти *дѡн* П; пре нѡки *дѡн* Б; преко *дѡн* Љ; свѡки *дѡн* О; свѡк *дѡн* Св; тој и *дѡн дѡнѡс* Т; цѡл *дѡн* се договѡрамо Ц; цѡл *дѡн* Љ; четѡрѡс *дѡна* П, Б, Св, Р; *дѡњу*, *кѡд* ѡма врѡме П; копѡмо свѡкар, свѡкрѡва, *зѡлва* П; да не *измѡца* П; *јѡтредѡн* П, Б, Љ, Ж; *јѡтредѡн* ѡдма гу кѡпим П; *кѡд* су дѡшли Тѡрци Н; да *лѡжу сѡг* срамѡта О; да те *лѡжу*, срамѡта Ж; *лѡжашѡ* гу, *лѡжашѡ* О; не вѡља да *лѡжѡш* нѡрод П; нѡко *лѡжѡ* П; сѡд *лѡка* рабѡта Ч; а бѡ, *ѡвѡј* аѡија Ц; за *ѡвѡј* рѡч П; *ѡвѡј* извор ѡвдѡка Ц; *ѡвѡј* маѡт Т; *ѡвѡј* чѡча Ц; у *ѡвѡј* плаѡц не Р; да је сѡг *ѡвѡј* пѡмет П; *ѡвѡј* да бѡре патлицѡни П; *ѡнѡг* П, Б, Љ, О; *ѡнѡг* бѡше Св; да нѡје *ѡнѡј* зѡбел Ц; знѡш *ѡнѡј* барјѡк Р; *ѡнѡј* Ћѡра Р; *ѡнѡј* нѡш рѡд Н; *ѡпѡнци* нѡсѡмо П; *ѡткѡд* нѡси мѡсѡла лѡба Т; *пѡлѡк*, *пѡлѡк* Ж; *пѡлѡчка* нѡтам П; *пѡѡдмѡкни* се Ц; *рѡзѡпне* ѡнѡј кѡтарѡге Ц; *сѡг* да те излѡжем П; а *сѡг* ву пѡт ѡљаде ѡскѡчи М; кѡ *сѡг* П; кудѡ је шкѡла *сѡг* Н; ѡше сѡг Св; е, *сѡга* Р; е, *сѡга* да гу прѡда О; *Сѡга* вѡду да пѡјѡш; па *сѡд* ѡе вѡдѡмо Ц; *сѡд* јѡдем П; кудѡ ѡе нѡђѡш *сѡда* рабѡту О; *сѡк* ѡма зѡмља ѡнѡмо Н; *сѡк* је свѡдба П; *сѡк* ѡу Ч; *сѡк* ѡе пѡшѡмо Оѡје Р; ѡна се *сѡкри* дѡле П; доѡди ву ѡѡрка на *сѡн* П; долѡзи ми на *сѡн* Б; дѡшла ми на *сѡн*

²⁸ Начин разврставања примера са полугласником осмишљен је по угледу на поделу проф. Јордане Марковић (2000: 28–32).

П; *сѣн* сањаја П; у *сѣн* Св; *сѣт* ће га утѣпам Ц; док *сѣмне* Ц; још неје *сѣмнало* П; дошло ми на *сѣн* Б; *сѣпне* се Ж; да те не *слѣжу* Сл; *смѣкнев*, па однесев Б; *смѣцај* лѣд П; свѣ му се *смѣче* кожа П; узедоше нешто *тѣг* Ц; имало се је *тѣга* О; мој деда имаја *тѣга* О; *тѣд* су се доселили Н; *тѣда* се прави игранка П; куде *тѣј* ора Ц; о[д] *тѣј* ли сок оћеш Ж; погинаја *тѣј* Н; *тѣ[j]* још је жив Љ; *тѣј* Лисица Н; *тѣј* га има Сз; не чистимо *тѣк* П; *тѣке*, *тѣке* на врата П; само *тѣнка* хаљина и гаће П; *тѣнке* руке је имала П; немој да га *тѣцаш* П; *чѣк* доле Ж; *чѣк* овамо Сз и сл.;

падна у *котѣл* П; само *овѣн* О; имало је рж, *овѣс*, *јечѣм* Т; снопја су од жито, *јечѣм*, *овѣс* Т; *какѣв* је човек О; кој е *какѣв* П; *какѣв* ред П; *такѣв* је Б, Љ, Св;

данѣс ву викам П; *данѣс* је Горѣшњак О; *данѣс* у цркву П; *данѣске* пѣтак је О; *данѣске* шта да ги дам П; плакала је *наћѣс* П; *наћѣске* не ги спавала нешто П; *наћѣске* ће дођу О и сл.

1.2.1.2. Полугласник у суфиксу

мрвка *брашѣнце* Љ; тури му малка *брашѣнце* П; *зејтинчѣк* Ж, П; за *јастѣк* Св; *мазѣк* О, Љ, Ц; *песѣк* П, Љ, О, Б; у *петѣк* П, Б; *ручѣк* ГД, Б, Љ, Ц; у *сандѣк* Љ; из *Топлѣц* што су дошле О; од *Топлѣц* О; от *Топлѣц* Топлачѣни О; *Топлѣчка* маала О.

Овде спадају примери са бројем *један* и његови деривати:

једѣн трактор за тебе Р; *једѣн* је овде утѣпан Н; и *једѣн* Цафѣр Ц; има *једѣн* поток Р; *једѣн* по *једѣн* П; *једѣн* Србин Љ; *једѣн* човек Б; онѣј *једѣн* Ц; али нема *ниједѣн* човек туја О итд.

1.2.1.3. Полугласник настао у процесу девокализације вокалног л

Појава полугласника насталог у процесу девокализације вокалног л ограничена је на одређен број примера и налази се у придеву *длѣг* и глаголу *лѣцка*.

Длѣг дол Сз; *Длѣг* камен Сз; има *Длѣги* камен Р; *Длѣги* камен О; *Длѣги* рид се вика О; *Длѣги* рид Љ; *Длѣга* ливада Б; *Длѣга* њива Љ; што бѣву на Стојанку *Длѣгу* О; *Длѣго* пладниште Сз; *Длѣги* камења горе Р; *Длѣге* њиве Р, Б, С, Цр.

1.2.1.3.1. Поред ових, рекло би се окамењених ономастичких облика, полугласник у вези са вокалним *л* веома ретко се среће јер је у овом придеву вокално *л* добило рефлекс у, мада је истовремено своју форму проширило суфиксом.

једни *длџи* рукави Ц, *длџе* сукње Ж, тџ *длџе* аљине Ж;

али: а овамо је *дугачко* М; отиде на *дугачко* П;

кџд стџне да *лџка* Т; *лџкам* П, Ц, Ж, Ч; *лџкање* П, Т, Рљ.

1.2.1.4. Полугласник у речима или суфиксима страног порекла:

кџд је бија у *аџилџк* Рљ; што је бија у *аџилџк* П; што су били у *аџилџк* Ж; петнајес *баџчалџка* да даде П; свџе је *бузелџк* било Н; у *Бузелџк* доле Н; нџма *додлџи* Б; у наџш *комџилџк* О; у *наваџаџилџк* Љ; *тамџн* да идемо ГД; *тамџн* од мајку П; *тамџн* отидџмо Ч; *тамџн* рабџта О; *тамџн* свџдба П итд.

Међутим, срећу се и облици: *аџилџк*, *боџчалџк/боџчалџук,боџчалџуџи/боџчалџуџи*, *комџилџк*, *наваџаџилџк* и сл.

1.2.1.5. Полугласник на крају речи

Познато је да се полугласник ретко кад може наћи на апсолутном почетку и крају речи. Проф. Реметић (1996: 360) је у призренском говору забележио пример *џрдџква*, поред облика *рџдџква*. Полугласник на почетку речи налазимо и у пиротском говору: *џнџа-* и у изведеницама од џе (Живковић 1987: 178), док у Заплању постоји обличка варијанта: *аџка* (Марковић 2000: 33). На крају речи полугласник се нашао у тимочком говору: *бџбџ* и *дџ* (Динић 2008: 125). У мојој грађи има примера полугласника на крају речи, али се он тамо нашао као резултат дешавања у сандхију (в. т. 1.3.14.). У таквом положају полугласник може бити носилац акцента или не, што зависи и од говорникове намере да истакне значења исказаног (в. т. 1.1.7.). Овде се, пре свега, ради о прилозима *кџд*, *сџд/џ* и *тџд/џ* и предлогу *сџ(с)*.

а *кџ* џе гу фџти П; *кџ* џе ги уџтџркамо П; *кџ* ти пџџкав оваџко ГД; *кџ* џе се испатрџви П; овџј *кџ* долџзи Б; Ускрс *кџ* доџе П;

и *сџ* га зџвев Кџдра свџџска Н; *сџ* кџд лџгнев џни П; *сџ* џе га фрљим П;

а сѐд има́м сѐ што П; не́ма сѐ што да ги ра́ни Н; сѐд нема сѐ што П; сѐ што́ Љ; сѐ све́рву је живѐла П; сѐ ста́пче П; сѐ шта́ке о́деше Ж;

па тѐ[г] гу сѐче П и сл.

1.2.1.6. Полугласник настао од других вокала

Забележила сам примере полугласника на месту вокала *a* и *o*.

1.2.1.6.1. Полугласник од вокала *a*:

тка́ла пешки́ри, тка́ла *ча̀рша́фи* Сз; за је́н *ча̀с* П; о́но си ста́ше за *ча̀с* Т; *та̀кво̀г* не ди́рај Ч; *о̀на̀кво̀г* о̀на̀мо ГД; *о̀на̀кво̀* де́тиште О; *о̀ва̀кву̀* има́м до́м Ж; Што́ си *та̀ква̀* П, Ц, Ч, Сл; *о̀на̀ква̀* је Љ; *О̀ва̀квѝ* су до́бри П; о̀на ги пра́ви *та̀квѝ* Рљ; *о̀на̀квѝ* љу́ди Ц; *о̀ва̀квѐ* су и та́мо до́ле Р; *та̀квѐ* криве Рљ; *о̀на̀квѐ* су до́бре Ц и сл.

ка̀кѐв ли је Р; ко́ј га зна́је *ка̀кво̀* је Сл; *ка̀ква̀* шко́ла ГД; *ка̀кву̀* шко́лу има Т;

Ка̀ко̀? П; *ка̀ко̀* Љ; *ка̀ко̀* да не Сл; *ка̀ко̀* да и́деш ГД; *ка̀ко* не́ке зи́дине да су О; *ка̀ко̀* не́ће ги по́знаш ГД; *ка̀ко̀* не́ће и́деш Ж;

Е, *за̀што̀?* Ч; *за̀што̀* де́те не́сам ви́деја ГД и сл.

У основи глагола *ча́чка* стоји полугласник (в.: Белић 1999: 94, Богдановић 1987: 8, Реметић 1996: 364):

ја́ гу *ча̀чка́м* П; не́ се *ча̀чкај* Љ; па гу *ча̀чнем* П; само се *ча̀чкав* Б; *ча̀чко̀љ* П, Т, ГД, Св, Б, О; да гу *ши́ча̀чка* са сла́мку П; *ра́шча̀кала* га Св.

1.2.1.6.2. Полугласник од вокала *o*:

на̀ћѐс гледа́ Св; *на̀ћѐске* П, О, Р.

Код глагола *бо́џне* може се чути полугласник (в.: Белић 1999: 94, Јуришић 2009: 50):

сал гу *ба̀џнем* Љ; *на̀ба̀џка̀* ги П; *убѐцка̀* се Б; али и: *ба̀џка* Ж; *ће* се *изба̀џкаш* П.

Вокал *a* на месту полугласника

1.2.1.7.1. У прешевском говору чује се вокал *a* на месту полугласника. Именица *дѐн* и прилошки облици изведени од ње: *данѐс* и *дѐнѐс*, чувају полугласник код свих генерацијских и образовних нивоа (в. т. 4.3.1. и 4.3.2.). Овде наводим примере који представљају органски део овог говора.

данѐс П; *данѐс* је била П; *данѐс* се не знаје Т; *данѐске пѐтак* је О; *данѐс* је Горѐшњак О; бѐш уѐчи *Ђурђевдан* Ж; мѐлчичка *зејтѐнчак* стѐви П; *зејтѐнчак* мѐлко да му се сѐпе Ж; а *кад* дођев М; *кад* дође нѐки Р; Деда-Јовѐнов *кѐданац* Р; *кѐданац* П; тѐмо је *кѐданац* Ц; него нѐма *кѐнац* Ж; на *Мѐтровдан* Љ; слѐвив *Мѐтровдан* Ж; *ѐвас*, рж П; тѐј е *Пѐсак* Ц; жѐт *пѐсак* Ц; ѐма *пѐсак* Сз; тѐмо је свѐ *пѐсак* Ч; у *Пѐсак* доле Ц; на *Петрѐвдан* Т, Св, Б, ГД; Пѐстив ли ѐни за *Петрѐвдан*? Ж; прави *рѐчак* П; сви на *рѐчак* Т; е, *сѐд* ћемо овѐко Р; брѐт *сас* брѐта да не зѐбри П; доле смо мазѐли *сас* кѐл П; зѐједно *сас* камѐту М; једѐн рѐди *сас* овѐја О; *сас* бѐволи Сз; *сас* волѐви рѐтко, рѐтко Н; *сас* кѐла Н; *сас* овѐј стоѐку Н; *сас* тој М; имѐле су *Топлѐчѐни* О; от Топлѐц *Топлѐчѐни* О и сл.

Данас је уобичајено чути облике *јѐчам*, *мѐгла*, а ликови са полугласником су ређи.

У турцизмима *сандук* и *јастук*²⁹ ређе се сређу облици са полугласником (в. т. 1.2.1.4.):

јастук му нѐје добар Ц; стѐви на *јастук* О; штѐ ѐмам под *јастук* П; на једѐн *сѐндук* Ч; такој као *сѐндук* Св; у *сѐндук* Ц.

1.2.1.7.2. Бројеве *седам* и *осам* забележила сам углавном у облику са вокалом *a* на месту секундарног полугласника:

до *сѐдам* сѐт Ж; јѐ турѐ *сѐдам* лимѐнтуса П; *Сѐдам* гѐдине нѐје мѐлко Ж; *сѐдам* дѐше Н; *сѐдам* кѐће су биле фамѐлија Н; шѐс гѐдине, *сѐдам* су се тужѐли М; биднѐли су овдѐ *ѐсам* Н; дѐсет до *ѐсам* П; до *ѐсам* П; једнѐ је бѐла *ѐсам* гѐдине О; *ѐсам* гѐдине, више нѐма О; *ѐсам* мѐсеца бѐја О; *осамдѐсет* ѐладе, и *ѐсам* П; отпрѐлике *ѐсам* гѐдине О; у *ѐсам*

²⁹ Проф. Марковић запажа да се у говору Запања облик *јестѐк* употребљава у значењу тканог јастука и ужи је од оног купљеног (Марковић 2000: 52, нап. 102).

П; по́стара је била од чичу *осам* године П; *седамнаес* има М; у *седамнаес* Ж; *осамнаес* године радни ста́ж Сл; *осамнаес* приколи́це ка́мен Сл; од *седамдесет* године П; прѣ́шја *седамдесет* Р; *седамдесет* и ви́ше Ц; *седамдесет* и пѣт ку́ће Р; *седамдесет* и пе-шѣст Ц; *седамдес* пѣт Ц; *седамдесет* по́сто ма́ње П; *седамдесет* шѣст Ц; сто́ *седамдесет* П; мо́ре, наку́д *осамдесет* Р; од *осамдесет* и пѣт ку́ће Р; а ми́, *осамдесет* пѣт смо били Р; *осамдесѐ* и двѐ Сл; *осамсто* дина́ра П и сл.

Има и примера са *о* уместо *а*: *осом* дуби́це ли има Сл; да ли *осом* има Сз; око *осомнаес* ГД.³⁰

1.2.1.7.3. У мојој грађи ретке су потврде да се полугласник јавља у енклитичким облицима глагола *јесам* или у његовој одричној форми. Можда се некад и наслућивало да се ради о гласу између *а* и *ѐ*, али је он био много ближи пуном вокалу. Јасан полугласник чуо се у случају енклизе: еве́ што *сѐм* П, Ж.

ама *сам* гу направи́ја рабо́ту Ц; виде́ја *сам* М; да́ја *са[м]* му Т; да л *сам* испушти́ја ко́ја М; двѐ плоче́ *сам* удари́ја Сл; годину дѐна *сам* би́ја у Кики́нду Сл; ја́ како́ *сам* настана́ла Н; ја́ *сам* би́ја у О́стровицу Н; ја́ *сам* гледа́ја ђу́туре Сл ја́ *сам* гу каза́ла Н; ја́ *сам* питува́ла Н; ја́ *сам* чу́ја Р; кад *сам* ја́ би́ја у шко́лу Р; кад *сам* почѣла да чита́м Т; кад *сам* била Сз; ко́лко *сам* има́ла судо́ви Т; кривине́ *сам* направи́ја М; педѣсет године живѣла *сам* Ж; педѣсет и пѣте *сам* затѣкја Н; са му́жа_{ми} *сам* била Ж; сѣд *сам* се најѣла ле́ба Т; ради́ја *сам* до́ле у Власи́ну Сл; чу́ја *сам* за њу́ Ц; што́ *сам* се измучи́ја Сл; дек на́тамо *несам* има́ја зѣмљу Ц; ја́ *несам* Ц; ја́ *несам* тој виде́ла Ц; ма *несам* оти́шла Ц; не́го *несам* те разуме́ја Ц; *несам* верува́ла П; *несам* га доби́ја та́ј Р; *несам* ги купи́ла Ж; *Несам* ги ра́но сеја́ла Ж; *несам* зна́ја Б, П, Љ; *несам* зна́ла Ч; *несам* ишја́ уопште Р; *несам* се нада́ја Сл; *несам* чу́ја П; *несам* чу́ла тој ГД; ни́кад *несам* је́ла црн Т итд.

1.2.1.7.4. Вокал *а* може се чути тамо где обично стоји полугласник и то је у вези са појавом диглосије у прешевском говору (в. т. 4.4.).

³⁰ Прелазак полугласника у *о* објашњава се суседством лабијала (Белић 1999: 103, 108, 111). Оваквих облика има у: Павловић 1939: 59–60, Реметић 1996: 365, Вукадиновић 1996: 194–195, Тирић 1999: 145, Марковић 2000: 31, Младеновић 2001: 377–380, Јуришић 2009: 184, Младеновић 2013: 287.

не мора сваки други *дан* П; и *дан-данас* Ц; *данас* П; *један* је Војислав Ц; *какав* лепотан Ж; *овај* Стојанча на Зоки Ц; тој е *овај* рид Н; по *тај* атар М; *тај* исти маџт П; пола-пола *тад* Р; *чак* и плац држи Ц итд.

Вокал *e* на месту полугласника

1.2.1.8.1. Појава вокала *e* на месту полугласника забележена је у примерима са именом празника *Велигден*.

бија је на *Велигден* П; *Велигден* П, Т, Рљ, Ц, Сз, Сл, Ч, Љ, Св, Б, ГД; на *Велигден* неје била Ж; *Велигденски* пошти П (забележила сам и: умре на *Ускрс* П).

Код осталих именованја празника увек се јавља *a*:

ја летоске идо на *Видовдан* ГД; бѣш уочи *Ђурђевдан* Ж; на *Митровдан* Љ; славив *Митровдан* Ж; ја овуж гoдину од *Петковдан* на *Петковдан* ГД; данас *Петровдан* П; на *Петровдан* Т; Постив ли они за *Петровдан*? Ж; *Петровдан* и *Павловдан* П итд.

1.2.1.8.2. У непроменљивој речи *дак/дек*, коју су моји говорници употребљавали као везник ('да', 'зато што'), јављају се двојакe форме – са полугласником и са вокалом *e*. Барјактаревих (1966: 213) је у говору прешевско-бујановачке говорне зоне забележио једино *дек(a)*. Занимљиво је да се у кумановском и пчињском говору среће само облик *дек(a)* (Видоески 1962: 39, 242, Јуришић 2009: 256–257, 278).

Знам *дак* има маљу П; *дак* оно да плаче, ја да плачем, не Т; није знао *дак* има мџтак П; он *дак* жућ у лице Н;

Да му каже *дек* што је бија у ацилџк не врџди П; знам *дек* он је причаја Ж; не да причам *дек* је она туј Сл; љодма ми текна *дек* је оној кума што је рџкла Сл.

Вокал *o* на месту полугласника

1.2.1.9. Вокал *o* на месту некадашњег полугласника јавља се у лексеми *ложица*.

кој е имаја алуминијску *ложицу* П; мџри, кој има повише, *ложичка* Ц; пре су биле дрвџне, алуминијске *ложице* Сл; с *ложицу* се јџло Ц и сл.

Вокал *o* нашао се и у речи *сoбор*:

ели *сoбoри* кэд су били Ц; па су имали *сoбoри* Ц; по *сoбoри* П, Т, Ц, О, М, Љ; *сoбoр* на Пантелџ Т; *сoбoр* у сѣло Св; ħ љдемо бoсе на *сoбoр* П.

Ретко се може чути облик *oсoм* (в. т. 1.2.1.7.2.).

Секвенца *въ-/въ-*

1.2.1.10. Група *въ-/въ-* у прешевском говору дала је у:

удовица Ч; oбе *удовице* Ц; дѣдино *унуче* М; и *унуче* Ц; сас *унучики* П; онај једна *унука* П; онај један *унук* П.

Полугласник се чува у именици *вѣш*:

вѣшка П, Љ, Св, Б, О, ТР; *вѣшка* на *вѣшку* П, Н, М, Ц, Т; ħе се напѣниш с *вѣшке* П; *вѣшља* П, М, Т, Ц, Н, Ж.

*

1.2.1.11. Полугласник у прешевском говору најчешће се јавља у основи речи (*дѣн*, *лѣже*, *овѣј*, *тѣнко*, *какѣв*, *наѣс*), док је мање поримера са полугласником у суфиксу (*брашѣнце*, *једѣн*, *ниједѣн*). Процес девокализације вокалног *л* одржао је полугласник у обицима: *длѣги*, *лѣца*. Турцизми такође чувају полугласник: *бузелѣк*, *доодлѣци*, *тамѣн*. У прешевском говору забележен је и секундарни полугласник настао од других вокала: *чѣриѣфи*, *чѣс*, *тѣкѣвѣ*, *кѣкѣв*, *кѣкѣ*, *чѣчка*, *нѣѣс*, *бѣцне*. На месту полугласника најчешће се чује вокал *а*: *данѣс*, *Ђурѣвдан*, *кѣнац*, *пѣсак*, *рѣчак*, *сас*, *седам*, *осам*, затим вокал *е* у *Велигден* и вокал *o*: *ложѣца*, *сoбoр*.

Вокали средњег реда

1.2.2.0. С обзиром на различите артикулационе вредности акцентованих вокала *e* и *o*, у неким призренско-јужноморавским, а пре свега косовско-метохијским говорима, многи аутори су истраживали њихову условљеност и тренутно стање. Они се могу отворати, затварати или дифтонгизовати и имати фонолошку вредност, односно бити без ње. Радивоје Младеновић (2013: 70–78) анализира ставове различитих аутора о овој појави – од префонологизације квантитета у квалитет до нефонолошке вредности оваквих вокала. Овом појавом бавили су се: Павле Ивић, Слободан Реметић, Недељко Богдановић, Радосав Ђуровић, Рада Стијовић, Голуб Јашовић, Радивоје Младеновић. Павле Ивић и Слободан Реметић разматрали су рефлексе акцентованих вокала *e* и *o* у призренско-јужноморавским говорима на тлу Косова и Метохије (Ивић–Реметић 1990). Богдановић износи богат материјал са појавом отворених и затворених вокала средњег реда у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 68–78), као и примере отварања, затварања и дифтонгизације вокала *e* у говору Великог Алаша у околини Липљана (Богдановић 1992). Ђуровић разматра стање ових вокала у летничком говору (Ђуровић 2000). Рада Стијовић доноси потврде о овој појави у Горњој Морави и Изморнику (Стијовић 2010, 2012). Голуб Јашовић даје примере из села Угљара (Јашовић 2010) који не потврђују префонологизацију. И Божо Видоески налази флукутацију средњих вокала у северним македонским говорима, која не носи никакву фонолошку вредност (Видоески 1954: 176). Радивоје Младеновић (2013: 72–78) нуди већи број потврда за затворене вокале *e* и *o* на месту некадашњих дугих вокала, али и отвореност истих вокала на месту некадашњих кратких. Међутим, та правилност, која би требало да посведочи појаву префонологизације, знатно се пореметила екстралингвистичким утицајима (географски положај и близина других говора, утицај стандардног језика). Због тога Младеновић наводи и такозване „контрапримере префонологизације“, где се затворени вокали јављају и на местима некада кратких *e* и *o*, односно отворени на местима некада дугих вокала средњег реда. Утврђено је и да се отвореност средњих вокала најчешће јавља у случајевима емфатичног истицања код говорника.³¹

³¹ О овоме више у Младеновић 2013: 72–78.

Дифтонгизација средњих вокала могла би представљати сведочење о префонологизацији квантитета у квалитет, али може бити и последица утицаја околних говора. У прешевском говору то би могао бити утицај северних македонских говора, у којима је Видоески утврдио дифтонгизоване вокале без фонолошких вредности. Младеновић наводи случај говора Сирињића, где су „дифтонгизовани средњи вокали пре свега средство емфатичког истицања“ те због тога нису носиоци фонолошке вредности (Младеновић 2013: 77). Слично стању у говору јужнометохијског села Гатње (в. Младеновић 2013: 72), и у српском прешевском говору дифтонгизација се препознаје искључиво код старијег становништва, а и код њих у ограниченој употреби.

1.2.2.1. Дифтонгизовани вокали средњег реда у мојој грађи налазе се у незнатном броју у односу на све представљене студије и то сигурно није довољно да би се ушло дубље у неку анализу. С обзиром на то да се они јављају факултативно, чак и код једног истог говорника, не усуђујем се упуштати у разматрање појаве. На овом месту бих само представила забележену појаву, у којој се, с обзиром на њену нестабилност и спорадичност, не може утврдити систем. Можда би се могло закључити да се ипак ради о емфатичној појави која је потпомогнута фонетским окружењем.³² Овоме бих додала и разговор са Марином Јуришић која је дошла до сличног материјала и закључака у току испитивања говора села Биљаче, у бујановачкој општини.

Ово поглавље ће се заснивати на констатовању појаве факултативне дифтоншке природе вокала средњег реда и навођењу забележених потврда.

1.2.2.1.1. Дифтонгизација вокала *e*:

нешто *б'ело* има одозг'ор П; да ми прође *вр'еме* П; *гл'еда* и квичи Ц; и још неко *д'ете* Сз; и крстив га *д'ете* Сз; питај *д'ете* П; *д'еца* Ц; *д'еца* су тој Рљ; па *д'еца* су, мори П; па, с *д'еца*, мори Љ; по две-три *д'еца* крсти Сз; *дон'есе* Ц; *ж'ене* дођећев Ц; да гледа на *ж'ене* Ч; там'н завршимо *ж'етву* Сз; *мал'еца* је Рљ; *м'ене* ме вика Ч; *м'ене* овој к'ол'ено П; *мод'ерно* млого убаво Сз; *н'екако* се тој заврши Ц; *н'ема* време Т; ја *н'есам* Ц; *н'есам*

³² Марина Јуришић је дошла до сличног материјала и закључака у току испитивања говора села Биљаче у бујановачкој општини (из разговора са М. Јуришић).

верувала П; затој што га они *н''ећев* Ц; *н''ећев* га Сл; *ом''есив* кравајче Ц; *ом''есив* си Т; него нека стаџи П''ера П; сџд кџд је *н''етак* О; *н''ешки* ћ идемо Сз; *н''ешки* у Ашање идемо Сз; шџље да *пон''есем* П; нема *спр''емено* Сл и сл.

1.2.2.1.2. Дифтонгизација вокала о:

Море, Марија *б'олна* Ж; она је радила као девојка у *б'олницу* П; дваес и четири *з'одине* Сз; једно девет *з'одине* сам била Ц; Од м'ужа ми сам постара три *з'одине* Ж; с три *з'одине* Ж; *з'олемо* си је Сз; кџлко има *з'одине* Ц; он *з'олем* Сл; трпџза *з'олема* Сз; на *Г'орана* П; *з'орку* пијем Б; кџд *Г'оца* Ж; *'Оћу* ћерко, *'оћу*, али *з'орку* П; чека гу да *д'ође* Т; *м'оја* мајка тој све ткала Сз; прет *к'озе* Ц; м''ене овој *к'олено* П; *м'орав* да га викав Миље Ц; они не *м'орав* Б; *'овце*, краве Рљ; по *'овце* Ц; и *'одвезе* не тамо П; и он се *'одели* Сз; *'одма* да ожени ов'уј сестру ти П; *'одма* ми текна Сл; *'одмор* Јасмина има ГД; докле си ти, дете, на *'одмор* ГД; Горка *'ожени* сина ГД; *'ожени* си сина Ч; а *'он* га много ч'уваше нега Ц; па *'он* ГД; да се порџди као *'она* П; *'однесе* си дете Ц; *'она* бар, снашка О; и *'она* вика Ч; и *'она* рабџти Рљ; Мила, мџри, *'она* П; па ву *'опадна* кџса П; први п'ут га *'оплакнев* Сл; *'оплакни* га Рљ; *'он''ери* гу убаво он'уј траву П; до *'осми* разред Сз; ја па мислим *'остана* нешто П; сџмо *'остана* Ц; *'очи* да ву извадим П; *'ослем*, јутре вџчер Сз; *раб'отев*, мори, они ГД; идемо на *соб'ор* Рљ; и у *суб'оту* џтиде П; *суб'ота* дрварски вџчер Сз; *так'џј* ме тераше Ц; и *так'џј* Сл; и *так'џј* ти је Ж; *т'олико* да се једе П и сл.

1.2.2.1.3. Мало је примера који показују отварање вокала е:

голџа ма, мори, кућа ГД; *жџа* не дође в Сз; а неке јџш *зелџа* не ГД.

Судбина назала задњег реда

1.2.3.1. Рефлекс назала задњег реда у говору Прешева је у:

Голубово гњџздо М; *због* голуби П; т'уј су ти голуби М; да ћ'ути због м'ужа П; Не с м'ужи Ж; докле ги извиљкаш, м'ука П; имам м'уку на р'уке П; м'ука је Ч; доле до п'ут Т; уфџти га за р'уку Рљ; с џбе р'уке Сл; по с'удови П итд.

1.2.3.2. Од овога постоји одступање код инфинитивне основе глагола III Белићеве врсте где *нж* редовно даје *на*, што је један од македонизама у овом говору (в. Ивић 2001: 182, Реметић 2000: 98, Марковић 2006: 252).

Потврде:

бидна́ли су овде *о́сам* Н; *сэ́д* како́ *бидна́ло* ло́шо Т; „Што́ се секираш“, *ви́кам*, „*бидна́ло*“ П; Насабајле кэд се *дигна́ла* П; *легна́ла* си у кревет ТР; *во́ду наврна́ли* на њима Н; *Нарасна́ла* за *же́ну* П; *ја́* како́ сам *настанáла* Н; овој сам свé *ја́ обрна́ја* Сл; па *остана́ја* *жив* Н; на моју сам *остана́ла* ГД; *падна́ја* ли ГД; У туђо је *падна́ја* Ж; *сэд* *падна́ло* Љ; *подникна́ја* *дуб* Р; па сам *почна́ла* да мéшам ГД; *рекна́ле* на не́кога од Цаканóвце Ц; *седна́ја* си и *че́ка* Ц; Турци су *станáли* да вршив *по́пис* Н; и тэг се је *тргна́ла* П; *тргна́ја* се от *па́мет* П итд.

та́те, што́ *бидна́* П; *И́вана гурна́* *ло́нац* П; *сэ́* *дигна́* *ру́ке* П; *легна́* *поза* *једну́* *кру́шку* Сл; *Да́ца* *тру́дна о́стана* П; *са́мо* *у́остана* Ц; *ми* *двоји́ца* *остана́мо* Р; *Па́дна* *једэнпү́т* Ж; *побегна́мо* сви Ц; па ме *поврна́ше* Сл; кэд *по́чна* да га *псу́је* Ц; *почна́* да *ви́кам* Ц; *почна́* *држа́ва* П; *почна́* *једна́* *стра́на* О; *у́дари* у *њу́ма* и *пү́кна* П; *рекна́* *ву* Сз; *рекна́* да се *напи́јем* *во́ду* Т; *седна́* Рљ; *ски́на* ме *ма́јка* *до́ле* П; *ја́* *нигде* не *спомна́* *Ча́слава* Ц; *спрегна́* га ТР; *сретна́* га у *амбола́нту* Т; *срétна* ме Ц; *у́одма* ми *те́кна* Сл; *у́крадна* ли те Ж; *ја́* кэд *улегна́* Ц (в. и примере у т. 2.5.13.2.).

1.2.3.3. Обележје прешевског говора је рефлекс *-на-*, у којем се једино остварује *а* од назала задњег рода, код глагола III Белићеве врсте. Ова особина се јако добро одржава код свих говорника прешевског краја, што се потврђује и примерима из поглавља о сосциолингвистичким кретањима.

Јат

1.2.4.1. Прешевски говор је екавски. Следе примери који то потврђују, али се то најбоље огледа у одричном облику глагола *јесам*.

Нéмци *бéгав* *нава́мо* О; Бү́гари *бéгав* *накуд* Бү́гарску О; *бéгај*, *смрди*, *ви́кам* Ц; *бéгеј*, *сине*, *бéште*, *бéште!* П; не *веру́јем* да *има* П; *видéла* га *го́ре* да *ко́па* О; *му́ке* је *видéла* *мо́ја* *ба́ба* П; *то́лко* *чове́ка* *врéдиш* Р; *не́мам* *врéме*, *ви́ка* М; *не́мам* *врéме* да *седим* П; Прође

време Ц; *ће дође време* *ће се сруши све* П; *хóдник не ли грејеш* М; *дéда гу зóве* Падинче М; *дéда да сéдне* М; *дóшја да тражи девојку* П; *óна је радíла као девојка у б'óлницу* П; *по девојку кэ[д] долáзев* Сл; *однése си дéте* Ц; *тражи за дéте* Т; *рáздава на дéца* П; *намáже се, дотéра се* Ц; *кудe су живéли моји стáри* Р; *óни су туј живéли* Ц; *сви смо живéли* Сз; *íма íсто и зáбел* М; *забелéжи* Рљ; *нeћу да ву ги исéчем* П; *од колéно на колéно се пренóси* Н; *ће намáже колéно* П; *лéб да мéси нeма* П; *ако не, ће си лéгам* П; *лéгав једни* Ц; *али дéте без лéк* П; *постóји лéк* О; *лéкови пíјеш ли* Т; *код лекáра* Сз; *и óн не б'уде лeњ* О; *утепáја би гу на мéсто* Ц; *постáне и млéко квалитéтно* Ц; *нáмести гу* Сз; *какó гу нáмести* Ц; *свák се и насмéје и нашáли* Ц; *а јá мíслим све овдe да је* Н; *овдe нeће се излéчи нíкад* О; *потeгне óвде-óнде* П; *омéси кравáјче нeко* Ц; *већ осeћаш* Ц; *пeтла си га нóсив* Ц; *јá не мóж побeгну нíгде* Сл; *побеснели сте* Рљ; *мáлка посéди* Б; *толико м'уке и пá сам преживéла* П; *вóди си рeд* ГД; *да ги вóзи на рeку* Ц; *нeмамо овдe рeку* М; *не мóгу да б'удем свeстан* П; *сeди си и чeка* Ц; *бóли и кэд сeдим и кэд óдим* П; *са секíру* Рљ; *нeко секíрче* Р; *Не мóгу да се сeтим* П; *јá не мóж да се сeту* Ц; *не смeје од њи* Ц; *смeшно изглeдаш* П; *Стóјче терá* П; *са цeвку* П; *пáла је цeна* П; *Цeпи бáба чаршáфи* П; *једeн човeк* Ч; *разуме човeк, знáје* Ц; *човeк кад се потсeти* Ц итд.;

бóље да нeсам ни íшла П; *гóдину дáна ву се нeсам јавíла* Ц; *нeсам имáја зeмљу* Сл; *тeј нeсам* М; *нeсам видeла нíшта* Рљ; *јá нeсам гледáла зádње* П; *какó нeсам знáла* Ц, Л; *ма нeсам отíшла* Ц; *нeсам га добíја тáј* Р; *нeсам гу видeла* Св; *нeсам гу питáла* П; *нeсам јá таквá* Ж; *нeсам крíва* П; *нeсам сíгуран* Б; *нeсам те познáја* Ц; *нeсам ч'уја овдe* Н; *нeсам ч'ула* Н; *нíкад нeсам јeла црн* Т; *тeд нeсам знáла* Л итд.;

а тí одáвна нeси бíја Ж; *да нeси бíла тí* Б; *заштó нeси íшла* Рљ; *нeси домаћин* Ц; *нeси завршила* Б; *нeси имáја, мóжда, вóљу да учиш* Р; *нeси ме познáла* Л; *нeси отíшла* Св; *нeси се одáла* ГД; *нeси слeпа слeпíца* П; *нeси тeла* Ч; *тí нeси* П итд.;

али нeје рођeна Сл; *без íч нeје* ГД; *време нeје таквó* Ц; *да нeје бíло овóј* П; *да нeје бíја óн* Л; *да нeје онeј зáбел* Ц; *зáшто нeје у њу* Т; *код тeбе нeје* ГД; *нeје бíја код нáс* Л; *нeје давáја на сви* Б; *нeје за турско* Н; *нeје знáла нíшто* Св; *нeје имáја дeца; нeје имáја нијeдан Шиптáр* П; *нeје имáла* Н; *нeје мóгја да се откáчи од њи* Св; *нeје наврћáја* Б; *нeје*

писмена П; *неје* сал куде нас у село Ц; *неје* тој тој Ч; овој ништа *неје* Ч; он *неје* кабаат ГД; па *неје* бија старац туј П; тој *неје* Р; што ти *неје* рабџа П итд.;

несмо ги научили на ред Љ; *несмо* вадили Св; *несмо* видели Б; *несмо* зборили Љ; *несмо* излазили Б; *несмо* имали Ц; *несмо* отишли ич Р; *несмо* се никој викали скоро Н; *несмо* се разумели Рљ; ми *несмо* тој имали Ч; ништа *несмо* знали М итд.;

да ли *несте* ме чули Св; ви *несте* знали за тој Т; ви *несте* отуда Рљ; *несте* ишли натамо Љ; *несте* не викали П; *несте* ли били на свадбу Ц; *несте* се научили Б; *несте* се сетили Св; *несте* се уфатили за тој Ч итд.;

али надимак *несу* имале Н; још *несу* били крстени Ж; кумови *несу* праћали Сл; *несу* баш на туј улицу Ц; *несу* имале тада мрзле рибе П; *несу* могли Љ; *несу* нешто добри П; *несу* ни погледали П; *несу* они Т; *несу* оћале тџ Ж; *несу* се погодили Св; *несу* се подносили Б; само *несу* марке, динари П; ништа *несу* имали Ч итд.;

1.2.4.2. Икавске форме овог глагола могу се чешће чути у два случаја: у градском прешевском говору и у посебним околностима комуникације (в. т. 4.3.1., 4.3.2. и 4.4.).

кад *нисам* ни рођен Ч; *нисам* мога да те познам П; *нисам* после у току Ц; па *нисам* тео Р; ништа *нисам* понела Рљ; зашто *ниса* дошо Ч; па ти *ниса* тео Б; ти *ниса* био ту Рљ; али *није* тео да ми каже П; *није* битно Ц; *није* зор Р; *није* ни чудо Т; ни реч *није* смео да каже П; *није* смео нико да дирне М; ово *није* добро П; *нисмо* дали Ч; ма, *нисмо* могли да ги однесемо Сл; да *нисте* дошли О; *нису* смели да га узмев Т итд.

1.2.4.3. У прешевском говору нема много примера екавског облика датива једине код именица женског рода и личних заменица 1. и 2. л. јд. Приметно је да се у именичкој деклинацији ова форма сачувала у такорећи окамењеним изразима, односно, у псовкама. Код заменица је ситуација мало другачија јер има нешто више потврда у дативском лику.

мајке му га П, Ц, Сл, Ч, Т, Рљ; *мајке* му га спалим Т, П, Ц, Ч; *нане* му га набијем Р, Сл;

еј, кукку *мене* П; *мене* ме жал П; *мене* ме мило П; *мене* ми глетаво ГД; *мене* ми јад Ц; *мене* ми се па отврдне, Зоре Т; *Мене* ми се упропасти П; *мене* не ми казује Сл; *Мене* не ми

треба П; *мене* не ми је добро П; *мене* немој да ми врћаш П; не ми треба *мене* П; *ко*лко *тебе*, то*л*ко на оног П.

Много је чешћа аналитичка дефлекција:

а на *мене* овој Сз; дај на *мене* Б; на *мене* ми прича П; на *тебе* ће ти направим О; и на *тебе* ти казà П (више примера у т. 2.2.1.1.1.3., 2.2.1.1.1.5., 2.2.1.1.2.3., 2.2.1.1.2.4.4.) итд.

1.2.4.4. Мали је број заменичких речи у којима се нашло *ни-* на месту некадашњег *не-* (в. т. 2.2.2.4.1.), што наводи на закључак да се у говору Прешева углавном добро чува разлика између неодређених и одричних заменичких облика:

*ни*ку руду Н; *ни*ко сјајно беше Н; *ни*ки двојица Н; *ни*ки црепови Н; ели мајка, ели *ни*кој ис кућу Т; па вадеше *ни*ко*л*ко Н; има *ни*што камен Н; *у*век *ни*што недостаје Ч.

Много је више примера неодређених заменица са *не-*:

*не*ки не дочека; немаш *не*ки велики проблем Т; да ли слави *не*кој Т; *не*кој прооди П; куде *не*кога О; немаш ли *не*кога Р; по *не*ког Сефу Т; *не*ка мука П; *не*ки од Швајцарску П; да ми даш *не*ку П; од *не*ку страну отуда О; *не*ко место О; *не*ко секирче Р; *не*ко тањирче П; имама *не*ки људи Ц; *не*ке рашчокљане П; *не*ке српске куће Ц итд.

ајде, брè, кажите *не*што Ц; ако те интересује *не*шта О; али ситно *не*што П; да не замаза с *не*шта О; докле искукаше *не*што О; има ли бе *не*што П; на нас ни *не*што даде М; овако *не*што П; *у*апа те *не*што Т итд.

1.2.4.5. У синтетичкој компарацији придева забележила сам облике са икавским ликом јата, али су они новијег датума и могу се чути код школованих или млађих говорника. Слично одричном облику глагола *јесам*, користе се у посебним околностима конверзације (в. 4.3.1., 4.3.2. и 4.4.), али је видно да све више заузимају места облицима из аналитичке компарације.

о*н* је *слабији* П; брат ми је бија *старији* П; и *старији* човек Ц; на *старији* онија П; *старији* Миратовчани Ц; ћерке *старије* О; мени је лепши и *укуснији*, *здравији* П; т*о*ј *најстарији* брат његов Ц; да су *најстарији* Ц.

Код истог говорника, који употребљава синтетичке облике компаратива, могу се чути и аналитичке форме.

имаше *пòјефтино* ГД; *пòстара* је била од чичу осам године П; тој нека *пòстара* овца Љ; *пòстара* од мене М; ја сам ти *најстара* ћерка О; Узеја *најубаву* и *најстару* П.

1.2.4.6. Екавска замена јата препознаје се у броју *обедве* (< *obě* и *děvě* у ж. и с. роду):

дођоше *обедве* Ц; за *обедве* стигна Љ; лепа деца *обедве* Ж; на њи *обедве* Ц; на *обедве* сам дала Св; *обедве* деца су наши Љ; *обедве* деца су ми добри Рљ; *обедве* су биле П; *обедве* су се удале Ч и сл.

1.2.4.7. У императиву другог лица множине могу се чути облици са екавском заменом јата, односно на *-ете*, који се може аналогично ширити.

дадете ми воду ГД; до вечер ги *врнете* Ц; *дођете* овама М; да ми *извинете* на реч Сл; *померете* се људи ГД; *ајде, одете, седнете* ГД; ви ги *однесете* овуј теглу Ц; ели стоку *оставете*, ели се *вратете* Н; *Узмете* кафе пијте Ж.

Све чешће се користи императив са икавизмом у 2. л. множине:

дођите, дођите куде Перу П; туј се *затворите* П; *идите* Б; па ли *једите* ГД; *ајде* бре, *кажете* нешто Ц; *навратите* у туј продавницу Ц; аљинче му *обучите* П; *послужите* се Ц; „Докторе, ако је здрава, *пустите* гу“ П; *ако, пушите, пушите* Сл; *пуштите* га Љ; *седните* Рљ; *удрите* још Ц итд.

1.2.4.8. Материјал из прешевског говора показује да у њему нема честог мешања префикса *при-*, *пре-* и *про-*. До тога може доћи, али спорадично, па се може рећи да је разлика међу овим префиксима релативно добро очувана.

не мож да гу *преметиш* Н; никој гу неје *преметица* Ц; *претиснеш* само П; *сед* га *претисни* Т; *претиснем* га и затворим М; *попретисни* малка Ц и сл.

Много је више примера који показују разликовање ових префикса:

пре-: па по́сле су гу *пребацѝле* овамо Ц; па га *пребацѝле* у млин ГД; немој да се *прева́риши* Ц; како́ да ти *преве́дем* Р; да *преви́ва* П; ви́ сте га *преви́ли* једанпу́т П; о́ни гу *преви́ше* П; *преви́ше* гу Ч; *прегли́ћа* га та́м Сл; ту́ј *пређе* Бу́куревце П; Али по́старога *прежену́је* си́на Ж; бра́та је *преженѝја* Ж; Де́си се то́ј, де́си, ка́д *преже́ни* Ж; како́ се *прези́вљаше* Н; Па́вловић се *прези́вљаше* Н; да не *преки́да* Ж; да не ми је *пре́мисла* П; ма́јка жа́ли, *премислу́је* Ж; од ко́лено на ко́лено се *прено́си* Н; ту́ј се *прео́ди* Т; сви́ су *преоди́ли* Сл; да ни *препи́ше* има́ње Ж; о́ни да не ме *препозна́вав* Ж; чѝм га *прера́дев*, ви́ше то́ј не́ма П; ова́ј *прероди́ла* ГД; једно́ се *пресву́кло* Ц; *пресе́че* те Ц; *преспи́јем*, саба́ље изгуби́ло се П; све *престана́ло* Сз; ка́д по́чне да се *прету́ра* Т;

при-: *прива́љале* ми ГД; и о́ни су се *придру́жили* ту́ј Н; *призети́ца* се је ту́ј Ц; као *призе́тко* Б; ће ве *прија́вим* Ц; *прика́чи* га П; ич не *прио́ди* Ц; не ми *прио́ди* Ж; Па ли, *приоже́ни* се Т; *припа́зи* ги ма́лка Рљ; две́ де́ца је *природи́ла* П; мерѝше му *прѝтисак* ГД; *приу́чен* је Н; *прифа́ти* се за рабо́ту Ж; кад сам *прии́шла* Ц;

про-: док не *пробаи́ш* П; *пробува́ли* смо у салу П; а не мо́жеш да *прогу́таиш* П; овѝј што *прода́ва* бра́шно Т; *прода́ва* ово́ј, *прода́ва* оно́ј П; *прода́ва* чара́пе Ц; навра́тите у ту́ј *продавни́цу* Ц; оно́ј што *продадоше* Н; још не́ беше *прода́ја* све́ Ц; ни́кој не́је *прода́ја* Р; док не́смо гу *прода́ли* Ц; са́мо да *продам* Р; не мо́ж да *продамо* овде́ Р; не му *продужѝше* ра́дни ста́ж М; *прође* де́н Ч; не *прође́* ни ма́ло вре́ме Рљ; *прође* на вра́та Т; па не́ка *прође* П; ће ги *прође* Ч; ту́ј смо *прођува́ли* Т; ће се *прозбо́ри* Сз; и ја́ *прола́зим* Ци́ганску ма́лу П; ви́дим чо́век *прола́зи* П; само што је *прооди́ло* Ч; и *пропаде* кра́љевина Ц; *пропаде* бѝвша Југосла́вија Ц; то́ј *пропадна* ГД; мо́ра да *пропа́дне* П; да не́смо *пропушти́ли* М; које́ смо *пропушти́ли* М; да *прора́ди* бубре́г Б; ту́ј се *протне* ГД; о́на пр́во *прочи́та* М; о́ни су *прои́шли* Рљ итд.

1.2.4.9. Неки прилошки облици имају вокал *e* који потиче од *ě*:

сасвем (< *вѝсѝль* у инструменталу јд. м. и с. рода): *сасвѝм* га до́крајчи Ч; *сасвѝм* ма́лка то́ј ГД; *сасвѝм* га у́тепа П и сл.;

јутре (стари локатив једине с. р. на -ѣ): да га ви́кнем *јутре* Љ; да гу псу́јев људи *јутре* О; за *јутре* се спрѣмамо Св; *јутре* дѣн П; има врѣме *јутре* ТР; *јутре* ће ми га вратиш Б; ђдма *јутре* Ч (в. т. 2.1.9.1.4. и 2.1.9.1.5.).

1.2.4.10. Доследан екавизам у прешевском говору најбоље се огледа у одричним облицима помоћног глагола *јесам* и употреби наставка *-ете* у 2. л. мн. императива. Потврда за екавизам у деклинацији има, али су оне у мањем броју јер је сам говор обележен изразитим аналитизмом.

Рефлекси вокалног л

1.2.5.0. У говору Прешева рефлекс вокалног л је у. Постоје примери који потврђују и следеће рефлексе:

-лу иза с и к: *слуза, слунце, слуба, клуца,*

-љу у *жљуна* и *жључка* (< *žl̥na, *žl̥č),

-лѧ у *длѧ* и *лѧца* (< *dl̥g, *hl̥c),

-ли у *глита* и *длибок* (< *gl̥ta, *dl̥bokъ).³³

1.2.5.1. Рефлекс у

Бугари бѣгав накуд *Бугарску* П; онѡј *Бугарин* Љ; тѡд су бегѡли *Бугари* тѡмо П; у *Бугарску* којѡ су бѡили Т; вѡк кѡд уѣе Т; Ордѡн *Вук* Н; мнѡго је *вѡци* имѡло Т; *жѡт* пѣсак Ц; он дѡк *жѡт* у лице Н; *жѡта* вѡда П; *жѡти* бркови Н; од *жѡтицу* је легѡла П; од мокрѡћу је пѡла за *жѡтицу* Ж; само *жѡтку* јѣде П; с дѡвѣ *жѡтке* Ц; *јѡбуку* не мѡгу да поглѣдам П; *јѡбуке* кѡлко има Ч; *јѡбуке* на партизѡни Н; црвѣна ко *јѡбука* Б; мѡзе крѡве Сл; кѡд сам јѡ мѡзла кѡзе Ц; јѣданпѡт днѣво ги мѡзѡмо Ц; и *напѡни* гу зелѣну чѡшу П; *помѡзла* крѡву П; нѣ му *продужѡше* рѡдни стѡж М итд.

³³ О рефлексима вокалног л у призренско-тимочкој дијалекатској области говори Павле Ивић у Ивић 1991: 205–214.

1.2.5.2. Рефлекс лу

Зао̀ди слу̀нце Ц; Како̀, бре, на слу̀нце? Ж; ка̀д иско̀чи слу̀нце Б; на слу̀нце Љ; нѐ ли ћѐ ти слу̀нце смѐта Р; пред слу̀нце Ц; свѐ пред слу̀нце Ц; слу̀нце П, Сл; слу̀нце га̀ фатѝ Сз; чим̀ иза̀ђе слу̀нце Ц; алѝ и: да̀ нѐ мѐ уда̀ра сунцѐ П; оно̀ га̀ грѐје сунцѐ П; сѐд сунцѐ нѐма да̀ пѐче Ч;

да̀ пу̀шти нѐку слу̀зу Ж; слу̀за слу̀зу сти́за П; од слу̀зе Ч, алѝ и: крокоди́лске сѹ́зе Б; те́чив сѹ́зе П;

да̀ј гу̀ слубу̀ П; она̀ му пову̀че слубу̀ Ц; донесѐ ги слубѐ Сл; донесѝ ги те́ј слубѐ Ц; на̀ оне́ј слубѐ Ч; ка̀чи сѐ на слубѐ П; па̀ на слубѐ Б;

клу̀цана па̀прика̀ П, Сл, Ц, Ж, Ч; клу̀цане па̀прикѐ за трља̀ницу Ч; Па̀ ги клу̀че Ж; па̀ клу̀чи, клу̀чи П; пре́клуца̀ло пр̀сти Ц; гра̀д јучѐ свѐ склуца̀ја Ж.

1.2.5.3. Рефлекс љу

жљу̀на има̀ ону̀ј црну̀ ка̀пу П; Жљу̀на јѐ оно́ј што̀ га̀ ви́кав детли́ћ П; жљу̀на у̀ дрво̀ клу̀ца Т; има̀ црвено̀, црно̀ на гла̀ву та́ј жљу̀на Ц;

бо̀ли мѐ жљу́чка Сл; жљу́чка, жељу́дица, то́ј ти јѐ исто̀ П; жљу́чка јѐ оно́ј зелено̀ до̀ цигери́цу Т; жљу́чке на̀ коко̀шке Ц; оста̀ви мѝ ко̀жицу од жљу́чке (мислѝ сѐ на̀ пиле́ћи желу́дац) П; ћѐ му пр̀сне жљу́чка Ч;

Чу̀је сѐ и: на̀ жу́ч ва̀лда Ч; од жу́ч Б; пу̀кнѐ ву̀ жу́ч П.

1.2.5.4. Рефлекс лə

Длə̀г до̀л Сз; Длə̀г ка̀мен Сз; Длə̀ги ри́д сѐ ви́ка О (в. ѝ приме́ре у̀ т. 1.2.1.3.);

алѝ: то́ј ѐ же́дн дуга́чак ри́д О; те́сне, а̀ дуга́чке М; дуга́чки му̀ рука̀ви П; а̀ ова̀мо јѐ дуга́чко М; о́тиде на̀ дуга́чко П (вишѐ приме́ра у̀ т. 1.2.1.3 и 1.2.1.3.1.);

ка̀д ста̀не да̀ ла́чка Т; Ла́цкам П, Ц, Ж, Ч; ла́цка̀ње П, Т, Рљ.

1.2.5.5. Рефлекс *ли*

глини Ч; *зи́ни*, *гли́ни* Љ; *гли́тај*, што че́каш Ж; *гли́тни* га П; не га *проглитала* Ц, али и: *гу́тај* П; *прогу́тај* га одма Т;

Длибо́к ви́р О; *Длибо́к* до́л О; *длибо́ка* ре́ка Р; *Длибо́ка* ру́па Сз; *Длибо́ко* до́лче Љ *длибо́ко* копа́ње ГД; *длибо́ко* ора́ње П, али и: *дубо́ка* во́да П; не́је *дубо́ко* Р; *ципеле* *дубо́ке* Ц.

Забележила сам и: о́ни бе́ву покуша́ле да ко́пав у *дуби́ну* О.

Према Белићу у *длиб-* заправо се ради о основи *gly-*, коју чувају неки руски дијалекти у облику *глыбокій* (Белић 1999: 129).

1.2.5.6. У поглављу о вокалном *л* обично се говори о основи **vľk-* (> *вук-*), где се могу јавити форме са превојем:³⁴

влече онéј но́ге Ж; да мо́жеш да *облечеи* П; *облече* једанпу́т берму́де М; ка́д се *соблекò* П; он се *соблекја* до по́ла Ч; али и: *обучи* се М, Ц, Т; *повуче* онóј ло́нче Ц; *собуче* се го́л П;

о́тиде да *влáчи* вóну Сл; *влáчимо* вóну Ж; да *увлáчи* П; има́м *живовлáк* Ж и сл.

1.2.5.7. Рефлекс *лу* који се јавља у прешевском говору сведочи о јужноморавском дијалекатском типу овог говора. Међутим, примери показују да се он постепено губи из *слунце* и *слуза*, али се и даље добро чува у *клуца* и *слуба* и код ових лексема нисам чула неке друге облике који би их заменили.

³⁴ В. Марковић 2000: 39.

Вокално *p*

1.2.6.0. Слоговно *p* у прешевском говору може се чути у иницијалној, медијалној и, веома ретко, у финалној позицији. Забележени су и примери секундарног вокалног *p*.

1.2.6.1. Вокално *p* у иницијалној позицији:

рвев се, бре, *рвев* П; *рђаво* је Св; на *рђав* ексџер Ж; имало је *рж*, овџс, јџчам Т; *овас*, *рж* П; имало је и *рж* Љ; *ржен* лџб П; *ржено* М; па кад гу *ргне* Ч; немој те *ргне* Ц; *цџл нџћ* *рка* Ч; *рка*, не могу да спијем П; ја не *ркам* П; падна *рњачки* П; такво ву је *рње* Ж; *убаво*, *рскаво* М; само се *рчкав* П; не се *рчкајте* Ч; голџм је *рчкџль* Ц; неје неки *рчкџль* Б.

1.2.6.2. Вокално *p* најбоље се чува у медијалној позицији између консонаната. Најбројнији су примери са слоговним *p* између два консонанта. Нешто мање је оних где се силабема *p* налази између једног сугласника, с једне стране, и два (или три) с друге стране.

1.2.6.2.1. Вокално *p* између два сугласника:

голџмо *брдо* Ц; радеше *брзи* помоћ Сл; *брљиво* бџше от крај П; онај *врба* Ц; *врже* ги по цџл дџн Ц; свџ *врже* Ч; џе не *врже* Љ; *вржемо* слџму П; *вржемо* чуканицу П; кад му *вржеше* шамџрчину Ц; па штџ не *вржеш* неку пачџвру П; *врза* му Ц; гџре такој тџсне и *врзане* Ц; о[д] *дрво* на *дрво* *врзујемо* П; а једна џџрка му се *врна* доџм Р; па се *врнамо* ГД; неџе не *врне* назад П; џе га *врне* Св; како узу, такој *врну* ГД; после кад се *врну* Сл; исти су *врс* Б; није *врсна* П; онџј *вртаче* Ц; једџн *врти* Ч; *врти*, *врти*, натам-навам ГД; да не се *врћамо* ГД; мџне немџј да ми *врћаш* П; тој *врћашеву* у понедељак Сл; где се *врши* жџто Ц; *грбаве*, трџпаве рџке неџмам П; сас *грбџчу* П; *грбџна* Б; на *грбџну* дрџва нџси Ч; *Грке*, *грке*, до доле П; *грло* ме бџлеше, бџлеше ГД; а кад рџка, џно *грми* П; у *грнац* замџсила лџп, мумурузуан П; има *грчеви* Т; у *дрва* џ иде Љ; *дрварско* вџче Ц; сас кџла и тој *дрвџни* кџла Н; за неко *дрво* Ц; сџмо једно *дрво* има дебџло М; тој *држџва* да кџпи само Р; свџ је *дрљаво* Б; има и *дрљџчу* Св; *дрље* у џчи Ж; *завршџavamo* сас џџве Р; ако нешто *завршиив* или рабџтив Т; *затрше* се П; једно *зрно* Љ; да се не *издрчи* Ч; *крв* даваја ГД; а кџса свџ крџвава Ц; свџ мџкра глаџва, *крџвава* Ц; џни *крџвави* џбојица Ц; свџ *крџаво* Ц; нџси се *крџај* Љ; унутрашње *крџарење* П; турам лџдне *крпе* П; па ги стави у *крс* Н; ишла баџбу да *насрне* у

Кршевицу П; да ми не *мрда* Ч; овој нема да *мрда* П; ће те *мрзив* Ц; и ја *мрзу* ГД; много је *мршава*, много је слаба П; неје *наврћаја* Б; пушти га, *недргаво* Ч; овој сам све ја *обрнаја* Сл; земљу ће *обрнете* Сл; ај, па ме *поврнаше* Сл; деведес *прво* П; бија је Дйса *Прга* П; н^иеки *пртени* Сл; вровинке се такој целе *пржив* П; такој нешто *пржено* Сз; на кој *прс* Н; на мал *прс* Т; каква је *свекрва* Ц; моја *свекрва* Св; *свекрва* заигра Ц; *свекрва* ли највише барата Ц; *Срђан* се јави Т; *топрв* се зачује Сл; *топрв* ће види Љ; *трговац* је бија Св; па после у *трговину* Ц; море, *трзај* кола Т; *трк* Ц; како једно воденичко *тркало* О; а пре су биле само *трле* О; *трљам*, *трљам* и ставим лис копус П; клуцане паприке за *трљаницу* Ч; убодо се на једн *трн* Сл; ја *трте-мрте* М; образи, *уцрвенија* се П; *фрљи* гу Б; сѐ ће га *фрљим* П; по *Хрвацку* П; берем паприку *црвену* Ц; неје *црн* Сз; кој е тџ *Црн* рид Ц; *црн* камен Т; туј е *Црни* вр Р; *Црни* вр писа ли Р; немање *црно* Ц; ја сам учија занат у *Црнотинце* Р; мислим *четрдесет* шесте, пете, седме Ц; после *четрдесет* седме Ц итд.

1.2.6.2.2. Један консонант испред, а два иза вокалног *r*:

да узмемо *врчки* Ж; *врсне* су Б; тури *вршић* Ч; па за *гркљан* Св; фати га за *гркљан* Ч; тџ су били *грнци* Рљ; *грнчари* су били Љ; унеси млеко у *грцман* Ж; туримо на свако *дрвце* П; *дрчла* Сл; *дрчна* гузица Ч; *задргна* се П; нема *крвна* освета више П; па га замота у *крчче* П; да га *крсти* Љ; носи, *крсти* там Ц; и дете *крстимо* Ц; док се оној *крчка* на шпорет П; *крчма* ко[д] тебе Ц; *крчму* ће даваш Б; *мртва* да идеш П, Сз, Ч; само *мртва* Ч; туј *првњу* ГД; има нешто *пржено* Св; има на *прсти* да се избројев П; три пута да целива *прсти* П; *пршкане* паприке Ц; било је *српско* Н; за *српски* потеси Ц; покушава *српски* Ц; *српско* гробље Н; *тргни* тој детињо П; а куде *цркву* Р; *црквена* зграда Н; ће *цркнем* П; једна *црнка* Ж; *Црноврчки* тој су фамилија Р итд.

1.2.6.2.3. Два консонанта испред и један иза вокалног *r*:

сџд рана *зздравила* ГД; не може сама да *издржи* Ц; оће све д *искрши* П; *испржи* му П; све ми *исфрљаше* ствари Т; викала се је *калдрма* О; да се *развртим* по кућу П; *скржав* П; *скрши* га Сз; ама на *смрт* Ц; сад *четврта* долази Ц; у *четврти* разред Б и сл.

1.2.6.2.4. Два консонанта иза и два испред вокалног *r*: море, *стршљени* Ч.

1.2.6.2.5. Слововно *p* испред вокала забележила сам у једној лексеми и оно је секундарног порекла јер је настало након испадања *x* из *врх*-.

вровинке се такој целе пржив П; *вровинке*, тој су паприке малечке, недорасле П; турила сам ти *вровинке* Ц.

1.2.6.2.6. Иза вокала, слововно *p* се нашло у глаголима грађеним уз помоћ префикса:

зарђало, да се чудиш П; *уркаја* се, па боже Сл;

1.2.6.3. У говору Прешева финална позиција силабеме *p* јавила се након губљења гласа *x* и у аористу глагола *затрти*.

гледа те у *вр* очи Ц; качија се на *вр* Ч; на *вр* ора П; туј е Црни *вр* Р; Црни *вр* писа ли Р; *затр* се ГД.

1.2.6.4. Девокализација вокалног *p* дешава се у радном глаголском придеву глагола *умрети* (Богдановић 1987: 83), мада се ова појава може тумачити и аналогijом према глаголима типа *почела* (Марковић 2000: 43).

умреја је Б; Зорка је *умрела* ГД; мајка како му је *умрела* Ц; на нега му жена *умрела* О; не ли је *умрела* Љ; она је *умрела* пре десет године ГД; *помрели* сви П; и мајка и татко су му *умрели* Ч итд.

1.2.6.5. Секундарно вокално *p* нашло се у следећим речима:

овија *дрвиши* О;

крвај П, Ц, М; носи се *крвај* Ц (али и: доноси ву *кравај* Ц);

па са *сатр* Б; узеја једн *сатр* П;

доња *стрна* Ж; на туј *стрну* тамо ГД (као и: на туј *страну* натам П; друга *страна* Ч);

двe и *четрсто* П; *четрсто* динара Св; око *четрсто* педесет Б итд.

1.2.6.6. Наведени примери показују да се вокално *p* најчешће јавља у позицији између два консонанта. Појава вокалног *p* испред или иза вокала могућа је, али није тако честа. Финална позиција вокалног *p* ствара се након губљења сугласника *x*. У прешевском говору може доћи и до девокализације *p*, што се везује за облик радног глаголског придева глагола *умрети*. Секундарно вокално *p*, које настаје као резултат губљења суседног вокала, јавља се у мањем броју примера (*дрвиши*, *крвај*, *сатр*, *стрна*).

Вокалске групе

1.2.7.0. Вокалске групе у говору прешевског краја забележене су у следећим случајевима:

а) у узвицима;

б) у сложеницама, и то:

– у споју префикса, који се завршава вокалом, и речи, која почиње вокалом (овде се ради пре свега о глаголским облицима, мада има и примера прилога такве творбе: *заин'ат*, *наов'амо*, *наон'амо*),

– код сложених бројева;

в) код испадања гласова *x*, *v* или *j* у интервокалном положају (овај процес препознаје се код свих врста речи);

д) упрошћавањем облика речи, редукцијом гласова (ово се односи углавном на бројеве);

ђ) код позајмљеница (углавном у турцизмима).

1.2.7.1. Примери са вокалским групама разврстани су према азбучном реду вокала:

АА: *наалаја* га Ц; *ће наалаи* нешто П;

на два три *маа* Ч; Ја *ће намаам*, *ће гу намаам* Ж;

али о̀ни нѣсу бѣле у једну ма̀лу О; бѣш ко̀ја је ма̀ла Н; Го̀рња ма̀ла Т; да смо делили фами́лије и ма̀ле Т; зва̀ла се Бу̀гарска ма̀ла Р; Ја̀кина ма̀ла Т; ко̀је ма̀ле Сз; нѣма ма̀ле Св; њѣна ма̀ла О; ова̀ј ма̀ла Р; ова̀ј ма̀ла та̀мо Н; пѣт ма̀ле Н; по ма̀ле Б; Топлѣчка ма̀ла О; у тѐј ма̀ле Љ; Ци́ганска ма̀ла Р; да ѣду у де́сет са̀ат Сл; сѣд у де́сет са̀ат П; у ко̀лко са̀ат Ц; у́фати де́сет са̀ат П;

Ја̀ ће сам каба̀ат Љ; он нѣје каба̀ат ГД; па да нѣје каба̀ат ГД; да мо̀жемо ра̀ат да се́димо Ч; оста̀ви ме ра̀ат да се́дим Б;

АЕ: тако̀ј гледа̀ећи Р; у́тепа се дава̀ећи Сл; утепа̀ше се зва̀ећи Ц; зна̀еш кѣд ѣдемо на̀горе ГД; зна̀еш, кудѣ игра̀ли ко̀ло Р; ма̀е се по це́л дѣн П; па се ма̀е Ч; какво̀ напра̀ено ГД; кудѣ е напра̀ена ГД; црѐва истури́ повра̀ћаећи Т; у́тепа се ма̀јка пра̀ећи чарша̀фи П; у́мрем сто̀јаећи на но̀ге Ц;

да ли је пѣтнаести или шѣснаести П; донѣсе де́сет-пѣтнаѣс ко̀рења П; осамна̀ес при́колице ка̀мен Сл; сал два̀ес Б; два̀ес двѣ Љ; два̀ес шѣс М; по сто̀ два̀ес ја̀јца смо мѣсти́ли П;

АИ: па се заи́нати Св; ће ти напра̀им Ц; што̀ да пра̀им ГД; што̀ да ги пра̀иш П;

епа, заи́нат Т; заи́нат сам ву рѐкла П; само је заи́нат Св;

аи́р да ѣмам Сз; аи́р да нѣмаш П; нѣма аи́р Љ; нѣмаше аи́р ГД;

АО: да̀ј ми на̀очаре П; то̀ј су мо̀је на̀очаре М;

Ја̀ој, што̀ бѣрете ви́ П;

Зао̀ди слу́нце Ц, ја̀ ће ти нао̀дим П; нао̀дило (‘налазило, проналазило’) се је Т;

а̀јдете нао̀вамо Р; нао̀вамо ѣде Н; гле́деј нао̀намо П;

АУ: ау, што̀ си ло̀шо дево̀јче П;

заузе́доше њѣно Р; заулавѐла га Ц; као да је заула̀вено Т; па зауда̀рам Сз; па се зауда̀раше Ц; и оно̀ не за́стави Сл; топр̀в се заучу̀је Сл; ће се нау̀чи Сл; тѐг сам се нау̀чила П; страу̀је, ка̀ко не Н;

ЕА: несам узѐа Б; узѐа пáре Ж; не *теá* да дође Ц; нѐ *теа* да иде П; *усмрдѐа* се Б;

ЕЕ: трѐба да се *жнѐе* Сл; *жњѐемо* сáми Р; док се *загрѐе* П; уморише се *износеѐћи* П;
а оно *нѐе* прѐко нáс О; *пребáџа* сам га Ц; овѝја се утепáше *работѐећи* Сл;

ЕИ: *сеѝри* се Љ;

тѐрав *сеѝр* Ц;

ЕО: тѝј се *преодди* Т; свѝ су *преодѝли* Сл;

А јá све ѝмам *кисеодник* П;

ЕУ: *преузѐдоше* они П; свѐ сам *преузѐла* Ц;

пóголеми, мори, бѐу ГД;

од *реѝму* Св; тѝг *реѝма* му ѝскочи П;

ИА: кэд гу је *дофатѝа* Ц; *закочѝа* се је Б; али пá је *мислѝа* за нáс П; али кривѝне
сам *направѝа* М; свѐ да га је *увредѝа* Т; *удавѝа* се је Н; јá сам *учѝа* занáт у Црнóтинце Р;
фатѝа и *обесѝа* се П;

ИЕ: *вѝе* по цѐл ноћ Ц;

тој не врѐди *триѝес* ѐвра П; само *триѝес* пóсто ми одбѝва Сл; *триѝес* и два-три човѐка
М; *триѝстѝна* су бѝли Б;

ИИ: *чѝи* си? Ц; нѝкој не знáје *чѝи* су Р; *чѝи* ли су Св;

ИО: нѐ ми *приодди* Ж; ѝч не *приодди* Ц; Па ли *приоужѐни* се Т; *приоужѐнѝа* се нá две-
нá три Ж;

Мá, ако нѐје *милион* Ч; *милион* и нѐшто Сз;

ИУ: *приучен* је Св; *приучѝа* се Н;

ОА: Мá, *поаздисáло* свѐ ГД; свѐ *поапсѝше* ГД;

пóарно бѐше Ж;

ОЕ: *поебѝѝа* ме, знам П; *поедѹје* си Љ;

ОИ: *Дои* ли га Т; *доила* сам ги Т; *Доиш* ли га? П; мно̀го се *знои* П; што̀ се *знои* Ж; њѝ двоица Ц; *троица* бѣву Ж;

ОО: *дооди* код нас Рљ; и навече *дооди* Н; куде нас је *доодиѝѝа* ГД; што ти *доодиѝѝа* на сѣн П; па не *доодиш* куде мене Ц; треба да *дооду* ГД; знам *доодеше* он Ц; син_у *доодеше* Ц; *пообаља* свѣ Т; ја несам месѝла, бѣгами, *поодамначка* ГД; *пооди* у школу ГД; кѣ да *пооди* Сз; *поодмѣкни* се ма̀лка Ц; *прооди* си време ГД; са̀мо што је *проодило* П; нек се *пооправи* ма̀лка Ц; море, *пооправиѝѝа* се П; *пооправи* се Љ;

ОУ: *недоучен* Н; он си *поучѹје* П;

бѣше *поубава* Ц; *поубаво* је такој Т;

УА: *уѣлени*, брѣ Ч; *уѣлено* ма̀че М; *уѣлили* смо ги П; *уѣпа* те нѐшто Т; *уѣпало* га нѐшто Т; сѣг се *уѣрниле* Ц; па̀ ће се *уѣрнив* П;

уѣпсише га ГД;

он ти је за *муабѣт* Љ; правите *муабѣт* Ц;

УЕ: кра̀ве да не *гладѹев* ГД; *докарѹев* др̀ва Н; *забрањѹе* ни да ѝдемо О; *замајѹе* ме Сл; он је такѣв, *замлањѹе* се Т; она *недочујѹе* бѣш П; *пљѹе* по пу̀т П; *радѹе* се Б; *радѹешеву* се Ж; *срамѹеше* се од нас Сл; *утенѹе* се Ц;

УИ: *бруи* цѐло Прѣшево П; *уѝгран* је он П;

УО: нѐ га вѝдимо *уѹпите* Н; нѐ те ни глѣдав *уѹпите* П; бѣш *уѹчи* Ђурѣвдан Ж.

1.2.7.2. Прешевском говору нису непознате вокалске групе, а оне које су фреквентније од осталих су *aa*, *ae* и *oo*.

Контракција вокала

1.2.8.0. Сажимање вокала може се јавити у прешевском говору. Највећи број примера, у којима се препознаје ова појава, представљају облици радног глаголског придева мушког рода једнине где је *-л > -о* (не у *-(j)a*), а они се употребљавају само у специфичним околностима конверзације (в. т. 1.3.10., 4.3.1., 4.3.2. и 4.4.). Исто се односи и на лексему *посо < посао*, која се ретко користи, а обичније је *работа*.

кад сам *ишо* ко дeте Ц; *дошо*, узео мајку ми П; мој деда је *дошо* овде Ц; па сам *дошо* за једног колегу П; *изашо* си П; он ву га *нашо* П; у академију *отишо* Ц; теј године је *отишо* Ц; ја сам ву *реко* на Зору П; *мого* сам да завршим ванредно П; па *реко* са[м] му Рљ;

на *посо* да однесеш П; то је био *посо* колко оћеш Ц и сл.

1.2.8.1. Речи у којима је извршена вокалска контракција и које се често користе у говору су: *мала < маала < махала*, *ко < као*, *навам*, *нанам < наовамо*, *наонамо*. Овде спадају и именице: *Аравица (< Ораовица)*, *резервар (< резервоар)*.

Примери:

доле смо гу звали *малу* Цела *мала* Р; Душкина *мала* Т; наша *мала* је Ђерска *мала* Н; *мале* нема Св; овија из Горњу *малу* Т; по овеј *мале* Р; Руска *мала* смо гу звали Р; тој су три *мале* Р; (неретко и *маала* (в. примере 1.2.7.1.));

од *Аравицу* Н (чешће је: *Ораовица/Оравица* П, М, Н, Р, Т, Ж);

а не *ко сэг ми* ГД; бело *ко сол* П; *ко* за овија М; *ко* Фадилџова ћерка ГД; *стрина ко* *стрина* П (уколико није: *Гори како* огањ Ж; *како* Ратко мој ГД; *како сэг деца* Ж; за *паре*, *како* други П; бела земља *као* креч Н).

врти, врти *натам навам* ГД; идите *нанам* Ч; одите *навам* Ж;

напуни *резервар* Ч.

Редукција вокала

Афереза

1.2.9.1.1. Испадање вокала на почетку речи није тако често у говору Прешева. Аферезу сам забележила у следећим примерима:

a-: на свети *Ранђел* Ц; овија *Ранђелови* ГД; Свети *Ранђел* П;

e-: *те* ги обесени у подрум Ч; *те* га у лад Рљ; *те* гу напоље О; *те* ти гребуља М; *те* гу напоље О; *те* ти га тамо Љ;

u-: дадоше ми *некције* ГД; прима *некције* и нема Ж; овија *Талијани* сас коњи П;

y-: ни на подрум, ни на кућу, *опште* Н; *пропастило* ми се све у башчу Ж; љубичице ми се *пропастише* П; ујутру кад *станемо* Ц; данас је *торник*³⁵ ГД; не ли *торник* је Сл; сутра *торник* П; у *торник* беше Ж.

1.2.9.1.2. Поред ових, јављају се и облици без аферезе:

ete га у село Сз; ради *ete* туј Ц; *ete* такој О; *Ete*, не мож^{III} да отиду Ж; преписа ми *инекције* ГД; и не га видимо *уопште* Н; *упропастило* се све Љ; Мене ми се *упропасти* П; у *уторак* се пада Б итд.

Синкопа

1.2.9.2.1. Изостајање вокала у медијалној позицији речи налазим у следећим случајевима:

-a-: да не се *врћамо* ГД; црепуља да ти је *згрејана* Ж; На туј *стрну* О; од обе *стрне* Р; *скрије* се о[д] татка Ж; *скримо* се од њи Рљ; *скрילו* се у дупку Ж; *удрите* још Ц; *смељамо* брашно у воденицу Рљ;

-e-: или лутке да правимо од *матријал* Т;

³⁵ Радоје Симић сматра да је облик *торник* дошао из црквеног језика (*вторник*), а настао је испадањем иницијалног *в* (Симић 1972:161). В. и Богдановић 1987: 87, Реметић 1996: 383, Марковић 2000: 47, који *торник* наводе као пример за аферезу код испадања *у*.

-и-: бегеј, сине, *беиште, беиште!* П; Викам ги: „*Беиште!*“ Рљ; *беиште* одовде П; *беиште* од шпорет Ц; *беиште* отуд Б (о императиву типа *беиште* више у т. 2.5.7.2.2 и 2.5.7.6.3.); знаш ли овој *колко* је јако Ж; *колко* године Ц; *колко* дугачку косу има Ц; *колко* је лоша Љ; *колко* је сат Св; *колко* на народ Ц; *колко* му треба Н; *колко* тебе, *толко* на оног П; *колко* ти треба Љ; *колко* ће рекнете Сл; *колко* оће Сз; *колко* шоље и чаше имамо Рљ; у *колко* саат Ц; *неколко* дрвца Ц; сал га зажарив и *толко* ГД; *толко* деца има Б; *толко*, не више Б; *толко* се има Сз; једно три-*четри* године Ч; две и *четрсто* Ч; да ти не *слази* крв у главу Рљ; од *четри* Ж; *четри* дена сам била у хоронарно П; *ше-ше* *четри*, неће да се јави Ц;

-о-: богами, *забравим* се Сл; *забравија* са[м] му име Ц; *мож* да се *забравиш* Рљ; *дете*, *збрала* се Љ; *све* *збралам* ГД; *види* там *надле* П; *туј* *надле* Сл;

-у-: там га *потпри* О итд.

1.2.9.2.2. Јављају се и примери без синкопе, из којих се може закључити да показне и упитне заменице имају свој пуни облик онда када говорник истиче значење изговореног.

Видиш, ће *заборавим* Р; *колико* је израсло да знаш Рљ; па *колико* ги је било П; *направила* једно *оволико* лепче Ц; *шерпа* је била *оволика* П; једно *четири* године Сл; *све* *четири* економски П; *четири* ћерке П итд.

Апокопа

1.2.9.2.3.1. Апокопа се препознаје највише у примерима са речцом *ли*, *везницима али* и *или*, затим код неких глагола презента 1. л. јд. на -у и у императиву.

-а: *истин* гу намести Ц; *истин* је такъв Ж; *истин* је такој било Рљ; *половин* је моје Ж; *половин* о[д] тој Т;

-е: *мож* код њега М; не *мож* да ги обуче П; Не *мож*^{III} га подеси Ж; неће *мож* да гу дигне нагоре П; не *мож* да дође Љ; не *мож* да гу истера Ц; неће *мож* да ради Ч; *нисак* ву је, не *мож* дофати Т;

-и: *ал* боље ће ти он каже Ц; *ал* не га пуштише П; *ал* повише сам Ж; *ал* сэг биднало Ж; *ал* несу Љ; Да ли ће има боље *ил* не? П; да упалујем ли светло *ил* не П; *ил* натам *ил*

навам Т; за њега *ел* за мене Н; ели *йди*, *ел седи туј* Б; *да л* да *йду*, *да л* да не ГД; *да л* има неки самар, *да л* не П; *да л* има осећања на ноге П; *да л* је *њива* Рљ; *да л* можеш да ми помогнеш П; *да л* може с лепење Т; *да л* су живи Сз; *да л* ће ти даде Р; *је л* такој Ч; А муј, *држ* за футу П; *Држ* га! Ц; Не *лџ* Сл (в. т. 2.5.7.2.2.);

у-: *Ете*, не *мож*^и да отиду Ж; *ја* не *мож* да се сету Ц; не *мож* нађу куде је Ж и сл.

1.2.9.3.2.2. Поред оваквих, постоје и облици без апокопе:

али како га они зовев Ц; *Али* ми је рекнаја П; *Али* му се свиђа Ж; *Али* у поље много смо работале Ж; *сүтра* *или* *прекосүтра* Сл; *ели* *йди*, *ел седи туј* Ц; *ели* католици *ели* православни Н; *ели* мајка, *ели* никој ис кућу Т; *ели* појес ће му даде, *ели* ћелимче, *ели* чарапе плетене Сз; *ели* сас бурму Сл; неке патичке, *ели* сандалке, *ели* ципелке Сл; *ели* ће се пазев, *ели* ће ћутев Сл; *ели* стоку оставете *ели* се вратете Н; родила је *ели* неје Сл; да ли двојца *или* тројца беву Р; и још двојца *или* тројца Р; *или* он *или* ја П; *или* другачије Р; да *ли* за време турско чистено Н; да *ли* је чешма Т; да *ли* су из Сефер Р; да *ли* ће вика Б; Да *ли* ће има боље ил не? П; не знам да *ли* је добија Рљ; не *ли* знаш Ч; Не *ли* је? Љ; па *ли* имаш и ти Св; Па *ли* и от притисак Ж; па *ли* ја ти причам Св; ти *држи* отуд Сл; *задржи* га отуд Љ; *лџи*, *лџи* Ч; Не *лџи*, море! Ж и сл.

Елизија

1.2.9.4.1. Губљење вокала с краја клитике, а пред речју која почиње вокалом, нашло се у следећим случајевима:

а: *ја* не мога *д* *йду* П; мртва *д* *йдеш* Љ; по Бога *д* *йдеш* П; оће све *д* *искрши* П; седи з *астал* Ц; мора *н* *аперацију* Ц;

е: *н* *умеје* Рљ; и *ја* *ћ* *йдем* код *њи* Сз;³⁶ и *сүтра* *ћ* *йдем* Ц; *ћ* *йдем* да га узмем П; *ћ* *йдем* у Цакановску воденицу Ц; па *ћ* *йдем* Сл; *ћ* *йде*, *ћ* *йде* Ж; *ћ* *йде* куде Дичу М; *ћ* *йдемо* да видимо ГД; *ћ* *йдемо* и ће купимо Т; *ћ* *йдемо* сабаље Т; *ћ* *йдемо* у шугаво оделење Сл; *ћ* *йде* на море у Италију Ж; *ћ* *исече* све Р; *ћ* *йде* Рљ; како *ћ* *издржим* П;

³⁶ Грађење футура врши се конструкцијом *ће* + *презент* за сва лица и оба броја (в. т. 2.5.6.).

и: да *г* *имам*, даја би ти Рљ; све по ко́зе да *с* *идеш* Ц; *Те с идете* ли? Сл;

у: де́да *м* *умре* П; па́радэда *м* *умре* П; кэд *с* *улéгли* Рљ; немо́ј [*у*] *уста* да ту́раш П;

1.2.9.4.2. Бројни су примери који показују да до елизије не мора доћи:

да *иду* у де́сет саат Сл; ја кэ́ *да* *иду* Ж; ја́ овде́ не мо́ж *да* *иду* ГД; не мо́жу сам *да* *идем* Сл; *да* *иде* Б; *да* *идеш* да тра́жиш Ж; *да* *има* тежину да га про́дав П; *да* *искóчим* из ку́ћу Лљ; мо́гу *да* *испрчам* Лљ; *да* *умрем* Ч; само *за* *у́крас* П; *ће* *си* *идем* Ч мо́жда *ће* *иду* та́м ГД; *ће* *иду*, *ће* до́ћу Ж; ре́кла сам *да* *ће* *идем* Св; ми́ *ће* *идемо* на сва́дбу Ц; *ће* *идемо* на собо́р Сз; Да ли *ће* *има* бо́ље ил не́? П; *ће* *испéглам* панталóне П; старе́јка *ће* *испра́ћав* Ц; па *ће* *оти́дем* Рљ; *ће* *оти́дне* Н и сл.

Покретни вокали

1.2.10.0. Покретни вокали могу се наћи у заменичким и прилошким облицима, као и код неких предлога, с тим што је ова појава учесталија код непроменљивих речи.

1.2.10.1. У пуном облику општег падежа заменица 3. л. јд. ж. рода и 3. л. мн. личних заменица срећу се двојачке форме: *њум/њума*, *њим/њима*. Облици *њум* и *њим* ређе се чују.³⁷ Вокал *а* покретан је код општег падежа показних, присвојних, неодређених, одричних, упитних заменица. Код опште заменице *сваки* могу бити покретни вокали *и* у номинативу, и *а* у општем падежу.

идем сас *њум* Св; на *њум* ву остави́ја по́моћно оделе́ње П; за *њум* *има* Ч; па *ку́де* *њум* Лљ; ре́че ми да *идеш* *ку́де* *њум* О; сас *њум* је та́мо Рљ;

и *ку́де* *њума* *иде* Б; ја́ живим с *њума* П; ја́ па́ сас *њума* О; Је́лена је ши́ла за *њума* П; кроз *њума* М; *ку́де* *њума* је би́ја Ч; ма́јке, ба́ба ви́ка да *идеш* *ку́де* *њума* О; на *њума* ву до́бри П; не́је дава́ла на *њума* Лљ; не́ма на *њума* Ж; не мо́же пре́ко *њума* П; *њума*, да *у́знеш*

³⁷ Присуство *-ма*, односно *-м*, код заменица у говорима источне и јужне Србије Белић тумачи уносом из косовско-ресавских говора преко облика *њима*, *тема*, *њим*. С обзиром на то да у једнини личних заменица постоје акценатске двосложне форме (*мене*, *тебе*, *себе*, *њега*) и неакцентоване једносложне (*ме*, *те*, *се*, *га*), то је додатно подстакло додавање *-ма* на *њу* и образовања још једног двосложног облика – *њума*, док се *њум* почело касније употребљавати (Белић 1999: 284).

њу́ма П; од њу́ма сирће бидне П; оној ресто за њу́ма П; оти́дем куде њу́ма Љ; оти́дем па куде њу́ма П; сас њу́ма мно́го смо живели П; Сас њу́ма Св; у́дари у њу́ма и пукна П;

бо́ље него код њи́м П; њи́м не ги сра́м, те́бе те сра́м ГД;

во́ду наврнали на њи́ма Н; нека је за њи́ма до́бро Сл; и за њи́ма Љ; и на на́с и на њи́ма Сл; куде њи́ма Ч; роди́ла њи́ма П;

код ово́г у реку П; видо́ га оно́г Љу́бу Б; оволи́чког сам га рани́ла Рљ; од мо́јег му́жа Љ; на тво́г чове́ка Ц; с тво́г зета Ч; на де́ду на́шег О; све́ смо да́ле на бра́та на́шег П; с ва́шег та́тка Ц; од ва́шег де́ду Р; с њего́вог бра́та П; да́ла је на ње́ног си́на Т; на њо́јног све́кра Т; по не́ког Се́фу Т; сретна́ла не́ког шо́фера П; до́м не́ма ни́ког Св; ни́ког жи́вог не́ма Сл; ни́ког не́ма у ку́ћу Рљ; с ни́ког не́ће да и́де Ч; ко́јег бра́та си ви́каја Ч; с ко́г чове́ка сто́ји П; од чи́јег си́на Т; за сва́ког чове́ка Сл; и на сва́ког ће да́де Ц; сва́ког ће пови́кне Б; од исто́г чове́ка Рљ;

за ово́га чове́ка О; једо́н за ово́га Т; на ово́га Ра́тка ГД; ће́рка изгле́да да му је на ово́га П; за оно́га све́та пешки́ри П; на оно́га до ва́с Св; оволи́чкога, најма́лога си́на О; такво́га исто́га има́ до́ма П; на мо́јега си́на Б; же́на на мо́јега бра́та о[д] чи́чу Ч; од мо́јега бра́та узе́ја Љ; три́ес го́дине с то́га тво́га си́на П; то́ј по на́шега де́ду О; с ва́шега та́тка Рљ; за њего́вога чи́чу је би́ла О; то́ј има́ње на ње́нога чи́чу Ж; с ње́нога му́жа П; с њо́јнога му́жа П; на њо́јнога бра́та же́на Ч; куде не́кога Ц; куде не́кога бо́гата́ша О; на не́кога по́па ће́рка О; на не́кога ту́рскога а́гу О; не́кога има́ Св; с не́кога ће и́де Ч; на ни́кога Ж; на ни́кога да не веру́јеш Љ; ни́кога не́је има́ја Љ; ни́кога не позна́ваш П; на ко́јега од њи́ ће да́ва Сл; на ко́га комши́ју Р; на чи́јега та́тка П; за сва́кога рођа́ка Р; на сва́кога, бо́жем О;

сва́к де́н Т; сва́к тре́ба да си гле́да сво́је П; сва́к ће ти ка́же Љ;

сва́ки де́н О; сва́ки има́ сво́ј задата́к П; И сѐд сва́ки пет де́на пита́јем П; Ми се чи́ни сва́ки де́н П; сва́ки де́н гле́дам му́ку Т; сва́ки тре́ћи да́н П; не мо́же сва́ки Сл;

1.2.10.2. Код неких прилога (*дом(а), овден(а), отуд(а), откѐд(а), сѐд(а), тад(а), једанпут(а), откуд(е), овам(о), там(о), кам(о)*) и предлога *с/са* покретни су вокали *а, е* или *о*:

a: дѝм нѝма нѝког Св; једна ћѝрка му се врна дѝм Р; на дѝте ће нѝси лубеницу дѝм О;

дѝма ли си Ц; дѝма га нѝма Сз; идемо си дѝма Рљ; сѝм до дѝма је дѝшја П; таквѝга ѝстога ѝма дѝма П;

штѝ ме је молила јенпѝт овдѝн Ж; одовѝд Трнава Н; и моји су отѝд нѝгде Р; ѝн сѝд отѝд па пошја навѝмо Ц; ѝни су па отѝд Т; отѝд темѝл Н; пред овѝја наши отѝд Н; ти држи отѝд Сл; ће дође отѝд Св;

овдѝна је бѝла Лљ; овдѝна ће гу ставиш Рљ; овѝко склѝпиш писмо и одовѝда П; кѝла одовѝда ГД; одовѝда је Ч; одовѝда у траву П; бѝја и донѝја отѝда П; враћа се отѝда Б; дођев отѝда ГД; дођѝмо отѝда из Бѝгарску П; кућа је отѝда Сз; од нѝку страну отѝда П;

откѝд нѝси месѝла лѝба Т; откѝд те нѝсам видѝла Ж; И сѝд свѝки пет дѝна питѝјем П; ѝн сѝд отѝд па пошја навѝмо Ц; сѝд видѝ Лљ; сѝд казују О; сѝд фамилије Р; идѝмо сѝг Н; кудѝ је сѝг Лљ; сѝг, зѝмуске О; сѝг је туја као насѝље О; сѝг нѝма Св; сѝг фамилије Б; чѝке да се сѝту сѝг О; и сѝк су туј направѝле куће О; кѝко сѝк се сѝћам Рљ; нѝје кѝко сѝк модерѝција Сл; ја сам тѝд ѝченик бѝја Р; тѝд су бѝли Срби Р; знѝчи до тѝг О; и тѝк смо дошле О; свѝ се делило тѝк П;

откѝда си је такѝј П; кудѝ ће нађѝш сѝда рабѝту О; е, сѝга Р; и ѝн умрѝја сѝга О; наѝчи ги јѝште сѝга П; Сѝга вѝду да пијѝш П; тѝда бѝше Св; тѝда такѝј бѝло Лљ; имѝло се је тѝга Рљ; нѝсу смѝле тѝга О;

јѝданпѝт се посвађѝја с ѝѝга Ц; јѝш јѝданпѝт гађѝја Н;

јѝданпѝта ли је бѝло Ч; тој ли на јѝданпѝта ГД;

ја живим с ѝѝма П; мѝне с автѝбѝс П; нѝмам с ког да се распраљам Ж; Нѝ с мѝжи Ж; с ложѝцу се јѝло Ц; с ѝѝ смо славили Сз; С ѝѝ ће збѝру Ж;

са ѝѝ је дѝбар Лљ; са овѝја наши Б; онѝј пластично са вѝду П; са онѝј бетѝнско П;

е: *откуд* дођоште Р; *откуд* иде Св; *откуд* су доселени Т; *одозгор* негде Ч; от Пчињу су *одозгор* О; па *оздол* ће почнемо Р;

откуде гу знајеш Љ; *откуде* је снашка овај ГД; *откуде* онуј Н; *откуде* су насељени Т; *откуде* ти не су имале О; слегнаше *одозгоре* Н; *оздоле* нагоре П;

о: било је *овам* Р; *овам*, куде једну чесму П; седи *овам* П; седни *овам* ГД; што води доле, *овам* М; гробја били *онам* Н; мало по *навам* Рљ; не, не, тој е тај Лука други *онам* Н; њиве су ги *онам* Б; њини су *онам* Љ; *понавам* П; тегљи *натам*, тегљи *навам* Н; тија су из от Кленике *навам* Р;

Бунга *овамо* Р; *овамо* Копињак М; овој брдо *овамо* Р; па после су гу пребациле *овамо* П; имала *онамо* Т; Мало Рајинце *онамо* Р; па онеј *онамо* доле М; *навамо* ће се спуштите Св; од Курбалију *навамо* наше Н;

да га њега *там* тури П; имате ли кућу *там* Ц; Иначе, он је још *там* ГД; једни *там*, једни *там* О; кад сам била *там* Љ; несам бија *там* Р; носи, крсти *там* Ц; они су си *там* Сз; преглиђа га *там* Сл; све до *там* М; с десне стране *там* О; *там* га потпри П; *там* ги остави Б; *там* нагоре Сл; *там* су тија били Н; шесту годину је *там* ГД; ил *натам* ил *навам* Т; *натам* ће поледаш Ч; тој *натам* неје наше Сл;

да идемо *тамо* Р; маала *тамо* што је Р; неје он *тамо* Б; овој продаја *тамо* Св; сэд *тамо* горе у село ГД; *тамо* нема ни Шиптари О; *тамо* у касарину Б; вода иде *натамо* Љ; *натамо* је гиланско Н; не идемо ми *натамо* М; оздол да почнеш *натамо* П;

а *кам* га сэд Љ; *кам* ги наши Сл; *кам* ги сэд Ж; *кам* да видим М; *кам* да видим какво је П; *Кам* за нас Б; *Кам*, окрени га Ч;

А *камо* за мене? Р; *камо* да видим Љ; *камо* на мене П; *камо* ти деца Рљ;

1.2.10.3. У неким месним прилозима појава/одсуство вокала у вези је са избором партикуле, која може бити једночлана или двочлана. То се односи на паралелу партикула: *ј/ја, к/ка, н/на*.

баба Дѡнка *туј* сѣди П; и сѣстра ми је дѡшла *туј* Б; и *туј* свадба има ГД; ради етѣ *туј* ГД; *туј* рѣка наша извира О; *туј* су сви јѡш Сз; *туј* су некад биле свѣ трле О; нека га *овдѣк* Н; она је *одѡвдек* Ц; овѡј *овдѣн* гѡре Н;

зѣмља је ѡренѡива *туја* О; извори су имале *туја* О; има и и *туја* Св; кудѣ, *туја* ли ГД; нѣма га *туја* ГД; она не затѣкла *туја* Срби О; *туја*, куде каменеа Т; довѣја га Воја *овдѣка* П; код мѣне *овдѣка* Св; нѣма рудници *овдѣка* Р; *овдѣка* извади три зуба П; *овдѣка* па ће дѡђеш Св; *овдѣка* у рѣку Т; у овѡј малу *овдѣка* штѡ је Р; *овдѣна* гѡре код нас Љ; *овдѣна* ми је Рљ; *овдѣна* нѣма М; *овдѣна* свѣ цигована П; *овдѣна* се је запослила Љ; радија је *овдѣна* Ч; штѡ бѣше *овдѣна* Б; *одѡвдека* не ли трња свѣ П; штѡ се ѡтсели *одѡвдека* П.

Уметање вокала

1.2.11. Уметнути вокали нашли су се у малом броју примера.

тамо у *касарину* Б; наш парадѣда Сз; ни дѣда, ни *парадѣда*, ни чѡкундѣда О; *парадѣда* му ѡмре П; да дочѣкам и *параѡнуци* Рљ; има и *параѡнучики* Љ; три *параѡнука* имам П.

Уметање вокала ради разбијања сугласничке групе видно је у позајмљеници *кабл*:

једѣн *кабал* Љ; посебно *кабал* П; овакав *кабал* П.

Супституција вокала

1.2.12.0. Као и у другим народним говорима, и овде је честа замена вокала до које може доћи на различите начине. Неки од тих подстицаја су асимилације или дисимилације, фонетске или морфолошке природе. За дијалекте источне и јужне Србије није необично мењање вокала под утицајем палаталних сугласника, лабијала и акцента. Палатални сугласници утичу на затварање отворених вокала. Лабијали чине да се и вокали изговарају лабијално (в. Белић 1999: 73), па се дешава да *a* пређе у *o* или *y*, *e* у *e^o* или *o*, *o* у *y*. Утицај акцента видан је у изменама вокала који се налазе у неакцентованим слоговима тако да они могу постати отворенији (Белић 1999: 73).

Вокал *a*

Вокал *a* на месту *e*

1.2.12.1.1.1. Као последица асимилације, вокал *a* јавља се у примерима: сáдимо бáграм Сл; Деда Јовáнов клáданац Р; на једáн клáданац Б; тúј е би́ја клáданац О; имáло је клáданци Т; íдев на Панталéј Ц; на Панталéј П; у Бујáновац је би́ја Панталéј Ц (поред: óбавезно на Пантелéј П; собóр на Пантелéј Т); *спрама* њéга је кудé, кудé М; ја не мóгу *спрама* њú П и сл.

1.2.12.1.1.2. Измене дисимилаторске природе видне су у примерима: тúри аксéнцију Ч; асéнција је дóбра за цинчики ГД; тúрим и вагéту ГД; óбавезно вагéту П (али и вегета: нéмам више вегéту П; кúпи вегéту М); мушáму (према основном облику мушема) стáвљам ГД; на мушáму Сл; прé сам мушáму П и сл.

1.2.12.1.1.3. Морфолошке су природе супституције у глаголским облицима, где долази до замене у оквирима глаголских врста: Мéљам на машину Ж; миксер одједáнпút мéља Ж; пóсле ги дéљав Сл; ће ги одéљамо П; пётла кóљав Ц (али се може чути и: ће кóљев свиње Ц; кá ће кóљемо свиње П); кэд кóљамо свиње Ж; ће га закáчам (‘закачињем’) ГД.

1.2.12.1.1.4. У везнику *те* долази до супституцију *e* са *a*: идóше, та донéсоше Сл; да набéрем та ће ти дáм Ц; заврши́ше та дођóше Т; заврши́мо та гу врати́мо Н (поред: *те* овој, *те* онóј П; *те* нéкад маргарин, *те* нéкад зејтин ГД).

Вокал *a* на месту *o*

1.2.12.1.2.1. Путем асимилације настали су облици: од Арáвицу Н (чешће је: Орáовица/Орáвица П, М, Н, Р, Т, Ж); дóле у Марáву Ц; Марáва П, Р, Ж (поред: Морáва П, Р, М, Ц); свé у Марáвицу íдев ондé Р (али се чује и: уливав се у Морáвицу Р); дођев навадаци́је Сл; нéма навадаци́је Ж; он је навадаци́ја би́ја Ц; с навадаци́је, не кáко сэд Сл; С навадаци́је тэг је би́ло Ж; ја бé навадаци́ка П (али се могу чути и облици: наводаци́ја, наводаци́ка: дође наводаци́ја Љ; наводаци́ка је би́ла П); да íдемо нáдвар Сз, не искáча нáдвар Ц; нáдвар не смé да остáне Ч (али и: нáдворке тúрим П; ми идóмо нáдвор ГД); сви кóњи натавáрени О; тúја натавáрена О; Знаш ли штó је нишиáдар? П; нишиáдар бéл П; а ти

о^да^вна не^си би^ја Ц; о^да^вна је умр^ела Т; нос^и ву по^мар^ан^це, бан^ане П; е^не ти по^мар^ан^ца Б; е^не гу кв^аца он^ај ст^ара Т; раск^ва^ца^ла се Св; па се раск^ва^ца П.

1.2.12.1.2.2. Вокалска дисимилација препознаје се у именици *рогожа*: т^ед су биле ра^го^же П; св^и на ра^го^жу Ц; сп^али смо на ра^го^же Сз и сл.

1.2.12.1.2.3. Облик *квачка*: ст^ара кв^ачка Ч, може се тумачити као чување старог дублетног облика (Ћирић 1999: 43).

1.2.12.1.2.4. Супституција *о* са *а* нашла се у примерима: м^ора н[а] а^пер^аци^ју Ц; а^пер^аци^ја Сл; ка^ко а^пер^аци^ју П; а^пер^{ис}а^ли га Ж (поред: има^ја је о^пер^аци^ју Ц; м^ора о^пер^аци^ја Рљ; ће га о^пер^ише^в П); сас мат^ику Ц; не^ма без мат^ику Ж; с мат^иче П; он^ој мат^иче Ч; мат^ички Ж, Р.³⁸

Вокал *а* на месту *у*

1.2.12.1.3.1. Овде наводим примере глаголских облика који у инфинитивној основи имају *-на-* < *-нж-*: с^ед ка^ко бид^нало ло^шо Т; лег^на поза јед^ну кру^шку Сл; во^ду нав^рн^али на њ^има Н; ј^а ка^ко сам на^стан^ала Н; ов^ој сам св^е ј^а об^рн^аја Сл; Да^ца тру^дна о^стана П; па ме пов^рн^аше Сл; под^ник^наја д^уб Р; ј^а ву рек^на Ц; сед^наја си Ц; ср^етна ме Љ; ^уо^дма ми те^кна Сл; ј^а к^ад улег^на Ц итд. (в. и т. 1.2.3.2.).

Вокал *е*

Вокал *е* на месту *а*

1.2.12.2.1.1. Асимилацијом су настали облици: за по^ла е^ктер Сл; изб^ила га е^лер^ги^ја Сз; не^ка е^лер^ги^ја Ж; е^лер^гичан је он П и сл.

Облик *гребуља* вероватно је настао према глаголској основи *греб-* (Богдановић 1979: 79): с *гребу*љу П; те^те ти *гребу*ља М и сл.

³⁸ Ови облици се могу тумачити као отварање вокала у предакценатској позицији (Богдановић 1987: 65, Марковић 2000: 50).

Под утицајем палатала *j* вокал *a* се затвара те се чује: ели *пòјес* ће му даде Сз; Здравò живо, *пријетеље* Ч; *Пријетеље*, како си? Ц; с мојега *пријетеља* Б; да се *пријетелѝев* Сл.

1.2.12.2.1.2. Супституција *a* са *e* забележена је и у примерима: Садì ли *петлицàни*? ГД; сал *петлицàни* Сл; тура зелени *петлицàни* Ц (али се чује и *патлицàн*: овòј да бèре *патлицàни* П); *ћеремиде* Ч.³⁹

1.2.12.2.1.3. У прешевском говору најчешће се може чути *Велигден*, али у осталим називима празника увек стоји *a*: *Ђурђевдан*, *Митровдан*, *Петрòвдан* (в. т. 1.2.1.7.1. и 1.2.1.8.1.).

1.2.12.2.1.4. У облику *обадве* често се среће *e* на месту *a* дођòше *òбедве* Ц; лèпи дèца *òбедве* Ж (више примера и тумачења облика у в. т. 1.2.4.6.).

1.2.12.2.1.5. У 2. л. јд. императива јављају се облици са *e* на месту вокала *a*: тì *вìкеј* мојега сина Ж; *слушеи* да ти кàжем ГД; *чèкеј*, *чèкеј* Ц; *чèкеј*, *чèкеј*, сине Н; *чèкеј* да се умìјем Т (поред: *чèкај* Р; *чèкај* ме Ц; *слушај* овàмо П); па и: *бèгеј*, сине, бèште, бèште! П (в. т. 2.5.7.1.3.).

1.2.12.2.1.6. Морфолошког су порекла замене *a* са *e* у презенту глагола *сипе* (‘сипати’): да ви *сипем* П; зејтìнчак мàлко да му се *сипе* Ж; ће га *расипем* Ц; ће *расипеш* Т и сл.

1.2.12.2.1.7. Морфолошки разлози супституције вокала налазе се и код глаголског прилога садашњег: овìја се утепàше *работећи* Сл. Истовремено се чује и *работаећи*: свè такој *работаећи* П (в. т. 2.5.11.).

Вокал *e* на месту *и*

1.2.12.2.2.1. Дисимилацијом су настали облици: изаткàла *ћелимчики* за свì П; једòн *ћелим* за њу Ц; ткàла сам *ћелими*, фòте Т (али и: *ћилим* турìмо П; турìм *ћилимче* Љ).

³⁹ У облику *ћеремиде* вероватно се ради о утицају турског *keremid*, *keremit* (док је у грчком *cheramis*, *cheramidos*) (в. Шкаљић 1966: 190, Белић 1999: 80, Богдановић 1987: 79).

1.2.12.2.2.2. Асимилативним путем појавило се *е* уместо *и* код етника Кинези: *Кенџи* радив П; код *Кенџи* Ж.

1.2.12.2.2.3. Везник *или* може се јавити дисимилативном изменом као *ели*: *ели* другачије Љ; *ели* њди, *ел* сѣди туј Ц; *ели* католици *ели* православни Н; *ели* мајка, *ели* никој ис кућу Т; *ели* појес ће му даде, *ели* ћелимче, *ели* чарапе плетене Сз; *ели* сас бурму Сл; *ели* собори кѣд су били Ц; *ели* стоку оставете *ели* се вратете Н; *ели* ће се пазев, *ели* ће ћутев Сл; *ели* у цркву га носи, *ели* дође туј у кућу Сз; родила је *ели* неје Сл; неке патичке, *ели* сандалке, *ели* ципелке Сл; за њѣга *ел* за мене Н; (али и: и још двојца *или* тројца Р; *или* он *или* ја П; само да ли двојца *или* тројца бѣву Р; *ил* натам *ил* навам Т).

1.2.12.2.2.4. Дисимилација се препознаје и у глаголу *мирисати*: ма, *мерише* ми нешто Б; кој се *мерише* Љ; све *мерише* на нафталин П; тај не *мерише* П; Што *меришеш*! Ц; *намерисаја* се, па, Боже! Ц; *намериса* ли се П; па се *намеришев* ГД итд.

1.2.12.2.2.4. У прилошком облику *сасвем* стоји *е* према стандардном *и*: *сасвѣм* га докрајчи Ч (више у т. 1.2.4.9.).

1.2.12.2.2.5. У именици *комбе* налазимо преобликовање у средњи род, због чега се *е* нашло на месту *и*: *Идеше* једно *комбе* ГД. Може се чути и *комби*: деца у школу вѣзи с *комби* П; нешто као *комби* Т.

1.2.12.2.2.6. Наредни примери супституције морфолошке су природе, а настали су у покушају уједначавања наставака у презенту 3. л. мн. Ради се о глаголима који се у 3. л. јд. (на које се додаје *в* у 3. л. мн.) завршавају на *-и*, те би требало да имају наставак *-ив* (в. и т. о 2.5.1.6. и 2.5.1.6.1.). Ова тенденција није тако изражена у прешевском говору, за разлику од пчињског (Јуришић 2009: 203–204):

има на прѣсти да се *избројев* Р; ноге све *поцрвѣнев* П; прѣви пѣт га *ѣоплакнев* Сл; решиле да се *опријатѣљев* Сл; рипав, *трчев*, рипав Т; *сѣдев*, знаш Н; чим га *прераѣдев*, више тој нема П итд.⁴⁰

⁴⁰ Судећи према наведеним примерима могло би се рећи да је овде *-в* додато на облик 3. л. мн., а не на основу (*седе* + *-в* > *сѣдев*).

1.2.12.2.2.7. У презенту глагола *склонити* долази до супституције *и* са *е*: па га *склòнем* та̀мо до в̀рата П; нèшто да *склòнеш* т̀ј П.

1.2.12.2.2.8. Морфолошког порекла су и облици радног глаголског придева мушког рода множине, где се опет иде правилом уједначавања наставака, односно уопштава се *-ле* у мушком и женском роду: *дòшле* ов̀ија н̀аши Рљ; ов̀ија Карад̀ачани су ги *вр̀на̀ле* (више у т. 2.5.10.).

1.2.12.2.2.9. О односу префикса *пре-* и *при-* види у т. 1.2.4.8.

Вокал *е* на месту *о*

1.2.12.2.3.1. Речце *ево*, *ено*, *ето* редовно имају *е* уместо *о*: ако о̀ћете, *ев̀е* ви П; Звонко *ев̀е* га О; *ев̀е* га д̀ом с̀еди Сл; *Ѐве* ви см̀оки П; *Ѐве* ви циг̀ерице П; *ев̀е* ги па̀ Рљ; *ев̀е*, да ј̀едем не м̀огу П; *ев̀е* ја̀ ће ву дон̀есем Н; *ев̀е* Макед̀онци Ц; *ев̀е* овак̀ој, гл̀еј Ц; *ен̀е* ги от̀уд Н; *ен̀е* ти он̀ај Ч; па *ен̀е* он̀ј што н̀аправи Р; *ете* с̀ њи м̀ожеш О; *ете* та̀м ги одн̀еси П; св̀и н̀аши, *ете*, комш̀ије Ц; *ете* так̀ој Лљ; *Ѐте* ти, нај̀еди се Сл; *ен̀е* ти г̀оре Б итд.

1.2.12.2.3.2. Прилог *сутра* исказује се и обликом *јутре*: да га в̀икнем *ј̀утре* Лљ (више у т. 1.2.4.9., 2.1.9.1.4. и 2.1.9.1.5.).

Вокал *е* на месту *у*

1.2.12.2.4.1. Вокал *е* место *у* нашао се у прилошком облику *д̀а̀ње* (в. т. 2.1.9.1.4. и 2.1.9.1.5.).

но̀ћу, *д̀а̀ње* нѝшто н̀ема да ме н̀ађе Сл; но̀ћу, *д̀а̀ње*, исто ти је П (али и: *д̀а̀њу*, к̀эд има в̀реме П).

Вокал *и*

Вокал *и* на месту *а*

1.2.12.3.1.1. Семантичко-морфолошки узрокованим изменама дошло је до појаве *и* уместо *а* у придевима:

л̀ети д̀еца о̀бедве Ж; ра̀деше б̀р̀зи по̀моћ Сл; ту̀ђи д̀еца Ж.

1.2.12.3.1.2. Код глаголских облика такође долази до морфолошких измена: *цетѝше* дрва П; *цетѝ* ли дрва Т; *свѝ* ги *сам ѝсцетѝ* Р (в. т. 2.5.14.).

Вокал *и* на месту *е*

1.2.12.3.2.1. Дисимилацијом настали су облици: *пѝшки* идомо ГД; *пѝшки* ли ишја Сл; *пѝшки* до тамо Сз; све *пѝшки*, нѝма кола П; *чѝкеѝ* Н; па нѝсмо *шићѝр*⁴¹ и бонбона Ж; *вѝди шићѝрчики* П.

1.2.12.3.2.2. Вокалске супституције налазе се и у следећим лексемама: *маћѝја* је била Н;⁴² *биѝја* је *лѝни* код нас П; не *лѝни*, *пѝлани* Б.

1.2.12.3.2.3. У присвојној заменици 3. л. јд. м. р. нашло се *и* иза палатала *њ* уместо *е*: *њигѝви* деѝа Сл; с *њигѝво* може Ц; *тоѝ* е *њигѝво* ГД; (чешће је *његѝв*: на *његѝву* мајку татко О; *неки његѝв* М; *његѝв* другар О; *његѝва* ћѝрка Ц; *његѝви* три Ч; *његѝви* двѝ деѝа П; па *тѝг* на *његѝви* деѝа П).

1.2.12.3.2.4. Код неодређених заменица понекад се *е* замењује вокалом *и*: *докторе*, *дајте ниѝки* мѝз П; *ниѝки* пѝт неће да дође Рљ; *Сѝма ниѝки* П (више у т. 1.2.4.4. и о 2.2.2.4.1.).

1.2.12.3.2.5. Под утицајем лабијала вокал *е* се затвара у *и*: *намѝшићај* крѝвет П; *намѝшићамо* астаѝли Сл; *намѝшићамо* се до њѝ Сз; *нимѝој* да ми извѝдиш ГД; *свѝ* у *битѝн* Т; *падна* на *битѝн* Ц (поред: на *бетѝн* ударија Љ; *нема* трава, *бетѝн* Т).

1.2.12.3.2.6. Морфолошког порекла су супституције у глаголским облицима: да не *потѝчи* крѝв П; Ама *дѝго трајѝ* Рљ и сл. (в. т. 2.5.14.).⁴³

1.2.12.3.2.7. Аналогизацијом су настале измене у примерима: *кућу освићамо* Ц; *осићам* мѝрис на *кафу* П; *преглића* га там Сл; он ће ме *претриша* П; *претришав* ги Н; не *ву смѝћам* Ц; *нема* да ги *смѝћа* ниѝкој ГД; *штѝ* ти па *сѝд смѝћа* П и сл.⁴⁴

⁴¹ Појаву *и* на месту *е* у облику *шићѝр* Белић објашњава суседством сугласника *ћ* (Белић 1999: 75).

⁴² Исти лик и у: Белић 1999: 75, Ђирић 1983: 41, Марковић 2000: 55, Младеновић 2001: 97. О овоме и у: Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: 258. Облик *маћѝја* објашњава се асимилацијом према суседним предњонепчаним сугласницима (в. Белић 1975: 75, Богдановић 1987: 80). Младеновић оповргава објашњење Вујовића (1969: 164), према коме се лик *маћѝја* изводи из именице *мати* и појаве *ѝ* у хијату, јер се у говору Горе јављају облици: *маће(х)а*, *маћаа* наредо са *мати* (Младеновић 2001: 96).

⁴³ Овде се ради о промени глаголске врсте по угледу на однос типа *бојати се* : *бојим се* (Белић 1999: 329).

Вокал *и* на месту *у*

1.2.12.3.3.1. У прилогу *јучер* може доћи до замене *у* иза палатала *ј* вокалом *и*: *јичѐр* бѐву Т; па ли *јичѐр* ГД; *ичѐр* бѐмо куде њѝ Рљ; *ишла* сам *ичѐр* Т (чешће је *јуче*, *јучер*: *јучѐ* П, Н, М, Рљ; *јучѐр* бѐше Сл; *јучѐр* је бѝло гѹжва ГД; *јучѐр* ги докараше Т; *јучѐр* је *ишла* Рљ; Пѐра *јучѐр* дођѐ М).

Вокал *о*

Вокал *о* на месту *а*

1.2.12.4.1. 1. Супституција *а* са *о* нашла се у следећим примерима: *ви* сте *долѐко* Сл; *долѐко* мло̀го Сл; *долѐко* су на̀ши грѐбја Сз; ма *долѐко* Ц; ма, *долѐко* је ГД; мло̀го смо *долѐко* ГД (поред: *далѐко* Рљ; *далѐчко* си је П; *далѐко* отидѐше Сл); *ја* не мо̀гу *нѝшто* П; *послужѐвник* ву да̀де П.

1.2.12.4.2.2. Асимилацијом су настали облици: бѐву до̀шли у *омболанту* (према *амболанта*) П; *ѐсом* дубѝце ли *ѝма* Сл (о облику *ѐсом* в. т. 1.2.1.7.2.).

1.2.12.4.2.3. Као резултат дисимилације јављају се: на *боба* Ра̀ду Т; па становѝја је *жандормѐр* Ц; горе *жандормѐрија* Сл; на *оста̀л* Н (чешће: намишѝамо *аста̀ли* Сл; сѐди з *аста̀л* Ц; на *аста̀л* ГД; нареѝамо *аста̀ли* П; она̀ко сѐдимо за *аста̀л* П); пратиѝја Дѝку *соба̀јле* Сл.

1.2.12.4.2.4. Супституција *а* са *о* забележена је и у примерима: *ја* *ѝмам* ѐжујак *одѐвде* П;⁴⁵ *ми* смо *одовдѐ* О; поѝшоше *одѐвде* Сл; *одовдѐка* не ли трѝа све П; *одѐкле* доѝсте Ц; *одѐкле* си ти Т; *одѐкле* сте, дѐца М; *одѐкле* су насѐлени, не зна̀м Р, *одѐтле* је Рљ итд.

⁴⁴ В. Белић (1999: 328) где се итеративни облици са *и* објашњавају аналогијом према односу облика *претекнем* : *претица-*, одакле се *и* уместо *е* ширило на све глаголе који имају *е* у корену (*налита*, *смића*, *нариѝа*, *заповиѝа*, па и *примица*).

⁴⁵ Облик *одовде* може се тумачити према основном *овде*, а исто тако и *одокле*, *одотле* и сл. (Реметић 1996: 389).

Вокал *o* наместу *e*

2.12.4.2.1. Морфолошке измене на пољу уопштавања наставака некадашње тврде промене налазе се у средњем роду заменичких и придевских облика, као и код редних бројева:

ћубре *пролётњо*, *јесёњо* Сл; Мaрин гроб је под *нашо* Н; ја сам педес *трёћо* Сл (више у т. 2.2.2.2.1.2., 2.3.1.2. и 2.4.2.).

1.2.12.4.2.2. Као резултат асимилације настао је облик: *очовидац* што је био Ц.

1.2.12.4.2.3. Вокал *o* стоји и у облицима присвојне заменице ж. р. једине, чије настајање Белић објашњава преко датива *њој* (Белић 1999: 290): *њојан* брат Рљ; *сёстра њојна* Сл; *њојан* татко Љ; *њојан* отац је фатио свёта П; *њојна* ћёрка Ц; *њоњ* има П; (али и: *њён* жу́т Н; тој имање на *њёнога* чичу П; кэд је свё *њёно* П).

Вокал *o* на месту *y*

1.2.12.4.3.1. Супституција *y* са *o* у суседству лабијала среће се у следећим случајевима:

идо́ у *амболанту* П; трéба да иде́м у *амболанту* Рљ; кэд гу видо́мо у *амболанту* ГД; сви се запосли́ли у *аболанту* П; сретна́ га у *амболанту* Т; ова́ко у *копёи* П; дёсно е *Копиња́к* М; зато́ј што има мно́го *копи́не* М; *копу́с* за ка́цу ГД; ста́вим ли́с *копу́с* П; ставља́ *копу́с* Сл (поред: једну́ глави́цу *кунус* Ц; кисели́ *кунус* П; с *кунус* О, где је *y* стабилно захваљујући томе што је носилац акцента); и ове́ј бу́лке што су по њи́ве и *попу́лке* П и сл.

1.2.12.4.3.2. Број *хиљаду* може се чути у облику са *o* на месту *y*: *Иља́до* и не́што Ц; има́ ги *иља́до* Сл; накуде *иља́до* Н (али и *иљаду*, *иљаде*: *иљаду* дина́ра О; *иљаду* и пёсто ма́рке П; две́ *иљаде* Ч).

1.2.12.4.3.3. Глагол *удати (се)* најчешће се среће са *о* место у:⁴⁶ *егà се одàдеи П; одàвав се за вѝзу ГД; Оће да се одàва П; тѹј гу одàја О; свè млади се изодадòше ГД; одàле су ме О; млàтим àле за твоје одавàње П* и сл.

1.2.12.4.3.4. Код глагола *умесити, умити (се)* и *уплашити (се)* јавља са *о* место префикса *у*, на шта је утицало присуство лабијала. Код првог глагола то је редовно стање, док код преостала два егзистирају оба облика истовремено (са *у* и са *о*).⁴⁷

омèсим си за мèне Т; *омесì* пропèћ Ц; па *омèсим* лèб П; тражи да му *омèсим* Рљ; *омèси* се бàница Сл; свè *омèсено*, спрèмено Сл;

омìвамо се свѝ с тѹј вòду Сл; *омìјемо* се Ц; *омìј* се П; *òми* ли се Б (али и: *умивà* се П; чèкеј да се *умìјем* Т; *ујутру* се *умìмо* Ч);

дèца ће се *оплàшив* Рљ; кад се *òплаши* магарица Ц; ће ме *оплашиì* Сз; *оплашиì* се Љ (поред: *уплашиѝа* сам се П; *уплашиì* се, кàко не ГД; ће те *уплàши* Ц).

1.2.12.4.3.5. Прилог *близу* среће се и са *о*: *блìзо* до кућу Рљ; *блìзо* је тѹј Ц; до моју ћерку *блìзо* су Сл; *пòблизо* до нас ГД (али и: фàти тѹј *блìзу* П; *блìзу* је Т; *блìзу* њѝ М).

1.2.12.4.3.6. Прилог *једва* забележен је и у облику *одвај*: *одвај* гу завршиì ГД; *одвај* доћò Сл; рабòтим, али *одвај* Р (чешће *једва/једвај*: *једвà* гу наћò П; *једвà* га направѝ Св; *једвај* стигнà Ц).

Вокал у

1.2.12.5.1. Вокал *у* на месту вокала *о* јавља се у примерима: онèј црвèне *јамбулиѝе* П; тѝ ми гу дàде тѹј *јамбулиѝу* Ч; по *стѹпкега* познавам Н;⁴⁸ *стѹпàлке* ги йма Т.

1.2.12.5.2. У примерима: *ја* ймам *òжујак* одòвде П; *òжујак* о[д] дèте ймам П, узрок гласовних измена можда лежи у народном етимологисању.

⁴⁶ В. и у: Белић 1999: 343, Богдановић 1987: 80, Ћирић 1999: 46, Марковић 2000: 55.

⁴⁷ В. и: Богдановић 1987: 80, Реметић 1996: 389, Ћирић 1999: 46, Марковић 2000: 55, Јуришић 2009: 75, Младеновић 2001: 108.

⁴⁸ Исте форме налазе се и у: Белић 1999: 261 (*стѹпка*), Павловић 1939: 42, Реметић 1996: 390 (*стѹпало*), Ћирић 1999: 47 (*стѹпàлѝа*), Јуришић 2009: 77 (*стѹпало, стѹпалце*). Облике *стѹпка, стѹпàлка, стѹпало* Видоески (1962: 50–51) наводи као примере из кумановског говора у којима је у рефлекс назала задњег реда.

1.2.12.5.3. Вокал у у инфиксу -ува-

Позната је особина призренско-тимочких говора да граде итеративне глаголске облике помоћу инфикса -ува- (Белић 1999: 329–333). Наводим само неке од примера (в. т. 2.5.14.):

да ли је исплаћуваја ГД; *ја казува* Н; *казува* ли ти *ја* Р; кад су *потурчува*ли у Босну Н; *уграћува*ли су са́ми Рљ;

*ја сам доручкува*ла ГД; и *ја* ги *купува* Ц; кад смо га *купува*ли П; ко́лко е *ратува*ла сас ме́не Сл; Трајка што́ су га *поштува*ли Ц; што́ је тој, реко, *замотува*ње Ч; што́ сам се *зарадува*ла Рљ; што́ смо се *радува*ли Т;

*доћува*ле су код на́с Сз; *Доћува*ле су, ка́ко не Ж; ко́га све́ не́сам *питува*ла Ц; *питува* га *ја*, али не казу́је Рљ; *питува*ше за ње́га П; *питува*ше ме инциџе́ри Н; такој ме *заболува*ше и тура́ П; ту́ј смо *проћува*ли Ч; *пробува*ли смо у са́лу П;

де́ца школу́вани Сл; сви́ *школу́вани* Н;

којо́ *радува*ње Ц; не́је би́ло *милува*ње П; једно́ *поштува*ње да има́ш П итд.

1.2.12.5.4. Вокал у нашао се и код императива ових глагола који се гради наставком -ј: *ај проћуј* на́там ГД; *дру́го питуј* Р; *качуј* се ти́ Сл; *легнуј* П; *легнујте* Ч и сл.

Хапнологија и сродне појаве

1.2.13.1. У говору Прешева постоје примери у којима се препознаје губљење слогова у речи и то у глаголским облицима, присвојним заменицама, бројевима, прилозима, речцама.

1. Иницијални положај: не́ке *полита́нке* Ч;

2. Медијални положај: *Анђел* ву је му́ж би́ја О; *чика Анђел* последњи пúт О; *виши* каква́ је тего́ба П; *виши* како́ Б; е *виши*, баба́ Благџица М; оно, *виши* ГД; *глеј* ко́лко је цр́но Ч; *е́ве овакој*, *глеј* Ц; ка́ко мо́же *дру́кише* П; *жи́ми* (према 'живо ми') све́ П, Ц, Сл, Ч; *јенпúт* ме прати́ мајка́ми О; *Јенпúт* не казу́је Ж; што́ ме је моли́ла *јенпúт* овде́н Ж; *њоњ* има́ П; *Оздор* мо́же Ж; па *оздо́л* ће по́чнемо Р;

3. Финални положај: *áj* да пинемо Ц; *áj* наврни до мене Ц; *áj* пожүри Б; *áj* там, *áj* овам Ч; *áj* ће га тражимо Ц; *áj*, чекам те Ц; Лидијо, *áj* помогни Ч; *двајес* дана Рљ; *дваес* комада Ч; *дваес* метра човек П; *дваес* шес године Љ; Сто *двајес* динара Ж; алкохол *деведес* пёт милитра, чис П; *деведес* пёт Б; *деведе* шес године има Сз; *деведе* шест, *деведес* један П; ја *деведе* шесте искочи М; *мож* (према 'можеш') да платиш у пошту Р; не *мож*^{'''} ни да спијеш ГД; не *мож* (према 'можемо') да продамо овде Р; не *мож* (према 'можете') да ву прићете Ч; не *мож* (према 'можев') гу оставив Љ; не *мош* се оделимо Ц; кафеу *мож*^{'''} (од *можда*) ће донесе ГД; *мож* ће останем жива П; *тријес* дэна Б; *тријес* и два-три човека М; *трие* су испали одма П; *чек* да завршим ГД; овэј *чи* је Љ и сл.

Из наведених примера може се закључити да се појава губљења појединих слогова у речи најчешће дешава у финалном и медијалном положају, а веома ретко у иницијалној позицији.

КОНСОНАНТИ

1.3.0. Консонантски систем прешевског говора разликује се од стања у стандардном српском језику јер познаје африкату *s* (мада се овај глас постепено губи из употребе). Реализација појединих гласова може бити различита у зависности од положаја у речи, гласовног окружења или од неких других екстралингвистичких фактора. У овом поглављу биће дат посебан осврт на неке сугласнике: *j*, *v*, *φ*, *x*, *s*, *ч*, *џ*, *ћ*, *ђ*, *л*, *љ*, *н*, *њ*, *финално л*, на сугласничке групе, као и на неке гласовне промене: јотовање, палатализација, асимилација, дисимилација, африкатизација, десоноризација, метатеза.

Сонант *J*

1.3.1.0. Сонант *j* може имати стабилну или нестабилну артикулацију, што је условљено његовим положајем у речи. Преглед примера са овим сугласником биће дат према месту на којем се *j* налази у речи: иницијална, медијална и финална позиција. Бројни примери потврђују и појаву секундарног *j*.

Сонант *J* на почетку речи

1.3.1.1.0. Овај глас је врло стабилан испред вокала *a*, *o* и *u*, док испред вокала предњег реда може бити редукован.

1.3.1.1.1. Сонант *j* испред вокала *a*:

ѐ, ће ти кажем *ja* Р; идò *ja* Св; и ја се нервирам Т; исто *ja* ће ти кажем М; *ja* ги чувам Сл; *ja* зидам с камен Н; *ja* једну попи Сл; *ja* казува Н; *ja* могу кољко могу Ц; *ja* не месим Т; *ja* нећеше да плаћам Сл; *ja* сам на Проклетије Ц; *ja* се зајебавам П; *ja* се уплаши Ц; *ja* ће ве одведу П; *ja* ће купим Б; *ja* ће ритам Сл; па знам *ja* тој Љ; *jaaa* ГД; *jabuku* не могу да погледам П; Пера воли *jabuku* П; *javi* се Љ; *Javla* ли се од Америку? П; па су *javile* партизани Ц; онај *Javina* њива М; Не ми се *javla* Ж; не се *javla* Ч; мене ми *jad* Ц; *Janchini* знам Ц; *Januz* правија чешму Н; *Jaoj*, што берете ви П; једне *jarabiце* Ц; да ли ви је *jasno* на вас П; што имам под *jastuk* П; ту је бија *Jaxija* Рљ и сл.

1.3.1.1.2. Сонант *j* испред вокала *o*:

Јованка куде је имала Н; свети *Јован* Т; ма *јок* Р; *Фиданке*, *Фиданке*, *јок*, *зинала* П; нема оној малечко *јорганче* П; с *Јоцу* Ц; *још* једну њиву је узела П; *још* колико сам дужна П; *још* малка имам Сз; *још* неку фамилију ако знаје Р; *још* смо ишли Љ; *још* смо на суд Н; *још* температуру имам Ч; *уху*, *још* лани Т; научи ги *јоште* сѐга П итд.

1.3.1.1.2.1. Забележени су примери губљења иницијалног *j* испред вокала *o*, али само у антропониму *Јордан*:

Орданови су доле Н; *Ордан* Н; али и: исти *Јорда* П.

1.3.1.1.3. Сонант *j* испред вокала *у*:

пропаде бивша *Југославија* Ц; у *Југпромет* је радила Ц; *јули* и август није читано Р; *Тане* радија у *Седми јули* Ж; у *Јумко* је радила Св; сви овија из *Јумко* Б; а они кѐ ће *јурнев* П; *јутре* вечер Сз; свако *јутро* по једн чај Ч; *јутредн* долази Ч; *јутредн* одма гу купим П; *јутредн* отидем Љ; *јутрос* у пола девет Рљ; *јуче* П, Н, М, Т; *јучер* беше ГД; *јучер* беше код нас Сл; *јучер* ги докараше Т; *јучер* је било гужва ГД; *јучер* сам ишла ГД; *Пера јучер* дође М итд.

1.3.1.1.4. Сонант *j* испред вокала *e*

Глас *j* у позицији испред вокала *e* показује највише колебања. Из примера се може видети да се оно може чути релативно јасно и да може бити делимично или потпуно редуковано. Таква природа сугласника *j* најбоље се уочава код енклитике *је*.

да ги *јѐбу* нану П; *јѐба* ти рабѐту ГД; има га *један* Мајстѐровић П; дође *једн* дѐн Ч; *једн* Цафѐр је био код мене Ц; кѐд се качи *једн* господин П; сипа у *једн* тигањ Сл; убодо се на *једн* трн Сл; *једна* кућа су дошли Н; *једна* кокѐшка ни се загуби Ж; *једна* је наша Љ; да узимаш *једну* партију воду П; *једну* вѐзану блузу ГД; *једну* кујну лѐтњу Т; *једну* кућу ће направимо Рљ; *једну* њиву је узела Љ; има *једно* пет шѐника шљивак Ц; *једно* време смо терали Т; *једно* се прифатило Св; на *једно* магаре ме укочи Ц; на *једно* место Б; у *једно* брѐкче направиле кућу ГД; *једни* овде Р; *једни* жути волѐви имашеву Ж; јѐш *једанпут* гађаја Н; *једанпут* дође М; *једанпут* редно је да гу одведеш П; *једанпут* је дошја Сз; тој ли

на *једанпута* ГД; и ја купува *једанпутке* Т; *јединац* Ц; *једино* тј Ч; *Јенпут* не казује Ж; *једва* га направѝ Ц; *једва* гу нађо П; *једва* стоји Сз; *једва* стигна Ц; бомбоне или мешано *једем* Т; *једев* га Сл; *једє* дутке Т; *једем* га лимун такој, цел Ц; *једє*, поједује П; колко да *једем* Т; нека *једєв* Ч; они су клали коњи за *једєње* ГД; па ли *једите* ГД; сварив и то *једєв* Ж; не могу ја да га *једем* Т; *једмо* жељудице П; крши *језик* Ц; *јєја* је Сл; испекла и *јєла* Ж; бєву поподне с *Јєлену* Ж; Иде свети *Јєлена* Ж; *Јєлена* је шїла за њума Ч; баба *Јєлице* Ц; А *јєло* црвєно прави Ж; *јєр* оно после узбући Ж; *јєси* ожєњет П; девер и *јєтрва* Ц; код њи то *јєфтино* П; имало је рж, овєс, *јєчєм* Т;

колко *јєтрвє* су биле тјј ГД; *јєдна* група у Островицу Н;

єдна група Н; и било је *єдно* Р; имала је *єдну* аљину бордо, а све цїгована П.

1.3.1.1.5. Сонант *ј* у енклитици *је*:

али живџти кој ти *је* најмило П; видєла *је* Љ; викаја ги *је* Т; да *је* знала Б; још једну њиву *је* узєла П; кад *је* ишла Рљ; не га *је* видєја О; не ме *је* ни видєја П; он *је* у Островицу утепан Н; спремаља *је* Св; татко ми *је* имаја Ц; Турчин кад *је* протєран Ц; што ми *је* рєч рєкја О;

а то ли *је* било на крај доле Ц; да *је* знала нешто Ж; да ли ви *је* јасно на вас П; да нема да *је* избледєло Т; дєца кад се *је* чувало Сл; ђаци *је* имало у школу Р; Жљуна *је* оној што га викав детлић П; за стра *је* Ц; и било *је* едно Р; извєдена *је* Н; каквò *је* било Љ; кудє *је* изгорєно Н; на кога што *је* испратєно Сл; наш *је* заштїтен Сл; писало *је* на једну таблу Н; пљачкало се *је* Ц; појавило се *је* Н; после *је* правєна Н; прє *је* мòгло Сз; радила *је* у комитєт Ц; свє *је* спрємено Ж; свє на груди *је* спавало Ц; тамо *је* било у центар Ц; тјј ће *је* оправєн Сл; тој се *је* гледало Св; Тако *је* било Ж; удата *је* бїла у Гїлане П; што *је* бїја човєк работан П;

али било *є*, бе, Војо М; али већном тјј *є* сува Р; ма, било *є* Рљ; дєда мòј *є* купија Ц; једна *є* остала Ч; колко *є* ратувала сас мєне Сл; овамо *є* било свє откријєно ГД; овєј *є* довєја Ж; тој *є* срушено Н; то *є* факултєт Ж; тој *є* наш дєл Н; тјј *є* било гумно Ч; тјј *є* брдо Љ; тјј *є* рудник бїо Ц.

1.3.1.1.6. Сонант *j* испред вокала *и*:

јичѐр бѐву Т; *јичѐр* бѐмо Т; па ли *јичѐр* ГД;

ичѐр идò Сз; *ичѐр* Ч; *ишла* сам *ичѐр* Т.

1.3.1.1.6.1. У прешевском говору забележени су примери протетичког *j*, чија је артикулација углавном јасна:

иљадо *јѐвра* узѐја гу ГД; кòлко *јѐвра* Сз; *Јегà* дође Љ; *јегà* стигне Ч; тэд је *јѐкономска* имàла Б; у *јѐкономску* је ишла Т; *јѐла* код мѐне О; *јѐла* овàм Св; и *јетѐ*, бидна Сл; *јетѐ*, има Љ; *јужѐ* се прàви од чуканицу од рж ГД; с *јужѐ* врже Љ; с нѐко *јужѐ* Сл; овѐј Дѐнко *јужàр* штò је ГД; *јужàри* су биле Рљ;

кòлко *јѐвра* да има Ч; *јѐнглески* зборив П и сл.

Може се чути и: *ѐвра* ги даде Ц; стò *ѐвра* Љ; свѐ *ѐнглески* прѐча П и сл.

Сонант *J* у медијалној позицији

1.3.1.2.0. Глас *j* у средини речи може се наћи у суседству сугласника и самогласника. У тим положајима, сонант *j* обично се добро одржава, али има потврда и слабије артикулације или потпуног губљења.

1.3.1.2.1. Сонант *j* испред сугласника:

àјде да кùпиш брашно за стоку П; *Àјде*, прòвера Ц; нѐки мирàтовачки *Àјра* Ц; на дѐн *Бајрàm* Н; „*Викејте* дòктора“ Т; он *војник* Св; он је *војно* лице, капѐтан П; *девòјче* га доведе овдѐка Ч; штò си лòшо *девòјче* П; *девòјчице* нѐке Ц; *дизајте* се, бе Н; ја тѐше да гу *докрàјчим* Ц; нàмаза *зејтин* Ц; кудѐ има *кòмбајн* Н; не мòгу једнò *кравàјче* лѐб П; ом^нѐсив *кравàјче* Ц; да побѐгне *мàјка* Т; мòја *мàјка* жива Сз; купи ву капùт, *мàјце*, гаће П; *мàјцу* с бѐлу крагну Ц; не *мрдајте* до Скоплѐ П; *најбоље* године М; *најбоље* такòј Ч; ујутру *највише* рабòта има Ч; *најголемо* пàрче Ц; он је *најголем* Љ; *најмал* је бија Љ; али живѐти кòј ти је *најмило* П; на *Нѐбојшу* Св; сѐстра њòјна Сл; *парадàјз* у вòду Сл; *Àнђа* покòјна Ц; на *полицàјци* Б; па *решàвајте* проблемѐи Ц; до *сабàјле* Љ; ѐве, иде на *сабàјле* Ч; *сабàјле* га кòљав Ц; кàкву *сајгùју* ми прàвив тàмо П; *сабàјле* Сл; сàмо овòј *стàвљајте* Ч; *старѐјка* ће испрàћав Ц; тàм *ујко* не чѐка П;

војска се спрема да пуца Ц; да ли он у *војску* ће пође Р; има га један *Мајсторовић* П; *најстара* чешма Ц;

пре су биле дрвене, *алуминицске* ложнице Сл; врел *зејтин* Ч; онџ *зејтин* М; узнем *зејтин* П; *њојна* ћерка Ц; ће *Узнете* кафу, *нијте* Ж;

кој е имаја *алуминиску* ложницу П; *финансиски* испектор П.

1.3.1.2.2. Сонант *j* иза сугласника:

божја жена П; ко *божјаџи* Ч; ко два *божјака* Рљ; *гробје* сџ ископујев Н; изнад *гробја* О; има нека код *гробја* Ц; у *гробја* Љ; цигански *гробја* куде су Н; *гробјарски* пут Сз; овџ брат му *дивјак* П; тија *дрвја* ГД; накуд онџ *дрвје* Н; У *здравје* П, Ч, М, Ц; *Марјан* узде одмор Сл; има *племја* Ц; темел има на *племју* Ц; у *подножје* Ц; земљотрес у *Скопје* Ч; кад је бија земљотрес у *Скопје* П; Тој е *снопје* Ж и сл.

1.3.1.2.2.1. Сонант *j* иза сугласника јавља се као секундарни глас у категорији радног глаголског придева м. р. јединине:

беше *доија* Ц; *доија* да тражи девојку ГД; педесет и пете сам *затекја* Н; несам *ишија* уопште Р; неје *могја* доктор ГД; авиџон *наишија* Н; *обукја* се Рљ; *отишија* си по село Ц; по напред је *отишија* Ц; *Отишија* там Ц; сто километра сам пешки *прџија* П; чим си *проија* П; *пукја* ми федер Ц; што ми је реч *рекја* О; Срба ви је *стекја* све Сл итд.

1.3.1.2.3. Сонант *j* у интервокалном положају

Глас *j* у позицији између вокала показује стабилност. Редуковања у мањој или већој мери постоје у секвенцама: *-аја-*, *-аји-*, *-еја-*, *-еје-*, *-ије-*, *-ији-*, *-ијо-*, *-ију-*, *-оја-*. Глас *j* добро чува своју артикулацину вредност у положајима иза или између вокала задњег реда: *-оје-*, *-оји-*, *-ојо-*, *-оју-*, *-уја-*, *-ује-*, *-уји-*, *-ују-*. Највише колебања сонант *j* показује у позицији између вокала *и* на првом месту и *а* на другом.

Следе потврде са интервокалним *j*:

-аја-: донесеше такџ *бајат* ГД; да неје *бајато* Љ; тој га викав *Пољаја* Т и сл.

Велики број примера говори о међувокалском *j* у радном гл. придеву м. р. јединине:

викаја ми је Сз; не́ ги *врзаја* Ц; *чича* му бeше *даја* плац П; па сам се толико *зарадуваја* Ц; наш дeда је *имаја* ливаду Ц; не́је *имаја* дeца Рљ; татко ми је *имаја* Ц; ууу, голeм ора *имаја* Ц; бeше *написаја* на овуј Ц; овој сам свe ја *обрнаја* Сл; туј гу *одаја* О; кeд си *ораја* Б; па *останаја* жив Н; брат ми *писуваја* Р; кад сам ги ја *пробаја* Ч; још не́ бeше *продаја* свe Ц; и да га је *тепаја* Т; мно́го гу *тепаја* О; ти си *трчаја* ГД; *чуваја* сам говeда Сл;

да г *имам*, *даја* би ти Рљ; мој *чича* га је *копаја* Ж; петнаес сам *копаја* Сл; кeд је *купуваја* Ц; сал Живко ми је *остаја* Т; фамилију свe *описаја* Р; *паднаја* ли ГД; *чика* Ми́ле *послаја* Ч; ни́кој не́је *продаја* Р; овој свe си по́себно *узимаја* П итд.

-ајо-: *Кајошка* воденица Ц;

-аје-: ја се *зајебавам* П; овија дeца ме *зајебавав* Ц; у онуј ку́ћу ондека *заједно* Ц; не се *знаје* Љ; овeј стар човeк бо́ље *знаје* Ц; та́чно *знаје* Ч; што то́лко *знајемо* М; *знајете* ли горе Самарције Рљ; *маје* се Сз; сeд сам се *најела* леба Т; оној не́но *ткајено* П;

заједно су учили Ц; *знајеш* куде играли ко́ло Р; цре́ва истури *повраћајeћи* Т;

у цивилство смо били *заедно* Сл;

-аји-: који *обичаји* да ти кажу Ц; њи́ни *обичаји* Ц; не се *маји*, eј ГД;

Ма́ло *Рајинце* онамо Р; куде *Вајита* Сл;

-еја-: не *теја* Рљ; на *тејаше* да ме примив Ч;

У радном гл. придеву м. р. једнине:

Стоја́н ву се *разболeја* О; ја сам *узeја* па́ре Н;

видeја ли га Р; не га је *видeја* О; не ме је ни *видeја* П; *jeја* је Сл; кој ву је *плеја* П; мно́го је *теја* на́род да настра́да Ц; *теја* је да *иде* Љ; пу́, да бeше *узeја* П;

не́је *узeа* Б; *узeа* па́ре Ж; *усмрдeа* се Ц;

-еје-: *грѣјев* ракију Ж; ходник нѣ ли *грѣјеш* М; ће *грѣјев* коџа ракију Ц; мора да *жњѣје*, да копа Ц; сва̀к се и *насмѣје* и нашали, прича Ц; *нѣје* те́ја да иде П; па *нѣје* би́ја старац ту́ј П; све́ *прејѣбе* П; не *смеје* од њи́ Ц;

док се *загрѣје* П; а оно *нѣје* преко нас О; то́ј натам *нѣје* наше Сл; што̀ти *нѣје* рабо̀та П; два̀ ме́сеца *нѣје* чита̀но Р;

-оја-: на *Бојана*, на Небојшу Ц; о, ку̀ћо *моја* М; наша генера́ција, *моја* и *твоја* П; *њојан* свѣкар Љ; *Стоја́дин* ви́каше Ц; бе́ву на *Стоја́нку* Длѣгу О; *Стоја́н* ву се разболе́ја О;

и *њојан* та̀тко О; *њојан* о́тац је фа̀тио свѣта П;

-ојо-: ис *којо̀* су се́ло М; *којо̀* је њѣно Сз; *којо̀* радува́ње Ц; сѣг *којо̀* ће ти чу́ва де́ца Ж;

-оју-: На *Воју* се́стра Ж; да поживи *коју* го́дину Ц; покри́ј гла́ву и *моју* и *твоју* Ц; ја̀ све́ *стоју* до њѣга Сл;

-оје-: има на пр́сти да се *избрѣјев* Р; и у *моје* вре́ме О; ти́ ви́кеј *мојега* си́на Ж; то́ј су чиче на *мојега* та̀тка Н; од *мојега* де́ду О; шта́ фа̀ли на *мојега* П; ја̀ не мо́гу *своје* П; овако́ј по *твоје* Р; слично као *твоје* Љ; *поједо̀ше* Ч;

-оји-: то́ј су се ви́кали *Бојинча̀ни* Т; *двоји* ко́ла желе́зни Сл; по *двоји* ко́ла, *троји* Сл; сѣд *двоји* ко́ла Сл; ови́ја *двојица* Рљ; *који* су гу прави́ли Ц; да га *надѣји* Ж; а о́ни кр̀вави *обојица* Ц; *Стоји́лко* што́ има онде́ка Ц; ни на *своји* де́ца нѣје кувала П; оно́ тако́ј *стоји* М; *твоји* кѣд су до́шли Н; њи́ *тројица* Сл; ће пи́јемо сви́ *тројица* Р;

-уја-: у *Буја́новац* Ц; а у *Буја́новац* нѣма Рљ; сла́ба *струја* О;

Секундарно *ј* у радном гл. придеву м. р. једнине: па се *наду́ја* Ж; чу́ја сам за њу́ Ц; ја̀ сам чу́ја Р и сл. (в. т. 2.5.10.)

-ује-: виду́јем га Сз; не *дочују́је* Ч; те́г не *заигру́је* свекр̀ва Ц; де́да гу *замају́је* Ж; голу́би *искљу́јев* Ц; е грѣ́бје сѣг *ископу́јев* Н; *казу́је* ми све́ Б; *куну́јев* го́тов ле́б М; па кѣд се *наду́је* Ж; *наручу́јеш* пе́сму Ц; нѣмаше да *обу́јеш* Сл; је́де, *поједу́је* П; ко́ј ти то́ј *пошту́је*

Ц; она ги *поштѹје* ГД; по ће те *поштѹјев* Сл; деца *разазнѹјев*, Зоре Т; туј *расипѹје* Ц; *срамѹје* се Љ; што се *срамѹјете* Ц; да *чујете* сви Љ;

-уји-: *Вујинци* ги зовеv Н; *жујинска* и *мираатовска* Ц; од *Жујинце* Ц;

-ују-: не га *видѹју* Рљ; не ти *казѹју* Р; да *купѹју* ГД; и ја се *радѹју* за добро Сл; беше погинало од *стрѹју* Н; и *стрѹју* ву изнаправили ГД; *ујутру* највише работа има Ч; ја нешто не *чују* Ц;

-ија-: *Бежанија* средња, горња, долња Н; ми гу викамо *Бежанија* Н; пропаде бивша *Југославија* Ц; наш *комиѹја* Љ; *Марија* прави качамак Ц; *милиѹија* где је Ц; *овија* двојица Рљ; *овија* моји деца Сз; да се *опријателев* Сл; да се *пријави* под биро Ц; на *пијац* у Прешево Ц; *сијалица* му прегорела Ч; Не знаш ву *табијат* Т; сѡд је *ѹамија*, рекна Т;

а *ракиѹа* је имало Ц; има *ракиѹа* Љ и сл.

Доста је примера секундарног *ј* у радном гл. придеву м. р. једине, али је оно често слабије артикулације:

не знам да ли је *добѹја* М; трипут се је *женѹја* тѹј лопов Сл; да л сам *испуштѹја* којо М; овдека кад сам *косѹја* Сл; Мој татко је *купѹја* Ч; не ги *померија* од место Ц; две плоче сам *ударѹја* Сл; *ударѹја* по главу П;

биѹа је Дѹса Прга П; брат ми је *биѹа* Р; ја сам *биѹа* у Островицу Н; куде њума је *биѹа* П; па неје *биѹа* старац туј П; шарен је *биѹа* и Шарко Р; несам га *добѹа* тај Р; из Врање кад сам *долазиѹа* П; што *дофатиѹа* Р; како се је *забуниѹа* толко Ц; кад сам се *запослиѹа* П; *избаѹиѹа* сам П; што сам се *измучиѹа* Сл; ретко кој е *купѹа* овде Р; тѹј што је *купѹа* Ц; *правиѹа је сам* Сз; али кривине сам *направиѹа* М; како си га *направиѹа* П; од бабу гу *наследѹа* М; татко ми је *пиѹа* П; асвалт се *подуспариѹа* ГД; од оног сам *позајмиѹа* Ч; Јануз *правиѹа* чешму Н; што је *радиѹа* у Народну одбрану Р; како сам се *сетиѹа* П; па гу је он *средиѹа* Т; *тужѹа* га Љ; све да га је *увредиа* Т; *уплашиѹа* сам се П; задњи воз *уфатиѹа* М; ја сам *учиѹа* занат у Црнотинце Р; *фатиѹа* и *обесиѹа* се П;

закочиа се је Ч; али па је *мислиа* за нас П и сл.

-ије-: *абериције* дођеџ Сл; оно опет си *вијеше* Ц; и ^уони немав *комиције* Ц; *лије* киша Ц; била је и станица *милиције* Ц; примá *некције* и нема Ж; само да *облије* П; не *није* Сз; три литра *није* Т; па немóј да *нијеш* Р; оба *нијев* Сл; ће *нијемо* сви тројица Р; кад *нијешемо* кафу Ц; још кэд гу *попије* неку П; *преспијем*, сабаље изгубило се П; ја сам на *Проклетије* Ц; неки *раније* га крстев Сл; знајете ли горе *Самариције* Рљ; а снашка ву још *спије* П; *спије* си Љ; сестре има *старије* П; памтиш ли ги *фамилије* Р; кóлко *функције* обавља Ц;

тэд је било *другојачије* П;

-ију-: *богословију* је завршио П; за Свети *Илију* сам била О; остави си га на *капију* П; ја ће се *крију* Сл; од *операцију* ослабѐ Т; има добру *пензију* М; она ће иде у *полицију* Ц; грејев *ракију* Ж; ставим комову *ракију* Љ; ће грејев коџа *ракију* Ц; и на *телевизију* бѐше Ц; ће гу калейше *тепсију* П; нашу *фамилију* Т; *фамилију* све описáја Р; једну *филију* сиренце Ц;

згрејале *ракију*, изнапи́ле се Ц;

-ији-: и на *старици* онија П.

1.3.1.2.4.1. Секундарно *ј* забележено је у случајевима затварања хијата:

авијон најшја Н; да кружив *авијони* Ц; *милијон* и по Ч; *радијо* је само имаја Ч; *петнајес* метра Сл; *двајес* играча има добри П; *двајес* метра Сз; *двајес* марке М; на *тријес* дана П; *тријес* и два-три човека М и сл.

Присутни су и примери без затварања хијата: да ли је *петнаести* или *шеснаести* П; два и *петнаес* Б; донесе десет-*петнаес* корења Ж; *петнаес* дана П; *петнаес* сам копаја Сл; сал *петнаес* Љ; *шеснаестог* П; *седамнаес* има М; *осамнаес* дна Сл; *осамнаес* приколице камен Сл; *дваес* године има Сз; *дваес* метра човек П; *дваес* шес М; око *триес* евра Ч; само *триес* посто ми одбива Сл; за *триесѐ* шес дна Сл итд.

1.3.1.2.4.2. Секундарно *ј* јавља се након губљења гласа *х*.

једну *кујну* лѣтњу Ж; у *лѣју* Ч; *маћија* је била Н и сл.

1.3.1.2.4.3. Највећи број примера са секундарним *j* односи се на радни глаголски придев м. р. једнине, где је *j* постало саставни део наставка *-(j)a*: *даја, имаја, копаја, разболеја, узеја, купија, пукја* (в. т. 1.3.1.2.3. и 2.5.10.)

Сонант *J* на крају речи

1.3.1.3.0. Захваљујући употреби партикула код заменица и прилога, сонант *j* у финалној позицији веома је фреквентан у говору Прешева. Поред *j* као партикуле, јављају се примери појединих лексема, присвојних заменица, затим императива 2. л. једнине и узвика. Износим само део материјала који показује да је *j* у овом положају врло стабилан, а само понекад се делимично редукује.

1.3.1.3.1. Следе потврде гласа *j* у финалној позицији као примарног гласа, а онда и као секундарног у партикулама.

Делуј је њињо Н; *Делуј* на њино Н; да му макнев онџ *завој* П; *Комај* се смрачи ГД; из *твој крај* Ц; једн Србин је био на *крај* Ц; доноси ву *кравај* Ц; *кравај* П, Ц, М; носи се *кравај* Ц; *обичај* е бија Сз; *чај* му не одговара Т;

Мој татко је купија Ч; *мој* парадеда Сз; *мој* чича га је копаја Ж; па и *мој* деда Ц; *мој* татко је сироче О; на *твој* дн П; па и *твој* свекар Ч; на *твој* дн П; Он ли је *твој* свекар Ч; па и *твој* свекар Ч;

бегај, смрди, викам Ц; *бегеј* мори Т; ти *викеј* мојега сина Ж; *дај* ми на мене Љ; *дај* ми га да га чујем Ц; не ме *дирај* П; не се *малтретирај* Ж; *немој* да ми ги враћаш М; *немој* ги загубиш П; *Немој* одма Б; *немој* да се плашиш Ц; не ги *казуј* ГД; *окунај* ги, Танке П; *омиј* се П; друго *питуј* Р; кола *померај* Т; не се *секирај*, море Рљ; *слушај* да ти кажем Љ; *слушај* овамо П; море, *трзај* кола Т; *узимај* гу одовде П; *чекај* Р; *чекај* ме Ц; *чекеј*, *чекеј* Ц; *Чувај*, боже ГД;

ај да пинемо Ц; *ај* да те водим Сл; *ај* наврни до мене Рљ; *ај* пожури Ж; *ај* там, *ај* овам Ч; *ај* ће га викам тамо П; *ај* ће га тражимо Ц; *ај*, чекам те Ц; Лидијо, *ај* помогни Ч; Да плаче човек, *еј* Ж; *еј*, стани Н; не се маји, *еј* ГД; и викам „*Еееј*, ће бидне рат“ П;

али жив ти *кој* ти је најмило П; *кој* ву је плѣа П; *кој* га удара П; *кој* знаје Љ; *кој* знаје да игра П; *кој* од деца П; *кој* оће да узне причес О; *кој* ти гу плете П; *Кој* ће? Ч; *кој* ће гу узне с дете? Ж; *кој* ће ми дође Ж; *кој* што си има О; па *кој* оће П; беше написаја на *овуј* Ц; из *овуј* малу чѣк ГД; *овуј* жену Ц; *овуј* кућичку направимо О; сас *овуј* стоку Н; у *овуј* малу овдека што је Р; више мене што је *овој* Р; *овој* горе Б; *овој* наше Т; *овој* сам све ја обрњаја Сл; *овој* ти је одоздол пропећ ГД; само *овој* стављајте П; а *овеј* навамо њиве М; *тај* баба О; *тај* чешма Ц; она има *туј* библију Т; о *туј* страну П; Како бе *тој*? Ж; богами, да неје *тој* ГД; и ми *тој* гледамо П; какво је *тој* Сз; с *тој* девојче О; *тој* е према Хан ли Т; *Тој* много боли Ж; *тој* одавна Н; *тој* треба да растуриш П; у *тој* време О; дај ги *теј* кесе П; сас *теј* дрангулије П; *теј* воднице Ж; *теј* изнад школу овде Т; тој су *теј* Св; ене ти *онај* столица Љ; *онај* жена Рљ; *Онај* крива Ж; *онај* чешма тамо Н; на *онуј* страну онамо М; у *онуј* малу Ц; на *оној* ги ши П; *оној* што продадоше М; печем на *оној* шпорече П; са *оној* бетонско П; имашемо *оној* купене Н; *оној* вртаче Ц; сас *оној* ћеремиде О; да ли слави *некој* Т; друг *никој* Н; *никој* не знаје Љ; *никој* не памти О; *никој* неје продаја Р; *никој* не ме је дираја П; *никој* не се је отруја Б; *никој* неће ми дође Ж;

бор је први *туј* саден Р; знам да је *туј* отприлике Р; па туј бе М; ради ете *туј* ГД; *туј* е путања ишла надоле П; *туј* над село Т; *туј* расипује Ц; *туј* смо прођували Ч; о[д] *туј* у воденицу Ц; Ће нађу *туј* Ж; ете *такој* О; И *такој* Ж; и *так^уој* Сл; *такој* су викане Н; *такој* кад гу ујѣде П; *такој* ме заболуваше и тура П; *такој* моји О; тешак, *једвај* га динамо П; *одвај* дођо Сл; *одвај* гу заврши ГД; работим, али *одвај* Р; бегали људи одовде и *затој* Н итд.

1.3.1.3.2. Много је мањи број примера са редукованим *ј* на крају речи.

немој да ми изгубиш картицу П; *слушеи* да ти кажем ГД; *Чекеј* да видим *кој* је П; *чекеи* кафе да донесе снашка ГД; *чекеј*, *чекеј*, сине Н;

једвај стигна Ц; *кој* е веруваја Б; *кој* е знаја Љ; *кој* е имаја алуминиску ложницу П; ели мајка, ели *никој* ис кућу Т; *овој* е довеја Ж; а *овој* е наше Н; *овој* е ваш П; *овој* е прав човек Ц; *овој* е твоје Ч; *онај* Јавина њива М; море, *тој* е намешталка М; *тој* е тај вода Н; *тој* е преко Бањуку тамо Ц; *тој* имање на њенога чичу П и сл.

1.3.1.4. Сугласник *j* показује најстабилнију позицију у иницијалној и финалној позицији. На почетку речи он се највише колеба у енклитици *je*, док је у осталим случајевима углавном јасне артикулације. На крају речи сонант *j* чест је као партикула. У медијалном положају сонант *j* може се наћи између вокала и у суседству сугласника, а веома добро се одржава иза консонаната.

Сонант *В*

1.3.2.1. Глас *в* у говору Прешева може се редовно чути у неким граматичким категоријама. Он је део наставака у презенту и имперфекту 3. л. множине (*-в*; *-ву/-в*). Сугласник *в* углавном је нормалне артикулације, али постоје случајеви у којима се губи.

Потврде сугласника *в* у презенту и имперфекту 3. л. множине:

ми се чуди́мо зашто́ *бе́гав* Ц; једни́ *ви́кав* Реце́пова че́шма Н; гледа́в га оту́да Сз; *гње́тев* па́ре у у́ста Сл; не гу *да́вав* још Ж; да *до́ђев* Н; све́ у Ма́равицу *и́дев* онде́ Р; голу́би *искљу́јев* Ц; гроб́је сѐг *ископљу́јев* Н; *кори́стив* си Ц; да му *ма́кнев* онџ́ завој́ П; пе́тла си га *но́сив* Ц; тре́ћи ве́чер ће *но́сев* китке́ Сл; па ме *огова́рав* ме́не Ч; сва́тови *по́ђев* за сна́шку Сл; да *пра́вев* шко́лу Н; не те *при́мав* П; де́ца *раза́знујев*, Зо́ре Т; *рвев* се, бре́ П; *сва́рив* и то́ *једе́в* М; *сма́кнев* па *одне́сев* Рљ; да ги *стре́љав* Н; али не *слу́шав* Т; се́дам ће му *у́знев* Ц; о́ни чу́вав о́вце Ц; *че́кав* га Ц (в. т. 2.5.1.6.);

ма́лопре де́ца *бе́ву* Рљ;⁴⁹ сла́бе пла́те *бе́ву* Сл; како́ ги *ви́кашеву* Ц; то́ј *врћа́шеву* у понеде́љак Сл; де́ца *идеше́ву* у шко́лу Сл; ка́д *зако́љеше́ву* сви́ње Ц; *зби́раше́ву* ша́шке Сл; *ле́чеше́ву* се Ц; како́ се *прези́вљаше́ву* Н; *при́чаше́ву* на́ше комши́је Ц; *при́чаше́ву* три́јес ку́ће би́ле Н; *радуже́шеву* се Ж; како́ ги *ви́кашев* М; којо́ *ви́кашев* Н; *иска́чашев* ци́гле Н; љу́ди *кр́стешев* са́ми Ц; то́ј *циркосу́јешев* се Т (више у т. 2.5.3.2.).

1.3.2.2. Код глаголских облика са секвенцом *-ави-* могуће је тројако стање: са гласом *в*, са његовом ослабљеном артикулацијом или са потпуном редукцијом. Највише је материјала који показује стабилну артикулациону вредност овог гласа у споменутом међувокалском положају.

⁴⁹ У облицима имперфекта присуство сугласника *в* можда би се могло тумачити као појава гласа *в* уместо сугласника *х*.

Потврде:

блажно ће *прати* О; мутавог те *прати* Ч; кад се некој *прати* важан О; *прати* кућу, *прати* Сз; *прати* лаф, смеје се, кйда Ж; све на блажно се *прати* О; да *праве* поголемо Св; уједно су *правили* Сл; *прavimo* кућу, *прavimo* Р; кад *правише* аутопут Ц; чешму гу после *правише* Н; он ће *напрати* П; кад смо ми *направили* кућу горе Ц; које су људи *направили* Т; школу *правише* Ц; Шиптари све *направише* куће Т; видиш, ће *заборавим* Р; богами, *заборавим* се Сл; мој да се *запрати* Рљ; па *оставимо* Т; па *оставише* Н;

што да *пра^еим* ГД; да ги *пра^еим* Св; што да *пра^еу* Ц; дом, што да *пра^еи* Ж; кућа с^г се *нап^{ра}е*и ГД;

што да ги *прати* П; Што ће *прати* кат се одавав Ч; на њега *прати* му работу неки Ж; *прати* ги т^нке, т^нке, т^нке ГД; а кој му је *пратија*, не знам Ж; *Прати*ли си ћ^еф Ж; Па т^к *пратише* се работа Ж; какво *нап^{ра}ено* ГД; куде е *нап^{ра}ена* Ц и сл.

1.3.2.3. У имперфекту 3. л. мн. обично се чује секундарни глас *в* (в. т. 2.5.3.2.), али има и примера без *в*:

Не ли и они *беу*? Ч; ономад *беу* Св; поголеми, мори, *беу* ГД и сл.

1.3.2.4. Секвенца *-вљ-* може се упростити испадањем сонанта *в*.⁵⁰

све *зап^{ра}љам* ГД; ако ву се свиђа она *оста^вља* П; немам с ког да се *расп^{ра}љам* Ч; с онакву да се не *расп^{ра}љаш* Ж; С много деца се *расп^{ра}ља* Ж; *расп^{ра}љамо* цел д^н јуче П; приђем туј да се *расп^{ра}љам* П; Ви ће си *сп^{ра}љате* Ж; овај *цр^вљива*, овај неје П; *цр^вљиве* јабуке Рљ (али: *уцр^вљило* се Ц).

Међутим, овај глас може и опстати у истој сугласничкој групи.

да не *пона^вљамо* Ц; како се *прези^вљаше* Н; Павловић се *прези^вљаше* Н; ја *претпостав^вљам* Ц; мајка ми је *Прешев^вљанка* О; колко сам се *расп^{ра}в^вља* Ц; баба паре што *ста^вља* Сл; само овој *ста^вљајте* П; но се *оста^вља* Р.

⁵⁰ Више о о овој појави у Ивић 1957: 111.

1.3.2.5. Суфикси *-ство, -штво, -ев/ов-ски* обично чувају сугласник *в*:

големо *богáство* П; оставија *на̀слество* Ч; у *цивил̀ство* смо били заједно Сл;

има си *дру̀штво* М;

жујинска и *мира̀товска* Ц; под *мира̀товске* њиве М; и сэг *прѐшевска* доли́на Н; у *прѐшевско* Т; овéј *стрéзовске* М;

али и: пáмту све о[д] *детѝњсто* Сз; б́ило је брáтсто Сз.

1.3.2.6. Код глагола *сврбети* забележила сам само један пример: *свр̀би* ме П. У истом значењу обично се користи лексема *чеша* (*чѐша* ме П, М, Н, Ж, Рљ).

1.3.2.7. Морфолошког порекла је *в* у глаголима:

немој да ми ги *да̀ваш* П; не́ ги *да̀ва* Љ; па *да̀ва* ни па̀ре Ц; да се *замѝва* Ж; ће те *избѝва* Ж; Оће да се *ода̀ва* П; *ода̀вав* се за ви́зу ГД; Што́ ће пра́иш кэ́т се *ода̀вав* Ч; све га *одбѝвав* Ч; *позна̀ва* се пегла Ч; не́ се позна̀ва ко́ј е Сз; не *прода̀ва* Ж; овéј што *прода̀ва* бра̀шно Т; *прода̀ва* чара̀пе Ц; сви́ *прода̀вав* П; Пе́ра ги о́дма *ра̀здава* на де́ца П; све́ ги *ра̀здава* М и сл.

1.3.2.8. Аналогијом према облицима типа *дава, замива* развило се *в* у: да *превѝва* Сл.

Има потврда и за обрнути поступак када се место *в* употребљава *ј*:

ова́мо је б́ило све *открѝјено* Ч; *покрѝјено* је Б; све́ *раскрѝјено* Св.

1.3.2.9. У глаголским облицима са *-вл-* < *об-вл-, с-вл-*, сонант *в* може се изгубити, али се јављају и форме са њим:⁵¹

да мо́жеш да *облече́ш* П; *облече́* једанпу́т берму́де М; кэ́д се *соблекó* П; о́н се *соблече́* до по́ла П;

свлече́ се и ле́гне Ц, *свлече́* се Ж.

⁵¹ В. Марковић 2000: 69, уп. Маретић 1899: 114.

1.3.2.10. У именици *аутобус* може се створити секундарно *в* настало девокализацијом у:

автòбус П, Ж; на *автòбус* ГД; мéне с *а^втобу̀с* П; има испод *автòбуску* Сл; тòј мáло *автобу̀шче* Сл (али и: *аутòбус* П; *аутòбус* тэј иде рáно Ц).

1.3.2.11. Секундарно *в* део је енклитичког облика заменице 3. л. јд. ж. р. у дативу.⁵²

гурне гу брáт, *ву* О; док *ву* је слáтко П; дýша *ву* искáча Љ; казáла *ву* О; на њу *ву* следúје тòј Ч; свé на послужòвник *ву* дáде П; Стојáн *ву* се разболéја О; тýј *ву* дáвај П; испрìчај *ву* тì на њу Т; ће *ву* испрìча Б итд. (више у т. 2.2.1.1.4.3.1. и 2.2.1.1.4.3.2.).

1.3.2.12. Односно-упитна заменица *чији* употребљава се и у облику *чиви* (в. т. 2.2.2.3.2.).⁵³

1.3.2.13. О осталим случајевима секундарног *в* у т. 1.3.4.4.

Сугласник Ф

1.3.3.0. Глас *ф* није непознат говору Прешева. Могло би се рећи да се добро чува и да су супституције гласом *в* веома ретке. Овакво стање разликује се од статуса овог гласа у најближим говорима. Јуришић (2009: 87) наводи да су у говору Горње Пчиње „форме са гласом [в] фреквентније од оних са [ф] тамо где се чува архаичније стање у језику“. Истина, и у том материјалу бројни су примери са *ф*: *кафа*, *кафана*, *факултет*, *фамилија*, *флаше*, *фута*, *тифус*, али је и доста потврда са *в*: *вамилија*, *вакултет*, *вута*, *вилџан*, *кава* итд (Исто). У кумановском говору Видоески налази материјал са употребом сугласника *в* и на местима где се очекује *ф*. Он истиче: „Во славишките села примери со *ф* се среќават само спорадично. Нешто се почести во северозападните села и во градскиот говор“. (Видоески 1962: 69). С обзиром на овакве неподударности са ситуацијом у прешевском говору, упоредила сам је са статусом гласа *ф* у другим ПЈ говорима. У говору

⁵² Белић објашњава да је употреба облика *ву* у значењу датива јавила под утицајем множинских енклитичких облика: *и* (*их*), *ги*, *ни*, *ви* (Белић 1999: 282). Глас *в* у енклитици *ву* Видоески назива „преоден глас“ који се развио након губљења *ј* у облику *ју* (Видоески 1962: 167). Белића и Видоески наводе да се ова енклитика у јужноморавском (Белић 1999: 282), односно у врањском говору (Видоески 1962: 167), користи и у значењу акузатива. Међутим, у прешевском говору *ву* се користи једино у значењу датива.

⁵³ Према Видоеском овде се *в* развило аналошким путем према облику присвојне заменице *његов* (Видоески 1962: 92).

Алексиначког Поморавља запажа се висока фреквентност овог гласа: *кафа, кафанче, нафталин, фафаронке, лифт, Стефановић*, па и *фалитет* (‘квалитет’), *фалификација* (‘квалификација’) итд. Ипак, Богдановић закључује да је обичнија употреба *в* на месту *ф*, „а у говору старијег становништва она се може сматрати и једином“ (Богдановић 1987: 103). Призренски говорни тип једини је у оквирима ПТ дијалекта који на завидан начин чува овај сугласник, што је, наравно, последица суживота са носиоцима несловенских језика (турског и албанског). У њему се кренуло и за корак даље, те има случајева замене *в* гласом *ф*: *ф^врба, рофито, нараф*. (Реметић 1996: 400). Социолингвистичке прилике које су подстакле овакаву позицију фонеме *ф* у призренском говору не чине ми се одговарајућим у случају прешевског говора. Наиме, Прешево је до краја шездесетих година било подручје са већинским српским становништвом, а тек је након тога примат постепено преузимало албанско становништво и албански језик. Неколико деценија мало је да би учврстило било какве језичке измене. Разлог стабилности гласа *ф* у говору Прешева није сасвим јасан, тако да ћу само изнети материјал који потврђује његово стање на овом простору.

1.3.3.1. Сугласник *ф* у иницијалном положају:

голема *фајда* Љ; нема *фајда* од много рабóту П; То је *факултét* сигурно Ж; или *фáлични* ГД; бугарска фамилија Р; да смо делили *фамíлије* и маале Т; две рáзличите *фамíлије* Ж; из њíну *фамíлију* Рљ; од њíну *фамíлију* Ж; не се *фантазирај* М; *фáрбани* јáја Б; нóве *фáрмерке* Т; пúкја ми *фéдер* Ц; обúче гу [у] *ферéце* П; úзне *онéј њíне ферéце* П; дáј га *фиксни* телефон Рљ; једнú *филију* сиренце Ц; и сéг *фино* је О; много ми је *фино* П; Овэј много *фино* рáди П; *Фíни* прáви Ж; *Фíни* бéву П; за нéку грчку *фирму* рáди Сл; сабрáше *флáше* Ж; Нéша дóнесе *флáше* Ч; напúни *флáше* Сл; напúни *флáше*, напúни, напúни Ж; да ву сипнем сóк у *флáшицу* Ж; једнá *флáшичка* Ц; *фломáстери*, бојáнке Ц; Стрá ме ће искрши *флíжидер* Ж; дрáжа ти је *фотéља* П; у *фотéљу* те стáвив П; нí је бија *фрижидер* П; какó ти *фркне* на пáмет Ч; *фр́ља* црепја од кућу Сз; кэд чистí, *фр́ли* ги Т; сé ће га *фр́лим* П; *фр́ли* тој Рљ; кóлко *фúнкције* обáвља Рљ; једнó *фустáнче* Ч; *фúта* П, М, Љ, Ц, Т, Рљ, Ж, Сл; држ за *фúту* П; Он ву ицепија *фúту* П; то је од ицéпену *фúту* П; лићка *фúтиче* П.

У антропонимима и топонимима: ко *Фаді́лова* ћерка ГД; *Фиданка* што је била П; *Фиданке*, *Фиданке*, јок, зина́ла П; ви́кам: *Фиданке* П; Мно́го је воле́ја *Фиданку* П; *Филиповићка* има кредит Ч; *Фитке!* П.

1.3.3.2. Унутар речи *ф* се јавља у следећим примерима:

о́ни ће га *асфалти́рав* П; па́ је *асфалти́ран* П; *асфалти́ран* је Љ; попи́ *бруфѐн* М; *зафркна* ме Ж; *информа́ције* ги тре́ба и такој Ц; све́ ги *исфле́ка* Т; све́ ми *исфрља́ше* ства́ри Т; *јефтино* П, Ж, Ч, М; ко́д њи́ то́ *јефтино* П; не́је бѐш *јефтино* Св; а ја́ да напра́ву *кафу* Ж; *једну́ кафу* да ву бе́ше одне́ла П; ста́ви *кафу* ГД; ће испи́јемо *кафу* ГД; ће пи́јемо *кафу* Ж; пи́ни *кафицу* ГД; е, у *кафа́ну* тро́ши Б; по́шја у *кафа́ну* П; То́за има *кафа́ну* Ч; у *кафа́ну* га во́ди П; што др́жеше *кафа́ну* П; спрѐми *кофѐр* Т; ра́ди, али сас *марифѐт* Ч; *нафрља*, *нафрља* и о́стави такој Ж; *офајди́ли* се П, М, Т, Ж, Ч; по́сле и *пато́фне* о́бу П; гле́да у *плафо́н* Љ; има́ше *појефтино* ГД; ће *потре́фи* М; о́на ће ти бу́де *про́фесорка* Рљ; би́ло *расформира́но*, оно́дено О; о́н ги во́ли *ро́фити* Ц; *ро́фито* ја́јце П; да́ј га фиксни *телефо́н* Рљ; о́на се фа́ћа за *телефо́н* Ц; *телефо́н* згази́, скрши́ Ц; зво́ни *телефо́н* Ж; тка́ла *чарша́фи* Сз; да пи́там *ше́фа* Сл; ви́ка му на *шо́фера* П; *ира́фови* има Рљ; за *ира́фцигер* Ц и сл.

У антропониму и топониму: једѐн *Цафѐр* Ц; У *Шѐфске* лива́де Ж.

1.3.3.3. Глас *ф* на крају речи нашао се у позајмљеницама:

Пра́ви *ла́ф*, сме́је се, ки́да Ж; на *тре́ф* М; Прай́ли си *ћѐф* Ж; такој ми је *ћѐф* Ц; о́н је *ше́ф* Ж.

1.3.3.4. Супституцију *ф* гласом *в* забележила сам у малом броју примера.

асвалт се подуспари́ја ГД; сѐд је *асвалт* М; све́ *асвалт* П; голе́ма *вајда* П, ГД, Ч, Ж; о́ни су не́што *вамѝлија* Ц; до́шја и то́ј му *вркна́ло* П; што́ си до́шла да почи́нимо *ла́в* Ж; и *наврља́ли* гра́нке Н; куде́ га ја́ *потреви́* ГД.

Сугласник Х

1.3.4.0. Општа карактеристика прешевског говора јесте да не познаје глас *x*. Ипак, у новије време он се враћа, што није непознато и другим српским говорима. Мој материјал показује да се глас *x* може изгубити без замене, да се може појавити неки његов супституент или да се може чути у говору.

1.3.4.1. Сугласник *x* чула сам у примерима који следе и они, у већини случајева (*алкохол*, *храст*, *хрсково*, *хиљаду*, *махала*), представљају новину у говору. Именице *сахрана*, *ходник* и *храна* често се користе управо у том облику и не делују као да садрже убачени елемент из стандардног језика. Код топонима *Прохор Пчињски* и *Охрид* нисам чула другачију форму.

Потврде:

алкохол деведес пет милилитра, чис П; не гледа у *ехо* П; једна *махала* је Т; *махале* старе што су биле М; у *Охрид* П; нека тешка *прехлада* Ч; био је *прехлађен* М; *Прохор* Пчињски П, М, Ч, Т, Ж; ишли смо у *Прохор* Пчињски Св; идемо у *Прохор* Ц; там у *Прохор* Пчињски Сл; била сам ја на *сахрану* Ж; кад је *сахрана* била Ц; на *сахрану* Ц; на *сахрану* ће гу водим П; *сахрањен* је ондена Ч; на овакву белу *хартују* га стави Ч; само тунка *халина* и гаће П; да ву показује *хемију* Р; неку *хемикалију* П; девесто и *хиљаду* и песто Ж; ово *хиљаду* и песто П; *ходник* не ли грејеш М; што си *храну* истрошија Ц; куде има *храстово* О; има да дође, уху! Сл и сл.

1.3.4.2. Губљење *x* углавном се бележи у неким речима са иницијалним или финалним *x*, у турским позајмљеницама, код броја *хиљаду*, затим код глагола *ходати* и *хтети* и у аористу 1. л. јд. и 1. л. множине.

Потврде о губљењу гласа *x* биће дате према положају овог сугласника у речи:

x-: *аби се* („хапати се“) П; немаше *аир* (тур. *hayir*, Шкаљић 1966: 297) ГД; Добро вече, *ајдете* Ж; па, *ај* чекам те Ц; кад је бија у *ашилџк* Рљ; што је бија у *ашилџк* П; што су били у *ашилџк* Ж; Бранко је *аија* П; нећу да ву једем *ак* (тур. *hak* 'pravo, istina, zasluga' Шкаљић 1966: 301) П; имала је едну *алину* бордо, а све *цигована* П; Тражи белу *алину* П;

аљинче му обучите Ч; десетину *ектара* Ц; *иљадо* јевра узџа гу ГД; *иљаду* и песто марке П; две *иљадите* П; две *иљаде* и треће П; две *иљаде* динара Сз; пет *иљаде* искомчи М; пензија пет *иљаде* више П; шес *иљаде* динара М; плата ти је седамдесет *иљаде* П; без *ич* (тур. *hiç* 'ništa, nikaко' Шкаљић 1966: 329) неје ГД; те га у *лад* Рљ; само после *ладне* облоге П; кџд бџше *ладно* О; *ладно* бџше Сл; *ладно* је Ц; мора да је у *ладовину* Ч; *леб* оставимо Сз; ражен *леба* Т; сџд сам се најџла *леба* Т; откџд неси месила *леба* Т; купујев гџтов *леб* М; поче да *џди* Ч; такџ док сам *џдила* Рљ; кџлко *џћу* Љ; каквџ ти дџша *џће* Ц; *џће* да се *џава* П; кџју *џћеш* од овџ Св; *џћеш* ли ракију, пивџ Ц; ти *џћеш* ли љуту ГД; џна га мнџго *џћеше* дџвера ми П; јагањци ги *рани* Ц; какџ гу је *ранила* Ж; онџ *раст* ('храст') О; ја не *ркам* П; *рка*, не мџгу да спијем П; цџл нџћ *рка* Ч; уџавџ, *рскаво* М; *теше* да се шишам П; не *теја* Рљ; ја *теше* да гу докрајчим Ц итд.

-х-: *греџта* је Ж; не ли те је *греџта* Ч; тџго, тџго, *греџта* ГД; *доћџмо*⁵⁴ ја и џн М; и ми *доћџмо* на врата О; син ми *доџдеше* Ц; и навече *доџди* Н; куде што *џџмо* сџг Ч; чим *џскомчи* на пџт Сл; Топлџчка *маџла* О; на два три *маџа* Ч; *наџдив* си џни разлог Љ; да ги *нарџним* Рљ; ће га *џладимо* П; *џтиџџмо* тџмо Сл; тџј *писџмо* Н; не ли ги *писуџамо* Р; једне *питије* П; *питије* прави Ц; *побегнаџмо* сви Ц; *правиџмо* кџћу, *правиџмо* Р; ће се *прџлади* Рљ; *проџди* си време ГД; само што је *проџџло* П; да мџжемо *раџт* (тур. *rahat* 'zadovoljan, miran, spokojan, bezbrižan' Шкаљић 1966: 528) да сџдимо Ч; у кџлко *саџт* Ц; у џсам *саџт* ГД; *сарџнише* ги Ж; *Цџлолеб* кџд се је обџсија П итд.

-х: глџда те у *вр џчи* Ц; качија се на *вр* Ч; на *вр џра* П; тџј е Црни *Вр* Р; Црни *Вр* писџ ли Р; Једџн *гра* ће си свџрим Ж; *гре*, не *гре* Ч, П, М, Рљ; не ли те је *гре* Ж; *даџџ* ву пџре П; поред *њи* Рљ; од *њи* узџма Љ; голџм *џра* имаја П; џна да погџди кџји *џра* Ж; ууу, голџм *џра* имаја Ц; бџло га је *стра* ГД; за *стра* је Ц; од *стра* Б; тџј ме *стра* Ж; *стра га* уџфати ГД; *стра* ме бџше ГД; *Стра* ме ће пџдне Ж; да гу врати *џдма* Ц; *џдма* стџвим П; *реко*, Мџрија Ц; тија плџкови ги *пра* Ч; ја *прави* пџла Ц; *реко* му и на џџга Љ; *џзгуби* пџт Ц; ја једну *пџти* Сл; код џу *џџо* Ц; *Чу* нешто Ж итд.

⁵⁴ О аористу овог типа више у т. 2.5.2.3.

1.3.4.3. Губљење сугласника *x* некад изазива стварање вокалских група, које се могу контраховати:

и ја пролазим Циганску *мáлу* П; тако, Цéла *мáла* Р; Рúска *мáла* смо гу звáли Р; код *сиромá* (‘код сирромаха’) ће се најéдеш Ч и сл.

1.3.4.4. Након губљења *x* настали зев се може испунити гласовима *в* или *ј*:

в: *гревóта* Ц; Бéш ме је *гревóта* Ж; мéне ме *гревóта* Рљ; ако мóже нéшто *сувомéснато* Т;

ј: једнú *кúјну* лéтњу Ж; у *лéју* Ч; *стрéја* Рљ; под *стрéју* П;

1.3.4.5. Уместо сугласника *x* некада се чује *к*:

x-: а једéн имáја от *крáст* О; óдма, *кíтно* ГД;

-x-: старéјко *зактéва* Ц; тíја *плéкови* ги прá Ч; и тáмо ги *сакраниúше* П; на *сáкрану* ја не идó ГД;

-x: мáја (‘таја’ на албанском) знáчи *врк* (‘врх’) О; знáчи *врк* зáбел О; *плéк* П, Ч, М, Ж, Ц; у једéн *плéк* Б и сл.

Сугласничка група *xв*

1.3.5.1. У прешевском говору сугласничка група *xв* замењена је гласом *ф*.

ја те *фáлим*, *фáлим* П; не да се *фáлим* Сл; нé, ја нéћу, *фáла* ГД; *фáла* Бóгу П; *Фáла* ву знáш какó П; *фáла* ги Сз; *фáла*, ја нéћу Ж; *Фáла*, мlóго лéпа кáфа Ч; да се *зафáлим* Б; па се *фáли*, *фáли* Ж; да ти се *пофáлим* Ч; óна му се *пофáлила* у Гíлане П;

да му се *фáти* П; и *фáтим*, стáвим П; кэд не *фатиú* пá по пúт П; кэд су га *фатиúли* ГД; нéће не *фáти* пóплава П; од мáлка *фатиú* гу ГД; пóсле не *фатиú* рáт П; тики гу *фáти* прítисак ГД; *фáти* га за гркљáн Ч; *фатиú* ја лáвор вóду Ж; *фатиú* ме сéстра под рúку П; *фáтив* овéј Ч; *фатиú* продадó ГД; *фатиúле* се под рúку Ц; *фатиú* скрáму Ч; шлó гу бéше *фатиúја* ГД; Мí и рáдници *фаáле* смо Ж; ни не *фаáа* шúга Сл; óна се *фаáа* за телефóн Ц; Петрóви пóсти га *фаáав* Ж; *фаáав* рђу Рљ; *фаáав* се Сз; *фаáени* су П; кэ те *дофáтим* ја Сл;

ни́сак ву је, не мо́ж дофа́ти Т; о́ни се о́бе ста́пчики прифа́тиле О; и тако́ј ги уфа́тив Лъ; стра́ ме у́фати Св; уфа́тиле га ГД и сл.

Сугласник S

1.3.6.0. Африката *s* у прешевском говору углавном се налази у речима које не потврђују статус фонеме овог гласа, односно, тамо где *s* стоји уместо гласа *з*, у сугласничкој групи *зв > св* или тамо где долази од групе *дз*. Међутим, има и примера са једином употребом гласа *s* без икаквог паралелизма, што је познато и другим призренско-тимочким говорима (в. Реметић 1996: 407, Богдановић 1987: 104, Марковић 2000: 76–77). Проф. Реметић наводи своје запажање у вези са статусом гласа *s* у призренском говору: „Паралелни изговор са гласом *з* узима маха код речи познатих стандардном језику (*озебла* гу мати, *пензију*, *зверка*). Тамо где, пак, стандарднојезички пандан изостаје (ономастика, ономатопеје), мора се говорити о ненарушеној фонолошкој индивидуалности овог гласа“ (Реметић 1996: 407). Овакво стање може се препознати и у прешевском говору. Наиме, речи: *сид*, *сидар*, *своно*, *млосина*, *пенсија*, ређе се чују од њихових варијанти са сугласником *з*. С друге стране, речи попут: *сук*, *сукне*, *сунса*, *наспне*, *просукне*, могу се чути и код млађих говорника.

1.3.6.1. Сугласник *s* нашао се у иницијалној и медијалној позицији, али не и у финалној (осим у сандхију).

s-: има једно *сво́но* Лъ, зашто́ ли *сво́ни* Б; *се́бев* ми но́ге П, Ч, Ж; *се́нса* се по пү́т Б; не се *се́нсaj* П; *су́вре* су се вика́ле Лъ; *све́* у *су́д* Лъ; *суда́р* је би́ја Св; *су́к*, *су́к* П, Т, Рљ, М, Ц, Ч, О; са́мо да гу *су́кнем* П; и од вра́та да *су́кне* Сл; *су́нса* П, Ж, Сл, Ц, Ч, М; *су́нсе* му те́чив Т; да га *су́рнем* што рабо́ти Рљ; ко *су́нсар* не́ки Т и сл.

Али и: *за́дњи* во́з уфа́тија М; на онэ́ј *зу́д* П; *зуда́ри* су би́ли ГД; само за *зуда́ње* Ч и сл.

-s-: *засу́рам* се П; па *засу́ра*, *засу́ра* Т; тако́ј *кле́нса* Ч; *Млосу́на* су би́ли Ж; ишла ба́бу да *насп́не* у Кршеви́цу П; *насп́не* ме по некипү́т Т; *се́нса* се по пү́т Б; не́ се *се́нсaj* П; *оса́д* Ж; ће *осе́бне* Т; има ли *не́нсију* Ч; *просу́кло* мле́ко П; ће *просу́кне* П, Ц; *просу́кнало* П, Ч, М, Ж и сл.

Али и: *млози́на* П, Т; *озебна́ло* на́двор Ч; само *ози́дано* Б; *ко́лка* ти је *пéнзија* Р; *Беспéнзију* ме о́стави Ж и сл.

Финално *s* у сандхију: *плáс* да кúпи Б.

Сугласници *Ч* и *Ц*

1.3.7.0. Сугласници *ч* и *ц* у прешевском говору углавном су нормалне артикулације и нема умекшаности, или је нема системски (будући да ми се само понекад чинило, чак и код истог говорника, да се *ч* изговара палатализованије), као што се може чути у неким призренско-јужноморавским говорима (в. Јуришић 2009: 90).

1.3.7.1. Одступање у вези са изговором африката у прешевском говору тиче се гласа *ч*. Природу овог гласа није лако описати. Наиме, ради се о африкати у којој је појачана фрикативна компонента. Појава није непозната српској лингвистици. О њој је писала Мирјана Соколовић (Соколовић 2002) и покушала да је дефинише, а сам глас назвала „лесковачко *ч*“ јер је дошла до закључка да је епицентар појаве управо Лесковац, одакле се она ширила ка истоку, југозападу и југу (Соколовић 2002: 488). Овај глас чула сам у Прешеву код неколико млађих мушких говорника (рођених између шездесетих и осамдесетих година прошлог века). С обзиром на то да сам исти глас препознала много раније у свом окружењу и даље од Прешева (Бујановац, Врање), најчешће код мушких говорника и то увек код већ поменуте генерације, стекла сам утисак да се овакво *ч* развило, рекла бих, у оквирима социолошке условљености и да је производ неког жаргонског изражавања.

1.3.7.1.1. Најпре ћу навести примере са африкатама *ч* и *ц* са нормалном артикулационом вредношћу која је обележје говора Прешева, а затим ће следити примери новог *ч*. Овај глас само ћу графички истаћи. Напомињем да се он не простира на целом подручју и да се не односи на све говорнике мушког пола млађе популације. Његови носиоци јесу само појединци. И поред тога, постоји потреба да се случај забележи иако ми се чини да се ширење у неко доба зауставило.

1.3.7.1.1.1. Африката ч:

ч-: продава *чаране* Ц; Цѣпи баба *чаршафи* П; ткаје *чаршафи* Сз; кѣд станáмо сабаље, *чауре, чауре* ГД; за *чѣс* ми прође Рљ; двѣ *чаше* попи Сл; *Чеклички* забел М; с тој мѡра да *чѣни чаре* Сз; такѣв *чѡвѣк* Ц; штá, *чѡвече*, йма овдѣ П; *чѡрбу* направѣ Ц; У сѣло ми у *чѡтуру* Ж;

-ч-: из Босильград *Бѡгарчики* Р; и неће да *вѡче* М; гѡч кудѣ биѡа Р; нека лѡпав *гѡчѣви* П; гѡре па йма *грѡшчики* зелѣни ГД; *девојчики* удадѡше О; *дрчла* П, Сл; ѡн *канáчики* продаваше О; *квѣчи*, пѣшти Ц; какѡ гу зѡвеш, мѡри, *кѡчко* П; и ѡна је *Лесковчáнка* Ц; Довѣла *мáчики* Ж; На дрѡго мѣсто *омáчи* Ж; врзáше ми ѡбе *ѡчи* П; па штѡ не вржеш неку *пачáвру* П; дѣк ѡно да *плáче*, *яá да плáчем*, не Т; и *прѣча, прѣча* Н; дѡшла да прáви *рѡчак* П; Дѣнков *сестрѣичѣи* Ц; такѡј *трчѣи, трчѣи* Ц; ймаш нáзив *Секѣрчани* Р; овдѣка смо имáле *Шáинчани* О;

-ч: не ме срáм *ич* П; *ѡѡч* јѣдешеву Н; *ћерѣч* јѡш неје свѣ Ц и сл.

1.3.7.1.1.2. Африката ѡ:

ѡ-: кѡ не слѡша, *ѡáбе* Рљ; не се дáва *ѡáбе* Р; тѡј код *ѡамѣју* Ч; ѡни *ѡагѡљив* тáмо Сл; тѡри у *ѡѣп* П; неје *ѡѣн* П; *ѡѣп* неки П;

-ѡ-: *аберѡѣје* дѡђев Сл; йма тáмо ѡви *Гаѡѣлци* ТР; ће грејев *ѡѡá* ракију Ц; *Маѡѣрска* долина га вѣкамо Р; па ѡтвáра *ѡѡа* врáта П; ѡвѡј да бѣре *пáтлицáни* П; јѣдни вѣкав *Реѡѣпова* чѣшма Н; знáјете ли гѡре *Самарѡѣје* П; ѡбѡче гу [у] *фѡрѣѡе* П; ѡзне *фѡрѣѡе* П; јѣдѡн *ѡафѣр* Ц и сл.

Пример у коме сам забележила дублетност у односу пара *ѡ-ћ* јѣсте именица *ѡѣзве/ћѣзве*:

да стáвим *ѡѣзве* Ж; па ми се *ѡѣзве* ѡкрена Т; дигнáла *ћѣзѡу* ѡвáко Ч; ѡзне *ћѣзве* П и сл.

1.3.7.1.1.3.1. Фрикативно ч:

ч-: и свáка ги *чáст* П; ма, свáка ги *чáст* М; *чѣкај* П; *чѣкај*, бе Ч; двáес *чѣтри* ймам Ч; *чѣтрсто*-пѣсто динара П; йљаду и *чѣтрсто* М; двѣ йљаде и *чѣтрсто* за тѣбе П; *чѣшки*

камион П; овој *чи* је компјутер П; *чим* је дошја М; *чим* пече леба М; *чистимо* га Ч; да се изнервира *човек* П; да се *чудиш* П; овој е *чувај* боже М; кад *чујем* такој нешто П; *чујеш* ги тамо М; *чујеш* има вишак М; *чује* се негде П; неје ни *чуја* П;

-ч-: у *дечију* собу П; *звучник* ти је овамо иза П; да купиш овакви исти *звучници* П; *звучници* су много скупи П; кад не ти *личи*, не ти *личи* П; *значи* под Абдулово је М; *значи* има П; *значи* такој Ч; на енглески што *значи* овој П; ће се *извуче* П; скроз га *извучи* до крај П; *иначе* нема М; *иначе* ће га баџим Ч; могу да *истрчим* П; на интернет нешто *кочи* П; нема да гу *кочи* П; ако си по *малеџак* П; још је *малеџак* Ч; *малеџко* место П; *малеџки* су за компјутер М; има ониџа *најобичнији* П; *обучем* ги ја Ч; *очи* у *очи* Ч; с *очи* да трепкаш П; има ли ги *различити* П; имаш ли *раџун* П; у *ниџку* материну П, Ч, М; такој су *почели* П; знаш како *почиње* Ч; да се *прикључиш* М; можеш да *прикључиш* Ч; ће *прикључиш* сам П; на мене ми *приџа* П; немој да ми некој *приџа* П; такој *приџав* Ч; ми *трџимо* П; *трџаја* сам П; *фриџидерџе* обавезно П; *Церџани* си имаџ свој назив М;

-ч-: ониџа на *таџ* П; само на *таџ* Ч.

1.3.7.1.1.3.2. Код неких говорника са „лесковачким ч“ овакав изговор није доследан, мада има више примера где се чује овај глас. Приметила сам да је поменути глас нарочито изражен својом фрикативношћу код устаљених израза (*значи*, *иначе*) и у псовкама. Као да се оно најпре учврстило код тих речи, а може бити да је унето у говор управо преко њих.

Сугласници Ћ и Ђ

1.3.8.0. Код артикулације африката *ћ* и *ђ* нисам запазила никакве разлике у односу на стандардни изговор у српском језику. Што се тиче гласова *ћ* и *ђ* који потичу од старих прасловенских група **tj* и **dj* Белић (1999: 151–164) говори о различитим звучним нијансама ових гласова у јужноморавским и запањским говорима.⁵⁵ Он претпоставља да су такви гласови поникли на крајњем југу Србије или у северној Старој Србији и Македонији. Слабију фрикацију сугласника *ћ* забележила је Марина Јуришић (2009:

⁵⁵ Белић наводи примере са гласовима које обележава као *ћ^к* и *ђ^с* или *ћ^м* и *ђ^д* или *ћ'* и *ђ'* (*плаћ^камо*, *суђ^сен* и сл.) забележене у Врању и околини, док се северније од тога ређе јављају.

91–92) у говору Горње Пчиње.⁵⁶ Гласове *ħ* и *h* са слабијом фрикацијом нисам могла да препознам у прешевском говору, што се чини необичним због близине македонских говора. С обзиром на овакво стање у прешевском говору, Белићева сумња да су ови гласови потекли с југа можда би се могла прецизирати померањем правца према истоку.

1.3.8.1. Примери који потврђују присуство гласова *ħ* и *h* без фрикативности налазе се у целом раду, те наводим само неке:

тој се *враћа* Љ; *ћерку* имама Сл; ја горе у *кућу* Ц; *маћија* је била Н; у *плехку* ме боли Ч; па несмо *шићер* и бонбона Ж; вади *шићерчики* П; ја *ће* гу узну Сз; овдека па *ће* дођеш Св; *ħ* идемо у шугаво оделење Сл; *ће* пијете ли кафу Р; кә *ће* не дочекав Б; *намишићамо* астали Сл; *намишићај* кревет П; он Бобе га *неће* Т; нешто *ће* да *плаћа* Ц; ја сам *плаћаја* Сл; црева истури *повраћаћећи* Т; идемо *ноће* Б;

оне су биле *госпоће* Сл; па се прави *цећ* Рљ; само поштовање *мећу* људи Ц; *ће нарићам тућо* дете Ж; на *рћав* ексер Ж; у *тућо* је паднаја Ж; оно па *уће* испадна П и сл.

Сонанти *Н, Њ и Л, Љ*

1.3.9.0. У говору Прешева нема превеликих осцилација у односу сонантских парова *н : њ, л : љ*, што се разликује од стања у најближим околним говорима – кумановском и пчињском, где су примери са одступањима у употреби одређеног сонанта много бројнији (Видоески 1962: 60–64, Јуришић 2009: 92–97). Навешћу примере код којих сам запазила овакве замене. У свим случајевима углавном се ради о фонетским појавама, само понегде је реч о аналогiji.

⁵⁶ У Говору Горње Пчиње налазе се примери са следећим гласовним варијантама *ħ*: *кутħа*, *ператħан*, *сеħам се*, *плетħка*, *куħа*, *куħа*, *кемане*, *шикер*. Овакви и слични примери чули су се у пунктовима: Трговиште, Црвени Град, Пролесје, Коћура, што представља источни део овог говора, који се у још неким цртама разликује од његовог крајњег запада (Шапранце и Шаинце). Једини пример који се чуо у западном пункту (Шапранце) је *шикер* који се, у овом случају, може посматрати и као позајмљеница из македонског језика (*шећер* је балкански турцизам персијског порекла: *sakar > şeker* (Скок III: 384, Шкаљић 1966: 581)). У говору Заплања забележена су оба облика: *шићер/шећер* и *шекер/шикер* и проф. Марковић их објашњава као „колебање у супституцији турских гласова *к'* и *з'* испред *е'*“ (Марковић 2000: 79, в. и Ивић 1957: 135). У Речнику говора Јужне Србије налазе се једино изведенице од *шећер*: *шећерка*, *шећерлика* (Златановић 1998: 476). И у Црнотравском речнику постоје само облици са *ħ* у *шићер*: *шићер*, *шићеран*, *шићераиш*, *шићерѝк*, *шићерење*, *шићери*, *шићерѝк*, *шићерче*, *шићериѝја* (Стојановић 2010: 1045). У Тимочком дијалекатском речнику (Динић 2008: 911) стоје облици: *шићер*, *шићеран*, *шићерана*, *шићерѝк*. Исто је и у Речнику говора Северне Метохије: *шићер*, *шићариѝја*, *Шићерак* (Букумирић 2012: 695).

1.3.9.1.1. У облицима глагола *жети* и код ојконима *Ашане* постоји колебање у употреби *њ* и *н*:

мора да *жњеје*, да копа Ц; *жњејемо*, *жњејемо*, *жњејемо* Сз; *жњејемо* си сами Ч; *жњејали* смо Ж;

чим се *жнеје* жито М; мора да се *жнеје* П; касно *жнејев* Сл.

Ашање шиптарско Сз; п'ешки у *Ашање* идеш Сз; у *Ашање* ли Љ;

нема у *Ашане* Ч; тамо је *Ашане* М; у *Ашане* П.

1.3.9.1.2. Код неких именица редовно долази до употребе сонанта *њ* уместо *н*:

ташњу на раме Ж; какве *ташње* носив Ц;

сас тэј *грањ* Ч; да ги зберем *грањке* П; тэј *грањ* П;

јагањци смо си имали Ж; *јагањци* ги рани Ц; па *јагањци* на пијац П;

1.3.9.1.3. Испред *к* глас *н* прешао је у *њ* код присвојног придева:

баба *Стојањкин* сок Ж.

Међутим, увек је *Стојанка*, па постоји могућност да је у претходном облику дошло до дисимилативног подстицаја *н > њ*.

1.3.9.1.4. У пчињском и кумановском говору забележени су облици са *њ* испред *к*: *сањке*, *сењка* (Јуришић 2009: 95), *сењка*, *печењка*, које Видоески објашњава аналогијом према *грање*, *печење* (Видоески 1962: 64). У говору Прешева чује се облик *грањке*, настао оваквим аналошким путем.

1.3.9.1.5. Сугласник *н* чује се у *инекција*, где је испао глас *ј*:

бабе чекав за *инекцију* П; овэј ву даде *инекцију* П; прёписа ми *инекције* ГД; само *инекције* Б и сл.

1.3.9.1.6. Путем асимилације појавило се *њ* у:

Ми смо си *кућњи* П; за *кућњи* људи спремаш Ц.

1.3.9.1.7. Сонант *њ* може се чути у неким од облика присвојне заменице 3. лица и у прилогу *њекња*.

при́чав си за њи́њу стра́ну Сл; Дељу́ј је њи́њо Н; у њи́њо се́ло Ц; њи́ње почна́ше ГД; њи́њи де́ца Ж; е, и њо́јан та́тко О; њо́јан све́кар П; њо́њ има П;

њéкња П, Н, Ц, Сл, Ч, Ж; не ли њéкња бé П; њéкња се јавља́ Ж; од њéкња Ч и сл.

1.3.9.2.1. Колебања у употреби сонаната *л* и *љ* забележена су у ојкониму *Биљача*, у којем се често чује *л* место *љ*.

иначе, *Билáча* и Нóрча Н; накуд *Билáчу* Н; на стринку́ми из *Билáчу* та́тко П; од *Билáчу* ли је Р; у *Билáчу* та́мо бија́ Ж;

из *Биљáчу* П; у *Биљáчу* си живи Ч.

1.3.9.2.2. Ојконим *Босилеград* може се чути као *Босиљиград*:

у *Босиљиград* та́мо Р; из *Босиљград* Бúгарчики Р; не ли у *Босиљиград* Б;

али и: преко *Бóсилеград* Ч.

1.3.9.2.3. И у следећим речима користи се сонант *љ* место *л*:

жљéбáча нијéдна Ч; не се жљéби Т; *ражљéбило* се П;

дај ми теј *кљéште* Ц; кудé су *кљéште* П (в. т. 1.3.13.1.6.);

свé колéна *огруљило* Т;

бéл *стољња́к* П; мо́ји *стољња́ци* Ж; опéрем, вратим сви́ *стољња́ци* Т;

цéл живóт *тéгли*, *тéгли* П; *тéгли* нáтам, *тéгли* нáвам Н и сл.

1.3.9.2.4. Двојак однос према употреби *л* и *љ* садржан је у следећим примерима:

е, пóсле не зна́м *желу́дац* ли П; на *желу́дац* Сз; *желу́дац* ме бо́ли, а не мóжеш да гризеш П; али: жључка, *жeљуди́ца*, тој ти је исто П; ја́ ги чистим *жeљуди́це* Сл; једóмо *жeљуди́це* П; па се очистив *жeљуди́це* Љ; спрема́ *жeљуди́це* Ц; тој му је *жeљуди́ца* Рљ;

плíскав се П; *исплиска́* се Ч; али и: неки *пљусак* у́дари Ц;

до *саба́јле* П; éве, íде на *саба́јле* Ч; али и: ћ íдемо *саба́ље* Т; ицепи́ *саба́ље* Т.

1.3.9.2.5. Асимилацијом према *њ* дошло је до појаве *љ* у придеву:

На *дољањ* спрат ГД; *дољан(њ)* спрат га оружа́ле ГД; *Дољњи* пүт је натам Сл;⁵⁷

али и: Бежанија сре́дња, го́рња, *доља* Н; та́мо на *дољњи* спрат П; а овој е *доњи* П; *доњи* крај П; на *доњу* странау Ц;

1.3.9.3. О употреби *л* и *н* и јотованих гласова *љ* и *њ* (*дрвја/дрвља, здравје/здравље, гробја/гробље, грањ, насељени, пунење, запалење, калемење*) у т. 1.3.11.8. и 1.3.11.1.

Судбина финалног *Л*

1.3.10.0. Слично суседним говорима, пчињском и кумановском (в. Јуришић 2009: 97–98, Видоески 1962: 211–214), и прешевски говор доследно има *-(j)a < -л* у радном глаголском придеву м. р. једнине, а чува *-л* у осталим врстама речи (именице, придеви, прилози). За разлику од других јужноморавских говора, прешевски и његови суседи не познају *-а < -л* ван радног гл. прид. м. р. једнине, чега има у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 104–114), српском призренском говору (Реметић 1996: 419–422), говорима Грачанице, Угљара и Гатња (Богдановић–Вукадиновић 1999: 106, Јашовић 2010: 115, Младеновић 2013: 114–116).

1.3.10.1. Примера радног гл. прид. м. р. јд. са *-(j)a* има више у т. 2.5.10.

ја́ сам *даваја* Сл; *даја* ме́шалицу Ц; му́жми је *имаја* Љ; туј гу *одаја* О; овој сам све́ ја́ *обрнаја* Сл; *седнаја* си и че́ка Ц; мно́го гу *тепаја* О; чуваја́ сам гове́да Сл;

не́ ме је *видеја* Ч; *јеја* је Сл; ко́ј ву је *плеја* П; Стоја́нву се *разболеја* О; не́сам те *разумеја* Ц; тај мо́ј та́тко *трпеја* Ц; ја́ сам *узјеја* па́ре Н;

бија сам та́мо Б; и куде њу́ма је *бија* П; ја́ сам *бија* у Островицу Н; *видеја* га Сз; не́сам га тај *добија* Р; како́ се је *забунја* то́лко Ц; што́ сам се *измучија* Сл; овде́ка ка́д сам

⁵⁷ Сонант *л* се умекшао испред назалног палатала *њ* (в. Видоески 1962: 62). У литератури се обично јавља облик *дољњи*, са изворним *њ* и непромењеним финалним *л* (в. Белић 1999: 296, Реметић 1996: 418, 421; Марковић 2000: 83, Милосављевић 2009: 436). У горњопчињском је *дољњи*, *дољња*, *дољњо* и *дољан* (Јуришић 2009: 97).

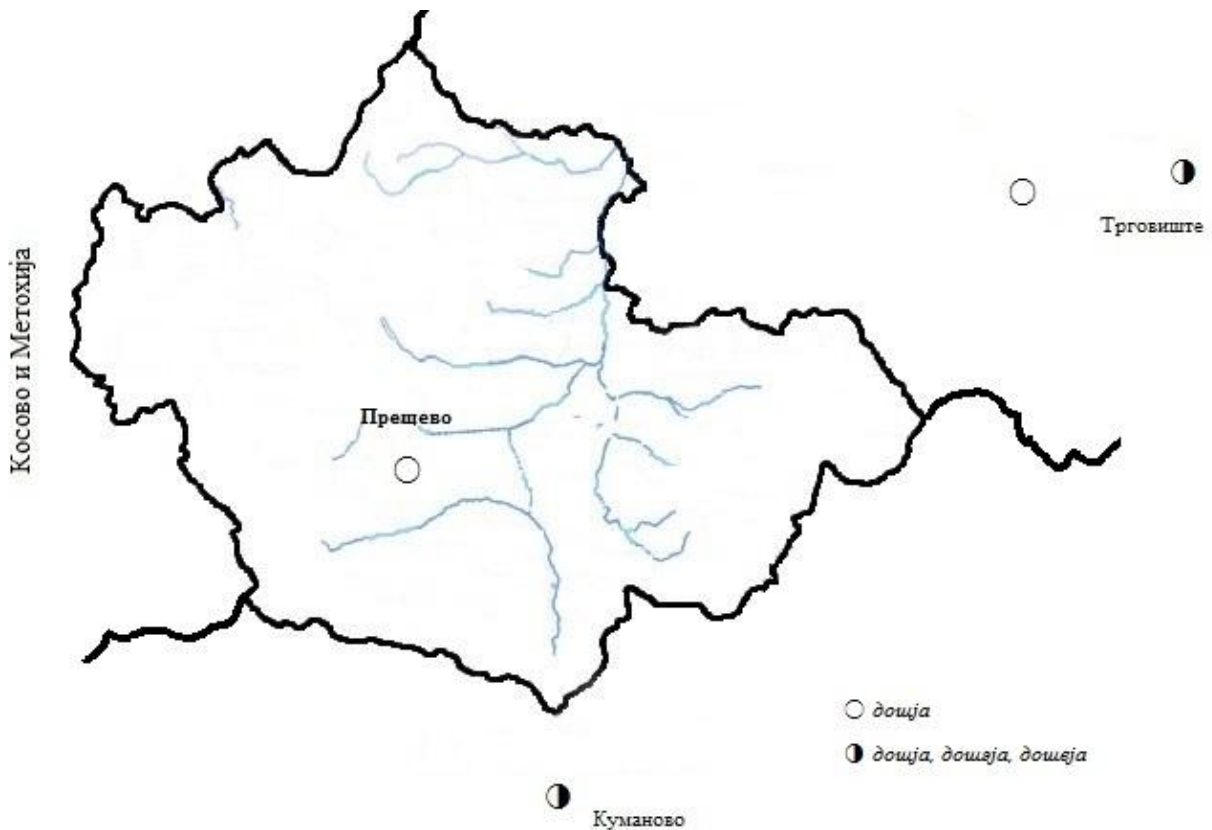
косија Сл; *тѣј што је купија* Ц; од бабу гу *наследија* М; бѣше *попија* мálко Ц; двѣ плóче сам *ударија* Сл;

па се *надѹја* Ж; *ја сам чуја* Р; *чуја сам за њу* Ц;

овакој *викнаја* Ц; овој сам свѣ *ја обрнаја* Сл; *ја сам останја* П; *паднаја* ли ГД; *паднаја* у вóду Р; У *туђо је паднаја* Ж; *подникнаја дѹб* Р; *седнаја си и чека* Ц; *тргнаја се от пáмет* Љ;

педѣсет и пѣте сам *затѣкја* Н; нѣсам *ишија* уóпште Р; и авиѹн *наишија* Н; да ли га је *наишија* Сз; *Отишија там* Ц; *пошија е* Рљ; што ми је рѣч *рѣкја* О; Срба ви је *стѣкја свѣ* Сл.

1.3.10.1.2. Нисам забележила облике радног гл. придева м. р. јд. са чувањем полугласника типа: *ишѹја, дошѹја, пошѹја*, каквих има у пчињском говору (Јуришић 2009: 223) али и у кумановском (Видоески 1962: 212). Код једног говорника чула сам форму: Југослáвију сам гу *прошеја* Сл, он *дошеја* Сл, коју је приметила и Јуришић (2009: 224), а такви облици распрострањени су у мањој или већој мери и на подручју кумановског говора (Видоески 1962: 212, 213). Чини ми се да су моји примери ипак случајни, настали деловањем суседног кумановског дијалекта. Такав закључак намећу и облици записани код другог говорника из истог села, такође старијег мушкарца: пѣшки ли *ишија* Сл; за врѣме рáта сам *ишија* Сл и сл. Дакле, наставак *-еја* код глагола на *ити* не би било обележје прешевског говора, већ пре свега *-ја*.

Карта 2.

1.3.10.1.3. Код глагола *моћи* у р. гл. придеву срећу се облици:

могја сам П, Н, Т, Рљ, *несам могја* П, М, Ж;

али и: *кој како могја* О; *неје могја* П, Ц и сл.

1.3.10.2. Глас *л* на крају речи налази се у неким именицама, придевима и прилозима.

Именице: *Анђел* ву је мџ бџа О; *чика Анђел* последњи пџт О; *сџди з аста̀л* Ц; на *аста̀л* ГД; онако сџдимо за *аста̀л* П; *бџвол* од врућину па не мџже Сз; епа, *во̀л* си је М; *Гаврѝл* Н; тој е наш *дѐл* Н; *Ко̀јзи до̀л* Т; у *до̀л* Сл; *ђа̀вол* да га но̀си Ч; исти ти *ђа̀вол* Рљ; тој е *ђа̀вол* Ж; голџм *жа̀л* ГД; та̀чно гу ви́дим да гу је *жа̀л* П; *за̀бел* П, Н, М, Ц, Сл, Ж, Ч;

Чеклички *за̀бел* М; *ка̀бал* ми се искида̀ја Ц; ши́ро́к *ка̀бал* П; *кот̀ал* П, Ж; збе́ре *нѐпел* П; *нѐпел* Н, Ч, М, Ж, Рљ; *не́т̀ал* П, Ж, М, Ч, Рљ, Н; бе́ло ко *со̀л* П; у та́ј *ка̀л* да не и́де П; на *оста̀л* Н;

Придеви: ниша́дар *бѐл* П; *врѐл* зе́гтин Ч; собу́че се *го̀л* П; Ду́шко *Дебѐл* П; једа́н *дебѐл* чо́век Ц; он *дебѐл*, ви́со́к П; *кѝсел* ку́пус П, Ж, М; Ми́ја, *мѝл* он Сл; *на̀јма̀л* си́н ГД; *на̀јма̀л* си́н на Ра́нђела ГД; *окру̀гал* је Б; онџ *окру̀гал* ГД (ретко: ни́је *окру̀гли* П); би́ја је *цѐл* Љ; не́је *цѐл* ле́б Т; вр́же ги по *цѐл* дѐн Ц; *цѐл* дѐн се договáraмо Ц; *цѐл* но́ћ Ж; *цѐл* но́ћ код на́с М; *цѐл* жи́во́т те́гли, те́гли П;

Прилози: ви́диш ли куде́ је *одо́д̀ол* Ч; као зла́тно не́што има *одо́д̀ол* П; *одо́д̀ол* ка́д и́деш О; *одо́д̀ол* дођо́ше Ж; па *одо́д̀ол* ће по́чнемо Р.

1.3.10.3. Глас *л* на крају слога, а у средини речи, забележен је у следећим случајевима:

жа̀лка је на пче́лу, о́су П; копа́мо све́кар, све́рва, *за̀лва* П; мо́ја *за̀лва* Ч; *староседе́лци* исто О; Богда́на бе́ше *бо̀лна* П; ка́д је би́ла *бо̀лна* Ч; не́сам *бо̀лна* П; па све́ да сам *бо̀лна* П; па ти́ си ви́ше *бо̀лна* Ж; све́рва_ву *бо̀лна* Ж; *До̀лња* Бежани́ја Н; на про́зор *до̀лњи* Н; на *до̀лњи* спра́т П; та́мо на *до̀лњи* спра́т Ц (али и: *до̀њи* кра́ј П; а ово́ј е *до̀њи* П; не у оно́ј *До̀ње* Вра́ње П); *о̀валне* онако́ј П; куде́ је ова́ј че́шма *се́лска* Н; на *се́лско* гробље́ Б; *се́лски* пу́т Љ; бе́ше *сте́лна* кра́ва Сл; јо́ш *ма̀лка* има́м Сз; сасве́м *ма̀лка* то́ј ГД; ће те му́чимо *ма̀лко* О; *Замáлка* да па́дне Љ;

ко̀лко ме је тепа́ја О; *ко̀лко* оно́ј водени́ца ка́д ме́ља О; на́ши не́су сме́ли да и́дев *то̀лко* О и сл.

1.3.10.4. Промена финалног *л* према стандардном обрасцу дешава се у изузетним случајевима (в. т. 4.3.1., 4.3.2. и 4.4.). Ево неких од примера:

у та́ј *део* Т; то́ је *цео* ко́мплекс Ц; богосло́вију је *заври́шио* Сз; *оти́шио* у Београд Ц; *препознао* сам те, Трај́че Ц; Дра́гиша у́читељ ми је *причао* Ц; го́ре је *спровео* цре́во Т; па је *ставио* кечап Ц; Аме́т што́ *умрео* Ц итд.

Јотовање

1.3.11.1. Говор Прешева карактерише одсуство старог јотовања у облицима трпног глаголског придева. За ову појаву Белић истиче да је настала у морфолошким условима (в. Белић 1999: 143).

Примери ће бити наведени према сугласнику из основе.

д: све *извадено* П; *оградено* са зámку Т; А она у Италију *родена*? Ж; Она је *родена* у Немачку Ж; бор је први туј *саден* Р; има *посадено* Љ и сл.

т: Дадена и *вратена* Ж; *Вратена* је Ж; *замлатен* је Б; много је *замлатен* П; што је *замлатена* Ж; наш је *защитен* Сл; на кога што је *испратено* Сл; *накитени* гости Сл; *накитена* јелка П, Ч; *платено* је Ч и сл.

с: има *месено* ГД; имала сам *месено* П; све *омесено*, *спремено* Сл; затекла га *обесеног* Љ; те ги *обесени* у подрум Ч; светло не ли је *угасено* Љ и сл.

з: кобајаги да смо *заразени* Сл;

л: откуд су *доселени* Т; он је отуда *населен* О; од негде још *населени* О; одокле су *населени* не знам Р; Они су от Шаинце *населени* овде Ж; они *оделени* Сз; друго све *поделено* Р; *поделено* на сви Б; и брошуре *поделене* Р; *посолено* П, Ж, Ч, М, Рљ; *упалено* светло Ж. Али и: откуде су *насељени* Т; оној кад је *подељено* П и сл.

п: *залопене* су П; имашемо онеј *купене* Н; *купени* колачи Ч; од овeј *купен* леб Т; *љупене* у тањир седив Ж; *поклопено* га оставиш Рљ; *топени* авиони, тенкови Б и сл.

б: *грабена* погача П, Ц, Сл, Т; *Изеде* оној *дробено* ГД; *дробено* млеко П, Н, О, Сл; *дробено* си једе Сл; такој *надробено* П; они су били *заробени* Н и сл.

м: нема *спр^емено* Сл; све *омесено*, *спремено* Сл; све је *спремено* П; теј су *калемене* М и сл.

в: имашемо *оста́вене* Н; *напра́вене*, горе такој тесне и врзана Ц; што су *напра́вене* Н; аутопу́т кад је *пра́вен* Н; кад је *пра́вена* тај црква О; кад је *пра́вено* тој Р; Сад је добар, *попра́вен* П; *препра́вено* некако ГД, свиње *штро́вене* Љ и сл.⁵⁸

Међутим, могу се чути и јотоване форме. Овде се углавном ради о облицима „који се данас не употребљавају више као глаголски придеви, већ просто као придеви“ (в. Белић 1999: 144).

неје *рађено* Н; Сента ми је брат *рођен* Р; дете мушко *рођено* Сл; *рођен* чича Б; *рођен* чича О; *рођени* браћа О; кад не познаваш *најрођено* ГД; што су *покањени* људи Ц; бија је *рањен* Б; *сарањени* су заједно Љ и сл.

1.3.11.2. По угледу на трпне придеве, и глаголске именице остају без јотованих гласова:

момак за *женење* Ж; ти ли си, бе, за *женење* П; *запалење* плућа Т; *калемење* П, Ч, Ц, Рљ, Ж, Сз, Сл; тој е *канење* П, Ц; да л може с *лепење* Т; *љубење* П; какво *месење* П; исто су *оделење* П; помоћно *оделење* П; ћ идемо у шугаво *оделење* Сл; паприка за *пунење* ГД; неје тој за *садење* Ж; неје тој *чистење* Рљ и сл.

Нејотоване облике глаголских именица проф. Богдановић појашњава и утицајем дисимилације, где се не мења сугласник из основе, а јотује се онај који заправо носи морфолошко обележје (Богдановић 1999: 436).

1.3.11.3. У трпном придеву грађеном наставком *-т* налази се *њ*. Постојање јотованог гласа проф. Богдановић објашњава чињеницом да у оваквим случајевима (са *-т*, а не са *-н*) није било потребе за дисимилацијом (Богдановић 1999: 437).

жењет је Рљ; јеси *ожењет* П; неје *жењет* Ж и сл. Али: *женење* (в. т. 1.3.11.2.).

1.3.11.4. Група *ст* може остати неизмењена, али има и примера са овом фонетском изменом аналошки оствареном, као и оних са подновљеним јотовањем.

⁵⁸ Овакви и слични нејотовани примери могу се чути у источној Шумадији, али на подручју са траговима шопске и вардарско-моравске миграционе струје (Бошњаковић 2004: 238).

не́си *кр̀стен* П, Ч, М; још не́су би́ли *кр̀стени* Ж; *кр̀стенка* П, Ч, Ж, М, Сл; на *кр̀стенку* су намести́ли Рљ; *кр̀стено* де́те, више го́тово Сз; да је *наме́стен* кре́вет Сз; да ли за вре́ме ту́рско *чи́стено* Н;

тој те́ше да *испу̀шимо* Р; да га *пу̀шту* си́на О; и *пу̀шти* онéј ко́ре од бозо́вку П; њи не́ ги *пу̀шти* П; *пу̀шти* ме П, М, Ж; ме́не ме пушти́ше П; *пу̀штише* га Рљ; сэд се *опу̀шти́ла* П; *по̀пу̀шти* ме ма́лка М; да не́смо *пропу̀шти́ли* не́што Б; које́ смо *пропу̀шти́ли* М; *распу̀шти́ше* се де́ца Ч;

ја́ да *намѝши́ћам* Ж; да *намѝши́ћамо* кре́вети Ч; *намѝши́ћамо* аста́ли Сл; *намѝши́ћај* кре́вет П итд.

1.3.11.5. Група *ст* присутна је у лексеми *стап*:⁵⁹

Донéла *ста̀п* П; кад би узéла ова́ј *ста̀п* Т; сэ́ кад би му узéла једéн *ста̀п* Ц; и једéн има́ја *ста̀пче* О; сто́ триес дина́ра сам да́ла за *ста̀пче* П; и побíле *ста̀пчики* О; о́ни се о́бе *ста̀пчики* прифати́ле О.

1.3.11.6. Група *стр* јавља се без трагова старог јотовања, али има и примера са јотовањем.

о́стро Ж, ГД, Ч; *о̀стри́ло* П, ГД, М, Т; да *нао̀стрим* секи́ру П;

Нао̀стрија ги ноже́ви П; сэд је *о̀штар* Т; *о̀штри́ло* П и сл.

1.3.11.7. Као резултати старог јотовања могу се објаснити умекшања сугласника *т* и *с* у неким глаголским облицима насталим у другачијем односу основа:

не́ма да ги *сми́ћа* ни́кој ГД; он ће ме *претри́шиа* П; *претри́шав* ги Н.

1.3.11.8. У вези са новим јотовањем запажа се неколико појава. Наиме, јасно је да се оно врши, али постоје колебања (чак и код истог говорника) у јотовању лабијала.

⁵⁹ *Штап* је старије, док је *стап* новијег постања (Белић 1999: 179). Исти облик и у: Белић 1999: 179, 233, Павловић 1939: 9, 160, Реметић 1996: 423, Младеновић 2001: 263, Јуришић 2009: 100, Младеновић 2013: 116; Видоески 1962: 84, 117. У Алексиначком Поморављу је *штап*, *штапиче* (Богдановић 1987: 127); у Запању је забележено *штапче* (Марковић 2000: 215); у Лужници *штап*, *уштап* (Ћирић 1983: 51). В. и Бошњаковић 2008: 210 и нап. 46, где се истовремена појава облика *штап* и *стап* у говору источне Шумадије објашњава пореклом ове речи (нововисоконемачки или старовисоконемачки (в. Скок III: 412)).

Кумановски говор познаје само нејотоване форме (Видоески 1962: 87). У пчињском говору обични су нејотовани облици, сем код именице *дрвља* (Јуришић 2009: 99). Алексиначко Поморавље има углавном јотоване форме: *снопље*, *гробље*, *здравље*, али и: *раскрсје*, *гројзе*, *гвојзе* (Богдановић 1987: 115).

Потврде стања у прешевском говору биће дате према сугласнику који се умекшава или не умекшава:

н: *грање* М; да ги зберем *грањке* П (и: *тəј грањ* П, аналогјом према *грање* (Видоески 1962: 62–64)); има и *трње* П; *трња* П, Ц, ГД; *трња*, али онија магарџа што јџев П;

т: *брања* П, Н, М, Ч, ГД, Ж, Ч; преноси *пруња* Ж; сас *пруња* П (чешће: *пручке*);

п: кəд је бија у *Скòпље* П; у *Скòпље* кəд ги срџнем Ц; има и *снопље* П; кəд се врже *снопље* Т; *конòпље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; *конòпље* по Мораву Ц; беле панталòне и бџлу блузу од *конòпља* Ц.

Али и: кəд је бија зџмљотрес у *Скòпје* П; зџмљотрес у *Скòпје* Ч; Тој е *снопје* Ж.

б: баш код *гробље* миратовачко Ц; Роберт је на *гробље* Ц; на сџлско *гробље* Б; српско *гробље* Н; дођев од *гробља* П; џдев на *гробља* Љ; куде *гробља* има Н; на кòји *гробља* Љ; да има *шибље* О;

Али и: *гробје* Б; е, *гробје* сџг ископујев Н; отџдемо на *гробје* Рљ; тəј део је бџло *гробје* Ц; долџко су наши *гробја* Сз; џзнад *гробја* О; има нџка код *гробја* Ц; па кəд отџдемо на *гробја* Ц; у *гробја* Љ; цџгански *гробја* куде су Н; *гробјарски* пџт Сз;⁶⁰

в: има *дивље* свиње П; *дивљо* нџко дџте М; *дивљаци* П, Н, М; *дрвља* П, Н, Ч, Ж; падав *дрвља* и кəмења П; трџба да однџсе тој *дрвље* Ц; *Здравље* П, Ж, Н, М, Ц, Ч, Т, Рљ; море, нџк је *здравље* Ц; *кравље* млџко ГД, П, Ж, Ч; *крављо* Рљ, Сл.

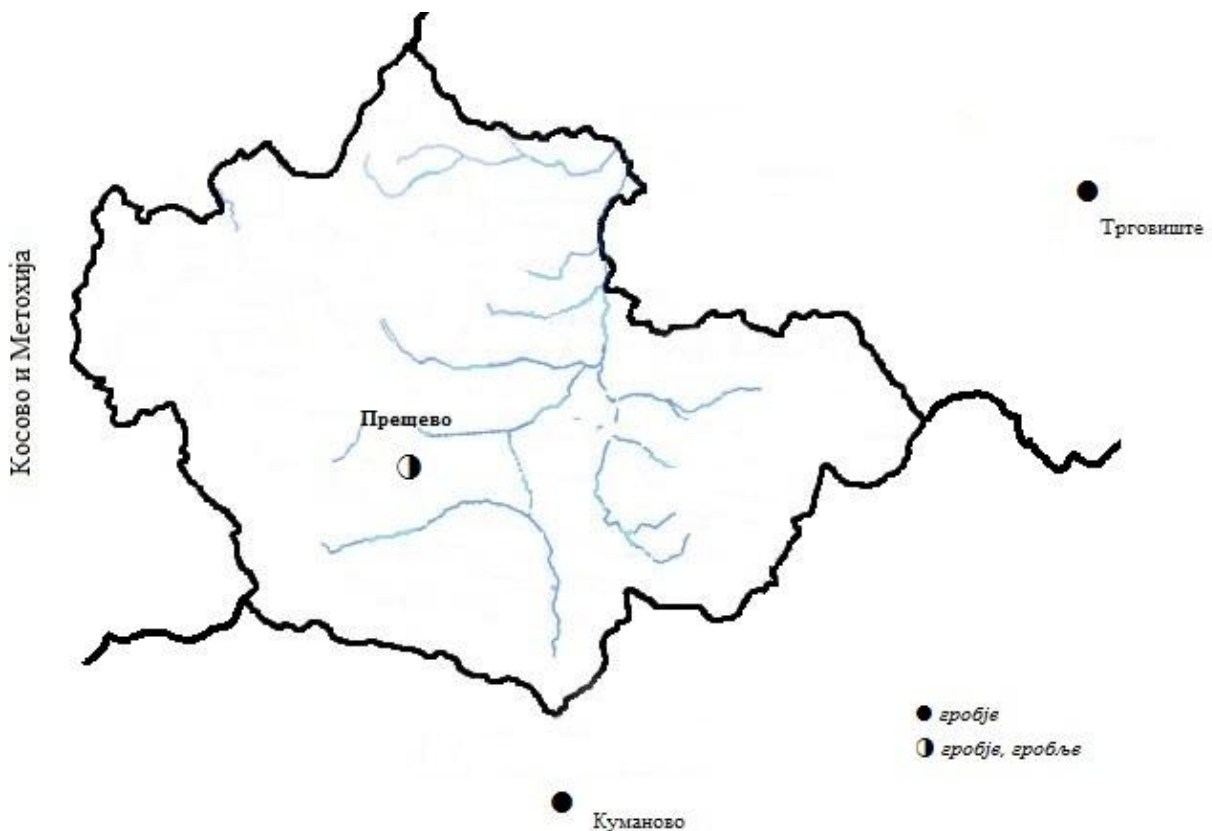
⁶⁰ Једна потврда са нејотованим лабијалом *б* (*гробје*) забележена је у источној Шумадији (Бошњаковић 2008: 239).

Али и: овѝј брѝт му *дивѝѝк* П; тиѝја *дрѝѝја* ГД, Н; накуд онѝј *дрѝѝје* Н; У *здрѝѝје* П, Љ, Св, Б, Ч, М, Ц.

У лексеми *гроѝзе* извршена је метатеза те нема јотовања, али је до њега дошло у именици *гвоѝѝе*.

бѝремо *гроѝзе* М; брѝли *гроѝзе* Ч; пуњив ни сукњичики сѝс *гроѝзе* П;

макаѝе за сечење *гвоѝѝе* Ц; продадо *га* *гвоѝѝе* П; све неки *гвоѝѝја* по авлију Сл.

Карта 3.

1.3.11.9. Иако се у непосредном суседству прешевског подручја налази кумановски говор који је у главнини обележен нејотованом групом *јд* („Формите со *-јд-* денеска се почести на целава разгледувана област, но исто така не се необични и образувањата со *-г-* [...] Ваков паралелизам во употребата на споменативе форми наоѓаме и во говорот на

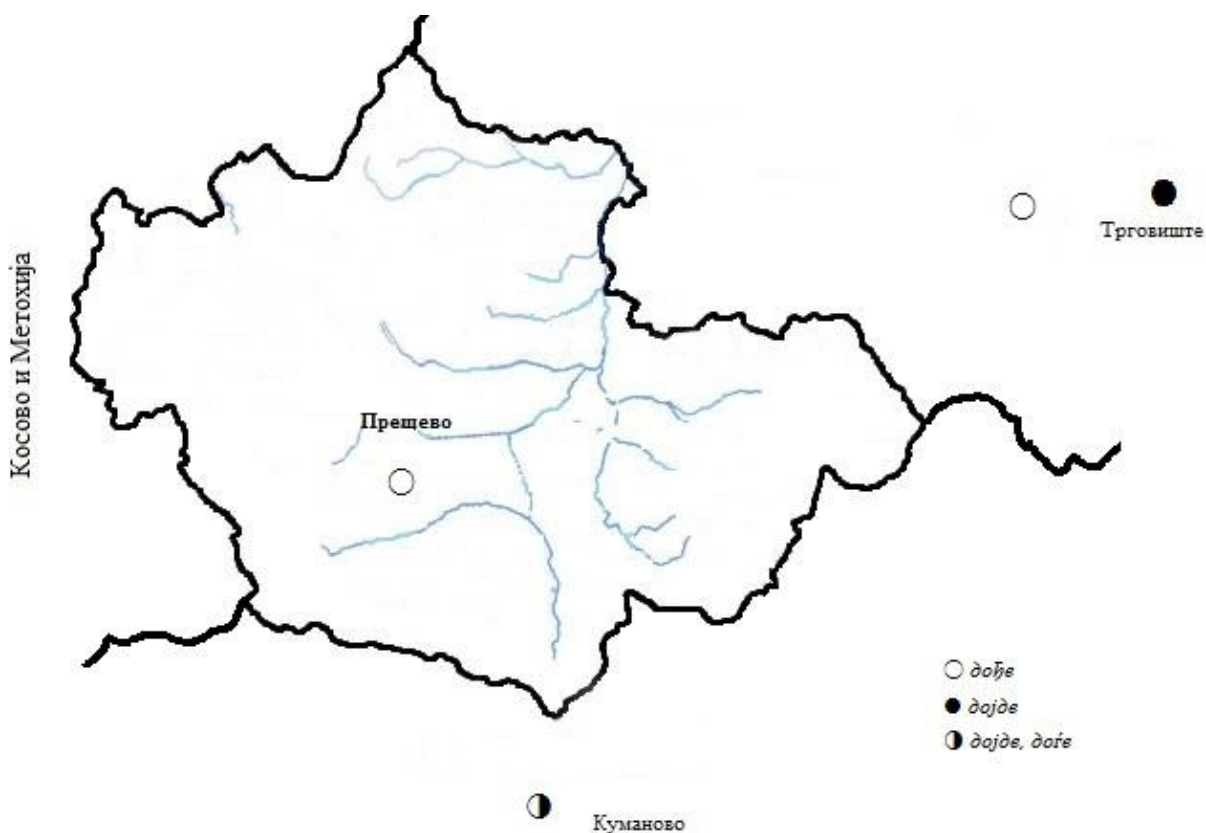
Скопска Црногорија, додека во кривопаланечкиот последниве образувања [*дођеш, наѓу, поѓете*] се јавуваат само спорадично“ (Видоески 1962: 86)), то изгледа није утицало на развој стања у говору Прешева. У њему се јотује група *јд* код глагола на *ити*. Ако се узме у обзир распрострањеност секвенце *-јд-* у пчињском говору (Јуришић 2009: 100–101), може се претпоставити (а да то потврде и испитивања необрађене територије бујановачке области) да се та изоглоса на истоку завршава са селима југоисточно од Трговишта (због чега Јуришић сматра да је то прелазни говор од сврљишко-заплањског ка призренско-јужноморавском), док западно од тога према Прешеву па све до границе са Македонијом група *-јд-* > *-ђ-*.⁶¹

Богата је грађа која потврђује извршено специјално јотовање.

дођем куде моју стринку П; е, сџ да *дођем* М; затој не могу да *дођем* Рљ; ја тџе да *дођем* П; да ће *дођем* Ч; ја *дођу* Р; наћџске ће *дођу* О; да *дођеш* код мене М; да те викам да *дођеш* Ц; ка ће *дођеш* Рљ; не мож^{III} *дођеш* на ред ГД; нећеш да *дођеш* Н; одма да *дођеш* Б; а неће да *дође* Т; ајде, стџрац ће *дође* М; да ми некој *дође* О; *дође* и куде мене горе Љ; кад *дође* ники Р; кој да *дође* Т; кој ће ми *дође* Ж; кџ ће *дође* човек П; куде мене ће *дође* Сз; нема гу ћџрка му из Бџоград да *дође* П; не мож да ми *дође* на пџмет Ц; овај *дође* дџсно Ц; Одма нека *дође* Ц; Од Ниш ће ти *дође* Ж; она *дође* у понџдељак О; Оно никој неће ми *дође* Ж; па кџ *дође* Рџшка Н; по наше *дође* Н; Стџр човек ако ти *дође* Ж; такој ли *дође* Ц; тџго, куде тџбе ће *дође* О; тџј да *дође* Н; ће *дође* Св; ће *дође* време ће се сруши свџ П; ће *дође* тој време П; *дођев* кџчкики или штџ преко ноћ П; *дођев* преко ноћ О; кџд *дођев*, спџрема јџдење ГД; ж^{II}џне *дођев* Ц; кџ *дођев* дџца Сз; Нећев от грџт да *дођев* Ж; џвече си *дођев* сџме Рљ; ја *дођџ* да ве виду П; џвече *дођџ*, заведџјка П; *дођџ* Бџгдан М; *дођџ* Дџско куде мене тџмо П; *дођџ* јџдџн Ч; *дођџ* куде вџс Ц; кџд *дођџ* ГД; Кџт дођџ Ж; Стојџнче *дођџ* Ц; Огњџн *дођџ* П; *дођџмо* у јџданџес сџџт ГД; а кџ *дођџше* Рљ; *дођџше* от Прџшево ГД; Цџџа и џни *дођџше* П;

⁶¹ У вџзи са групом *-јд-* у глаголима на *ити* треба споменути стање и у другим говорима. У говору Галипољских Срба забележени су облици *дођеш* и *дођеш* (Ивић 1957а: 134–135). У говору шарпланинске жупе Гора постоје потврде са неизмењеним *јд* (*најдеш, пројдеш, пројдете*), са јотовањем (*дође, приђем, дођеш, прођеш*), али и са *ј*, где је могуће да је *-д-* испало из *-јд-* (*до'е, до'еш, про'еш, на'ем*) (Младеновић 2001: 217). Младеновић наводи да се последњи облици јављају и у сретечком говору напоредо са јотованим (Младеновић 2001: 217; у: Павловић 1939: 107–108 нема форми типа *доје*). У говорима централне Шумадије могу се чути, доиста ређе, форме ових глагола са *ј* (Реметић 1985: 177). Бошњаковић налази да се у источној Шумадији јављају облици са специјалним јотовањем, али и да је забележен јџдан нејотовани пример (*дојде*) записан од старије информаторке (Бошњаковић 2008: 241).

дођи ова̀м Ц; *изађо* да ви́дим Ч; ја́ куде́ да ги *нађу* Сл; ја́ не мо́ж *нађу* куде́ је Ж; сѐд ја́ ће *нађу* ту́ј Ж; куде́ ће *нађеш* сѐда рабо́ту О; ко́га ће *нађеш* Љ; мо́жеш ли да ми *нађеш* то́ј Ч; не мо́ж да га *нађеш* Н; Те гу *нађеш* Љ; куде́ ће гу *нађе* он Ж; о[д] Бо́га ће гу *нађе* Рљ; но́ћу, дѐње ни́што не́ма да ме *нађе* Сл; свѐ се *нађе* Сл; о́вде кад *пођеш* Т; да ли он у во́јску ће *пође* П; *пођев* за сна́шку Ц; *пођо́мо* и ми́ Љ; *пођо́сте* ли, брѐ Н; кѐд га *пређеш* М; *пређе* ова̀мо П; да *приђе* да у́зне П; ја́ кѐд *прођу* Сл; а́ј ће му *прође* Сл; да ми *прође* врѐме П; куде *прође* Р; *прође* и то́ј Б; ово́ј време́ ће *прође* П; па не́ка *прође* Ч; па́ ће *прође* Св; *Прође* време́ Ц; *прође* ма́лка време́ Т; *прође* на в́рата Т; чим *прође* два́-три дѐна Рљ; по ко́лко ко́ла *прођев* ГД; сал *прође* тако́ј ту́ј Ц; мно́го де́ца *прођо́ше* данѐске Ж; ако уме́јеш да се *снађеш* данѐске Сл итд.

Карта 4

Палатализација

1.3.12.1. И у говору Прешева постоје аналошки облици резултата палатализације који су познати и другим ПТ говорима (Богдановић 1987: 125, Реметић 1996: 502, Тома 1998: 94, Марковић 2000: 87, Младеновић 2001: 426, Јуришић 2009: Младеновић 2013: 124). Они се срећу код неких глагола у 1. л. јд. на -у и у императиву 2. л. једнине и множине.

не *мо́жу* да ідем Ж; па си *испéчу* ГД; *исéчу* ги са́ма ГД;

обу́чи туј мо́ју Т; *исéчи* га П; по́сле га *пресéчи* Т; аљі́нче му *обу́чите* П.

1.3.12.2. Палатализација је извршена у 3. л. мн. презента испред наставака *-ев* и *-ив*:

па га *извúчев* из ре́ку Ц; о́ни си га *облéчев* Сл; пу́пак му *отсéчев* Сл; нек се *пéчев* Рљ; *сúчев* жéне та́рану Рљ; сінсе му *тéчив* Т; *оврши́в* П, Сл и сл.

Консонатске групе

Иницијалне сугласничке групе

1.3.13.1.0. Код иницијалних сугласничких група запажено је њихово чување али и извесне измене. Промене у сугласничким групама односе се на њихово упрошћавање и на супституцију сугласника насталу асимилацијом или дисимилацијом.

1.3.13.1.1. Неке старе сугласничке групе се чувају:

сл: чо́рба от *слíве* зелéне П; бéремо *слíве* Ж;

али и: пéт ши́ника *шљивáк* Ц; са́д већ *шљивáк* Т; три-чéтри *шљíве* Сл.⁶²

⁶² Слична напоредност у употреби *сл* и *шљ* и у: Белић 1999: 180, Ђирић 1983: 52, Богдановић 1987: 127, Реметић 1996: 426, 519, Вукадиновић 1996: 103, Марковић 2000: 87. У кумановском само *слива*, *сливак* (Видоески 1962: 62), у горњопчињском *слива* (Јуришић 2009: 105), у Гори *сљива/сл'ива* (Младеновић 2001: 263), у Гатњу *сливе* (Младеновић 2013: 116).

цвр: знаш како *цврсто* Ж; ситно, али *цврсто* П; *цврсто* га држи Ц; добро, добро, *оцврснало* Ч.⁶³

1.3.13.1.2. Сугласничке групе *ни*, *пт*, *нс*, *пч* могу се чувати, упростити испадањем плозива испред експлозивног *т* или изменити путем африкатизације.

ни: треба да чистим *пиеницу* П; спремиш *пиеницу* Сл.

ни > пч: *пченица* Ж, Сл; *пченица* што се спрема О.⁶⁴

пт: нека *птица* Б; *птице* П, Ч.

пт > т: неке *тичурине* О.⁶⁵

нс: да му *псује* мајку П; кад почна да га *псује* Ч; неке *псовке* Ц; *псује*: јебе му сву П; *псуваја* ву мајку српску О;

нс > пц: *пцује* ме Љ; па *пцује*, да видиш Б;⁶⁶

нс > пц > пч: не одговарам на *пчешки* питања П;⁶⁷

пч: на осу, на *пчелу* је жалка П; тату га изеле *пчеле* П; тој су *пчеле* Рљ; *пчеле* смо имали две кошнице П; кад га изедоше *пчеле* П; има *пчеле* Сз.⁶⁸

⁶³ У вези са групама *цр* и *цвр* Белић каже: „Да је у померању африкате *ч* овај дијалекат отишао даље од осталих наших дијалеката. Обично се то померање у њима наводи испред *р*, а овде и испред *в*“ (Белић 1999: 183). Примери са *цвр* налазе се и у: Видоески 1962: 83, Ћирић 1983: 51, Богдановић 1987: 127, Реметић 1996: 425–426, Ћирић 1999: 82, Марковић 2000: 87, Младеновић 2001: 262–263, Јуришић 2009: 104, Младеновић 2013: 119.

⁶⁴ У кумановском и горњопчињском говору јавља се једино *пч* (Видоески 1962: 83, Јуришић 2009: 102); Алексиначко Поморавље углавном познаје *пч*, ређе *ни* (Богдановић 1987: 121); у Понишављу и Лужници су забележени примери са *пч* и *ни* (Ћирић 1999: 84, Ћирић 1983: 52); запањски говор зна за *ни > пч*, али и *ни > и* (Марковић 2000: 88); у Гори и Гатњу је *пч* или *пч > ч*, у Гори и *ћеница* (Младеновић 2001: 259, Младеновић 2013: 119). Призренски говор познаје само упрошћену групу *пч*: *ч’еница* (Реметић 1996: 424).

⁶⁵ Призренски говор има *пт* и *пт > т* (Реметић 1996: 424). У говору Горње Пчиње није забележено *птица*, а са тим значењем користи се лексема *пиле* (Јуришић 2009: 102). *Пиле* се употребљава и у Лужници и Понишављу, али и *птица*, *тиче* (Ћирић 1983: 51, Ћирић 1999: 83). У Алексиначком Поморављу је забележено *пиле* и *птица*, не и *тиче* (Богдановић 1987: 125). У Запању је само *пт > т*, *тичићи* (Марковић 2000: 88).

⁶⁶ У Лужници и Понишављу (Ћирић 1983: 52, Ћирић 1999: 84) група *нс* се чува или африкатује (*псује*, *пцује*) у кумановском, призренском и гатњанском говору *нс* обично даје *пц* (Видоески 1962: 83, Реметић 1996: 424, Младеновић 2013: 123). У сврљанском, горњопчињском говору, говору Горе и Алексиначког Поморавља *нс* се редовно африкатује (Богдановић 1979: 36, Јуришић 2009: 103, Младеновић 2001: 258, Богдановић 1987: 121). У Запању се ова сугласничка група упрошћава (*сује*, *сета*) или африкатује (Марковић 2000: 88–89).

⁶⁷ Овакав облик забележен је и у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 115) и говору Црне Траве и Власине (Вукадиновић 1996: 102, али и *пчешићи*); у говору села Присјана среће се *пчешићи* (Милосављевић 2009: 437); у Понишављу је *пчешићи* и *пчешићи* (Ћирић 1999: 84).

1.3.13.1.3. Група *шк* може се чувати, али има примера и са африкатизацијом:

шк: *шкѐмбе* се надувало П; *шкѐмбе* оволико Ч;

шк > *чк*: само оној *чкѐмбе* Ц.⁶⁹

1.3.13.1.4. У групи *кћ* дошло је до упрошћавања:

кћ: два сина има и *ћерку* Рљ; Две *ћерке* има в Сл; дооди ву *ћерка* Ч; Викам на *ћерку* ми Ж; овај наша *ћерка* Ц; *Ўћу*, *ћерко* П; Три *ћерке* има Ж; Умрела *ћерка* на мајку и на татка П; *Ћерка* му је вратена Ж; *Ћерка* ни је умрела П; *Ћерко*, кад отидеш куде мұжа П; четири *ћерке* П.

1.3.13.1.5. Група *тк* остаје неизмењена:

тк: *ткaje* чэршафи Сз; много сам *ткала* Ж; о[д] тој конопље платно се је *ткало* П; оној њено *ткajено* П; *ткале* смо Ч; ће туримо поњаву *ткajену* П.

1.3.13.1.6. У сугласничким групама *гн*, *кл*, *жл* у вези са јатом обично долази до промена у: *гњ*, *кљ*, *жљ*. Код лексеме *гнездо* могу се јавити двојаке форме (*гнездо* и *гњездо*).

гн: Орлово *гнѐздо* М;

гн > *гњ*: голубово *гњѐздо* М; ене ву га *гњѐздо* Сл; не се *гњѐзди* П; *угњездила* се па не мрда Рљ;⁷⁰

кл > *кљ*: куде су *кљѐште* П; дај ми теј *кљѐште* Ц;⁷¹

жл > *жљ*: *жљѐбача* ниједна Ч; не се *жљѐби* Т; *ражљѐбило* се П.⁷²

⁶⁸ Само *пчела* среће се у кумановском, горњопчињском (Видоески 1962: 121, 149, Јуришић 2009: 102. *Пчела* и *чела* забележени су у: Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 125), Призрену (Реметић 1996: 424), Понишављу (Ћирић 1999: 83), Гатњу (Младеновић 2013: 119). Једино *чела* у Лужници (Ћирић 1983: 51). У Заплању је *чела* и *тшела* (Марковић 2000: 89).

⁶⁹ Двојако и у: Реметић 1996: 424, Марковић 2000: 89, Младеновић 2001: 259, У Алексиначком Поморављу је *чкѐмбе* (Богдановић 1987: 121). Код Белића стоји *шкѐмбето*, *шкѐмбаџини* (Белић 1999: 304, 305). Неизмењено (односно, *шкѐмбе* или *шћѐмбе*, у зависности од зоне говора) у Лужници и Понишављу (Ћирић 1983: 52, Ћирић 1999: 83).

⁷⁰ У говору Горе забележено је само *гнездо* (Младеновић 2001: 243). *Гњездо* у: Белић 1999: 255, Ћирић 1983: 52, Богдановић 1987: 119, Ћирић 1999: 84, Марковић 2000: 89, Јуришић 2009: 103. *Гнездо* и *гњездо* у: Видоески 1962: 63, 103, 108, Реметић 1996: 424–425.

⁷¹ О овој групи проф. Реметић наводи да „због изједначавања *љ* и *л* испред предњонепчаних вокала немогуће је одредити да ли асимилативним путем раније *кл* > *кљ*“ (Реметић 1996: 425).

1.3.13.1.7. У групи *тл* (< *тл*) дошло је до дисимилације те се редовно чује *кл*: *клуче*, *клучана* (в. више у т. 1.2.5.2.).

1.3.13.1.8. До дисимилације дошло је и у следећим сугласничким групама:

мн > *мл*: *неје млого врућина* ГД; *Млого убава паприка* Ж; *млого убава* Ж; *млого ги има* Љ; *Зоре ми је чувала Нате млого* П; *млого се љутија* Ч; *млого га чува* П; *млого мука* П; *млого лоше* О; *млого лошо* Сз; *млого године је прошло* О; *биволице млого масло* су имале Ж; *млого је тешак* П; *млого била убава* П; *млого убава* П; *млого убав сир* ГД; *немаше млого гужва* ГД; *млого чекамо* ГД; *млого је тешак* П;

*мно*го ме нервира П; *мно*го мало М;⁷³

гњ > *гл*: *мене ми глетава* ГД; *све ми се зглетави* П;⁷⁴

гњ > *гм*: *гмечив* га Љ; *нагмечимо* га добро П.

1.3.13.1.9. Група *гњ* < *гн* налази се у глаголским облицима:

па се *гњете* у тебе, *гњете* Ч; *гњетев* паре у уста Ц; *нагњело* се пот шпорет Сл.⁷⁵

Упрощавање групе *гњ* обично се дешава у ојкониму *Гњилане*:⁷⁶

били су у *Гилане* ономат ГД; из *Гилане* Рљ; накуд *Гилане* Ч; под *Гилане* је Н; у *Гилане* доктори не могли да га спасив Ж; на тамо је *гиланско* Н;

⁷² Више у: Пецо–Милановић 1968: 76, Реметић 1985: 183–184. *Жлеб* и *жљеб* у: кумановском (Видоески 1962: 61, 138, 250, 251), заплањском (Марковић 2000: 89); *жљеба* у горњопчињском (Јуришић 2009: 103); *жљеб* у Лужници (Ћирић 1983: 52), Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 120), Понишављу (Ћирић 1999: 84); у призренском је *жгл'езда* (Реметић 1996: 425).

⁷³ Дисимилацијом настала група *мл* у *млого* широко је распрострањена појава: Белић 1999: 185, Богдановић 1979: 53, Ћирић 1983: 53, Богдановић 1987: 123, Реметић 1996: 425, Вукадиновић 1996: 116, Марковић 2000: 89, Младеновић 2001: 250, Јуришић 2009: 103, Видоески 1962: 88; Јовић 1968: 69, Пецо–Милановић 1968: 283, Симић 1972: 198, Реметић 1985: 184, Бошњаковић 2008: 209.

⁷⁴ О односу *гњецав* : *глетав* више у: Јеремић 1963. *Глетав* се среће у: Видоески 1962: 30, 111, Реметић 1996: 435, Марковић 2000: 89,

⁷⁵ Овако и у другим говорима: Белић 1999: 179, Реметић 1996: 425, Ћирић 1999: 85, Младеновић 2001: 251, Видоески 1962: 62.

⁷⁶ Етници су: *Гиланец*, *Гиланка*, *Гиланци*. Албанска варијанта овог ојконима је *Gjilan*. Ово место се спомиње у једној повељи кнегиње Милице и њених синова Стефана и Вука као **Гњивлине** (у делу повеље где се говори о сведоку под именом **Радивон** из овог места) и **Гњилине** (у делу повеље где се говори о међи села Ливоча поред Гњилана). В. Monumenta Serbica: 263, 264, Новаковић 1912: 408, Даничић 1863: 211.

али се и чува: они идоше у *Гњиlane* Рљ; дава ву две *гњиле* крушке П; ја ги волим онeј *гњиле* Рљ.⁷⁷

1.3.13.1.10. Група **ст** налази се у лексеми *стап* (в. 1.3.11.5.).

1.3.13.1.11. Група **цр** изговара се у лексемама *црн*, *црвен*, *црево*, *црешња*, *црљив*:

жљуна има онуј *црну* капу П; има *црвено*, *црно* на главу тај жљуна Ц; немање *црно* Сл; да качим *црнило* П; у *црнину* Љ;

берем паприку *црвену* Ц; овој *црвено* Ч; с боју *црвену* П; *црвени* јајца и лук П; *Црвеница* ги зовемо М; *Црвена* река Р; *нацрвенив* се образи П; ноге све *поцрвев* П; образи, *уцрвенија* се П;

от слeпо *црево* П; *црева* истури повраћајећи Т;

имала је једна *црешња* Ч; качија се у *црешњу* Ж;

црљиве јабуке Рљ; *црљиве* су Сз; овај *црљива*, овај неје П; *уцрвљило* се Ц (в. т. 1.3.2.4.).

Сугласничке групе у медијалној позицији

1.3.13.2.0. У медијалним сугласничким групама може доћи до одређених измена, асимилативног или дисимилативног порекла, али се неке и чувају.

1.3.13.2.1. Групе *стр* и *см*:

стр : **штр**: в. т. 1.3.11.6.

см : **шм**: опери на *чeсму* П; па неје имало *чeшма* Н; затeгни гу *чeшму* Ч; после *чeшму* Јанузову Н; *чeшму* гу после *правише* Н; немамо *чeшме* Т; тој они правив *чeшме* П.⁷⁸

⁷⁷ *Гњиле* и у: Белић 1999: 179, Богдановић 1987: 119, Реметић 1996: 425, Тирић 1999: 85, Младеновић 2001: 251, Јуришић 2009: 103 (али: *гнетешемо*), Видоески 1962: 62 (чак и: *гњој*).

⁷⁸ Према Младеновићу (2001: 253) овде је сачувана изворна група *шм* из турског облика *шеште* (Шкаљић 1966: 172).

1.3.13.2.2. Група *nc* може се чувати, али има примера са африкатизацијом:

nc: *липсѹје* стока П; *ѹзме тѣпсију* Ч; такој *тѣпсију* стави Сл; *ће гу калейше тѣпсију* П;

nc > *nc̣*: *липцало* куче Ж; *липијује* једно по једно Т.⁷⁹

1.3.13.2.3. Асимилацијом су измењене следеће групе:

мљ > *мњ*: једно *земљано* П; па се *пече* у *земљано* М; од онија *земљани* Ч.⁸⁰

али се и чува: *бела зѣмља* као *крѣч* Н; *ђеренљива зѣмља* О; *зѣмља* је *ђеренђива туја* О; и *сѣк* има *зѣмља онамо* Н; *наша зѣмља* Ч; *нема зѣмља* Ц; *одокле тај зѣмља толко* Н; па *Бела зѣмља* друго је Н; *несам имаја зѣмљу* Ц; *имали смо си зѣмљу* Рљ; *тој су ђеренљиве зѣмље* О; *земљано* П, Ц.⁸¹

1.3.13.2.3.1. Група *вњ* може се чувати (*плѣвња*), а може доћи и до регресивне асимилације *вњ* > *мњ* (*плѣмња*). Има потврда декомпоновања сонанта *њ*, те ће се јавити сугласничка група *мј* (*плѣмја*):⁸²

вњ: *плѣвња* П; *свѣ* је *там* у *плѣвњу* Т;

вњ > *мњ*: па у *плѣмњу* П; *горе* је *била плѣмња* Сл;

⁷⁹ И у другим ПТ говорима најчешће долази до африкатизације *nc* > *nc̣*: Ћирић 1983: 52, Богдановић 1987: 120, Реметић 1996: 427, Ћирић 1999: 90, Младеновић 2001: 258, Младеновић 2013: 123, Видоески 1962: 83. Углавном *липсала* и *тѣпсија* у говору Црне Траве и Власине и горњопчињском (Вукадиновић 1996: 105, Јуришић 2009: 105). У Запаљу се срећу облици са *nc* > *vc*: *тѣпсија* и *ливсала* (Марковић 2000: 90), али има и ликова: *липса*, *тѣпсија* и *тѣпсија*. Група *vc* јавља се у неким јекавским говорима, док у већини источних штокавских говора *-nc-* > *-nc̣-* (Павловић 1968: 86).

⁸⁰ Шире о распрострањености ове појаве у призренско-тимочким и косовско-ресавским и македонским говорима у: Младеновић 2001: 248. Промена *-мљ-* > *-мњ-* (*-мј-*, *-м-*) среће се и у говорима Шумадије (Реметић 1985: 189, Бошњаковић 2008: 215).

⁸¹ У ПТ говорима обично долази до тројакѣ ситуације у вези са групом *-мљ-* у *земља*: она се чува, асимилацијом прелази у *-мњ-*, или још даље дисимилацијом у *-вњ-*. *Земља* у: Реметић 1996: 427 (*земл'а*), Ћирић 1999: 87, Јуришић 2009: 105. *Земња* у: Белић 1999: 182–183, Ћирић 1983: 53, Богдановић 1987: 119, Реметић 1996: 427 (*земња*, *земн'а*), Ћирић 1999: 87, Марковић 2000: 92, Младеновић 2001: 248 (*земн'а*, *земна*), Јуришић 2009: 105, Младеновић 2013: 120 (*земн'а*), Видоески 1962: 86 (али: *земњак*). *Зевња* у: Белић 1999: 182–183, 185, Ћирић 1983: 53, Вукадиновић 1996: 107, Ћирић 1999: 87, Младеновић 2013: 120.

⁸² У вези са примерима *Дѣмњан*, *Неродимња*, *тѣмњан* из призренског говора, проф. Реметић подразумева да је најпре *-мј-* > *-мљ-* (Реметић 1996: 427).

мъ > *мј*: *има плѣмја* Н; *има плѣмја*, и *бунѣр има* Ц; *једна плѣмја* је *имала сламена* Сл; *темѣл има на плѣмју* Ц.⁸³

1.3.13.2.3.2. Срећу се облици *шушљак* и *шушјак*:

да *однесем онѣј шушљак* П; *однесе шушјак* П; *шушјак има да је исечен* Ч.

1.3.13.2.3.3. Супротно овоме, према *тамјан*, може се чути и форма *тамњан*:

имаш ли тамњан Ч; *он си носи тамњан* П; али и: па *ги стављам овѣј тамјан* на *гушу* П; *с тамјан* *закади* Љ.⁸⁴

1.3.13.2.3.4. Група *мт* > *нт*: *кој ће панти* Ч; *кој е запантица* Б; *тој несам запантила* Љ;

али се и чува: *ич не памтим* П; *памтиш ли ги фамилије* Р; *свѣ памту из детињство* Сз; *несам запамтила* Ж;⁸⁵

1.3.13.2.3.5. Група *тм* > *тн*: *ће отнем* од *некога* П;⁸⁶

али се и чува: *отнем мотке* и на *једнога* и на *другога* Ц; *отиде да гу отме* Ц;

1.3.13.2.3.6. Група *зм* > *зн*: *узнем ги ја* Св; а *ја да узну кашѣку* Сл; да *узнеш* *једно одело* П; *неће да узнеш* Б; *тѣше туђу чашу да узнеш* О; *пошто-зашто да узне* ГД; само *узне*

⁸³ У кумановском говору налазимо односе сличне претходно наведеним: *тамјан/тамњан*, *римљани/римњани/римјани*, *Дамњан/Дамјан* (Видоески 1962: 81). Облик *плѣмја* није забележен у другим призренско-тимочким говорима, па ни у кумановском (в. Белић 1999: 182, *племња*; Видоески 1962: 80, *плевна*, *плевње*, *племња*; Богдановић 1987: 97; Реметић 1996: 426, *пл'емња*; Марковић 2000: 92, *племња*; Јуришић 2009: 95, *племња*, *плевња*, *плевне*).

⁸⁴ У вези са *-мј-* у *тамјан* Младеновић (2001: 248) оставља могућност трага црквеног облика.

⁸⁵ В. Симић 1972: 180, Реметић 1985: 187. Младеновић (2001: 250) објашњава да се у говору Горе облици са *-мт-* (*памтим*) одржавају због семантичке везе са *памет*, *паметујем*. У призренском је чешће *памтим* (Реметић 1996: 427). Чешће са *-мт-* > *-нт-*: Видоески 1962: 83–84, Ћирић 1999: 87, Јуришић 2009: 106. Само са изменом *-мт-* > *-нт-*: Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 119, Вукадиновић 1996: 105, Марковић 2000: 92, Младеновић 2013: 121.

⁸⁶ Исто и у: Реметић 1996: 427, Вукадиновић 1996: 105, Ћирић 1999: 87, Марковић 2000: 184, Јуришић 2009: 105, Видоески 1962: 83. Овакве измене односе се на глаголе сложене од *ѡти* (*ѡзѣти*), који су *-н-* уместо *-м-* добили аналогијом према другим глаголима као што је *почети* : *почнем* (Белић 1999: 321).

папири Ц; *узне* па ме грабне П; *узне* ферече П; они после *узнев* ги гу О; *узни* од овога Рљ; *узни* си га Љ; *Узнете* кафу пиће Ж; *заузне* кућу ГД;

али се и чува: можете ли тој да *узмете* ви О; несу смели да га *узнев* од њи П.⁸⁷

Упрошћавање групе *зн* испадањем *з* у овом глаголу долази само код обраћања деци: *узни*, *уни* бабе, *уни* П.

1.3.13.2.3.7. Групе *чн* и *шн*:

чн > *чњ*: тој ми је *деверичња* П; *узед* *сестричњу* моју Ч.⁸⁸

шн > *шњ*: има *лешњаци* Ч.⁸⁹

1.3.13.2.3.8. Регресивна асимилација јавља се у групи *вн*:

вн > *мн*: *гомно* једно Рљ; *гомна* ће ми се напијете П; *с гомњи*ву мотку П; *одамна* је умрела ГД; *одамно* је тој било Сз; кој ће памти, тој *одамно* Ц; *одамначка* сам правила П; ја несам месила, божима, *поодамначка* ГД; док *сџмне* Ц; још неје *сџмнало* П;

али и: у *говна* до гушу ГД; *одавно* је било П; *одавно* је дошја П; *одавно* је умреја ГД; *одавно* су одадене О; тој *одавна* Н.⁹⁰

1.3.13.2.3.9. Група *мн* чује се у: *гумно* П, Б, Св, Љ, Ч, Ц; *гумно* је горе Сл; туј е било *гумно* Ч; кад се *стџмни* Љ; *стџмнило* се М.⁹¹

⁸⁷ В. Симић 1972: 179, Реметић 1985: 191.

Увек *узне* у: Богдановић 1979: 92, Богдановић 1987: 207, Вукадиновић 1996: 106, Ћирић 1999: 87, Марковић 2000: 92, Видоески 1962: 83. Најчешће *узне*: Јуришић 2009: 105. *Узне* или се *зн* упрошћава испадањем *н*: Реметић 1996: 427, Младеновић 2013: 118–119, што се среће и у: Реметић 1985: 340–341, Бошњаковић 2008: 216.

⁸⁸ Исто у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 120) и кумановском говору (Видоески 1962: 251). У призренском: *сестричња* и *сестришња* (Реметић 1996: 196). Код Белића само *-на*: *деверична*, *сестрична*, *шуриична* (Белић 1999: 266).

⁸⁹ Исто и у: Белић 1999: 74, 257 (*лешњеци*), Богдановић 1987: 120, Реметић 1996: 454, 457 (*л'ешњице*), Марковић 2000: 119, Младеновић 2001: 253 (*лешњици*), Видоески 1962: 97.

⁹⁰ В. Реметић 1985: 188. Форме са *-мн-* < *-вн-* и у: Белић 1999: 182, Ћирић 1983: 53 (у зони II), Богдановић 1987: 119, Реметић 1996: 426, Марковић 2000: 92, Јуришић 2009: 104–105, Младеновић 2001: 249, Видоески 1962: 80.

⁹¹ Група *-мн-* обично је стабилна и у другим говорима: Ћирић 1983: 53 (у зонама I^б и II), Реметић 1996: 428, Ћирић 1999: 87 (у зони II), Марковић 2000: 92, Младеновић 2001: 250, Јуришић 2009: 106, Видоески 1962: 88.

1.3.13.2.4. Дисимилација се препознаје у следећим примерима:

тљ > кљ: једну *пекљу* П; не се *пекљај* Љ; *затекља* се Ч;

али и: *пѣтља* се у нешто што не разуме Сл.⁹²

мб > нб: дај неку *бонбону* Б; *бонбоне* да купим ГД;

али и: неке *бомбонке* П; *бомбонче* бабино Ж.⁹³

цл > цк: на *цуцу* му давам Сл,⁹⁴

али и: неће на *цуцу* П.

1.3.13.3. Упрошћавање сугласничких група приметно је у следећим примерима:

вљ: О овој групи било је речи у поглављу о сугласнику *в* (т. 1.3.2.4.).

нс > с: дођев *испектори* Б; финансиски *испектор* П;

гн > н: *дине* се како вампирче Ж; не мож да се *дине* от кичму О; *динало* се само Т; *дина* се рано Ц; *династе* ли се П,⁹⁵

дс > с: не *пресѣдник*, кнез П; *пресѣдник* је Сз,⁹⁶

сц > ц: подгрѣје, *ицѣди* га и у најлон ГД; главу ће ни *ицѣпи* П; *ицѣпи* ми се кеса П; *ицѣпило* се Т; он ву *ицѣпија* футу П; то је од *ицѣпену* футу П;

шч > ч: у *бачу* Н; *Баче* смо садѣли Ц,⁹⁷

⁹² Дисимилациона измена *-тљ-* > *-кљ-* и у: Белић 1999: 182, Богдановић 1079: 43, Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 123, Реметић 1996: 428, Ћирић 1999: 88, Марковић 2000: 92, Младеновић 2001: 252, Видоески 1962: 88. Појава је позната и у другим говорима: Јовић 1968: 76, Вујовић 1969: 208, Симић 1972: 200, Реметић 1985: 194, Бошњаковић 2008: 218.

⁹³ В. Симић 1972: 180.

⁹⁴ Овакав лик забележен је и у: Марковић 2000: 93, Милосављевић 2009: 442.

⁹⁵ Овако и у: Младеновић 2001: 242, Младеновић 2013: 118 (ди^гне), Видоески 1962: 89.

⁹⁶ Исто у: Ћирић 1983: 54, Богдановић 1987: 129, Реметић 1996: 451, Ћирић 1999: 90, Марковић 2000: 64, 114, 116.

⁹⁷ Овај облик би се могао посматрати и према изворној турској речи *bahçe* (Шкаљић 1966: 123). В. Марковић 2000: 93. Проф. Младеновић наводи примере *бајча* и *бојча* (из говора Гатња, централне зоне Косовске котлине, Витине, Новог Брда, Жегре, Цернице и Косовске Каменице) чији настанак објашњава губљењем гласа *х* из турских ликова *bahçe* и *bohça* (Младеновић 2013: 120).

али и: да ва̀димо ба̀шчу П; ба̀шчу не́сам сади́ла Ч; пропасти́ло ми се све́ у ба̀шчу Ж;
ту́ј преко њего́ву ба̀шчу Ц; це́л дѐн по ба̀шчу П; бли́зу до ба̀шче Т;

нтн > *тн*: мо́жда ће је *интереса́тно* О;

кв > *к*: да исече́ш једну́ бу́ку О; бу́ке има́ го́ре Љ;⁹⁸

ст > *с*: У именици *болест* дошло је до упрошћавања финалне сугласничке групе *ст* губљењем *т*, што се пренело и на плуралски облик (в. т. 2.1.1.2.5).

ти́ја бо́леси Ч; ко́лко бо́леса́ има́м П.⁹⁹

1.3.13.5. Аналогijом су настали и облици *болесан* и *посан* у м. роду без сугласничке групе *ст*:

бо́лесан је би́ја Ч; та́тко му је бо́лесан П; је́ди, по́сан је Љ.

1.3.13.6. У групи *нк* може доћи доћи до редуковања *н*:

то́ј су Зво̀кови де́ца Љ; или Ве́лика сѐка Н; сѐка ве́лика Н; код ку́машѝку Ж;
гостѝке, гостѝке Т; што́ је сла́тка печѐка Ц.

Судбина финалних консонантских група

1.3.17.1. У вези са сугласничким групама у финалној позицији могу се издвојити само примери са *-ст* и *-зд*, где долази до упрошћавања и то испадањем крајњег гласа.

-ст > *-с*: бо́лес не кра́си П, Ч, Ц; не́ки бо́лес Ж; то́ј вре́ме куде́ бо́лес О; голѐм го́с Ц;
не се ба́ња кр́с сѐг О; па ги ста́ви у кр́с Н; ста́вим ли́с копу́с П; преко мо́с Љ; па има́ле смо
мо́с дрвен, обичан О; ће напра́вив не́ки па́кос Ч; ко́ј о́ће да у́зне при́чес О; на ко́ј пр́с Н; на
ма́л пр́с Т; на ове́ј одозго́р се спушти́ја те́чнос П; али једѐн ча́с, једну́ ка́фу да ву бе́ше
одне́ла П; а́лкохол деведѐс пѐт милилитра, чи́с П; ста́рос, де́те Н;

⁹⁸ У облику *буке* заправо се ради о чувању старине: *вукът*. В. Богдановић 1979: 45, Ћирић 1983: 54, Реметић 1996: 398, Вукадиновић 1996: 117, Ћирић 1999: 90, Младеновић 2001: 244, Милосављевић 2009: 443, Видоески 1962: 142.

⁹⁹ Овакав множински облик са упрошћеном групом *ст* забележен је и у говору Алексиначког Поморавља (Богдановић 1987: 128).

У прошћавање сугласничке групе *-ст* често се дешава код бројева:

шѐс године Сл; *шѐс* године-седам су се тужили М; *шѐс* комада Љ; *имаше пе-шѐс* овце Ц; *пе-чѐс* метра Сл; *ја сам останѐја шѐс* године без мајку Сл; *шѐс* динара Б; *деведѐ шѐс* године Сз; *дванѐес* деѐца П; *седоше до пола двѐнаес* П; *двѐста двѐнаес* рѐвно П; *петнаес* љѐаде П; *петнаес* сам копаја Сл; *три и петнајес*, и *двајес* Ц; *пе-шеснаес* родила Т; *седамнаес* љма М; *осамнаес* месеца Р; *осамнаес* љѐаде Т; *имаја деветнаес* године Ц; *он деветнајес* године љма Ж; *дваес шѐс* М итд.

Код броја *шест* забележила сам губљење читаве финалне групе: *ше-ше* чѐтри, *неће* да се јѐви Ц.

-зд > -з: *једѐн грѐз* П.

1.3.17.2. У неким случајевима може доћи до промене звучности (соноризација или десоноризација) финалног сугласника из некадашње сугласничке групе:

-зд > -з > -с: *води ги квѐчка сви петнајес*, *грѐс* ги *води* („свих петнаест пилића као грозд“)П.¹⁰⁰

1.3.17.3. Именица *маз* финални глас *з* добила је према глаголу *мазати*:¹⁰¹

ће ти направим маз П; *маз* маза Ч.¹⁰²

1.3.17.4. Мада не тако често, може се чути и:

љсту могућност љма П; *ѐна љма моѐст* П; *љмав прѐдност* П; *дѐте петнаест* године Р; *шѐснаест* пѐт до *осѐмнаест* П; *осѐмнаест* године Ц.

¹⁰⁰ Облик *грѐс* (< *грѐз* < *грѐзд*) у наведеном положају неочекивано има беззвучени глас испред звучног *з*, што се можда може објаснити паузом у говору. Бошњаковић наводи примере чувања два иста сугласника у сандхију када постоји пауза иза првог гласа (Бошњаковић 2008: 211).

¹⁰¹ В. Ћирић 1983: 50. Исти облик и у: Реметић 1996: 416, Вукадиновић 1996: 119, Марковић 2000: 97, Милосављевић 2009: 446, Младеновић 2013: 130, Видоески 1962: 93. У пчињском говору је *мас* (Јуришић 2009: 114, 115).

¹⁰² Исти облик и у: Реметић 1996: 416, Вукадиновић 1996: 119, Марковић 2000: 97, Милосављевић 2009: 446, Младеновић 2013: 130. Негде је забележено *мас*: Белић 1999: 191, Стевановић 1950: 83, Јуришић 2009: 114, 115. У *Говору Сретечке Жупе* налазимо *маз* (Павловић 1939: 159), *мас* (Павловић 1939: 131), *маз^с* (Павловић 1939: 174); у Гатњу *маз^с* и *мас* (Младеновић 2013: 135); у кумановском је *маз^с* (Видоески 1962: 93, 145).

1.3.17.5. За финалне сугласничке групе *-жд*, *-шт* (*дажд*, *пришт*) немам потврда и то се може објаснити речима проф. Марковић (2000: 97): „Неке од ових лексема нису у духу народног ГЗ и до њих се може доћи тек на посебно инсистирање, док је последња (*дажд*) изашла из употребе [...]“⁴. Ипак, чини се да је једна од њих (*пришт*) у прешевском говору доживела преобликовање: *са̀д му ка̀о пр̑ша* П.

С а н д х и

1.3.14.0. У сандхију може доћи до испадања сугласника или до њиховог једначења по звучности.

1.3.14.1. Некада је пре испадања најпре дошло до неких других фонетских измена: до асимилације по звучности према сугласнику са почетка речи која следи, а пре тога, на неким местима, и до упрошћавања сугласничке групе. Преглед грађе биће дат према сугласнику који се губи.

в: *нѐће[в]* *ве сна̀шке* Ч;

г: па *та̀[г]* *гу сѐче* П; *шл̀о* *гу бѐше* *фатѝја* ГД;

д: *има̀ја рѐ[д]* *да га ишколу̀је* Ж; *Он има̀ја рѐ[д]* *та̀тко ги* Ж;

испо̀ *то̀ј нѐ* *ти призна̀јев* П;

а ка̀ *ће гу фа̀ти* П; али *ка̀* *да се дигнем* П; *го̀ре пу̀цке ка̀* *ти пу̀цкав ова̀ко* П; *јед̀он д̀он ка̀* *ће до̀ђе* Л; *ка̀* *ду̀ва вѐтар* Б; *ка̀* *ће до̀ђеш тѝ* Ч; *ка̀* *ће вѝди* Сз; *ка̀* *ће га гра̀бне* П; *ка̀* *да по̀ђе* Ц; *ка̀* *до̀ђе во̀з* Рљ; *ка̀* *те он га̀зи тѐбе* П; *ка̀* *ће ги уштѝркамо* П; *ка̀* *ће ко̀љемо свѝње* П; *ка̀* *ће се испатра̀ви* П; *овџ̀* *ка̀ дола̀зи* П; *овѝја Шипта̀ри ка̀* *до̀ђев* Ж; *ра̀дници ка̀* *до̀ђев* Ч; *Ускр̀с ка̀* *до̀ђе* П;

кр̀чма ко̀[д] *тѐбе* Ц;

жѐна на мо̀јега бра̀та о̀[д] *чѝчу* Ч; *о̀[д]* *Бо̀га ће гу на̀ђе* Т; *о̀[д]* *д̀нови на са̀ти* Сл; *о̀[д]* *тѐј ли со̀к о̀ђеш* Ж; *о̀[д]* *тѝл* Сз; *о̀[д]* *то̀ј ко̀но̀пље* *платно се је тка̀ло* П; па *о̀[д]* *тѐј на̀ше* Сз; *с њѐну ба̀бу о̀[д]* *та̀тка је сѐстра* П;

жмијев *пре[ð]* телевизор Т; тој е *но[ð]* Трнаву Н;

сə[ð] дигна руке П; камен *сə[ð]* куде вадив Н; *сə[ð]* дигна рúке П; *сə[ð]* ће оре Сз;
сə [ð] ће га фрљим П; и *сə[ð]* га зóвев Кóдра свињска Н; а, *сə[ð]* ће ги кажем Р;

з: *бе[з]* женско кућа неје Сл; *бе[з]* зúби нема ништа П; *и[з]* Сурдулицу што су дошли Р; после брát ми дође *и[з]* Зёмун П;

тражим тај *ма[з]* за вене П;

ј: *да[ј]* једно малецко П; *та[ј]* још је жив Љ;

л: *жа[л]* ли ти је за нешто О;

м: *даде[м]* му П; *да[м]* му моје панталóне Сл; псује: *јебе́* му све П; Ја *са[м]* му казаја Ж;

с: па било ти је *ше[с]* зáрез осамдесет Рљ; *ше [с]* сина Ч; до пола *једанае[с]* седóмо ГД; ја *деведé[с]* шéсте искочи М; *трие[с]* су испали óдма П; *деведé* шéс гóдине Сз; из *ноја[с]* сам ги пуштила Ц; *сə[с]* стапче П; *сə[с]* свекрву је живела Б; *сə[с]* штаке одеше Ж;

ш: *Ви[ш]* што се гáли Ж; *Ви[ш]* што су дóбре П; *зна[ш]* што ми викаја Сл.

1.3.14.2. Једначење сугласника по звучности у сандхију десило се у следећим случајевима:

г > к: *Бóк* си знаје Св; *бóк* ти знаје Љ; има *сəк* пекара, отвори́ли ГД; и *сəк* су туј направиле куће О; како *сəк* се сећам П; неје како *сəк* модерација Сл; *сəк* си има што трéба Сз; *сəк* ће седнем Т; *сəк* ће пишемо Р; и *тəк* смо дошле О; па *тəк* праеше се рабóта Ж; све се делило *тəк* П;

ð > т: блато је *испот* село Ц;

кəт беву ишли ГД; *кəт* се залепи пегла Ч; *Кəт* ће се развикав Ж;

от крај си је такој Сз; дођоше *от Прешево* ГД; ко̀мпот *от* кру̀шке П; *от* ко̀га смо купи́ли М; *от* пр́ви пу̀т про̀сек М; *от* се́мке чо̀рбу напра́ви Т; *от* сле́по це́во П; тргна́ја се *от* па́мет Љ; чо̀рба *от* сли́ве зеле́не П;

пот ову́ј ку́ћу о́дма ту́ј ГД; *Пот* шпо̀рет ако су Ж;

прет ку́ћу Љ; *Прет* по̀рту и́скочи једџпу̀т Ж;

сџт ће га уте́пам Ц; *сџ^m* ће ви́димо П;

стави́ не́што на *срет* ку́ћу П; што́ је у *срџт* се́ло Ц;

ж > *ш*: ти ду́шу не мо̀ж^ш да му оно́диш ГД; не мо̀ш се одџлимо Ц;

з > *с*: *Бес* пензи́ју ме о́стави Ж;

Бо̀бе *ис* Прешево Ц; Зо̀рица *ис* Це́р Н; *ис* Тре́јак Н; *ис* Цр̀ни Вр̀ Р; ма́јка ву је *ис* Кли́новац П; на *ис* којо́ су се́ло Н; пола́же *ис* то́ј П; су̀тра при́јемни пола́же *ис* то́ј П;

с > *з*: *з* дебели П; *сџз* Дејана Сл; *сџз* Димитри́ју Сл и сл.

Асимилација и дисимилација сугласника

1.3.15.0. Сугласници у додиру могу се изменити једначењем, а у неким случајевима једначење се парадигматски преноси.

1.3.15.1. Једначење по звучности забележила сам у следећим примерима:

б > *п*: *Гро̀пска* доли́на ли Н; *зупче* П; ситни *зупчики* Ц; куде *Целолџци* у авли́ју П;

џ > *т*: сал једну́ *џутку* (*џуд* + *-ка*) П; једемо *џутке* Ч; сџд *отпо̀ново* Б; не́го *потплџтив* Шипта́ри О; ма́јку му, *отсџди* О; *потсџћа* ме како́ смо трпџли за ле́б П; *Потсџћа* те на ти́ја да́нови П; све́, све́, све́ ме *потсџћа* П; чо́век ка̀д се *потсџти* Ц; *потси́рим*, оцџдим ГД; *потси́рила* сам си́рење П.

Након испадања полугласника у предлогу *сџ*, сугласник *с* испред *б* прелази у свој звучни парњак:

c > z: да *збѐрем* вѐш ТР; па *збрá* Ж; *збѐри* тој П; ја ги *збира́* Ц; али не ги *зби́рам* крајке П; *зби́рам* ги теј ко́ске за куче Т.

1.3.15.2. Аналогијом према асимилативним изменама које су се десиле у женском или средњем роду придева развили су се исти гласови и у мушком роду неодређеног вида:

ж > ш: млого је *те́шак* П; *те́шак* живот Сз; *те́шак*, једвај га динамо П;

з > с: *ни́сак* ву је, не мо́ж дофа́ти Т;

д > т: *ре́так* ми је испáја П; *ре́так* сок му напра́ви Т; бѐш је *сла́так* Рљ; трѐба га разрѐдим, *сла́так* П;

1.3.15.3. У облицима *послеђањ* и *сређан/сређањ* најпре је дошло до асимилације *дњ > љњ* у формама средњег и женског рода да би се то аналогијом проширило на м. род (в. и т. 2.3.1.1.2.).¹⁰³ У неким случајевима је, након овог поступка, дошло до даљинске дисимилације *њ > н*.

послеђањ је дошја Ч; он ги је *сређањ* П; он ги је *сређањ* П онџ *сређан* рид О.

1.3.15.4. Даљинска асимилација препознаје се у следећим примерима:

прегорела ми *релна* Ж; стави у *релну* Т; укључи *релну* П;

шангарѐпа П, Т, Ц, Ч.

Африкатизација

1.3.16. Африкатизација није тако честа у говору Прешева. До ње углавном долази у сугласничком споју, док је самостално африкатизовање једног сугласника реткост. Појаву сам препознала у следећим примерима:

лица́ло куче Ж; *ли́пче* П, Ж, Сл; има ли *пѐнсију* Ч; *пчени́ца* Ж, Сл; *пче́шки* питања П; неку *спорџку* школу П; по *Хрџацку* П; *белеџише* по десет дубице Сл; питува́ше ме *инџињѐри* Н; после дру́ги *џандари* Сл;

¹⁰³ В. Видоески 1962: 82–83, Марковић 2000: 96. Проф. Богдановић говори о утицају облика типа *пређашњи* и *садњи*, према којима се аналогијом развија неодређени вид (Богдановић 1979: 69, Богдановић 1987: 175). О месним и временским придевима одређеног вида на *-њи* и развоју облика неодређеног вида на *-њ* исто и у Младеновић 2001: 369.

али и: Бес *пѣнзију* ме остави Ж; *псуваја* ву мајку српску О; такој *тепсију* стави Сл (више примера у т. 1.3.13.2.2.).

Десоноризација

Иако се прешевски говор налази на подручју погодном за утицај македонског и албанског језика, до тога није дошло ни у случају појаве обезвучавања сугласника на крају речи (уп. са т. 1.3.3.0., 1.3.11.9., 1.3.8.0.; в. Реметић 1996: 443, Јуришић 2009: 114). У мојој грађи нашли су се примери са десоноризацијом, али не у великом броју:

б > п: тури једџн *лѣп* под мишку Ц; у грнац замеси́ла *лѣп* мумурузан П;

џ > т: и гледали смо телевизор на *зи́т* Т; *испот* ову́ј ку́ћу одма ту́ј Рљ; и *напрѣт* не́си гу пи́ја Сл; де́ца и па́ре *ни́кат* не́је до́ста Ц; били су у Ги́лане *онома́т* ГД; у тѣ́ј *рѣт* Ж; на *ри́т* онде́ка Сз; у Но́ви *Са́т* има ГД.

з > с: *пѣрес* пла́ћа Сз; во́ди ги ква́чка сви́ петна́јес, *грѣс* ги во́ди П (в. т. 1.3.17.2.).

Метатеза

1.3.19.0. У прешевском говору примери са метатезом одговарају ситуацији у другим ПТ говорима. Јављају се облици који су већ познати.

1.3.19.1. Метатеза сугласника

1.3.19.1.1. У општој заменици *све* стање није необично, дакле, са метатезом:

од *свѣ* Ц; ће исече *свѣ* Р; *сви* су повѣзани М; *сваки* дџн О; *свак* дџн Т; сџд *свако* дѣте О; *свако* ју́тро П итд.

1.3.19.1.2. Наредни примери говоре о променама у групама *зј*, *јр* и *сј*:

1.3.19.1.2.1. Група *зј > јз*:

она отишла горе у *ло́јзе* ГД; ви́камо га *Ло́јзе* Н; Узунско *ло́јзе* Ц; не́ма *лојзи́ња* Т; *лојзи́ња* је имало Сз; имали су виногради, *лојзи́ња* П; не́ма *лојзи́ња* Т; *Лојзи́ња* М, О, Рљ; Чеклички *лојзи́ња* М;

сас *грѣјзе* Т; пу́нив ни сукњичики сѣс *грѣјзе* П; бра́ли *грѣјзе* ГД и сл.

1.3.19.1.2.2. Поред облика *грожзе* може се чути и форма без метатезе: брали смо *грозје* ГД.

1.3.19.1.2.3. Група *зј* у придеву *козји* метатезирала се једино у топонимима, не и ван тога:

Којзак М, Т; *Којзи дол* Т;

али: *козје* млéко П, Ч, Ц.

1.3.19.1.2.4. Група *јр* остаје неизмењена (тур. *Vayram*, Шкаљић 1966: 114): *Бајрам* њихов Ц; на дэн *Бајрам* Н; сэд ги је *Бајрам* П.

1.3.19.1.2.5. У именицама *гвожђе* и *класја* није дошло до метатезе.

маказе за сечење *гвожђе* Ц; све неки *гвожђа* по авлију Сл; скувамо и *класја* ГД.

1.3.19.2. Метатеза у групи сугласника и вокала

1.3.19.2.1. У лексеми *пладне* препозаје се метатеза ликвида:

до *пладне* Ц; Алиђерско *пладниште* Сз, Длэго *пладниште* Сз, *Пладниште* Н, Св.

1.3.19.2.2. Од основе *краљ* настао је топоним: *Карљевац* Св.

1.3.19.2.3. Група *ур* > *ру*: правимо *трушију* П; *трушију* смо јеле П; али и: имамо *туришију* П;

1.3.19.2.4. Уместо облика *сване* чује се *сэмне*: док *сэмне* Ц; још неје *сэмнало* П и сл.

Народна етимологија

1.3.20.1. Нема много потврда за народно етимологисање. Наводим оне које сам препознала у својој грађи.

овија *дрвиши* ('дервиши') О; у *кординационално* ('координационо тело') Ч; чэтри дэна сам била у *хоронарно* ('коронарно одељење') П; као зубар је *оргираја* ('ординирао') тáмо Ж; да л има *осећања* ('осећај') на нóге П; *ожујак* ('ожилјак') о[д] дэте ймам П; ја ймам *ожујак* одóвде П; и *оштећење* ('обештећење') прймам Рљ.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

2.1.0. У дијалектолошким монографијама била је устаљена пракса да се именице призренско-тимочких говора обрађују према обрасцу који је понудио Павле Ивић (Ивић 1991: 149), а који подразумева четири деклинациона типа: 1. именице мушког рода на $-\emptyset$, затим на $-a$, $-e$, $-p$ (насталих након губљења $-x$) и на $-o$, 2. именице женског и мушког рода на $-a$, 3. именице средњег рода на $-o$ и $-e$, 4. именице средњег рода са проширењем основе. Анализи именица према овом моделу приступали су: Богдановић (1987: 142), Реметић (1996: 448), Вукадиновић (1996: 137–139), Ћирић (1983: 59–61), Ћирић (1999: 117). Код говора које су истраживали (Призрен, Црна Трава, Лужница, Алексиначко Поморавље, Понишавље) било је и потребе за таквом поделом јер је тамо забележено постојање именица средњег рода проширене основе. У новије време приступ је нешто другачији и то су налагале околности. У Говору Запања именице се сагледавају из угла стандардне поделе пре свега због постојања именица ж. р. IV врсте (Марковић 2000: 114). Говор Горње Пчиње не познаје именице с. р. са проширеном основом, те се аутор опредељује за кориговану Ивићеву поделу према којој не постоји четврти тип именица (Јуришић 2009: 117). У говору јужнокосовског села Гатње има проширења $-em-$ код именица с. рода. И поред тога, Младеновић (2013: 169–170) нуди другачије груписање, које шире образлаже: „Значајан аргумент да се све именице с. р. посматрају као један деклинациони тип јесте чињеница да у Дмн. све именице с. р., укључујући и оне са суплетивном множином на $-ићи$, имају заједнички наставак $-ама$ [...]. Овоме свакако доприноси и чињеница да су из система испали облици им. с. р. с проширењем $-с-$ и $-н-$, које су или пришле им. с. р. без проширења основе, или су пришле именицама с проширењем $-em-$.“ (Младеновић 2013: 170).

Стање у говору Прешева је јасно – у њему нема проширења основе код именица средњег рода, а нема ни именица ж. р. на сугласник, те не постоји потреба да се врши класифиција у четири деклинациона типа. Дакле, именице српског прешевског говора могу бити сврстане у прве три Ивићеве деклинационе скупине.

Први деклинациони тип

2.1.1.0. Први деклинациони тип обухватаће следеће групе:

1. именице м. р. на $-\phi$,
2. именице м. р. на $-л$,
3. именице м. р. на вокал ($-а$, $-е$, $-р$) који се ту нашао након губљења финалног $х$,
4. именице м. р. на $-о$,
5. именице некадашње $-й$ - промене, које су се придружиле мушком роду.

Све именице биће уобичајено издељене на две подгрупе према именовању живог и неживог. Оне имају форме номинатива једнине, општег падежа једнине, вокатива једнине и номинатива множине, којем је једнак општи падеж множине. Ове две групе именица мушког рода разликују се по томе што општи падеж једнине има посебан облик у случају означавања нечег живог, а једнак је са номинативом онда кад се означава неживо.

Свака од скупина садржаће и ономастичке ликове, који такође верно одражавају слику народног говора.

Номинатив једнине

2.1.1.1.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

тој што даја *Бог* М; *Бок* си знаје Ж; *Брат* ми је погинаја на Срем Ж; мој покојни *брат* Ц; тэд продаде *брата̀нац* ми Ж; он *војник* Св; *вук* кад уђе Т; *девер* и *јетрва* Ц; *домаћин* П, Ћ, Љ, Сл; он је *домаћин* у кућу Ц; његов *другар* Љ; *фатија* га *задуш* П, Ч, ГД, Љ; *зет* ми Рљ; *инџињер* ме питува Н; овџ *капетан* П; *Муж* ву је умреја Ж; *муж* ми је имаја Љ; он је војно лице, *капетан* Сл; бел *коњ* Б; тој е бија *крвник* Сл; *кум* си бидне на свако дете Ц; трипут се је женија тџ *лопов* Сл; Много је добар *мајстор* П; *мрав* ми лази О; само *ован* О; какав *поп* Ц; треба си *родитељ* поред њи Ц; голем је *рчкол* Ч; мој *свекар* Љ; неки *учитељ* бија из Београд Сл; Да плаче *човек*, еј Ж; такџв *човек* Ц итд.

У овој подгрупи налазе се мушка имена и надимци, етници и имена празника:

бија тџ чика *Аритон* Ц; чика *Божин* Ц; *Драган* долази П; *Драган* пропаја Ч; *Марјан* вика Сл; *Марјан* узде одмор Сл; *Ристаћ* Ц; *Срђан* се јави Т; чика *Стојан* Ц; К^уокошка, *Коњ*, такој да ги викав П; онџ *Бугарин* Рљ; свети *Јован* Т и сл.

б) Именице које означавају неживо:

не трѐба *бакиши* Ч; ако је *бубрег* Рљ; и *бунар* има Ц; *Воз* ће те згази Ж; исти су *врс* Б; *вршњик* П, Р, Ч; тџ *грањ* П; *грнац* је имаја Љ; као *дрен* Т; свири *дудук* П; *зор* је Љ; бабински *лек* Св; трѐба човѐка да га је *срам* Ц; *пасуљ* има да се скува Ц; неки *пљусак* удари Ц; такѐв је *обичај* Љ; *роб*, *робови* П; његов је *палац* Ц; фатија га је *пролив* Ч; имало је *рж*, *овѐс*, *јечам* Т; *род* су Б; да л има неки *самар* П; Гори како *огањ* Ж; *собор* у село Св; *стожер* је овдена П; бел *стољњак* П; *темељ* има на плѐмју Ц;

данѐс *Велигден* Ц.

Именица *хлеб* често се употребљава у форми генитива једине (в. Богдановић 1987: 143, Реметић 1996: 465, 474, 476), али се може чути и облик *леб*:¹⁰⁴

а *леба* мѐк Ч; печен ли је *леба* Б; ражен *леба* Т; али и: само *леб* и сол Б; кило *леб* доста је Љ; петина – кило *леб* П.

2.1.1.1.2. Именице на -л:

а) Именице које означавају нешто живо:

бивол од врућину па не мѐже Сз; епа, *вол* си је М; *ђавол* да га носи Ч; кој ти је *ђавол* П, Ч; ма исти ти *ђавол* Сл, Љ, Б; тој е *ђавол* Ж;

Анђел ву је мѐж бија О; чика *Анђел* последњи пѐт О; а мѐји *Гаврил*, *Лука*, *Тома* Н; *Манајил*, он у Ораовицу П; иде свети *Ранђел* Б.

¹⁰⁴ Исто и у: Марковић 2000: 136; само *леба* у: Младеновић 2013: 135.

б) Именице које означавају нешто неживо:

астал П, Н, Ц, Ч; од кога *дел* Ц; *Кóјзи дол* Т; голем *жал* ГД; *забел* П, Н, М, Ц, Сл, Ж, Ч; *Чеклички забел* М; *Шитин забел* М; широк *кабал* П; *једен кабал* Љ; *кабал* ми се *искидаја* Ц; у *тај кал* да не *иде* П; *котал* П, Ж, Љ, Б; *жа* ли ти је за нешто О; *непел* Н, Ч, М, Ж; *петал* П, Ж, М, Ч, Н, Љ; *бело ко сол* П.

2.1.1.1.3. Именице на вокал -а, -е, -р (са изгубљеним финалним х)

а) Именице које означавају нешто живо:

трчи *сиром* О.

б) Именице које означавају нешто неживо:

голем *ора* имаја П; ууу, голем *ора* имаја Ц; *било* га је *стра* Ц; *стра* ме за деца Т;

не ли те је *гре* Ж, Б; *гре*, не *гре* Ч, П, М, Љ;

вр брдо Св; *куде* је *тај Црни вр* не знам Р; *туј* е *Црни вр* Р.

2.1.1.1.4. Именице на -о:

а) Именице које означавају нешто живо:

Овџ *дечко* што *ради* у *банку* Ж; овџ *дечко* *продава* Ч; *Смеје* се *дечко* с *мене* Ж; *призетко* је он Н; као *призетко* Рљ; *дође старејко*, *старејковица* Ц; *кад* ће овџ *татко* да *умре* Ц; *јадан такмо* Рљ; *тај мој такмо* *трпеја* Ц; *такмо* ми је имаја Ц; *такмо* му је *болесан* П; *Такмо* ми *тој* *волеше* Ж; *такмо* му *беше* *Цветко* Ц; *Такмо* би ме *тепаја* Ж; *Такмо* ми је *веридбу* *правија* Ж; *такмо* не *дава* Сз; *ујко* *мој* П; *иде ујко* *сас* *ћебе* П; *ујко* у *руке* ће ми *умре* ГД;

да ли *Бранко* што ми је *отишја* П; и доктор *Бранко* Т; *Туј* *тај Бошко* Сл; *Денко* је у *стању* Ц; овџ *Денко* *јужар* што је П; *дође Деско* *куде* *мене* *тамо* П; сал *Живко* ми је *остаја* П; *Звонко* не *ради* О; *Милетко* *мајстор* Љ; *Мицко* овџ на *Миру* П; *еве* га *Нишко* *туј* П; *продава Нишко* *плац* П; *чика Летко* *имаше* Ц; што *имав Ратко* и *Милан* М; *Сретко*, *Митко* Т; *Стојилко* што *има ондека* М; *Трајко* Н; *Цветко* *грнчар* П итд.

2.1.1.1.5. Именице старе -й- промене

Из већег броја примера јасно је да се ради о именицама мушког рода. Поред ових, наводила сам и оне друге, поред којих не стоји нека атрибуцка реч или радни гл. придев на основу чега би се утврдио род, јер се претходно већ показало ког рода су ове именице.

б) Именице које означавају нешто неживо:

неки *бóлес* Ж, Љ, Рљ; *бóлес* не *крáси* П, Ч, Ц; голém *жáл* ГД; тáчно гу *вídим* да гу је *жáл* П; да не потéчи *крв* П; Да не му је *крв* на нóс тéкја Ж; тéкја му је *крв* на нóс Рљ; свињски *мáз* П; овéј *мáст* Т; цéл *ноћ* Ц, О; да је сéг овéј *пáмет* М; рáдеше Брзи *пóмоћ* Сл; éте, *рéч* остáја Љ и сл.

Код неких именица род се може препознати само преко облика у партитивним синтагмама или у облицима множине:

тија бóлеси Ч; кóлко *бóлеса* ймам П; не прáвите *тија глупости* Ч; у *два три рéча* Ц; не вóлим *ја таквй ствáри* Ч.

У устаљеним изразима именице *част* и *реч* стоје у женском роду:

свáка ти *чáст* П, Ц, М (мада се у истом значењу чешће чује: *алáл ти вéра* П, Ч, М, Ц, Т, Ж); чáсна *рéч* П и сл.

Општи падеж једнине

2.1.1.2. Облици општег падежа разликују се од номинатива само код именица које означавају нешто живо, док је код оне друге скупине, он једнак номинативу.

2.1.1.2.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

о[д] *Бóга* ће гу *нађе* Т; куде *некога богаташа* О; *брáта* йма у инострáнство П; *Брáта* је преженија Ж; преко *дéвера* ми Т; *Ви*кејте *дóктора* Т; али за *другáра* О; од *крáља* зéмљу су доби́ли Ц; не би *мрáва* нагази́ла О; са *мúжa* ми сам била Ж; да ме *напрáви* *кóња* Ч; сас *кóња* Љ; на *једнога кóња* ну́ Рљ; кэд сам *отишла* код *лекáра* Ж; ймаш ли *мóмка* П;

на некого *пона* ћерка О; с мојега *пријетелџа* Б; са *свекра* Б; Али постарога преженује *сина* Ж; ти викеј мојега *сина* П; треба *човека* да га је срам Ц; пружи на овог *човека* Сл;

ми смо питали *Бобана* О; на онога *Стојадина* Величковога ГД; значи отишја кот *Часлава* Ц итд.

б) Именице које означавају нешто неживо:

од *бакар* Ц; туј нема *берићет* Ч; извади на *бунар* Т; па ги ставимо под *врињик* Сл; Нећев от *граџ* да доћев Ж; сас тџ *грањ* Ч; у *грџац* замесиџа леп П; врже ги по цел *дџн* Ц; да ми береш *дуван* Сз, узми *зељаник* и љуту паприку ГД; да ми струже здрав *зуб* П; извади *зуб* П; крши *језик* Љ; намаза *зејтин* Ц; па сџс *камен* Б; Марија прави *качамџк* Ц; ни ву треба *конџац*, ни *џглав*, ни ништа Ц; на џгњиште кџчи један *котџл* Ц; доноси ву *кравај* Ц; носи се *крвај* Љ; ни сам *лек* примџла Ж; *маз* маза Ч; ће ти направим *маз* П; преко *мос* Љ; џн ти је за *муабџт* Љ; правите *муабџт* Ц; ће узме *нож* или *секиру* Ц; кове нешто око *џџџк* Ч; Не, ће скувам *пасуљ* Ж; овџ *плац* да продаш П; ели *нојес* ће му даде Сз; на мал *прс* Т; без *разлог* Ц; за време *раџ* Сз; кутре свџ је ишло по *сандук* Ц; перемо са *сануџ* Св; ћ идемо бџсе на *собџр* П; сџ кџд би му узела једџн *стаџн* Ц; на тој *стожер* гураш П; с *тамџан* закади Љ; имаш ли *тамџан* Ч; да правимо кућу, *темџљ* П; убодо се на једџн *трџн* Сл; *ћилиџ* туримо П; или *чај* му не одговџра Т;

неки учитељ биџа из *Бџоград* Сл; радиџа је по *Бџоград* Ж; џна је из *Бџожињевац* Ц; џн је ис *Бџџић* Т; у *Југпромет* је радиџла Ц; ис *Трџџак* Н итд.

Именица *леб* (в. т. 2.1.1.1.1. б):

једџсте ли *леба* П; купи *леба* П; негде да се купи црџ *леба* Рљ; откџд неси месџла *леба* Т; што сам се најџла *леба* М;

али и: исти *леб* си јџдемо Сз; како смо трпџли за *леб* П; кило *леб* дџлимо Ч; купујџев гџтов *леб* ГД; *леб* оставимо у крушкџ Сз; на црџ *леб* Т; неје цел *леб* Ж; несам јџла *леб* сас џџ П; од овџј купен *леб* Ч; пџчем *леб* Рљ; ће месим *леб* Љ; што доносиџ *леб* Т.

2.1.1.2.2. Именице на -л

а) Именице које означавају нешто живо:

пѣтла си га нѡсив Ц; кокѡшку или *пѣтла* Ц.

б) Именице које означавају нешто неживо:

на *астáл* смо јѣле ГД; онáко сѣдимо за *астáл* П; под *астáл* Ч; сѣди з *астáл* Ц; на *астáл* ГД; на *остáл* Н; у дѡл Сл; знáчи врѣк зáбел О; у тѣј кáл да не йде П; збѣре *пѣпел* П.

2.1.1.2.3. Именице на вокал -а, -р

а) Именице које означавају нешто живо:

Код именице *сиромá* сажела су се два вокала *а* те наставак *-а* у општем падежу није у потпуности препознатљив:

код *сиромá* ће се најѣдеш П;

б) Именице које означавају нешто неживо:

да стáву *грá* да сáду Ж; на *грá* гледáла Ч; почѣла на *грá* да глѣда на ж^иѣне П; ѡна да погѡди који *орá* од којí је Ц; за *стрá* је Ц; од *стрá* П, М;

глѣда те у *вр* ѡчи Ц; ис Црни *вр* Р; качíја се на *вр* Ч; на *вр* орá П.

2.1.1.2.4. Именице на -о:

а) Именице које означавају нешто живо:

и убијев га тѡга *дѣчка* О; бес *тáтка* О; од мојѣга *тáтка* бáба О; с њѣну бáбу о[д] *тáтка* је сѣстра П; отидѡмо кúде *ујка* Рљ; *ујка* га нѣшто гúши П (али и: од *ујку* сѣстре ГД, в. 2.1.5.1.4.);

сáмо кúде *Брáнка* Т; умрѣла је пре *Брáнка* П; на *Буџка* тáтко Н; и куде *Вѣлка* Т; *Звѡнка* сам довѣла О; на овѡга *Рáтка* О и сл.

2.1.1.2.5. Именице некадашње -й- промене:

б) како си бе сас твој *болес* Рљ; три кила *крв* сам изгубија Сл; докторе, дајте ники *маз* П; један *маз* маза Ч; онџ *маз* П; они викав боље с *маз* ГД; тражим тџ *маз* за вене П; ће ти направим онџ *маз* П; овџ *маст* пробај П; ће направив неки *пакос* Ч; да ми дође на *памет* М; имала си голем *памет* као ћурка Ч; не без *памет* П; о, мота ми се по *памет* Ц; с мој памет Љ; с твој *памет* Ц; са овџ *памет* да ради Ч; тргнаја се от *памет* Рљ; у *памет* ми је сџ Ж; нима („нити има“) неки *помоћ* П; кој оће да узне *причес* О; некако не ми је у срце *радос* П; један *реч* ми неје рекла Рљ; ма још несмо пуштили *реч* П; он пуштија *реч* Б; на овџ одозгор се спуштија *течнос* П; али један *час*, једну кафу да ву беше однела П.

Вокатив једнине

2.1.1.3. Форме вокатива забележене су углавном код именица које означавају људско биће. Вокатив именица прве врсте најчешће је са -е, али се може чути и са -у. Именице на -о имају вокатив једнак номинативу.

2.1.1.3.1. Именице на сугласник

-е: ама, што је, бре, *brate* П; *Burazere*, треба прслуче да ти направимо П; *докторе*, ако је здрава П; не, *сине* О; Стани, бе, *шофере* П; е, *Боже*, *Боже* ГД; не дај *Боже* О; *Боже*, па тој моји деца, синко О; чувај *Боже* М;

Драгане, тој ти мислиш Ч; Еј, *Стојане* П; а бе, *Стојане* Ч;

Вокатив на -е забележен је и код именице *пријатељ* (овде у значењу припадника уже или шире породице супружника):

Здраво живо, *пријатеље* Ч; *Пријатеље*, како си? Ц;

-у: Е, бре, *мужу* П; е, *човеку*, ајде једи П (новије је: шта, *човече*, има овде П).

2.1.1.3.2. Именице на -л:

чика *Анђеле* П.

2.1.1.3.3. За именице на *-а*, *-р* (након губљења *-х*) нема забележених облика вокатива.

2.1.1.3.4. Именице на *-о*:

Бра̀нко, *у̀зми ти Љ*; и *ти ли*, *Зво̀нко О*; *ви́кам: Ра̀тко, Ра̀тко* ГД.

2.1.1.3.5. За именице некадашње *-ѝ* промене нема забележених облика у вокативу.

Номинатив множине

2.1.1.4. Номинатив множине гради се додавањем наставка *-и*. Неке једносложне именице имају проширење *-ов/-ев-*. Бројнији су ликови са *-ови* од оних са *-еви*. Постоје примери који показују да плуралски облици не морају да имају проширења као што је то у стандардном језику.

2.1.1.4.1. Наставак *-и*

2.1.1.4.1.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

сѐг што се узди́зав *богата̀ши* Т; ко *божја̀ци* Ч; него *ови́ја броби́њци* Н; то́ј су на̀ши *го̀сти* Љ; *дивља̀ци* П, Н, М; *ови́ја дрви́ши* О; *до̀ктори* не мога́ле да спаса́в Ж; што су би́ли *заробље́нци* О; *питува́ше ме инци́њери* Н; *ло̀пови сви* ГД; *исти ма́јстори сви* Ч; како́ су ми *међи́нци* Сл; *мра̀ви, мра̀ви* О; *овча̀ри* О; што су би́ли чи́сти *партиза̀ни* Н; *па̀уци* ће те изе́дев О; па док почна́ше *ра̀дници* Т; *ро̀б, ро̀бови* П; на̀ши *рођа̀ци* Рљ; *староседе́лци* исто О; *уну́ци* дођо́ше Св; мно́го *учите́љи* Р; после и дру́ги *манда̀ри* Сл; *шурა̀ци* га *вика́ли* О; *у́јци* га *чува́ле* Б;

а *Ђорго̀вци* *пости́ле* О; *ови́ја Талија̀ни* *сас ко̀њи* П; и сл.

Именице на *-ин* у множини губе проширење:

Бу̀гари бе́гав накуд Бу̀гарску П; *Ци́гани* су на то́ј кра́ј Б и сл.

б) Именице које означавају нешто неживо:

свѣ топени *авиони*, *тѣнкови* Б; *Бубрѣзи* ако тѣрав на мокрѣње Ж; *бунари* пуно Лъ; и *виногради*, *свѣшта* Ц; *тија воћњаџи* М; *тија грејачи* Ж; тѣд су били *грѣнци* Рлъ; што су имале *кладѣнци*, *извори* О; свѣ *комѣри* ГД; такви *обичаји* Св; *образи* црвѣни Лъ; убави *орѣси* Ч; Божићѣви *пѣсти* П; Велигденски *пѣсти* П; Петрови *пѣсти* од сѣтра Ж; Петрови *пѣсти* га фѣћав Ж; *прѣзори* старѣ Сл; оно напад, *прѣливи* П; тој су српски *пѣтеси* Ц; ели *собѣри* кѣд су били Ц; *темѣљи* обавѣзно Н итд.

2.1.1.4.1.2. Именице некадашње *-ѣ-* промене:

тија *бѣлеси* Ч; *ствѣри* дѣтињи Ц и сл.

2.1.1.4.2. Наставак *-ови*

2.1.1.4.2.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

вѣсели су *кумови* биле Ж; они бѣву *кумови* О; море, *свѣтови* чѣкав Ж; а *синови* му вѣзив О; *синови* гу не тејѣше Ж и сл.

б) Именице које означавају нешто неживо:

жути *брѣкови* Н; море *дѣрови* Ж; *крѣстови*, *крѣстови* од зѣмљу Н; *лѣкови* од Скопље Ч; топени *авиони*, *тѣнкови* Б; *ниѣи* *црѣпови* Н и сл.

2.1.1.4.2.2. Именице на *-л*

а) Именице које означавају нешто живо:

петлови П, Ч, Ц, Б, Рлъ.

б) Именице које означавају нешто неживо:

знаш *кѣлки* *бѣлови* Б; *јѣдѣн* *пар* *волѣви* *кѣшта* Рлъ; за тѣбе и *кѣла* и *волѣви* П.

2.1.1.4.3. Наставак *-еви*

2.1.1.4.3.1. Именице на сугласник

б) Именице које означавају нешто неживо:

нека лупав *гочèви* Ч; дрүги *пүтеви* Н; па *чирèви* ми изађев на крајници П; искочили му *шуљеви* Љ.

2.1.1.4.4. У неким именицама нема очекиваног проширења, а такви примери су забележени код именица на сугласник:

а) Именице које означавају нешто живо:

вүци је имало Љ; туј су ти *голүби* М; гугүтке и *голүби* П; *голүби* искљүјев Ч; *мүжи* доносив, купүјев готв лëб П;

б) Именице које означавају нешто неживо:

пällци на нòге Св; *пллци* од коприве се изгүбев Сл.

Општи падеж множине

2.1.1.5. Облик општег падежа множине код именица прве врсте једнак је номинативу множине, те се и овде могу уочити модели за грађење плурала уз помоћ наставака *-и*, *-ови*, *-еви*.

2.1.1.5.1. Наставак *-и*

2.1.1.5.1.1. Именице на сугласник:

а) Именице које означавају нешто живо:

горе је имао колибу за *вүци* Т; због *голүби* М; они су клали *кòњи* за једење П; а са *мүжи* не Ж; да дочëкам и *парäнуци* Рљ; сә *свирäчи* Ж; идомо код *үјци* Рљ; куде *үјци* Ж; сәд он *унүци* да има Ж; од *Бүгари* О; овiја Талијани сас *кòњи* П; имало је *Цигани* овде Р; с *Цигани* сам ишја у школу Р и сл.

б) Именице које означавају нешто неживо:

па има и *багремари* Ц; иди ми донеси *батаци* Т; *бубрѐзи* ву повредили П; па *бунари* нѐма Т; не правите тија *глуности* Ч; о[д] дѐнови на *саати* Сл; мѐсим *зељанци* Ч; бе[з] *зуби* нѐма ништа П; донесе жељке па у *казани* П; што сам патила од *крајници* П; нѐки не знајев *обичаји* Ж; нацрвѐнив се *образи* П; *опѐнци* кѐд ми је купија татко Сз; *опѐнци* нѐсимо П; *ораси* кршив, дѐлив П; играмо *ораси* Ж; сас *палци* Ч; *патлициани* сам купија Ж; *прозори* нѐмамо Ж; нѐма *рудници* овдѐка Р; ја ги дѐнови смањују на *саати* Сл; утепа се мајка праѐћи *чаршафи* П итд.

2.1.1.5.1.2. Именице на -л

да се чував *биволи* Сз.

2.1.1.5.1.3. Именице некадашње -ѝ- основе:

не волим ја такви *ствари* Ч; свѐ ми исфрљаше *ствари* Т.

2.1.1.5.2. Наставак -ови

2.1.1.5.2.1. Именице на сугласник

а) Именице које означавају нешто живо:

зѐтови си има Ч; *свѐтови* што китив П.

б) Именице које означавају нешто неживо:

блокови терали горе Рљ; ја о[д] дѐнови смањују на саати Сл; делили пролетоске *плугови* Сл; од такви *ратови* Ц; свѐ сам тија *ридови* прошла О; оволики *стубови* је направилја О; колко сам имала *судови* Т; само си *судови* перем Ц; са *шрафови* П и сл.

2.1.1.5.2.2. Именице на -л:

и сѐга доле тера *волови* П; сас *волови* рѐтко, рѐтко Н; чували су *волови* Рљ; момци нѐсив *кокѐшке*, *петлови* на дрво Сз.

б) Именице које означавају нешто неживо:

о́дма бо́лови сма́њи П; та́мо у до́лови Сл.

2.1.1.5.3. Наставак -еви

2.1.1.5.3.1. Именице на сугласник

б) Именице које означавају нешто неживо:

и́ма гр̑чеви Т; дадо́ на на́нку кљ̑чеви Рљ; наоштрија́ ги но́жеви П; за пла́цеви Ч; Пе́ра ку́ва ча́јеви П; за шу́љеви споља́шњи П и сл.

Други деклинациони тип

2.1.2.0. Именице друге врсте разврстане су на следеће групе (в. Богдановић 1987: 146–147, Реметић 1996: 458, Јуришић 2009: 120):

1. именице женског рода, антропониими (имена и хипокористици) и топоними на *-а* и *-ица*,

2. именице мушког рода и мушки антропониими (имена, хипокористици, надимци) на *-а*,

3. именице на *-ка*, које су овим наставком изгубиле финални сугласник из старе *-ǰ*-промене и на тај начин остале у женском роду са вокалом *а* на крају, као и друге именице које су аналошки добиле овај суфикс и задржале своје место у групи именица на *-а*.

Номинатив једине

2.1.2.1. Код именица друге врсте неће бити раздвајања на две подгрупе као у првој врсти именица.

2.1.2.1.1. Именице женског рода, женски антропониими и топоними на -а и -ица:

мо́ја ба́ба тако́ј ради́ла П; бага́те́ла вр̑з багатéлу ГД; по́сле мо́ја брата́ница Ч; *Веридба* понапред, по́там сва́дба Ж; ко́лко оно́ј водени́ца кэд ме́ља О; све́ мо́кра гла́ва, кр̀вава Ц; *гологуза*, *гологуза*, *водонија* П; те́ ти *гребу́ља* М; не ли те је *грео́та* Ч; а же́на му

је докторка кожна П; Гропска долина ли Н; дуња и нишадар Ж; жалка је на пчелу, осу П; увече дођо, заведојка П; у катастар гу има Бела земља Н; бела земља као креч Н; нема за њум зима П; моја имењача Ц; девер и јетрва М; огули му се кожа ГД; не тај колиба Т; једна голема корија Сл; оваква ву је коса Ж; беше стелна крава Сл; ладовина туја ГД; черек лира, пола лира П; кад се оплаши магарница Ц; Матика, бре Ж; Ће улегне мачка Ж; једна ногара искршена Ж; Млого убава наприка Ж; има племја Н; једна племја је имала сламена Сл; горе је била племња Сл; да не ми је премисла П; туј имаше једна продавница Ц; уапе га пчела П; ујутру највише работа има Ц; и ракија има Сз; Свадба, испит Ж; брат и сестра да не видив П; бато, сак је свадба П; копамо свекар, свекрва, залва П; па срам'ота Ч; Строга на омладину много је било Ж; моја тетка П; учитељица му ги обува Ц; о[д] тој фајда нема П; имала једна черга Рљ; А школа ме је ишла Ж; sinса П, Ж, Сл, Ц, Ч;

иде Богдана П; Весна, не ли је П; Даница и Зорка ГД; баба Ђурђа Рљ; Баба Кона за Олгу викаше Ж; Марија сас Николу Ц; наша Светлана Ц; Снежана овај ГД; Иде свети Јелена Ж;

там Власина П; Ораовица, Црнотинце и у Шушају Ч.

2.1.2.1.2. Именице мушког рода и мушки антропоници на -а:

а бе овј ација Ц; Бранко је ација П; бата Пера ги купија П; море, будала је Ч; Деда му даја Ж; деда му умре П; Тафа комшија П; кукавица народ Ж; мераклија сам за муабет Сл; дође наводација Љ; нарадеда му умре П; циција је бија Ч; чича Данча иде Т; чича ми петнајес башчалка да даде П; чича му беше даја плац М; чича Тима вуновлачар П; овде купи чича Тоза П;

овј Александрија ли Н; Јордан и Василија доле су Н; чича Данча Т; Драгиша учитељ П; Думбија је бија туј Ж; Драги, Жика, Лука, Ставра и ми Н; онај Жика Н; и онам је бија Стојан Лисица Н; а моји Гаврил, Лука, Тома Н; Чекав ме Љуба и Стојан Сл; Никола Сл; а Сава и Лука онамо Н; Сима се овде доселио П; Славина ме вози Сл; Станоја мајстор Т; девер ву је Стоша бија О; чича Тима вуновлачар П; Тоза има кафану П и сл.

2.1.2.1.3. Именице са преобликовањем на *-ка*:

вѣшка на *вѣшку* П, Н, М, Ц, Т; *кoкoшкa* П, М, Н, Ч, Т, Рљ, Р, Ж; *К'окошкa*, *Кoњ* П; *Кэд се исуши*, *кoскa бидне* Ж; *нoвa* ни је *пѣшка* Б;

каквa је тој *мaјкa* Ц; *Нoћу сања мaјкa* П; *мaјкa* и *тaткo* су му *умрели* Ч; *м'oјa мaјкa* тој свѣ *ткaлa* Сз; oнa ги је *ћеркa* Ч; *Мoјa ћеркa* П;

Oвде наводим и друге именице на *-ка* које нису припадале некадашњој *-й-* деклинационој врсти. Неке од њих су се аналошки преобликовале истим наставком и на тај начин промениле или задржале женски род.

уплаши ме *кoмишкa* Ц; *кoмишкa* је била *тyј* Н; *крoмиткa* oбавезна Ц; *крстѣнкa* П, Ч, Ж, М, СЛ; *ѣвe нaшa кумашинкa* Ж; *мрѣчкa* П, Љ, М, Ц, Т, Рљ, Ч, Р; па већ *мрѣчкa* Ж; *печѣнкa*, oбавезно *печѣнкa* П; као *сискa* Рљ; и *Блaгoјa* и *снaшкa* Т; а *снaшкa*, нѣма *рaбoту* ГД; *снaшкa* ву је Рљ; *снaшкa* *имa* ли *брaћa* Ч; *снaшкa* *нaјмaлa* *нoси*, *слyжи* Сз; *срчкa* ме бoли П; сигурно је *срчкa* Ч; oнaј *стaркa* Сл; тој ми је *стринкa* Љ; *трoшкa* П, М, Т, Ж; *једни кoлa*, *фићкa* Сл; *ћoшкa* П, Ч, Ц, М, Т, Рљ, Ж, Н итд.

Женска имена на *-ка*: *Великa* Ц; *Дaницa* и *Зoркa* ГД; *Стaнкa* дође П.

Код неких именица на *-ка* ради се о деминутивним формама:

једнa *гoдинкa* Сл; *живoтињкa* П, Нм Т, Рљ, Ж, О; *књишкa*, бе П; мѣри, кoј *имa* пoвише, *лoжичкa* Ц; *сандaлкa* П, Н, Т, Рљ, М; једнa *флaшичкa* Ц; *ципѣлкa* П, М, Ц, Ч; *чoкoлaткa* П, М, Ч, Ц, Сл.

Општи падеж једнине

2.1.2.2.1. Именице женског рода, женски антропоними и топоними на *-a* и *-ица*:

Трaжи бѣлу *aљинy* П; свѣ си *личи* на *бaбу* Ч; *бaшчy* нѣсам *сaдѣлa* Ч; да вaдимo *бaшчy* П; *прoпaстѣлo* ми се свѣ у *бaшчy* Ж; *тyј* *прeкo* њeгoвy *бaшчy* Ц; *цѣл дѣн* по *бaшчy* П; *Нa бyчкy* свѣ Ж; *фaти* *јa* лaвoр *вoду* Ч; *нѣкy* *вoћкy* да *изѣдемo* ГД; да *лyпaш* сaс *грбѣнy* Т;

кѣд да турá по́ла *го́дину* на брáта *ву* П; сас *зрбáчу* Ч; с *зребу́љу* П; ће ўзме сва́ку *зри́цку* П; па ги стáвљам овѣ́ј тамја́н на *зу́шу* П; има и *дрља́чу* Св; сал једну́ *ду́тку* П; ону́ј *животи́нску* П; ўзеде *зáлву* за брáта ГД; *зёмљу* су доби́ли Н; за *зи́му* Т; сра́м, ка́же, оста́ви на *капи́ју* П; не мо́ж да се дине́ от *ки́чму* О; да гу на́ђемо ту́ј *кори́ју* Сл; на *крсте́нку* су намести́ли Рљ; сáк ће пра́вив *крсте́нку* Т; тури́ла сам *крпу* Ж; е́ве једна́ сас *кука́чку* Сл; свѣ́ до *ку́ћу* Рљ; да пра́вимо *ку́ћу*, темѣ́љ П; пред *мрѣ́чку* чо́вѣк Ж; дадо́ на *на́нку* кљу́чеви Ж; једну́ *пѣкљу* П; темѣ́љ има на *плѣ́мју* Ц; па у *плѣ́мњу* П; на *пра́вдину* чо́вѣка ће стрѣ́љате Ц; тражи́ли му *пу́шку* Ц; да ги во́зи на *ре́ку* Ц; од *реу́му* Св; о́ни ди́гнев *ру́ку* П; да па́ли *све́ћу* Ц; куде кова́ча одне́сеш *секи́ру* Ч; да́ј гу *слубу* П; о́на му пову́че *слубу* Ц; да искóчи из *ку́ћу* Ч; лёга ли на *сла́му* јо́ш ГД; са *сла́му* је би́ло Сз; о́н се ѿсцепи од *сме́шку* Ж; *сна́шку* доведе́в Сз; од *ср́чку* Ч; на ову́ј *ста́рку* та́тко Рљ; На *стри́нку* ми из Била́чу та́тко П; оволицну *тро́шку* ГД; спреми́ла *урду* Ч; то́ је од ицѣпену *фу́ту* П; па копу́с, па *чара́ну* П; зна́м ва́шу *фами́лију* Р; на *цу́цку* му да́вам Сл; да́ј *ча́шку* Рљ;

и на *Бла́гицу*, и на *Доста́ну*, и на *Косáру* Ц; да но́си на *Деса́нку* на *Дивну* Ц; до́ле куде *Горда́ну* ГД; с *Го́цу* О; пита́ла *И́вану* П; на *Ле́пу* *Кала́нску* зѣт је П; сáс *Ма́ру* што је би́ла Н; на *Мари́ју* му́ж Ж; за *Милу́нку* Ч; Баба *Кона* за *О́лгу* ви́каше Ж; Прежену́је ону́ј *Стани́ју* Ж;

Јавља ли се од *Аме́рику*? Ж; На *стри́нку* ми из Била́чу та́тко П; у *Бу́гарску* који́ су би́ли Т; од *Вра́нску* *Ба́њу* према Су́ву ре́ку Ц; ова́мо над *Но́рчу* Н; ис *Коћу́ру* Ч; заједно смо ради́ли у *Креча́ну* П; од *Курбали́ју* на́вамо на́ше Н; пре́ма *Чука́рку* Ж итд.

2.1.2.2.2. Именице мушког рода и мушки антропоними на -а:

на ово́г *Ћами́ља*, *коми́ју* на́шег П; на ово́г *коми́ју* до на́с Р; код *суди́ју* ГД; ма́јкинога *чи́чу* удари́ја по гла́ву Ж; иде́мо ко́д *стри́ну* и ко́д *чи́чу* Рљ; овѣ́ј од *чи́чу* П;

ви́кај *Сла́ђана* и *Ба́ту* П; и с *Благо́ју* Ц; На *Во́ју* се́стра Ж; с *Го́шу* Т; више *Дра́кчу* су седе́ли Н; саз *Дими́трију* Сл; срѣ́тнем *Жи́ку* ТР; то́га *Ја́њу* О; с *Јо́цу* Рљ; на *Лу́ку* ли де́те Н; од *Љу́бу* по́стара сам Ж; пѣт да́на пред свети *Нико́лу* Ч; до́ђите, до́ђите куде *Пе́ру* П; има́ја кома́нду над то́г *То́му* Ц; код *Тру́мбу* П и сл.

2.1.2.2.3. Именице са преобликовањем на *-ка*:

ба́ци му ко́ску П; ма́јку нема́ле Ж; с ма́јку ми Сз; и на пе́ћку се гре́јемо Ч; у пле́ћку ме бо́ли Ч; а она си има́ше ће́рку, си́на О; ће́рку има́м Сл; онде́ на хо́шку Ч и сл.

Вокатив једнине

2.1.2.3. Вокатив именица друге врсте има два наставка: *-о* и *-е*. Именице на *-а* се завршавају на *-о*, док именице на *-ица* и *-ка* у вокативу имају *-е*.

2.1.2.3.1. Именице ж. р. на *-а* у вокативу имају наставак *-о*:

ба́бо П, М, Ч; Ба́бо, а́јде здра́во П; Ба́бо, не́мам с ко́г да се распра́љам Ж; вр́жи ми, ба́бо М; дево́јко, чим не́ ће се ода́ваш ГД; Го́спођо, не пи́тај П; а ти́, госпо́ђо Ч; Мори, же́но, П; кад, же́но, пооди́ у шко́лу ГД; сра́м бе, же́но Рљ; али нерво́за, о́ј, же́но Ж; а оноли́ко, же́но, ту́го П; зми́јо тројогла́ва ГД; ку́чко Ж; па ти́, ма́мо Ч; а рекна́ла ма́мо, а рекна́ла ба́бо, а рекна́ла те́тке Ж; ћу́ти, мо́ри, при́јо Сл; се́стро слатка Ч; ћу́ти, се́стро, ћу́ти Ж; ле́ле, же́но, наду́ло се П; хо́рло! П;

та́та ви́ка: Дари́но, Дари́но П; Добри́ло, де́те је у пи́тању П; сѐг је не́сташица, Добри́ло П; Зо́ро, је́сам ли те тера́ла ја́ П; Ива́но, да́ј со́к Ц; Има́ ка́фа, кума Ра́до, има́ Ж; Врати́ ги, баба Ста́но, врати́ Ж; Та́њо, ка́фу, без ше́ћер Сл; Та́њо, што́ да донесе́м Ц; и тако́ј ми ти, мо́ја Та́њо Т итд.

2.1.2.3.1.1. Именица на *-ица* у вокативу обично имају *-е*:

баба Је́лице М; Ми́лице, ти́ ли си? Ч.

2.1.2.3.1.2. Код неких именица на *-ица* може се чути вокатив на *-о*:

лиси́цо једна П.

2.1.2.3.2. Именице мушког рода на *-а* имају наставак *-о*:

а́јде а́го, да́ј да пи́ју П; ба́то, сѐк је сва́дба П; а́јде, о́мо П; о́мо, вече́рас да до́ђеш П; слу́шај по́бро Ц (в. и т. 2.1.4.1.);

Пёт сина има, о Јанчо Сл; а, Станóјо? Н; е, Стојанчо Ц.

Вокатив именице *тата* има *-о*, а облик са *-е* подразумева номинативно *тате* (в. т. 2.1.4.1.). Данас је чешића форма на *-о*.

нема везе, *тата* М; помагај, *тата* Б; *тата*, дођи Ч; *тата*, овдека М; *тата*, чекај ме мене П и сл.

2.1.2.3.3. Све именице на *-ка*, са изузетком именице *ћерка*, имају наставак *-е*:¹⁰⁵

дóбро ми је, *мајке* П; *мајке*, баба вика да идеш куде њума О; *мајке*, дај ми Ч; *мајке*, за тебе Рљ; *мајке*, свак дэн ради ГД; сэг, *мајке*, штó оћеш прави ГД; Ајдемо, *побратимке* Т; а, мори, *стринке* Рљ; *стринке* смо гу викали Сз; *тетке*, мори Ч; *тетке*, да дођеш П; *тетке*, он је умрeја ноћас ГД; *тетке*, ти си ме излечила П; а рекнала мамо, а рекнала бабо, а рекнала *тетке* Ж;

сэдни, *Милке* ГД; мори, тетка *Станике* Т; ти како рече, *Станике* П; слúшај, *Станике* Ц.

2.1.2.3.3.1. Именица *ћерка* има вокатив на *-о*:

Ћерко, кад отидеш куде мўжа П; *Ўћу*, *ћерко* П;

2.1.2.3.4. У последње време јављају се облици вокатива преузети из стандардног језика, али су и даље ретки:

Остави, реко, *Марија* Ц; *Тања*, седи П.

Номинатив множине

2.1.2.4. Све именице друге врсте у номинативу множине имају суфикс *-е*.

2.1.2.4.1. Именице женског рода на *-а*:

биволице млого масло су имале Ж; и овеј *булке* штó су по њиве и *попуљке* П; оне су биле *госпође* Сл; пуно *гребуље* П; Старе *девојке* несу оћале тег Ж; *дрље* у очи Ж; сагашње

¹⁰⁵ О наставку *-е* у вокативу код именица на *-ка* Белић каже да се он најпре појавио код личних имена, а одатле се проширио на сва именована женских особа која се завршавају на *-а* (Белић 1999: 232).

жéне Ц; *шэс иљада́рке па́ре* М; *црлѝве ја́буке* Рљ; *расцветале ми се китке* П; *Сэд јефтине кори́је* Сл; *имало је ли́нке ту́ј* Н; *ва́лда су се ту́ кри́ле ме́чке* Т; *свэ не́ке мрече́* Рљ; *оно му́ве мно́го* М; *не́ке па́тичке*, *ели сандалке*, *ели ципелке* Сл; *кэд га изедо́ше пчеле* П; *она́кве*, *као обичне ри́бе* П; *онéј свитке* ми *изла́зив* Ч; *од чичу сестре* Ц; *сламња́че* *толи́ке* Сз; *слубе* П, Сл, Ч, Љ, Св; *ова́кве големе тикве* Ч; *очи не́мам ја́, трепке* ми *не трéбав* Ж; *кэд ја́ нага́зим*, *оне трóшке* ГД; *до́ле фу́те* П; *ма́ле чоколатке* Ж; *Бујановча́нке* Ц итд.

2.1.2.4.2. Именице мушког рода на -а:

абери́ије до́ђев Сл; *на́ј га́зде у сéло* Т; *ти́ја ко́ји су зарли́је* Сл; *то́ј су чиче* на *мо́јега татка* Н; *чиче* му *помреше свэ* П и сл.

2.1.2.4.3. Именице са преобликовањем на -ка:

ва́шке *ко́лко о́ћеш* Љ; *свэ ма́јке* Рљ; *и тво́је ли су ћерке* Ч и сл.

Општи падеж множине

2.1.2.5. Облик општег падежа множине једнак је номинативу множине. Следе примери који то потврђују.

2.1.2.5.1. Именице ж. р. на -а:

дочеку́јем ба́бе Ч; *бли́зу до ба́шче* Т; *не мо́гу да но́сим ви́лице* Ч; *тури́ла сам ти врови́нке* Ц; *да ги збе́рем гра́нке* П; *једемо ду́тке* Ч; *донесе же́лке* па у *казани* П; *ка́же ги на же́не* Сз; *од овéј женети́не* Ч; *књи́шке сэс шпенáдлу ги набóдев* Сл; *не́маш кра́ве*, *не́маш сви́ње* ГД; *али не́ ги зби́рам кра́јке* П; *узнев лубени́це* да *једев* Т; *под но́ге* Ц; *у ода́је та́мо* Сл; *о́на у плани́не* *го́ре* Т; *та́нке ру́ке* је *имала* П; *бе́ремо сли́ве* Ж; *донеси ги те́ј слубе* Ц; *ка́чи се на слубе* П; *ка́кве та́шње* *но́сив* Ц; *има́ш три уну́ке* Рљ; *Тра́жи ципеле́* *беле* П; *на че́рге* Ч; *зби́рашеву ша́шке* Сл; *кэд идеш у Ла́зарице* П, Ж и сл.

2.1.2.5.2. Именице м. р. на -а:

не́маш до́бри коми́ије Ц; *с навадаци́је* *та́г је би́ло* Ж;

2.1.2.5.3. Именице са преобликовањем на *-ка*:

ће се напунџиш с *вџишке* П; да нџсим *кџске* на кџче Ч; мџмци нџсив *кокџшке*, петлџви на дрџво Сз; напрџт чџваше и *кокџшке* ГД; *ћџрке* џма Ж и сл.

Трећи деклинациони тип

Номинатив јџднине

2.1.3.1. Именице треће врсте имају наставке *-о* и *-е* (што одразумева и наставке: *-иште*, *-џе/-енџе/џнџе*, *-џче/-џе*). У прешевском говору нисам забележила проширења са *-н-*, *-т-* и *-с-* код именица средњег рода (типа *имена*, *детета*, *небеса*) и због тога нема поделе на два деклинациона типа.¹⁰⁶ Примера у вокативу је мало, али је јасно да су номинатив и вокатив изјџедначени.

2.1.3.1.1. Именице на *-о*:

тој *блато* лековџто Рљ; нџво *вџзило* Сл; *гњџздо* Сл; туј е бџло *гџмно* Ч; јџдно *дрџво* П, Ж, Ч, Ц, Сл; наше *жџто* М; јџдно *зрџно* Ц; овџј *к'олџно* П; *мџсо* ако се скуџва Ж; *мџсто* је бџло овакџо ТР; *лџто* Ч; *острџло* ГД, М, Т; *оштрџло* П; и *потџкло* и *кџрења* П; што је тој *рџшеџто* О; а сад *чџдо* Рљ;

Прџшево П, Љ, Ж, Ч, Т, Рљ, Ч, Сз, Сл, Ц, М, Б.

2.1.3.1.2. Именице на *-е*:

а) тој *бџбе* количко је П; дрџварско *вџче* Ц; мџје *врџме* је дрџго Љ; *џбаво врџме* Ч; али *дџте* без лџк П; најстаро *дџте* кџлко џма гџдине ГД; *замџтување* Ч; твоје *знање* Сл; мџје *имање* Ц; којџ је *џме* Сл; џдеше јџдно *кџмбе* ГД; свџ на рџке *кџпање* Ж; и квџчи онџј *кџтре* Ц; *кџтре* свџ је џшло по сџндук Ц; *лџжање* Ж; свџ *лице* мџдро Ц; Узџнско *лџзе* Ц; *немџње* црџно Ц; јџс, дџбро *одџње* одџвде Сл; по јџдно *пџрџе* Т; јџдно *пошџтување* Ц; *рџме* П, Ц, Т; овџј *рџме* ме узџболи Ч; чим изџђе *слџнџе* Ц; тој *ћџше* Сл; *шкџмбе* се надуџвало П итд.;

¹⁰⁶ Барјактаревџ (1966: 198–199) наводи примере са проширењем: *детета*, *пилета*, *пилети*, *унџчета*, *унџчети*, какве ја нисам чула.

Бугариње П, Ж, Ч, Т, Рљ, Ц, Б; *Гњилане* П, Ж, Ч, Т, Рљ, Ч, Сл, Ц, М, Б; *Скопље* П, Ц, Т, Рљ, Сл, Ж, М.

б) Именице на *-иште*:

неко *девојчиште* Ц; *дечиште* не се јавља Ж; пуно *двориште* Сл; ГД; оној *кучиште* Сл; Длго *пладниште* Ађ.

в) Именице на *-це/-енце/энце*:

мрвка *брашэнце* Љ; *млэќце* П, Сл, Ч, Ж; као *пилэнце* М.

г) Именице на *-иче/-че*:

малэчко *астэлче* М; дине се како *вампи́рче* Ж; и једно *девојче* ТР; *зељанче* с кўпус ГД; малэчко *јорганче* П; једно *колэче* М; једно *колпиче* Т; било једно *конче* извучено Р; оној *корупче* Ч; толи́чко *лэпче* Сз; цэло *лэпче*, цэло *кравэјче* Ц; оној *матиче* Ч; *орашче* ли је Т; једно *рэпче* М; оној *собиче* П; *Сокче?* М; дедино *унуче* М; неко *шёрпиче* Ж итд.

Општи падеж једнине

2.1.3.2. Облик општег падежа именица треће врсте једнак је номинативу једнине.

2.1.3.2.1. Именице на *-о*:

брашино ги даде Рљ; па ги ту́рив за *грло* П; о[д] *дрво* на *дрво* врзўјемо П; купимо *железо* П; на *колэно* да ву клэ́кнем М; ја́ има́м *кори́то*, али ма́ло П; не́ ги помери́ја од *мэ́сто* Ж; бэ́ше не́какав у *оде́ло* Ц; да тра́жим *решэ́то* О; нај гáзде у *сэ́ло* Т; од дебэ́ло *цре́во* Ч; само мислеше да ма́нем у *чэ́ло* Ц и сл.

2.1.3.2.2. Именице на *-е*:

а) у ба́шту чу́јем не́ко *вика́ње* Ц; и у мо́је *вре́ме* О; од ста́ро *вре́ме* („о старом времену“) Ж; за *гута́ње* Ч; на *закачува́ње* Ч; тэ́г сам има́ја *зна́ње* Сл; *йде* на *зраче́ње* Ц; чи́је *има́ње* да даде Ж; ба́бино *йме* доби́ла Ж; с не́ко *ју́же* Сл; *јес*, од *лега́ње* М; на једно *мага́ре* ме у́качи Ц; па на то́ј *миље́* П; у *поље* мно́го смо работáле Ж; па ту́рај и *сирће́* ГД; на *стрэ́љање* Н; *йде* у́јко сáс *ће́бе* П; прўжа *ши́ше* ГД;

у Бугариње ГД; они идоше у Гњилане Рљ; одоше у Прешево П; у Скопље кад ги сретнем Сл; у Требешиње отидоше Н итд.

б) *-иште*: мајка ми запали *огњиште* Сз.

в) *-це/-енце/-энце*: тури му малка *брашѐнце* П; донеси неко *дрвце* М; *миљенце* турам Ч; не би овакој *пилѐнце* нагазила О; ће ми донесеш о[д] твоје *сиренце* О;

в) *-че/-иче*: *аљинче* му обучите П; *девојче* га доведе овдека Рљ; увече склонáмо *казанче* М; па га замóта у *крпче* М; да носим кóске на *куче* Ч; сас *пршче* показује Ж; у оној *сòбиче* П; стави *стапче* П; понесеш *торби́че* Сл; за једно *фртáльче* више Рљ; она ли́пка *фúтиче* П; турим *ћили́мче* Љ; једно *шѐрпиче* ће туру Ж; по једно *шићѐрче* Сл итд.

Вокатив једнине

2.1.3.3. У вокативу су забележена обраћања живом бићу.

2.1.3.3.1. Именице на *-е*:

а) *дѐте*, забраља се Љ; *дѐте*, три паре лѐк П; *Дѐте* слáтко, неје радија ГД;

в) *-че*: *девојче*, еј Ж; и такој, *снашче* П; *мáче* дѐдино, óди М и сл.

Номинатив множине

2.1.3.4.0. Именице треће врсте у множини могу имати наставке: *-а*, *-иња*, *-ики* или *-ци*. Суфикс *-а* у множини имају именице на *-о*, *-е* и *-иште*; суфикс *-ики* у мн. имају именице на *-иче/-че* и именице са деминутивном нотом на *-е*. Код већине именица код којих се очекује проширење са *т*, *н*, *с* наставак је *-иња*. Глаголске именице немају множину. Исказивања множине збирним именицама на *-ад* нема (осим именице *чељад*). Множина именица које означавају младунчад има наставке *-ики* или *-ци*, ретко *-иња*. Овакво стање умногоме је блиско ономе у говору Горње Пчиње (Јуришић 2009: 123–126), с тим што у прешевском говору није забележен наставак *-ења* какав је случај у пчињском (Јуришић 2009: 125: *ви́мења*, *и́мења*, *ра́мења*). И у кумановском се среће само суфикс *-иња* (Видоески 1962: 104).

2.1.3.4.1. Наставак -а: *говѣда* пѣ-шѣс гла́ве Т; *девојчи́ишта* П, Ц, Сл, Ж; *дечи́ишта* ву доса́ђав Ж; неке па́ре, *ѣвра* Ч; какви́ су ги *ја́ја* Т; фа́рбани *ја́ја* Б; пр́жени *ја́јца* ГД; *кучи́ишта* Љ, П, Б, Ч; се́лски *пу́тиишта* Љ; почѣли и *ре́бра* да се ви́див П; то́ј су ти́ја *се́ла* М итд.

2.1.3.4.2. Наставак -иња: они́ја *бури́ња* Рљ; дру́ги *ими́ња* Сл; све́ не́ки *ими́ња* Ч; ма да ги не́ма сви́ ти́ја *ими́ња* Р; не́где дру́ги *ими́ња* Сл; *јужси́ња* П, Ц, ГД, Ц, Сл; Чекли́чки *лојзи́ња* М; тр́ња, али они́ја *магари́ња* што́ је́дев П; обе́ *ра́миња* П; та́д су би́ли *чези́ња* Сл; мно́го *иши́иња* П; *шкѣмби́ња* Ц, ГД, П, Сл, Ж итд.

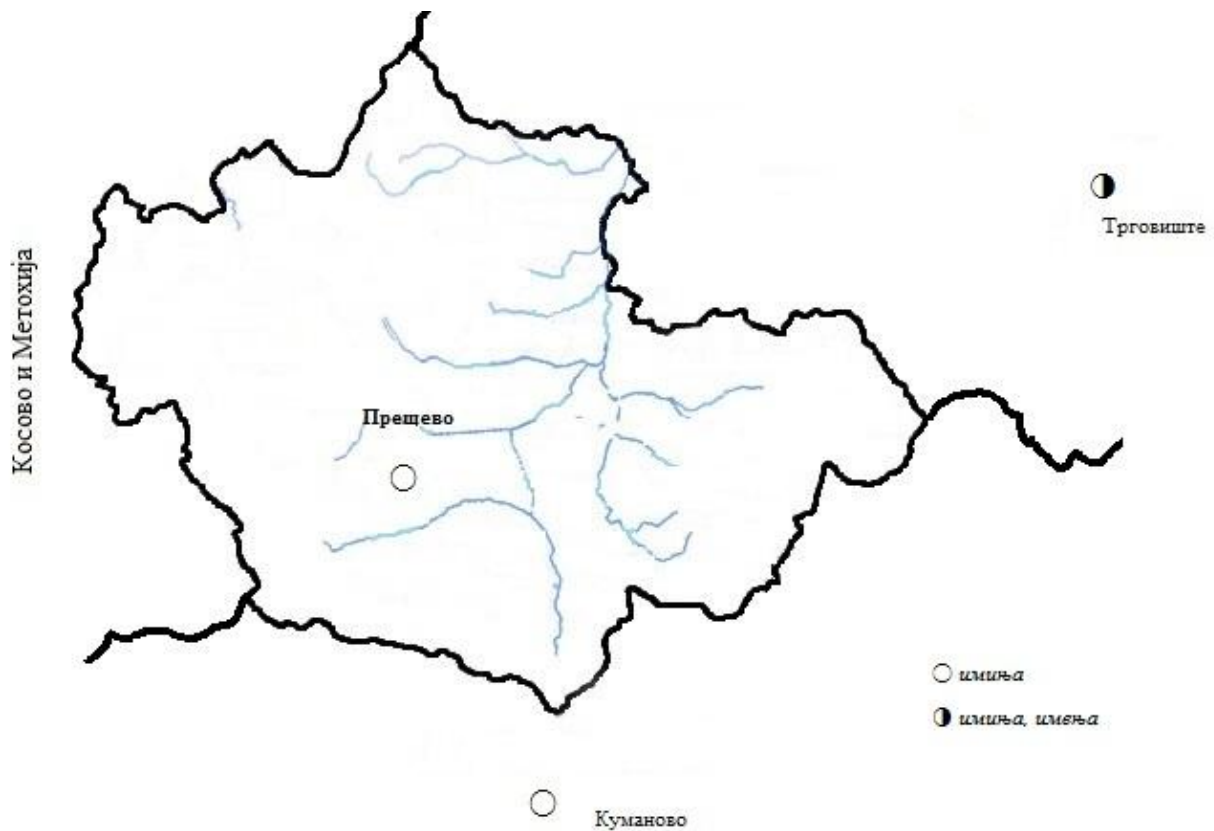
2.1.3.4.3. Наставак -ики: две́ *близна́чки* О; има́ тако́ј *ви́рчки* Т; *девојчи́ки* П, Ц, Н, Р, Ж, Сл, Т, Рљ, М; си́тни *зупчи́ки* Ц; *кола́чки* П, Ж, Ц, Т, Рљ, Ч; *ку́трики* ба́бини Ц; чи́ји су *ма́чки* Ц; *миље́нчки* П, Ч; и *пра́сики* Ж; *те́лчки* П, Ц, Сл, Т, Рљ; бе́ли *пи́лики* ће ти иска́чав на гла́ву П; сва́какви *ћели́мчки* Ж; *шеће́рчки* па у *мара́мчки* Сл итд.¹⁰⁷

2.1.3.4.4. Наставак -ци: *јага́њци* на пи́јац П; *пра́сци* П, Ж, Ч, Т; је́дно вре́ме и *те́лци* Сл и сл.

Суплетивни множински облици на *-ики* и *-ци* морфолошки представљају именице мушког рода.¹⁰⁸

¹⁰⁷ О заједничко-словенском суфиксу *-ик* и његовом деминутивном значењу које се сачувало у говорима источне и јужне Србије говори Белић и наводи бројне примере из Врања и околине (Белић 1999: 258–259).

¹⁰⁸ В. и: Павловић 1939: 37, Стевановић 1969: 412, Богдановић 1987: 150, Марковић 2000: 125, Видоески 1962: 143. Наставак *-ики* за образовање множине неких именица средњег рода у македонским говорима користи се на читавом северу, на југу „до границата со штипскиот и кочанскиот говор“ (Видоески 1962: 143).

Карта 5.

Општи падеж множине

2.1.3.5.0. Облици општег падежа множине једнаки су номинативу множине, што потврђују примери који следе.

2.1.3.5.1. Именице на *-а*: цѣпи *дрва* П; чуваја сам *говѣда* Сл; у *говна* до гүшу ГД; стави неколко *зрна* Ж; големи *јајца* носи Св; поделише ни *јајца* П; држи на *колѣна* Сл; свѣ *колѣна* огруљило Т; на *тија мѣста* Т; туј под *рѣбра* П; кад ће покажев неки *сѣла* Ч итд.

2.1.3.5.2. Именице на *-иња*: ја ги притиска *тија дугмиња* П; намишћам си *миљиња* П; сас *ћѣбиња* Ж и сл.

2.1.3.5.3. Именице на *-ики*: да *у̀з*мемо *вр̀пчики* П; *дев̀ојчики* удадоше О; *има* си *ја̀гњики* Н; он *кана̀чки* продаваше О; за *ку̀чки* ГД; *има* и *ђевр̀еци*, *лѐпчики* Ж; шећерчики па у *мара̀мчики* Сл; *ма̀чки* доведе Ја; *ће* *у̀з*нете *ма̀чки* Ж; *има* и *пара̀уну́чки* Љ; *нака̀чим* овѝја *па̀рчики* Рљ; на *па̀рчики* ву *да̀вај* П; *пра̀шчики* да глѐдамо Ц; сѧс *уну́чки* П; *ва̀ди шићерчики* Сл и сл.

2.1.3.5.4. Именице на *-ци*: *ја̀гањци* ги *ра̀ни* Ц; *ја̀гањци* смо си *има̀ли* Ж; *пра̀сци* продава Т и сл.

Хипокористичка и слична имена на *-е* и *-и*

2.1.4.0. Хипокористичка имена на *-е* и *-и* могу имати природни мушки, женски или средњи род и то се може закључити на основу конгруирања са атрибутом или предикатском речју.¹⁰⁹ Међутим, ове именице немају посебан облик за општи падеж, чиме се приближавају именицама средњег рода.¹¹⁰ С обзиром на различитост њиховог рода, али и на њихову индеклинабилност,¹¹¹ хипокористике посебно представљам.

2.1.4.1. Хипокористици на *-е*:

Номинатив:

Бла̀ге ми је рођак *нѐки* О; *Бо̀бе* га *нѐће* Т; *Бо̀бе* електричар Љ; *Бо̀бе* порано је изашја М; *Бо̀бе* што *ра̀ди* у школу Р; *Бу̀це* му је син Р; *деда* *До̀бре* што гу *има* М; *ја̀* и *Станѝка*, и

¹⁰⁹ Потврде са конгруирањем нису забележене за сваки пример, али се из контекста могло закључити о ком роду хипокористика се ради, те се на основу тога вршило разврставање према роду.

¹¹⁰ Многи аутори ове хипокористике сврставају у оквиру групе именица средњег рода: Реметић 1996: 466, Вукадиновић 1996: 138, 140, Тирић 1999: 117, Марковић 2000: 121, Милосављевић 2009: 466. Проф. Богдановић (1987: 150) овакво груписање образлаже чињеницом да хипокористици на *-е* и *-и* имају општи падеж једнак номинативу. У Алексиначком Поморављу ова имена која се односе на мушке особе у ОП могу имати проширење *-т-*, док је код женских хипокористика увек ОП=Н. За хипокористике на *-и* закључује се да су новијег датума (Богдановић 1987: 151). Јуришић (2009: 126) напомиње да хипокористичка мушка имена у говору Горње Пчиње могу функционисати као именице м. или с. рода, док се женска хипокористичка имена најчешће понашају као именице с. рода, ређе као именице ж. рода. Видоески наводи хипокористике мушког рода, који у општем падежу имају *-та*: *Милета*, *Ристета*, чак и: *Илијета*, *Методијата* (Видоески 1962: 134–136). Младеновић (2013: 132–133) хипокористике мушких имена на *-и* и мушка лична имена на *-е* сврстава у именице м. р. јер их за ту групу везују остали падежни облици, мада имају проширење основе *-(е)т-* које их приближава именицама с. р. (за разлику од с. рода, ови антропоними имају ОП на *-а*).

¹¹¹ Проф. Марковић оставља могућност да се ове именице могу посматрати као индеклинабилне (Марковић 2000: 121); в. и Вукадиновић 1996: 129.

овој *Жике* Ц; *Жике* и Гоца били Т; Заинат са му турила име *Миле* Ц; чика *Миле* послаја Ч; А *Митре* ми је рекја П; викаше овој *Митре* П; *Тане* радија у Седми јули Ж;

Зоре ми је чувала *Нате* много П; *Нате* је радила Б; звала ме је *Суне* П; *Сузе* ме је много слуша Сл; еве, ваша *Сузе* ће ти каже П.

оној наше *Нате* П; *Александриче* Ч; *Море, тој ли Драганче! Софче, Дуљче* П.

Општи падеж:

на *Бобе* татка Љ; на *Бобе* ис Прешево Ц; онда на *Бобе* Шинку Р; на *Благе* је продаја Ж; ми са твога *Денче* Ц; овај жена на *Боре* П; мајка му је на *Миле* ТР; А *Митре* ми је рекја П; на *Раде* што је направиа П; сас *Раде* М.

Зоре ми је чувала *Нате* много П; а овој за твоју *Нате* Љ.

Вокатив:

ало, *Жике* Ц; немој, *Жике* Ц; Мора да га викав: „*Миле*“ Ц; Бата *Столе*, бата *Столе*! Ч;

Даре, рече, ја се излечи П; она је млада, *Зоре* Ж; Што кажеш, *Наде* П; *Нике* (< Станика), ти иди Ж; *Тање*, држи Ц; *Тањче*, ајде здраво Ж.

Овој групи припадају и именице м. р. на -е којима се именује неки сродник: *побре* и *тате* јер и оне имају само један облик за Н и ОП.

Примери:

на нашег *побре* М; тој си је наш *тате* Б;¹¹² вика[м] му на *тате* Љ и сл.

викам га: *тате*! ГД; Куку, реко, *тате*! П; *тате*, па ли викам ти М; *тате*, седи и ти Љ и сл.

¹¹² Именицу *тате* Радивоје Младеновић сврстава у деklinациони тип именица м. р. са проширењем (*татета*, *татету*) и наводи могућност да је код ње и сличних именица (нпр. *нане*) дошло до морфолошког једначења са вокативом (Младеновић 2013: 133, 180; в. т. 2.1.2.3.2.).

2.1.4.2. Хипокористици на *-и* забележени су једино у мушком роду:¹¹³

Номинатив:

Дра̀ги га нѐма М; *Дра̀ги* долáзи за ви́кенд М; *Дра̀ги*, Жи́ка, Лу́ка, Ста́вра и ми́ Н;
наш Зо́ки ви́ка Ж; онѐј до́ле Ми́ки што је Љ.

Општи падеж:

па је била на онóга *Га̀ги* ба́ба П.

Вокатив:

ка̀жи, *Дра̀ги*, на ма́јку ми П; *Ми́ки*, немóј П.

Посебне напомене о именицама

Именице прве врсте

2.1.5.1.1. Именица *сир* јавља се и у облику *сирење*:

да покријем *сирење* Ч; као српско *сирење* О; нѐма да истѐчи *сирење* Рљ; потсирила сам *сирење* О; прѐко онóј *сирење* Рљ.

2.1.5.1.2. Од именице *татко* множина гласи *татковци*:¹¹⁴

на̀ши *та̀тковци* П; сас *та̀тковци* Ц; *та̀тковци* су се слуша́ле Ч.

2.1.5.1.3. Именица *синко* забележена је једино у облику вокатива:

¹¹³ Формант *-ки* код хипокористика Клајн (2003: 140) објашњава као варијанту хипокористичког *-ка*. Ширим разматрањем творбених и стилских карактеристика имена на *-ки* (типа *Зоки*, *Мики* м. и ж. рода) у српском језику бавила се Јелена Јовановић Симић (2012) према чијим речима је први део овог суфикса домаћег порекла (по угледу на суфиксе *-ка* (*Жика*, *Рушка*) и *-ко* (*Мишко*)), па и територијално ограничен *-ке* (*Митке*)), док се други део, вокал *и*, развио под страним утицајем (*Џеки*, *Мики Маус*). Јовановић Симић закључује да „и поред велике учесталости хипокористичких изведеница на *-ки* код неких категорија становништва и у модненој сфери културног и супкултурног живота, њихово учешће у општем фонду именословних речи није превисоко, па се не треба бојати њихове даље превелике експанзије, нити даљем упрошћавању и огољавању именослова српског“ (Јовановић Симић 2012: 571).

¹¹⁴ Код Белића се налази пример *та̀ткови* забележен у Врањској Бањи (Белић 1999: 234). У Запању су у зони П забележени облици *татковци* и *дедовци* (Марковић 2000: 131, 212). Радивоје Младеновић (2001: 291, 294) наводи наставак *-офци*/ *-ефци* за грађење множине именица на *-о* које представљају надимке пејоративног значења, затим породичне надимке и сродничка имена (*плачкофци*, *Реиофци*, *дедофци*).

ајде, лeгнете, *сiнко*, лeгнете Ч; али не мoжеш бе, *сiнко* О; Бoже, па тoј мoји дeца, *сiнко* О; нiкoј, *сiнко* Ч; па не мoже, *сiнко* Љ; Тi си млaдa, *сiнко* П.

2.1.5.1.4. Именица *ујко* у општем падежу најчешће има форме именице првог деклинационог типа: отидомо куде *ујка* Рљ (в. т. 2.1.1.2.4). Међутим, забележен је и облик општег падежа по којем се она може сврстати у именице друге врсте: од *ујку* сестре ГД.

2.1.5.1.5. Ојконими који стоје у мушком роду једнине с наставком *-овац* могу добити *-е* те се тако придружити именицама средњег рода.

У *Бујановац* нема Ч, ГД, П; и она као у *Раковац* Рљ;

али и: зeт ми из *Бујановце* је Ц; иди си у *Бујановце* ГД; у *Бујановце* П; знaчи из *Букуревце* су Рљ; туј прeђе *Букуревце* Т; у *Рiстовце* Ч, Ц; према *Цакановце* Т; после од *Цакановце* навaмо Т.

Обични су ликови грађени суфксом *-це*: овaј из *Братоселце* Ч; из *Жујинце* Ц; Сeнта је из *Лепчинце* Н; ја сам учија занaт у *Црнотинце* Р.

2.1.5.1.6. Именица *метар* уз бројеве најчешће има облик *метра* (двa *метра* П, три-чeтри *метра* ГД, глeдам на двeста *метра* Ц итд.), али су забележена неколико примера облика *метре* уз бројеве:

пeт *метре* Н; дванаeс *метре* Ц; петнаeс *метре* Сл; илaдо и пeсто *метре* Сл.¹¹⁵

2.1.5.1.7. Од именице *евро* уз број обично иде облик *евра* (дванајeс *јевра* Сл, петнаeс *евра* М, стo *евра* Ч итд.), али је регистрован један пример са *евре*:

три илeде *евре* Сл.

¹¹⁵ О лику *метре* уз бројеве Павловић говори као о примеру са поремећајем (Павловић 1970: 94). Сличних примера има у говору Јањева (Павловић 1970: 94) и у пчињском говору (Јуришић 2009: 131). Белић (1999: 241, 242) наводи само *две мeсте* (исто и у: Богдановић 1987: 156, Пецо, Милановић 1968: 318, Јовић 1968: 85, Симић 1972: 280) који се објашњава као остатак двојине.

Именице друге врсте

2.1.5.2.1. Именице које означавају сроднике, титуле или занимања обично се налазе у склопу акценатске целине те губе акценат и постају индеклинабилне, што се најбоље види у облицима општег падежа и вокатива.

Потврде:

е виш, *баба* Благџца М; *баба* Ђурђа Рљ; *Баба* Кона за Олгу викаше Ж; *бата* Пера ги купија П; *деда* Добре што гу има М; *Деда* Јованов кладанац Н; *чика* Анђел последњи пџт О; *чика* Звонко, дође ли Љ; *чика* Миле послаја П; *чика* Ратко, куде си ГД; *чича* Данча богословију је завршио П; *чича* Коле пољопривреда и пекар П; *чича* Тима вуновлачар П; овде купи *чича* Тоза П;

и *тетка* Богдану сам знала О; *баба* Драгу гу одведоше; овој за *чика* Перу П; фала на *чика* Перу П;

баба Като, иди на Типру да кажеш О; *тетка* Станче! П; а бре, *тетка* Станче О; не, *тетка* Станче О; *тетка* Даринке П; нема ништа, *чика* Перо П; *чика* Перо, јеси устао П; ајде *чича* Бранко П и сл.

Исто се односи и на овакве именице мушког рода прве деклинационе врсте: и *доктор* Бранко Т.

2.1.5.2.2. Вокатив од *деца* једнак је номинативу: ако, *деца* П; ајде, *деца* Ч; одокле сте, *деца* М.¹¹⁶

Именице треће врсте

2.1.5.3.1. Именица *раме* може имати и форму *рамо*: боли ме *рамо* ГД.

2.1.5.3.2. Именица *ђезве/џезве*, поред облика у ср. роду, може се чути и као именица женског рода:

џзне *ђезве* П; да ставим *џезве* Ж; па ми се *џезве* окрена Т;

¹¹⁶ На овакво изједначавање Н и В упуђује Белић (1999: 232).

али и: дигнала *ћезу* овако Ч.

2.1.5.3.3. У прешевском говору среће се лексема *вечер* као именица м. рода: Бѣдњи *вечер* Ж, тѣј *вечер* ће дође П.

2.1.5.3.4. Множина именица *око* и *уво* гласи *очи* и *уши* (више у т. 3.1.1.).

да нѣмам *очи* П; *очи* се не видив Ч; избуљи *очи* Ц; гледа те у вр *очи* Ц; како има *очи* П;

на *уши* ли сѣдиш ГД.

2.1.5.3.4.1. Уз бројеве, ове именице имају множинске форме:

врзаше ми *обе очи* П; на *обе уши* Ч (али и: *оба ока* ми сѣзив Т; *оба ува* П); да отвориш *четири очи* ГД.

Именице уз бројеве

2.1.6.1. Именице прве врсте уз бројеве (осим уз број један) имају стари двојински наставак *-а*, који се некада употребљавао само уз број два (Белић 1999: 239).

Потврде:

Ко *два божјака* Рљ; *два војника* бугарска М; *десетину дана* Н; имамо *два ектара* шѣму Р; *десетину ектара* Ц; *два месеца* неје читано Р; на *два улаза* кућа ГД; *три брата* Н; *три литра* пије Т; *два сина* има Ж; па скоро донесе *два џака* ГД; тија *два гроба* О; на *два три маа* Ч; *два метра* П; *два мужа, три* П; ако му даш *два чаја* узастопце Ч; само *два човека* Р; он ву опали једно *два шамара* П; има *три брата* Ч; три *параунука* имам П; *четри дана* сам била у хоронарно П; *пет дана* пред свети Николу Ж; *ше сина* Ч; донесе *десетпетнаес корења* П; чича ми *петнајес баичалџка* да даде П; *седамнаес човека* П; од *триес пет* до *четрдесет џака* српски Р; одма *четерес дана* ГД; имаја је *сто педесет парадајза* П; гледам на *двѣста метра* Ц; можда има *иљадо кубика дрва* О итд.

Уз прилоге за количину облик именица је исти као и уз бројеве: *колко болеса* имам П; *колко дана* прође Лљ; *толко човека* врѣдиш Р и сл.

2.1.6.2. Именице друге врсте уз бројеве налазе се у номинативу множине (в. Белић 1999: 238, Богдановић 1987: 155, Марковић 2000: 134).¹¹⁷

Потврде:

има *двѐ куће* ГД; *двѐ реке* се спајав Р; *двѐ сѐстре* и једнога брата ГД; *двѐ* различите фамилије Р; *Двѐ ћѐрке* има Ч; има *двѐ* или *три* маале Р; *три* иљаде ГД; на *три* ногаре П; *Три* ћѐрке има Ж; једно *три-чѐтри* године П; *чѐтири* ћѐрке П; пензија *пѐт* иљаде више П; говѐда *пѐ* шѐс главе Т; има *пѐ* шѐст године Рљ; *шѐс* иљаде динара М; *дѐвет* иљаде испадна Љ; *пѐтнаес* семенке М; *осамнаес* приколице камен Сл; *двѐес* године ГД; по *двѐјес-тријес* овце Т; *триес* иљаде динара М; ми *чѐтерѐс* куће Срби ГД; плата ти је *седамдѐсет* иљаде П; *стѐ* иљаде динара Св; иљаду и *пѐсто* марке П итд.

Номинатив мн. задржава се и уз прилоге за количину: *млѐго* године је прошло О; *толико* мѹке и па сам преживѐла П.

2.1.6.3. Именице треће врсте имају плуралску форму уз бројеве. Некада се множина употребљавала уз бројеве *три* и *чѐтири*, а то је пренесено и на именице уз број *два* и остале бројеве (Белић 1999: 241).

Потврде:

двѐ *три* дрва има туј Ц; на тија *двѐ* мѐста Р; нѐки *двѐ* *три* стабла П; на *три* кила да дође П; *двѐес* ѓвра Ж; *стѐ* ѓвра ТР;

двѐ зрнца у кашику Ц; *пѐтнаест* комада јаја П; ставила *двѐ* јајца Ц; једно *двѐ* јајца Ж; по *стѐ* *двѐес* јајца смо мѐстили П; *нѐколко* дрвца М;

двѐ-три магаринѐа Т; *двѐ* ћѐбиња сам дала Ч; *пѐ* шѐс ћѐбиња нови седив П.

¹¹⁷ Проф. Реметић наводи још две могућности у објашњењу оваквог облика – номинатив, акузатив, вокатив двојине или генитив једнине (в. Реметић 1996: 469).

двѐ прáсики ги óстави Ж; *двѐ уну́чки* во́ди Т; ста́ви *двѐ три́ па́рчки* Р; довѐла *три́ ма́чки* Ж; *о́бе ста́пчки* се прифати́ле О; по *три, чѐтри ја́рики* чу́вашемо Рљ; ја́ *пѐт уну́чки* П;

2.1.6.3.1. Форме *двѐ* и *о́бе* уз именице средњег рода (*двѐ три́ др́ва* има ту́ј Ц; *двѐ зр́нца* у кашíку Ц; *двѐ хѐбиња* сам да́ла Ч; *двѐ прáсики* ги óстави Ж; *двѐ уну́чки* во́ди Т; *о́бе ста́пчки* се прифати́ле О и сл.) представља стару двојину (Белић 1999: 240, в. 1.2.4.6.).

2.1.6.3.2. Именица *време* и иначе нема множински облик па ће остати у једнини и у исказивању неке количине: *мно́го* је *врѐме* отѐд Сл; *ко́лко врѐме* је про́шло П; ја́ *то́лко врѐме* Р.

2.1.6.3.3. Код именица са множином на *-ци* наставак уз бројеве је *-а*:

два́ јагањца тѐд купи́ П; по *петна́ес јагањца те́ра* Ч; *два́ те́лца* имашемо Т.¹¹⁸

2.1.6.3.4. Збирне именице *браћа* и *деца* уз бројеве задржавају свој облик. Именицу *деца* и њену употребу у неким говорима источне и јужне Србије Белић објашњава као непроменљиву јер се овде „почела разумевати као пом. рлуг. од *дѣтѣ*“, а именице с. р. мн. имају само један падеж. Исто објашњење односи се и на именицу *браћа* (Белић 1999: 230).

дѐвет бра́ћа П; *двоји́ца бра́ћа* та́мо рођени Р; на сви́ *троји́ца бра́ћа* Рљ;

двѐ де́ца П; сви́ по *двѐ де́ца* Рљ; *три, чѐтири де́ца* Т; *о́сам де́ца* роди́ла Н итд.

Уз прилоге за количину стоје исте форме: *ко́лко су бра́ћа*, не зна́м Лљ; *мно́го бра́ћа* Р; *Ко́лко де́ца* имаш? Лљ; ти́ *то́лко де́ца* ће у́змеш П.

¹¹⁸ Овде се ради о слагању облика именице м. р. (Н мн. *јагањци*) уз бројеве. Некада се уз број два употребљавао наставак *-а* који је дошао из двојине, а *-и* је ишао уз бројеве три и четири. Наставак *-а* временом је пренет и на именице уз три и четири (Белић 1999: 241).

Збирне именице

2.1.7.0. Већ је било речи о томе да у прешевском говору нема збирних именица на *-ад*, осим именице *чељад*, која се јавља и у другим ПЈ говорима (Богдановић 1987: 156, Јуришић 2009: 128, Младеновић 2013: 209; у призренском није забележена (Реметић 1996: 470)). Ова именица у прешевском говору има облик м. р. једнине, што је случај и у алексиначком, пчињском и кумановском говору (в. Богдановић 1987: 156, Јуришић 2009: 128, Видоески 1962: 145), док у гатњанском има и множинску форму (Младеновић 2013: 209).

Потврде: у кућу било много *чељад* ГД; све његов *чељад* ГД; тој њен *чељад* Рљ.

2.1.7.1. У наставку наводим неке од потврда за облике збирних именица у прешевском говору, а шире о њиховим облицима и конгруирању у т. 3.1.2.

српско *гробље* Н; треба да однесе тој *дрвље* Ц; од оној *камење* не мож да прођем О; има *оној трње* П; има и *тој снопље* П; продадо *га гвожђе* П; баш куде је *наше лојзе* *искачало* О; беремо *грџе* М;

долело су наши *гробља* Сз; падав *дрвља* и *камења* П; Длџги *камења* горе Р; *Какви трња*, да знаш Рљ; вржемо ги *тија снопља* ГД; све неки *гвожђа* по авлију Сл; першун са све *корења* Ч; пренеси *ги прѹћа* Ж; скидамо *црепја* П; фрља *црепја* од кућу Сз; *овија браћа* куде ће Ч; *велики деца*, мори Ч итд.

Именице плуралија тантум

2.1.8.1. Именице плуралија тантум представљају још једну скупину именица, поред збирних, која је обележена несагласјем семантике и граматичких обележја (в. Младеновић 2007: 99, Младеновић 2013: 212). У наставку се наводе неки примери употребе ових именица у прешевском говору, а детаљнија објашњења у вези са њиховим облицима која произлазе из система конгруирања в. у т. 3.1.3.

на коњи су се стављали *бисази* Ц; легала је *богиње* Т; онџ *вале* на главу Сз; она на онија *врата* М; сал *једне гаће* Т; на његови *груди* Т; да несу *заушке* П; разџпне онџ *катарџе* Ц; да зауставив неки војни *кола* П; *конопље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; беле панталоне

и бѣлу блѹзу од *тија конопља* Ц; боли га у *крс* П; *кучина* П, Ч, Т, Рљ, Сл, Ц, Ж, М; ти с твоји *леђа*, ја с моји П; *маказе* и *отсечи* Т; с његове *наочаре* П; тѡд су бѣле *нѡвѣ* П; *питије* прави Ц; у његови *плућа* Ч; теј *помѣје* П; Петрови *пѡсти* га фѡнав Ж; таквѡ ву је *рње* Ж; онѡј *трице* ѹбаво Ц; с тој мѡра да чѣни *чѡре* Сз; у моје *чашире* Ц; *сѣвре* су се викале Љ итд.

Трагови синтетичке деклинације

2.1.9.0. У прешевском говору облици старог деклинирања заиста су ретки. С обзиром на положај прешевског говора, који не омогућава утицај других дијалеката са евентуалним деклинационим синтетизмом, овде се не може говорити о спољном деловању (в. Белић 1999: 242–243). Због тога издвајам две групе примера са траговима синтетичке деклинације:

1. остаци старе деклинације, који се препознају у прилозима и неким устаљеним изразима,
2. нови синтетички облици, који су настали под утицајем стандардног језика.

2.1.9.1. Од старих падежних облика у прешевском говору чувају се углавном прилошки ликови генитива, инструментала и локатива. Генитив и датив јединине код именица сачуван је у оквиру малог броја устаљених израза.

2.1.9.1.1. Генитив: *бога* ми Р; *бога* ми ти кажем П; *живѡта* ми ако те лажем П;

њѡѡан ѡтац је фатиѡ *свѣта* П; да фѡтим *свѣта* П, ГД, Ц, Т;

з *дѣсне стране* Сл; с *дѣсне стране* там О; и с теј *стране* и с теј *стране* О; свѣ са *стране* П и сл.

2.1.9.1.1.1. Лексеме *дом* и *леб* могу се јавити и са генитивним *-а* (в. 2.1.1.1.1.б)). То не важи за именице *лук* и *сир* (уп. Богдановић 1987: 143, Реметић 1996: 474, где се јављају и: *лука*, *сира*, као окамењени партитивни облици).

дѡма ли си Ц; да сѣди *дѡма* П; ѣдемо си *дѡма* П; не га довеђа до *дѡма* П; сѡм до *дѡма* је дошја П; о[д] *дѡма* ти се јављѡм М;

али и: *дòm* ће глèдамо П; једна ћерка му се врна *дòm* Р; на дèте ће нòси лубеницу *дòm* О; штò ће рáдиш *дòm* Ц;

једòсте ли *лèба* П; кúпи *лèба* П; откэд нèси месила *лèба* Т;

али и: купујев гòтов *лèб* ГД; нèсам јèла *лèб* сас њи П; ће кúпи *лèб* П.

2.1.9.1.2. Датив је препознатљив у следећим изразима:

фала *Богу* П, Ц, Т, Рљ, Ч, Сл, Ж;

мајке му га П, Ц, Сл, Ч; *мајке* му га спáлим Т, П; *на̀не* му га набијем Р, Сл (в. т. 1.2.4.3.)

2.1.9.1.3. Инструментал: али *већино̀м* тај е сýва Р; *већино̀м* су свè Ср̀би б̀или П; *већино̀м* су на̀ши б̀или Б; *већино̀м* су то̀ј б̀или Р;

одòкле је она б̀ила *рòдом* Ц; *рòдом* је отúда П;

не мòжеш да га ти *сѝлом* тèраш П; они су ме *сѝлом* дáле овдèка О; узèле гу њèни *сѝлом* О; па *сѝлом* Т; *сѝлом*, не *мѝлом* нèго *сѝлом* П;

грèшком га ви́кнем њèга Ц;

тòлко си је *бòгом* дáта О;¹¹⁹

Но̀ћу са̀ња мајка П; *но̀ћу*, дèње нѝшто нèма да ме на̀ђе Сл; *но̀ћу*, дèње, исто ти је П.

дèњу, кэд има врèме П.

2.1.9.1.4. Локатив: *но̀ћу*, *дèње* нѝшто нèма да ме на̀ђе Сл; *но̀ћу*, *дèње*, исто ти је П; отидòмо *но̀ће* Сл;

зѝми је врúћа, *лèти* је лáдна О; а *лèти* да се лáдиш О;

¹¹⁹ Облик *божем*: *божем* не зна́је Т; *божем* ће гу сèпрев Ж (в. т. 2.6.1.3.), који се јавља и осталим призренско-тимочким говорима, Белић не сврстава у групу остатака старог инструментала јер је његова етимологија нејасна (Белић 244).

да га ви́кнем *јутре* Љ; да гу псу́јев људи *јутре* О; за *јутре* се спрѐмамо Св; *јутре* дѐн П; има врѐме *јутре* Рљ; *јутре* ће ми га врѐтиш Б; ђма *јутре* Ч и сл.

2.1.9.1.5. Облик инструментала *дању* настао је аналогично према *ноћу*, а *дање* се развило под утицајем форми локатива *јутре*, *зиме*, *лете* и сл. (Белић 1999: 245). Како наводи проф. Богдановић у говору Алексиначког Поморавља нема облика: *лете*, *пролете*, *ноће*, али ни *д'ње* (Богдановић 1987: 154). Ове ликове није забележио ни проф. Реметић у призренском говору (Реметић 1996: 449, 528–529). Међутим, у оба ова ПЈ говора има инструментала *дањом*, *ноч'ом* (Реметић 1996: 449, 452, 529), *дањум*, *ноћум*, *јутром*, *вечером* (Богдановић 1987: 154). Такве форме могу се чути у кумановском говору – *зиме*, *јутре*, *дњем*, *нокем/ноком*, *ноке* (Видоески 1962: 144). У пчињском говору употребљавају се *јутре*, *зиме*, *лете*, *ноће* (Јуришић 2009: 261, 262). Барјактаревић (1977: 210) је у ондашњем прешевском говору забележио неке прилоге из ове групе: *лети*, *зиме*, *ноћи*, *ноћом*. Мој материјал показује да је прешевски говор задржао само део овог инвентара.

2.1.9.1.6. Акузатив множине чува се у облику *гости* (в. Белић 199: 245):

дѐца су ми на *гости* Рљ; до́шли ми на *гости* Ч; Ѐдев на *гости* Б и сл.

2.1.9.2. Новонастали падежни облици јављају се у специфичним ситуацијама, што је део адаптационог поступка говорника у карактеристичним условима конверзације и изношења информација (в. т. 4.4.). Њихова примена не подразумева губљење осталих дијалекатских одлика, већ значи само комбинацију средстава комуникације.

2.1.9.2.1. Најчешћи су облици генитива једнине:

тој у библиотѐку *Боре Станковића* О; гүбљење *врѐмена* П; од првог *дана* Ц; сто *десет мѐтара* М; без *обзира* на све Ц; без *обзира* П, Ц, Сл; главом без *обзира* Ч; па и после *рата* Ц; пре *рата* ли трѐба Сл; у тој врѐме, после *рата* Ц; за врѐме *Турака* Ц (обичније: за врѐме *турско* П, Ц, Т); овај *фабрика чоколаде* Ч; нѐма *шансе* П, Ц;

2.1.9.2.1.1. За облик генитива јд. именице *година* не могу бити сигурна да ли се ради о старини или новини јер се напоредо јављају оба лика (ОП и генитив), али је сигурно да уз редни број увек иде синтетичка форма.

коју *годину* беше, не знам Ц; онуј *годину* бемо Т; от коју *годину* П;

кад, које *године* М; до које *године* је било Ц;

двѣ њладите *године* П; осамдес четврте *године*; бѣш деведес девѣте *године* Ч.

2.1.9.2.2. Адвербијализовани ликови датива и локатива именице *кући* представљају утицај стандардног језика који је почео да се одомаћује пре свега код млађих говорника:

да њдемо *кући* Ц; њдемо си *кући* Ч; јѣси *кући* П; *кући* сам П.

2.1.9.2.3. Инструментал: *трбухом* за *крухом* П; нѣсу видљиви *голим ѡком* Ц; *главом* без ѡбзира Ч.

2.1.10. На крају поглавља о именицама у прешевском говору може се закључити да се оне уклапају у јужноморавске говоре осим што нема сугласничког проширења код именица средњег рода. Именице су обележене поступком поједностављења језичког система у смислу усаглашавања граматичких и семантичких ликова, који се најбоље препознаје код збирних именица.

2.1.11. Прегледности ради наставци именица у прешевском говору биће дати у табелама.

Табела 2.

Именице прве врсте		
	једнина	множина
Номинатив	<i>-ѡ, -л, -а, -е, -р, -о</i>	<i>-и, -ови, -еви</i>
Општи падеж	<i>-а, = Н</i>	<i>= Н</i>
Вокатив	<i>-у, -е, = Н</i>	<i>= Н</i>
Уз бројеве	<i>-а</i>	

Табела 3.

Именице друге врсте		
	једнина	множина
Номинатив	<i>-а (-а, -ица, -ка)</i>	<i>-е</i>
Општи падеж	<i>-у, -а</i>	= Н
Вокатив	<i>-о, -е, -ке</i>	= Н
Уз бројеве	<i>-е</i>	

Табела 4.

Именице треће врсте		
	једнина	множина
Номинатив	<i>-о, -е (-о, -е, -иште, -це, -енце, -анце, -иче, -че)</i>	<i>-а, -иња, -ики, -ци</i>
Општи падеж	= Н	= Н
Вокатив	= Н	= Н
Уз бројеве	= Н мн.	

ЗАМЕНИЦЕ

Личне заменице

2.2.1.1. Личне заменице у прешевском говору јављају се у пуном облику и у енклитичком. Разликују се форме номинатива, ОП и датива, с тим да су енклитички дативни ликови далеко фреквентнији од пуних. Примери показују да се енклитике и иначе чешће употребљавају од пуних форми. Говор Прешева одликује појава удвајања објекта, па одатле и удвајање личних заменица, односно акцентованих и неакцентованих облика. Дативне енклитике често врше функцију посесивности. С обзиром на то да слушни утисак наводи на неодвојивост два елемента (именице и енклитике којом се исказује посесивност) у бележењу сам их акценатски везивала.

Пизренско-тимочки говори одликују се богатством пуних и енклитичких заменичких облика. Детаљну анализу стања у заменичком систему јужног дела ПЈ говора дала је Марина Јуришић (2005). У редовима који следе на појединим местима јавиће се поређење прешевског заменичког система са поменутиим прегледом али и допуњено пре свега стањем у говорима који су структурно и географски блиски прешевском (алексиначки, кумановски, гатњански).

Једнина личних заменица

Прво лице једнине

2.2.1.1.1. Код првог лица једнине облик општег падежа је само *мене*, а окрњеног лика *мен* нема. Екавска дативна форма није честа јер ОП скоро у потпуности обавља своју функцију (в. и Јуришић 2009: 135). Дативно *мене* може се препознати најчешће у оквирима удвојеног објекта (в. т. 2.1.4.3. и 2.2.1.1.1.5.).

2.2.1.1.1.1. Номинатив

и *ја* нешто знам Ц; и *ја* сѐд па навамо Н; и *ја* си ймам Б; *ја* ву давам Љ; *ја* ву рекна Ц; *ја* прави пола Ц; *ја* сам ги правија Сл; *ја* те тебе викам Св; *ја* ће ву вратим П; несам се *ја* свађала Рљ; сѐд сам се *ја* уфатија Ч; тѐд и *ја* бѐше ГД итд.

2.2.1.1.1.2. Општи падеж

по паметне од мене Ц; па не доодиш куде мене Ц; куде мене дошли Св; куде мене има Ч; више мене што је овој Р; Вика ми на мене Ж; дај на мене П; и на мене ће даш Б; пружи и на мене Љ; мене да тепа П; и м'ене овој к'олено П; била је с мене Ч; не збори сас мене П; ће иде сас мене Ж;

2.2.1.1.1.3. Датив: еј, куде мене П; Мене не ми треба П; мене ми не треба Ч; Мене ми се упропасти П; мене ми се па отврдне, Зоре Т; мене не ми је добро П; не ми треба мене П; м'ене ми се чини Ц; мене ми глетаво ГД; мене немој да ми врћаш П; мене ми јад Ц и сл.

2.2.1.1.1.4. Енклитике

2.2.1.1.1.4.1. Датив: вре ми, вре ми П; да ми купи циц Т; да ми помогнеш Ц; Добро, не ми верујеш П; иди ми донеси батаци Т; и такој ми ти, моја Тањо П; мајка ми ми дала П; мајка ти ће ми скува П; ни ми долази, ни идемо П; она ми је помагала ТР; он ће ме оправља Љ; па дај ми гу Ц; па ми се чини Љ; све ми је туј Б; све ми се чини Т; Сента ми је брат рођен Р; требаш ми нешто Ц; утепали су ми татка Р; ће ми се врати Св; ће ми дава Рљ; што ми је реч рекја О итд.

2.2.1.1.1.4.2. Посесивни датив: баба ми си гу испратила П; брат ми писуваја Р; брат ми ме вика П; брат ми је тамо рођен Р; зет ми Ц; и муж ми, и свекар ти Ц; и сестра ми је дошла туј Б; јенпут ме прати мајка ми О; мајка ми ми дала Љ; мајка ми по њума П; муж ми је имаја Љ; Мути мајка ми мућеницу Ж; мајка ми је Прешевљанка О; на брата ми отуда Љ; на брата ми ћерка Р; на мајку и на татка ми ГД; На стринку ми из Билачу татко П; на татка ми татко Б; татко ми је имаја Св; питај, бога ми Р; После на биволице удари татко ми Ж; причаше на татка ми Ц; татко ми би имаја О; тјј брат ми Т; чича ми ће ме утепа П итд.

2.2.1.1.1.4.3. Акузатив: Боже, претвори ме у ластавицу П; брат ми ме вика П; Беш ме је гревота Ж; ви ће ме купате Св; јенпут ме прати мајка ми О; ма не ме знаје П; не ме је ни видеја П; несте ме измучили Ц; несу ме ни видели Б; несу ме познали Б; питуваше ме инцињери Н; одале су ме О и сл.

2.2.1.1.1.5. Удвајање заменица

Вика ми на мене Ж; и на мене ми нуди Б; Мене не ми треба П; Мене ми се упропасти П; мене ми се па отврдне, Зоре Т; мене не ми је добро П; мене ми се чини Ц; мене ми јад Ц; мене ми беше тешко Љ; мене не ми је тешко Сл; мене не ми се фаћа Рљ; на мене ми је далеко Рљ; на мене не ми одговара Б; не ми треба мене П; ти ће ми кажеш на мене Ч; унука на мене ће ми помага Ч итд.

А мене ме не гледа Б; да ме мене окриви Ч; кад ме виде мене Ц; ма, мене ме срамота О; мене ме боли желудац П; мене ме гревота Рљ; мене ме дави тој П; мене ме жал Љ; мене ме криви Сл; мене ме мило П; мене ме пуштише П; мене ме срамота ГД; мене ме прескача Б; мене не ме види Св; мене ће ме условљаваш П; не ли ме знаш мене Љ; па ме оговарав мене П итд.

Друго лице једнине

2.2.1.1.2. Заменица 2. л. јд. има следеће форме: тебе је облик ОП, без потврда за теб; мало је примера за пуни екавски облик датива (икавског нема уопште као и код 1. л. јд.); постоје енклитичке форме за датив и акузатив: ти и те.

2.2.1.1.2.1. Номинатив: а ти не ми верујеш П; Ај ти П, Љ, Ж, Ч; па ти ли си М; ти га, можда, знаш Б; Ти заведе ли се? Ж; ти ли си Ц; ти куде мене Ц; ти кунеш, викаш П; ти не знајеш О; ти откуде си Љ; ти ће ми кажеш на мене Ч; уђи ти П итд.

2.2.1.1.2.2. Општи падеж: тражише од тебе Ч; долазише ли код тебе Сл; код тебе је носила Т; после тебе Ц; и на тебе да дам Б; и на тебе ти каза П; на тебе сам га даја Рљ; на тебе ће ти направим О; за тебе сам узела Ч; за тебе ти треба П; не може сас тебе да се седи П; с тебе ће иде Љ итд.

2.2.1.1.2.3. Датив: колко тебе, толко на оног П; тебе колка је пензија ГД; тебе ли ти се жали Љ; тебе ти смета Св и сл.

2.2.1.1.2.4. Енклитике

2.2.1.1.2.4.1. Датив: а бе, каза́ *ти* Р; е́ве *ти*, Ана М; е́ве *ти* гу го́ре М; е́не *ти* она́ј П; и тако́ј ми *ти*, мо́ја Тањо П; ја́ *ти* казу́ју П; како́ *ти* ду́ша о́ће Ц; како́ да *ти* испра́тимо то́ј П; како́ да *ти* ка́жем Љ; не *ти* веру́ју Св; ко́ј *ти* ви́ка Б; ко́ј *ти* то́ј пошту́је Ц; не́ *ти* казу́ју Р; ни́кој *ти* до́бро не ми́сли Ц; ово́ј *ти* је зеља́нче ГД итд.

2.2.1.1.2.4.2. Посесивни датив: де́ца *ти* на стра́ну О; и му́ж *ми*, и све́кар *ти* Ц; ма ма́јка *ти* ће ми ску́ва П; ма́јка *ти* М; на све́крву *ти* ГД; све́крва *ти* Ц; на се́стру *ти* де́вер Св; с та́тка *ти* сам прича́ја Ч; та́тко *ти* има Љ; та́тко *ти* је ишја́ Б итд.

2.2.1.1.2.4.3. Акузатив: виде́ла сам *те* М; вика́ла сам *те* Љ; да *те* послу́жим М; Изви́ни, ће *те* пи́там Ж; ја́ ће *те* нау́чим Рљ; не́сам *те* позна́ја Ц; како́ не *те* позна́вам Б; ће *те* ви́кам Ч; ће *те* одве́дем Б итд.

2.2.1.1.2.4.4. Удвајање заменица: за *тебе ти* тре́ба П; и на *тебе ти* каза́ П; *тебе* ли *ти* се жали́ Љ; на *тебе ти* је остави́ла Б; на *тебе* ће *ти* напра́вим О; на *тебе ти* ви́кам Ч; *тебе ти* сме́та Св итд.

ја́ *те тебе* ви́кам Св; ка́ *те* он га́зи *тебе* П; њи́м не ги сра́м, *тебе те* сра́м ГД; Па и *тебе те* пошту́је Ж; *тебе те* нема́ Љ; *тебе те* пошту́јев Сл; *тебе те* че́камо Б; *тебе* ће *те* ви́кам Т; ће *те* зака́чи и *тебе* Рљ и сл.

Треће лице једнине мушког и средњег рода

2.2.1.1.3. Треће лице јд. м. и 3. л. јд. с. рода разликују се само у номинативу. Општи падеж има форму *њеза*, а енклитике су *му* и *га*. Скраћене форме ОП *њег* нема у данашњем прешевском говору. Белић је овај облик бележио на читавом простору јужне и источне Србије (Белић 1999: 280). Данас се *њег* у јужноморавским говорима може чути у алексиначком (Богдановић 1987: 201), у нишком чешће у селу, ређе у граду (Тома 1998: 301). Пуна дативна форма *њему*, која се среће на већем простору ЈМ говора (в. Богдановић 1987: 165, Реметић 1996: 485, Јуришић 2005: 305, Тома 1998: 301, Младеновић 2013: 225),

не чује се у прешевском крају.¹²⁰ Њему познаје суседни пчињски говор, али не и његова крајња западна зона (Јуришић 2009: 141). Она није необична у кумановском говору (Виодоески 1962: 166). У оба ова говора (источном пчињском и кумановском) уз њему може се чути предлог *на*, што је конструкција настала према *на* + *ОП* (в. Виодоески 1962: 166, Јуришић 2009: 141). Овакво стање на терену ЈМ говора показује да се данашњи прешевски говор својим облицима за 3. л. јд. надовезује на западни пчињски говор и представља југоисточну изоглосу употребе ОП за треће лице јд. м. и с. р. (*њега*) без постојања пуне дативне форме *њему*.

2.2.1.1.3.1. Номинатив: А *о̀н* не́је би́ја Б; и *о̀н* пре́поручи О; *о̀н* га зва́ Св; *о̀н* има́ Лђ; само *о̀н* Ц; *о̀н* сѐд оту́д па по́шја нава́мо Ц; *о̀н* дѐк жу́т у ли́це Н;

И *о̀но* се смири́ Т; *о̀но* има́ Ц; *о̀но* ме гле́да Лђ; *о̀но* му тако́ј до́ђе Б; *о̀но* па па́да Ц; *о̀но* се распа́да Р; *о̀но* си искочи́ ГД; *о̀но* тако́ј сто́ји М;

2.2.1.1.3.2. Општи падеж: бли́зу до *њега* Ч; мо́ж код *њега* М; носи́ куда *њега* Б; и по́сле *њега* О; ја́ се се́тим на *њега* Т; на *њега* му же́на умре́ла О; на *њега* му не да́ва Лђ; На *њега* све́ Ж; рођени бра́танац на *њега* П; ли́чи на *њега* Лђ; за *њега* не́што Ц; и за *њега* ће има́ Св; ја́ пе́глам *њега* П; Ја́ по *њега* Ц; и с *њега* разговара́ Ц; ма́лопре разговара́ла сас *њега* П; не́сам се ле́жала с *њега* Ж; сас *њега* О; да жи́ви у *њега* (у помоћном одељењу) П итд.

2.2.1.1.3.3. Енклитике

2.2.1.1.3.3.1. Датив: а ко́ј му је праи́ја Ж; А ова́ј же́на му ви́ка П; Бу́це му је си́н Р; Ди́лча, како́ му име́ П; дрва́ ће му но́су П; ду́ша му искочи́ла П; Же́на му ви́ка П; и де́ду му утепа́ле О; ка́жи му, бре́ Ц; ко́лко му тре́ба Н; ма́ ће му да́м Б; не́кој му збори́ја мно́го та́м Ж; не́ му тре́ба Рљ; не́ тре́ба на чове́ка да му зави́диш П; На Стоја́на му се сви́ђа П; О́н му каза́ја чове́к Ж; ре́ко му Ц; ће́ му изри́љам Лђ итд.

2.2.1.1.3.3.2. Акузатив: ако си ми *га* да́ја М; да *га* зо́вемо Лђ; да *га* пу́шту си́на О; да́ј ми *га* да *га* чу́јем Ц; Жи́во да *га* жа́ли де́те Ж; има́ *га* Б; не *га* зна́м Ц; не́ма *га* оту́д Ц;

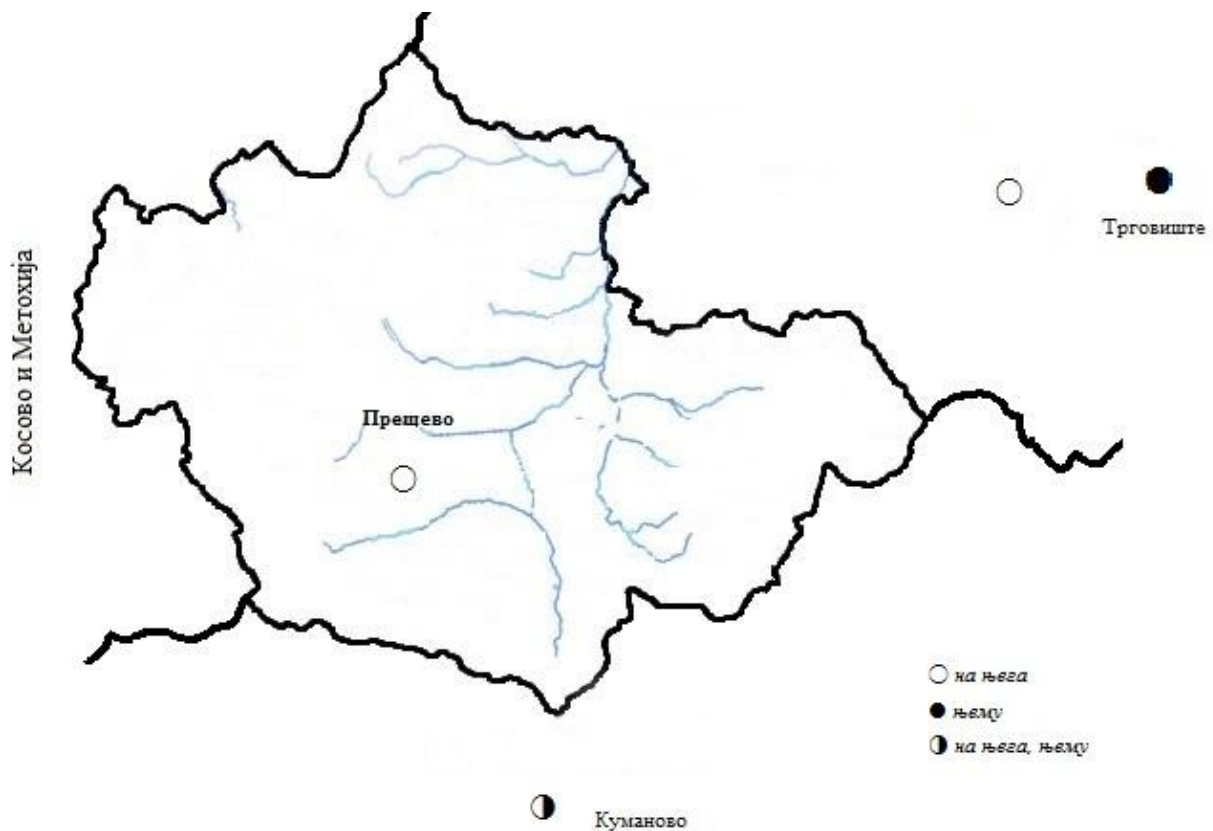
¹²⁰ Барјактаревих је забележио облик *њему* (1966: 201).

сѐт ће *га* утепам Ц; не *га* је видеја О; ја не *га* виђам Ч; ја си *га* чекам, гледам П; можда неће *га* користи П; Не *га* знајеш Ж; одраше *га* М; писа *га* Р; све не *га* разумем П; ти *га* питуј М; тог сина не ги *га* познавам Ж; узни си *га* П; ће *га* зовемо Ц итд.

2.2.1.1.3.3.3. Посесивни датив: а синови_{му} возив О; брат_{му} преко чичу П; Буце син_{му} Р; жена_{му} Ц; и деду_{му} утепале О; ја на мајку_{му} каза ГД; мајку_{му}, отседи О; све узедоше братанци_{му} ГД; син_{му} је Љ; татка_{му} знам Ц; татко_{му} бија такав Ц итд.

2.2.1.1.3.3.4. Удвајање заменица: На њега му не треба Љ; на њега му жена умрела О; на њега праи му рабóту неки Ж; оне му викав на њега П; реко му и на њега Љ; што ће му на њега Ц итд.

несу *га* њега казале П; докле њега не *га* питава О; да *га* њега там тури П; можда њега *га* бóде Ж; највише *га* њега чувао Ц; њега брига *га* много ГД; њега *га* ич нећу Љ и сл.

Карта 6

Треће лице јединине женског рода

2.2.1.1.4. Лична заменица трећег лица ж. р. јд. издваја се по богатству у пуним и енклитичким облицима. Јужноморавски говори одликују се разноврсношћу појединих падежних форми (ОП, Д, А) ове заменице: *њума, њум, њу, њојзе, њојзи, њо, гу, ју, у, јо, вој, ву* итд. Према прикупљеном материјалу, у прешевском говору употребљавају се пуни облици ОП: *њума, њум, њу* и заменичке енклитике: *ву* (дативна) и *гу* (акузативна). Код Барјактаревића (1966: 201) могу се наћи: *њу, ју, ву, јој, у, гу* (акузатив), *јој, вој* (датив). У Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 165–167) егзистирају: *њума, њу, њо, гу, у* (ОП), *њојзе, њо, јо, гу, у* (датив). Призренски (Реметић 1996: 485–486) познаје: *њу/ну, гу* (ОП), *њојзи, њој, гу* (Д). У говору Гатња (Младеновић 2013) иста је разноврсност: *њу* (ОП), *њојзи* (ОП, Г, Д, Л), *њо, њој, њојзу* (ОП), *гу* (Д). И кумановски говор (Видоески 1962: 166) не заостаје у богатој обличкој варијантности: *њума, њум, њу* (А), *њојзе/нојзе* и *њојзу* на ужем простору (А), *гу* (ОП). Видоески истиче кратку дативну форму *ву* и њено присуство не само у кумановском већ и у кривопаланачком, северном делу кратовског, затим дуж јужноморавског (пре свега у врањском) и у босилеградском и ћустендилском крају (Видоески 1962: 167). Белић форму *ву*, као и *њума*, означава као типично јужноморавску одлику (1999: 283–284). Енклитике *ву* има и у пчињском говору (Јуришић 2009: 145). Оно по чему се прешевски разликује од највећег дела ЈМ говора јесте непознавање дативног облика *њојзи/њози, њојзе/њозе* (в. и Јуришић 2005: 305). Ови облици унети су из косовског дијалекта (Белић 1999: 282), а срећу се и у већем делу говора Горње Пчиње (Јуришић 2009: 143–145), али не и у крајњој западној зони. У пчињском и гатњанском говору *њојзи/њози, односно њозе* (у пчињском), служе и за исказивање ОП. С обзиром на распрострањеност ових форми на подручју најближих ЈМ говора и суседног кумановског, чини се да говор прешевског краја опет (као и код дативног *њему* у м. и с. р. јд.) представља југоисточну изоглосу изостајања *њојзи/њојзе*.

2.2.1.1.4.1. Номинатив: *имала* је и *она* Св; и *уона* вика П; *Мила, мори, уона* П; *не* ли беше *Денкова она* Н; *уона* бар, *снашка* О; *она* дооди код *нас* Љ; *она* жива вода *течи* О; *она* за *њум* има М; *она* је *чувала* Б; *она* овај се *врна* ГД; *она* ће *викне* Ч; па *она* *упоређује* Ц итд.

2.2.1.1.4.2. Општи падеж: да пође од њума Ц; ја се одушевим од њума П; води ги куде њума у стан Т; и куде њума је бија П; кад ги води куде њума Рљ; кад иде куде њума Ч; мајке, баба вика да идеш куде њума О; отидем ја куде њума Рљ; отидем па куде њума Т; сестра ме зове куд њума П; не може преко њума П; она и овај кућа је преко њума Ж; на њума ву добри Ч; неје навикла на њума П; нема на њума М; за њега, за њума ГД; Јелена је шила за њума П; оној ресто за њума П; кроз њума сви идев М; удари у њума и пукна П; ја па сас њума О; ја си живујем с њума Љ; много пут сам сас њума причала Ж; нон-стоп сас њума Т; сас њума не може такој Рљ; сас њума смо работале Б; Сас њума Св итд.;

од њум да узне Љ; куде њум Љ; идем сас њум О; па куде њум Св; рече ми да идеш куде њум О; на њум ву оставија помоћно оделење П; А за њум нема Б; она за њум има М; сас њум Ч; сас њум је тамо Рљ и сл.;

код њу је тешко Ц; код њу одо Ц; идемо по њу Љ; ће ву дам на њу Т; чуја сам за њу Ц; да се поздрави сас њу П; с њу да се врне Б; с њу да завршим ГД; с њу сам работала Сл; имала би по њу П; ће ти пошаљем по њу Ч и сл.

2.2.1.1.4.3. Енклитике

2.2.1.1.4.3.1. Дативна енклитика је ву: А на жѣну ву досади П; Ањел ву је мѣж бија О; баба ће ву даде табурѣтку П; Вика ву на жѣну П; викам ву Б; врћаше ли ву, не, не знам П; да ву не гори лице Ц; да ву паримо нѣге П; даде ву Ц; дадо ву паре П; дај ву малка Љ; дѣда ву се пада ГД; добри су ву резултати Ц; док ву је слатко П; дѣша ву искача П; ѣве ја ће ву донѣсем Н; знам ву мајку О; и викам ву Љ; и ву ги дадо Ц; изнѣси ву га Т; И на Сандру име ву дала Ж; И онај друга ву вика П; и у очи ће ву кажу П; Ја ву викам Ж; ја ву рекна М; ја сам ву показувала П; ја сам ву реко на Зѣру П; казала ву О; кој ву ги мѣзе Ц; кој ву је плѣја П; лѣле, дѣца ву ишчува Т; лепотан ву је онѣј син П; мајка ву је ис Клиновац П; ма како ву имеше П; мама ву је баба Ц; не ву се дава ГД; не знам ву име ГД; не знам какво ву име ГД; не знам што би ву работала О; Не знаш ву табијат Ж; не мѣж да ву приђете Б; овакој ву направим П; ни ву трѣба конопац, ни ѣглав, ни ништа Ц; оваква ву је коса Ж; овој друго колко ву је велико ГД; Он ву ицепија фѣту П; Отворим ву ѣко П; па ву ѣпадна коса П; псуваја ву мајку српску О; пукне ву жѣч П; рекнала ву О; само ву прође

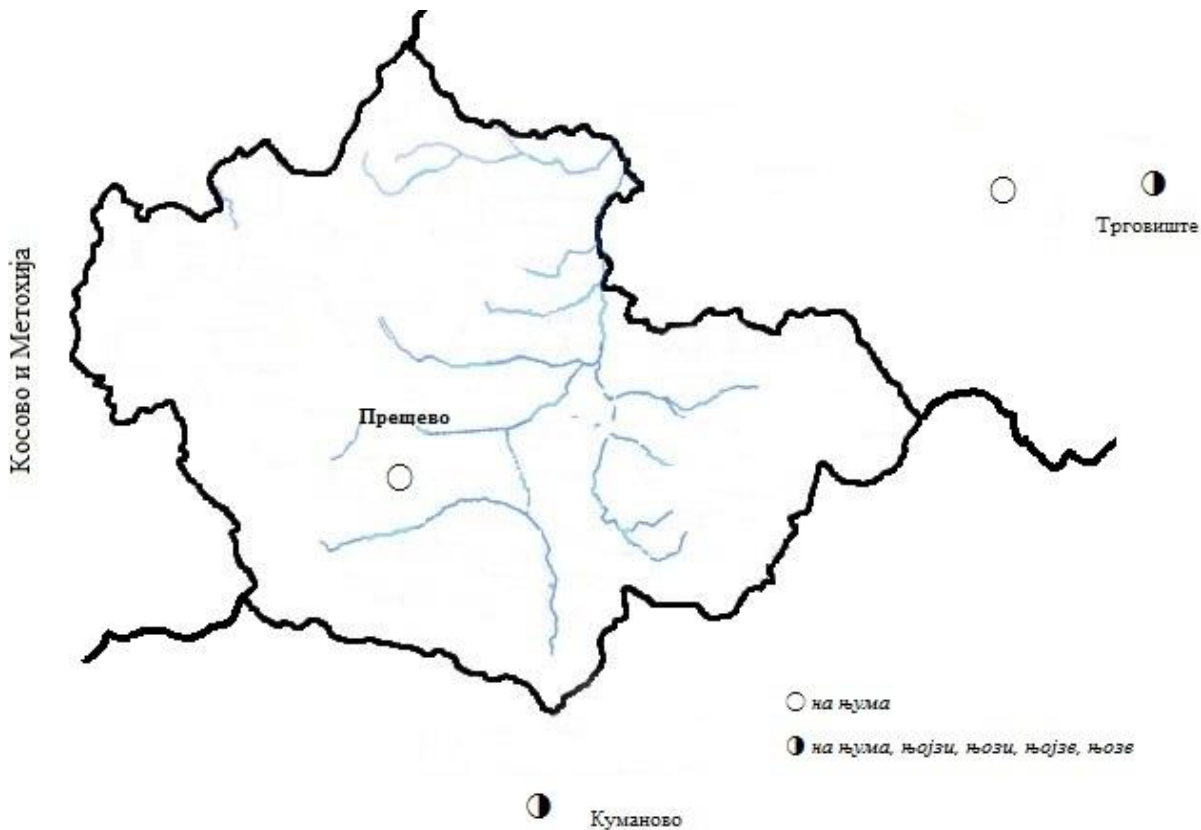
сѣнка Т; Стојан *ву* се разболѣја О; туј *ву* давај Рљ; свѣ на послужѡвник *ву* даде П; *ће* *ву* испрѣча Т; узѣла *ву* је свѣ Св; што *ву* дѹша ѡће Ц; што *ву* је ѡна ГД; Што си таква, па ли дај *ву* П итд.

2.2.1.1.4.3.2. Посесивни датив: а годину на татка *ву* П; а мајка *ву* нѣма Лљ; а снашка *ву* јѡш спије П; гурне гу брат *ву* О; дѣвер *ву* је Стоша биѡа О; и на мајку *ву* не дава П; и мајка *ву* туј бѣше, мѹж *ву* ГД; свекрва *ву* Сз; и сѣн *ву* је туј Р; Ја ѡмам сѣстру *ву* за жѣну П; мајка *ву* је ис Клиновац П; мама *ву* је много фѣна О; за брата *ву* Сз; од брата *ву* О; татко *ву* М итд.

2.2.1.1.4.3.3. Акузативна енклитика је гу: ама сам *гу* направѣја рабѡту Ц; *апе* *гу* дѹпе Т; Бѡг *гу* претвѡри у ластавицу П; бѡжем *ће* *гу* сѣпрев Ж; видѣла сам *гу* Рљ; ви сте *гу* подговорѣле П; вратим *гу* Ч; гурне *гу* брат *ву* О; да *гу* каним Лљ; да *гу* узнеш за жѣну П; дај ми *гу* Б; Довѣле *гу* ѡдма на верѣдбу Ж; доле смо *гу* звѡли малу Цѣла мала Р; Заштѡ *гу* преженѹје Ж; и *гу* глѣда Н; каза ли *гу* Р; како *гу* вѣкав Св; Калдрма *гу* вѣкав Ц; Кѡд *гу* пѣне Ж; кѡј да *гу* чѹва ГД; кѡји су *гу* правѣли Ц; кѡлко *гу* је даја ГД; лѡжаше *гу*, лѡжаше О; много *гу* тепаја О; не *гу* знам Лљ; нека *гу* пушти Н; нѣма ги *гу* мајка Б; нѣма *гу* ћѣрка Б; не мѡж *гу* оставѣв О; не мѡж да *гу* премѣтиш Н; нѣсам *гу* питала Ж; нѣсмо *гу* продали Ц; о[д] Бѡга *ће* *гу* нађе Т; одвојѣше *гу* школу Ц; ѡн *гу* познава Сз; ѡни пѡсле узнев ги *гу* О; Оплакни *гу* Ж; отворим *гу* ја П; па *гу* сања П; пинѹје *гу* ѡн Ж; Сѣстро, само да *гу* сѣкнем П; Сѣнови *гу* не тејаше Ж; случѡјно *гу* срѣли Ц; такој сам *гу* сањала П; тѣ *гу* напоље О; туј *гу* одаја О; узѣмај *гу* одѡвде П; Узѣмај *гу* овѹј трѣћу П; утепаја би *гу* на мѣсто Ц; узѣле *гу* нѣни сѣлом О; чѣм *гу* вѣди Т итд.

2.2.1.1.4.4. Удвајање заменица: испрѣчај *ву* ти на њѹ Т; на њѹ да *ву* опѣремо рѹке П; на њѹ *ву* дава Ч; на њѹ *ву* следѹје тој П; на њѹма *ву* дѡбри П; на њѹма *ву* ѹбаво Лљ; на њѹм *ву* оставѣја пѡмѡћно оделѣње П и сл.;

довѣди *гу* и њѹ Ч; Море, нека *гу* доведѣ и њѹ П; нѣсам *гу* видѣла њѹ Ц и сл.

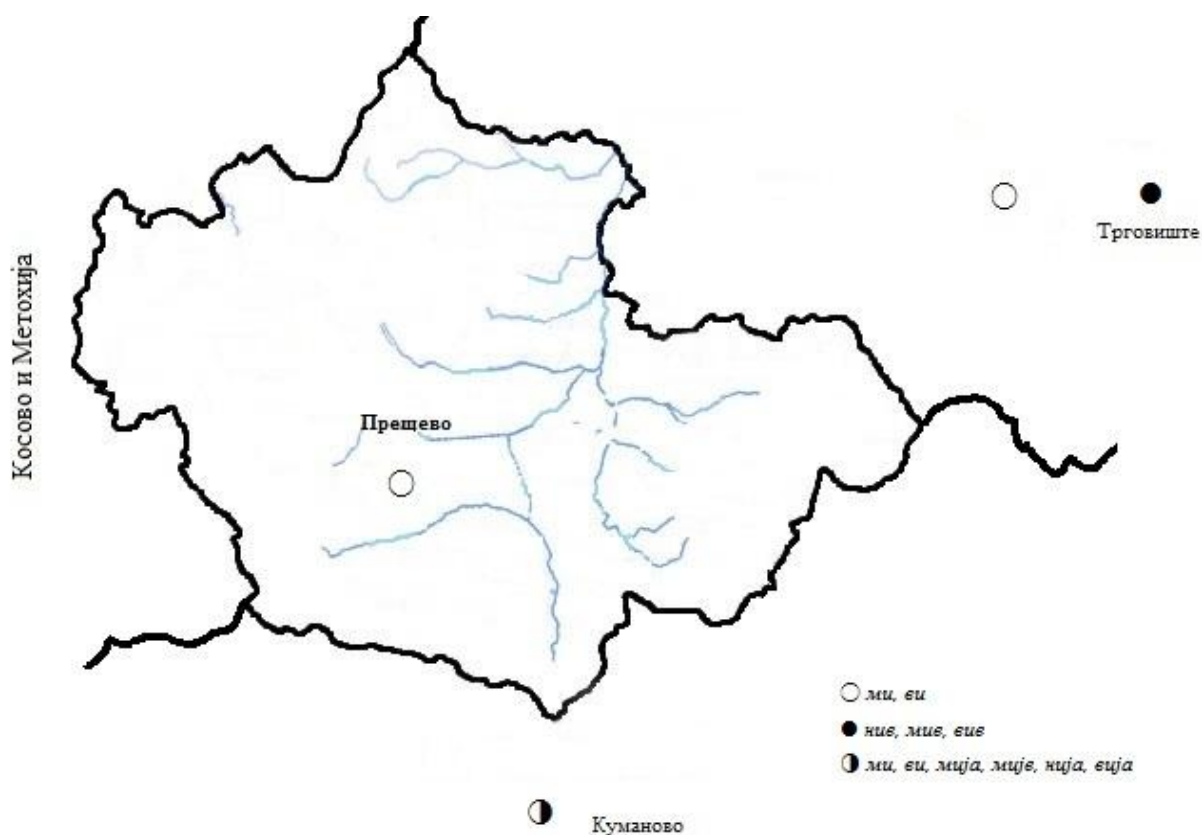

Карта 7.

Множина личних заменица

2.2.1.2. У прешевском говору прво и друго лице номинатива мн. имају облике *ми* и *ви*. Неки ПТ говори показују богатије стање у формама за номинатив множине. Белић је забележио и облике *мије*, *ни*, *није*, *вије* (Белић: 1999: 277, 279) и констатовао да су они обичнији за пиротски и лужнички крај, али не и за јужноморавски. Касније су их у ЈМ записали и Павловић (1939: 172) у говору Сретечке жупе, Младеновић (2001: 327) у шарпланинској Гори, Јуришић (2009: 136) у источној зони (не и западној) пчињског говора. Кумановски говор за номинатив множине има *ми*, *мија*, *мије* и *нија*, *ви*, *вија* (Видоески 1962: 163–165). Када разматра стање у прешевско-бујановачкој говорној зони, Барјактаревећ (1966: 200–201) наводи да се може чути „у прешевској варијанти каткад *мије*; унесено из македонског“ као и *вије*. Такве облике нисам забележила. Само *ми* и *ви* користи се и у призренском (Реметић 1996: 483–484), алексиначком (Богдановић 1987:

163), гатњанском (Младеновић 2013: 224) говору. Јасно је да се овој групи придружује прешевски говор.

Карта 8.

Општи падеж 1. и 2. л. мн. има облике *нас* и *вас* и он потпуно врши функцију осталих падежних облика тако да нема ни датива, који се среће у неким ЈМ говорима (Богдановић 1987: 164, Реметић 1996: 483–484, Младеновић 2013: 224). Дативне форме *нам* има и у кумановском говору (Видоески 1962: 164). Пчињски говор не познаје овакве ликове (Јуришић 2009: 138–139). У прешевском их није записао ни Барјактарев (1966: 200–201).

Што се тиче улога енклитика, оне су у данашњем прешевском говору јасно разграничене. *Ни, ви* представљају датив, а *не, ве* акузатив. Нисам приметила одступања од овог правила. Исто је забележено у алексиначком (Богдановић 1987: 163–164),

призренском (Реметић 1996: 483–484), гатњанском (Младеновић 2013: 232) говору. У говору Пчиње постоје примери који показују комбиновање функција ових енклитика (Јуришић 2009: 139–140). Видоески износи потврде да у кумановском говору има употребе *ни* као акузативне форме (као што се и *нам* може употребити у истом значењу), те претпоставља да се ради о новом процесу генерализовања дативне форме (Видоески 1962: 164–165).

Прво лице множине личних заменица

2.2.1.2.1.1. Номинатив: да *ми* нeсмо били Т; и *ми* дођомо на врата Н; и *ми* смо се чудили Рљ; *ми* бeсмо доле П; *ми* ве чекамо Сл; *ми* га знајемо Р; *ми* га викамо Ч; *ми* обични сељаки овде Ц; *ми* смо га навикли Б; *Ми* смо ги јеле дома Ж; *ми* смо имали Љ; *ми* смо ишли у Миратовце Ц; не идемо *ми* натамо М; нeсмо га *ми* дирали Св итд.

2.2.1.2.1.2. Општи падеж: да дође куде *нас* О; има један пролаз куде *нас* ГД; код *нас* Н; код *нас* овде је било Б; овде куде *нас* не Р; робијаш због *нас* П; *нас* овде су нашле Љ; тeд су не спасиле Миратовчани *нас* Ц; што не чував *нас* Ц; и за *нас* ћ има М; после су дошли по *нас* Н; а оно неје преко *нас* О; они су ишли с *нас* у школу Р; сас *нас* Ж; под *нас* је вода доле П и сл.

2.2.1.2.1.3. Енклитике

2.2.1.2.1.3.1. Дативна енклитика *ни*: да *ни* даде бомбоне П; да *ни* купи нешто Љ; да *ни* објасни Ц; за Миратовце *ни* треба Ц; такој *ни* је причаја Ч; јадно *ни* купање Ц; једна кокошка *ни* се загуби П; ма не *ни* смета ништа живо Ц; не *ни* треба ГД; неће *ни* смета Сл; она *ни* је причала О; очи да *ни* извади Б; ће *ни* узне Св; Ћерка *ни* је умрела П итд.

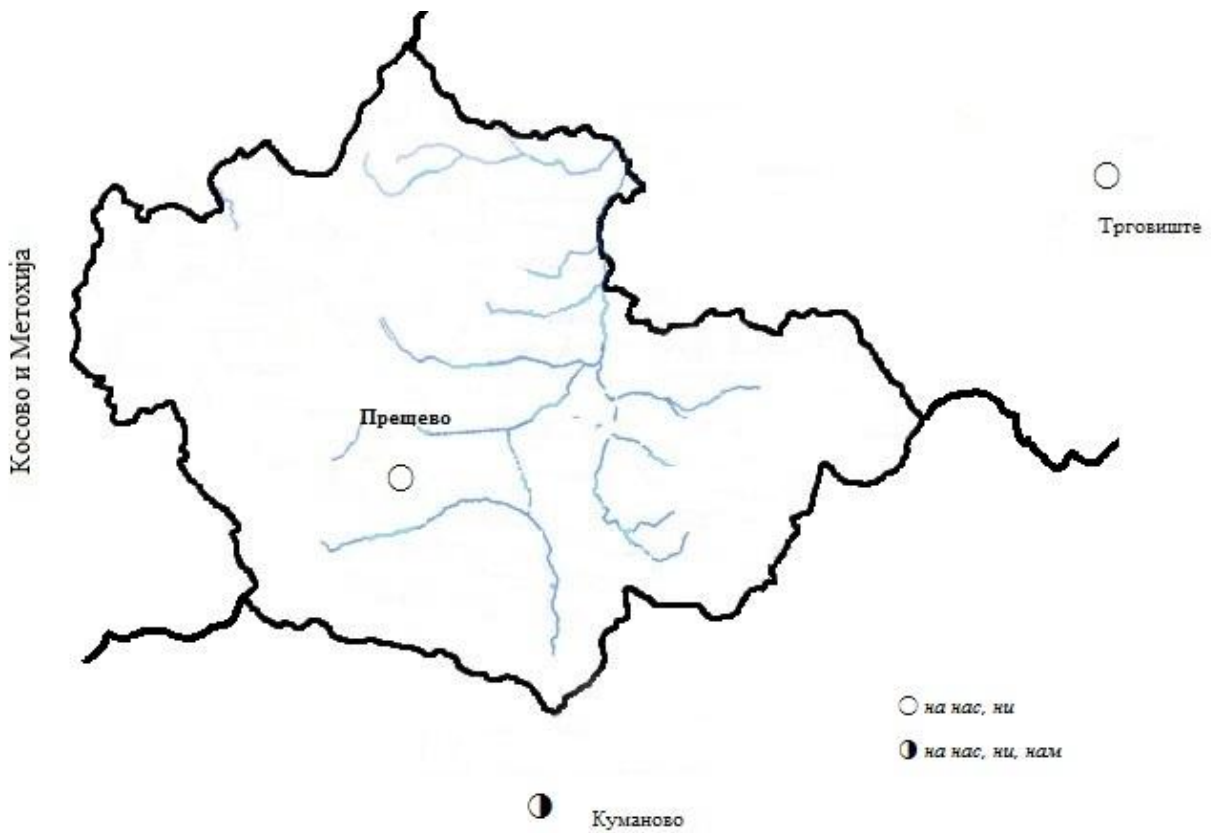
2.2.1.2.1.3.2. Посесивни датив: тој на ујка *ни* Ч; татко *ни* не вика Рљ и сл.

2.2.1.2.1.3.3. Акузативна енклитика *не*: да *не* истeпав Ц; да *не* не гледав П; да не *не* кара П; знали су *не* Ц; излeжа *не* онeј Н; и оно *не* заустави Сл; како ће *не* позна Ч; кeд *не* фати па по пут П; ни *не* фаћа шуга Сл; нeма *не* да се јавимо Т; неће *не* фати поплава П; он *не* („нас“) је више чуваја П; после *не* фати рат П; татко *ни* *не* вика Рљ; ће *не* врне Љ; ће *не* тепа М; чуваше *не* он Ч итд.

2.2.1.2.1.3.4. Удвајање заменица:

на *нас* деца *ни* казујев П; на *нас* *ни* је добро Сл; на *нас* не *ни* даде Р; на *нас* не *ни* дава Ж и сл.;

а *нас* не је пуштаја П; и *нас* не молише такој О; *нас* не вика да дођемо Љ; *нас* не не дирав Р; *нас* проšli пут излэжэ не Н; не ли не знаје *нас* Б; прво *нас* ће не вика П; што не је чуваја *нас* П итд.

Карта 9.

Друго лице множине личних заменица

2.2.1.2.2.1. Номинатив: а *ви*, туј ли сте си Р; *ви* блајно ли ће правите Ж; *ви* две што не зборите П; *ви* дрва купујете ли Р; *ви* ми не верујете Сл; *ви* си знајете Рљ; *ви* ће ги зауставите П; *ви* ће ме купате Св; *Ви* ће си спраљате Ж; значи *ви* сте Н; и *ви* ће се оправите Б; имате ли *ви* горе Р; можете ли тој да узмете *ви* О итд.

2.2.1.2.2.2. Општи падеж: беву ли код *вас* Сл; до *вас* ги је кућа Т; куде *вас* су долазили Ж; куде *вас* нема тој Љ; Ми чекамо *вас* П; не куде *вас* Ц; на *вас* ви давам Б; овој на *вас* Рљ; сас *вас* Ч; с *вас* ли су били М и сл.

2.2.1.2.2.3. Енклитике

2.2.1.2.2.3.1. Дативна енклитика *ви*: ако оћете, еве *ви* П; А сџд да *ви* причам причу П; Ёве *ви* смоки П; барем не *ви* је ладно М; да *ви* дадемо овуј аљину П; Да *ви* даду сок? Ж; да *ви* сипем Б; да не *ви* падне Љ; Ёве *ви* цигерице П; стрина ће *ви* да П; Срба *ви* је стџкја свџ Сл; па ће *ви* пошале Ч; Сџд да *ви* испричам Т; што да *ви* радим, жџне ГД; итд.

2.2.1.2.2.3.2. Посесивни датив: дом ли је татко *ви* Рљ; ће вика мајка *ви* П и сл.

2.2.1.2.2.3.3. Акузативна енклитика *ве*: ај да *ве* испратим Љ; да *ве* види П; Дек сте дошле, па свџ *ве* гледа Ж; ја ће *ве* одведу Б; како *ве* лечи ГД; немој да *ве* некој лаже Ц; неће[в] *ве* снашке П; он ли *ве* посла Ц; срам *ве* било Ц; ће *ве* пријавим Ч; итд.

2.2.1.2.2.3.4. Удвајање заменица: даваше ли *ви* на *вас* Ч; да ли *ви* је јасно на *вас* П; да *ви* дам на *вас* Б; на *вас* нема да *ви* дам ТР и сл.;

вас *ве* нема Т; *вас* викаше ли *ве* М; *вас* *ве* је чуваја Сл; и *вас* ће *ве* оправи Рљ; ја *вас* не *ве* познавам О итд.

Треће лице множине

2.2.1.2.3.0. У номинативу мн. постоји један облик за м. и с. род – *они* и један за ж. род – *оне*. Општи падеж се исказује облицима *њи*, *њим/њима*. У употреби преовладава форма *њи*, док се ређе чују *њима* и *њим*. Поред наведених пуних облика и енклитике *ги*,

Барјактаревић (1966: 201) наводи и ликове: *иј, њија* (Г и А), *им, гим* (Д), *гиј*, али их ја нисам чула.

Облик *њима* користи се као ОП у алексиначком (Богдановић 1987: 168–169),¹²¹ пчињском (Јуришић 2009: 146), кумановском (Видоески 1962: 168) говору. У том случају није необична употреба предлога уз *њима*. У призренском и гатњанском говору *њима* има само дативно значење (Реметић 1996: 486, Младеновић 2013: 231).

Неакцентовани лик *ги* једини је у употреби за 3. л. мн. и веома је фреквентан на овом подручју. Ова енклитика се употребљава као ОП и у дативном значењу. У призренском и гатњанском говору једина енклитика је *ги* (Реметић 1996: 486, Младеновић 2013: 234). Исто се налази и у кумановском говору (Видоески 1962: 168–169), с тим да се у неким источним селима чује и *њи* са значењем датива. У северозападном делу пчињског говора стање је идентично прешевском (употреба енклитике *ги*), док се на осталом простору срећу и енклитике *им* и *ни* (Јуришић 2009: 147). У Алексиначком Поморављу налазе се и ови неакцентовани ликови: *и* и *гим*, мада они нису тако чести (Богдановић: 1987: 168).

2.2.1.2.3.1. Номинатив: *они* деца, што знајев Ч; *они* после узнев ги гу О; *они* па су своји ГД; *они* су ни давали Љ; после се и *они* вратише Б; и *оне* не знајев Б; *оне* обе такве Ц; *оне* су ми тетке Т и сл.

2.2.1.2.3.2. Општи падеж

Њи: од *њи* једемо Љ; не смеје од *њи* Ц; нису смели да га узмев од *њи* П; код *њи* има приватници П; куде *њи* има Т; куде *њи* га је имаја тјј роман О; треба си родитељ поред *њи* Ц; па колико и ја за *њи* Б; пред *њи* стави Рљ; е, много, много *њи* П; *њи* тројица се враћав Сл; иде по *њи* Т; по *њи* све да подигнеш Ц; и на *њи* ги купија Ч; сас *њи* ради О; све сас *њи* Ж; тужили смо се сас *њи* Н; да испратив по *њи* Љ итд.

¹²¹ Проф. Богдановић (1987: 168) наводи да облик *њима* у говору Алексиначког Поморавља у функцији датива није чуо, што важи и за прешевски говор.

Њим/ њима: И код *њим* исто Б; мно́го бо́ље него код *њим* П; за *њим* ће има ЛЬ; *њим* не ги сра́м, те́бе те сра́м ГД;

и за *њима* има Т; куде *њима* Ц; нека је за *њима* до́бро Сл; и *њима* ги уфатија бѣс Рљ; и на на́с и на *њима* Св; роди́ла *њима* (’родила децу’) П.¹²²

2.2.1.2.3.3. Енклитике

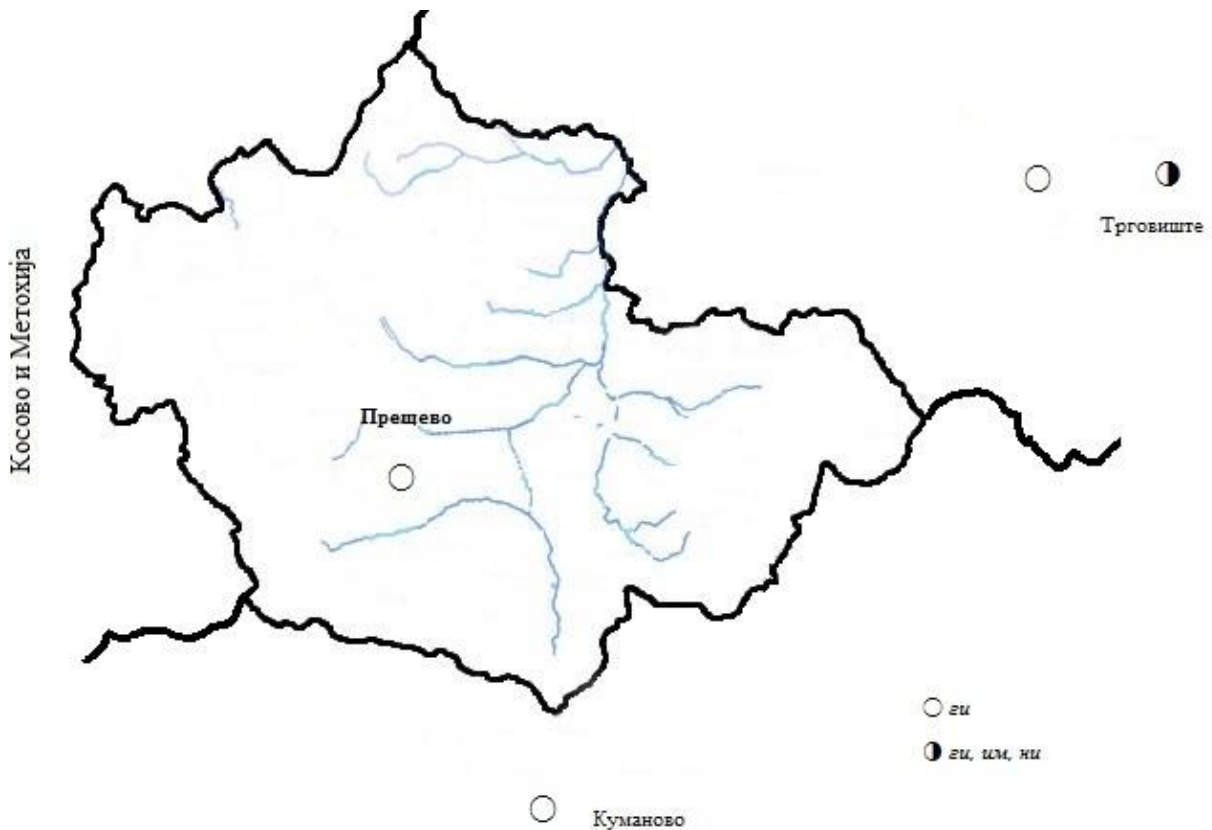
2.2.1.2.3.3.1. Датив: а, сѐ ће *ги* ка́жем Ц; да *ги* да́деш О; Да́вав *ги* једе́ње Ж; дао *ги* је П; да *ги* обрѝшем ово́ј П; двѣ иљаде ако не *ги* узѣле ГД; информа́ције *ги* тре́ба и тако́ј Ц; и ће *ги* да́дете то́ј П; ја́ *ги* написа́ поруку П; је́де *ги* се П; каквѹ ти не гри́цку *ги* кѹпив П; Купи́ *ги* ста́н у Леско́вац Ж; на́димак *ги* је би́ја тако́ј Р; Не́ма *ги* гу Та́ци П; о́ни по́сле ўзнев *ги* гу О; о́на *ги* ка́же ко́ј дѣн ЛЬ; па да *ги* помо́гнеш на љѹди Ц; па ете́ *ги*, нек ўзнев М; те́д *ги* ка́жев О; тре́ба *ги* не́што за Мирáтовац Ц итд.

2.2.1.2.3.3.2. Посесивни датив: де́да *ги* је има́ја Т; ма́јка *ги* П; то́г сѝна не *ги* га позна́вам Ж; ће ка́жем на ма́јку *ги* Ч; и сл.

2.2.1.2.3.3.3. Аккузатив: Ако су зелѣни, ће ти *ги* вра́ту Ж; ама не́ *ги* школува́ја Ж; а та́мо *ги* пу́но бре́ П; бри́га *ги* ГД; виде́ли смо *ги* ЛЬ; Вра́ти *ги* Ж; вр́же *ги* по це́л дѣн Ц; да *ги* ја́ вра́тим Ц; да *ги* натѣрам Ч; да *ги* очѝстим П; дове́ла *ги* М; зашто́ су *ги* вика́ли Ша́ркови Р; како́ су *ги* зва́ли Б; има́ *ги* та́мо Рљ; има ли *ги* Т; и нека *ги* га́ња М; ја́ *ги* ўвече дока́рам Т; ја́ *ги* ме́шам П; ја́ ће *ги* чу́вам де́ца Ж; кѣд *ги* има́ П; код на́с *ги* има́ Св; ко́ј ву *ги* му́зе Ц; куде́ *ги* стреља́ше Н; ле́ле, ски́нем *ги* П; Сто́шини су *ги* вика́ле О; немо́ј ми *ги* дово́диш ЛЬ; не́ *ги* врза́ја Ч; не́ *ги* зби́рам кра́јке П; не́ *ги* пушти́ја унутра Рљ; не́ *ги* ту́рав у шпо́рет Ж; не́ *ги* узѝмав ГД; не́ ли *ги* писува́мо Р; не мо́ж да *ги* обу́че П; не́ћу да *ги* кѹпим Ц; носи́ *ги* кѹде њѣга П; па ко́ј *ги* ўзеде те́ј па́ре ГД; прими́ *ги* П; тре́ба *ги* опе́рем П; Ту́ј ете́ *ги* Ж; ће по́чне да *ги* но́си Ц; ца́кови толи́ки кѣд ће *ги* донѣсе ГД итд.

2.2.1.2.3.3.4. Удвајање заменица: Дрѣнци *ги* ви́кав њѝ О; како́ су *ги* вика́ле њѝ О; изва́ди *ги* на њѝ П; *њим* не́ *ги* сра́м, те́бе те сра́м ГД; кроми́д и њѝ да *ги* опе́рем П и сл.

¹²² О облицима *њима* и *њим* в. т. 1.2.10.1., нап. 33.

Карта 10.

Повратна заменица

2.2.1.3. Повратна заменица јавља се у пуном облику *себе* и енклитичким: *се* и *си*. Пуни облик се знатно ређе користи, што је карактеристика и већине ПТ говора (в. Реметић 1996: 486–487, Богдановић 1987: 168, 170, Марковић 2000: 140, Јуришић 2009: 149–150). Редукованог облика *себ* нема у прикупљеном материјалу.

2.2.1.3.1. Мали је број примера који потврђују употребу пуног облика повратне заменице за свако лице.

свакој си *себе* гледа Ч; глеј си *себе* П; *себе* си гледај Ж; свакој за *себе* Сл; свак оће да има за *себе* Ч; они међу *себе* се договорев О и сл.

2.2.1.3.2. Енклитика *се* је уобичајена у говору Прешева:

знајев *се* Рљ; враћав *се* отуда Љ; да *се* обучу Сл; да *се* чита било што П; ели ће *се* пазев, ели ће ћутев Сл; задужи *се* на крај Сл; имало *се* је тэд Ч; једе ги *се* П; Кој *се* качува? Ж; маже *се* с оніја пудери П; не да *се* фалим Сл; не *се* нервирај ТР; свѣ *се* нађе Св; *расвестила* се Рљ; такој *се* викав Б; тој *се* знаје Сз; чуди *се* на кога су Ч; што *се* има тој О итд.

2.2.1.3.3. Енклитика *си* веома је фреквентна у прешевском говору. Најчешће се може чути као речца за појачавање и она је „сасвим обична језичка појава“ (Јуришић 2005: 315).¹²³ Употреба тзв. етичког датива или датива интересовања, којим се „изражава истинска или тобожња наклоност и интересовање“ (Стевановић 1979: 369) позната је већини ПТ и КР говора.¹²⁴

Примери употребе енклитике *си* у прешевском говору:

боље да *си* ћутимо Б; два сина *си* је родила П; баба ми *си* гу испратила П; знали су *си* Ж; живѣли смо *си* Сз; имали смо *си* за нас Ч; имамо *си*, бре, кућу велику П; и они су *си* имали Рљ; ја *си* га чекам, гледам Ц; ја *си* извадим, па *си* јѣдем П; ја *си* правим качамак Т; кој што *си* има О; користив *си* Ц; на његово ће *си* даде П; невољу смо *си* терале П; његови су *си* туј Р; носите *си* ваше Ч; он *си* сѣди П; они *си* га облечев Сл; оно *си* сташе за чѣс Т; остави *си* га на капију П; па ли купи *си* Т; подигни *си* паре М; причав *си* за њињу страну Сл; сви смо *си* живѣли Т; сама *си* је направила Ж; сѣдите *си* Рљ; сѣди *си* сама Љ; седнаја *си* Ц; тој *си* је мѹка Б; тој *си* је цело брдо М; Треба да *си* ги направиш П; ће *си* белѣжи Ц; ће *си* ѣдем Св; узни *си* га Љ итд.

Као речца *си* се јавља у устаљеним изразима у којима је акценатски срасла са речју испред и заменичком енклитиком иза себе.

¹²³ В. Богдановић 1987: 170, Вукадиновић 1996: 251–252, Реметић 1996: 487, Ђирић 1999: 136, Марковић 2000: 221.

¹²⁴ О употреби етичког датива у народним говорима, на примерима из Великог Поморавља, детаљну анализу даје Софија Милорадовић (2007). Према њеном сагледавању стања у Поморављу, семантичка суштина овог датива огледа се у томе да је он „уобичајени пратилац целог исказа, а не једне одређене речи у реченици“, те да исказ са етичким дативом носи „информацију и експресију, с тим што квалитет те експресије није у свим примерима истоврстан“ (Милорадовић 2007: 561).

благò_си_ми П, Љ, Б, Ж, Т, Рљ, Ц, Р; *благò_си_ти* П, Љ, Б, Т, Ц, Р; *благò_си_му* Ж, Сл, Р, Љ, Б, Ч; *благò_си_ву* П, О, Ж; *благò_си_ни* П, Ц, Р; *благò_си_ви* П, Р; *благò_си_ги* П, Ч, Ц, Ж, Т, Рљ, Сл, Б; *благè_си_му* П, Ч, Сл.

Именичке заменице *ко* и *шта*

2.2.1.4. Именичка заменица за лице редовно се среће са партикулом *ј*, а евентуална појава облика без ње представља утицај књижевног језика. Форма општег падежа гласи *кога*. Нема дативних облика *кому* или *коме* какви се срећу у пчињском говору (Јуришић 2009: 150, 179–180) или спорадично у кумановском (Видоески 1962: 170). У прешевском говору функцију датива врши ОП.

Потврде:

а *кој* му је праија, не знам Ж; друг *кој* ги знаје М; иди да видиш *кој* е М; кажи *кој* си Ц; *кој* ву је плēja П; *кој* га тужија Р; *кој* да дође Т; *кој* да рiља Ж; *кој* е имаја алуминиску ложицу П; *кој* е теја Љ; *кој* знаје Б; *кој* знаје да игра П; *Кој* знаје што има Св; *кој* како могаја О; *кој* како ^уоће Ж; *кој* на што се навикне П; *кој* ми прича исто Ч; *кој* знаје да ли ће ву припадне Ц; *кој* ће од нас Сз; *кој* оће да узне причес О; *кој* оће такој Св; *Кој* се качува? П; *кој* сме да га даде О; *кој* ти гу плете П; *кој* ће гу узне с дете Ж; *кој* ће ми дође Ж; *кој* удара Љ; *кој* што си има О; *кој* што се сети Рљ; *кој* што си има О; нема друг *кој* М; нема *кој* да работи Р итд.

Општи падеж: *кога* ће нађе М; от *кога* смо видели Б; код *кога* Ж; куде *кога* отишја Р; на *кога* даваш Т; на *кога* да збориш Љ; на *кога* је носила повојницу Рљ; *кога* ће чуваш О; *кога* сте питали Сл; сèг нема *кога* да питаш Н; *кога* си нашја Н; *кога* тражите П; чуди се на *кога* су; с *кога* бре Ч; с *кога* ће идеш Рљ; куде *кога* отишја Н итд.

2.2.1.4. Именичка заменица *што* јавља се у овом облику и није обична употреба лика *шта*.

Кој знаје *што* има Св; кој *што* си има О; *што* су затekli Н; *што* се има у кућу Љ; све *што* правив за трпезе О; *што* да ви давам Б; *Што* да казујем Рљ; да се чита било *што* П; ма *што* ти не Ж; а *што* ће праву ја Ж итд.

Облик *шта* у примеру: *шта ја знам* П и сл. не делује као изворни облик народног говора већ је преузет из књижевног, а употребљен у одговарајућој ситуацији коју је говорник проценио као ону која захтева стандардни лик.

Општи падеж заменице једнак је номинативу:

Дёте, ја не знам от *што* живиш П; од *што* ће живив Б; сә *што* да купим Ч; сә *што* да отидем Рљ; нёма сә што да ги рани Н; сәд нема сә *што* П; а сәд има сә *што* П и сл.

У примерима: *Чи́ме тебе да послужим?* Ц; *не́ма на че́му* Ч, очигледан је утицај књижевног језика.

У значењу *шта* може се јавити односно-упитно заменица *које/којо*.

које смо пропуштили М; од *којо* карте имате П; *које* ти вика Сл и сл.

Наредни примери можда указују на употребу лексеме *какво* уместо именичке заменице *што*:

ракију, пиво, вино, воду, *какво* ти душа оће Ц; *какво* да ти дам Ч.

Заменица *што* може се користити у значењу *зашто*, али то није честа појава и углавном се може чути у устаљеним изразима.

Што си такъв? П, Ц, Ч, М; *Што* си таква, па ли дај ву П; ви две *што* не зборите П и сл.

Заменице сложене од *кој* и *што*

2.2.1.4.1. Неодређена заменица за лица гласи *некој* и *неки* за м. р., *неко* за с.р., *нека* за ж. р. у једнини.

да ли слави *некој* Т; има ли *некој* Љ; кад се *некој* прави важан О; *некој* га фрљи П; *некој* прооди П; *некој* му је даја Ц; *некој* ће се јави, бѣлким Р и сл.;

ако оће *неки* П; да му га намести *неки* М; има ли још *неки* там М; *неки* не дочека Ж; *неки* његов; ја верујем да му је *неки* даја Ч; *неки* оће, *неки* не Сл; *неки* уме да уработи Т итд.;

неко је добро, *неко* неје П; *неко* ће узвика Ч и сл.;

нека ће дође Т; *нека* ће оће за нега Ц; ће се превари *нека* П итд.

Општи падеж неодређених заменица:

на *некога* је ладно М; немаш ли *некога* Р; куде *некога* О; ће нађеш *некога* Ц;

да ми даш *неку* П; од *неку* ће научиш Т и сл.

Множина:

ис Куманово *неки* Т; они *неки* знајев П; ће се нађев *неки* да дођев Ж;

неке несу такве П; *неке* се јављаше Рљ и сл.

Неодређене заменице могу се чути и у форми са *и* место *е*, али то није тако честа појава.

ели мајка, ели *никој* ис кућу Т; *ники* вика Сл; *ники* какво ти не Н; *нико* сјајно беше Н и сл.

Неодређена заменица за ствари јавља се у облику *нешто*, ређе као *нешта*.

ајде бре, кажите *нешто* Ц; али ситно *нешто* П; даш на сваку по *нешто* Ж; докле искукаше *нешто* О; и ја сам чула *нешто* Ц; има ли *нешто* ново Ч; још *нешто* има ли Б; не ми баш *нешто* здравље О; овако *нешто* Ж; узедоше *нешто* Љ; на нас ни *нешто* даде М; да неси работала *нешто* О; упате *нешто* Т; има ли *нешто*, нема ли Сл и сл.

ако те интересује *нешта* Сл; или *нешта* му дај П; као да не замаза с *нешта* О; па кажи *нешта* Љ и сл.

И код ове заменице могу се чути облици са *и*, али се не може рећи да је то уобичајено.

има *ништо* камен Н; увек *ништо* недостаје Ч.

2.2.1.4.2. Одрична заменица за лица редовно се јавља са партикулом *ј* и гласи *никој*.

а ми *никој* О; друг *никој* Љ; нема *никој* Ч; не може да ти плати *никој* П; не смо се *никој* викали скоро Н; *никој* не знаје Ц; *никој* неје продаја Р; *никој* ме неје дираја Св; *никој* не памти М; *никој* не се је отруја П итд.

Форма општег падежа може бити са покретним вокалом или без њега:

на *никога* да не верујеш Љ; на *никога* не дава Љ; на *никога* не казујем Ж; *никога* неје имаја О; *никога* не познаваш П;

дом нема *никог* Св; *никог* живог нема Сл; *никог* нема у кућу Рљ; с *никог* неће да иде Ч и сл.

Одрична заменица за ствари може се чешће чути као *ништа*, али није необично и *ништо*.

ма нема *ништа* бе Ц; немам ја *ништа* Св; не бе, не треба *ништа* М; нема средину *ништа* Т; неће има *ништа* Љ; *ништа* се не види Н; *ништа* не сам причала П; *ништа* више Р; *ништа* не ми треба Ч; поп нема *ништа* О; просек нигде *ништа* М; тој сџ не штиркамо *ништа* П;

ја не могу *ништо* Ч; нема *ништо* ново Б; нема *ништо* да уфатиш Ж; немојте *ништо* да дирате П; неће му фали *ништо* П; ни вода, ни *ништо* О; *ништо* друго Сл; *ништо* нема М; *ништо* не смо питували Н; *Ништо* ми не смета Сз; ноћу, дџе *ништо* нема да ме нађе Сл и сл.

2.2.1.4.3. Опште именичке заменице имају облике *сваки/свак/свакој* и *сваита/сваито*.

***сваки/свак/свакој* :**

не може *сваки* Сл; *сваки* има неког Ж; *сваки* има свој задатак П;

сва̀к за сво̀је питу̀је Ц; *сва̀к* о̀ће да има за сѐбе Ч; *сва̀к* си зна̀је сво̀је Ч; *сва̀к* трѐба да си глѐда сво̀је П;

не по̀сти *сва̀кој* П; *сва̀кој* за сѐбе Сл; *сва̀кој* си донѐсе Ч; *сва̀кој* си сѐбе глѐда Ч; *сва̀кој* си је чува̀ја Ж; *сва̀кој* си рабо̀ти Сз итд.

Забележени облик *свако* у примеру: *сва̀ко* си тра̀жи родитѐља Ц настао је под утица̀јем стандардног језика.

сваишта/сваишто:

зла̀то, срѐбро, *сва̀ишта* П; и вѝногради, *сва̀ишта* Ц; *сва̀ишта* ми на̀прича Ч; *сва̀ишта* но̀сив О;

оту̀д, одову̀д, *сва̀ишто* се растр̀вило Рљ; свѐ, *сва̀ишто* принесѐмо П.

Облик општег падежа за лица је *свакога/сваког* и обавља функцију свих падежних значења па и датива.

и на *сва̀ког* ће да̀де Ц; на *сва̀кога*, бо̀жем О; на *сва̀кога* да помо̀гне Ц; нѐје за *сва̀кога* Св; нѐће са *сва̀кога* Сл и сл.

Показне заменице

2.2.2.1.1. У прешевском говору показне заменице имају партикулу *ј* у сва три рода једнине, а у множини је то партикула *ја* за м. и с. род, а *ј* за ж. род.

Једнина показних заменица:

а) а бе *овə̀ј* ацѝја Ц; а *овə̀ј* дру̀г П; *овə̀ј* извор је овдѐка Рљ; од *овə̀ј* купен лѐб Т; *овə̀ј* ма̀ст Т; *овə̀ј* ма̀ст про̀бај П; *овə̀ј* на̀ш чѝча Б; *овə̀ј* тамја̀н на гу̀шу П;

ја узима̀м *та̀ј* Т; куде *та̀ј* ора̀ Ц; о[д] *та̀ј* ли со̀к о̀ћеш П; сас *та̀ј* гра̀њ П; *та̀ј* га нѐма Љ; *та̀ј* вечѝти калѐндар Сл; *та̀ј* Ма̀мински рѝд М; *та̀ј* разго̀вор Ц; у *та̀ј* и *та̀ј* мѐсец Сл;

од *оно̀ј* ма̀з П; *оно̀ј* Мѝле Ц; *оно̀ј* Цакано̀вски рѝд Ц; *оно̀ј* једен̀ на̀тамо што је Љ; *оно̀ј* дон̀ Б; *оно̀ј* малечѐк пу̀т Св итд.

Има случајева где се у показним заменицама м. р. јд. уместо полугласа јавља вокал а:

онај Свѣта што бѣше Н; *онај* широк кабал П; сунцобран је *онај* велики П;

па доби ли *тај* обрачун Р; тражим *тај* маз за вене П.

б) *овој* наше дѣте Ж; *овој* наше овдека Ц; *овој* ситно П; *овој* – оној Ч; можда *овој* М; *овој* горе Св;

да неје *тој* Ц; зашто ти *тој* треба Т; и *тој* најубав П; неје *тој тој* Љ; оној дрво и *тој* Р; па оно *тој* му је Љ; после, по *тој* П; с *тој* девојче О; такво ти је *тој* Ч; *тој* Абдулово М; *тој* е овамо Рљ; *тој* е преко Бањку тамо Ц; *тој* е тај вода Н; *тој* ме стра П; *тој* ми је деда ГД; *тој* ми је једина разонода П; *тој* су теј фуће Ц; *тој* си постоји Ц; *тој* не знам да ти кажем Сз; *тој* ми не треба Сл; *тој* си је цело брдо М; *тој* снашче не га познавам О; *тој* су ливаде Р; *тој* су наши људи Св;

и *оној* што било на кола Р; *овој* – *оној* Ч; *оној* дрво и тој Р; *оној* друго Љ; *оној* пластично са воду П; *оној* што продаше М; *оној* собиче П; пре *оној*, знаш О; са *оној* бетонско П итд.

в) и *овај* ваша отишла Ч; *овај* доле ГД; *овај* њива овдека Ц; *овај* овдека воденица Ц; *овај* посеруља П; *Овај* Слађана ги учи Ж; *овај* црлива, *овај* неје П;

баба је измучена *тај* П; *тај* наша баба Св; моја је *тај* доле Љ; *тај* њена пријатељица П; *тај* старија ћерка што ми је О; *тај* чешма Н; *тај* школа Б;

а *онај* чешма тамо Н; кам гу *онај* Рљ; *онај* вода Ц; *онај* врба Ц; *онај* е боља од онуј ГД; *онај* жена бѣше ли П; *онај* Јавина њива М; *онај* наша њива Н; *онај* саксија с папрат П; *онај* ваљда Бујановац П; певачица *онај* стара П итд.

Општи падеж м. р. јд. разликује се од номинатива код означавања нечег живог. Облици општег падежа м. р. су *овога, тога, онога/овог, тог, оног*, а у ж. р. *овуј, туј, онуј*.

а) за *овога* старца О; једн за *овога* Т; *овога* не га видо Т; узни од *овога* Рљ; викај га *овог* нашег П; на *овог* комшију до нас Р; пружи на *овог* човека Сл;

да му кажеш на *тога* П; за *тога* Јању одведена О; и убијев га *тога* дечка О; *тог* сина не ги га познавам Ж; да га видим *тог* његовог сина Ж; запричаја се с *тог* туј Т;

за *онога* света пешкири П; и *онога* сам викаја Р; што работив куд *онога* Ц; од *оног* сам позајмија Ч; на *онога* до вас Св; на *оног* сам даја Сл; видиш ли га *оног* тамо Ч; ја сам гледао *оног* П;

б) да ви дадемо *овуј* аљину и *овеј* ципеле П; на *овуј* Наду О; *овуј* гу не работимо М; *овуј* кућичку направимо О; сас *овуј* стоку Н;

куде *туј* голему собу Ц; *туј* твоју бабу добро гу знам Ч; о[д] *туј* воденицу Ц; о[д] *туј* страну П;

да ву дам на *онуј* Ч; на *онуј* страну онамо М; од *онуј* снашку О; *онуј* Сабединову Р; откуда *онуј* долинку Н; у *онуј* малу Ц;

У неким устаљеним изразима могу се чути и други падежни облици као што је то случај са Г јд. ж. рода: и с *теј стране* и с *теј стране* О.

У множини показних заменица може се чути један облик за м. и с. род: *овија, тија, онија*, а други се односи на женски: *овеј, теј, онеј*.

Уз збирне именице *браћа* и *деца* стоје облици показних заменица мушког рода множине. Исто се односи и на именице *очи* и *уши*, као и на неке именице плуралија тантум (в. т. 2.1.6.3.4.).

Облици општег падежа не разликују се од номинатива и овде нису посебно навођени.

1. *овија, тија, онија*:

а) А *овија* су добри Ж; Затој ги *овија* чувам Ж; Еве, *овија*, мерак Ж; и *овија* наши ги сретнале Н; иначе, *овија* одрасли сви О; Куде идев тамо *овија* П; *овија* Американци О;

овија бробињци Н; *овија* ги сретнамо П; *овија* дрвиши О; *овија* како ги викав Р; *овија* лудаци П; *овија* напрет Ц; а *овија* останале О; *овија* се оградиле П; *овија* Раткови идоше О; он је зет на *овија* Н; пред *овија* наши отуд Н;

знајеш ги *овија* наши села Љ; по *овија* брда натамо Т;

море, *овија* деца ме зајебавав Ц; узела од *овија* деца П.

Забележен је и облик *овеја*, који стоји уз именицу м. р. мн.: па имале су *овеја* Трџачани О.

б) *тија* болеси Ч; там су *тија* били Н; *тија* два гроба О; *тија* два стана П; узедо и *тија* пешкири П; за *тија* два месеца Р; Потсећа те на *тија* данови П; ја сам одужила *тија* сто П; *тија* плёкови ги пра П; *тија* не ги знам Б и сл.

Показне заменице м. рода семантички конгруирају са неким именицама (именице м. р. на -а, збирне именице): *тија* који су зарлије Сл; *тија* гробја О (в. т. 2.1.2.4.2. и 3.1.2.).

ја *тија* села све знам О; сас *тија* ћебиња П; *тија* перца што купи П.

в) глџ ги *онија* Ж; код *онија* теписи П; на Зејну *онија* Ц; *онија* ги склонá Ж; отидоше ли *онија* М; правив *онија* држачи П;

онија брда Ц; *онија* буриња П;

онија деца њини Ч; *онија* уши ушилџи П; *онија* кола Т; милује *онија* кола П итд.

2. *овеј, теј, онеј*:

а) за *овеј* акције П; кад ги пушти *овеј* пѣсме П; на *овеј* одозгор се спуштија течнос П; *овеј* мале Н; *овеј* стрџовске њиве М; *овеј* ципеле Б; од *овеј* две Љ; од *овеј* женетине Ч; с *овеј* е била сигурно Рљ и сл.

б) Дадо, дај ги *теј* кесе П; доста више сас *теј* снашке П; имаш *теј* мајце О; сас *теј* драгулије П; Срби живели ли су у *теј* маале Н; *теј* воднице Ж; *теј* ливаде ондека Ц; *теј* њине њиве Љ; *теј* су иза М; тој су *теј* њиве Ц итд.

в) а *онѐј* на̀ше лива̀де до̀ле Ц; има̀шемо *онѐј* ку̀пене Н; *онѐј* врта̀че Ц; *онѐј* ма̀ле чоколатке П; *онѐј* њи́ве та̀мо М; *онѐј* решѐтке П; пу̀шти *онѐј* ко̀ре од бозо̀вку П; сас *онѐј* ћерми́де О и сл.

Показне заменице за *каквоћу*

2.2.2.1.2. Код показних заменица за *каквоћу* општи падеж м. р. јд. разликује се од номинатива код означавања лица, а у ж. р. јд. постоји форма општег падежа на -у.

а) *овакѐв* ми не тре́ба Сз; *овакѐв* неје у́бав Ч; што́ ће ми га *ова̀кав* Ц; *ова̀кав* испа̀дне Љ;

е, *ова̀кво*, као тво́је М; ме́сто је било *оваквó* Рљ; *ова̀кво* нешто Р;

да је *ова̀ква* сна̀шка Ч; *ова̀ква* ву је ко̀са Ж; *оваквá* је од јуче́ Ц; *оваквá* ми треба Н и сл.

б) на̀ш си је го̀вор *такѐв* Сл; он је био́ *такѐв* чо̀век Ц; *такѐв* си је О; *такѐв* чо̀век Т; Што́ си *такѐв*? П, Ц, Ч, М; он *такáв*, та̀тко му би́ја *такáв* Ц;

вре́ме је *таквó* Љ; на *таквó* се саби́рашеву Ц;

и она́ *таквá* же́на бе́ше ГД; Што́ си *таквá*, па ли да́ј ву П; чим је *та̀ква* ства́р П и сл.

в) *онакѐв* је за на̀с Ч; *онакѐв* као на̀ш Р; *онакѐв*, као онѐј на̀пред М; *онакѐв* не ти тре́ба Ц; *онакѐв* црвѐн кроми́д Рљ; ја́ га во́лим *она̀кав*, ма̀ло бајáт П; не́је *она̀кав*, ме́к Ж; *она̀кав*, оту́д ку́ћу Н;

онаквó де́те, да се чу́диш Т; *она̀кво* же́дење не́је би́ло Р;

го̀ре је *онаквá* искр̀шена Сл; мо́ја је *она̀ква* као тво́ја Р; о́тиде си *она̀ква* нече́шљана П итд.

Општи падеж:

1. Ће га на̀прави *оваквóга* Сз; *оваквóг* не га зна́м Б;

такво̀га истога има до̀ма П; за *такво̀г* је отишла Ж; с *такво̀г* да жи́виш Ч;

онакво̀га не ви́кај Ж; да га видиш *онакво̀га*, пија̀нога Т; гле́да га *онакво̀г* Ч; *Она̀квог* чове́ка не́сам виде́ла Ц;

2. и ја́ сам има́ла *овакву̀* Ж; ја́ има́м *овакву̀* као тво́ју П; на *ова̀кву* бе́лу ха̀ртију га ста́ви Ч;

у *такву̀* сре́дину си жи́ви Ц; *такву̀* не́сам виде́ла Ж; *такву̀* ће ку́пи М;

с *онакву̀* да се не распра́љаш Ж; на *онакву̀* да и не да́ваш П; с *она̀кву* да ме́шаш Ч
итд.

Као што се из примера може видети, у м. р. показна заменица може имати полугласник, али некада и вокал *a*, а да се не мења место акцента: *такѐв/такѐв*. Код неких облика, са променом $\text{ə} > a$, мења се и место акцента: *овакѐв/ова̀кав*, *онакѐв/она̀кав*.

У ж. и с. р. показних заменица каткад се повлачи акценат према почетку речи с разлогом да се тиме истиче какав значај реченог: *таква̀* – *та̀ква*, али се код других облика та тежња не препознаје: *онаквѐ* – *она̀ква*, *оваквѐ* – *ова̀ква*, *онакво̀* – *она̀кво*.

Несталност места акцента препознаје се и у општем падежу: *онакво̀га/она̀квог*, *овакву̀/ова̀кву*, *онакву̀/она̀кву*.

Множина показних заменица за каквоћу у м. и с. роду има наставак *-и*, а у ж. роду је *-е*.

1. *Оваквѝ* су били напред Ж; *ова̀кви* ми ни́кад не испадне́в П;

сви́ су *таквѝ* Љ; та́м су *таквѝ* љу́ди Ц; што́ сте *таквѝ* П;

онаквѝ су ми од јуче́ Р; зна́ш, *она̀кви* Ч; *онаквѝ* де́ца не́ма нигде Ж;

2. *оваквѐ* су ку́ће биле Н; *ова̀кве* големе́ тикве Ч;

о́не о́бе *таквѐ* ГД; о́не су *таквѐ* Ж; пра́вив ги *таквѐ* Т;

ће ти ку́пим *онаквѐ* ча̀рапе М; *она̀кве*, као о́бичне ри́бе П; *она̀кве* су ода́вно Рљ и сл.

Понекад се код показних заменица за каквоћу, уместо вокала *a* у иницијалном слогу, може чути полугласник (в. и код Јуришић 2009: 161).

таквог не дирај Ч; *онаквог* онамо ГД; *онакво* детиште О; *овакву* њам дом Ж; Што си *таква* П, Ц, Ч, Сл; *онаквa* је Љ; *Овакви* су добри П; она ги прави *такви* Рљ; *онакви* људи Сз; *овакве* су и тамо доле Р; *такве* криве Рљ; *онакве* су добре Ц и сл.

Показне заменице за количину

2.2.2.1.3. Показне заменице за количину м. рода могу имати форме са покретним вокалом *и* или без њега. Мушки и средњи род имају исти множински облик.

Код показних заменица за количину постоје и деминутивне форме типа: *оволичак*, *толицко*, *онолицна* и сл.

а) израсја *оволики* Ч; да га видиш, *оволик* Рљ; порасја Дуле *оволик* П; *оволичак* испаја Ч;

направила једно *оволико* лепче Ц; ете, *оволицно* да је Ч; *оволичко* такој П;

шёрпа је била *оволика* П; *оволичка* дебела Т; *оволицка* бидна Ж итд.

б) *толики* момак П; *толик* мџ Ч; а он *толицак* Рљ; *толичак* је бија О;

толицко, а знаје Љ; у *толицко* двориште П; *толичко* дете П; да има *толичко* знање П; за *толичко* лепче Т;

толика је Ч; *толицка* никнала М; *толичка* парцела М итд.

в) *онолик* човек Ч; испружија се *онолик* ГД;

на оноличког му дава *онолико* једње Ч;

онолика девојка Ж; *онолицна* саксија Ц и сл.

Општи падеж м. р. има облике са покретним вокалом или без њега.

а) *оволичкога*, најмалога сина О; с *оволиког* човека Сл;

оноликог очува́ла Ж; на *оноличког* му да́ва оноли́ко једе́ње Ч;

б) *оволицу*ну трóшку ГД; *толику* мўку ймам П; *онолику* гу је дигна́ла М итд.

Множина показних заменица за количину:

а) *оволики* стўбови је направѝја О; *оволки* пр́сти Ж; *оволички* су ми бѝли де́ца О;

аста́ли *толики* ГД; не ти пома́гав *толики* ле́кови П;

онолички де́ца йма Ж; *онолики* у́ста О;

б) *оволике* су ву ру́ке Т; *оволичке* сам ги пушта́ла О;

толике је́лке П; *толике* па́ре П;

оноличке су бѝле Сз итд.

Присвојне заменице

Прво и друго лице једнине

2.2.2.2.1.1. Присвојне заменице првог и другог лица једнине имају облике: *мој, моја, моје, твој, твоја, твоје*. Облици општег падежа за м. р. су: *мојега/мојег* или *мога/мог, твојега/твојег* или *твога/твог*, а за ж. род: *моју, твоју*. У множини истоветна је форма за м. и с. род, уз неке збирне именице и именице плуралиа тантум.

Потврде облика присвојних заменица првог и другог лица једнине:

и *мој* та́тко О; *мој* де́да Ж; *мој* де́да, пара́деда Сз; *мој* мўж је од Шапра́нце О; *Мој* та́тко је купи́ја Ч; *мој* чи́ча га је копа́ја Ж; овѝј *мој* што́ је прет ку́ћу Т; па и *мој* де́да Ц; пошто *мој* та́тко је сирóче О; на *твој* дѝн П; овѝј е само *мој* Рљ; ово́ј е *твој* со́к П; Он ли је *твој* свѝкар Ч; па и *твој* свѝкар Љ; ће йма та́ј *твој* ста́н Т;

за *моје* ургѝрате П; и у *моје* вре́ме О; *моје* вре́ме је дру́го Љ; *моје* има́ње Ц; *моје* је ова́м Б; овако́ј по *твоје* Р; слично као *твоје* Љ; ће ми донѝсеш о[д] *твоје* си́ренце О;

моја мајка О; *моја* се одучи Т; *моја* снашка сѝри О; о, кућо *моја* М; *моја* тетка Ц; *моја* ћерка Ц; фамилија овај *моја* Н; братаница *моја* Р; тај *моја* комшиќа ТР; *моја* и *твоја* мајка Љ; *твоја* аљина Т; *твоја* ли је кашика Ч итд.

а *моји* Гаврил, Лука, Тома Н; *моји* кад су досељени О; овѝја су *моји* Љ; они га купујев *моји* Сл; такој *моји* направѝше Св; *твоји* кад су дошли Н; боже, па тој *моји* деца, сѝнко О; с *моји* кола Б; који су *твоји* кола Б;

тој су *твоје* сестре Љ; шта те тебе, каже, брига за *моје* козе Ц; овѝј *твоје* козе су много паметне Ц; с овѝј наочаре *твоје* ГД; *твоје* ћерке Рљ и сл.

Општи падеж:

жена на *мојега* брата о[д] чичу Ч; због *мојега* сѝна Ж; од *мојега* брата узѝја Љ; од *мојега* дѝду О; од *мојега* татка баба О; од *мојега* татка мајку не знам О; на *мојега* брата у Брање О; на *мојега* сѝна Б; тој су чиче на *мојега* татка Н; он ће му дава на *мојега* сѝна Ж; шта фали на *мојега* П; с *мојега* пријетеља Б; од *мојег* мѝжа Љ; од *мојег* сѝна Сл; на *мога* дѝду Р; на *мога* мѝжа Рљ; с *мога* сѝна М; ће глѝда од *мог* сѝна П; с *мог* зѝта Ч;

покриј главу и *моју* и *твоју* Ц; ја сам *моју* снашку пораћаја и шија П; с *моју* снашку Т; с *моју* мајку договорѝли Сз; иди да си глѝдаш *твоју* кућу П и сл.

Прво и друго лице множине присвојних заменица

2.2.2.2.1.2. Прво и друго лице јд. присвојне заменице у м. р. има облике *наш* и *ваш*, а у ж. роду *наша* и *ваша*. Код средњег рода постоје облици *наше/нашо* и *ваше/вашо*, у којима се препознаје тенденција уопштавања облика тврде промене. Форме општег падежа су: *нашега/нашег*, *вашега/вашег* у мушком р. код означавања нечег живог, а у ж. роду то су облици: *нашу*, *вашу*. У множини м. и с. рода, као и уз именице плуралија тантум (в. т. 3.1.3.), користи се један облик: *наши*; док је у женском роду то форма *наше*.

Потврде присвојних заменица првог и другог лица множине:

а) Гукрич *наш* рѝд Н; *наш* брат М; *наш* дѝда је имаја ливаду Ц; *Наш* комшија што је П; *Наш* рѝд средњи Н; *наш* си је говор такѝв ГД; *наш* татко је бија туј Љ; *наш* трактор Ч;

немало у *наши* крај О; онџ *наши* рид М; у *наши* комшилџк О; *ваши* си је Т; *ваши* човек, нема што Ж; овој е *ваши* Рљ; рођаџ *ваши* П;

б) а овој е *наше* Н; *наше* је тој лојзе О; неје имаало *наше* О; е, *наше* видиш Р; овој *наше* Т; од Курбалију навамо *наше* Н; овој *наше* дџте Ж; оно *наше* чџтри мџсеца бџше Т; по *наше* дође Н; тој е *наше* Рљ; тој натам неје *наше* Сл; *ваше* имање Н; *ваше* ли је Н; на *ваше* дџте давам Ж; овој си је *ваше* П; с *ваше* ће правим Т;

а рид је *нашо* Н; Марин грџб је под *нашо* Н; *нашо* дџте Лљ; овдџка *нашо* Р; пола је под *нашо* Н; овдџка неје *нашо* О; *вашо* је напред Ч; којџ је *вашо* имање Ц; тој ли је *вашо* М; што си је *вашо*, *вашо* си је Сл;

в) Брљичка маала овај *наша* Т; џве *наша* кумашинка П; имаала је *наша* Лљ; као и *наша* куђа О; колко куђа *наша* Н; *наша* планина тој е Н; *наша* фамилија је купила Р; *наша* фамилија от Трговџште Т; њина и *наша* мајка су рџд Т; овај *наша* ћџрка дошла ми на сџн П; причала *наша* баба О; *Ваша* ли је кџса? Р; и овај *ваша* отишла Ч; *ваша* која је Сз; једна *ваша*, једна *наша* Н; Тај ли је *ваша* њива бџла Ч итд.

Општи падеж:

од *вашег* дџду Р; тој по *нашега* дџду О; свџ смо даље на брџта *нашег* П; на дџду *нашег* О; с *вашег* тџтка Ц;

куде *нашу* куђу П; прво од *нашу* да почну О; за њиву *нашу* доље М; у *нашу* фамилију да ти кажем Т; овуј *нашу* околину знајџш М; има у *нашу* планину колко џћџш Р; до *вашу* куђу Рљ; свџ ће кажем на *вашу* мајку Ч; знала сам *вашу* бабу О; знам *вашу* фамилију Р и сл.

Множина присвојних заменица првог и другог лица:

а) дваџс девџте су *нашии* насељени овдџ Р; и *нашии* дошле Сз; и *нашии* Пџтровци што су бџле О; и туј су *нашии* чувџле џвце О; као православну су *нашии* О; кџд *нашии* дошли овдџ Н; кџд *нашии* несу смџли М; *нашии* минимџлни М; *нашии* лљуди Рљ; *нашии* су бџли Лџсничани

Р; овíја *наши* су уписа́ле ли Т; по́сле овíја *наши* не́су мо́гли О; пр́ви *наши* П; с *ваши* во́лови смо работáле Ж; тíја не́су *наши* Љ; што су гу украдна́ле *наши* О;

имамо си *наши* дрва Ч; од *наши* ја́рики Н; у *наши* се́ла М; *ваши* уну́чки Т; то́ј од *ваши* де́ца Љ; с *ваши* ко́ла Т; на *ваши* ко́ла Ч;

б) а *наше* ко́лко су има́ле О; а сѐг *наше* шѐс ко́зе Т; и *наше* ку́ће што́ су бíле О; кудѐ су *наше* њíве Љ; на *наше* је стѐпенице Ц; не́је има́ло *наше* него њíне О; њíве *наше* овѐј М; У *наше* го́дине П; *ваше* ку́ће су на́там Рљ; *ваше* три́ дево́јке Ч; да су *ваше* го́дине Сл; с *ваше* же́не П; те́ј *ваше* њíве та́м су Б итд.

Треће лице

Једнина

2.2.2.2.1.3.1. Облици присвојних заменица за треће лице показују разноликост, нарочито у женском роду и то је одлика свих призренско-тимочких говора.

Форме општег падежа м. р. односе се на нешто живо и могу имати покретни вокал *a* или бити без њега, док у ж. роду стоји наставак *-y*.

Његов/о/а: *његов* ста́н је Б; те́ј најста́рији бра́т *његов* Ц; *његов* је П;

на *његово* ће си да́де П; то́ј си је *његово* има́ње М; по *његово* и́ме О; то́ј е *његово* ГД; с *његово* мо́же Ц;

његова же́на Т; има слика *њ'егова* Ц;

Множина: не да́доше му *његови* П; *његови* су си ту́ј Т; с *његови* жи́вив Ч; *његови* де́ца Сл;

његове водени́це Ц; *његове* су њíве М; с *његове* на́очаре П и сл.

Њен/о/а: *њен* му́ж П; само *њен* му́ж Ч; *њојан* та́тко ГД; *њојан* све́кар Љ; *њојан* та́тко је би́ја Сз; *њоњ* си́н и́ма П;

кудѣ да иде кѣд је свѣ њѣно О; њѣјно си је дѣте Ч; њѣјно си је свѣ Рљ; на њѣјно си дава Ж; њѣѣно дѣте Сл;

њѣна слика на дѣвар П; а овај е њѣна Н; овај њѣна ћерка Ч; сѣстра њѣјна П; њѣјна ћерка је тѣј П; њѣјна ћерка Ч; њѣјна је тај П; кућа си је њѣѣна Ж;

Множина: и њѣни бѣву П; њѣни нѣсу гу давале Ж; с њѣни родитѣљи Ц; њѣјни су чаршѣфи Ч; њѣѣни не ли отидѣше Р;

њѣни дѣца Ж; од њѣјни дѣца; тѣј су си њѣѣни дѣца Н;

кѣд гу фѣтив њѣне лѣтке П; њѣјне ћерке три Ч и сл.

Општи падеж:

а) за њѣѣвога чѣчу је бѣла О; с њѣѣвог брата П;

тѣј имаѣе на њѣнога чѣчу Ж; с њѣнога мужа П; дѣла је на њѣног сѣна Т; с њѣјнога мѣжа П; на њѣјног свѣкра Т; на њѣјнога брата жѣна Ч;

б) од њѣѣѣву бѣбу брат Рљ; на њѣѣѣву мѣјку Ж; њѣѣѣву сѣстру је узѣја Ч; сас њѣѣѣву бѣбу Ч;

код њѣѣну бѣбу М; из њѣѣну кућу Т; на њѣѣну бѣбу од мѣјку Ч; а њѣѣну бѣбу знаш ли Т; с њѣѣну бѣбу о[д] тѣтка је сѣстра П; на њѣѣѣну страну П итд.

2.2.2.2.1.3.2. Множина присвојне заменице трећег лица:

Њихов/о/а:

њѣѣн је тѣј рид Р; само је њѣѣн сѣн бѣја Ч; њѣѣн тѣтко Т;

али по њѣѣно О; Дѣлѣј на њѣѣно Н; у врѣме њѣѣно М; у њѣѣно сѣло Рљ; у њѣѣѣно сѣло Ц; Дѣлѣј је њѣѣѣно Н; у врѣме њѣѣѣно О;

Облик њѣѣѣво (по њѣѣѣво М; е, тѣј њѣѣѣво Р; њѣѣѣво је тѣј Ч) доводи ме у недоумицу где да га сврстам. Он делује као да је ван изворног народног говора. Међутим,

појављује се често и то у различитим пунктовима и код старијих информатора. С друге стране постоји пример: из *њихову* фамилију Марија Ц, који сам забележила од млађе високообразоване информаторке, те ми се чини да се овде ради о форми која још увек није продрла у систем.

њина маала О; *њина* и наша мајка су род Т; тој си је *њина* фамилија М;

видиш *њини* што су радили Н; *њини* обичаји Ц; *њини* су онам Љ;

њини деца и ми тој гледамо Ч; онија деца *њини* Ч; *њини* деца Ж; у *њини* села Р;

а *њине* дабре Ч; неје имало наше него *њине* О; *њине* овде горе Љ; три-четири куће *њине* О; *њинье* почнаше ГД; *њинье* побетёр ГД и сл.

Општи падеж: а) још од *њиног* деду Ж; на *њинога* деду имање П; на *њиньога* татка М; с *њиног* сина Ч;

б) из *њину* фамилију Рљ; од *њину* кућу ГД; причав си за *њиньу* страну Сл; у *њину* кућу Ц; у *њину* малу Н итд.

2.2.2.2.1.3.3. Разноврсност облика намеће потребу да се да прегледнији увид у постојеће заменичке форме трећег лица једине и множине којима се исказује присвојност. Следи табела у којој је представљен тај систем. Напомињем да се у табели налазе само облици за које постоје потврде, што значи да нема претпостављаних ликова који би се можда могли извести по угледу на постојеће у другом роду или броју.

Табела 5. Облици присвојних заменица у прешевском говору

Р о д	Једнина	Општи падеж једине	Множина	Општи падеж множине
Мушк	његов, његово, његова	његовога/његовог		њинога/њиног њиньога
	њигов, њигово, њ ^и егова	њенога/њеног		
	Множина	њојнога/њојног		

	његови, његови, његове њигови, њигови, /	њојњога	њин, њино, њина /, њињо, /	
Женски род	Једнина	његову њену њојњу	њини, њини, њине /, њињи, њиње	њину њињу
	њен, њено, њена			
	њојан/њојан,њојно, њојна/њојна;			
	/, њојњо, њојња			
	њоњ, њоњо, њоња			
Множина				
њени, њени, њене				
/, њојни, њојне				
њојњи, /, /				
њоњи, њоњи, /				

Присвојна заменица *свој*

2.2.2.2.1.4. Присвојна заменица за свако лице ретко се употребљава у прешевском говору. Забележен је мали број примера.

сваки има *свој* задатак П; *свој* крај Ц;

свак треба да си гледа *своје* П; свак си знаје *своје* Ч; свак за *своје* питање Ц;

своја средина се цени Ц;

да си је човек међу *своји* људи Ц.

Облик *своји* користи се у значењу родбинске блискости, што је познато и другим призренско-тимочким говорима:¹²⁵ *ви* ли сте *своји* Б; *ми* смо си *своји* П, Љ, Т, Р, Ч, Ж, О и сл.

Односно-упитне заменице

Заменица *који*

2.2.2.3.1. У мушком роду односно-упитна заменица има облике *који* и *кој*. У средњем роду ова заменица пролази кроз преобликовање у циљу уједначавања наставака тврде промене, те се могу чути форме: *које* и *којо*, а може се запазити да преовладава *којо* (в. т. 2.2.2.2.1.2. б)). Женски род ове заменице има уобичајено *која*. Форме општег падежа у м. р. су *којега/којег* и *кога/ког*, а у ж. р. *коју*. У множини су облици: *који* за м. и с. род, *које* за ж. род. Облик множине *који* односи се на м. и с. род, збирне именице и именице плуралиа тантум, а *које* на ж. род.

а) *који* су род они М; *који* ти је учитељ бија Ц; не знам на *који* дэн бѣше О; сѣд, у *који* вѣк Т;

кој дэн бѣше О; *кој* е бољи П; *кој* ти је ђавол П, Ч; на *кој* прс Н;

б) из *које* село Т; *које* село М; *које* имање Р; нема друго *које* Н; што знам *које* Ц;

да л сам испуштија *којо* М; ис *којо* су село Н; *којо* га викашев Љ; *којо* је име Сл; *којо* може и *којо* не може П; *којо* писа Н; *којо* писа Н; *којо* радување Ц; сѣг *којо* ће ти чува деца П; ће га нема до *којо* време Сл;

в) бѣш *која* је маала Н; *која* је овај П; *која* си Рљ; *која* ти је била другарица Сл; *која* мајка ме је родила О; четврта, пѣта, *која* је Н; *која* је дубина Т; *која* је кућа Н итд.

Општи падеж: а) код *кога* Часлава Ц; на *којега* од њи ће дава Сл; *којег* брата си викаја Ч; на *кога* комшију Р; с *ког* човека стоји П;

¹²⁵ В. Богдановић 1987: 172, Марковић 2000: 151, Јуришић 2009: 169, Видоески 1962: 160.

б) од *коју* жѐну узимаш Ц; од *коју* паприку ставља Ч; *коју* гу Карадачка викав Н; *коју* је узѐја П; *коју* оћеш ће ти дам П; с *коју* жѐну иде Сл итд.

Генитив јд. ж. р. може се чути веома ретко: *које* године Т.

Множина: а) и кудѐ, *који*, како Т; католици ли су били или *који* Н; *који* ги има Љ; *који* људи П, Т; *који* су тија људи Ц; *који* су ис Прѐшево Т; *који* су Манасијевићи Т; *који* су ставили Н; *који* су ти тија рођаци Ч; *који* у Милошевићи Т; не знам сѓг *који* су били Н; тија *који* су зарлије Сл; од *који* сте Рљ;

у *који* брда Т; не знам *који* су тија сѐла Р;

на *који* гробља Љ; *који* су твоји кола Б;

б) *које* жѐне умев Сз; *које* су тој цакановске ливаде Ц; не знам *које* су тѓг биле П; ти *које* ги пушиш Сл итд.

Из наведених примера двосложних облика могу се уочити варијанте са различитим местом акцента. У једнима је акценат на ултими, а у другима је акценат на првом слогу: *који/који*, *којо/којо*, *која/која*, *коју/коју*; *који/који*, *које/које* (в. т. 1.1.2.4.).

Заменица *чији*

2.2.2.3.2. Односно-упитна заменица за означавање припадности у м. р. јд. има ликове: *чији*, *чиј*, *чив*,¹²⁶ у с. р. је *чије*, *чијо* и *чиво*, у ж. р. *чија* и *чива*, а у множини: *чији/чији*, *чиви* за м. и с. род, *чије*, *чиве* за ж. род. Општи падеж м. р. је *чијега/чијег* и *чивога/чивог*, а у ж. роду се чује *чију* или *чиву*.

И код ове заменице постоје облици са различитим местом акцента: *чиво*, *чива*, *чијег*, *чиву*, *чиви*, *чиве*; *чиво*, *чива*, *чивог*, *чију*, *чиви*, *чиве*.

а) не га знам *чији* је Р; па *чиј* си из Прѐшево П; овѓј *чи* је Љ; не знам *чив* је О; *чив* је тѓј дѐчко Ж;

¹²⁶ О облицима са *в* (*чив*, *чива*, *чиво*, *чиви*, *чиве*) више у т. 1.3.2.12. нап. 46.

б) *чије* дeтe Сл; *чије* је овoј дeтe П; *чије* имање да даде П; на *чије* имање Сз; е, не знам *чијо* је М; *чиво* је овoј П; не знам *чиво* је Љ; *чиво*? Ц;

в) *чија* је тај њива М; *чива* је башча Н; *чива* је сeда Р.

Општи падеж: а) на *чијега* татка П; од *чијег* сина Т; од *чивог* деду Ц; Од *чивог* Т;

б) *викам*, *чију* козу музеш Ц; *чиву* сестру Сл.

Множина: а) *чији* су мачики Ц; од *чији* прсти Ж; *Чиви* сте? Ч; *Чиви* су деца Т; не знам *чиви* су кола П;

б) *чије* краве Ж; *Чиве* су гуме Ц; *чиве* носиш П и сл.

Заменица *какав*

2.2.2.3.3. У мушком роду односно-упитна заменица за каквоћу има облик *какџв*, у средњем роду је *какво*, а у женском *каква*. Могу се чути и облици са полугласником у првом слогу: *кџџв*, *кџво*, *кџва*. Општи падеж м. рода гласи *каквога* или *каквог*, у ж. р. је *какву*. Множински облици ове заменице гласе: *какви* за м. и с. род, *какве* за ж. род.

а) *какџв* си тој човек Т; *какџв* је бија М; *какџв* је отуда Н; кој *какџв* је човек О; *кџџв* ли је Р; *кџџв* си ми тој нож донела Ж;

б) знаш *какво* је оздол П; да видиш *какво* је Љ; *какво* је време дошло; на *какво* дeтe Ч; њики *какво* ти не Н; кој га знаје *кџво* је Сл; *какво* је тој поштовање било Ц; *какво* дрво Ц; *какво* имање је после накуповаала П;

в) виш *каква* је тeгoба П; *каква* рабoта је била Ч; *кџва* школа ГД; *каква* је - таква је П; *каква* чиста жена Рљ итд.

Општи падеж: а) *каквога* ти оћеш П; *кџвог* је па нашла Т;

б) *какву* пијете Р; *какву* ти не грицку ги купив П; *какву* школу Ч; *кџву* школу има Т; *какву* сајгију ми правив тамо П; *какву* кућу ГД.

Множина: а) *какви* су Цакановчани Ц; *какви* па људи Ч; *какви* су ги јаја Т; *Какви* трња, да знаш Рљ; на *какви* кола Т;

б) *какве* су снашке М; *какве* ти испаднаше П; *какве* ташње носив Ц и сл.

Заменица *колики*

2.2.2.3.4. Односно-упитна заменица за количину има облике *колики*, *колик* за мушки, *колико* за средњи, *колика* за женски род. Постоје и деминутивне форме типа: *количак*, *колично* и сл.

а) *колики* човек Ц; *Колѝк* је да знаш Ж; *колиѝан* је, да га видиш Рљ; *количак* је биѝа тѝд П;

б) *колико* је израсло да знаш Рљ; па *колико* ги је било дете П; тој бебе *количко* је П;

в) *колика* беше Марија Ц; *количка* ву је ћерка Т; из *колику* чашу Ч;

Множина: *колики* су ти деца Ч; *количке* девојке Ж.

Неодређене заменице

Заменица *неки*

2.2.2.4.1. У мушком роду неодређена заменица има облик *неки*, у с. р. *неко* и ж. р. *нека*. Општи падеж у м. р. има очекиване форме: *некога/неког*, а у ж. р. *неку*. Множинска форма за м. и с. род је иста: *неки*, а а ж. род је *неке*.

а) Благе ми је рођак *неки* О; има *неки* човек Сз; *неки* велики проблем Т; *неки* дѝн Н; *неки* миратовачки Ајра Ц; *неки* надимак Н; *неки* његов П; *неки* Шиптар О;

б) *неко* место О; *неко* тањирче П;

в) *нека* мѝка П; *нека* црква Н; *нека* Шиптарка О и сл.

Општи падеж: куде *некога* богаташа О; куде *некога* турскога агу О; на *некога* попа ћерка О; по прадеду *некога* О; сретнала *неког* шофера П; по *неког* Сефу Т;

од *неку* страну отуда О; под *неку* кућу Ц; у *неку* школу П; ће си направити *неку* багателу О.

Множина: *неки* људи Т; имамо *неки* људи Ц; они питивали *неки* људи О; још *неки* други Н;

неки брда М; *неки* железа П; све *неки* имиња; *неки* камења Ц; *неки* деца додише Ч;
дубице *неке* О; још *неке* њиве М; *неке* српске куће Ц; немамо *неке* реке Р; *неке* рашчокљане П.

Код неодређених заменица некада се може чути вокал *и* на месту *е*:

докторе, дајте *ники* маз П; *ники* пут О; *ники* пут оће Рљ; *ники* пут неће да дође П;

нику руду Н;

ники двојица Н; *ники* црепови Н.

У значењу неодређене заменице употребљава се форма броја *један*:

има *један* бик П; ис Куманово дође *један* П; ја сам узимаја *један* прашак О;

једно вече П;

имала гу је *једна* Прешевљанка П; дала сам *једну* тунику П;

једни пешкири П; беву *једни* људи Сл;

с њи *једне* жене Т; узедо *једне* браве П и сл.

Неодређена заменица за каквоћу

2.2.2.4.2. Ова заменица има облике за сва три рода у једнини, док у множини постоје два лика: један за м. и с. род и други за женски род. У општем падежу стање је исто као и код осталих придевских заменица: у м. р. наставак може имати покретно *а* или може бити без њега: *-ога/-ог*, у ж. р. је наставак *-у*.

беше *некакав* у одело Ц; *некакав* брат му је Сл; *некакав* рођак му дође Сз;

некакво бѐло му ѝскочи П; *некакво*, каквò ти не Н.

Општи падеж: ѝма *некаквога* бр̀ата Ц; нађ̀е *некаквог* щ̀унтавог Т;

некакву сл̀аму нађ̀омо Ч; с *некакву* др̀вену Т; у̀зми *некакву* гол̀ему каш̀ику П и сл.

Множина: *некакви* рођ̀аци П; *некакви* бр̀да от̀уда О; купише *некакви* ко̀ла Рљ;

некакве ж̀ене прола̀зив Ц и сл.

Одрична заменица *никакав*

2.2.2.5. Код одричних заменица ситуација је слична оној код неодређених: постоје облици за сва три рода у једнини, два су облика у множини, код општег падежа за живо препознају се форме м. и ж. рода.

испу̀цан, *никакѐв* П; онѝј на̀там *никакѐв* Ц; *никакав* н̀есмо тур̀али пр̀ашак, бре П; што̀ сам купѝла, *никакѐв* н̀еје Ж;

никакво к̀ад га исп̀ечеш Ж; н̀еко *никакво* П; *никакво* кол̀аче н̀емам М;

н̀ема *никаква* во̀шка Ч; епа, *никаква* н̀еси М; *никаква* је Љ; *никаква* сто̀ка н̀еје им̀ала П итд.

Општи падеж: с *никаквога* ће се догов̀араш П; такв̀ог *никаквог* ѝмам до̀м ТР;

никакву н̀есмо им̀али Т и сл.

Множина: *никакви* су б̀или П; о̀ни су ти *никакви* Сл;

н̀ема *никакве* у̀нихопке П и сл.

Опште заменице

Заменица *сваки*

2.2.2.6.1. Облици придевске опште заменице имају облике за сва три рода: *сваки* /*свак*, *свако*, *свака*, *свакакав*, *свакакви*... У м. р. може се наћи покретни вокал као и код осталих придевских заменица.

Ми се чини *сва̀ки* дѐн П; *сва̀ки* тре́ћи дѐн П; *сва̀ки* дѐн глѐдам му̀ку Т; *сва̀ки* дѐн О; *сва̀ки* ме́сец дѐна Ч; *сва̀к* дѐн П, Ч, М, Н, Сз, Т; *сва̀к* ће ти ка̀же Љ;

сѐд *сва̀ко* дѐте О; *сва̀ко* ју̀тро П, М, Ц, Сз; *сва̀ко* ле́то П, Ц, Т; штò ту̀римо на *сва̀ко* др̀вце П;

сва̀ка дево̀јка П; *сва̀ка* ку̀ћа је има́ла сто̀ку Рљ; *сва̀ка* со̀бу си има́ П; *сва̀ка* у́ме да разв̀уче Рљ.

Општи падеж: за *сва̀кога* ро̀ђака Р; *сва̀кога* комши́ју да ви́каш П; за *сва̀ког* чо̀вѐка Сл; *сва̀ког* ће повѝкне Б;

сва̀ку доли́нку Р; ће у́зме *сва̀ку* гри́цку П; да́ш на *сва̀ку* по не́што Ж.

Од општих заменица за какво̀ћу нашли су се примери:

сва̀какав ти до̀ђе Н;

сва̀какво мо̀ж се напра́ви Ц; од *сва̀какво* има́ Т;

сва̀каква па̀ра П;

сва̀какви ми до̀ђев П; *сва̀какви* ћели́мчики Ж.

Заменица *сав*

2.2.2.6.2. Општа заменица *сав* сачувала је свој стари облик у лексеми *вѝздѐн*: *вѝздѐн* по о̀вце Сл; не́ма га *вѝздѐн* Ц; рабо̀ти по *вѝздѐн* ГД.

У средњем роду употребљава се облик *све*.

још не́ беше прода́ја *све́* Ц; од *све́* има́ Б; вла́га та́мо *све́* М; *све́* зна́је, *све́* Н; *све́* је спре́мено П; *све́* је та́мо Љ; *све́* куде́ би́ло Р; *све́* попада́ло О; *све́* преко́ на́с Сз; *све́* се дели́ло тѝк П; *све́* се принесе́ Рљ; *све́*, *све́*, *све́* ме потсе́ћа П; *све́* у ка́мен Р; ће исече́ *све́* Р; итд.

Уз збирне именице *деца* и *браћа* обично стоји облик *сви* у м. р. множине:

деца *сви* туј Ц; на *сви* тојјца браћа П;

али и: *све* три деца О; *све* три деца сам очувала О; *све* три деца су ми ишли у школу П.¹²⁷

У множини су регистровани облици м. и ж. рода:

иначе, овјја одрасли *сви* О; кад направимо *сви* П; на *сви* Стрџовчани М; *сви* гу викав Т; *сви* идев Љ; М; *сви* отидоше Т; *сви* посебно Ц; *сви* смо си живели Т; *сви* се радујемо Ж; *сви* су повезани М; *сви* у село Б; *сви* ће ти ги кажем М итд.

на *све* три купим П; са *све* стране О; *све* су ми тој викале Ж; *све* су тег плеле Т и сл.

2.2.2.7. На крају поглавља о заменицама може се закључити да су у прешевском говору заступљене скоро све врсте заменица.

Деклинација заменица показује аналитизам. За разлику од неких суседних говора као што су кумановски и пчињски (Видоески 1962: 156, Јуришић 2009: 179), прешевски говор не познаје Д јд. типа *њему, кому* и сл. Оваква синтетичка форма сачувана је једино у множини личне заменице 3. лица: *њима/њим*. У осталим случајевима употребљава се аналитичка конструкција *на + ОП*.

¹²⁷ У оваквим случајевима Белић облик *све* тумачи као прилог: „Уз именице што значе множину (збирне и сл.) стоје придеви и заменице, атрибутивно употребљени, често у множини мушког рода: *моји деца, турски деца, његови дружина* [...], али такви случајеви представљају ипак изузетке. Често се уз такве именице употребљава *све* прилошки: *све војску, са све децу*“ (Белић 1999: 399).

ПРИДЕВИ

2.3. У прешевском говору могу се чути облици придева одређеног и неодређеног вида, који се препознају у формама мушког рода. Одређени вид чешће се среће код ономастичких ликова или неких устаљених израза који су обично преузети из књижевног језика (*радни стаж*, *бели лук* (уколико није само *лук*), *црни лук* (обичније је *кромид*) и сл.).

Придеви мушког рода

2.3.1.1. У призренско-тимочким говорима нису необични облици неодређеног вида који су непознати стандарду.

кò је бòљ П;

Он је бија главан Рљ; кò је главан П; он је најглаван човек бија П; али и: главни кúвар Ц;

има гòрањ пúт О; по гòрањ пúт О; као и: а ми на гòрњи спрát П;

дòљањ спрát Љ; дòљан(њ) спрát га оружале ГД; али и: а овој е дòњи П; дòњи крај Б; на прòзор дòлњи Н; тамо на дòлњи спрát П;

домáћ парадáјз П; али и: домáћи áјвар П; домáћи пинцур П;

на мál прс Т; Илија, најмал син ГД; Мија, најмал ГД; Ћефа бeше најмал ГД; али и: овòј мáli нeма дeца ГД;

у грнац замеси́ла лeп, мумуру́зан П; као и: има бре и му́мурузни Т;

окру́гал је П; онòј окру́гал ГД; ређе: на онòј окру́гли П;

овòј е прáв човeк Ц; онòј прáв úвек испáшта П;

онòј сре́ћан рид О; он ги је сре́ћањ П (као и: наш рид сре́дњи Н), послeћањ је дошја Ч; али: па послeдњи пúт М; чика Анђел послeдњи пúт О итд.

2.3.1.1.2. Облици неодређеног вида *сређањ/сређан* настали су аналогijом према облицима одређеног вида типа: *пређашињи, садњи* (Богдановић 1987: 175). О односу сугласничких група *дњ* : *ђњ* в. више у т. 1.3.15.3. и нап. 93.

2.3.1.1.3. Остали придеви неодређеног вида:

кэд је *аран* чича, *аран* П; *бел* коњ Б; нишадар *бел* П; он *болан* ГД; *болесан* је бија Ч; татко му је *болесан* П; *врел* зџтин Ч; собуче се *гол* П; купујев *готов* лѣб П; ручак *готов* Љ; ууу, *голѣм* ора имаја Ц; Душко *Дебел* П; *дебел* је Сз; он *дебел*, висок П; један *дебел* човек Ц; па имале смо мос *дрвен, обичан* О; тој е један *дугачак* рид О; *жив* срам Б; *жуџ* пѣсак Ц; он неје *кабаит* ГД; *кисел* купус П, Ж, М; подрум је много *ладан* мој ГД; *леп* му бѣше сир ГД; кэд је *лош* Љ; јѣс бѣше *малецак* Рљ; *мил* он Сл; еве две године *мртав* ГД; *округал* је Б; онџ *округал* ГД (ретко: није *округли* П); чича ми је *познат* човек П; јѣди, *посан* је Љ; ће омѣсим онџ *посан* зељањик ГД; што је бија човек *работан* П; Она што збори, адвокат неје *раван* Ж; *ражен* лѣба Т; *ржен* лѣб П; *скржав* Б; *стар* човек Сз; ти си *тврдоглав* Р; млого је *тѣшак* П; млого *убав* сир ГД; бија је *цел* Љ; врже ги по *цел* дѣн Ц; на свадбу *цел* дѣн, *цел* ноћ Т; неје *цел* лѣб Т; неки пуџа *цел* лѣб изѣја П; *цел* дѣн се договарамо Ц; *цел* живот Б; *цел* ноћ код нас М; *цел* ноћ се чује Св; онакѣв *црвен* кромид Рљ; негде да се купи *црн* лѣба Т; копамо овџ *црн* камен Т; онџ *ћорав* ГД; море, има камен *убав* Н; као Новко *шарѣн* Р итд.

Мали је број примера топонима са придевом неодређеног вида:

куде тџ *Голѣм* ора Ц; кој е тџ *Црн* рид Ц; али и: *Голѣми* Дѣл П, ГД, Ц, Ч; *Голѣми* Дѣл П, ГД, Ч, Ж; ис *Црни* Вр Р; *Црни* камен Н.

2.3.1.1.4. Придеви одређеног вида м. р. могу се чути у прешевском говору. Ипак, може се рећи да се они редовно јављају у неколико категорија: у именима празника, код топонима, код придева на *-ски, -чки, -шки* и у неким устаљеним изразима, што је познато и другим говорима.¹²⁸

а) имена празника: *Бѣдњи* вѣчер П; за *Свети* Илију сам била О; *Свети* Јован Т; пѣт дѣна пред *свети* Николу Ж;

¹²⁸ В. Богдановић 1987: 174–175; Реметић 1996: 476, Вукадиновић 1996: 190–191, Јуришић 2009: 175–176.

б) топоними: онда имамо *Бели камен* Т; *Бели камен* друго је Н; има *Длџи камен* Р; *Длџи рид* се вика О; *Дољњи пут* је натам Сл; е сад *Криви пут* Р; *Свињски дол* Н; *Средњи рид* Н (в. и т. 2.3.1.1.3.) и сл.

в) устаљени изрази: осамнаес године *радни стаж* Сл; не му продужише *радни стаж* М; преко *Црвени крст* Ц; сѐг има *Црвени крс* Б;

г) *-ски, -чки, -шки*: *бабински лѣк* П; идем ја за *борски рудник* П; на *вештачки* бубрег прикључен П; *даљински* има Станика Ц; неки *миратовачки* Ајра Ц; знајев да зборив *нашински* Ж; занат *пекарски* П; *српски* назив, не *шиптарски* Ц; тој су *турски* поседи били Ц; неје *цакановски* атар Ц;

звали смо га и *Беренски рид* Р; *Црнотински рид* Р; *Чеклички* забел М;

д) остало: *радеше брзи* помоћ Сл; ја *ђак велики* Ц; *задњи воз* уфатија М; он је овде *задњи Турчин* Ц; *кожни* лекар П; мој *покојни* брат Ц; *чика Петко* *покојни* Ц; он му је *бија стари* сват Ц и сл.

Придеви средњег рода

2.3.1.2. Придеви средњег рода најчешће имају наставак *-о*, али се може чути и *-е*.

Придеви средњег рода на *-о*:

арно је Ж; он се обукја у *бело одело* ГД; *брљиво* беше от крај П; једно *велико* корито П; *винско* сирће купи П; како једно *воденичко* тркало О; за *војно* лице удата је П; *голѣмо* село Рљ; натамо је *гиланско* Н; *голѣмо* ву је дете Љ; *голубово* гњездо М; само једно дрво има *дебѣло* М; *длибоко* орање П; а овамо је *дугачко* П; Море, *женско* се крије Ж; тамѣн *живо* за трчање ГД; једно *земњано* П; па се пѣче у *земњано* М; Млеко ги *јако* било Ж; али *кућно* ће те једе Сл; тој *блато* *лековито* П; *љуто* не једем ГД; девојче *малѣчко* Т; *малко* време О; беше *мразовито* Сл; пушти га, *недргаво* Ч; *ржено* М; као за *српско* сирење О; *српско* гробље Н; *свињско* брдо Н; *ситно* али *цврсто* П; *Ситовно* је, *ситовно* Ж; *слѣпо* црево П; дете *слатко* Љ; знаш како у *старо* време П; за време *турско* Сз; А тамо има једно врпче *црвено* Ж; *уалено* маче М; *убаво* снашче П; *убаво* му је млеко ГД;

Алићерско пла̀дниците, Дла̀го пла̀дниците; Ма̀ло Ра̀јинце она̀мо Р; Мо̀кро по̀ље М; Орло̀во гнѐздо М; Сурдула̀нско има̀ње Р итд.

Срећу се и облици уопштавања овог суфикса али се не може рећи да је тај поступак остварен у потпуности:

баш *врѹћо* Т; не *врѹћо*, млако Т; неје *врѹћо* Рљ; што је *врѹћо*, не се пије П; тргни тој *детињо* П; *дивљо* неко дете М; *Кокочињо* никако Ц; поготово *кочињо* Ц; *крављо* ТР, Сл; кад је *лошо*, ће дође добро Сз; много *лошо* О; Неје *лошо* Љ; Сэг *лошо* Ж; сэд како̀ бидна̀ло *лошо* Т; ће бидне *лошо* Сз; што си *лошо* девојче П; *ћубре пролетњо, јесенњо* Сл; као *туђо* дете О; тој си је *туђо* Љ; У *туђо* је паднаја Ж; Ће нариђам *туђо* дете Ж; да не ми је *шупљо* Сл; у *Лошо* Букурѡвце О; прво је *Лошо* Букурѡвце О и сл.;

али и: *врѹће* је, не пипај Ч; *јагњече* ли је М; *козје* млеко П, Ч, Ц; неје *лоше* П; *телеће* месо Ч; о[д] *туђе* ће зарадите, не П; не у оној *Доње* Врање П; *Лоше* Букуревце П, Ц итд.

Придеви женског рода

2.3.1.3. Придеви женског рода јд. имају наставак -а:

бела земља О; моја мајка неје била *болна* уопште П; *борова* шума Ц; једна *голема* соба Ц; *голе^ама*, мори, кућа ГД; жена *дебела, саката* П; *доња* стрна П; земља је *ћеренђива* туја О; *ћеренљива* земља О; *жива* туршија Љ; свекрва *јадна* Рљ; а жена му је докторка *кожна* П; Ли́ла *крива* Ж; не *крупна, јака* Б; онај *лепа* блуза, брѣ П; душица *малецка* Ж; *малецка*, али *убава* П; *мртва* да идеш Рљ; Она *неваљашна, оболена* Ж; ако си *нема* немица П; да ли сам *работна*, да ли *несам* П; Ку̀ку, ја *сирота!* Ч; једна плѣмја је имала *сламена* Сл; *неси слѣпа* слѣпица П; *студѣна* вода Љ; али већином тај е *сува* Р; Много *убава* паприка Ж; *црвена* земља Т; *црквена* зграда Н; а *ћорава* бѣше О;

Барчевска школа Р; Бежанија *средња, горња, долња* Н; Буковска река и *Црвена* река Р; *Мала* река Р; *Малецка* река Р; *Голема* река Р итд.

Код именовања празника женског рода постоје примери придева у мушком роду који стоје уз именицу ж. рода, што се чини резултатом уједначавања према именовањима празника мушког рода који су бројнији.

Ѐде *Свети* Јелена Ж; на *Свети* Пётку Љ (али и: *Света* Пётка П; *Света* Јелена Ч).

Присвојни придеви

2.3.2. Присвојни придеви имају форме за сва три рода. Присвојни придеви од именица м. р. имају наставке *-ов* и *-ев*, у с. р. то су *-ово*, *-ино*, а код именица на *-а* суфикс присвојног придева је на *-ин*. Мали је број примера присвојних придева од именица средњег рода. Ови облици граде се додавањем суфикса *-ски*. Уколико присвојност није исказана придевским облицима, онда се то чини поступком анализма.

а) Присвојни придеви од именица I дефлекционог типа: *голубова* њива М; купи кућу *Бобанову* Ц; *Душаново* тамо Ц; *Златанова* колиба Т; Деда *Јованов* кладанац Р; *Петров* рид се зове О; *Петрово* брдо О; *Руфат-Адемов* забел О; *Веселева* кућа Р; сас *Бошкову* мајку П; не ли беше *Денкова* она Н; *Денков* сестричић Ц; о[д] *Трајкову* кућу Н; онда *Шарково* гумно Р и сл.

Присвојни придеви од именица II дефлекционог типа: бомбонче *бабино* Ж; дуде, дуде *бабино* П; *дедино* око П; *Бабина* њива М; у *Веркину* кућу кој е сэк ГД; *Дацина* мајка и ја П; *Дивнин* и *Цакин* П; На *Лилу*, мори, на *Лепину* сестру Ж; *Марин* гроб Н; баба *Стојањкин* сок П; једен *Ганин* ГД; тамо куде *Бошину* кућу Ц; *Жикин* деда П; *Жикин* татко П; онј *Јавина* њива М; *Тозина* кафана П и сл.

Присвојни придеви од именица III дефлекционог типа: *селски* пут Љ; на *селско* гробље Б.

б) Аналитичко исказивање присвојности: да неје овај *на мајстора?* Ж; *на брата* син Ж; син *на Ранђела* ГД; *На Срђана* жена Ж; *на Миле* мајка от *Врање* Ж; *На Миле* мајка се јави синоћ Ж; *на Велку* ћерка Ж; *на Верку* брат ГД; *На Лепу* сестра П; *на Лилу* син Ж; што беву *на Стојанку* Длэгу О и сл.

Компарација придева

2.3.3. Компарирање придева, као и осталих врста речи (именица, бројева, глагола, прилога), у прешевском говору је аналитичко. Компаратив се гради уз помоћ морфеме *по*,¹²⁹ а суперлатив додавањем *нај* на позитив.

2.3.3.1. Компаративни облик може бити сложеница или се састојати из две речи при чему је акцентовано *по* одвојено од позитива (в. Богдановић 1987: 176, Марковић 2000: 158). Срећу се и суплетивни облици *бољи* и *гори* као и облици који чувају синтетизам у компарацији.¹³⁰

поголем је О; *подебел* бeше Р; *полош* је зeјтин него мaс ГД; *помалечак* је мoј Ч; на тога *помалога* ГД; море *помлад* је Љ; *постарога* преженује сина Ж; чича ми је *помлад* човек бија П; *пубав* бeше Рљ; он *послаб* од мeне Ж; нeкако *поцрн* Ч;

али му се свиђа и онај *помала* П; како сам била *помалечка* П; *постара* је била од чичу осам године П; Ја од Љубу *постара* сам Ж; *постара* једну годину ГД; тој нека *постара* овца Ц; Од мужа ми сам *постара* три године Ж; *постара* је *пубава* Б; она *пубава* од мeне П;

да правев *поголемо* Сл; оној *поголемо* Сз; Имаше *појефтино* ГД; малецко, *помалецко* о[д] тебе Ж; *помалечко* га направи Љ; вика да је *поскупо* ГД; оно одма *почисто* Сз;

поголеми, мори, бeу ГД; *поголемики*, ми се чини, бeу ГД; *постари* су браћа Т; *постаре* жeне знајев Сл;

он ми је *по близак* М; *по рођен* је Ч; на Сенту нос *по шиљаст* Р; *по вредна* је била Љ; Овeј *по зрел* Ж; лепши човек и *по крупан* О; тeј е *по лековит* П; *по работна* Рљ; *по укусна* твоја Б; наши *по здрави* су били дeца Ц; *по паметне* од мeне Ц итд.

¹²⁹ „У другим нашим говорима *по* се такође употребљава, али само у једном сличном случају. Оно значи апсолутно модификовање некаквога придевског значења, не релативно као у компаратива. У томе јесте разлика међу њима“ (Белић 1999: 298).

¹³⁰ В. Марковић 2000: 157, где се архаизмом сматрају облици компаратива од придева *стари* и *мали*, док се остали облици синтетичке компарације посматрају као нанос из књижевног.

кò је бòль П; кој е бòљи П; бòљи је од њèга Ч; за бòљи живот П; она имаше вèћу пèнзију од мèне Сл; гòри је од њи Љ; млађа је гòдину дана ГД; тај млађа двè гòдине О;

лèпши човèк и пò крупан О; старији од мене Ц; тај старија ћèрка штò ми је О; старија је Јèлица П; ћèрке старије О и сл.

У значењу *gori* користи се и турцизам *бетер* (*beter 'ružniji, gori'* Шкаљић: 140):

овија су *бетер* од Шиптари ГД; *бетер* од њи П; оно испадна *пò бетер* Ч и сл.

2.3.3.2. Суперлативни облици представљају сложенице које могу имати и два акцента. Суперлатив се гради од речце *нај* која се додаје позитиву или суплетивном, односно синтетичком облику компаратива.

òн је најглаван човèк бија П; òн је најголем Љ; Мија, најмал син на Рањела ГД; најмал син му Сз; најмал је бија Љ; Тефа бèше најмал ГД; тој најубав Рљ; на најглавно су га туриле П; тој најмалèчко Ц; тој е најплòдно зèмљиште О; кад не познаваш најрођено ГД; најстаро дèте Б; онај најмала ћèрка у Трупале П; најстара чèшма Ц; старемајка, тој е стринка најстара П; од овуј најстара нашу ГД; узèја најубаву и најстара П; најбогати што су Ч итд.

мој најбољи друг П; тој е најбоље Љ; моја снашка је најбоља снашка Ж; најбоље гòдине М; сàмо најбољи идèв П; ако си најгори П; као најгори ђак П; онај најмања тèглица П; најлепше жèне су тамо биле П; тèј најстарији брат њèгов Ч; да су најстарији Н и сл.

Познато је да се могу компарирати и именице, бројеви, глаголи, прилози, предлози (в. Белић 1999: 298).¹³¹

Примери забележени у прешевском говору:

пò је човèк од сви њи Љ; *нај газде* у сèло Т;

¹³¹ В. и: Павловић 1939: 180, Стевановић 1950: 117, Богдановић 1979: 73–74, Ћирић 1983: 79, Реметић 1996: 479, Вукадиновић 1996: 192–193, Марковић 2000: 157, Младеновић 2001: 372–373, Јуришић 2009: 181, Младеновић 2013: 284.

он *пò* ће *знаје* Св; *пò* се је *работало* Т; овај *пò* *работи* Ц; *пò* ће *имате* П; *нај* што ми је *било* жал О; *тэк* па *нај* *нема* лек ГД; *људи* *нај* *работив* Сз;

такој су га називали *раније* М; *пòгоре* је кућа била Т; *пòдоле* је тој место ТР; *пòнавам* га дотерај Р; *пòнапред* Т; Веридба *пòнапред*, *пòтам* свадба Ж; *пò* *напред* је отишја Ц; тури га *пòнатам* Ч; ја *несам* месила, богами, *пòодамначка* ГД; Бобе *пòрано* је завршија М; *пòстаро* изгледа Рљ; *пòтешко* ги је на њи П; *најтешко* ми је било тэд Ж итд.

има ги *пò* на крај Св; *пò* до њега П и сл.

Деклинација придева

2.3.4.1. Придеви м. и ж. р. имају облике општег падежа који се код мушког рода разликују од номинатива само онда када значе нешто живо и овде су издвојени само такви примери. Општи падеж м. р. има наставке *-ог(а)* или *-ег(а)*, а ж. р. има уобичајено *-у*. Као и код именица, придеви средњег рода имају општи падеж једнак номинативу.

а) оволичкога, *најмалога* сина О; изабрали *најмладога* Н; много смо имали *опаснога* чичу П; да га видиш онаквога, *пијанога* Т; нека засвира и код *сиромашнога* П; једнога *старога* татка имамо П; *мајкинога* чичу ударија по главу П; куде некога *турскога* агу О; на Стојадина *Леворечкога* жена ГД; са *Сузинога* Душана је генерација ГД;

оног *големог* не га знам Лљ; возимо *мртвог* војника П; *мутавог* те прави Ч; сэд овог *последњег* ГД; *задњег* ће га остави Т;

б) Тражи *белу* аљину П; па ударише плочу *бетонску* О; да идемо у *Велику* Плану бар Р; по једну чашу *винску* П; има *голему* плату Ж; у *горњу* маалу ГД; што беву на Стојанку *Длагу* О; има *добру* пензију М; на *доњу* страну Рљ; то је од *ицепену* футу П; ставим *комову* ракију Лљ; *ладну* крпу кэ туриш П; у *летњу* кујну П; ти оћеш ли *љуту* ГД; божем да доведем онуј *малецку* Ж; у *основну* школу Сз; ја сам *пољопривредну* плаћаја Сл; од *прошлу* годину још Ж; од *прошлу* има Рљ; *радничку* књижицу Сл; имамо *спорну* једну планину Р; сэк сас *студену* воду Т; *целу* зиму О; после чешму *Јанузову* Н; одма до *Жикину* сестру П; за *Јеличину* свадбу П итд.

Код придева женског рода могу се чути и облици генитива из синтетичке деклинције (в. т. 2.1.9.1.1.) с леве стране Ч; *прошле* године беву сирови П и сл.

Множина придева

2.3.4.2. Множински облици придева м. и с. р. имају наставак *-и*, а код ж. р. је то *-е*.

а) *благи* људи П; *све боси* идешемо Ц; *неки бугарински* Ц; *бóлови вéлики* П; *весели* су кумови бíле П; *једни длáги* рукави Ц; *астáли дупли* Ц; *једни жути* волóви íмашеву ГД; *завидљиви* Ц; а они *крáви* обојица Ц; *опэнци лаковани* Сз; *Море*, и сiнови *лóши* Ж; *како* су *лукави* О; *мирáтовачки* пóседи Ц; у тiја *цакови најлонски* ГД; да л сте ви *нóрмални*, људи Ц; *нèки пртени* Ц; *опэнци онија свињски* Ц; *ситни* зупчики Ц; за *српски* пóтеси Ц; *они како* су *паметни* О; *убави* ораси Ч; *образи црвèни* Рљ; *чисти* смо си били Сл; *Длáги* кáмења гóре Р; *Бóшкови* су туј ГД; *Драгомiрови* Т; *Јанчини* знам Н; *Ленгини* Н; *овија Ранђèлови* ГД; *овија Раткови* идóше О;

голèми јајца нóси Св; *тој су прèшевски* лојзиња; *сèлски* путишта Љ; *фарбани* јаја Б; *црвèни* јајца и лук П;

Уз именице *браћа*, *деца*, *очи* и *уши*, затим код неких именица плуралија тантум, као и код неких збирних именица (в. т. 2.1.5.3.4., 2.1.6.3.4., 3.1.1., 3.1.2., 3.1.3.) придев има множински облик на *-и*.

вèлики браћа íма Б; *пóстари* су браћа Т;

деца су ми *гологлáви* П; *тој су Звонкови* деца Љ; *лèпи* деца óбедве Ж; *деца малèцки* Ч; *одив* деца *мáли* Ж; *мáли* [деца] су умрèле Ж; *Нáшински* деца *учиш* Ж; *који* су деца *сиромáшнини* П; *туђи* деца Ч; *красни* си дечица Ж; *дечица злáтни* Рљ;

сèко, штó су ти *очи надóвани?* Ж; *плáви* очи на деду Рљ;

голèми уши Ч;

наиђев неки *војни* кола П; *сас* кола и *тој дрвèни* кола Н; *нерегiстровани* кола Ц;

цигански грóбја куде су Н и сл.

Придев уз именицу *комшије* може носити обележје мушког рода, што представља начин семантичког преобликовања: *нѐмаш дѐбри комшије* Ц;

б) *бѐле зѐмље, тој су ђеренљѝве зѐмље* О; *бѐле пѝтике, бѐле сѝкне* П; *ћ ѝдемо бѝсе на собѝр* П; *вѐлике су* Љ; *дѝва ву двѐ гњѝле крушке* П; *Голѐме су* Ж; *грѝбаве, трѝпаве рѝке нѐмам* П; *тѝд длѝге аљѝне* Ж; *длѝге сукње* Ж; *дѝбре су, ѝбаве* Б; *от сливе зелѐне* П; *а ми јадне* Рљ; *ладне рѝке* Сз; *онѝј мале чоколатке* Ж; *мѝле, мѝри* Ч; *нѐсу имале тѝда мрзле рѝбе* П; *ѝбедве сѝроте* П; *стаклѐне флаше смо имале* П; *Стѝре девојке нѐсу оћале тѝг* Ж; *сѝве рѝбе, оволике* П; *тѝсне, а дугѝчке* М; *праи ги тѝнке, тѝнке, тѝнке* ГД; *тѝрске ли су бѝле* П; *тѝј ѝбаве њѝве* О; *ѝма нѐке црвѐне* Љ; *ѝма Душѝанове њѝве* Ц; *Барчѐвске њѝве* О; *ѝма Трле кѝшинске* О; *у Шѝфске ливѝде* Ж итд.

2.3.5. Придеви у говору Прешева имају облике за сва три рода једине. Облици општег падежа препознају се у м. роду, онда када се говори о нечем живом, и у ж. роду. Код придева с. р. облик општег падежа једнак је номинативу. Присвојни придеви могу имати своју синтетичку форму, али може доћи и до примене аналитизма у исказивању присвојности. У множини је дошло до уједначавања форми м. и с. р. и то у корист мушког рода.

БРОЈЕВИ

Основни бројеви

2.4.1.1. Број *један* има облике за сва три рода. У м. роду то је обично облик *једѝн*, али се може чути *један* пре свега онда када се говори о времену, сату. Ликови *једна* у ж. и *једно* у с. роду имају акценат на ултими (в. т. 1.1.4.1.1. и 1.1.4.1.2.). Посебне форме за општи падеж постоје за м. р. (када је реч о нечем живом) и за ж. род. Општи падеж м. р. има наставак заменичко-придевске промене: *-ога/-ог*, а у ж. роду је *-у*. Број *један* је забележен и у множинским ликовима – за м. и с. род *једни*, за ж. р. *једне*.

једѝн сѝди, двојѝца стојѝв Ц; *ѝма једѝн прѝлаз куде нѝс* ГД; *једѝн је овдѐ утѝпан* Н; *једѝн трактор за тѝбе* Р; *једѝн Срѝбин је бѝо на крај* Ц; *једѝн по једѝн* П; *Јѝ ће кѝпу једѝн нѝз* Ж; *Једѝн гра ће си свѝрим* Ж;

дошја је у *један* П; у петнаес до *један* ГД; има *један* и нешто Ц; у петнаес до *један* ГД; дошја је око *један* Сл; два-*један*, два-*један* П;

једно село не дели П; и било је *едно* Р; имаше још *једно* М; *једно* је шести П; *једно* се пресвукло Ц; *једно* слóво Ч; *једно* у руке, *једно* у стомак П; сáмо *једно* врпче П; сáмо *једно* дрво има дебело М; дај *једно* малецко П; замеси *једно* малечко Т; *једно* шерпице ће туру Ж; још *једно* да си чува Ж; у *једно* брèкче направиле кућу ГД;

једна група у Островицу Н; *једна* е остала Ч; *једна* је била осам године П; *једна* кућа су дошли Н; *једна* кокошка ни се загуби Ж; *једна* маала је тај Т; *једна* је била осам године П; *једна* је била десет године Т; куде је још *једна* Ц; *једна* пиљара има ГД; *једна* црнка Ц;

једни там, *једни* там О; сал *једни* јајца Ч; знаје се, *једне* чарапе Ц; само *једне* ципеле има М итд.

Општи падеж:

од *једнога* Шиптара Ц; и на *једнога* и на другóга Ц; само на *једнога* ће дава Ч; на *једнога* коња њу Б; на *једнога* све што има Ж; на *једнога* другара, пријатеља Рљ; *једнога* старога татка имамо П; две сестре и *једнога* брата ГД; он *једнога* сина има ГД; три ћерке, *једног* сина Ц; *једног* коња смо имали Сл; *једног* пуштише Н; с *једног* брата дели Ц;

једну годину у Миратовце Ц; *једну* недељу ги је носија Н; да узимаш *једну* партију воду П; још *једну* њиву је узела П; *једну* кућу ће направимо Т; *једну* везану блузу ГД; сáмо *једну* мuku Сз; писало је на *једну* таблу Н итд.

У ж. роду могу се чути и облици генитива јд. броја *један* типа: *једне* године П.

2.4.1.2.1. Број *два* има један облик за м. р. и један за с. и ж. род.

два метра П; *два* чаја узастопце Ч; *два* дана крстена, *два* дана некрстена П; на *два* улаза кућа ГД; прођоше *два* дена ГД; на *два* прста Сз; *Два* сина има Ж; донесе *два* цака ГД; Ко *два* божјака Рљ; тија *два* гроба О;

има *двѐ* дѐца ГД;¹³² оста̀ви *двѐ* дѐца ГД; стави́ла *двѐ* ја̀јца Ц; њего̀ви *двѐ* дѐца П; *двѐ* дѐца роди́ја П; *двѐ* зр̀нца у каші́ку Ц; *двѐ* пра̀сики ги оста̀ви Ж; *двѐ* унѹ́чки во̀ди Т; *двѐ* ћѐбиња сам да̀ла Ч и сл.

2.4.1.2.2. Некада се уз именица с. р. може чути облик *два* (в. т. 2.1.6.3. и 2.1.6.3.1.):

на ти́ја *два̀* ме́ста Р; *два̀* ја̀гањца те́д купи́ П; *два̀* те́лца има̀шемо Т;

Женски род: *двѐ* водени́це П; *двѐ* го́динке О; око *двѐ* и́љаде Ц; *двѐ* каші́ке ше́ћер П; има *двѐ* ку́ће ГД; оне су *двѐ* се́стре Сз; једно́ му̀шко, а ће́рке *двѐ* П итд.

2.4.1.2.3. У прешевском говору употребљавају се облици *оба* за м. р. и *обе* за с. и ж. род.

оба̀ (у збирном значењу) не́су с па́мет Ц; *оба̀* пи́јев Сл; *оба̀* си́на је ожени́ла Рљ;

обѐ ста̀пчки се прифати́ле О; *обѐ* дѐца одвела́ Ч; на *обѐ* ме́ста Ц (али и: на *оба̀* ме́ста П); *обѐ* ма́чики по њу́ Б; врза̀ше ми *обѐ* о́чи П; на *обѐ* у́ши Ч (али и: *оба̀* о́ка ми су̀зив Т; *оба̀* у́ва П);¹³³

обѐ су би́ле Ц; *обѐ* заједно дођо́ше Т; на *обѐ* ће́рке је да̀ла П; на *обѐ* ципе́ле Ц; немо́ј *обѐ* да пису́јеш Ц итд.

2.4.1.2.4. Могу се чути и форме *обадва* за м. р. и *обедве* / *обадве* за с. и ж.:

обадва̀ бра́та Ч; *обадва̀* су ту́ј Ц; *обадва̀* су жи́ви Ж;

у́зеде *обедвѐ* дѐца Т; *обадвѐ* дѐца Ц;¹³⁴

за *обедвѐ* стигна́ Лљ; на *обедвѐ* сам да̀ла Св; *обедвѐ* дѐца су на́ши Лљ; *обедвѐ* си́роте П; *обедвѐ* су се уда́ле Ч; *обадвѐ* су ради́ле Рљ итд.

¹³² Облик *двѐ* представља остатак двојине, док именица *дѐца* у прешевском говору има облик множине средњег рода те је, као таква, непроменљива (в. Белић 1999: 230, 240–242, в. т. 1.2.4.6.).

¹³³ В. т. 1.2.4.6.

¹³⁴ В. т. 1.2.4.6.

2.4.1.3. Код неких бројева од *три* до *десет* могу се јавити фонетске измене (*четри*, *шес*).

Примери:

три брата Ц; пођем овѝја *три* дѣна Т; до *три* саат, до чѣтри ГД; једно *три* године П; у *три* ГД; кусна две кашѝчице, *три* П;

четѝри сам ставѝла М; сѣд само за овѝја *четѝри* Сл; Остави *четѝри* дѣца ГД; моја мајка *четѝри* П; од *чѣтри* Т; људи га чекав од *чѣтри* Ц; *чѣтри* спрата ГД; ја *чѣтри* парчики узѣдо Ч; једно *четѝри* године Сл; у *чѣтри* очи Ч *четѝри* смо бѝле О; *чѣтри* ћерке П;

за тија *пѣт* дѣна ГД; ја *пѣт* унѝчики П; *пѣт* ѝљаде сам дала Т; *пѣт* куће су бѝле Т;

шѣс бѣше довеја ГД; *шѣс* комада П; *шѣс* године Сл; *шѣс* ѝљаде дѝнара М; седамдесет шест Ц; а сѣг наше *шѣс* ГД; *ше* сѝна Ч; *ше-ше* чѣтри, неће да се јави Ц;

сѣдам плацева ѝма Ц; *сѣдам* куће по двојѝца ГД; *сѣдам* душе О;

осам дѣца роди́ла Н; у *осам* саат ГД; ко́лко су *ѝосам*, пѣт, море и више ГД;

дѣвет дѣца је роди́ла П; једну ѝма *дѣвет* године ГД; бѝле су око *дѣвет* куће, дванаѣс, петнаѣс Ц; око *дѣвет* Рљ; туј ѝма *осам* са *дѣвет* М;

дѣсет и петнаѣс ГД; ѝма *дѣсет* метра дрва Р; *дѣсет* године М; *дѣсет* милиона ѣвра ГД итд.

2.4.1.4. Бројеви од 11 до 19 најчешће су упрошћени јер се губи крајњи глас из групе *-ст*, а има и уметања *ј* у медијалној вокалској групи.

дођо́мо у *једанаѣс* саат ГД;

ја сам *дванаѣс* године живѣла с њѣга П; наша *дванаѝес* Сз; *дванаѝес* јѣвра Сл;

тринаѣс ваљда П; *тринаѣс* ѝма Ч;

четрнаес је имало ГД; *четрнаес* М;

петнаес чаја дневно П; а мушко *петнаес* Ч; *петнаес* ги има Рљ; *петнаес* евра М; у *петнаес* до један ГД; *петнаес* семѐнке М; *петнаест* комада јаја П; по *петнаес* јагањца тѐра Ч; три и *петнајес* Ж; три и *петнајес*, и двајес Ц; можда *петнаес*, дваес године Ч; Бранко *петнајес* године П; чича ми *петнајес* башчалѐка да даде П;

и једно девојче *шеснаес* године; *шеснаест* пут до *осамнаест* П;

седамнаес човека П;

осамнаес месеца Р; *осамнаес* приколице камен Сл; *осамнаес* иљаде Т; има *осамнаест* године Б;

имаја *деветнаес* године Ц; он *деветнајес* године има Ж итд.

2.4.1.5. Бројеви од 20 до 90 такође се чују у упрошћеном облику који настаје као резултат губљења сугласника или хаплоглогије. И код њих се среће секундарно *j* у интервокалном положају. Број педесет остаје неизмењен с тим да је акценат најчешће на ултими.

дваес комада Ч; *дваес* метра човек П; *дваес* њи Рљ; *дваес* шѐс године Љ; *двајес* марке М;

триес иљаде динара М; само *триес* посто ми одбива Сл; тој не врѐди *триес* евра П; *тријес* дѐна Б; *тријес* и два-три човека М; од *триес* пѐт до четрдѐсет ђака српски Р; за *триесѐ* шѐс дѐна Сл;

четерѐс дѐна се чека Сл; *четерѐс* иљаде динара има М; после *четрдѐсет* сѐдме, *четрдѐсет* осме Ц;

ма више има от *педѐсет* Н; турија *педесѐт* у компјутер Сл; ако неје у *педесѐт* Н;

шездѐсет које године Ц; а њине *шеесѐт* Сз; па има *шеесѐт* године Ц;

седамдѐс пѐт Ц; *седамдѐсет* и кусур П;

осамдѣс четвѣрте гóдине П; *осамдесѣ* и двѣ Сл;

деведѣс јѣдан П; *деведѣс* пѣт йма Сз; *деведѣс* прѣво П; нѣје *деведѣс* пѣт пóсто П; са *деведѣсет* и дѣвет динáра Рљ; *деведѣ* шѣст, *деведѣс* пѣт Б и сл.

2.4.1.6. Бројеви од сто до деветсто. Број *четрсто* чује се су таквом облику, а код бројева *песто*, *шесто* и *девесто* приметно је упрошћавање сугласничке групе.

сто да йма ГД; *сто* петнаѣс гóдине П; и *сто* йљаде динáра Ц; знáчи *сто* гóдине О;

óни су били око *двѣста* О; њйне *двѣста* ГД; глѣдам на *двѣста* мѣтра Ц; *двѣста* педѣсет динáра П;

а њйне *трѣста* ГД; двѣ и *четрсто* П; йљаду и *песто* мáрке П; йма *дѣвесто* Рљ *шѣсто* динáра П; *óсамсто* динáра П; и сл.

2.4.1.7. Именица *хилáда* може се чути у облицима: *иљадо* и *иљаду* у једнини, с тим што други лик представља општи падеж ж. рода, и у множинској форми ж. р. *иљаде*:

мóжда йма *иљадо* кўбика дрѣва; йма ги *иљадо* Сл; *Иљадо* и нѣшто Ц; дáва *иљадо* Рљ; накуде *иљадо* Н; *иљаду* и пѣсто мáрке П; двѣ *иљаде* прѣво П; пѣнзија пѣт *иљаде* више П; а сэг ву пѣт *иљаде* йскочи М; шѣс *иљаде* динáра М; око педѣсет *иљаде* Б; сто *иљаде* динáра М итд.

Редни бројеви

2.4.2. Редни бројеви имају облике за сва три рода и оба броја. Мењају се као придеви и имају посебне облике општег падежа за м. р. онда када значе нешто живо са наставком *-ог(a)/ег(a)* и за ж. р. наставак *-у*. Код редних бројева постоје форме неодређеног вида за бројеве *прѣви*, *други* и *трѣћи*. Редни број *трѣће* у с. роду има и варијанту *трѣћо*, облик настао поступком уопштавања наставака тврде основе. Оваква тенденција не препознаје се у наставку за општи падеж м. р. и ту је увек *трѣћег(a)*.

Неодређени вид редних бројева: тóј ти је *прѣв* ўслов Ч; *прѣв*, *дрўг*, *трѣћ* П; тѣј *прѣвањ* рид Сз (а одатле и: да гу смлáтим тўј *прѣвњу* ГД); али ако дође *дрўг* П; али йма друг Ц; а

овој *друг* П; Бранко и још један *друг* П; *друг* узде исто такој Т; *друг* кој ги знаје М; један дән, *друг* дән Б; *друг* кад може да му команда П; нема *друг* кој М; одма месе *друг* ГД;

Одређени вид редних бројева: бór је *први* туј саден Р; од *први* разред до четврти Ц; *први* разред у Миратовце; *прво* је Лошо Букуровце О; деведес *прво* П; две иљаде *прво* П;

други дән дођоше; нема ли некој *други* Ц; ништа, ће купимо *друге* П; *други* август там се иде О; а оној *друго* Ц; правите игранку на *друго* место П; и такој једно-*друго* Рљ; па *друга* у Кленике; како *други* П;

један, *други*, *трећи* П; *трећи* разред, *трећи* Ч; тóј *трећи* разред Ц;

деведес *треће* годиште Ч; на *трећо* дете Сл; ја сам педес *трећо* Сл;

у *четврти* разред смо имали Рљ; имаше у *четврти* разред Ц; и *четврти* скоро Сл; *четврти*, овој пети Сл; триес *четврто* Ц; сад *четврта* долази Р; *четврта*, *пета*, која је Р;

до *девето* колéно ГД; бóш деведес *девете* године Ч; деведес *девете* Н;

за *једанаести* ми је заказано ГД;

да ли је *петнаести* или *шеснаести* П; *петнаеста-шеснаеста* Сз;

четрдéсето ли си Р и сл.

У прешевском говору могућ је генитив код редних бројева ж. рода:

рачунај да је тој *друге-треће* Ц; две иљаде и *треће* П; тријес и *четврте* П; педес *пéте* је било Н; педесет и *пéте* сам затéкја Н; шездéсет и *пéте*, *шéсте*, *друге*, *треће* Н; ја деведé *шéсте* искочи М; деведес *пéте-шéсте* Сл; после четрдéсет *сédме*, мислим, четрдéсет *шéсте*, *пéте*, *сédме* Ц; свé до четрдéсет *сédме-óсме* Ц; триес *óсме* Ц; деведес *прве* Рљ; деведес *óсме* Сз; деведес *девете* Ч; дваес *девете* су наши насéљени овдé Ц; пóсле *дванаесте* године Ц; две *иљадите* Ч итд.

Општи падеж редних бројева:

Алекса́ндра *првога* П; молише једно́га *другога* О; ода́ла се за *другога* П; о́на *трећега* Ж; Нико́лија је *четвртога* П; *десетога* тре́ба да до́ђе ГД; по́сле *петнаестог* Сз; *осамнаестог* дола́зив Сл; тек од *трећег* Сз; два́ес *другог* новембра П;

ја́ *прву* годину О; о́н је *другу* девојку има́ја П; протекло му на *другу* страна́у ГД; *трећу* је годину П; сѐд је *четврту* узела, а овај *пету* Рљ; *шесту* годину је та́м Р; значи већ у *двестоту* О и сл.

Бројне именице

2.4.3. Бројне именице имају суфиксе *-ина* и *-ица* и обично носе значење збирног броја.

Петина су у ку́ћу П; *по пе-шестина* ће до́ђев Сл; има́ ги *седмина* Т; сѐд ће *седмина* Ч; онома́д на *седмину* Ц; а њи́ *десетина* П; *десетину* е́ктара Ц; *десетину* да́на Н; *пешеснаестина* се наређав Рљ; једно́ *дваестину* има́ ги Ц; има́ше ги *дваестину* Ч; *триестина* су би́ли Б; *триестину* о́вце се је чувало Ж;

о́бојица́ идемо у лóв П; о́бојица́ су мо́ји де́ца Ц; *обојица* бе́ву Ж; ми́ *двојица* останáмо Р; ни́ки *двојица* Ц; њи́ *двојица* Рљ; *обадвојица* су са́ми П; *двојица* орта́ци Ц; ни́ки *двојица* Н; све́ по *двојица* Р; ови́ја *двојица* Сл; ће пи́јемо сви́ троји́ца Р; њи́ *тројица* Сз; *четворица* су би́ли Т; *четворица* дођо́ше от Прéшево Т; *четворица* што су тепáли П; има́ ги *петорица* Н; *седморица* у ку́ћу П итд.

У имену празника забележен је облик *тројице*: *Свети Тројице* сла́вимо Сз.

Збирни бројеви

2.4.4. Збирни бројеви се не користе тако често.¹³⁵ Могу се наћи уз неке именице плуралија тантум и у склопу неких сложеница:

двоји кола железни Сл; по *двоји* кола, *троји* Сл; свака кућа по *двоји* кола П; сџд *двоји* кола Ч; *двоји* кола, *троји* Сз;

змија, и тој *тројоглава* П; змијо *тројоглава* ГД и сл.

Дистрибутивни и мултипликативни бројеви

2.4.5. Дистрибутивни и мултипликативни бројеви такође су део прешевског говора:

направи *по једну* кафу Р; *по двајес-тријес* овце Т; *по три-четри* јарики чувашемо Рљ; *по песто* динара П; *по пет* деца Р; *по иљаду* на сваког Ч; *по пе-шес* је стављала Сз; *све по двојица* Р; *по двојица-тројица* М; *по пе-шестина* ће дођев Сл;

једанпут Ч; *једанпут* бџше ја куде моји П; сал *једанпут* је бија Р; купува *једанпутке* О; и такој *трипут* Т; *трипут* ги врћа Рљ; *петпут* се враћам Сз; стопут сам ти рекла Ж; *сто пута* ти викам П; фала ти *иљадо пут* Ч; *иљадо пута* П, Ч и сл.

Забележени су и облици: *двапути* бџше Ц; *двапути* Сл, П.¹³⁶

2.4.6. Приближне количине могу се исказати следећим конструкцијама:

на *два-три* метра Ц; на *два-три* маа Ч; за *недељу-две* Ч; *два-три* рџча Ц; тријес и *два-три* човека М; *две-три* флаше узедо Т; *две-три* дрва има туј Ц; *две-три* магариња Т; стави *две-три* парџики Р; неки *две-три* стабла П; *две-три* куће су биле тија О; *три-четири* деца Т; једно *три-четри* године П; *три-четири* куће њине О; на *четри-пет* места шијена глава ГД; говџда *пе-шес* главе Т; *пе-шес* љџбиња нови сџдив П; има *пе-шест* године Рљ; *пе-џес* метра Сл; ја сам имао *седам-осам* године Ц; пре *дџсет-петнаџес* године Ц; донџсе *дџсет-петнаџес* корења Ж; *пе-шеснаџес* родила П; *пе-џеснаџес* је имало Сз и сл.

¹³⁵ Исто у: Белић 1999: 464, Богдановић 1987: 176, Реметић 1996: 498, Вукадиновић 1996: 196, Јуришић 2009: 187. У говору Горе функцију збирних бројева преузели су основни бројеви и бројне именице (Младеновић 2001: 376); исто и у Младеновић 2013: 288.

¹³⁶ Исто и у: Јуришић 2009: 188.

Могу се чути и изрази у којима долази до раздвајања два броја уметањем именице која се броји: *два мџжа-три* П; *шес године-седам* су се тужили М и сл.

ГЛАГОЛИ

У глаголском систему прешевског говора не постоји инфинитив, футур II и глаголски прилог прошли. Аорист и имперфекат се често употребљавају, с тим да је аорист нешто фреквентнији. Неке црте глаголског система су специфичне и издвајају прешевски од неких других призренско-јужноморавских говора: 1. л. јд. презента може имати наставак *-у* (поред чешћег *-м*), 3. л. мн. презента има наставак *-в*, радни глаголски придев м. р. јд. је на *-(j)a*, уопштавање *-ле* код радног гл. придева множине за сва три рода (одлика која се постепено губи), уопштавање *-ли* у радном гл. придеву м. и с. р. множине.

Презент

2.5.1. Основна одлика презента у прешевском говору јесте *-в* у трећем лицу множине које се показује врло стабилним. Оно се одржава и у говору младих и код деце.

2.5.1.1. Прво лице једнине презента може имати наставке *-м* или *-у*. Употреба континуанта старог назала задњег реда у нарочито је приметна у говору села. У говору града Прешева ретко ће се чути и то код старијих, мање образованих особа, које нису биле у радном односу. Међутим, не може се рећи да је осталима овај наставак непознат. Село добро зна за овај наставак и користе га стари и млади у интерној комуникацији.¹³⁷

Глаголи који у стандардном српском језику у 1. л. јд. презента имају наставак *-у* у прешевском говору имају следеће облике:

ʷòħу П; *òħу* и *ја* Т; али и: *òħем* П, Ж;

¹³⁷ Морам напоменути да није било лако доћи до ових закључака јер су се говорници према овој језичкој особини односили као према маркираној те су је избегавали у контакту са мном. Захваљујући пријатељима, који добро познају своје суседе и често неформално комуницирају с њима, ствар се искристалисала.

а ја не могу ништо П; ја могу колико могу Ц; ја не могу Ч; ја не могу да будем тачан П; могу да ти завршим Љ; могу ја Св; не могу Сл; не могу ја да га једем Т; не могу, греота ме П; не могу једно крвајче леб П;

да иде некој код лекара да вика не могу Сз; не могу сам да идем Сл; не могу више Св;

али и: мртва можем П; не можем Ч.

2.5.1.1.1. Презент 1. л. јд. на -м:

да ти донесем Љ;¹³⁸ шоље да понесем П; откуд знам да музем козе Ц; сè да те одведем Н; једем га лимун такој, цел Ц; колико да једем Т; не могу ја да га једем Т овòј си поједем Т; даде[м] му П; печем леб Т; нећу да ву ги исечем П; узнем зејтин П; отмам мотке Ц; идем ја за борски рудник П; не могу да идем по напоље П; ја овде да дођем Т; што нађем ситни Н; да отидем Ц; јутредан отидем Љ; куде нега да отидем П; пређе овамо П; изађем на пут Ц; да изађем да питам Р; леле, кад изађем П; да зберем веш Рљ; по тријес главе зберем Сз; да наберем та ће ти дам Ц; треба ги оперем П; сал гу бџнем Љ; али кè да се дигнем П; дигнем се Сз; да подигнем динари П; отиднем код туј жену П; одокле да почнем Р; станем сас ненога мужа П; да останем, не Т; треба да останем П; па гу чачнем П; сабајле куснем Т; па натегнем оној П; па га склонем тамо до врата П; претиснем га и затворим М; да ву сипнем сок у флашицу Ж; да га сирнем што работи Рљ; ако га грејем М; нане му га набијем Р; дај ми га да га чујем Ц; дај ми да пробам да нијем П; рекна да се напијем воду Т; да покријем сирење П; чекеј да се умијем Т; рка, не могу да спијем П; преспијем, сабаље, изгубило се П; не верујем да има неки Србин у Могилу П; не волим да дукујем Р; да питујем Н; кад почнем да гу питујем ГД; питујем си га онако Р; не те сретнујем тамо Ц да тргујем у Врање Т; знајем, како не П; не знајем Ч; све ву кажем Љ; а ја да липчем Б; да ти кажем тој Ц; бегам Ц; викам да пијеш П; греота да викам Т; петпут се враћам Сз; гледам гу овакој Т; ја кèд гу гледам Т; сваки дèн гледам муку Т; гледам на двеста метра Ц; јабуку не могу да погледам П; па га гурам сас воду П; могу да гутам П; жи на тебе да дам Б; ја ги увече докарам Т; само овòј да замотам П; засирам се П; збирам

¹³⁸ Преглед примера свих глаголских облика дат је према Белићевим врстама.

ги тѣј кóске за кúче Т; па ги *сабѣрем* Рљ; дру́го не *зна́м* М; ја *зи́дам* с ка́мен Н; *на́дам* се Ц; е, не *напу́штам* бакла́ву Н; ја да *нами́шићам* Ж; и ја се *нерви́рам* Т; *нами́шићам* си ми́љиња П; па ли ја ти *при́чам* Н; како́ да ти *испри́чам* Ц; не́ се *се́ћам* Н; ја ће *ри́там* Сл; овој не га *узи́мам* Т; ја *узи́мам* тѣј Т; не мо́гу да га *слу́шам* Т; да не гу *не́глам* П, ће *испе́глам* панталоне П; не *обра́ћам* па́жњу П; *огова́рам* сна́шку П; *оси́ћам* ми́рис на ка́фу П; да те *ни́там* П; туј да гу *ни́там* П; мо́гу да га *позна́м* Б; дај ми да *про́бам* да пи́јем П; па ги *ста́вљам* овѣј тамја́н на гу́шу П; сви́ ги *слу́шам* Б; у рид ће *те́рам* Сз; *трља́м, трља́м* и ста́вим ли́с копу́с П; сѣд ни́шта не *узи́мам* Р; кѣд сам почѣла да *чи́там* Т; ја ги *чу́вам* Сл; кудѣ да *ше́там* П; да ти *да́м* је́дан ди́нар М; не во́лим да му *да́м* П; да ти *да́м* је́дну́ тра́ву П; *има́м* му́ку на ру́ке П; *има́м* не́ки љу́ди Ц; ја *има́м* Ч; *не́ам* ја́ ни́шта М; да *да́вам* Р; на ва́ше де́те *да́вам* Ж; ја се *зајеба́вам* М; при́јем туј да се *распра́љам* П; *умрем* од њу́ Ч; *ди́зам* се, сѣднем П; *зака́чам* га (‘закачи́нем’) ГД; *Ме́љам* на маши́ну Ж; ка́д се *че́шам* П; ја не ги *позна́вам* Сл; тог си́на не ги га *позна́вам* Ж; па́ре да ти *вра́тим* П; да ву *вра́тим* Ч; а не да га *да́вим* П; саба́ље ги *изва́дим, исцѣ́дим* П; ја жи́ва одо́вде не *изла́зим* П; ча́шу ако *искрши́м* П; да се *ка́чим* на ку́ћу Ц; јутре́дѣн о́дма гу *ку́пим* П; ја не *ме́сим* Т; да ти *омѣ́сим* Т; *ми́слим* да он мо́же Ц; *ми́слим* четрдѣсет шѣсте, пѣте, сѣдме Ц; ја не мо́гу да *поми́слим* Ц; *мла́тим* а́ле за тво́је одава́ње ГД; па *замла́тим* Рљ; це́л но́ћ да *мо́крим* П; др́ва да *но́сим* Љ; у по́друм ће *но́сим* Сз; да *нао́стрим* секи́ру П; лимо́нтус му *насóлим* О; да те *оже́ним* Љ; не *па́мтим* Св; све *па́мтим* Сл; ја си *пра́вим* качама́к Т; и ја *прола́зим* Ци́ганску ма́лу П; не́ће те *пу́штим* Љ; тре́ба га *разре́дим, сла́так* П; и ја *ро́дим* Ж; мо́гу да се *се́тим* П; него гу *соба́лим* Б; да се *спа́сим* О; тре́ба да *спре́мим* Љ; *ста́вим* у во́ду Св; о́дма *ста́вим* П; ја ни́шта не *тра́жим* Љ; би́ја сам да *тра́жим* зла́то та́мо Н; *ту́рим* тако́ј Б; и дру́го ве́че па *ту́рим* П; не гу *ту́рам* у у́ста Сз; *ту́рим* га туј Т; не да се *фа́лим* Сл; да се *зафа́лим* П; да ти се *пофа́лим* Ч; и *фа́тим, ста́вим* П; *у́здем* па *фр́љим* Љ; не во́лим ја́ такви́ ства́ри П; да *видим* кѣт ће да *и́де* Сз; дај да *видим* Љ; ка́м да *видим* Ц; дај да га *видим* Ч; на телефо́н *видим* П; под ша́тор да *живи́м* П; бо́ли и кѣд *се́дим* и кѣд о́дим П; туј *се́дим* Б; бо́ли и кѣд *се́дим* и кѣд о́дим П; *це́пим* ги за кр́пе Ж; *др́жим* га у ску́т Т; да ги *избро́јим* Ц; *рабо́тим, али* одва́ј Р; не само да *сто́јим* Сз итд.

2.5.1.1.2. Презент 1. л. јд. на -у. Неки примери овог облика налазе се и у склопу футура првог и они нису издвајани да би се показала употреба овог презента.

*п*онесу више Сл; и ја *прин*есу лавор П; ја ће ве *одв*еду П; ја му *да*ду на њега Сл; три иљаде *ев*ра треба да *да*ду Сл; да се *обу*чу Сл; ја си *се*чу Б; *исе*чу ги сама ГД; *а*ј да *и*ду Рљ; да *и*ду ја негде П; да *и*ду у десет саат Сл; ја не мога да *и*ду П; с њега ће *и*ду Б; татко *ви*ка да не *и*ду у школу Сз; нађске ће *до*ђу О; куде да ги *на*ђу Сл; кад *про*ђу Сл; дуван да *бе*ру Сз; ја му *пе*ру Рљ; да му *опе*ру ноге П; не мож *побе*гну нигде Сл; и ја ће *по*чну да *ви*кам Ц; после кад се ја *вр*ну Сл; ја се *окре*ну натам Ц; а ја куде да *ре*кну Ц; после кад ја да *сле*гну Сл; такој да можем сабаље да ги *ски*ну П; ја ће гу *уз*ну Сз; па ги сама *уз*ну Ч; не ти *веру*ју Св; не га *виду*ју Рљ; ја не ти све *казу*ју Р; па ли ја ти *казу*ју М; ја ће се *кри*ју Сл; и ја се *раду*ју ГД; ја се *раду*ју, *раду*ју Сз; ја ги *дено*ви *сма*њују на саати Сл; ја нешто не *чу*ју Ц; да ви ја *ка*жу на вас Сз; и у *о*чи ја ће ву *ка*жу П; сэд ће ви ја *ка*жу Љ; ја му *ка*жу што да *ра*боти Сл; само те ја *ла*жу Б; ја не ће те *ла*жу М; не знам, па да те не *сла*жу Сл; да *ум*ру, да ме нема М; куде да те ја *во*ду П; ја не *жа*лу Љ; ја *збо*ру силно Сл; ја да *ја*шу Б; да *ку*пу, *ре*кна Рљ; *а*ј да *на*рану свиње, *кра*ве, тој да завршим Сл; дрва ја ће му *но*су П; ја да ги *но*су Рљ; да *отка*чу, да *фа*ту свега, да ме *сне*ма О; не *пам*ту да смо имали неку *сва*ђу сас њи Сз; па ће ви ја *пла*ту П; после ја ће му *пла*ту Св; после ја не мож да *нап*лату Сл; ја што ће *пра*ву Ч; а ја да *напра*ву *ка*фу Ж; а сэг ја не *ра*ду пола о[д] тој Сл; ја не *ра*ду нигде Сл; ја не мож да се *се*ту Ц; да га *скри*шу Б; *ма*ме му га *ту*ру Сз; *ука*чу се у *во*з Б; *ште*ду ги ја Сл; е, да га *је*бу, има петнаес Сз; и ја што ће *ра*боту Ж; ја си *сто*ју, не мрдам М; ја ће *сто*ју до њега Сл итд.

2.5.1.2.1. Друго лице једине презенте има наставак *-и*:

једанпут *ред*но је да гу *одв*едеш П; *поне*сеш торбице Сл; да *уз*неш једно одело П; а ти се боље *разу*меш Ц; *и*деш ли у *лов* Ц; мртва да *и*деш ГД; да те *ви*кам да *до*ђеш Ц; да ми *набе*реш Љ; па ги добро *опе*реш Б; да се *вр*неш Рљ; а да се *ди*гнеш Сз; да га *зат*екнеш М; *прети*снеш само П; кад *сре*тнеш Ц; *тре*баш нешто да ми *помо*гнеш Ц; ти само *ку*неш Љ; *ход*ник не ли *гре*јеш М; немаше да *обу*јеш П; па немој да *пи*јеш Р; па си *пробу*јеш Сз; *чу*јеш ли ме Св; *те*ј да ву *ка*жеш Ц; знам да не *ла*жеш Ц; не ме *ла*жеш Б; само да ме *изла*жеш Ч;

да *пишеш* М; такој га, сигурно, и ти *викаш* Р; немој да ми ги *враћаш* П; мене немој да ми *врћаш* П; што *гледаш* П; само да *гледаш* Рљ; ако му *даш* два чаја Ж; да ми *даваш* Сз; што се *зајеваваш* Ц; докле ги *извиљааш*, мұка П; после *имаш* М; *немаш* ли некога Р; мора да *остављаш* Рљ; нема кога да *питаш* Н; док не *пробаш* П; не знам да ли се *сећаш* тој Ц; ти не *слушаш* Рљ; *требаш* нешто да ми помогнеш Ц; Шиптарке *порађаш* П; немој у уста да *тураш* П; да *узимаш* једну партију воду П; иди Васу да га *утенаш* П; ће га *чуваш* Т; ти што *работиш* М; што *работиш*, кумо Т; на овој да *умреш* П; само да *умреш* ГД; па не *доодиш* куде мене Ц; кад се *жениш* Б; ајде да *купиш* брашно за стоку П; па, како *мислиш* П; што ти *мислиш* Рљ; да не *осетиш* П; *оставиш* све П; оћеш да се *ожениш* П; *памтиш* ли ги фамилије Р; немој да се *плашиш* Ц; што да ги *прашиш* П; немој да се *превариш* Ц; не мож да гу *преметиш* Н; ти којје ги *пушиш* Сл; куде *радиш* ти Р; овако *склопиш* писмо П; ти не *волиш* П; тољко човека *вредиш* Р; *вртиш* се по кућу Т; не треба на човека да му *завидиш* П; ти си *стојиш* Рљ; *ћутиш* си Сз итд.

2.5.1.2.2. Код глагола *видети* и *моћи* могу се чути редуковани ликови:

виш како Б; *виш* како је Ч; *виш*, ништа се не види Н; *ви[ш]* што су добре П; *виш* каква је тегоба П; *Ви* што се гали Ж;

али и: него, *видиш* ли Ж; иди да *видиш* кој е М; Ђе, рече, да *видиш* П;

мож да платиш у пошту Р; не *мож* га искршиш Т; не *мож* да се откачиш Ц,

али и: ако *можеш* да направиш овој, овој П; не *можеш* да га ти силом тераш П и сл.

Облик *мож* у 2. л. јд. презента Белић тумачи као стари оптатив који се сачувао у речци *можда* и у *немој* (Белић 1999: 337). У вези са формом *мож* постоји могућност уопштавања за сва лица презента (в. Белић 1999: 337) јер се срећу и примери:

не *мож* да знајемо М; не *мож* да продамо овде Р; не *мош* се оделимо Ц; да л *мож* да чујете сви Сл; не *мож* (према 'можете') да ву приђете Ч; у село не *мож* да улазите Н; не *мож* (према 'можев') гу оставив Љ; (али и: не *можемо* с деца да разговарамо Ц) и сл.

Некад није могуће прецизирати о ком лицу се ради: *мож*, *мож* П, Ц; *мож* код њега М и сл.

2.5.1.3. Треће л. јд. презента на -е, -а, -и:

срце ми се *устресе* Т; *може* ли да се запали Ц; *језде*, поједује П; и неће да *вуче* М; *исече* ги свѐ Љ; *собуче* се гол П; *узме* ги на њи Б; а *иде* ли Ц; *нађе* из Врањску Бању Т; *отиде* си дома Св; како ти се *зове* куче Ц; па га *грабне* ГД; куде да се *легне* П; *разџне* катарџе Ц; деда да *седне* М; и оно *вије* оној куче Ц; *заминује*, ни здраво да *каже* Т; не ме толичко *интересује* Н; *качује* се на таван Љ; некој *лџе* Б; оно си *сташе* за час Т; како се *вика* Б; *гледа* према Табановце Ц; свекрва *заигра* Ц; *ће* те *закачи* и тебе Рљ; *има* плац Ц; *нема* земља Ц; а *нема* капка вода М; дошја да гу *искара* П; да се *исправда* Н; не се *јавља* Ц; о, *мота* ми се по памет Ц; не се *оставља* Р; ћерка *позамота* Ц; кој гу *помава* М; *пообаља* свѐ Т; *преглиђа* га там Сл; кад почне да се *претура* Т; и *прича*, *прича* Н; нема да ги *смѣћа* никој ГД; *спаја* се са Цакановац Ц; *ће* не *тепа* М; па *треба* ги нешто Рљ; *удара*, *удара* Ц; ни не *фаћа* шуга Сл; да се *чита* било што П; отиде да *влачи* вуну Сл; *врши* се жито Б; да га *доју* Сл; Драги *долџи* М; и навече *дооди* Н; да се *запали* Св; нити *збори* Т; *звони* телефон Ц; неће да се *јави* Ц; да га *крсти* Сз; да ни *објасни* Ц; да га *порџи* Господ Сл; да *породи* жену П; од колѐно на колѐно се *преноси* Н; нека гу *пушти* Н; ја му кажу што да *работи* Сл; ако *ради* Р; да ти не *слази* крв у главу Рљ; од рид кад се *спушти* туј Н; докле се *укачи* П; с тој мора да *чини* чаре Сз; *види* се Љ; далеко ли *живи* ГД; *седи* си и чека Ц; бегај, *смрди*, *викам* Ц; не се *издрџи* Сл; *квици*, *пишти* Ц; *дувар стоји* Ц; тој си *постоји* Ц; *ћути* си Ч итд.

2.5.1.4. Прво лице множине презента има наставак -мо:

Црвеница ги *зовемо* М; једанпут днево ги *муземо* Ц; барем се *најѐдемо* Т; *идемо* у Борови Ц; не *идемо* ми натамо М; што *кажемо* ми Т; и *купујемо* си дрва Р; *можемо* ли да *нађемо* Ж; мале *немамо* Т; *омијемо* се Ц; *отиѐдемо* на гроб Ц; увече кѐ да *легнемо* Рљ; да *мџнемо* тој П; да *седнемо* горе Р; *легнујемо* си рано Сз; Па *мукујемо* зашто се *оделимо* Сз; да се *чујемо* боље Р; да се *гледамо* Рљ; цел ден се *договарамо* Ц; *завриџавамо* сас њиве Р; *искарамо* тамо Т; што *копамо* овџ црн камен Т; слабо се ми *копељамо* тамо Н; *легамо* си

пóрано Св; нéмамо овдé рéку М; *оговарамо* се Ж; *омивамо* се свí с тўј вóду Сл; да га *пíтамо* нéшто М; *прíчамо* нéшто Ц; кэд се *заспрíчамо* Сз; да си *попрíчамо* Ц; кэд се *распрíчамо* Ц, да не *понáвљамо* Ц; дóђи да *прóбамо* М; не мóжемо с дéца да *разговарамо* Ц; áј почнамо да *стíчамо* Сз; да *укарамо* кóла унўтра Р; да *вадимó* бáшчу Т; *градимó* се Н; да се *жéнимó* Б; па што *жívимó* лўди Т; сáмо да не *заборáвимó* Р; *излázимó* Ц; тóј тéше да *испўштимó* Р; *мéзимó* Ч; такој *мíслимó* Сз; да те не *мўчимó* Р; *одéлимó* се тáмо Ц; и *остáвимó* Т; да *отворимó* врáта М; *прозбóримó* понéшто Љ; дóшла да *почíнимó* лáв Ж; мí за пáре не *рáдимó* Н; онáко *сéдимó* за астáл П итд.

2.5.1.5. Друго лице множине има наставак *-те*:

вí ги *мўзете* кóзе Ц; трéба да ги *однéсете* овўј тéглу П; да *íдете* М; кэд *íдете* Н; немакудé да *изáђете* Ц; зéмљу *ће обрнете* Сл; дóле кэд *улéгнете* Р; каквў *пíјете* Р; мóж да *чўјете* свí Сл; вí дрва *купўјете* ли Р; штó се *срамўјете* Ц; *ће кáжете* Ч; нé га ни *глéдате* Ж; да ли *жívите* Љ; вí си *íмате* Сз; *íмате* си óбавезу Ц; шўму *íмате* ли вí гóре Р; мáни се, да *ишчўрите* Ц; да *попрíчате* Т; штó *рáдите* Рљ; ако се *тéпате*, тéпáјте се овáко Ц; у сéло не мóж да *улázите* Н и сл.

2.5.1.6. Треће л. мн. има наставак *-в*:

-ев: *дáдев* га на мáјку Сл; óни мóрав први да *дáдев* Ц; аберцијé *дóђев* Сл; да *дóђев* Н; да ли да *дóђев* Св; *гњéтев* пáре у ўста Ц; кáсно *жнéјев* Сл; Шиптáри гу *зóвев* Јáкина маáла Т; свí *íдев* М; нéнев да *íдев* да лéгав у бóлницу Сл; па чíреви ми *изáђев* П; *изóрев* Ж; *замајўјев* ме Б; *заминўјев* кућу Рљ; *качўјев* се Љ; óне си *кљўјев* Сз; голўби *искљўјев* Ц; е, грóбјé сéг *ископўјев* Н; да *јéдев* Н; *купўјев* гóтов лéб П; пó *ће* те *поштўјев* Сл; дéца *разазнўјев*, Зóре Т; да не ми *лијсев* мўве П; књишке сáс шпенáдлу ги *набóдев* Сл; óни си га *облéчев* Сл; да те не *оперíшев* Т; код снáшку кэд *отíдев* Ц; пўпак му *отсéчев* Сл; óба *пíјев* Сл; *побíјев* свé Н; па га *повíјев* Сл; *пóђев* за снáшку Ц; нека *порáснев* јóш дéца Т; да ги *сабéрев* и да ги стрéљав Ц; *сéднев* и једán врти Ч; *смéјев* се Ц; вíкав, *смáкнев* па *однéсев* Рљ; нéма да *пркнев* Сз; сéдам *ће* му *ўзмев* Ц; *ћўшкав* се да *улéгнев* Сл;

-ав: не знам како гу *викав* Ц; и оне *врѣкав* Ц; *гледав*, *играв* ГД; не ги *давав* Сз; море, овѣја деца ме *зајебавав* Ц; овамо се *збирав* људи Ц; оне *имав* онѣј М; и ^уони *немав* комшије Ц; сѣд *немав* ГД; свѣ тѣву да не *истѣнав* Ц; у онѣј *ћуп* га *кунав* Сл; са Шиптари се *мѣшав* Сз; *м'орав* да га *викав* Ц; толико не *обраћав* пажњу Ц; *оговарав* мене Рљ; људи да га *питав* Ц; останаше овдѣ да *покривав* Ц; *претришав* ги Н; они си *причав* ГД; да се *испричав* Ж; деца се *рађав* Ч; сѣ како ги *рачунав* М; *ринав*, трчев, *ринав* Т; и *сачекав* ги тамо Н; *свађав* се Б; али не *слушав* Ж; највише се *спуштав* тјј М; да ги *стрѣлав* Н; *турав* паре Ц; сѣг што се *уздижав* богаташа Т; *уливав* се у Моравицу Р; *тум*, *утѣнав* га П; *чекав* га Ч; што се *чѣшљав* волови Ж; они *чував* овце Ц; само се *чѣчкав* Б;

-ив: како не ги *болив* прсти од тој П; па и мене *болив* ноге Н; брат и сѣстра да не *видив* Ц; почѣли и ребра да се *видив* П; ууу, кудѣ ме *видив* мене Н; оне му *висив* ноге Ц; Турци су станали да *вршив* попис Н; *договорив* се Б; *завидив* ти ГД; ако нешто *завршив* или *работив* Т; неки се *залѣнив* Т; да би мѣгли да гу *запослив* Ц; *извѣдив* пијани Т; свѣтке ми *излазив* Рљ; *испратив* га Ц; овѣја што *калѣмив* овдѣ М; ако знав да *користив* П; дѣте *крстив* Сз; кѣд почѣше да *кружив* авиѣони Ц; *мислив* се што да *работив* Сз; нека они *мислив* ГД; да ти не *натурив* људи П; *нацрвѣнив* се образи П; пѣтла си га *носив* Ц; *овршив* П, Сл; *ом'ѣсив* кравајче Ц; три ѣе му *остаив* Ц; ѣе *отворив* Ц; да му не *очистив* тјј рану П; *плашив* се М; *потплатив* никога човѣка П; какву сајгију ми *правив* тамо П; што *направив* у Прѣшево, то је Ч; они да *пратив* како се крѣѣ П; на тејаше да ме *примив* Ч; што *работив* куд онога Ц; Кенѣзи *радив* П; да се *саставив* Рљ; *сварив* и то јѣдев Ж; док *сѣдив* Ц; *скупив* се и пођев Ц; *течив* сѣзе П; да те *тражив* Ц; да се не *трошив* Ц; да му *турив* други Ж; што *фатив* Ц; они *магѣлив* тамо Сл.

2.5.1.6.1. У говору Прешева устаљен је принцип грађења 3. л. мн. презента тако што се *-в* додаје на 3. л. јд. презента, те имамо: *-ав*, *-ев*, *-ив*. Међутим, неки примери показују да постоји тенденција свођења *-ив* и *-ев* на један наставак и то у корист *-ев*. Овакво генерисање више је заступљено у пчињском говору (Јуришић 2009: 203–204).

по девојку кѣ[д] *долазев* Сл; да га *дојев* Сз; да га *вратев* Љ; има на прсти да се *избројев* Р; плицы од коприве се *изгубев* Сл; *качев* ги Рљ; *крстев* га ГД; да не га *љутев* Ц; и

трећи вѣчер ће *носеv* китке Сл; *мислев* се Сз; *носеv* тамо Рљ; први пут га *уоплакнев* Сл; решиле да се *опријатељеv* Сл; ели ће се *назев*, ели ће *ћутев* Сл; ноге све *поцрвѣнев* П; да *правев* за нас Ч; да *правев* школу Н; *правеv* кола Сз; не мож да *примѣтеv* Р; идев да *просев* Сл; да л ће те *пуштеv* или не Ч; *тражеv* си паре Љ; *сѣдев*, знаш Н; понапред да га *турев* дѣте у веру Сл; рипав, *трчев*, рипав Т; кѣд *улазев* Сз; има да те *уништеv* Т итд.

Аорист

2.5.2. Аорист је веома жива категорија у прешевском говору, што је и општа карактеристика призренско-тимочких говора. Гради се од глагола свршеног и несвршеног вида, а то је познато још из времена старословенског језика (Белић 1999: 356). Образовање аориста од несвршених глагола чини да „нестаје разлике између имперфекта и аориста с синтактичке стране, већ остаје само формална разлика међу њима“ (Белић 1999: 356). Како Белић истиче, аорист могу имати сви глаголи, али је његово значење имперфективно онда када је глагол трајан. Следећи Белића, Тома се, приликом одређивања разлике између аориста и имперфекта, руководи морфолошким критеријумима (Тома 1998: 236, напомена 275). Формално, аорист и имперфекат у прешевском говору разликују се према личним наставцима и по месту акцента. У имперфекту је проширена употреба форманта *-ше* на сва три лица и облик са тим суфиксом може служити као база за даље грађење додавањем личних презентских наставака (тако имамо: 1. л. јд. *имаше(м)*, 2. л. јд. *имаше*, 3. л. јд. *имаше*, 1. л. мн. *имашемо*, 2. л. мн. *имаште*, 3. л. мн. *имашев(у)*). Акценат, односно, његово место, још један је диференцијални знак. Наиме, у имперфекту је место акцента умерено према почетку речи.¹³⁹ Тако се нпр. 2. л. мн. аориста *имаште* разликује од имперфекта истог лица и броја *имаште* једино према месту акцента. У аористу би стање изгледало овако: 1. л. јд. *имá*, 2. л. јд. *имá*, 3. л. јд. *имá*, 1. л. мн. *имáмо/имáсмо*, 2. л. мн. *имáсте*, 3. л. мн. *имáше*. Преношење акцента на слог према почетку речи може се десити и у аористу, али се то односи на свршене глаголе (*дадо́дадо*, *изгуби́изгуби*), те некада није могуће без контекста утврдити о ком лицу се ради.

¹³⁹ В. Белић 1999: 359: „Као у презенту и у имперфекту се у јужноморавском говору врши померање крајњег наглашеног слога за један слог према почетку. То бива у јужноморавском дијалекту само у имперфекту, у аористу пак акценат се не помера.“; в. и Тома 1998: 236.

2.5.2.1. Прво л. јд. аориста завршава се на самогласник јер се финално *x* изгубило.

дадо му име Сл; и ја ву ги *дадо* Ц; ја му *дадо* педесé Сз; *идо* ја Сз; одвај *дођо* Сл; код њу *одо* Ц; *изађо* да видим Ч; *убодо* се на једен трн Сл; *легна* поза једну крушку Сл; *дођо*, *отна* ги мотке Ц; *дина* се ја рано Ц; *река* ву ја Ч; ја нигде не *спомна* Часлава Ц; *сретна* га у амболанту Т; ^уодма ми *течна* Сл; одјемпút се *трена* Сз; ја си *улегна* О; ја *казува* Н; и ја *купува* једанпútке Т; *врза* му ја Ж; ја нәһес *гледа* Св; ја ги *збира* Ц; ја ги *кара* Сл; а бе, *каза* ти ја Р; ја маз *маза* П; и ја ги *набэца* П; такој се *убэца* Б; *прима* нэкции и нэма Ж; ја *тура* зелени петлицани Ц; ја ги *тера* да идев Б; и ја *изгуби* пút Ц; ја *изгуби* воду свé Сл; и ја *кисели* кúпус П; ја ги га једва *направи* Св; *Носи* ву ја помаранце, банане П; тэд се и ја *оплаши* Љ; ја му *тури* тамјан П; *умори* се и ја Рљ; ја се *уплаши* Ц; ја ги *фрли* Т; *цепи* ли дрва Т; ја кэд *чисти* О; ја од операцију *ослабé* Т итд.

2.5.2.2. Друго и треће л. јд. имају исте облике и могу се разликовати једино из контекста.

2. л. јд.: ти *иде* ли код њу Ж; *дође* ли, ако си М; *узима* ли од нега Ж; *звá* ли га откуд тебе Р; ти кэд *рипна* Ч; *Чу* ли нешто Ж; *вика* ли гу ти Рљ; ти му *дава* Б; Пáзи, *зáмаза се* Сз; *кува* ли ти онуј траву П; *Сэбра* ли веш? П; *помага* ли ги ти Рљ; ти се *зáбрави* П; *нуди* ли га ти Т; *оми* ли се Б; ти ми *спаси* дéте П; мамо, Снежу *виде* ли Т; *уана* те нешто Т; Гледаш ли, *укапа се* П итд.

3. л. јд.: Стојанче *дође* Ц; *пређе* овамо О; колко дэна *прође* Љ; девојче га *дóведе* овдека Рљ; нервоза ме *изеде* Сл; Марјан *узедe* одмор Сл; како се она *звá* Ж; а једна ћерка му се *врна* дóm Р; кад се он *окрена* Ц; *смэчна* доле Ц; ви га закачисте, оно *падна* Сл; девет иљаде *испадна* Љ; *пропадна* работеећи Сз; *сретна* ме комшија Љ; Кој се *качува*? П; инцињер ме *питува* Н; *зáпекља* се сáм Ч; којо *писа* М; *пооправи* се Љ; он ли ве *пóсла* Ц; дéца ву *ишчува* Т; он *обећа* Т; Деско *прича* Ц; *затр* се свé ГД; он *вади* Сз; мајка ми *зáпали* огњиште Сз; и оно не *зáстави* Сл; не му *збори* Ц; он се *збуни* Ч; *искочи* ли и мама М; и онéј се *јави* Ц; што гу *напуди* П; и на мене ми *нуди* Б; не ми се *пóврати* П; *укачи* на коња Ц; она *седé* коца Т итд.

2.5.2.3. Аорист 1. л. мн. обично има наставак *-(x)мо*, што је уобичајено за већину призренско-тимочких говора.¹⁴⁰ Ређе се може чути 1. л. мн. аориста на *-смо*.

куде што *идо̀мо* сѐг М; *до̀ђо̀мо* ја и он М; и такој *до̀ђо̀мо* у Ско̀плѐ П; и по̀друм што *на̀ђо̀мо* Т; *оти́до̀мо* куде у̀јка П; *по̀ђо̀мо* О; *са̀бра̀мо* свѐ Ч; *сѐбра̀мо* га са̀ми Љ; па се *смеја̀мо* Сл; *скри́мо* се од њи́ Рљ; ми́ двоји́ца *остана̀мо* Р; *побегна̀мо* сви́ Ц; у̀јутру се *уми́мо* П; не ли ги *писува̀мо* Р; *питува̀мо* га Ц; то́ј *писа̀мо* Н; *искара̀мо* ги сви́ Сз; *намиши́на̀мо* аста̀ли Сл; *осви́на̀мо* ку́ћу Ц; *завриши́мо* та гу *врати́мо* Н; тамѐн *завриши́мо* ж'ѐтву Сз; је́два не́како *завриши́мо* до̀ручак Ц; лива̀де *завриши́мо* Р; чим *искочи́мо* на пу̀т Сл; и де́те *крсти́мо* Ц; *купи́мо* желе́зо П; ка̀д се *одела́мо*, а́ј *почна̀мо* да сти́чамо Сз; па муку̀јемо зашто́ се *одела́мо* Сз; *покри́мо* гу Ж; *прави́мо* ку́ћу, *прави́мо* Р;

ка̀д *почѐсмо* ку́ћу Ц; *писува́смо* ли Р; ка̀д се *заприча́смо* Ц; ми́ сви *одо́смо* П; *вика́смо* ги Б; *рипа́смо*, *рипа́смо* Сз; не́ ли се *договори́смо* Ч и сл.

2.5.2.4. Друго лице мн. у аористу има наставак *-сте*. У кумановском говору паралелно се јављају наставци *-те* и *-сте* у 2. л. јд. аориста (Видоески 1962: 200), а обичнији је први. Употребу *-сте* и *-те* у аористу познаје пчињски говор с тим да се *-те* везује за источну зону (Јуришић 2009: 210–213). Иако се кумановски говор налази у непосредној близини прешевског, наставак *-те* овде је непознат.

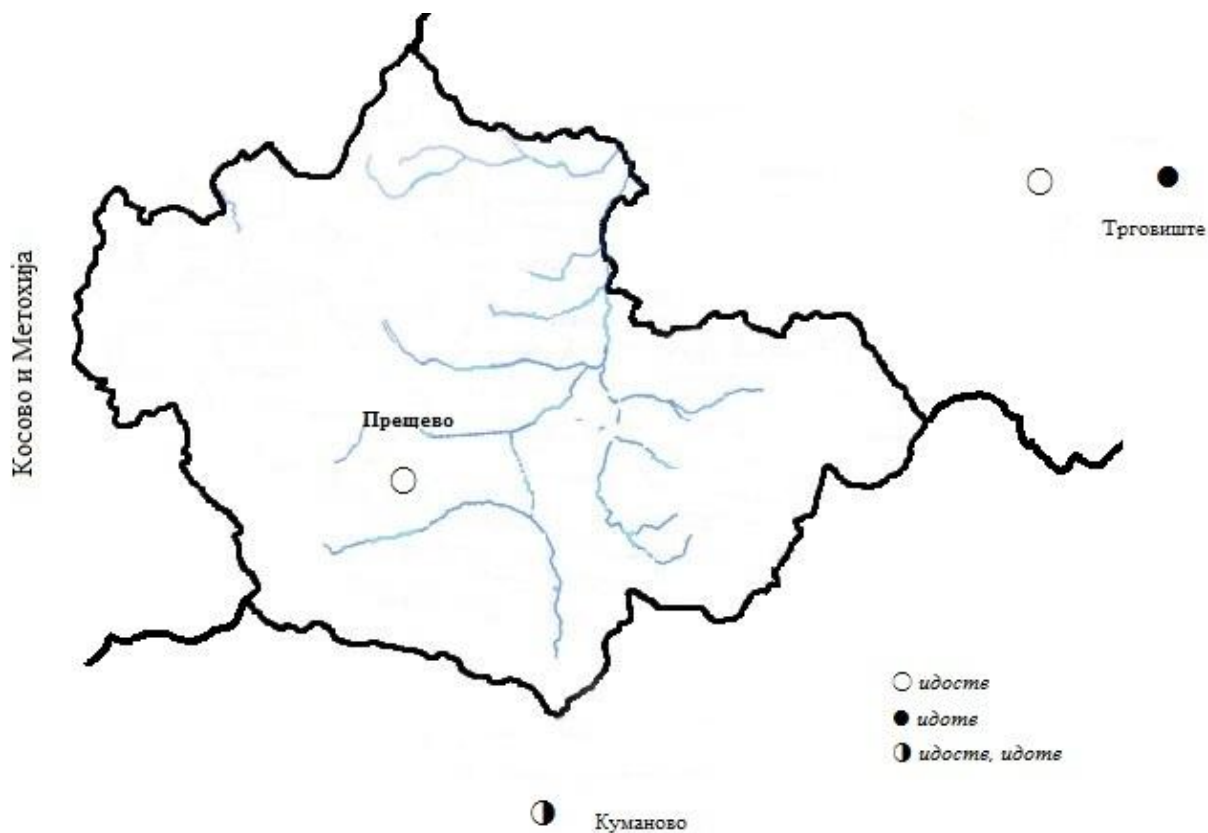
Не мога́сте да га доведе́те Т; *Донесо́сте* ли ми оно́ј мо́је? Ч; одо́кле *до̀ђо́сте* Ц; отку́д *до̀ђо́сте* Р; *сѐбра́сте* ли ги Б; *дина́сте* ли се П; *стигна́сте* ли Т; *писува́сте* ли М; *писа́сте* ли М; *докара́сте* ли ги ко́ла П; ви́ *закаса́сте* с њѐга П; *продадо́сте* ли Сз; *завриши́сте* ли О; ви́ га *закачи́сте*, оно па̀дна Сл; *оправи́сте* ли га Ж; *оста́ви́сте* га та̀мо Б и сл.

2.5.2.5. Треће л. мн. аориста има наставак *-ше*:

Поједо́ше Ч; *идо́ше*, та *донѐсоше* Сл; у Требеши́ње *оти́до́ше* Ц; па кѐ *до̀ђо́ше* Т; *узедо́ше* не́што М; *одо́ше* у Прешево Ц; *дра́ше се*, *дра́ше* Рљ; *одрáше* га М; *остана́ше* овде́

¹⁴⁰ В. Белић 1999: 365, Стевановић 1969: 420, Михајловић 1977: 46–48, Богдановић 1979: 83, Ћирић 1983: 85–86, Богдановић 1987: 195, Вукадиновић 1996: 216, Реметић 1996: 504, Ћирић 1999: 170, Марковић 2000: 175, Младеновић 2013: 338. Наставак *-(x)мо* познат је и шумадијском говору (Реметић 1996: 318). У кумановском говору је исто (Видоески 1962: 200–201).

да покривав Ц; *паднаше* Ц; па ме *поврнаше* Сл; кад *почеше* да кружив авијони Ц; *рекнаше* на телевизор Ж; *слегнаше* одозгоре Н; сви по тој дрво *улегоше* Ц; овеј *утекоше* Сл; такој ме *заболуваше* и тура П; јучер ги *докараше* Т; е, *имаше* једни овде Р; све ми *исфрлаше* ствари Т; *накараше* не Ц; оној што *продадоше* М; *одељаше* ги даске П; у болницу гу *откараше* ГД; так'ој ме *тераше* Ц; овџа се *утепаше* работеећи Сл; *утепаше* се зваећи Ц; *затрше* се П; чиче му *помреше* све П; па *вадише* николко Н; после се и они *вратише* Б; *искочише* из дућан сви П; и *наместише* му М; *одвојише* гу школу Ц; све *очистише* О; чешму гу *после правише* Н; школу *направише* Ц; љубичице ми се *пропастише* П; не га *пуштише* П; *служише* кој што оће Сз; *спасише* ме Сл; *убедише* ги Љ; све *уништише* Т; *цепише* дрва П; па *видоше* нема Н итд.

Карта 11.

Имперфекат

2.5.3. Употреба имперфекта честа је у прешевском говору и то се добро види у 3. л. једнине. Може се градити од несвршених и свршених глагола, али су ређи облици од свршених глагола. Образовања од свршених глагола могућа су ако се основи „дода специфички временски наставак за основу, коју има имперфекат“, а то је *e* (*Ђ*) или *ја*, те се тако ствара нова основа (в. Белић 1999: 357). Наставак о коме говори Белић овде се може препознати и код несвршених глагола (нпр. *дебѣлеше*, *ми́слеше*, *изно́сесте*, *пра́весте*).

2.5.3.1. Потврде за облике имперфекта у једнини:

1. л. јд.: *ја* код Гоцу *идеше* Ц; *ја* гледаше сѐрију Ч; деца ги *ја* чуваше О; *ја* стоку чуваше она́м Н; а *ја* се *дебѣлеше*, *дебѣлеше* П; *ми́слеше* да ма́нем у чело Ц; *пра́весте* ги мерáк и они ме че́кав Т;

Ређе се могу чути форме на *-м*, које се придодаје бази са *-ше* (в. Белић 1999: 359):

ја *имашем* тѣда па́ре Б; *ја* си *идешем* Рљ.¹⁴¹

2. л. јд.: Не ли ти́ *идеше* на́там? М; ти́ ме *ви́каше* да *идем* Ч и сл.

3. л. јд.: *идеше* она, *ви́каше* О; *идеше* по овѣја сѣла Т; *идеше* та́мо на Стáницу Т; што *идеше* по сáндук Ц; кѣд *оти́деше* Ж; па кáд му *спомѣнеше* Гоне Ц; оно, замѣсли, све *ви́јеше* Ц; оно о́пет си *ви́јеше* Ц;; *наручу́јеше* пѣсму Ц; оно кутре *спи́јеше* Ц; *срамүеше* се од нас Сл; чуваше *не* он Ч; кѣд му *врѣжеше* шамáрчину Ц; она све *пла́чеше* Љ; *ви́каше* Го́не Ц; *ви́каше* ма́јка_ми Сз; *ви́каше* Роберт Ц; како́ ги *ви́каше* Н; како́ се *ви́каше* Т; како́ се овој *ви́каше* Р; Стоја́дин *ви́каше* Рљ; тако́ј де́да *ви́каше* Рљ; две́ му́шки *и́маше* Ч; же́на *и́маше* пољопрѣвредну Сл; *и́маше* га же́дан чика_Ва́нча Ц; *и́маше* гу та́ј сли́ка Ц; *и́маше* јо́ш же́дно Н; *и́маше* не́ки слободни де́нови Ц; *и́маше* пе_шѣс о́вце Сз; *и́маше* у четвѣрти ра́зред Р; же́дан Асла́н га *и́маше* Ц; она *и́маше* сре́ћу ти́ што до́ђе Ц; она *и́маше* ве́ћу пензи́ју од ме́не Сл; *не́маше* айр ГД; али *не́маше* пу́т Н; *не́маше* да обу́јеш Б; *не́маше* ни́какви ко́ла Ц; И она на то́ј се *на́даше* Ц; јо́ш кѣд гу попи́је не́ку, па ги *иска́раше* П; ма́лопре ич не *осѣ́наше* О;

¹⁴¹ Ових облика има код Белића (1999: 359, 361–364), Барјактаревѣћа (1965: 53–54, 1966: 208), Стевановића (1969: 419), Томе (1998: 250), Марковић (2000: 172), али их не наводе Видоески (1962: 205–206), Богдановић (1987: 195–197), Реметић (1996: 505), Јуришић (2009: 214).

причаши на татка_{ми} Рљ; *чуваши* не О; а ^уон га много *чуваши* њега Сз; *чуваши* овце Ж; он *чуваши* овце Љ; *чуваши* цело село Ц; како се *презивљаше* Б; Павловић се *презивљаше* Н; Нада такој *причаши* П; *требаше* брусилица Ц; у суботу *шеташе* Ц; он *долазеше* у село Б; он *долазеше* код нас овде Т; *доодеше* он Љ; син_{му} *доодеше* Рљ; она кад се *јавеше* Сл; па си га Господ *красеше* Ц; *мислеше* да иде Ч; брат_{ми} *радеше* у Немачку П; и он *радеше* Б; овам *радеше* ГД; *радеше* брзи помоћ Сл; *радеше* Мастер Ц; онај што *радеше* Сз; он ли свети_{Николу} *славеше* Ц; грло ме *болеше*, *болеше* ГД; оно се *видеше* од прозор Сл; *тэд седеше* два дэна-три на сламу Ц итд.

2.5.3.2. У пчињском и кумановском говору постоји више наставака за грађење множинских облика имперфекта: први тип *-шемо*, *-шеву* и други тип *-јамо*, *-ја* (Јуришић 2009: 214–217); *-смо*, *-а(е)мо*, *-шемо*, *-а* (*-ва*, *-сва*), *-шеја* (Видоески 1962: 205–209). У прешевском говору забележила сам само наставке: *-шемо* за 1. л., *-сте* за 2. л. и *-шеву/-шев* за 3. л. множине. Ни Барјактаревих (1966: 208–209) не спомиње другачије облике.

Потврде облика имперфекта у множини:

1. л. мн.: Све бóси *идешемо* Ц; кад *пијешемо* кафу Сл; *спијешемо* тамо Сз; ми *бегашемо* Ц; али такој га *викашемо* Н; *имашемо* и гости О; *имашемо* онéј купене Н; *имашемо* оставене Н; када *имашемо* радњу ГД; куде *имашемо* бапчу Ц; а ми тэг *немашемо* кућу П; три_{четри} *јарики чувашемо* Рљ; ми кућу *правешемо* Ц; *направешемо* неки колачи Љ и сл.

Мало је забележених примера 2. л. мн., али се може закључити да је наставак *-сте*, а од аориста се разликује, осим према основи на *-е* (в.т. 2.5.3.), од које се гради, по месту акцента који је за један слог повучен према почетку.

не ли *идесте* код њи П; *износесте* и ви на Задушнице Т; ви ги *палесте* Рљ; ви тэд *правесте* кућу Ч; и ви направесте неку багателу Б.

Наставци 3. л. мн. могу бити двојаки: *-шеву* и *-шев*, с тим што је први фреквентнији.¹⁴²

¹⁴² Према мишљењу проф. Марковић, наставак *-в* долази из презента 3. л. множине (Марковић 2000: 173). Тома наводи да се 3. л. мн. имперфекта додаје наставак *-у* који се може реализовати као *-в* (Тома 1998: 251).

оточ *једешеву* Н; деца *идешеву* у школу Сл; тој оној кад *додељујешеву* П; *знајешеву* се сви Сз; *радуешеву* се Ж; како ги *викашеву* Ц; овој како га *викашеву* пре М; како се *викашеву* Н; па како га *викашеву* Р; тој *врћашеву* у понедељак Сл; такој ме и овџа моји *изнервирашеву* П; једни жути волóви *имашеву* Ж; *имашеву* они тóда Сз; кэд *закóљешеву* свиње Ц; *збѝрашеву* шáшке Сл; *прѝчашеву* наше комшије Ц; *прѝчашеву* тријес куће биле Н; како се *презѝвљашеву* Н; на таквó се *сабѝрашеву* Ц; *лечешеву* се Ц; *правешеву* О; у Ашане *радешеву* Сз; заједно *сѝдешеву* Ц;

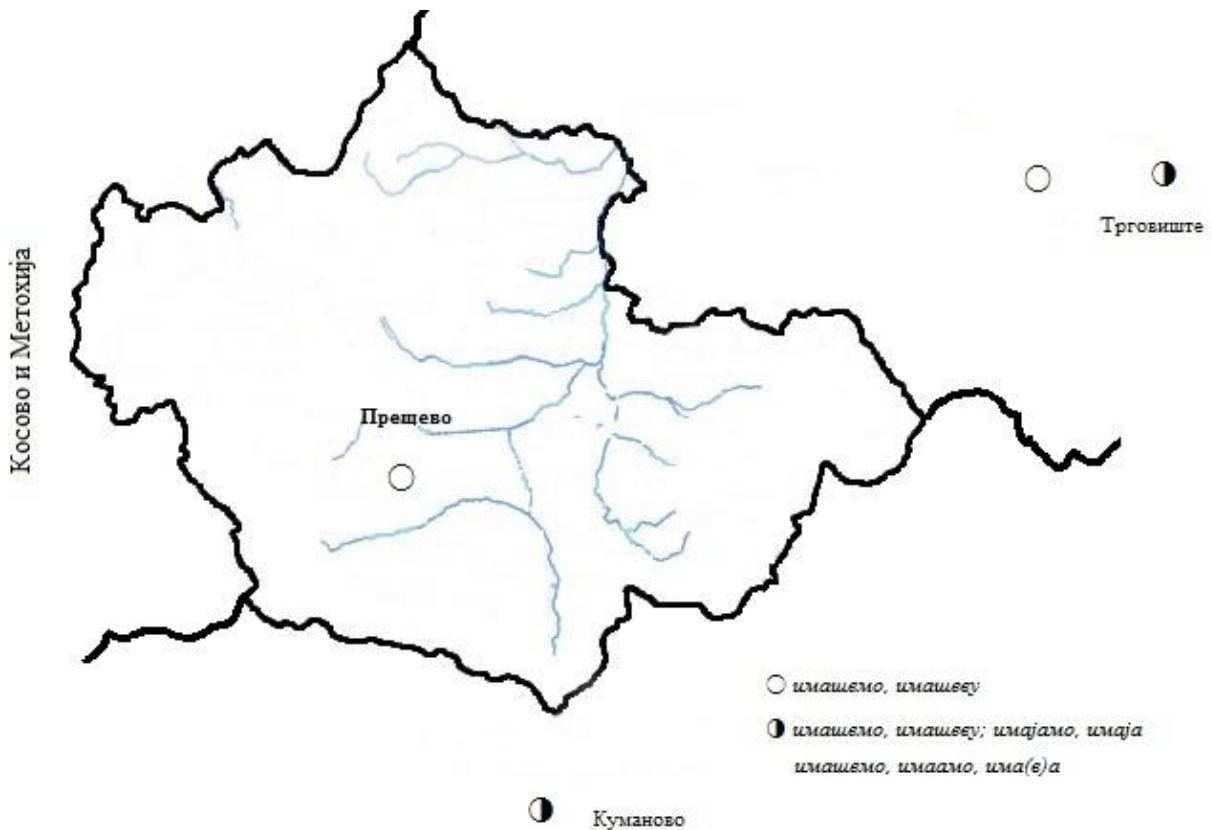
тој *циркосујешев* се Т; како ги *викашев* М; којó *викашев* Н; такој ги *викашев* Рљ; такој *викашев* Ч; *искачашев* цѝгле Н; *прѝчашев* бѝја бóлестан Ц; Шиптáрчики гу *вóдешев* Ц; лѝди *крстешев* сáми Ц.

2.5.3.3. У прешевском говору може се чути имперфекат *имеше*, који можда долази од деноминативног глагола *име се* у значењу *зове се* (В. Реметић 1996: 523):

какó му имеше ГД; не знам како ву *имеше* ГД; на овог како му *имеше* Рљ; како му *имеше* Ч;

али и: како му *бѝше име* Рљ; не знам како му *име бѝше* П и сл.

Говор Алексиначког Поморавља зна за облике: *имеше*, *имеђаше*, *има* (Богдановић 1987: 197). У призренском говору овај глагол је забележен и у другим облицима: *имем се*, *имеја се*, *имело* (Реметић 1996: 523). У пчињском говору слично је стање прешевском (Јуришић 2009: 253).

Карта 12.

Перфекат

2.5.4.1. Облици перфекта граде се од помоћног глагола *јесам* и радног глаголског придева, који је специфичног лика због преласка *-л* у *-а* испред кога се јавља интервокално *j* (в. т. 2.5.10.).

Потврде:

1. л. јд.: два дана *сам ишја* Сз; за време рата *сам ишја* Сл; *нџсам ишја* Рљ; кад *сам дошја* Т; педесет и пете *сам затџја* Н; *сџја* си Сз; овој *сам свџ ја обрњаја* Сл; ја *сам останја* шџс године без мајку Сл; *чџја сам* за њу Ц; ја *сам чџја* Р; ја *сам гледја* ђутуре Сл; петнаес *сам копја* Сл; *нџсам се надја* Б; *плањаја сам* Ч; кад *сам* ги ја *пробја* Ч; што *сам читја* П; *чувја сам* говџда Сл; три кила крв *сам изгубија* Сл; што *сам се измучија* Сл;

овдека кѣд *сам косија* Св; али кривине *сам направија* М; ама *сам* гу *направија* рабѣту Ц; ја *сам* гу *раскрстија* Сл; ја *сам ставија* ћумке М; две плоче *сам ударија* Сл; ја *сам* главан бија Сз;

никад *несам* јѣла црн Т; сѣд *сам се најѣла* лѣба Т; кад *сам пришла* Ц; кѣд *сам почѣла* да читам Т; ја како *сам настанала* Н; па *сам почнала* да мѣшам ГД; ја *сам чула* нешто Ц; ја *сам питувала* Н; ја *сам казала* Рљ; *несам знала* Љ; *кѣд сам имала* сѣдови Т; у библију *сам читала* Т; из поја[с] *сам* ги *пуштила* Ц; *турила сам* ти вровинке Ц; ја *несам* тој *видѣла* Ц; ја *сам* га *киселила* ГД итд.;

2. л. јд.: ако *си узѣја* Н; куде *си* ги *наија* Н; ако *си* ми га *даја* М; кѣд *си* *ораја* Н; *обраја* *си* га бостан ГД; и напред *си* гу *нија* Сз; *уплашија* *си се* П; *повише* *си* *обелѣја* Р;

зашто неси дошла П; *задремала* *си* Ж; *откѣд неси* *месила* лѣба Т итд.;

3. л. јд.: *јеја* *је* Сл; *даја* му неки и *узѣја* М; кѣд *је* *доија* Н; *поија* ли *је* Ц; Срба *ви* *је* *стѣкја* *све* Сл; *неје* *спја* М; кѣд *је* *купуваја* Ц; *становјаја* *је* *жандормер* Ц; за три иљаде гу *даја* Сз; *неје* *не* *излѣжаја* Н; *што* *је* *бегја* Н; *он* *је* *умрѣја* ГД; *не* гу *је* *пуштаја* П; како *се* *је* *забунѣја* *толко* Ц; *закочија* *се* *је* Б; *деда* *мој* *е* *купија* Ц; *тѣј* *што* *је* *купија* Ц; *пратија* *Дику* *собајле* Сз; *све* да га *је* *увредѣја* Т; *не* га *је* *видѣја* Р итд.;

она *ву* *е* *музла* Ц; *е*, кад *је* *дошла* Зѣрица *ис* Цѣр Н; *е*, кад *је* *дошла* Зѣрица *ис* Цѣр Н; кѣд *је* *почѣла* да *ради* М; *кѣд* *је* *ратувала* *сас* *мене* Сл; како *ли* *се* *је* *викала* Рљ; *Јованка* *куде* *је* *имала* Н; *девојка*, *не* *се* *је* *удавала* Ж; *што* *ме* *је* *чувала* Сл; *одавна* *је* *умрѣла* Ц; *купила* *је* Р; *две* *деца* *је* *природила* П; *видѣла* *је* Т; *пола* *ѣктер* *је* *била* Сз;

Прѣшево *је* *појѣло* Н; *тој* *е* *све* *отишло* *тамо* Н; *могло* *је* да *бѣде* Сз; како *се* *је* *звало* Б; кад *је* *почѣло* Ч; *после* *рат* *је* *почѣло* Ц; *писало* *је* на *једну* *таблу* Н; *тој* *се* *је* *гледало* Сл; *имало* *је* *липке* *туј* Н; *кѣд* *је* *српске* *куће* *имало* *овде* Р; *многѣ* *је* *вѣци* *имало* Т; *деца* *кѣд* *се* *је* *чувало* Сл; да *се* *је* *двојило* Т; *појавило* *се* *је* Н; *само* *што* *је* *проодило* Ж; да *нема* да *је* *изблѣдело* Т итд.;

1. л. мн.: мй *смо ишли* у Миратовце Ц; *Несмо отишли* ич Р; такој *смо* га *викали* Ц; *несмо знали* Н; мй *смо имали* њиве Ц; у Дуванску *смо имали* М; месец дѣна *смо копали* ровови Сл; и тамо *смо имали* зѣмљу Ц; једно време *смо терали* Т; да *смо делили* фамилије и маале Т; пролетоске *су делили* Сз; от кога *смо купили* М; докле *смо наместили* Т; које *смо пропутили* М; како *смо се селили* одавде Т; *тужили смо се* сас њи Н; сви *смо си живѣли* Рљ;

2. л. мн.: чим *сте изашли* Р; ви *сте си стекнали* Ч; *купували ли сте* Ж; како *сте* га *викали* Р; *несте* ме *измучили* Ц; и ви *сте имали* П; *побеснели* сте Сз и сл.;

3. л. мн.: тамо *су ишли* Ц; и[з] Сурдулицу што *су дошли* Р; они *су* из брда *дошли* Ц; кѣд *су дошли* Б; онија *су отишли* Св; дали *су* Љ; тој што *су* ме *опили* Сл; они *су* клали *кѣњи* за једѣње П; *биднали* *су* овдѣ осам Н; да ли *су затекли* О; *добили* *су* зѣмљу Ц; *бегали* *су* Љ; како *су* ги *викали* Б; тој *су* ву бѣш *задали* Т; значи, *имали* *су* Н; *несу* *имали* *друго* Рљ; *кумови* *несу* *праћали* Сл; док *несмо* *гу продали* Ц; исто *су* такој *рачунали* М; они *су се сабрали* Рљ; *чували* *су* *стоку* Ц; *несу се двојили* Т; *одвојили* *су се* браћа Т; тѣд *су се доселили* Н; *несу отворили* *јѣште* Р; кад *су се потурчили* Т; *који* *су* *гу правили* Сз; они *су долазили* и *наши* Ц; *уједно* *су правили* Сл; *које* *су* *људи направили* Т; *несу отворили* *јѣште* Р; *кад* *су се потурчили* Т; као да *су радили* М; шѣс *године-седам* *су се тужили* М; *кудѣ* *су живѣли* *моји* *стари* Р; *свѣ* *су се држали* *рѣд* Н;

брошуре *су* *му изашле* Р; како *су се звале* *тѣј сѣстре* Р; *свѣ* *су расипале* Ж; *ваљда* *су* *се* *ту криле* *мѣчке* Т; *отпутовале* *су* *књиге* П; како *су се викале* *маале* Ц; како *су се викале* *овѣј* *наше* *бабе* Љ; *тѣј* *комшике* *су се сваћале* Ч; у Бањуку *су* *имале* *воденице* Ц; *ѣте* *што* *су* *онѣј* *направиле* М; *садиле* *су* и *ѣне* Рљ; *уплашиле* *сте се* Ц; *године* *које* *су биле* М; *кѣлко* *јѣтрѣ* *су биле* *туј* ГД; *махале* *старе* *што* *су биле* М; *српске* *куће* *су биле* Ц итд.

2.5.4.2. Посебног облика за средњи род мн. нема јер је и у овом случају (као код придева и других атрибутских речи) дошло до уједначавања са облицима мушког рода (в. т. 2.5.10.), што се може чути и у пчињском говору (Јуришић 2009: 217–218). У косовско-метохијском говорима призренско-јужноморавског типа може се срести ширење *-ли* и на

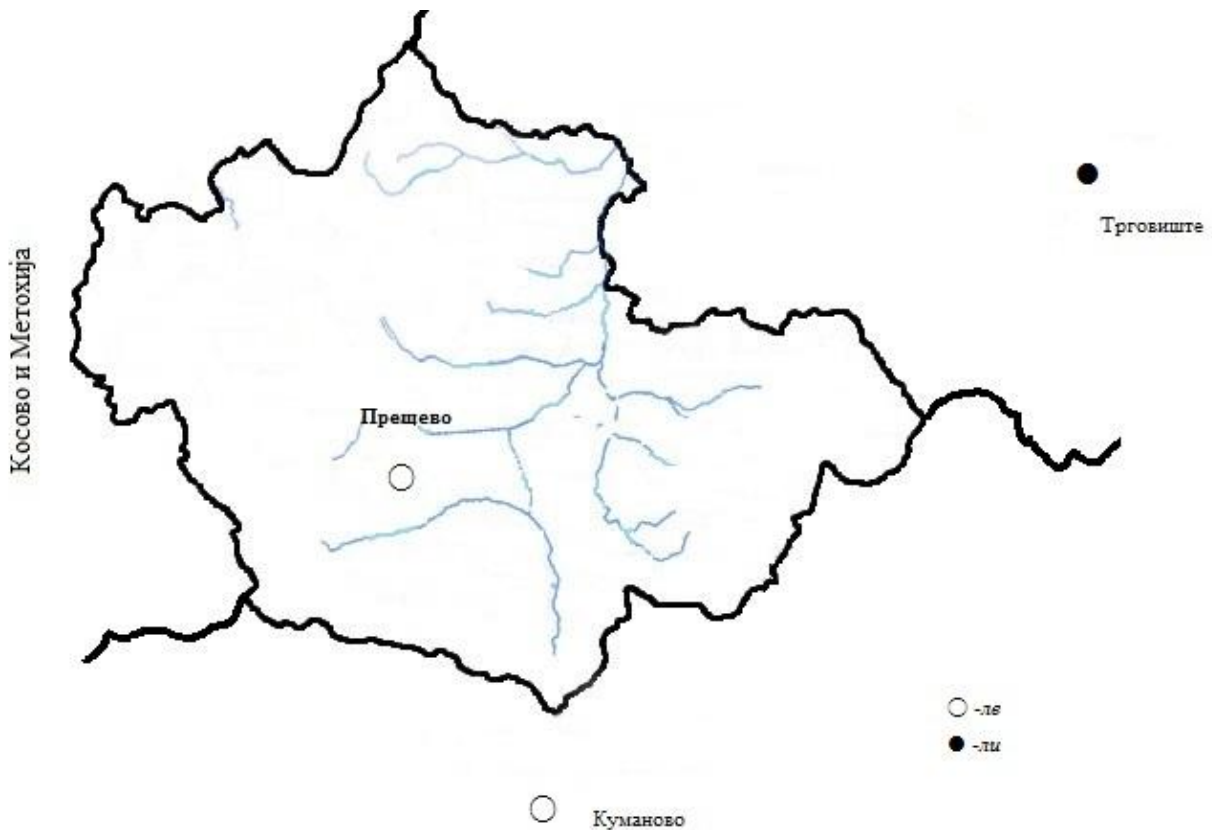
женски род множине (Реметић 1996: 508, Младеновић 2004, Младеновић 2013: 356). Примера има и на другим местима у раду.

овија деца *нѐсу смѐли* О; сви сѐла су *се изгубили* Љ; тија брда су *се видѐли* Р итд.

2.5.4.3. Постоје потврде изједначавања облика радног глаголског придева за сва три рода тако што се генерализује форма ж. р. множине (в. т. 2.5.10.). Ову појаву приметио је Белић (Белић 1999: 317, 400), а позната је и косовско-метохијским призренско-јужноморавскг типа (Павловић 1939: 205, Стевановић 1950: 135–136, Реметић 1996: 507–508, Младеновић 2004, Младеновић 2013: 356–365). Уопштавање *-ле* за сва три рода мн. продрло је из македонских говора (Белић 1999: 400). Интересантно је да уопштених ликова на *-ле* нема у пчињском говору (Јуришић 2009: 217, 221–222), што би значило да је прешевски говор најисточнија тачка простирања *-ле* за сва три рода мн. радног гл. придева.

Потврде:

у школу су сви *ишли* Сз; нас овде су *нашли* Љ; тољко људи, *навикле смо заједно* Сз; кѐд су му *овија викнале* Б; *овија* Карадачани су *ги врнале* Ц; *наши* су га *дигнале* Б; *кѐд смо погледнале* (деца) Ц; *згрејале ракицу, изнапиле се* Ц; и *наши се зарадувале* Рљ; *моји* су *ги викале* Љ; *они не нѐсу викале* Љ; *раније* су људи *много гледале* Сл; сви су *тој гледале* Сз; *њѐни нѐсу гу давале* Ж; *ѐ, после* су *имале* туј два гроба О; *нѐсмо имале* такој Т; *татковци* су *се слушале* Ч; *много* су *страдале* *наши* људи Ц; *ми* и *радници фаћале смо* Ж; *па* су *јавиле* партизани Ц; *тој* су *наши правиле* Сз; *они* су га *пратиле* отуд Рљ; *па* *после* су *гу пребациле* овамо П; *њѐкња* су *славиле* рођендан ГД; *тѐд* су *не спасиле* Миратовчани нас Ц; *ни смо видѐле* дете (баба и деда) ГД; *ми* *смо живѐле, нешто* *смо видѐле* Сз; *сви* *смо* *си биле* туј Н; *такој* *тија* *обичаји* су *биле* Ц; *весели* су *кумови биле* Ж; *много* *смо пропатиле* *ми* *деца* Ц итд.

Карта 13.

Плусквамперфекат

2.5.5.1. Плусквамперфекат се најчешће гради од имперфекта глагола *бити* (*бе* и *беше*) и радног придева глагола који се мења.

чини ми се ја *бе* ишја М; ја *бе* чула Рљ; тэд *бе* излазила П;

пү, да *бе*ше узѣја П; шѣс *бе*ше довеја ГД; *бе*ше доија код нас О; и он *бе*ше доија ГД; Роберт кэд *бе*ше доија Ц; свѣкар *бе*ше доија Ц; *бе*ше поија малко вино Ц; *бе*ше написаја на овүј Сз; чича му *бе*ше даја плац П; још *не* *бе*ше продаја свѣ Ц; шлө гу *бе*ше фатија ГД;

баба ми *бе*ше сплѣла Т; на Сүне *бе*ше дала П; тэд *се* *бе*ше удала Ч; да *бе*ше попила М; да гу *бе*ше дофатила Т; тетка Радмила што *бе*ше на бабу купила П;

беше погинало од струју Н; беше се скапало Б; до сабајле се беше сасушило П; Шиптарче се беше укочило П;

да бемо могли овој да продамо Р; бемо се навикнали Рљ; ми бемо чули ГД; бемо ве канили М;

и ви ли бесте дарували Т; не ли бесте купували Ж; бесте ги викали Т;

кэт беву ишли ГД; из Београд што беву дошли Ж; беву га нашли Сз; беву се нашли негде Т; деца се беву навикли П; беву зидали тџа Ч; овце беву истерали Т; беву се мавали Љ; они беву покушале да копав у дубину О; тџд беву зборили М; беву га уфатили Б и сл.

2.5.5.2. Мало је примера плусквамперфекта грађеног уз помоћ перфекта глагола *бити* и радног придева глагола који се мења.

још тџд га је бија узџа П; бија је доија Т; била га је довџла дома Ж; а овде су били купили П.

Футур I

2.5.6. Футур I у прешевском говору својим обликом одмакао је од конструкције *енклитика помоћног глагола бити + да + презент глагола који се мења*. Наиме, процес уопштавања довео је до данашњег стања у којем се футур први исказује поједностављено: *ће + презент глагола*, за сва три лица и оба броја. Међутим, могу се чути и остале енклитичке форме и то у примерима где за енклитиком не следи глагол који се мења (в. т. 2.5.13.3.). Конструкција *ће + презент* за исказивање будућег времена представља још један вид анализма (в. Попов 1984: 40) којим је обележен прешевски говор. Младеновић објашњава разлоге уопштавања употребе енклитике *ће* за сва лица и оба броја: „Свођење помоћног глагола на један облик настаје као последица редундантности морфолошке ознаке помоћног глагола после замене инфинитива конструкцијом (да) + презент. У новој конструкцији *ће* је ознака будћности, презент основног глагола ознака за лице и број“ (Младеновић 2001: 431).

Потврде:

1. л. јд.: али *ће донесем* још М; ја *ће* ву *донесем* Н; *ће* ти *донесем*, Алифџет П; *ће узнем* Љ; и сүтра *ћ идем* Ц; па *ће идем* Сл; *ће дођем* Ч; *ће дођем* куде моју стринку П; *ће* ти га *нађем* М; вино *ће нијем* Ц; *ће нијем* П; мож *ће останем* жива П; *ће отнем* од некога П; сџк *ће седнем* Т; *ће цркнем* П; исто ја *ће* ти *кажем* М; свџ *ће кажем* на ващу мајку Ч; *ће* ги *кажем* Ц; *ће* ти *кажем* ја Р; не *ће* ме *лџеш* Љ; *ће лијжем* сладолед П; *ће липчем* Ц; да набџрем та *ће* ти *дам* Ц; па ја *ће* га *гледам* П; *ће* ву *испричам* Т; Ја *ће* намаам, *ће* гу *намаам* Ж; ја *ће* *ритам* Сл; *ће* га *чуваш* Т; *ће умрем* Ч; од њи *ће умрем* Б; ја *ће* те *вџдим* Ч; на сахрану *ће* гу *вџдим* П; видиш, *ће заборавим* Р; ако ми се мџси, *ће мџсим* П; *ће омџсим* онџј пџсан зџљаник П; штџ *ће правим* Љ; *ће* ти *направим* П; *ће се прџлади* Рљ; *ће* ве *пријавим* Ц; *ће* си *родим* П; сџ *ће* га *фрљим* П; *ће издрџим* Рљ;

с њџга *ће* *иду* Б; нађџске *ће дођу* О; тџлко *ће* ти *даду* ГД; ја *ће* се *крију* Сл; и ја *ће* *пџчну* да *викам* Ц; ја *ће* гу *узну* Сз; *ће* ви *кажу* Сл; ја не *ће* те *лџу* М; и ја штџ *ће* *рабџту* Сл; после ја *ће* му *плџту* Св; Па, штџ *ће* ги ја *праву?* Ж; ја штџ *ће* *праву* Ч; и ја штџ *ће* *рабџту* Ж итд.

2. л. јд.: овџџка па *ће дођеш* Св; ти кџга *ће нађеш* Ч; *ће се успијеш* Ч; од врџћину *ће цркнеш* Сл; ти *ће* ми *кажеш* Ч; не *ће* ме *лџеш* Љ; *ће* му *даш* за три дџна П; *ће се избџцаш* П; *ће* га *чуваш* Т; џдма *ће* ги *видиш* Сз; *ће се вратиш* Сз; *ће жџлиш* О; прџво *ће* се *излџчиш* од рџке П; *ће се расвестиш* Рљ; *ће упорџдиш* Ц; *ће видиш* Т; и на мџне *ће даш* Б;

3. л. јд.: *ћ исџче* свџ Р; *ће узме* Р; *ће* му *отиџе* Т; *ће дођџ* Б; од Бџга *ће* гу *нађџ* Т; сџд *ће се раздџре* џдма Т; кџ *ће* га *грџбне* П; *ће се скине* Рљ; *ће* се *качџје* на кџћу Ц; џна *ће* ти *каже* Љ; џн *ће* ти *најбџље каже* Ц; и џн *ће* си ги *гања* М; *ће* ву *исприча* Т; џна *ће* ти *исприча* Сз; џн *ће* ме *оправља* Љ; џн *ће* ме *прџтриша* П; не ли *ће* ти *слџнце смџта* Р; *ће* не *тепа* М; џн *ће* му *дава* на мојџга сџна Ж; *ће* си *бџлџжи* Ц; џн *ће* се *врати* Н; таквџ *ће* *кџпи* М; зџдњџг *ће* га *остаџи* Т; *ће се потрџши* Т; *ће се чџди* Ч итд.;

1. л. мн.: *ћ идџмо* у шџгаво одџлење Сл; *ће* га *зџвџмо* да *дођџ* Ц; па *ће* га *нађџмо* Н; *ће се нађџмо* нџгде Рљ; *ће нијџмо* свџи тројџца Р; *ће попијџмо*, *ће попијџмо* сџкови Ц; е сџд

ће по́чнемо Р; сал ће ре́кнемо Ц; ће слéгнемо ГД; сáк ће пи́шемо Р; сас копрíве ће се испéцамо Сл; ће лéгамо Љ; да л ће се по́знамо Ч; ће попрíчамо Сз; па сáд ће вíдимо Ц; ће ти врáтимо Ж; ћ íдемо и ће кúпимо Т; једну́ ку́ћу ће напрáвимо П; ће га помéримо Р; ће га тра́жимо О итд.;

2. л. мн.: ће пи́жете ли ка́фу Р; зéмљу ће обр́нете Сл; кóлко ће ре́кнете Сл; по́ ће íмате П; мáни се, ће се истéпате Ц; ће кáжете Ц; ће заврша́вате ли Б; ће не саче́кате Сз; човéка ће стрéљате Ц; ће шéтате Ч; ће искóчите Т и сл.;

3. л. мн.: по пе-шестíна ће до́ђев Сл; ће се на́ђев не́ки да до́ђев Ж; ће грéјев коца́ раки́ју Ц; ће ста́нев Љ; по́ ће те поштúјев Сл; ће ко́љев сви́ње Ц; кá ће не доче́кав Б; старе́јка ће испрáнав Ц; ће ти љубомáрав и ће те мрзив Ц; како́ ће не позна́вав Рљ; тре́ћи вéчер ће нóсев китке Сл; три́ ће му оста́вив Ц; ће ни отворив Сз; ће не испрáтив Ч итд.

Футур II

За разлику од неких призренско-тимочких говора у којима су забележени примери облика футура II (Богдановић 1987: 199, Тома 1998: 282, Марковић 2000: 177), прешевски говор припада групи говора који га не познају (Ћирић 1983: 87, Реметић 1996: 503, Вукадиновић 1996: 223, Ћирић 1999: 173, Младеновић 2001: 397, Јуришић 2009: 194, Младеновић 2013: 322–367). Као и у већини свих ових говора, па и шире (в. Јовић: 140, Реметић 1985: 324), значење футура II у прешевском говору исказује се конструкцијом: *везник + презент* глагола који се мења:

ако га стíгнеш, ће му да́ш Ч; *кад* се врáтиш, ће у́змеш М; *кад* га фати, ће вíди П и сл.

Императив

2.5.7. У прешевском говору постоје облици императива за друго лице једнине и множине.

Друго л. јд. императива у прешевском говору може се исказати наставцима *-ј, -и*, окрњеним облицима на *-е*, помоћу речце *нека* или описним изражавањем. Акценат је увек

повучен према почетку тамо где је стајао на наставку за облик, што је одлика јужноморавских говора (Белић 1999: 352–355).

2.5.7.1.1. Наставак -j:

бѣгај, смрди, викам Ц; онаквога не *вѣкај* Ж; *врѣћај* се Ц; *глітај*, што чѣкаш Ж; *гүтај* П; *прогүтај* га одма Т; *дај* гу слүбу П; *дај* ми га да га чујем Ц; *дај* ми наочаре П; *дај* пारे Б; *дај* чашку Рљ; или нешта му *дај* П; Што си таква, па ли *дај* ву П; *не дај* бѣже О; *давај* паре Сз; *дизај* се Ж; *не ме дѣрај* П; таквог не *дѣрај* Ч; понавам га *дотѣрај* Р; *замѣтај* П; не *зафркавај* Б; не ги *казуј* ГД; ајде *куцај* Ц; *не се малтретирај* Б; *намишићај* кревет П; *окупај* ги, Танке П; *омиј* се П; *не се пѣкљај* Лљ; *ниѣтај*, бѣга ми Р; *покриј* главу и моју и твоју Ц; кучину па кола *помѣрај* Т; *прѣбај* Рљ; *прѣбај* ги Ч; *не ги сабѣрај* П; Бѣже *сачүвај* О; *не се секѣрај*, море Ч; ама *слүшај* ме Лљ; *слүшај* Ц; *слүшај* што ти зборим Ч; *слүшај*, вика Рљ; *слүшај* овамо Б; *не се смеј* М; *смѣцај* лед П; *једѣње спрѣмај* на деца Сл; море, *трзај* кола Т; *Узімај* гу овүј трећу П; *узімај* гу одовде П; *чѣкај* Р; *чѣкај* ме Ц; *не се чѣчкај* Лљ; *Чүвај* бѣже ГД итд.

2.5.7.1.2. Императив од итеративних глагола може имати овакве облике:

кучүј се ти Сл; *легнуј* П; друго *питуј* Р; *ти* га *питуј* М; ај *проћуј* натам ГД.

Крњи облици императива запажају се у *глеј* и *че*, који се срећу и у другим говорима (в. Белић 1999: 335) и могу се употребљавати као узвици и речце за скретање пажње (Богдановић 2007: 79):

глеј ги онѣја Ж; *глеј* си сѣбе П; *глеј* си рабѣту Ч; *ѣве овакој*, *глеј* Ц;

чѣ да баѣим таѣ Ж; *чѣ* да вѣдим П, Ж; *чѣ* да ти даѣ П и сл.

2.5.7.1.3. Преобликоване форме типа *беге*, *чеке*, које проф. Богдановић објашњава и као резултате аналогѣје према 2. л. мн. императива на *-ете* (Богдановић 1994: 80–81), јављају се и у Прешеву. Најпре ћу навести примере са *-еј*, а онда на *-е*:

Бѣгеј, мѣри Т; ти *вѣкеј* мојѣга сѣна Ж; *слүшеј* да ти кажем ГД; *чѣкеј* да се умѣјем Т; *чѣкеј*, *чѣкеј* Лљ; *чѣкеј*, *чѣкеј*, сѣне Н; *Чѣкеј* да вѣдим кој је П; *чѣкеј* кафу да донѣсе снѣшка ГД;

бе́ге кэ ти ви́кам О; *бе́ге* одо́вде Ж; *че́ке* да ги ви́кам П; *че́ке* да се се́ту сэг О; *че́ке* да те фа́тим Ч; *че́ке* ме П, Ж, Т и сл.

Облик *чи́кеј* Н вероватно је настао дисимилацијом вокала.

2.5.7.2.1. Наставак *-и*:

и́ди та́мо, *и́ди* та́мо Н; *на́ђи* ми моторца́ngle Ц; *да́ди* ги на Шипта́ри О; *донеси* ги теј слубе Ц; *донеси* не́ко дрвце М; *принеси* во́ду Ч; *унеси* млéко у грцма́н Ж; Ёте ти, *наједи* се Сл; *у́зми* зеља́ник и љу́ту папри́ку ГД; *у́зми* не́какву голéму каши́ку П; *у́зни* од ово́га Рљ; *у́зни* си га П; *збе́ри* тој П; *Опе́ри* на че́сму П; *заје́би* Р; *гли́ни* Ч; *гли́тни* га П; *зи́ни* са́мо Ж; *ма́ни* га (’окани га се’) П; *ма́ни* се, ће се истéпате Ц; *пи́ни* си́не, *пи́ни* М; *по́дигни* ги овéј те́гле Т; *поодма́кни* се ма́лка Ц; *се́дни*, *се́дни* та́мо М; *еј*, *ста́ни* Н; *Ста́ни*, бе, шо́фере П; *ка́жи* кој си Ц; *клу́чи*, *клу́чи* П; *пи́ши* на српски Н; *у́мри* ти, рекна Ж; *ба́ци* му ко́ску П; *во́ди* си ре́д ГД; *Вра́ти* ги, баба, Ста́но, *вра́ти* Ж; не се *гњезди* П; па ли *ку́пи* си Т; не се *жље́би* Т; па, *засра́ми* се ГД; *оста́ви* ме раа́т да се́дим Б; *претво́ри* ме у ла́ставицу П; *Ане*, *скло́ни* се М; *ста́ви* га М; *Ста́ви* на про́зор Н; на ова́кву бе́лу ха́ртију га *ста́ви* Ч; Бо́же, *пру́жи* на овог чо́века Сл; *пру́жи* и на ме́не Љ; *ту́ри* му ма́лка брашѐнце П; *укљу́чи* ре́лну П; *фа́ти* га за гркља́н Ч; *фр́љи* тој Рљ; Та́ње, *се́ди* Сз; та́те, *се́ди* и ти Љ; Та́ње, *др́жи* Ц; Та́њо, *др́жи* Сз; *цвр́сто* га *др́жи* Ц; *задр́жи* га оту́д Љ; ма́че де́дино, *оди* М; не *це́пи* П; *ћу́ти*, брè Ц; *ћу́ти*, мо́лим те ГД итд.

2.5.7.2.2. Могу се чути и форме без *-и* код неких глагола (в. Белић 1999: 354–355):

Др́ж га! Ц; Не *ла́ж* Сл; али и: ти *др́жи* оту́д Сл; Не *ла́жи*, море! Ж.

2.5.7.2.3. Неки императивни облици на *-и* задржали су палатализоване или јотоване гласове настале у презентским формама:

исече́и га П; по́сле га *пресе́чи* Т; *обу́чи* се М, Ц, П; *обу́чи* ту́ј мо́ју Т; *пу́шти*, бе, не га слу́шај П; *пу́шти* ме П, М, Ж; *пу́шти* га, недр́гаво Ч; *собу́чи* се О; *свлече́и* се Ж; и сл.

2.5.7.2.4. Забележен је контаминирани облик настао када је на готов императивни лик додат још један наставак: не се *ма́ји*, *еј* ГД.

2.5.7.3. Императив исказан конструкцијом *иди* + *императив глагола*:

иди ми *донеси* батаци Т; *иди заврши* тој Б;

2.5.7.4. Конструкцијом *немој* + (*да*) + *презент* исказује се императивно значење. Заповест се може исказати и употребом само одричног облика *немој*.

немој да ми ги *даваиш* П; *немој да* га *замотујете* дете Ж; *нимој да* ми *изводиш* ГД; *немој да* ми *изгубиш* картицу П; *немој да* си *поишја* Т; *немој уста да тураиш* П; *Немој да* *црпиш* Ч; *немој* ги *загубиш* П; *немој* те *ргне* Ц;

Немој, брѐ П; *немој* натам Р; *немој* с њу Рљ и сл.

2.5.7.5. Описно исказивање императивног значења конструкцијом *да* + *презент*, уз помоћ речце *ајде* / *ај* или футуром:

тетке, *да дођеш* Т; *да идеш* дома Н; *да идеш* у Ђаковицу П; по Бога *да идеш* Сл; овој *да однесеиш* Ч; *да отвориш* четири очи ГД; само *да пробаиш* О; *да узнеиш* једно одело П; *ајде ниши* Р; *ај наврни* до мене Ц; *ај пожур*и Б; *ај прођуј* натам ГД; *чај ће скуваиш* П; *сѐ ће отвориш* Љ и сл.

2.5.7.6. Друго л. мн. императива обично се гради додавањем наставка *-те* на 2. л. јд. императива, али постоје и облици са наставком *-ете*, који потврђују екавску замену јата у прешевском говору (в. т. 1.2.4.7.).

2.5.7.6.1. Наставак *-те* у 2. л. мн. императива:

Вишејте доктора Т; докторе, *дајте* ники маз П; *дизајте* се, бе Н; *дођите*, *дођите* куде Перу П; туј се *затворите* П; *идите* Т; *идите* нанам Ч; па ли *једите* ГД; ајде, бре, *кажете* нешто Ц; заједно се *купајте* М; не *мрдајте* до Скопље П; *навратите* у туј продавницу Ц; *немојте* ништо Ж; *одите* навам Ж; Узнете кафу, *нијте* Ж; *нитејте* ги Љ; *послужите* се Ц; не *правите* тија глупости Ч; ако, *пүшите*, *пүшите* Сл; *пүшитите* га Ц; *решавајте* сами Сз; *седните* Рљ; само овој *стављајте* П; *тепајте* се овако Ц; па *удрите* још Ц и сл.

2.5.7.6.2. И у 2. л. мн. чува се аналошки умекшани сугласник:

аљѝнче му *обу̀чите* П; *ну̀штите* га Ц.

2.5.7.6.3. Редуковани облици императива могу се чути и код 2. л. мн.:

бе́геј, си́не, бе́шите, бе́шите! П; бе́шите одо́вде П; бе́шите од шпо́рет Ц; бе́ште оту́д Б; Ви́кам ги: „Бе́шите!“ Рљ и сл.

2.5.7.6.4. Наставак *-ете*:

па *биднете* живи и здрави Сз; до ве́чер ги *врнете* Ц; да́дете ми во́ду ГД; до́жете ова́м М; да ми *изви́нете* на реч П, Сл, Рљ; а́јде, о́дете, се́днете ГД; *одне́сите* ги ову́ј те́глу Ц; се́д ка́жете што́ ви треба Ц; ели сто́ку *оста́вете*, ели се *вра́тете* Н; *поме́рете* се љу́ди ГД; *У́знете* ка́фу, пи́јте Ж; ви́ *жи́вете* Сз и сл.

2.5.7.6.5. Описно исказивање императива у множини:

у се́ло *не мо́ж да ула́зите* Н;

а́јде да *испу́шимо* по једну́ П; а́ј *ћ идемо* О; Добро, ве́че, а́јдете М; и сл.

2.5.7.6.6. Императивно значење 3. л. јд. и мн. исказује се уз помоћ речце *нек(а)*:

о́дма *не́ка до́ђе* Ц; и *не́ка* ги *га́ња* М; *нека* си *и́де* Љ; *камату* *нек* му *но́си* М; и о́но *нек* се *пе́ре* Ж; *не́ка пи́ше* Р; *не́ка про́ђе* Б; *нек* *спи́је* О; него *не́ка ста́ви* П^ие́ра П; *не́ка* му се *ши́ри* П; *нека* *је́де*в Ж; па ете́ ги, *нек* *у́зме*в М и сл.

Потенцијал

2.5.8. Код примера потенцијала запажа се уопштавање облика помоћног глагола *би* за сва лица и оба броја.

Потврде:

не би му ја *узѐја* П; само да *би узѐја* Т; да *би сти́гја* Св; ту́ј *би* га *зате́кја* Рљ; ја *би* ти *казала* Рљ; да г *и́мам*, да́ја *би* ти Рљ; и на њи́ *би* ги ја да́ја Р; ја *би* му *помага́ја* Б; *замаза́ја би* се Ч; *Вика́ја би* те Б; да ли *би* ми *врати́ја* Б; само да *би* га *намава́ја* Сз; *отвори́ја би* ти Љ; *откачи́ја би* се П; *не би* те *превари́ја* Р;

она би ву помагала П; па би се дигнала Т; да си ми требала, викала би те Ц; сачекала би те ја Сл; ја не би знала такој Сз; она се не би вратила Ч; направила би ти М; она би се пофалила Ж;

нашло би се нешто Н; оно би си отишло Ж; успало би се П; скувало би се Ч; искочило би си Ч; можда би се прифатило ГД;

ми би дошли на свадбу П; па ни ви не би дошли Ц; отишли би, па би се вратили Т; довели би те ми Т; и ми би стигнали Св; не би се ич засрамили П; да л би тој стварно направили Рљ; да би не оставили Ч; ви не не би пуштили ГД; ви би не утепали М и сл.

Глаголски придев трпни

2.5.9. Глаголски придев трпни у прешевском говору има наставке *-н* и *-т*, с тим што се облици на *-т* ређе срећу. У множини постоје два наставка: *-е* за ж. род, *-и* за м. и ср. род, што је настало као резултат уопштавања облика.

2.5.9.1. Трпни глаголски придев на *-ан*: он си је очуван Б; не ли је утепан ГД; а он све утепан Љ; што је бија човек работан П;

имала је едну аљину бордо, а све цигована П; клуцана паприка П, Сл, Ц, Ж, Ч; отиде си онаква нечешљана П;

гледано према Цакановац Ц; у најлон замотано ГД; тој неје било мешано Р;

сви шкољувани Н; деца шкољувани Сл; калајисани казани Ц; мешани су били они Р;

пршкане паприке Ц; направене, горе такој тесне и врзене Ц;

клуцане паприке за трљаницу Ч; неке рашчокљане П; радне њиве има Ц;

деца бањани Т; работни ву деца П и сл.

2.5.9.2. Трпни глаголски придев на *-ен*: непечен ГД; много је замлатен П; све си је замлатен Т; наш је заштитен Сл; од овџ купен леб Т; само купен Сз; он је отуда насељен

О; аутопът кэд је *правен* Н; Сэд је добар, *поправен* П; *приучен* је Св; *рањен* и такој га оставили П; бор је први туј *сіден* Р; *сахрањен* је ондена Ч;

Дадена и *вратена* Ж; у Раковац има *дадену* Ж; туј е *одадена* П; ће туримо поњаву *ткајену* П; што је *замлатена* Ж; *Вратена* је Ж; *грабена* погача П, Ц, Сл, Т; једна ногара *искршена* Ж; горе је онакава *искршена* Сл; *накитена* јелка П, Ч; кэд је *правена* тај црква О; А она у Италију *родена*? Ж; Она је *родена* у Немачку Ж; *срушена* је Рљ; море, и она *оболена*, нервозно ГД; Она неваљашна, *оболена* Ж;

дадено ги све Ж; не ги је *дадено* Сз; оној нено *ткајено* П; овамо је било све *откријено* ГД; *покријено* је Б; све *раскријено* Св; *изабено* Т; нема *спр'емено* Сл; изеде оној *дробено* ГД; *дробено* млеко П, Н, О, Сл; такој *надробено* П; све *извадено* П; на кога што је *испратено* Сл; има *месено* ГД; имала сам *месено* П; све *омесено*, *спремено* Сл; *платено* је Ч; *поклопено* га оставиш Т; кэд је *правено* тој О; друго све *поделено* Р; *посолено* П, Ж, Ч, М, Рљ; *оградено* са замку Т; да ли за време турско *чистено* Н; *упалено* светло Ж; *неизгорено*, него познава се пегла ГД;

све су били *разнесени* Ц; откуд су *доселени* Т, М, Ц; кобајаги да смо *заразени* Сл; а све су *затворени* Ц; *купени* колачи Ч; те ги *обесени* у подрум Ч; они су *оградени* Сз; *накитени* гости Сл; *фаћени* су П; још несу били *крстени* (деца) Ж;

имашемо онеј *купене* Н; *направене*, горе такој тесне и врзане Ц; *залепене* су П; од негде још *населени* О; одокле су *населени* не знам Р; они су от Шаинце *населени* овде Ж; теј су *калемене* М; *љупене* у тањир седив Ж; имашемо *оставене* Н; и брошуре *поделене* Р и сл. (в. т. 1.3.11.1.).

2.5.9.3. Примери са -т:

жењет је Ц; теј стар, *жењет* Ж; јеси *ожењет* П; несам бија *жењет* Сз; што сам *наведнута* била; *удата* тамо Ц; сад је *забрањето* П; несу *жењети* О и сл.

Јотовани глас њ изостаје у облику глаголске именице *женење* (в. т. 1.3.11.2.).

2.5.9.4. Већ је било речи о нејотованим облицима трпног глаголског придева који су одлика читаве призренско-тимочке зоне: *замлáтен, кúпен, насéлен, врáтена, дрóбено, обéсени, остáвене* итд. (в. т. 1.3.11.1.).

Глаголски придев радни

2.5.10. Глаголски придев радни има следеће наставке: *-ја* за м.р., *-ла* за ж. р., *-ло* за с. р. једнине. У множини најчешће се употребљавају наставци *-ли* за м. и с. род, *-ле* за женски, али има потврда тенденције уопштавања наставка *-ле* за сва три рода (в. 2.5.4.2. и 2.5.4.3.). Облици радног глаголског придева могу се наћи у саставу перфекта, плусквамперфекта и потенцијала, те се овде наводе само неки примери.

Мушки род једнине:

даја му неки и *узéја* М; *узéа* паре Ж; *отишја* там Ц; сэд отуд па *пошја* навамо Ц; *прéшја* седамдесет Р; *погинáја* тэј Н; *подникнаја* дуб Р; *рипнаја* Сз; *седнаја* си и чека Ц; брат ми *писуваја* Р; има све, *даја* Бог Ц; петнаес сам *копаја* Сл; мўж гу *намаваја* Р; још не беше *продаја* свé Ц; *ораја, садија* Сз; *извадија* Бог памет ГД; од бабу гу *наследија* М; на бетон *ударија* Љ; *работија* тамо Сл; такој си *седеа* Б; па *се усмрдéја*, па Бóже Ц; *усмрдéа* се Б итд.

Женски род једнине:

повукла га Р; *завéла* се ГД; *нашла* тог параспура Ц; не *смејала* Ц; *побéгла* Б; *дигнала* ђезву овако П; *леgnала* си у кревет Ж; па сам *почнала* да мешам ГД; *сэпнала* се Ч; мајка ми ми *дала* О; црква *имала* Т; *рашчэчкала* га Св; *удала* ли си се Ц; свé би га *утепала* Ц; *оставила* двé дéца Р; овај *преродила* ГД; једна рана *заздравела* ГД итд.

Средњи род једнине:

свé се *распáло* М; тој ги *остáло* Ц; сэд како *биднало* лошо Т; *запекнало* се Ч; *останáло* Н; *стиснало* се Сз; *липцáло* куче Ж; једно се *пресвúкло* Ц; *игрáло* се тамо око стоку Ц; *кувáло* се, *кувáло* Ж; оно се *надувáло* оволико П; како му се *слошáло* ГД; дéте цел ноћ *возило* П; *попарило* се сас чај П; *пропастило* ми се свé у башчу Ж; *ражљéбило* се П; *скаменило* се Р; Шиптарче се бéше *укочило* П итд.

Мушки род множине:

на Воју му *рѣкли* Т; да ли Ћопа га *викали* Ц; *докарали* га под казну Сл; *кола дотера*ли Т; *правили* и *они* Љ итд.

Женски род множине:

такој *оста*ле саме Ч; воденице *има*ле туј Т; раније се *порађа*ле туј Сл; и *оне* ми *приваља*ле ГД; што ми се *ицепи*ле доле Рљ; *купи*ле дванаес кашичице П; *две куће би*ле Ц; *тријес куће би*ле О;

Средњи род множине на *-ли*:

Деца си *ишли* по пут Т; *ене* ги, *сѣд* се *разигра*ли М; *распушти*ли се деца П и сл.

Множина радног глаголског придева на *-ле*:

*уз*еле гу *њени* силом О; *дош*ле овѣја М; *отиш*ле накуде Ниш Ц; *сви пош*ле код њи Ч; *сви наши комшије пош*ле за Миратовце Ц; *бидна*ле пријатељи Сл; *рекна*ле на некога од Цакановце Ц; и овѣја *наши* ги *сретна*ле Н; *мејстори* зидале Ч; и *они зна*ле Рљ; *њики стари* *има*ле ГД; *неки* *искача*ле Сз; *истеп*але све, *искла*ле Ц; *дољањ* *спрат* га *оружа*ле ГД; *ујци* га *чува*ле Б; *њени* гу *врати*ле дома Сз; *направи*ле си горе ГД; у *једно* брѣкче *направи*ле кућу ГД; *срећа* не гу *ицепи*ле Ч; а *Ђорговци* *пости*ле О; па га *пребаци*ле у млин ГД; па *после* гу *пребаци*ле овамо П; *уфати*ле га ГД итд.

Глаголски прилог садашњи

2.5.11. Глаголски прилог садашњи гради се додавањем наставка *-ећи* који се, према Белићу, додаје свим основама (Белић 1999: 375-376). Поред *-ећи*, врло рано се наметнуо и наставак *-јећи*, који се појавио из глаголских основа на *-је* (нпр. *бојећи се*), те се и он додавао свим глаголима, а онда и *-ејећи*, који се јавио код глагола са основом на *е* (< Ђ): *седејећи* (в. Белић 1999: 375). У прешевском говору нема наставака *-ући* или *-уће* какви се могу чути у Алексиначком Поморављу (Богдановић 1987: 204) или у говору Призрена (Реметић 1996: 510).

Потврде:

гледам натам све *идећећи* по п'ут Ж; утепа се мајка *праћећи* чаршафи П; утепаше се *зв'аћећи* Ц; утепа се *викаћећи* М; такој *гледаћећи* Р; све такој *даваћећи* Рљ; утепа се *даваћећи* Сл; уморише се *играћећи* Ч; умори се *копаћећи* П; црева истури *повраћаћећи* Т; утепаше се *рин'аћећи* Б; све такој *свир'аћећи* Љ; крв пушти *чешијаћећи* П; замори се *збореећећи* Т; уморише се *износеећећи* П; ов'ија се утепаше *работеећећи* Сл; пропадна *работеећећи* Сз; све такој *работ'аћећи* Т; умрем *стојаћећи* на ноге Ц и сл.

Глаголски прилог прошли

2.5.12. Глаголски прилог прошли није сачуван у прешевском говору, што је карактеристика и осталих призренско-тимочких говора.¹⁴³ Једини пример који потврђује овај облик је *бивши*, који је сачуван као придев:

пропаде *бивша* Југославија Ц; у *бившу* Југославију Н; тој му је *бивша* жена П и сл.

Глаголи *јесам, бити, хтети*

2.5.13.1. Помоћни глагол *јесам* најчешће се јавља у енклитичком облику као саставни део перфекта:

чуја *сам* за њега Рљ; ја *сам* питува'ала Н; ја *сам* гледаја *ђутуре* Сл; ама *сам* гу *направија* раб'оту Ц;

ј'еја *је* Сл; кад *је* дошја Н; ако *си* уз'еја Н; ако *си* ми га даја М; не га *је* видеја Р;

кад *је* поч'ела да ради М; ко'лко *је* ратува'ала сас мене Сл; купи'ла *је* Р;

п'осле ра'т *је* поч'ело Ц; писа'ло *је* на једну таблу Н; појавило се *је* Н; виде'ла *је* Љ;

такој *смо* га вика'ли Ц; от кога *смо* купи'ли М; сви *смо* си жив'ели Т;

¹⁴³ В. Богдановић 1987: 203, Реметић 1996: 511, Вукадиновић 1996: 228, Тома 1998: 285, Марковић 2000: 180, Јуришић 2009: 224.

чим *сте* изашли Р; купува́ли ли *сте* Ж; и ви́ *сте* има́ли П;

та́мо су и́шли Сз; то́ј што́ су ме опи́ли Сл; као да су ради́ли М; како́ су се зва́ле Р; па су се свађа́ле Ч итд.

Одричне форме глагола *јесам* имају екавску замену јата (в. т. 1.2.4.1.):

не́сам ја́ Американа́ц Ц; *не́сам* и́шја уо́пште Р; *не́сам* зна́ла Љ; *не́сам* вика́ја Рљ; дек на́тамо *не́сам* има́ја зе́мљу Ц; *не́сам* се на́даја Сл; *не́сам* гу виде́ла Б;

не́си дома́ћин Ц; *не́си* до́шја Љ; *не́си* има́ја, мо́жда, во́љу да у́чиш Р;

да *не́је* онџ́ забел Ц; да *не́је* то́ј Рљ; за́што *не́је* у њу́ Т; ју́ли и а́вгуст јо́ш *не́је* Р; *не́је* за ту́рско Н; *не́је* има́ла Б; *не́је*, *не́је* Ц; *не́је* рађено Н; *не́је* сал куде на́с у се́ло Ц; *не́је* у ре́ду Н; то́ј *не́је* Р; у се́ло *не́је* Св;

не́смо се узели П; *не́смо* оти́шли ич Р; *не́смо* се ни́кој вика́ли ско́ро Н;

ви́ *не́сте* зна́ли за то́ј Т; *не́сте* ли би́ли на сва́дбу Ц; *не́сте* не вика́ли П; *не́сте* ме измучи́ли Ц;

де́ца *не́су* има́ли П; кумови́ *не́су* праћа́ли Сл; *не́су* Камбе́рци Ц; *не́су*, *не́су* Н; *не́су* о́ни Т; са́мо *не́су* ма́рке, дина́ри Сз итд.

2.5.13.2. Глагол ***бити*** у прешевском говору може се у презенту чути у формама *будем* и *биднем*, а забележен је и облик *бива*.

зна́ла си да ће ти *будем* сна́шка П; ни́кад не мо́ра да *бу́де* П; *ће бу́де*, не секира́ј Рљ;

Кад се ису́ши, ко́ска *би́дне* Ж; кум си *би́дне* Ц; кој зна́је што́ ће *би́дне* Т;

кад не *би́ва*, не *би́ва* П.

Аорист глагола *бити* има облике са *-на-* < *-но-* (в. т. 1.2.3.2):

као сунђер *би́дна* ГД; та́те, што́ *бидна́* П; што́ *би́дна* те́д Ц; *бидна́ше* ли кола́чики Ч и сл.

Имперфекат глагола *бити* има облике: *бе* и *беше* за 1. л. јд., *беше* за 2. и 3. л. јд., *бемо/бесмо* (1. л. мн.), *бесте* (2. л. јд.) и *беџу* (3. л. мн.). Они се могу наћи као помоћни глаголи у саставу плусквамперфекта, али и као самостални глаголски облици:

бе: чини ми се ја *бе* ишја М; ја *бе* чула Рљ; тэд *бе* излазила П;

бе навадаџика П; *бе* на славу П; и ја *бе* Ч; код њу *бе* Т;

беше: ја *беше* дошла Љ; и ја *беше* викаја Б; и *беше* дошја ГД; тэд и ја *беше* ГД; шес *беше* довеја ГД; шло гу *беше* фатија ГД;

беше бесно једно дете Ц; *беше* мразовито Сл; *беше* некакав у одео Ц; *беше* одавана Р; *беше* стелна крава Сл; дуб ли *беше* Р; и мене си ме *беше* стра Ц; још *беше* жив О; јуче *беше* код нас Сз; како *беше* М; како икона *беше* Сл; коју годину *беше*, не знам Ц; кумашин *беше* Т; ладно *беше* Св; некако чудно *беше* Н; па албанско кэд *беше* Ц; тэг *беше* беда Сз;

бемо/бесмо: ми *бемо* чули ГД; да *бемо* могли овој да продамо Р; *бесмо* ве канили М; онуј годину *бемо* Т;

бесте: и ви ли *бесте* дарували Т; *бесте* купували Ж; *бесте* ги викали Т;

беџу: кэт *беџу* ишли ГД; после ги *беџу* нашли Ч; *беџу* се чудили Љ;

беџу једни људи Сл; *беџу* код вас Сз; и њени *беџу* П; малопре деца *беџу* П; само да ли двојца или тројца *беџу* Р; слабе плате *беџу* Сл; Не ли и они *беџу*? Ч; ономад *беџу* Св; поголеми, мори, *беџу* ГД и сл.

Имперфекат глагола *бити* забележен је и у овим ликовима:

беосмо и ми тэд Љ; ми кэд *беомо* П; *беосте* ли Т; оној кэд они *беоше* Ч.

Облике овог типа за 1. л. јд. (*бео*, *беа*) нисам забележила.

Ове форме су запазили Богдановић (1987: 196), Тома (1998: 251), Марковић (2000: 173–174). Белић тврди да су образовања имперфекта на *-о* у јужноморавски говор унета из тимочко-лужничког, где су и настала (Белић 1999: 365). У пчињском говору нема оваквог

имперфекта од глагола *бити* (Јуришић 2009: 226–227), али је присутно *беја* паралелно са *беву* у 3. л. множине.

Радни глаголски придев има уобичајене облике са *-ја* у м. р. једнине (в. т. 2.5.4.2., 2.5.4.3. и 2.5.10.).

бија сам у школу Ч; годину дѣна сам *бија* у Кикинду Сл; и онам је *бија* Стојан Лисица Н; неки учитељ *бија* из Београд Сл; тој е *бија* крвник Сл; брат_т ми је *бија* Р; гоч куде *бија* Р; ја сам *бија* у Островицу Н;

али добра је *била* Љ; *била* је и станица милиције Ц; а то ли је *било* на крај доле Ц;

али *било* је бѣ, Војо М; и *било* је једно Р; неје *било* такој Љ; тамо је *било* у центар Ц;

у цивилство смо *били* заједно Сл; чисти смо си *били* Сл; тој су турски поседе *били* Ц;

три брата су *били* Ц; деца су *били* Ч;

махале старе што су *биле* М; године које су *биле* Т;

сви смо си *биле* Св итд.

2.5.13.3. Глагол *хтети* у презенту има пуне и енклитичке облике.

па *оћу* да идем П; *оћу* да искочим, а не могу Ц; И ја *оћу* Т; колко *оћу* П;

ако *оћеш* Рљ; како *оћеш* ти Р; какво ти душа *оће* Ц; коју *оћеш* песму П; *оћеш* ли ракију, пиво Ц; ти *оћеш* ли љуту ГД;

оће да иде Ч; *Оће* да се одава П;

како *оћете* М; *оћете* ли Ч;

оћемо и ми Ж; *оћемо* да идемо Сз;

оћев ли да ги дам П; ма, ће *оћев* Ч; *оћев* да идев Т итд.

Код енклитичких облика дошло је до уопштавања, па се форма *ће* користи за сва лица и оба броја (в. т. 2.5.6.). Има потврда и за друге енклитичке облике, али се у таквим случајевима они најчешће употребљавају самостално, без глагола који се мења.

ја *ће* ву *донесем* Н; *ће отнем* од некога П; *викам* ву: *ће липчем* Ц; *только ће* ти *даду* ГД;

али и: ја *ћу* отуд П; ја *ћу* њу Т; сэд *ћу* малка Ч и сл.;

ти кога *ће* нађеш Ч; од врућину *ће* цркнеш Сл;

али и: Куде *ћеш* сџда Т; што *ћеш* П; што *ћеш* тамо Ц

ће узме Р; сигурно *ће* дође Сз; *ће* не тепа М;

ће га зовемо да дође Ц; *ће* слѣгнемо ГД;

али и: па и ми *ћемо* О; сэд *ћемо* и ми П; ми *ћемо* с њи Ч;

зѣмљу *ће* обрнете Сл; колко *ће* рѣкнете Сл; *ће* кажете ли Б; *ће* искочите Т;

али и: Кѣд *ћете?* П; *накуде ћете* Т; *Што ћете* ми ви? Т;

по пе-шестіна *ће* дођев Сл; старѣјка *ће* испраћав Ц; *ће* отвѣрав Ч;

али и: Што *ћѣв*, нѣма ГД; ѳни *ћѣв* куде нас Ч и сл.

Одрични облици глагола *хтети*:

Нећу да ідем О; *нећу* да гу вїдим Ч; *викам* ву да *нећу* Сз;

а, реко, *нећеш* П; *нећеш* ни ти Ч;

неће да дође Љ; и *неће* да вуче М;

нећемо натамо Ц; тој *нећемо* Р;

ви ли *нећете* да ідете Ж; *нећете* да продавате О; *нећете*, не морате П;

нећев с њѣга П; затѳ што га ѳни *н"ећев* Ц; *нећев* га Рљ итд.

Аорист глагола хтети забележен је у двојаким облицима:

а) *Те* да њдем Сл; не *теја да њдем* Т; ја не *теја* за њега П;

не *теја* да ме поглѣдне Т; не *теја* да се окрѣне Т; ни она *не теја* Ж;

не *тејасте* да дођете Т;

не *тејаше* да ме примив П.¹⁴⁴

б) не *тедо* ни ја П; епа, не *тедо* Ж;

и не *теде* М; не *теде* да искочи П;

тедомо да растуримо Т; не *тедомо* да отворимо П; не *тедосте* ни ви Ж;

тедоше наши да настрадав Н.

Имперфекат се могао чути у облицима:

ја *теше* да гу докрајчим Ц; *теше* да се шйшам П;

теше да ме згази П; *теше* ме удари Т;

теву да њдев П; *теву* не истѣпав Ц.

Имперфекат је забележен и у следећим ликовима:

ја *нећеше* да плаћам Сл;

Ти *оћеше* да њдеш П;

оћеше па да отвори сандук Ц; она га много *оћеше* дѣвера_{ми} П и сл.

оћешеву да се тѣпав Љ; *оћешеву* и они с нас Ч; *нећешеву*, па ги натераше П.

Оваквих облика има и у пчињском говору (в. и код Јуришић 2009: 230). Сличне форме налазе се у говору Ниша и околних села (Тома 1998: 253): *ћа, ћаа, ћаше*. Међутим,

¹⁴⁴ Уколико бисмо се руководили морфолошким принципом, како је то напред речено, имперфекат од овакве основе гласио би: *тејаше* за јд., *тејасмо*, *тејасте*, *тејашеву* у мн.

у примеру из прешевског говора: *оћа̀* да њдем П, акценат на ултими и одсуство *-ше*, упућује на аорист (в. и код Јуришић 2009: 230). Имперфекат би гласио: *ја̀ оћа̀ше / оће́ше*, као што налазимо у одричној форми (в. горе).

И примери: *оћа̀ше* да ги ви́кав О; *оћа̀ше* да про́дав Ч, који означавају 3. л. множине, намећу недоумицу о ком облику се ради. С обзиром на место акцената, који се не повлачи ка почетку, и на одсуство личног наставка *-в* или *-ву* (као обележја 3. л. мн. имперфекта), може се помишљати једино на аорист.

Радни глаголски придев од глагола *хтети* среће се у примерима:

тѐја сам да да́дем Ч; *тѐја* сам да њдем Сл; мно́го је *тѐја* на́род да настра́да Ц; не́је *тѐја* да њде П;

тѐла је да си оти́де Т; и она́ је *тѐла* П;

тѐло је да па́дне Ж;

тѐли смо да помо́гнемо Ч; не́ ли сте *тѐли* О; *тѐли* су да си завр́шив Ч;

са́ме су *тѐле* Ж.

Може се чути и: *оћа̀ла* је за ње́га П; *оћа̀ли* су Ч.

Посебне напомене о глаголима

2.5.14. Код неких глагола примећује се основа другачија од стања у стандардном српском језику и у неким другим српским народним говорима и то се објашњава променом глаголске врсте. Ово се већ могло запазити код 1. л. јд. презента. Следе примери презента у осталим лицима који потврђују ову појаву.

2.5.14.1. По I Белићевој врсти мења се:

да да́де Н; да ти да́демо Б; ми́ ће ти да́демо ћерку П; да́дев га на ма́јку Сл;

егá се одáдеш П и сл.

2.5.14.2. Другој Белићевој врсти придружили су се:

чим се *жнеје* жито М; мора да *жњеје*, да копа Ц; *жњејемо* си сами Ч; касно *жнејев* Сл;

не *смејеш* ли да идеш Б; да видим да ли *смејеш* Ч; не *смеје* од њи Ц; *не смеје* ни да *се оноди* ГД; али и: не *снеш* да *дирнеш* П; не *снеш* да седиш Ж; не *снеш* да легаш Ц; не *снев* да се жене Сл;

ако *умејеш* да се снађеш данџске Сл, не ли *умејеш* П; н *умеје* Т; *ич* не *умеје* Ч; не *умејев* Рљ; *умејеш* ли Сз; али и: *ти* не *умеш* Ж; не *уме* П; не *умев* Ц и сл.

2.5.14.3. По III врсти мењају се глаголи:

да *рекне* Т; сал ће *рекнемо* Ц; *колко* ће *ректете* Сл; *ај* да *пинемо* Ц;

2.5.14.4. Четвртој Белићевој врсти најчешће прилазе глаголи који на тај начин избегавају једносложну форму, али има и других (В. Белић 1999: 324):

врије ми, *врије* П, Рљ; *кад* *узаврије* Ч; не *дочујује* Ч; *један* *туј* *жмије* ГД; *жмијев* пре[д] телевизор Т; а он *мреје* Сз; *ти* си *спијеш* Б; *ене* га, *спије* Т; *нек* *спије* О; *ће се успијеш* Ч; да се *успије* М; *ткаје* Ж и сл.

Овој групи припада и глагол *знаје* који има двојаке облике (слично глаголима *смеје*, *умеје* из II врсте):

а *ти знајеш* Т; *знајеш* ги *ти* њи П; *боље* ги *знајеш* Сз; *знаеш*, куде играли коло Р; друг кој ги *знаје* М; кој *знаје* П, Ц, Н; он не *знаје* Рљ; он по ће *знаје* Св; *све знаје*, *све* Н; Томе ги не *знаје* М; не *знаје* да бекне шиптарски Р; не се *знаје* П, Б, Ч, Ц; ми га *знајемо* Ц; *толко* *знајемо* Б; *знајете* ли горе Самарције П; *постаре* жене *знајев* Сл; да *знајев* људи Ц; *боље* *знајев* Т; они га *знајев* сигурно ГД;

али и: да *знаш* Ц; *знаш*, за време партизанско Н; не га *знаш* Р; не ли *знаш* Ц; да не *знаш* шиптарски Р; *зна[ш]* што ми је *викаја* Сл; *ти* не *знаш* Ж; ако *знав* да користив П и сл.

2.5.14.5. Ширење VI Белићеве врсте у призренско-јужноморавским говорима већ је примећено у дијалектолошким студијама,¹⁴⁵ а запажа се и у прешевском говору:

мене ме *прескача* Б; *Нарића* ги Љ; *преглића* га там Сл;

ће *жвака* ГД; да не *измџа* Б; само се *смџа* О; тој ги *интересира* Ц; не *искача* надвар Ц; кџд *кољамо* свиње Ж (али и: кџ ће *кољемо* свиње П); петла кољав Ц; ће ги *одељамо* П; не *помџа* и гóтово П; унџка на мене ће ми *помџа* Ч; оно кџд ће пóчне да се *окрећа*, квџчи Ц; *смељамо* брашно у воденицу Рљ; слџза слџзу *стиза* П; сви *се трзав* отџда Рљ; а овде мајка му *умџра* сирота П;

бегаиш, *бегаиш* Сз; *бега* П, Ж, Т, Ц; Немци *бегав* навамо П; Бџгари *бегав* накуд Бџгарску П; *бегав* за Мирáтовце Ц; *диџа* се Ч; *диџамо* се Рљ; не смеџ да *легаиш* Ц; *лега* Ч, Ж; *легав* једни Ц; *помџав* мама и он П; *помџав* на љџди ГД;

да се *замџва* Ж; све га *одбџвав* Ч; на ваше дџте *давам* Ж; на цџцку му *давам* Сл; на онаквџ да и не *даваиш* П; немој да ми ги *даваиш* П; *дава* ми Ч; *дава* ву две гџиље круџшке П; не се *дава* цабе Р; на нас не ни *дава* Ж; он ће му *дава* на мојега сџна Ж; не *продава* Ж; овџј што *продава* брашно Т; *продава* чарапе Ц; ће *продава* Сз; Пџра ги одма *раздава* на дџца П; *добџва* десет џктара зџмљу Ц; ја не ги *познавам* Сл; како не те *познавам* Б; тог сџна не ги га *познавам* Ж; боље ги ти *познаваиш* Ч; као да не ме *познава* Т; не ли се *познава* Сз; *познава* се пџгла ГД; туј ву се *познава* Рљ; да *превџва* Сл; ће *раскрџва* куџћу Ц; ће те *избџва* Ж; да ву *набџва* на главу Ж; само триес пóсто ми *одбџва* Сл и сл.

2.5.14.6. Седмој Белићевој врсти припадају глаголи:

човек да *дири* Н; *оди* као коњ П; кудџ *течи* Ц; *џџпи* баба чаршаџи П и сл.

2.5.14.7. Глаголи са основном *мрз-* могу имати форме по I или III врсти:

замрзја ми напоље П; *смрзја* се Т;

мрзнáло се пред куџћу М; *смрзнáла* сам се Ж; *измрзнáло* ми цвџће П.

¹⁴⁵ В. Белић 1999: 327, Реметић 1996, Јуришић 2009: 231–249.

2.5.14.8. Глаголи са основом *рек-* имају облике по I или III врсти:

ре́кја сам ти П; и ја сам ву *ре́кла* Ж; и *ре́космо* ву Т;

ја сам ву *рекна́ла* М; *зарекна́ла* се је Б; *рекна́* ти да не идеш Ч итд.

2.5.14.9. Глагол *бега* обично има облике према VI врсти (в. т. 2.5.14.5.), али се јављају и форме по I и III врсти:

побегја си Ц; они су *побегли* Сз;

само он *побегна́ја* Н; *побегна́ли* сви Т; ми *побегна́мо* Љ и сл.

2.5.14.10. Глаголи са основом *лег-* имају ликове у I, III, IV, па и VI врсти:

ће *ле́гамо* Сл; *ле́гја* ли је Т;

легна́ла си О; да *ле́гнем* ма́лка М;

легну́јемо си рано Т; *залегну́је* си П;

леги́њамо тако́ј Ж и сл.

2.5.14.11. Глаголи са основом *мог-* могу се посматрати као део I или VI врсте јер се јављају облици:

мо́гја је са́м Сз; и́ч не́је *мо́гја* Ч; не́је *мо́гја* до́ктор ГД; и ја сам *мо́гла* Ж;

не́сам *мо́гла* са́ма Ч; *помо́гла* ву је Ж;

мога́ја је јо́ш Љ; не́сам *мога́ја* да ги очисти́м Т; *мога́ла* ли сам, не́ ли сам П; не́си *мога́ла* да мр́днеш Б; и они су *мога́ли* Б; ма, *мога́ли* су и они О итд.

2.5.14.12. Глагол *работи* може бити двојако разврстан јер су облици радног глаголског придева управо такви: *работија* и *работаја*. Због тога ће према првом лику то бити VIIа врста, а према другом VI врста.

работи́ја та́мо Сл; не́ма ко́ј да *рабо́ти* Р; ја му ка́жу што́ да *рабо́ти* Сл;

што си *работаја* Ч; *свѐ, мори, уработа́ла* П и сл.

2.5.14.13. Формант *-ува-* код итеративних глагола,¹⁴⁶ у којем је *-у-* добијено из презентске основе *-ује-* (Белић 1999: 329) обележје је призренско-тимочких говора и то одликује и прешевски говор.¹⁴⁷ Ову појаву забележила сам у примерима:

и ви́ ли бѐсте *дарува́ли* Т; *Дођува́ле* су, *ка́ко не* Ж; *Девојке* су *дођува́ле* Ж; *такој* ме *заболува́ше* и *тура* П; *ја сам доручкува́ла* ГД; *што је тој, реко, замотува́ње* Ч; *па сам се зарадува́ја* Ц; *што сам се зарадува́ла* Т; *ко́лко је изгостува́ла* Ч; *да ли је исплаћува́ја* ГД; *казува́* ли ти *ја* Р; *не ли ти казува́* Сз; *кѐд смо га купува́ли* П; *бѐсте купува́ли* Ж; и *ја ги купува́* Ц; и *ја купува́* једѐнпѹтке Т; *писува́смо* ли Р; *писува́сте* ли М; *питува́ја* е Сз; *питува́* га *ја*, али не *казу́је* Т; *кога свѐ не́сам питува́ла* Ц; *питува́ше* за *њѐга* П; *питува́ше* ме *инџиѐри* Н; *кад су потурчува́ли* у *Босну* Н; *Трајка* *што су га поштува́ли* Ц; *пробува́ли* смо у *са́лу* П; *туј* смо *прођува́ли* Ч; *што смо се радува́ли* Т; *ко́лко е ратува́ла* сас *ме́не* Сл; *уграђува́ли* су *са́ми* Т итд.

Облици са *-ува-* јављају се код трпног гл. прид. и код гл. именица грађених од итеративних глагола:

де́ца школу́вани Сл; *сви́ школу́вани* Н; *не́је би́ло милува́ње* П; *којо́ радува́ње* Ц; *једно́ поштува́ње* да *има́ш* П и сл.

2.5.14.14. Презентска основа код итеративних глагола је на *-ује-* и отуда се они налазе у IV Белићевој групи (в. т. 1.2.12.5.3.).

не дочу́јује Ч; *замају́е* ме Сл; *замину́је*, ни *здраво* да *ка́же* Т; *немо́ј да га замоту́јете* *де́те* Ж; *е, гробје сѐг ископу́јев* Н; и *ја́ ти казу́ју* ГД; *ће се качу́је* на *ку́ћу* Ц; *лицу́је* једно по једно Т; *лицу́је* *стока* П; *наручу́јеш* *пѐсму* Ц; *пину́је* гу *о́н* Ж; *питу́јем* си га *она́ко* Р; *једе, поједу́је* П; *посипу́је* *два́ са́та* Сз; *по́ ће те пошту́јев* Сл; *Зашто́ гу прежену́је* Ж; *ма́јка жа́ли, премислу́је* Ж; *де́ца разазну́јев*, *Зоре* Т; *расипу́је* се Сз; *што се сраму́јете* Ц; *не те сретну́јем* *та́мо* Ц; *да упаљу́јем* ли *свѐтло* ил *не́* П итд.

¹⁴⁶ Овај формант се јавља код свих глагола који у стандардном језику имају *-ива-*, *-ова-*, *-ава-*: *даривали* > *дарували*, *доручковали* > *доручкували*, *замотавали* > *замотували* и сл.

¹⁴⁷ В. Белић 1999: 329, Богдановић 1987: 208, Реметић 1996: 516, Марковић 2000: 186, Јуришић 2009: 243.

НЕПРОМЕНЉИВЕ РЕЧИ

Прилози

2.6.1. Прилози се према пореклу могу поделити у неколико група: именички, придевски, заменички, остали и страног порекла (в. Белић 1999: 312–315). Многи прилози имају једну или више партикула које не мењају њихову семантику. Прилози се могу компарирати и у прешевском говору: *слађе*, *поарно*, *побрго*, *појефтино*, *најтешко*.

Примери са прилозима из прешевског говора разврстани су према значењу.

Прилози за место

2.6.1.1. У прешевском говору забележени су следећи прилози за место:

Близо: до моју ћерку *близо* су Сл; не ли ти је близо Сз; ради ете туј, туј близо ГД и сл.

Близу: фати туј *близу* П; *близу* је Т; *близу* њи М итд.

Горе: више бór *горе* Р; да седнемо *горе* Р; дође и куде мене *горе* П; Круна и ти *горе* ГД; онда имамо *горе* Ж; сад тамо *горе* у село ГД; у чаршију *горе* П итд.

Далеко: *далеко* ли је Ч; неје *далеко* П и сл.

Долеко: ви сте *долеко* Сл; много смо *долеко* ГД и сл.

Десно: *десно* е Копињаќ М; отуд па *десно* Р и сл.

Довде: *довде* ги доведе П; *довде* је дошја Сз; *довде* је наше Ц и сл.

Докле: *докле* се њива пружа П; *докле* су куће Р и сл.

Доле: Грке, грке, до *доле* П; *доле* Милкина кућа ГД; *доле*, овам Ж; мој брат је бија *доле* П; па онéј онамо *доле* М; у рудник *доле* ГД итд.

Дом: *дом* нема никог Св; једна ћерка му се врна *дом* Р; на дете ће но́си лубеницу *дом* О; овакву́ има́м *дом* Ж; таквог никаквог има́м *дом* Т; ће си иде *дом* Сз итд.

Дома: *до̀ма* ли је Рљ; *и́демо си до̀ма* Ч; не га дове́ја до *до̀ма* П; *са̀м до до̀ма* је до̀шја П и сл.

Донде: *до̀нде* ће оти́де Ч; као *до̀нде* Ж и сл.

Дондена: Ни *до̀ндена* да мр̀днем П.

Донегде: *и́демо до̀негде* Т; *до̀негде* је до̀бар пут Ж итд.

Дотле: *до̀тле* су о̀ни би́ли Р; *до̀тле* ли је до̀шло Рљ; само *до̀тле* П и сл.

Иза: а те́ј су *и́за* М.

Кам (у значењу *где*): а *ка̀м* га сѐд Лљ; *ка̀м* ги на̀ши Сл; *ка̀м* ги сѐд Ж; *Ка̀м* да ви́дим? П; *Ка̀м* за на̀с Б; *ка̀м* ка̀фа М; *ка̀м* гу ку̀ћа Б и сл.

Камо: А *ка̀мо* за ме́не? Р; *ка̀мо* ве до сѐд Т; *Ка̀мо* ги де́ца? П; *Ка̀мо* за на̀с? Ч *ка̀мо* на ме́не П; *ка̀мо* ти де́ца Рљ итд.

Облици *кам* и *камо* могу се употребљавати у значењу „дај“.¹⁴⁸ *ка̀м* да ви́дим М; *ка̀м* да ви́дим какво́ је П; *Ка̀м*, окрени га Ч; *ка̀мо* да га ви́дим Лљ и сл.

Куде: го́ч *куде́* би́ја Р; Каља́ја *куде́* је Н; ко́ла *куде́* би́ли Р; *куде́* га је остави́ја Сз; *куде́* има ко̀мбајн Н; *куде́* је до̀шја Рљ; *куде́* је о̀на Лљ; *куде́* мо́же *место* ма́јку П; *куде́* радиш ти́ Р; *куде́* сам у́дата, та́мо О; *куде́* си ти́ Ч; *куде́* су живѐли мо́ји ста́ри Р; *куде́*, ту́ја ли ГД; *куде́* ћеш сѐд П; не́ма *куде́* П; не сѐг *куде́* је Н; све́ *куде́* би́ло Р; ци́гански гроб́ја *куде́* су Н итд.

Лево: ова́ј *лево* Н; онде́ *лево* от че́сму М.

Навам: до́ђи *навам* П; о̀ни су *навам* Сз; тегљи на́там, тегљи *навам* Н; ти́ја су из от Кленике *нава̀м* Р и сл.

Навамо: а ове́ј *нава̀мо* њи́ве М; *нава̀мо* Ж; *нава̀мо* ће се спу́штите Св; ондак ће *и́демо нава̀мо* Р; од Курбали́ју *нава̀мо* на́ше Н; *нава̀мо* ће *и́дев* Рљ;

¹⁴⁸ В. Богдановић 1987: 222.

Наоколо: такој *наоколо* П.

Навише: кад пођеш *навише* О; *навише* отишја Н итд.

Нагоре: кэд йдемо *нагоре* ГД; *нагоре* свѣ Срби П; *нагоре* кэд идеш Сз; не му трѣба *нагоре* П; њйве от цркву *нагоре* Р; па ли од Лѣдину *нагоре* Н; овдѣ *нагоре* ће йдемо Р; оздолѣ *нагоре* П; от пругу *нагоре* Р; туј е било лојзиња *нагоре* П итд.

Надвар: изнѣсем ги *надвар* Т; *надвар* ги чува Сз; *надвар* не смѣ да остѧне Ч.

Надвор: йде по *надвор* Ц; озебнѧло *надвор* Ч.

Надворке: *надворке* тѳрим П.

Надесно: *надесно* се йде Ц.

Надоле: *надоле* да видиш О; од Сѳву рѣку *надоле* Т; туј е путѧња йшла *надоле* П итд.

Надле: види там *надле* П; туј *надле* Сл.

Накуде: *Накудѣ* сѣд? Ж; *накудѣ* се йде О; *накудѣ* ће П.

Нанам: *нанѧм* ће ги помѣриш Т; *нанѧм* отидѧше П.

Наникуд: сѣд си *наникуд* П.

Наникуде: а сѣд *наникуде* Сз;

Напоље: искочише *напоље* П; *напоље* су Ц итд.

Напред: вѧше је *напрѣд* Ч; йдев *напрѣд* Ж и сл.

Натам: *натам* ће поглѣдаш Ч; тој *натам* неје нѧше Сл; тѣгли *натам*, тѣгли нѧвам Н; вѧше куће су *натам* Рљ; води *натам* Сз итд.

Натамо: вода йде *натамо* М; оздол да почнеш *натамо* П; *натамо* је гиланско Н; не йдемо ми *натамо* М итд.

Негде: од *негде* још насељени О; све *негде* приватно ГД и сл.

Нигде: *нигде* га нема Н; *нигде* не ради Ж; онакви деца нема *нигде* Ж; просек *нигде* ништа М итд.

Ниско: на *ниско* је О.

Овам: било је *овам* Р; седи *овам* П; седни *овам* ГД и сл.

Овамо: Бунга је *овамо* Р; овамо Копињак М; овамо си дође Сз; овој брдо *овамо* Р; па после су гу пребациле *овамо* П итд.

Овде: и једну собу да има *овде* ГД; *овде* до село Т; *овде* живи Љ; *овде* на задушницу раздавам ГД; још *овде* Н; *овде*, *овде* П; *овде* си рођен Р; *овде* су насељени Р; он *овде* се је родија О; онда *овде* је имала фамилија Р итд.

Овдек: нека га *овдек* Н; *овдек* треба да је Сл; узели су *овдек* Сз и сл.

Овдека: а *овдека* је бија Сента само Н; довеја га Воја *овдека* П; долина *овдека* М; код мене *овдека* ГД; нема рудници *овдека* Р; *овдека* извади три зуба П; *овдека* кд сам косија Сл; *овдека* нема друге О; *овдека* па ће дођеш Св; *овдека* у реку Т; тато, *овдека* М; у овуј малу *овдека* што је Р итд.

Овден: овој *овден* горе Н.

Овдена: *овдена* горе Ц; *овдена* горе код нас Љ; *овдена* ми је Ч; *овдена* нема М; *овдена* све цигована П; *овдена* се је запослила Љ; *овдена* што се запосли П; ради *овдена* Ж; радија је *овдена* Ч; што беше *овдена* Б итд.

Однегде: дође *однегде* П.

Однекуд: *однекуд* искочише Т.

Одникуд: нема га *одникуд* П.

Одовде: бегали људи *одовде* и затој Н; *одовде* је све око село М; *одовде* су бегали Н; *одовде* сас кола П; ми смо *одовде* О итд.

Одовдек: она је *одовдек* Ц.

Одовдека: *одовдека* не ли трња све П; она је одовдека Сз; што се отсели *одовдека* П и сл.

Одовуд: *одовуд* Трнава Н; уфатија *одовуд* Т итд.

Одовуда: кола *одовуда* ГД; *одовуда* П; *одовуда* је Ч; *одовуда* у траву П; овако склопиш писмо и *одовуда* П; ће пријем *одовуда* Сз итд.

Одовуд-одонуд: фатиш *одовуд-одонуд* П и сл.

Одозгор: затој што су *одозгор* Т; како падна *одозгор* П; *одозгор* су дошле О; *одозгор* негде Ч; от Пчињу су *одозгор* О итд.

Одозгоре: слегнаше *одозгоре* Н.

Одоздол: видиш ли куде је *одоздол* Ч; као златно нешто има *одоздол* П; овој ти је *одоздол* пропећ ГД; *одоздол* кад идеш О и сл.

Одокле: *одокле* је Ж; *одокле* су насељени не знам Р и сл.

Одонуд: треба *одонуд* да наиђе Т и сл.

Одотле: *одотле*, па још нагоре Н; *одотле* су дошли М и сл.

Озгор: *озгор* турили снопја, шушјак П; ене ги *озгор* Ж и сл.

Оздол: *оздол* да почнеш натамо П; па *оздол* ће почнемо Р; *оздол* дођоше Ж и сл.

Оздоле: *оздоле* нагоре П.

Около: е, сџг ће идемо *около* Р и сл.

Онам: гробја били *онам* Н; не, не, тој е тај Лука други *онам* Н; њини су *онам* Љ; *онам* су искочили Ч и сл.

Онамо: имала *онамо* Т; Мало Рајинце *онамо* Р; па онеј *онамо* доле М итд.

Онде: има *онде* доле Т; узми од *онде* П итд.

Ондека: има *ондека* М и сл.

Откуд: *Откуд?* О; *откуд* дођоште Р; *откуд* је тој дошло О; *откуд* су доселени Т итд.

Откуде: али ти *откуде* га знајеш О; *откуде* гу знајеш Љ; откуде иде П; откуде је он дошја Сз; *откуде* је снашка овај ГД; *откуде* ти на тебе П; *откуде* ти не су имале О итд.

Отуд: беште *отуд* Б; моји су *отуд* негде Р; они су па *отуд* Т; пред овија наши *отуд* Н; ће дође *отуд* Љ и сл.

Отуда: Бија и донеја *отуда* П; враћа се *отуда* Б; дођев *отуда* ГД; од неку страну *отуда* П; он је *отуда* насељен О; *отуда* из Бугарску П итд.

Осад: *осад* му виси Ж.

Поблизо: *поблизо* било овде ГД.

Погоре: *погоре* је кућа била Т.

Подоле: *подоле* је тој место Т.

Покрај: све *покрај*, *покрај* и ће стигнеш П.

Понавам: *понавам* П; *понавам* га дотерај Р;

мало по *навам* Н и сл.

Понапред: *понапред* Т; и *понапред* си је било такој П и сл.

Понатам: тури га *понатам* Ч.

Понегде: *понегде* има Т; стави се *понегде* Ч и сл.

Право: *право* у кафану га води П.

Свуде: *свуде* има П; *свуде* по један Т; *свуде* продавав Т.

Там: једни *там*, једни *там* О; кѣд сам била *там* О; несам биџа *там* Р; преглиџа га *там* Сл; свѣ до *там* М; *там* га потпри П; *там* ли је остаја Сз; *там* су тија били Н; *че*, да баџим *там* Ж; шѣсту годину је *там* ГД итд.

Тамо: да идемо *тамо* Р; и овој продаде *тамо* П; иди *тамо*, иди *тамо* Н; Кудѣ идев *тамо* овџа П; куде сам удата, *тамо* О; маала *тамо* што је Р; неје он *тамо* Б; овој продаја *тамо* Љ; они су си *тамо* Сз; сѣд *тамо* горе у село ГД; само искарамо *тамо* Т; *тамо* нема ни Шиптари О итд.

Туј: баба Дѣнка *туј* сѣди П; више цркву *туј* П; дошла је *туј* П; знам да је *туј* отприлике Р; и о[д] *туј* П; и сѣстра ми је дошла *туј* Б; и туј свадба има ГД; ја сам се *туј* родила О; нешто да склонеш *туј* П; овѣј му даље *туј* да једе ГД; туј га остави Сз; *туј* да дође Н; *туј* е било лоџиња нагоре П; *туј* е путања ишла надоле П; *туј* одма овде надоле Н; *туј* река наша извира О; *туј* су затѣкли Н; *туј* су некад биле свѣ трле О; *туј* што је било Рљ итд.

Туја: али нема ниједн човек *туја* О; има и *туја* Св; зѣмља је ђеренџива *туја* О; иџвори су имале *туја* О; кудѣ, *туја* ли ГД; нема га *туја* ГД; она не затѣкла *туја* Срби О; ради туја ГД; такој се оделиле *туја* О; туја га намѣстив Сз; *туја* до врата Сл итд.

Унутра: да укарамо кола *унутра* Р; *унутра* су П и сл.

Прилози за време

2.6.1.2. Прилози за време у говору Прешева:

Вѣздѣн: рабѣти по *вѣздѣн* ГД; нема га *вѣздѣн* Ц; *вѣздѣн* по ѓвце Сл.

Годишње: *годишње* дође Ц; јѣмпут *годишње* О и сл.

Данѣс: *данѣс* је ГД; *данѣс* је Горѣшњак П; *данѣ* су дошли ГД и сл.

Данѣске: ако умѣјеш да се снаџеш *данѣске* Сл; *данѣске* пѣтак је О; несмо месили *данѣске* ГД итд.

Дѣње: ноџу, *дѣње* ништо нема да ме наџе Сл;

Довече: *ће дођу довече* Ж.

Догодине: *догодине* *ће дође* у село Т.

За час: оно си сташе за *час* Т.

Зимус: *зимус* неколко месеца радија ГД;

Зимуске: сэг, *зимуске* О.

Ичер: *ичер* бемо куде њи Т; *ичер* идо Сз; ишла сам *ичер* Т.

Једанпут: *једанпут* беше ја куде моји П; *једанпут* дође П; још *једанпут* гађаја Н
итд.

Једанпут: *једанпут* редно је да гу одведеш П; *једанпут* се посвађаја с њега Ц и сл.

Једанпута: *једанпута* ли је било Ч; тој ли на *једанпута* ГД.

Једанпутке: и ја купува *једанпутке* Т.

Јемпут: *јемпут* за жѣну П; *јемпут* за њега П; *јемпут* ме прати мајка ми О; *јемпут*
месечно обавезно П; *Јенпут* не казује Ж итд.

Јесенас: теј су од *јесенас* П.

Јичер: *јичер* бѣву Т; *јичер* бемо Т; па ли *јичер* ГД итд.

Јутре: да гу псујев људи *јутре* О; *јутре* како ћемо Сз.

Јутредан: *јутредан* зове П.

Јутрос: од *јутрос* пада Ч.

Јуче: *јуче* је навратила Т; онакви су ми од *јуче* Р.

Јучер: *јучер* беше Сл; *јучер* је имало Сз; *јучер* ги докараше Т; *јучер* је било гужва
ГД; *јучер* сам ишла ГД; Пѣра *јучер* дође М итд.

Како („од када“): *како* ву реко, више неје смела Сз; *како* се је последња фамилија иселила О и сл.

Кэд: *кэд* да тура пола годину П; *кэд* си ораја Н; *кэд* ме је видеја Рљ; *кэд* да идем Сз;

Комај („скоро, још мало“):¹⁴⁹ готове су *комај* Сз; *комај* ги завршимо М; *комај* готово Ч; *комај* се смрачи ГД; *комај* ће буде П и сл.

Лани: *лани* је имало М; уху, још *лани* Т и сл.

Лети: а *лети* да се ладиш О.

Летос: беву *летос* Ч; још *летос* су били Р и сл.

Летоске: ја *летоске* идó, на Видовдан ГД; *летоске* је доодила ГД и сл.

Месечно: јемпút *месечно* обавезно П; јемпút *месечно* О и сл.

Навечер: же^ана нема да излази *навечер* Сл; и *навече* дооди Н; *Навечер* ће вечерамо Сз; оглушише не *навечер* ГД и сл.

Најпосле: Али *најпосле*, зéјтин Ж; она *најпосле* има да једе Сз и сл.

Напред: *напрéd* свáдбе се правиле двá дéна Сз; Овакви су били *напрéd* Ж; као оној *напрéd* како је било М и сл.

Напрет: *напрét* чуваше, сэг не ГД; *напрét* чуваше и кокошке Ж итд.

Напривечер: такој *напривечер* заладне Ч.

Напролет: *напролет* ги садí М.

Наћэс: наћэс је много лајало Т; не ми је било добро *наћэс* Т; од *наћэс* га нема Сл; сањам *наћэс* П и сл.

Наћэске: *наћэске* до кој знаје кэд О.

¹⁴⁹ В. Златановић 1998: 184. Белић (1999: 315) наводи да етимологија овог прилога није сасвим јасна мада упућује на значење *од прилике, једва*.

Некад: имало је *некад* О; *некад* је било Т.

Никад: *никад* више као тэд Сз; овакви ми *никад* не испаднев П;

Никат: *никат* неје секнувала О и сл.

Ноћу: *ноћу*, дэње ништо нема да ме нађе Сл.

Њекња: не ли *њекња* бэ П; *њекња* П, Н, Ц, Сл, Ч, Ж; *њекња* иде Т; *њекња* ми је викаја ГД; *њекња* сам гледела Рљ; *њекња* се јавља Ж; *њекња* су славиле ГД; од *њекња* Ч; од *њекња* гу нема Сз итд.

Одавна: *одавна* је било ГД; тој *одавна* Н и сл.

Одавно: *одавно* је умреја ГД; *одавно* су одадене О; онакве су *одавно* Т итд.

Одамна: *одамна* дође Ж; *одамна* је умрела ГД и сл.

Одамначка: *одамначка* се је удала Ж.

Одамно: *одамно* је отишја ГД; *одамно* су туј Р и сл.

Одма: и *одма* отидоше Т; *одма* да извади П; *одма* ме заболе ГД; *одма*, чим чу П; познава се *одма* О итд.

Онэг: *онэг* П, О; *онэг* беше Св; па ли *онэг* Рљ.

Онда: *онда* идемо овамо Ц; *онда* имамо горе Р.

Ондак: *ондак* је добро П; *ондак* у Бургас П; *ондак* ће идемо навамо Р; па *ондак* је бија П итд.

Ономад: *ономад* бэу Лљ; *ономад* на седмину Ц; *ономад* узима из Чукарку ГД;

Ономат: били су у Гилане *ономат* П и сл.

Отэд: много је време *отэд* Сл; *отэд* су код њи Ч и сл.

Откэд: *откэд* неси месила леба Т; *откэд* те несам видела Ж.

Откада: *отка̀да* си је такој П и сл.

Откако: *отка̀ко* ги нема Ч; *отка̀ко* је она дошла П; *отка̀ко* умре Т итд.

От крај: брљиво беше *от крај* П; *от крај* си је туј Р и сл.

Оточ: *ото̀ч* ги дава да једев Ж; *ото̀ч* гледа Ч и сл.

Па: ја *на* сас њума О; оно *на* исто Сз; отидем *на* куде њума П; *на* пушим П; *на* се спајав две Р; после горе *на* има Р итд.

Понапред: Веридба *понапред*, потам свадба Ж; они *понапред* су се иселиле О; *понапред* Т; *понапред* да га турев дете у веру Сл итд.

По некипут: нагне ме *по некипут* Т и сл.

Поодамначка: ја несам меси́ла, богами, *поодамначка* ГД.

Поподне: за грло ради *поподне* ГД; ће иде *поподне* П и сл.

Порано: Бобе *порано* је М; дођите *порано* Ч и сл.

После: па *после* ћу ГД; *после* муж ми се разболе О; *после* су дошли по нас Н итд.

Последњи пут: чика Анђел *последњи пут* беше О.

Потам: Веридба *понапред*, *потам* свадба Ж; не сэд, *потам* П; *потам* ће дођем Сз и сл.

Пре: а *пре* су биле само трле О; овој како га викашеву *пре* М; школа је почела *пре* Р итд.

Пролетос: *пролетос* беше с нас Ч.

Пролетоске: делили *пролетоске* плугови Сл; *пролетоске* делили Сз.

Рано: не ли је *рано* Т; *рано* се дигне Ж и сл.

Раније: неки *раније* га крстев Сл; *раније* ни гаће несу имали, ни ништа П; *раније* се порађале туј Сл; такој су га називали *раније* М итд.

Сабајле: до *сабајле* П; иде на *сабајле* Ч; отидем на *сабајле* П; *сабајле* ГД; *сабајле* куснем Т итд.

Собајле: пратија Діку *собајле* Сз.

Сабаље: *сабаље* ги извадим П; ђ идемо *сабаље* Т итд.

Сэг: а не ко *сэг* ми ГД; као *сэг* гледам П; не *сэг* куде је Н; *сэг* завршило О; *сэг*, зимуске О; *сэг* је такој Рљ; *сэг* је туја као насеље О; *сэг* мало, мало ГД; *сэг* фамилије Б; чеке да се сету *сэг* О; што идомо *сэг* Н;

Сэга: е, *сэга* Р; и *сэга* доле тера волови П; и *сэга* што ради П; и он умреја *сэга* О; ја и *сэга* П; *Сэга* воду да пијеш П; *сэга* има Рљ итд.

Сэд: *сэд* видо Лљ; *сэд* како не знам Н; *сэд* казују О; *сэд* тамо горе у село ГД итд.

Сэда: куде ће нађеш *сэда* работу О; ће гу викам *сэда* П и сл.

Сэж: е, *сэж* ће пишеш овакој Р; има *сэж* пекара ГД; и *сэж* су туј направиле куће О; неје како *сэж* модерација Сл; *сэж* не ваља ГД;

сэ кад видо ГД; *сэ* ће те фатим П итд.

Синоћ: *синоћ* имаше О; *синоћ* касно П и сл.

Синоћке: *синоћке* Ч; па и Мица ми вика *синоћке* П и сл.

Сутра: вика за *сутра* О; ће видим *сутра* П и сл.

Скоро: *сэд*, *скоро* ми рекнаше, умрела ГД; *скоро* сам чула Т и сл.

Тамэн: *тамэн* завршимо ж'јетву Сз; *тамэн* да пође, она зове Рљ.

Тэг: значи до *тэг* О; и о[д] *тэг* после О; *тэг* сам и ја бија Сз и сл.

Тэга: несу смеле *тэга* О; имало се је *тэга* О; и *тэга* исто П итд.

Тэд: е, *та̀д* смо били Р; ја сам *та̀д* ученик бија Р; *Та̀д* плачешеу П; *та̀д* су били Ср̀би Р и сл.

Тэда: *та̀да* такој било Љ и сл.

Тэк: ја *та̀к* беше у Куманово ГД; *та̀к* смо дошле О и сл.

Топрв: они *топ̀рв* ће дођеу М; *топ̀рв* се заучује Сл; *топ̀рв* се учи Рљ; *топ̀рв* ће види Љ; *топ̀рв* ће рабóти П и сл.

Увек: неје бəш *у̀век* О; *у̀век* смо ишли Т и сл.

Увече: ја ги *у̀вече* докарам Т; *у̀вече* си дођеу Сз и сл.

Увечер: *у̀вечер* ће отиде Сл.

Ујесен: само *у̀јесен* Б; *у̀јесен* се вадив Ц.

Ујутру: треба *у̀јутру* да ги се подложи О; *у̀јутру* ги дам Т и сл.

Уочи: бəш *у̀очи* Ђурђевдан Ж; *у̀очи* свадбу П.

Чэк: *чəк* јутре Ц; *чəк* у један ГД и сл.

Чим: *чѝм* сте изашли Р; *чѝм* тој рекнаше П и сл.

Прилози за начин

2.6.1.3. У прешевском говору могу се чути прилози за начин:

Арно: *а̀рно* га направи П; *а̀рно* рабóтив Сз и сл.

Барабар: игра се *бараба̀р* с деца П; и он, *бараба̀р* с њи О.

Бајагим: *бајагѝм* гу плаши П; *бајагѝм* ће удари Б.¹⁵⁰

Бајги: *бајгѝи* ће дође Т.

¹⁵⁰ Уп. тур. *başađı* (Шкаљић 1966: 113). Финално *м* у *бајагим* може бити објашњено као инструменталски наставак који је добијен аналогijом према облику *леним* (Бошњаковић 2012: 297).

Башка: *ба̀шка* су си о̀ни Сз.

Божем: *божем* не зна́је Т; *божем* ће гу сѐпрев Ж; ја *божем* ће пра́вим П и сл.

Божемски: *божѐмски* бо́ље је Т; *божѐмски* не́ма да ми да́де Љ; ће до́ђе, *божѐмски* П и сл.

Боље: *бо́ље* да пи́шеш Р; *бо́ље* ће ти ка́же М; да се чу́јемо *бо́ље* Р итд.

Брго: *бр̀го* код лека́ра П; *бр̀го*, *бр̀го* на ме́не П; и *бр̀го* у Кума́ново Ч;

Брже: ја *бр̀же* по њу́ Ж; *бр̀же* гу ви́кнем Ч.

Грешком: *грѐшком* га ви́кнем не́га Ц.

Дирекно: *дирѐкно* уди́ри М.

Добро: *до́бро* га је среди́ја Т; ти тре́ба да зна́ш *до́бро* ма́лка шипта́рски Р;

Другачије: или *друга́чије* да по́чнемо Р.

Другојаче: *друго́јаче* је ка́д су ту́ј П.

Друкше: не па́мти *дру́кше* да се је ви́кало О; *дру́кше* је П.

Ћутуре: *ћу́туре* ги плаћа́мо П; *ћу́туре* сам да́ја Сл; ја сам гледа́ја *ћу́туре* Сл.

Заинат: *заинáт* ву то́ј рабо́ти П; *заинáт* и́дем Т; не́ћу *заинáт* Б итд.

Заједно: *за́једно* смо и́шли О; једно́ време су би́ли *за́једно* М.

Замалка: *замáлка* да ме зга́зи О.

Исто: *и́сто* и о̀ни Р; *и́сто* ли га ви́кав Р; *и́сто* су тако́ј рачуна́ли М итд.

Једва: *једва́* га направи́ Ц; *једва́* гу нађо́ П; *једва* не́како заврши́мо до́ручак Ц и сл.

Једвај: *једва́ј* стигна́ Ц.

Јефтино: код њи́ то́ *јефти́но* П; не́је ни *јефти́но* П.

Како („како“): *како* је писаја тј календар П; *како* не Р; *како* оћеш ти Р; *како* падна одозгор П; *како* се вика тој там П; *како* се је забунја толко Ц; *како* се презивљаше Н; *како* су лукави О; *како* су се звале Р; они *како* су паметни О; кој *како* могаја О итд.

Кэко: *кэко* не ће идеш ГД.

Кобајаги: дошли смо *кобајаги* за стан П; *кобајаги* да смо заразени Сл; *кобајаги* Звонко разговараја О.

Лэко: *лэко* је О; неје *лэко*, него нема што Р.

Лэсно: *лэсно* се прави Рљ.

Лошо: *лошо* бидна П.

Наједампуга: *наједанпуга* узимам ГД; тој ли *наједанпуга* П.

Најтешко: *најтешко* ми је било тэд Ж.

Налице: не ти је *налице* Ж.

Наопако: окренем га *наопако* П.

Напола: *напола* исечеш П; па *напола* је Р.

Незгодно: било ги је малка *незгодно* М; *незгодно* ми беше О.

Некако: завршимо *некако* Ч.

Никако: *никако* да почнемо П; *никако* да се скраси Т.

Обавезно: *обавезно* по две се узима Т; *обавезно* ги викај П.

Овако: е, сад ћемо *овако* Р; пиши *овако* Р и сл.

Овакој: е, сэк ће пишеш *овакој* Р; не би *овакој* пиленце нагазила О; *овакој* гу руку држи десну ГД; он вика *овакој* П итд.

Одвај: *одвај* дођо Сл; *одвај* гу заврши ГД; работим, али *одвај* Р итд.

Одједампут: кэд рипна *одједампѹт* Т; *одједампѹт* га нѣма П.

Онако: питѹјем си га *онако* Р.

Онакој: глѣдам си *онакој* Ч; дођо *онакој* П; ја *онакој* Р.

Опште: ни на по́друм, ни на ку́ћу, *опште* Н.

Отприлике: зна́м да је ту́ј *отприлике* Р; *отприлике* осам го́дине О.

Пешки: па у Бу́коровце *пѣшки* П.

Поарно: *поарно* од раки́ју Сз.

Побрго: да завр́шим *побрго* П.

По згодно: како́ ти на те́бе *по згодно* Р.

Појефтино: има́ше *појефтино* ГД.

Пола-пола: дѣли *пола-пола* Р.

Полако: *полако* бре О.

Полѣк: *полѣк* те́ра Б;

Полѣчка: иде си *полѣчка* О; *полѣчка*, спи́је П.

По полѣчка: во́зи *по полѣчка* П.

По старо: ово́ј *по старо* М.

Посебно: *посебно* за та́тка ми, *посебно* за Ми́лку ГД; свѣ́ ги је *посебно* Ч.

Потешко: *потешко* ги је на њи́ П.

Ретко: вика́ли су се, ал *рѣтко* Т; *рѣтко* доо́див Ц; сас во́лови *рѣтко*, *рѣтко* Н; *рѣтко* су долази́ли О.

Сељачки: *сељачки* ти ка́жем Р.

Сефте: Не́ му је *се́фте* П; *се́фте* ли ми је Т.

Силно: ја збо́ру *си́лно* Сл.

Силом: ода́ле су ме, ка́же, си́лом О; о́ни су ме *си́лом* да́ле овде́ка О; *си́лом* рабо́ти Т; узеле гу њени *си́лом* О итд.

Скроз: немо́ј *скро́з* да извла́чиш М.

Слабо: ја ка́фу *сла́бо* пи́јем Р.

Слађе: *сла́ђе* му је у дру́штво Р.

Слатко: не́ ми је *сла́тко* са́м да пи́јем Р.

Стално: *ста́лно* га ви́камо П; *ста́лно* изла́зи во́да Т.

Старовремски: то́ј е *старовре́мски* М.

Стварно: да л је *стварно* тако́ј П; *стварно* зна́м О;.

Такој: *е*, *тако́ј* П; *е*, *тако́ј* га окрени ма́лка П; *ете* *тако́ј* О; исто *тако́ј* ни је прича́ја П; исто *тако́ј* са де́ца та́мо ГД; И *тако́ј* Ж; и *так'о́ј* Сл; и *тако́ј* ми ти је П; и *тако́ј* си и оста́ло Р; *тако́ј* га си́гурно и ти́ ви́каш Р; *тако́ј* ме заболува́ше и тура́ П; *тако́ј* су ви́кане Н; *тако́ј* су ги вика́ли Сз; *тако́ј* ти ви́кам Рљ итд.

Тешко: *те́шко* је би́ло П; *те́шко* да се урабо́ти Ж и сл.

Убаво: се́дни *убаво*, је́ди ГД; што́ *убаво* пи́ше П и сл.

Уједно: *уједно* су прави́ли Сл; *уједно* су тури́ли П.

Уђе (још горе¹⁵¹): *оно* па *уђе* испадна П; *уђе* је код њи́ Т.

Уопште: и не́ га ви́димо *уопште* Н; не́је би́ла бо́лна *уопште* П.

Често: *че́сто* дола́зи О; ја́ ги прави́м *че́сто* П и сл.

¹⁵¹ В. Златановић 1998: 424: „*више, јаче, у већој мери*“. У вези са овим прилогом Белић упућује на руско *хуже* и његово значење *више, још, сасвим, грђе* (Белић 1999: 299).

Цабе: нѐ се дава *цабе* Р; *цабе* ги је правија П.

Прилози на -чки и -чким:

грбачки је ишла Т; *јѐде лежечки* Т; *рѐбрачки* ме глѐда Ц; па *рњачки* у њѐга М; свѐ *стојечки* О;

*жмуречки*м иде Ч; *клечечки*м се вуче Ж; не *јѐди лежечки*м Т; свѐ *седечки*м Ч; свѐ такој *седечки*м П.

Прилози за количину

2.6.1.4. У говору Прешева употребљавају се следећи прилози за количину:

Већином: али *већином* тај е сѹва Р; *већином* су наши П; *већином* су тој били Р и сл.

Доста: *доста* ми је Т; *доста* на душмани П; ма има *доста* што оћев М итд.

Ич: не трѐба за мѐне *ич* ГД; не знам *ич* Р; нѐсмо отишли *ич* Р; *ич* не знам О итд.

Још: да ти дам *још* П; и *још* оће М; и *још* узима Ч и сл.

Колко: *колко* иде М; *колко* ме је тепаја О; *колко* оној воденица кѐд мѐља О; *колко* су ми донѐли П; па *колко* да има Ч;

Количко: *количко* је тепана Ж; *количко* су се измучили ГД и сл.

Кочка: *кочка* сам направила П; море, *кочка* има Ч.

Коца: *коца* смо имали П; нѐ ли ти је *коца* Ц; она седѐ *коца* Т итд.

Малка: *још малка* до крај Б; *малка* има у подрум П; *малка* ни остана Т.

Малчичка: *малчичка* зејтинчак П.

Млого: *млого* ли су деца П; *млого* лоше О; *млого* се љутија Ч; *млого* смо долѐко ГД; *млого* смо се мучиле О; *млого* убав сир ГД; мучени смо *млого* О итд.

Много: *много* ме нервира П; *много* ма̀ло М и сл.

Оволко: остáло ги је *овòлко* ГД; *овòлко* до њí М.

Повише: какò не купи *пòвише* П; *пòвише* си обелéја Р.

Помалко: *помáлко* се цедурка Ж.

Потпуно: ама, *пòтпуно* íсто ГД.

Пуно: *пуно* око нáс Ц; *пуно* сам имáја стáри људи Н.

Ресто: онòј *рèсто* за њума П.

Сасвем: *сасвèм* га дòкрајчи Ч; *сасвèм* мáлка тòј ГД; тí га *сасвèм* утепа П.

Толичко: нè ме *толи́чко* интересује Н; *толи́чко* му је остáло М.

Толко: дèли, на овòга *тòлко*, на онòга *тòлко* Р; *ја тòлко* врèме Н; какò се је забунíја *тòлко* Ц; нáши нèсу смèли да íдев *тòлко* О; *тòлко* си је бòгом дáта О и сл.

Толико: она будáла *толи́ко* О;

Односно-упитни прилог *зашто*:

А *заштò* тòј? Р; *Заштò* ли га нèма? ГД; *Заштò* нèћеш? П; *Заштò* ти тој треба? Ц; *Заштò* ће ти тòј? Сл.

зáшто Ц; *зáшто* нèсу дòшли П; *зáшто* нèсам вика́ла П итд.

Прилог за узрок *затој*:

Éпа *затòј* Т; *Затòј* га нèсу тèли П; *затòј* не му ни дáва Сл; *затòј* сам га купи́ла П; њèга су га *затòј* вика́ли Сз; спáла је па *затòј* П итд.

Прилошки изрази:

Дэн-дэнэс: и *дэн-дэнэс* гу íма тáмо О; тòј и *дэн-дэнэс* Т.

Дэн-дэнэске: Свí се чудив и *дэн-дэнэске* П.

Ете-такој: и *ете-такòј* бидна П; ми, *ете-такòј* Р.

Још_јемпут: *још_јемп̀ут* да те вѝдим П; *још_јемп̀ут* ми такој на̀прави Т.

Натам-навам: в̀ртим се *нат̀ам-нав̀ам* Рљ; пов̀ртим се *нат̀ам-нав̀ам* П.

Неки_пут: *неки_п̀ут* к̀упимо, *неки_п̀ут* п̀е́чемо ГД.

Неки_пута: *неки_п̀ута* цел лѝб изе́ја не́ки П.

Онэг-овэг: и ја ги правим *он̀эг-ов̀эг* ГД; ста̀вљам *он̀эг-ов̀эг* П.

Предлози

2.6.2. Предлози забележени у прешевском говору:

Без: *без* де́ца је П; *без* ма́јку је оста́ја О; *без* не́га Рљ; *бес* та́тка О и сл.

Више: *више* бо́р го́ре Р; *више* на́с ги је ку́ћа Ц; *више* се́ло го́ре Р и сл.

Врз: багатѝла *врз* багатѝлу ГД; па све́ *врз* не́и П; ра́сипа *врз* ме́не Ч и сл.

До: *до* гра́ницу та́мо Т; *до* не́и смо *до* царѝну Т; од а *до* ш М итд.

За: *за* не́и је давала Рљ; *за* пе́сто дина́ра П; па *за* Ора́овицу О и сл.

Због: *због* зе́мљу Т; све́ *због* ма́јку П; *због* то́ј Р итд.

Из: *из* Босѝлиград Р; е, ти́ја су *из* Кли́новац Р; *из* Топлѝц што́ су до́шле О; *из* Буја́новац Б; *ис* Цр̀ни Вр̀ Р итд.

Изнад: *изнад* ку́ћу го́ре П; *изнад* Пре́шево Рљ; те́ј *изнад* шко́лу овде́ Т итд.

Испод: то́ј *испод* А́шане М; *испот* ову́ј ку́ћу одма ту́ј П; *испот* пу́т Р; и сл.

Код: *код* ма́јку ми О; *код* на́с не́ма П; мо́ж *код* не́га М итд.

Кра: бо́ље *кра* те́бе кад не́су Сл; де́ца *кра* не́у Б; *кра* ку́ћу Сз; ти́ја што́ су *кра* не́га Сл.

Кроз: *кроз* лојзиња што се иде О; *кроз* њиву иде П; *кроз* њума М и сл.

Куд: *куд* њи Сз; *ће* иде *куд* сестру Б итд.

Куде: *куде* водоводи М; *куде* њега је П; *куде* Трејачани О; *однѐсев чѐк куде* овој П итд.

Накуд: *море, накуд* осамдесет Р; *накуд* Лѐтовицу Р; *накуд* нас Сз итд.

Накуде: *накуде* Врање О; *накуде* дѐду М; *онда онај накуде* њи Рљ и сл.

Низ: *низ* Мараву Н.

Међу: *они међу* себе се договорев О; *тој си је међу* њи П; *туј, међу* њине куће Т.

На: *на* овој цѐло П; *на* улаз М; *од колѐно на колѐно* Н;

на мајку ми *ће* даде П; *на* свакога, божем О; *на* Ћипру да кажеш О и сл.

На (са значењем присвојности): *на* брата ми *ћерка* Р; *на* чичу ми *син* Т; *тој е на* сви Стрѐзовчани М и сл.

Над: *над* куће М; *туј над* сѐло Т и сл.

Низ: *низ* Мараву Н; *пушти низ* воду Ц; *такој низ* пѹт Т и сл.

Од: *од* Големи Дѐл је бија ожењен О; *од* кућу Сз; *од* колѐно на колѐно Н; *од* ливаде Р; *они су од* Барбаце насѐлени О;

от Курбалију Н; *от* Прѐшево је дошја Рљ; *от* прѹгу нагоре Р; *от* Пчињу су одозгор О; *от* Шапранце дошле О; *свѐ от* Трејак О;

па о[д] теј М; *о[д]* Трговиште према Бугарску Р; *о[д]* Трницу тамо горе О итд.

Одовуд: *одовуд* јабуке Сл.

Око: *врти се свѐ око* мене М; *па око* мене П; *трчи око* кућу Т и сл.

Около: *около* се замѐта Т; *па около* насѐлиш П.

Откуд: *откуд* пút ГД; *откуд* Црнóтинце Р;

Откуде: *откуде* онúј Н; *откуде* пút Сл; та́мо, *откуде* сéло Т; то́ј е *откуде* њí П.

По: *по* гóрањ пút О; свé *по* пút Сз; и *по* рéку О;

и *по* дéца О;

по дéду Т; *по* њéгово íме О; *по* пра́деду нéкога О; *по* фами́лију нéку Сз; то́ј *по* нáшега дéду О;

По пéсто дина́ра П итд.

Под: нé, *под* Ги́лане је Н; ондé *под* нáше М; *под* Ма́минце М; *под* нáс је во́да до́ле П; *под* Но́рчу ли је Н; *по[д]* тэ́ј а́тар М; сви *под* сéло М;

Покрај: *покрај* мéне Т; свé *покрај* пút су О и сл.

Поред: *поред* пút П;

порет цркву О и сл.

Преко: *преко* но́ћ ме до́веде ГД; та́мо, *преко* рéку Т.

Поза: легна́ *поза* једну́ кру́шку Сл; о́не *поза* ко́ла ГД; *поза* једни́ ба́греми Сл и сл.

Позади: тé га *позади* ку́ћу П; ту́ј, *позади* нáши грóбља Р.

После: о́ни су *после* нáс до́шли Ц; *после* ослобо́ђење Р;

после Буја́новце нéгде Т и сл.

Пред: *пред* овíја нáши отúд Н; ста́не *пред* њéга Т; овéј мо́ј штó је *прет* ку́ћу П; *прет* ку́ћу íма једно́ аста́лче П;

пред Но́ву го́дину Ч; *пред* слúнце Ц и сл.

Преко: отíде *преко* кро́в Т;

не мо́же *преко* њúма П; *преко* дéвера ми О; *преко* нáс Рљ;

преко недељу Б; *преко* ноћ Ц и сл.

Према: *према* Бугарску Р; *према* Маџице Р; *према* Цакановце Т; тој е *према* Хан ли Т;

према понедељак Ц и сл.

Пре: *пре* две недеље Н; *пре* триста године ли Н; *пре* шездесет и кољко године имаше П;

тој е негде *пре* Врање П итд.

С: *с* леве стране Ц;

з десне стране Сл и сл.

С, сә, са, сәс, сас: Не *с* мѹжи Ж; па нема везе *с* Раде М; *с* овeј е била, сигурно Рљ;

нема *сә* што да ги рани Н; *сә* свекрву је живела П; *сә* стапче П; *сә* штаке одеше Ж;

ограђено *са* замку Т; *са* кола П; *са* њи је добар Љ; *са* овија наши Б;

после *сәс* цреп покрише О; *сәс* онeј ћеремиде О;

брат *сас* брата да не збори П; заједно *сас* камату М; *сас* волoви ретко, ретко Н; ће гурамо ми *сас* њи ГД; *сас* њума много смо живели П;

саз Димитрију Сл; *сәз* Дејана Сл итд.

У: држи га у скут П; паднаја у њино Ж; у тој време О итд.

Уз: иде уз ногу Ц; такој уз кућу Т.

Уза: тезгера *уза* зид ГД.

Место: куде може *место* мајку П; млеко *место* воду П; он ће *место* њега Т и сл.

Удвајање предлога: *до извише* Штип Сл; тија су *из от* Кленике навам Р.

Везници

2.6.3. Везници који се јављају у говору Прешева су:

А: *a* да сам ги на време носи́ла не би́ ГД; *a* ја само што́ бе́ше иза́шла П; *a* кад ри́ка, оно грми́ П; *a* љу́то да је́ду, не́ ГД; *a* не ко́ сѐг ми́ ГД; *a* он ћу́ти Т; *a* ти́ да му ка́жеш на то́га П; ма́јка ги ви́ка, *a* они́ оту́д Т итд.

Ако: *ако* не́ га опра́виш на време, ца́бе П; *ако* оста́не Т; *ако* о́ће да га је́де ме́ко, до́бар је ГД; *ако* се се́ту О; *ако* се те́пате, тепа́јте се ова́ко Ц; ме́со *ако* се ску́ва Ц итд.

Али: *али* ако до́ђе дру́г О; *али* она́ је у Ба́ваниште ГД; *али* сѐга да чу́је, да ви́ди ло́пту, не ГД; *Али* сѐд да ми стру́же здра́в зу́б П; *али* се́див у ста́ру ку́ћу Ми́ркову ГД; да пи́је во́ду *али* да не́ се нама́кри Ц итд.

Ал: *ал* ви́диш, сѐд ладовина́, до́бро је ГД; *ал* не́ га пушти́ше П; Не ва́ља, *ал* сѐг бидна́ло Ж; Па ја́ знајем, *ал* тако́ј сам гу сања́ла П.

Ама: *Ама* че́кеј да ти ка́жем П; *ама* то́ј њего́в ли је ста́н би́ја ГД; мо́жда, *ама* ја не́ зна́м Ц; *ама* не́ма време́ ни он́ Н итд.

Веће: оно́ ве́ће гото́во Сз.

Да: *да* зна́јев де́ца што́ је ГД; *Да* му ка́же Ж; *да* има куде́ да прено́ћи ГД; *да* има тежину́ да га про́дав ГД; *да* набѐрем Ч; *да* па́дне, *да* ме мене́ окриви́ Ц; *да* поживи́ ко́ју го́дину Ц; *да* се послужим́ још ма́лко Ц; ви́кам не́ћу *да* ги ку́пим Ц; зна́м *да* је од мо́ју фами́лију ГД; не веру́јем *да* мо́же *да* га отку́пи П итд.

Дек/дѐк (да):¹⁵² *Да* му ка́же *дек* што́ је би́ја у ацилѐк не вре́ди то́ј да прода́ва П; *да* сам зна́ла *дек* Лу́те има́ ГД; ^yодма́ ми те́кна *дек* је оно́ј ку́ма што́ је ре́кла Сл;

зна́м *дѐк* има́ малу́ П; ја́ зна́м *дѐк* је разгова́рала П и сл.

¹⁵² Овај везник фонетски одговара прилогу *гдека*, *гдек*, а његово значење може бити изрично и узрочно (в. Белић 1999: 187, 412).

Дек/дэк/дэг (*због тога, зато*): *дек* он ра́ди попо́дне ГД; зна́м *дек* он ни је прича́ја П; не́ да прича́м *дек* је она́ ту́ј Сл;

дэк оно да пла́че, ја́ да пла́чем, не́ Т; он *дэк* жу́т у лице („зато му је надимак Лисица“) Н;

зна́м *дэг* ми је прича́ла Ч; па *дэг* ву га показу́јеш ста́лно Ж и сл.

Док: *док* се ја́ ди́гнем П; *док* се обу́че, *док* му да́де Ц; *док* се се́тим Р итд.

Докле: ја́ ће завр́шим *докле* се ти́ врати́ш Т; тако́ј ће је *докле* си ти́ де́те ГД и сл.

Ели: за не́га *ел* за ме́не Н; *ели* га ви́ка не́га Сз; *ели* и́ди, *ел* се́ди ту́ј Б; *ели* католи́ци *ели* правосла́вни Н; *ели* сас бу́рму Сл; *ели* сто́ку оста́вете *ели* се врати́те Н; *ели* ће се па́зев *ели* ће हु́тев Сл; не́ке па́тичке, *ели* санда́лке, *ели* ципе́лке Сл и сл.

Ем: *ем* пома́гам, *ем* тр́пим Т; *ем* сам ву ре́кла, па не сме́м П и сл.

Епа: *епа* мо́ј де́да има́ја те́га О; *епа*, ни́каква не́си Ч; *епа* она́ је до́ле Н.

И: ви́кам ги да и́дев *и* да донесе́в П; да ги доведе́ *и* де́ца П; *и* де́те *и* он се за́пали ГД; *и* та́мо *и* овде́ О; пости́ли *и* у цркви́ О; прави́ ги со́к *и* ко́мпот ГД; он само по́диже гла́ву *и* спушти́ ГД итд.

Или: са́мо да ли двоји́ца *или* троји́ца бе́ву Р; *или* ча́ј му не одговára Т и сл.

Како („као“): *како* да не́смо фами́лија О; *како* сáк се се́ћам П; *како* у Преше́во што́ ги има́ О и сл.

Кэд/кад: ја́ *кэд* сам до́шја Н; *кэд* бе́ше ла́дно О; *кэд* до́ђев, спре́ма једе́ње ГД; *кэд* зако́лешеву сви́ње Ц; *кэд* иза́ђем у пензи́ју П; *кэд* му вр́жеше шамар́чину Ц; *кэд* се распри́чамо, не мо́ш се одели́мо Ц; Ра́тко *кэд* у́мре, те́ј но́ћ ја́ са́њам ГД.

кад је би́ја у Бра́ње Ч; *кад* смо ми́ направили́ ку́ћу го́ре Ц итд.

Ма: До́бро, *ма* ме́не ме срамо́та О.

Ма ли: *ма ли* бeше јучeр Т; *ма ли* ти викам Ч; *ма ли* ти прича П и сл.

Него: има, *него* нeје дoбpo П; *него* штo си рaнo oстaлa бeз дoмaћинa О; прaвим, *него* нe искaчa убaвo Т итд.

Ни: ама нeмa врeмe *ни* oн Н; нe мoж *ни* дa мрдаш Ч; *ни* дeдa, *ни* парaдeдa, *ни* чукундeдa О; *ни* дeнoскe нe знaм П; *ни* је бија *фрижидер* П; *ни* мeтaр Т; *Ни* ми кaзaшe П; *ни* нa пoдрум, *ни* нa кућу, oпштe Н; *ни* нe фaћa шугa Сл; *ни* сaм лeк примaлa, *ни* сaм код лeкaрa oтишлa П; *ни* сaм лјубaв вoдилa, *ни* сaм ништa П; *ни* смo видeлe дeтe, нити ништa ГД; *ни* су ми нaплaтилa, *ни* ништa П итд.

Нити: али *нити* oни дoлaзив, *нити* ми идeмo О; ни смo видeлe дeтe, *нити* ништa ГД; *нити* ми имамо, *нити* oни имaв Н; *нити* тpaжи мaјкy Т итд.

Па: иде, *па* сe врaти Ч; кaзa гa *па* забрaви О; Љиљaнa прoдaдe oвaм у Бeогрaд, *па* oтидe ГД; нaбија гу туј, *па* узeјa мoткy Ц; нaпрaви *па* ги викнe П; oн сe жени, *па* сe жени ГД; *па* нeки пyт нaпрaвим сир oвeј млaд ГД; *па* си гa Гoспoд крaсeшe Ц; *па* су јaвилe партизaни Ц итд.

Па ли: *па ли* зaсрaми сe П; *па ли* нeкa идe, штo тe бригa ГД; *па ли* јa рaзгoвaрa Ц; *Па ли* и oт притисaк тeчи крв Ж и сл.

Пошто: *пошто* ги писaмo Р; *пошто* кaфaнa oдмa туј e П; *поштом* oнa бeшe труднa ГД итд.

Сем: никoј, *сем* oвeј Цуфa штo је држaјa рaдњу П.

Та: дa нaбeрeм *та* ћe ти дaм Ц; идoшe, *та* дoнeсoшe Сл; зaвршишe, *та* дoђoшe Т; зaвршимo, *та* гу вратимo Н и сл.

Те: *те* нeкaд мaргaрин, *те* нeкaд зeјтин ГД; *те* oвaкo, *те* oнaкo Ч; *те* oвoј, *те* oнoј П итд.

Тики: *тики* ви́кне одјемпúт О; *тики* ву се повећа притисак ГД; нѐма, нѐма, *тики* се јáви Т.¹⁵³

Чим: *чим* је таква ствар, дóбро П; *чим* вóзиш, знáјеш Ц и сл.

Што: ви́кам ву за онóј *што* трѐба да донѐсе Т; да знáш *што* сам доживѐја П; не размíшљав *што* нáрод једе ГД и сл.

Речце

2.6.4. Све речце из прешевског говора се могу поделити у неколико група: модалне, речце за посебно истицање, упитне, речце за потврђивање и негацију, императивне, показне, речце за обраћање и речце за дозивање.

2.6.4.1. Модалне речце:

Белки(м): *белки* ће дође Т; *белким* ће помóгне П; нѐкој ће се јáви, *белким* Р; ће направи, *белким* Ц и сл.

Богами: *богами*, забрáвим се Сл.

Ваљда: *ваљда* ву је боље Ч; дóбро је *ваљда* П; она *ваљда* има боље Ж и сл.

Додуше: *додуше*, ви́ка ће врати Т; *додуше*, ништа нѐје рѐкла М и сл.

Истин: *истин*, нѐма ги ви́ше Сз; *истин*, такó је П и сл.

Можда: *можда* је стигна́ја Ч; *можда* нѐсам трѐбала Т; *можда* су се посвађали П итд.

Стварно: *стварно* ти ви́кам Сз; *стварно* ли је такóј би́ло П и сл.

¹⁵³ И у другим призренско-тимочким говорима *тики* се употребљава у функцији везника (Богдановић 1979: 100, Јуришић: 277). Уп. Белић 1999: 414: „Прилог *тике* (*тек*), који се овде често изговара *тке*, добио је у овоме дијалекту и специјалну употребу и значење. Он се употребљава, каткада, као адверзативна свеза, али још чешће као речца за истицање.“

2.6.4.2. Речце за посебно истицање:

Ама: *ама* ми је испало П; *ама* неје бѣш такој Сз; *ама* потпуно исто ГД; *ама* сам гу направѣја рабѣту Ц; и сл.

Бѣш: *бѣш* је убаво Ч; *бѣш* он наѣје П; ене *бѣш* онам Т; епа, *бѣш* такој Ц итд.

Дип: *дѣп*, *дѣп*, ако вѣка Т; *дѣп* ладовѣна, па сѣдим ГД; *дѣп* она тѣј П; *дѣп* сам ву рѣкла ТР; лѣпо си спије, *дѣп* ако гу пробѣдив П; работала би, *дѣп* нема сѣ што О и сл.

Бар: *бар* да ми је једно Р; *бар* да прѣдамо П; *бар* да се јави Ц и сл.

Берем: *берем* да је завршила, да има куде П; дај ми *берем* једно Т и сл.

Само: *само* ву прође сѣнка Т; знам ги *само* по прѣзиме Ч; *само* да не ѣдем П итд.

Сал: *сал* ми тој фали П; *сал* толичко оставила М; *сал* једни јажца Ч; *сал* једѣмпут је бѣја Р; *сал* га зажарив и толко ГД; *сал* ће рѣкнемо Ц;

Салте: *салте* ву је о[д] тој Т и сл.

Тамѣн: *тамѣн* да завршим Т; *тамѣн* ми се уфати да ги кажем Рљ; *тамѣн* рабѣта П итд.

2.6.4.3. Упитне речце

Да ли: *да ли* ву је боље Ц; *да ли* сте мѣгли П;

да л ги има тѣј Н; *да л* је такој, *да л* неје, не знам Р; *да л* су продѣли Т итд.

Ли: бѣгаш *ли* Рљ; бѣрете *ли* дрѣва? Р; ви блажно *ли* ће правите? Ж; вѣка *ли* га Ц; Знајеш *ли* га? Ж; ѣде *ли* код њѣ Т; Удеш *ли* у школу? Ж; има *ли* те Т; искарѣше *ли* гу? Т; ѣсто *ли* ги вѣкав Т; куде *ли* је до сѣд Ц; на Луку *ли* дѣте Н; не причате *ли* П; нѣрмална *ли* си П; Она *ли* је? Сз; пођѣсте *ли*, бре Ц; Скува *ли* се? П; такој *ли* је Ч; Тѣ, заведе *ли* се? Ж; укрѣдна *ли* те? Ж; ће ти јѣде *ли* блажно? Ж и сл.

Не ли: *не ли* ги писувамо Н; *не ли* се договорѣсмо Ц и сл.

2.6.4.4. Речце за потврђивање и негацију:

Ако: *áко, áко*, нѐк је за дóбро Ц; *áко* ги је Ч; *áко* си дóшла П; ма, *áко* гу је довѐја Т итд.

Да: *да́*, де, *да́* П; *да́, да́*, такó је Т.

Епа: *епá*, какó мислиш ти П; *епá*, сѐд ће ти кáжем Т; *епá* сам га направíла Ч; *епá* си гу направíја рабóту Ц.

Јес: *јѐс*, такó је Р; *јѐс, јѐс*, такој бѐше П.¹⁵⁴

Јок: да повíкне, *јòк* М; *јòк*, брѐ Рљ, Ц; *јòк*, зина́ла П; ма, *јòк* П, Ч, Т итд.

Не: да појѐде, *не́* Т; *не́*, мори, *не́* П; окрѐне се и *не́*, и *не́* Ч и сл.

2.6.4.5. Императивне речце:

Ега:¹⁵⁵ *егá* имáла тóлко Ч; *егá* се ода́деш П; *егá* се распрáви Т;

јегá до́ђе Љ; *јегá* стíгне Ч и сл.

Нека: *нека́* га, такóј му и трѐба Ч; *нека́* ги, ће вíдив П; *нека́* гу, *нека́* Т и сл.

2.6.4.6. Показне речце:

Еве: ако о́дете, *евѐ* ви П; *Е́ве* ви смóки П; *Е́ве* ви цигѐрице П; *ѐве* га дóм сѐди Сл; *ѐве* ги Љ; *ѐве*, да јѐдем не мóгу П; *ѐве* ја́ ће ву донѐсем Н; *ѐве* Македóнци Ц; *ѐве* овакóј, глѐј Ц; Звóнко *евѐ* га О итд.

Ене: *енѐ* ги отúд Н; *ѐне* ти онáј Ч; па *ѐне* онáј што нáправи Р и сл.

Ете: *ѐте* такóј П; *ѐте* тáм ги однѐси П; *Е́те* ти, најѐди се Сл; *ѐте* с њи мóжеш О; рáди *етѐ* тúј ГД; свí нáши, *ѐте*, комши́је Ц;

¹⁵⁴ Ова речца је заправо облик презента глагола *јесам* (*јесам, јеси, јес*). Са значењем речце у алексиначком говору јавља се и облик *јесје* (<*јес(т) + је*), в. Богдановић 1987: 190, 222.

¹⁵⁵ Белић наводи да овом облику паралелу представља *еда* (*ли*) исто онако као што облику *къда* одговара *къга*, а за пример из Врања: *ега дође* даје објашњење „*да дође, нека дође*“ (Белић 1999: 414).

и *јетѐ*, *бидна* Сл; *јетѐ*, има Љ итд.

Те: *ви*кам, *те* ти ги Т; за *те*бе, *те* ти М; *те* ги, нек *у*змев све П; *те* ти, *у*зми П и сл.

2.6.4.7. Речце за обраћање:

Мори: *ка*ко, *мори*, *тако*ј Ц; *не*, *мори*, *не* П;

Бре: а, *брѐ*, *ви*кам ти П; *јок*, *брѐ* Рљ, Ц; *не*, *брѐ*, *Војо*, *не*је *би*ло Т; *Не*мој *брѐ* П; *о*ће да *у*зне *па*ре, *брѐ* П; итд.

Бе: а, *бе*, *зашто*? М; а, *бе*, *куде* си ти Ц; *не*, *бе*, *не*мам П итд.

2.6.4.8. Речца за дозивање:

*јѐ*ла код *ме*не О; *јѐ*ла *ова*м Св.

2.6.4.9. Речца за давање, уручивање:

*ѐ*ве, *на* Ч; *на* ви М; *на* ти, *у*зми П и сл.

Партикуле

2.6.5. У говору Прешева забележене су партикуле: *ј*, *к*, *м*, *р*. Према броју слогова прешевском говору познате су једносложне партикуле: *-ја*, *-ка*, *-ке*, *-на*.

2.6.5.1. Партикула *-ј*: *Ко*ј се *ка*чува? П; *ка*жи *ко*ј си Ц; *не*ма *дру*г *ко*ј М; *ко*ј *ће* ми *до*ђе Ж; *ко*ј *што* се *се*ти ТР;

*ка*д се *не*кој *пра*ви *ва*жан О; *не*кој га *фра*ли П; *не*кој му је *да*ја Ц;

а ми *ни*кој О; *не*смо се *ни*кој *вика*ли *ско*ро Н; *ни*кој не *зна*је Ц; *ни*кој *не* се је *отру*ја П;

не *по*сти *сва*кој П; *сва*кој си је *чува*ја Ж; *сва*кој си *се*бе *гле*да Ч;

а *бе*, *ова*ј *аци*ја Ц; *ова*ј *из*вор *овде*ка Ц; *ова*ј *на*ше Љ; *ова*ј *сит*но П; *ова*ј *овде*ка *водени*ца Ц; *ова*ј *цр*љива, *ова*ј *не*је П; на *ова*ј *На*ду О; сас *ова*ј *сто*ку Н;

куде *тај* ора Ц; *тај* Мамински рид М; сас *тај* грањ П; *тој* деда ми је П; *тој* си постоји Ц; с *тој* девојче О; баба је измучена *тај* П; *тај* баба О; *тај* школа Ц; куде *туј* голему собу Ц; о *туј* страну П;

онај Миле Ц; *онај* један Ж; а *оној* друго М; пре *оној*, знаш О; *онај* вода Ц; *онај* жена беше ли П; *онај* наша њива Н; од *онуј* снашку О; на *онуј* страну онамо М;

од *овеј* женетине Ч; *овеј* мале Н; доста више сас *теј* снашке П; *теј* ливаде ондека Ц; тој су *теј* Сз; а *онеј* наше ливаде доле Ц; *онеј* решётке П;

баба Донка *туј* седи П; и *туј* свадба има ГД; ја сам се *туј* родила О; *туј* су затекли Н;

е, сак ће пишеш *овакој* Р; не би *овакој* пиленце нагазила О; он вика *овакој* П;

Е, *такoј* га окрени малка П; ете *такoј* О; и *ете* *такoј* бидна П; и *такoј* си и остало Р; *такoј* су викане Н;

гледам си *онакој* Ч; дођо *онакој* П;

Епа *затој* Т; *Затој* га несу тели П; *затој* не му ни дава Сл итд.

2.6.5.2. Партикула -к:

нека га *овдeк* Н; она је *одовдeк* Ц;

ондак је добро П; *ондак* ће идемо навамо Р и сл.

2.6.5.3. Партикула -м:

сэд *већем* нема Сл;

жмуречкиm иде Ч; *кљечечкиm* се вуче Ж; не једи *лежечкиm* Т; све *седечкиm* Ч; све *такoј* *седечкиm* П и сл.

2.6.5.4. Партикула -н:

овој *овдeн* горе Н.

2.6.5.5. Партикула *-р*:

јучер бeше Сл; *јучер* ги докараше Т; *јучер* је било гужва ГД; оглушише не *навечер* ГД; *увечер* ће отиде Сл и сл.

2.6.5.6. Партикула *-ја*:

овија Американци О; *овија* како ги викав Р; *овија* Раткови идоше О;

тија болеси Ч; *тија* гробја О; сас *тија* ќебиња П; узедо и *тија* пешкири П;

глeј ги *онија* Ж; милује *онија* кола П; правив *онија* држачи П;

али нема ниједен човек *туја* О; нема га *туја* ГД; *туја* до врата Сл итд.

2.6.5.7. Партикула *-ка*:

а *овдека* је бија Сента само Н; довеја га Воја *овдека* П; долина *овдека* М; код мене *овдека* ГД; нема рудници *овдека* Р; *одовдека* не ли трња све П; што се отсели *одовдека* П; има *ондека* М; *одамначка* се је удала Ж; ја несам месила, богами, *поодамначка* ГД; иде си *полчка* О; *полчка*, спије П; вози *по полчка* П; *малчичка* зејтинчак П и сл.

2.6.5.8. Партикула *-ке*:

ако умејеш да се снађеш *данске* Сл; *данске* петак је О; несмо месили *данске* ГД; Сви се чудив и *дан-данске* П; сэг, *зимуске* О; и ја купува *једанпутке* Т; ја *летоске* идо, на Видовдан ГД; *летоске* је доодила ГД; *надворке* турим П; *наћске* до кој знаје кед О; делили *пролетоске* плугови Сл; *пролетоске* делили Сз; па и Мица ми вика *синоћке* П итд.

2.6.5.9. Партикула *-на*:

Ни *дондена* да мрднем П; *овдена* горе Ц; *овдена* ми је Ч; *овдена* нема М; *овдена* све цигована П и сл.

Узвици

2.6.6. Узвици су груписани у три скупине: узвици за вабљење и терање животиња, ономатопејски узвици и узвици изражавања психичких стања.

2.6.6.1. Узвици за вабљење и терање животиња:

Викамо: *квѝк, квѝк, нѝ, нѝ* П; *маѝ, маѝ* П; *маѝ, ђди, маѝ* Ж; *чиѝбе, брѝ!* П; *чиѝбе!* Ц, М, Т; *ниѝ* мори П; *ниѝ, ниѝ* Ц; *ѝи, ѝи* П, Ж, Ч.

2.6.6.2. Ономатопејски узвици: *Грѝке, грѝке*, до доле П; *миѝ, миѝ* по *миѝ* Н; *таѝке, таѝке*, по оној П; *ђинге, ђинге, ђинге* по главу Ц; *кђд одједђмѝп, браѝм!* О и сл.

2.6.6.3. Узвици изражавања психичких стања:

каква куѝа, *лѝле, лѝле* ГД; *лѝле, а миѝ!* М; *лѝле, Боѝже* П, Т, Ц, Сз; *лѝле, деѝа* ву ѝшчува Т; *лѝле, па и папрѝку* П; *лѝле, сраѝота* ме О; *лѝлке, боѝшке* П; *лѝлке, деѝа* Сз.

туѝго, Гоѝцо! О; *Туѝго, туѝго!* П; *туѝго, Зоѝре, ти не знаѝ* Т;

куѝку, кђд видѝ П; *куѝку, куѝку, ѝуѝти* О;

Рѝдници, *ау рѝдници* утепаѝмо се све! Р; и викам: „*Еееѝ, ѝе бѝдне раѝт*“ П; *ѝи, рекѝа* ми Гоѝца О; *ууу, кудѝ* ме видив меѝе Н; *ухѝ, још лаѝни* Т; *ѝ, куѝо моѝа* М;

хаѝ, хаѝ, хаѝ, такој чиѝни Ж итд.

Море: *Моѝре*, доѝкле ѝмаше Браѝнка П;

Амѝн: *амѝн*, виѝше П; *амѝн, ѝѝуди, доѝта* је Ч; викам, *амѝн, кудѝ* су? Т;

Еѝ: Да плаѝче човек, *ѝѝ* Ж; *ѝѝ*, стаѝни Н; не се маѝји, *ѝѝ* ГД;

Ја: *јаѝ*, брѝ Ч; *јаѝаа* ГД;

Оѝ: али нервоѝа, *ѝѝ*, жеѝо итд.

ИЗ СИНТАКСЕ

3. Дијалектолошке монографије обично садрже поглавље посвећено питањима из синтаксе датог говора. Неки аутори су ову тему обрађивали према врстама речи, а неки су скретали пажњу на најбитније синтаксичке моменте из анализираниог народног говора.¹⁵⁶ Сама проблематика синтаксе није тако једноставна и не може се у потпуности обрадити тако што ће јој се посветити део рада. Селективна обрада синтаксичких питања вероватно би најбоље испунила захтеве научне анализе. На такав начин приступили су ретки дијалектолози који су истраживали говоре призренско-тимочке области. Радмила Жугић се бавила исказивањем генитивних значења у говору јабланичког краја (Жугић 2010). Марина Јуришић је анализирао синтаксу падежног систем говора Горње Пчиње (Јуришић 2010, Јуришић 2011, Јуришић 2012а, Јуришић 2012б).¹⁵⁷

У овом поглављу биће речи само о најбитнијим синтаксичким обележјима говора прешевског краја, а то је: конгруенција именица плуралија тантум и збирних именица, удвајање објекта са посебним освртом на удвајање заменица уз употребу предлога, плеонастичка употреба заменица, место заменичке енклитике уз глаголе и употреба одричне речце *не* уз глаголе.

¹⁵⁶ Белић (1999: 397–415) је поглављем синтаксе обухватио нека питања: збирне именице, употреба гл. придева радног у предикату, наставак *ле*, придевски облици, компративна конструкција, значење члана, место енклитичке заменице у реченици, употреба императива, употреба имперфекта и перфекта, пропуштање везника *да*, погодбени начин, употреба везника и партикула, употреба партикула. Павловић (1939: 213–232) је уопште говорио о синтаксичким појавама. Стевановић (1950: 138–152) је обрадио: систем деκлинације, употребу глаголских облика, конгруенцију и ред речи. Ћирић (1983: 102–110) је издвојио битне одлике из синтаксе падежа, синтаксе глаголских облика, синтаксе реченице, затим, глаголски род, глаголе непотпуног значења и конгруенцију. Богдановић (1987: 225–266) посвећује пажњу скоро свим областима: синтакса врста речи, синтакса падежа, синтакса глагола, синтакса реченице. Код Вукадиновића (1996: 251–265) се налазе поглавља: Из синтаксе врста речи, Из синтаксе падежа, Неке одлике глаголских облика. Марковић (2000: 221–237) анализира све врсте речи из угла синтаксе, затим слагање реченичних делова и безличне реченице. Младеновић (2001: 475–502) не разрађује све категорије већ само оне карактеристичне теме: конгруенцију, ред речи, упитне реченице, безличне реченице, пасивне конструкције, поредбене конструкције, употребу слободних падежа, удвајање слободног датива, етички датив, плеонастичку употребу личних заменица плеонастичку употребу личних заменица и нешто шире говори о синтакси глаголских облика. Тома (1998: 355–432) према поглављима обрађује: синтаксу падежа, реченице постојања и непостојања, конјункторе и субјункторе.

¹⁵⁷ У тесној вези са балаканистичким обележјима српских говора је и падежни систем Параћинског Поморавља о којима је писала Софија Милорадовић (Милорадовић 2003).

НЕКЕ НАПОМЕНЕ О КОНГРУЕНЦИЈИ

Множина именица средњег рода

3.1.1. Множински облици именица средњег рода са наставцима *-а* и *-иња* конгруирају са атрибутом речи и предикатом као именице мушког рода.

а) *некакви бр̀да* оту̀да О; *неки бр̀да* М; *онија бр̀да* Ц; *по овија бр̀да* на̀тамо Т; *онија буриња* П; *имамо си на̀ши др̀ва* Ч; *ја* ги притиска́ *тија дугмиња* П; *све неки имиња* Ч; *фарбани јаја* Б; *пр̀жени јајца* ГД; *црвени јајца* и *лук* П; *на тија мѐста* Т; *тија пѐрца* што купи́ П; *не одговарам на пчѐшки питања* П; *сѐлски пу̀тишта* Љ; *знајеш ги овија на̀ши сѐла* Љ; *ја тија сѐла* све знам О; *кад ће покажев неки сѐла* Ч; *не знам који су тија сѐла* Р; *тој су тија сѐла* М; *у на̀ши сѐла* М; *у њињи сѐла* Р; *сас тија ђѐбиња* П;

б) *тија бр̀да су се виде́ли* Р; *почѐли* и *рѐбра* да се видив П; *сви сѐла су се изгуби́ли* Љ; *тад су би́ли чезиња* Сл и сл.

3.1.2. Именица *деца* којом се исказује множина од именице *дете* такође конгруира као именица мушког рода у множини:

а) *велики деца*, *мори* Ч; *деца малѐцки* Ч; *деца малѐчки* П; *деца су ми гологлави* П; *боже*, па *тој моји деца*, *синко* О; *који су деца сиромашни* П; *лѐти деца* обе́двѐ Ж; *море*, *овија деца* ме зајѐбавав Ц; *нашински деца* учиш Ж; *неки деца* доодише Ч; *његови две деца* П; *њени деца* Ж; *његови деца* Сл; *њи́ни деца* и *ми* тој глѐдамо Ч; *њињи деца* Ж; *обе́двѐ деца* су ми до́бри Рљ; *обе́двѐ деца* су на̀ши Љ; *одив деца* ма́ли Ж; *онакви деца* не́ма нигде Ж; *онија деца* њи́ни Ч; *онолички деца* има Ж; *па таг на његови деца* П; *па тој моји деца* О; *тој од ва̀ши деца* Љ; *тој су Звонкови деца* Љ; *тој су си њо̀њи деца* Н; *ту̀ђи деца* Ч; *узѐла од овија деца* П; *дечица* златни Рљ; *красни си дечица* Ж;

б) *дошли* ми *деца* Љ; *деца* си и́шли по пу̀т Т; *овија деца* не́су сме́ли О; *распушти́ли се деца* П и сл.

3.1.3. Код именица *очи* и *уши*, које представљају остатке двојине, примећује се исти поступак конгруирања којим су обележене именице које означавају множину именица средњег рода:

а) *плавѝ очѝ* на дѣду Рљ; *толики очѝ* П; *секо, што су ти очѝ надувани?* Ж;

големи ушѝ Ч; *онија ушѝ* ушѝљѝ П; *ушѝ оволики* П и сл.

Збирне именице

3.1.2. У прешевском говору употребљавају се облици збирних именица на *-је* (в. т. 1.3.11.8.). Међутим, овде треба скренути пажњу на нека преобликовања која су настала као последица семантичке и морфолошке неусаглашености. Таква преосмишљавања могу бити остварена интегрисањем збирних именица у множину или плурализацијом конгруенције. Детаљније се тиме бавио Младеновић (2011) који је закључке заснивао на грађи из српских говора југозапада Косова и Метохије. Младеновић наводи да је „замена граматичке конгруенције уз збирне именице семантичком, део опште тенденције приближавања значења и облика као дела укупног упрошћавања граматичког система“ (Младеновић 2011: 224). Овај поступак указује на „ширење једноставнијег модела у коме значење и облик нису конфронтирани“ (Младеновић 2011: 225).

С обзиром на то да нисам успела да запишем одговарајући детерминатор уз сваки пример који би помогао у семантичком опредељењу броја, наводим све примере који су се нашли, јер је на основу других јасан положај сваког лика. У наредним примерима препознаје се плурализација облика и истовремено осмишљавање једнинско-множинске парадигме.

1. *Гробље/гробје – гробља/гробја*

српско гробље Н; *баш код гробље миратовачко* Ц; *Роберт је на гробље* Ц; *онòј гробје* М; *гробје сàг ископùјев* Н; *отидемо на гробје* Ц; *тàј део је б̀ило гробје* Ц;

долéко су на̀ши гробја Сз; *на кòји гробља* Љ; *куде гробља* йма Н; *йдев на гробља*, *до̀ђев од гробља* П; *йма нéка код гробја* Ц; *йзнад гробја* О; *па кад отидемо на гробја* Ц; *ц̀игански гробја* кудé су Н;

2. *Дрвље/дрвје – дрвља/дрвја*

требá да однесе *тој дрвље* Ц; *накуд оној дрвје* Н;

падав дрвља и *камења* П; и *сэк стојив дрвја* О; *тија дрвја* ГД, Н;

3. *камење – камења*

од *оној камење* не мџ да прођем О;

Длџги камења горе Р; до *онија камења* тамо Љ; како *камења* Т; *камења* да бѣре овдена П; *неки камења* Ц; *падав дрвља* и *камења* П;

4. *трње – трња*

има *оној трње* П;

Какви трња, да знаш Рљ; *трња*, али *онија* магарина што јѣдев П; *трња* П, Ц, ГД;

5. *снопље/снопје – снопља/снопја*

има и *тој снопље* П; кад се врже *снопље* Т; *Тој е снопје* Ж;

вржемо ги *тија снопља* ГД; *снопја* су од жито, јечѣм, овѣс Т;

6. *гвожђе – гвожђа*

продадо *га гвожђе* П; *маказе* за сечѣње *гвожђе* Ц;

свѣ *неки гвожђа* по авлију Сл.

Из већине примера јасно се могу увидети морфолошке измене које су настале не би ли се дошло до изједначавања у семантичком смислу. Односно, систем проистиче из схватања да ако нека лексема означава збир неколико јединки онда и таква реч мора имати и сингуларну форму. Тако настаје паралелизам: /тој/ *гробље* – /тија/ *гробља*; /тој/ *снопље* – /тија/ *снопља*, /тој/ *трње* – /тија/ *трња* итд.

Именица *лојзе* представља облик с. р. једине. Да би се исказала одговарајућа множина, настао је облик *лојзиња*. Да је заиста реч о таквој семантичкој надоградњи види се из конгруентног односа са атрибутом или предикатом.

бѐш куде је *наше лојзе* *искачало* О; *Узунско лојзе* Ц; *викамо га Лојзе* Н;

тој су *прешевски лојзиња* П; *туј су ни биле лојзиња све* О;¹⁵⁸ *кроз лојзиња што се иде* О; *Чеклички лојзиња* М;

Лексему *гројзе* није могуће означити као подложну бројној адаптацији:

беремо гројзе М; *брали гројзе* Ч; *пунив ни сукњичики сѐс гројзе* П; *брали смо гројзе* ГД.

Код облика *корења* нисам могла одредити о ком броју се ради или је можда реч о аналошкој форми без паралеле са јединским ликом.

три корења са *све лисја* П; *донесе десет-петнаес корења* П; *першун са све корења* Ч; и *потекло и корења* П.

Слична је ситуација са именицом *прућа*, коју сам забележила као множински облик:

сѐс онија прућа там П; *преноси ги прућа* Ж.

Именица *браћа* конгруира са атрибутом речи или са предикатом као именица м. р. мн.:

велики браћа има Б; *двојица браћа тамо рођени* Р; *на сви тројица браћа* Рљ; *овија браћа куде ће* Ч; *постари су браћа* Т; *рођени браћа су* Ч и сл.

¹⁵⁸ Множински облик радног глаголског придева *биле* представља резултат уједначавања форми мушког, средњег и женског рода (в. т. 2.5.4.2., 2.5.4.3. и 2.5.10.).

Именице плуралија тантум

3.1.3. Конгруирање атрибуцке речи или предиката са неким именицама плуралија тантум показује да неке од ових именица могу бити другачијег рода од оног какав је у стандардном српском језику. У прешевском говору код мањег броја ових именица препознаје се процес сингуларизације који се реализује стварањем јединско-множинске парадигме.¹⁵⁹ Моја грађа није у потпуности показала јасан однос према овој скубини, али се из бар једног примера (а у вези са једним обликом) може уочити другачији статус именица плуралија тантум у језичком систему.

Најпре наводим облике који имају само једину.

бо̀ли га у кр̀с П;

кучѝна П, Ч, Т, Рљ, Сл, Ц, Ж, М; кучѝну па замо̀тај П;

такво̀ ву је р̀ње Ж;

од оно̀ј прошлогодн̀ише трѝце П; оно̀ј трѝце у̀баво Ц; да ми купѝ трѝце П.

У већини наредних примера препознају се плуралски облици морфолошки мушког рода.

на ко̀њи су се ставља̀ли биса̀зи Ц; биса̀зи су бѝли и за жѝто П;

о̀на на онѝја врата̀ М;

да зауставив нѐки во̀јни ко̀ла П; дво̀ји ко̀ла железни Сл; купѝше нѐкакви ко̀ла Рљ; онѝја ко̀ла Т; онѝја сеља̀чки ко̀ла П; по дво̀ји ко̀ла, тро̀ји Сл; сѐд дво̀ји ко̀ла П; ту̀ј ће про̀ђев ко̀ла П; у мо̀ји ко̀ла Ч;

на њего̀ви гр̀уди Т; свѐ на гр̀уди је спавало̀ П; у̀стрел у гр̀уди П;

и свѐ преко мо̀ји лѐђа Ч; онѝ сас лѐђа Ц; тѝ с тво̀ји лѐђа, ја̀ с мо̀ји П; чим окр̀енеш лѐђа Ч;

¹⁵⁹ О оваком статусу именица плуралија тантум у српском и македонском језику опширније говори проф. Јордана Марковић у Марковић 2012.

запалéње плућа Т; у његови плућа Ч;

гњéтев пáре у úста Сл; у његови úста Ж; онолики úста О;

Петрóви пóсти га фáћав Ж; *Петрóви пóсти* од сúтра Ж.

У неким облицима јасно је да се ради о множинским формама женског рода:

онéј вáле на гла́ву Сз; купи́ ву капут, ма́јце, *га́ће* П; сал *једнé га́ће* Т; да́[м] му *мо́је панталóне* Сл; *úзне онéј њíне фeрeце* П; обúче гу [у] *фeрeце* П; у *мо́је чаши́ре* Ц; *ја́ ће те че́кам у чаши́ре* Ц; *не́ма ни́какве у́нихопке* П; *си́вре* су се вика́ле Љ;

разéпне *онéј катарáге* Ц; да́ј ми *те́ј кљеи́ште* Ц; кудé су *кљеи́ште* П; гдé су *моторца́ngle* П; узима́ *не́ке моторца́ngle* тамо Ц; *ја́ сáс мака́зе сeчу* Ж; кудé су *онéј мо́је мака́зе* Рљ; *мака́зе* и *отсeчи* Т; да́ј ми *на́очаре* П; с *њего́ве на́очаре* П; *то́ј су мо́је на́очаре* М; *тeд су биле нeћве* П;

једнé пити́је П; *пити́је прави́* Ц; *те́ј поми́је* П;

лега́ла је *боги́ње* Т; да *не́су за́ушке* П;

с то́ј мо́ра да чíни *ча́ре* Сз итд.

Забележени су примери који потврђују облике и мушког и женског рода множине – *колица* и *колице*:

те́ра с онíја *коли́ца* Ч, *на́ши коли́ца* П;

те́ј су *на́ше коли́це* Б; *ће узмеш коли́це* Сл и сл.¹⁶⁰

Именице из групе плуралија тантум које су развиле јединско-множинску парадигму:

једнина: ста́ви се сeно у *то́ј ја́сле* Ч; о[д] *то́ј коно́пље* плáтно се је тка́ло П; *коно́пље* П, М, ГД, Ж, Т, Рљ; *коно́пље* по Морáву Ц; да́ј ми *ма́шу* П; под једну́ *ми́шку* ле́б Ж; под *ми́шку* ву *искочи́ло* П; *те́згера* уза зид ГД; *има́ли смо че́зе* Сл;

¹⁶⁰ У Алексиначком Поморављу: *једне приколице песак* (Богдановић 1987: 160); у Запаљу: *колица* и *колице* (Марковић 2000: 137); у пчињском говору само *колица*: *Милан Ђубре искарује с колица* (Јуришић 2009: 133); у говору Гатња *колица* се јавља само као именица ж. р. јд.: *и напунимо ову колицу* (Младеновић 2013: 216).

множина: имали су *тија јасла* П; беле панталоне и белу блузу од *тија конопља* Ц; *те ги там мише* М; за *мишке* Т; па гу дофатим под *мишке* Ц; носили смо на *тезгере* П; *тад* су били *чезиња* Сл.

Код имена празника *Задушнице* уочава се јединско-множински однос:

на *Задушницу* П, Ж; *и*де *Задушница* Ч; у суботу су *Задушнице* П;

а у другима не: *Водице* су кэд се бања крс ГД; *и*шле смо у *Лазарице* Ж; и *оне* беву у *Лазарице* П; на *Младенци* Ч; *ће* славив *Младенци* П.

Према претходно наведеним облицима именовања празника, аналогијом је, вероватно, настао облик *свети Тројице* Сз.

Удвајање објекта

3.2.1. Удвајање објекта је балаканистичка црта за коју знају сви ПТ говори. Обично се код удвајања говори о удвајању личних заменица (в. Ивић 1985: 110, 113), али је прецизније рећи удвајање објекта јер се уместо пуног заменичког облика употребљава и именица (в. Младеновић 2001: 487) па и нека друга (нелична) заменица.

Потврде које следе говоре о удвајању објекта код употребе именице, затим о удвајању личних заменица, удвајању објекта са употребом неке друге заменице.

а) Удвајање објекта са употребом заменичке енклитике уз именицу:

да ти *га* припази *дете*; да *га* пушту *сина* О; *знаш* ли *га* *Чеду* Р; *немој* да *га* *замотујете* *дете* П; *она* *га* *много* *оћеше* *девера ми* П; *писамо* *га* *брдо* Р; *пчеле* *га* *уболе* *Бобе* П; *Раде* *га* *викнем* П; *тату* *га* *изеле* *пчеле*;

баба Драгу *гу* *одведоше* О; да *гу* *види* *сестру* О; и *докторицу* *гу* *викали* П; *одвојише* *гу* *школу* Ц; *он* *гу* *има* *библију* Т; *пуштише* *гу* *Терезу* П; у *Моравицу* *гу* *доведев* *девојку* П; *чешму* *гу* *после* *правише* Н;

али *не* *ги* *збирам* *крајке* П; *ноге* да *ги* *стави* у *воду* П; па кэд *ги* *напуштамо* *коприве* П; *што* сам *ги* *наређала* *лутке* П итд.

Код неких примера удвајања објекта уз именицу у служби објекта стоји и показна заменица као атрибут:¹⁶¹

куде њи *га* је имаја *тџ ромџн* О; и убијев *га тога дџека* О; како су *га* викали *тој насеље* Р; *тој снашче* не *га* познавам О; *туј твоју бабу* добро *гу* знам Ч; да *ги* нема *сви тија имиња* Р; дај *ги тџ кесе* П; кад *ги* пушти *овеј пџме* П и сл.

б) Удвајање личних заменица:

ма *мене ме* срамота О; шта *те* брига *тебе* П; да *га њега* там *тури* П; *несу га њега* викале Сз; *несу га њега* казале П; докле *њега* не *га* питао О; *нас* прошли *пут излџа не* Н; *они нас не* молише *такџ* О; ја *вас* не *ве* познавам О; Дрџенци *ги* викав *њи* О; како су *ги* викали *њи* Р; кромид и *њи* да *ги* оперем П; *њи* не *ги* пушти П и сл. (више примера у т. 2.2.1.1.1.5., 2.2.1.1.2.4.4., 2.2.1.1.3.3.4., 2.2.1.1.4.4., 2.2.1.2.1.3.4., 2.2.1.2.2.3.4. и 2.2.1.2.3.3.4.).

в) Удвајање објекта са употребом заменичке енклитике уз неличне заменице:

Пџтровци су *ги* викале *наши*; *овџ* голџмо сам *га* чувала Т; *овџ* колко *га* плати П; *овџ* не *га* узимам Т; *овуј* *гу* не работимо М; враћав *ги* *овија* П; знајеш *ги* *овија* О; *овија* *ги* сретнале Сз; *овија* *ги* сретнамо П; кој *га* је писаја *тој* О; сџ *га* *тој* продаја *надоле све* П; има *ги* он *тија* П; *тија* не *ги* знам Н; *кам* *гу* онџ *дрџга* П; глџ *ги* *онија* Ж; *онија* *ги* склона Ж; нема *ги* *такви* П; *онолику* *гу* је дигнала М; ти *којџ* *ги* пушиш Сл и сл.

Посебне напомене о удвајању личних заменица

3.2.2. Удвајање личних заменица, као балканистичка појава, позната је свим призренско-тимочким говорима. О њој се у литератури обично врло кратко констатује да се ради о комбиновању пуних и енклитичких облика личних заменица, а да се „ове комбинације употребљавају свуда тамо где би се према књижевном језику очекивао пун облик“ (Ивић 1985: 113). Интересантно је то да се удвајање облика личних заменица не доводи у везу са случајевима употребе предлога, јер тада „остаје неудојени облик“ (Ивић

¹⁶¹ Младеновић (2001: 488–489) посебну пажњу посвећује удвајању објекта где је потребно да се именица одреди неким елементом: властитим именом, чланском морфемом, показном заменицом у претпозицији или постпозицији.

1985: 113, в. Пецо 1985: 20). Истина, примери из монографија о призренско-тимочким говорима доказују овакво тврђење (в. Белић 1999: 277–285,¹⁶² Павловић 1939: 171–173,¹⁶³ Стевановић 1950: 113–114,¹⁶⁴ Михајловић 1977: 36,¹⁶⁵ Богдановић 1979: 127,¹⁶⁶ Ћирић 1983: 74,¹⁶⁷ Богдановић 1987: 163–170,¹⁶⁸ Реметић 1996: 483–486,¹⁶⁹ Вукадиновић 1996: 151,¹⁷⁰ Тома 1998: 312,¹⁷¹ Марковић 2000: 140,¹⁷² Младеновић 2001: 337–340,¹⁷³

¹⁶² У Белићевој грађи нема примера са удвајањем заменица уз употребу предлога. Он наводи да се „дужи, акценатски облици употребљавају онда када је заменица наглашена, заузима прво место у реченици, када се употребљава уз предлоге (то је због тога што предлози немају свога акцента), и када чини саставни део удвојене заменице“, што би требало да значи да предлога уз пуни заменички облик нема у случају удвајања, мада, даље код Белића стоји: „Место датива дуже заменице употребљава се често генитив-акузатив с предлогом“ (Белић 1999: 276), али се не може закључити да ли то важи и код удвајања. У *Дијалектима* мањи је број примера са удвајањем у дативу од оних у другим падежним значењима: дај *ми мен*, *шће ми мене*, а ја *му каза њему*, *њојзе ву дају*, ништа *им њим* не било и сл. Код примера за 1. л. множине: то *ни* неје *нам* посла, забранујев *ни нам*, Белић објашњава да у таквим облицима *нам* „није обичан саставни део. Такво је *нас* како за генитив, када долази без предлога, тако и за датив, само са предлогом“ (Белић 1999: 278). Поставља се питање, иако нема таквих примера, да ли то важи и код заменичког удвајања.

¹⁶³ У Сретечкој Жупи удвајање у дативу је много чешће, а Павловић наводи примере: *мене да ми* дадеш, *мене ми* дадоа, да *ми мене* царство бастисете, *тебе ћу ти* кажем, *тебе ти* је писано, ја да *ти кажем тебе*, бив *му слуга њему*, *нама ни* је жав за њега, он да *ви је вама*, *њима ги* скрши.

¹⁶⁴ Стевановић објашњава појаву удвајања личних заменица на следећи начин: „Кад год је, дакле, потребно нагласити заменицу, кад год се осети потреба да се истакне на кога се односи оно што се у дотичној реченици износи, облици личних заменица се удвајају – односно поред енклитичког облика личне заменице употребљава се и акценатски или, кад заменица сама у довољној мери не може унети потребну одређеност – место дужег облика заменичког, поред енклитичког, употребљава се одговарајући облик именице“ (Стевановић 1950: 113). Примери забележени у ђаковачком говору, а који се тичу датива су: ја *ћу му њему* показат, незгодно *му е њему*, *мене ми* је бија учител', *тебе ће све да ти* каж'ев, *мене су ми* превалиле, *мене ми* прођош'е године, авај *ми е мене* брат, дај *му њему*, даде *ми мене* работу, *мене ми е мила*, па би *ми каза мене*. Један од примера има употребу предлога: колико да *ми од мене* не траж'и, али би се рекло да пуни облик има значење генитива, док је енклитика дативска.

¹⁶⁵ У *Лесковачком говору* наведени су двојаки облици удвајања у дативу: са предлогом и без њега. Код два примера, које наводи Михајловић, примећује се удвајање заменица у дативу са употребом предлога *на*: одъмна *ни збори на нас*; такъв *гим адет на њи*. Посебни облици датива удвајају се без предлога: да *ви вам* кажем; *нам ни* дава, *вам не*.

¹⁶⁶ У говору Белог Потока удвајање заменица је ређа појава него у Бучуму. Сви примери удвајања у дативу немају предлог уз пун заменички облик: *мене ми* дојде некако лоше, *мене ми* се слоша, *тебе ти* вревим, ка³дно *теб ти* дадо, *њему су му* брајћа помрели, *њој си јо* мати дошла, *нам ни* је много штету попрарило, *себе сэм си* исплела, *нама нам* је преко рат много помого (Богдановић 1979: 127).

¹⁶⁷ Проф. Ћирић износи схватање да је удвајање личних заменица „анахронична“ појава за говор Лужнице, јер је мали број потврда. Забележени су једино примери у дативу: да *им се њим* тека број не знаје, *мен ми*, бре, криво, *мен ми* беше дошло да речем, да *му њему* дадемо, *мен ми* не треба твоје њиве.

¹⁶⁸ Примери из Алексиначког Поморавља: *мен ми* се срце олади, дали *му њему*. За облик *њему* Богдановић каже да је „редак, јер је ту обичнија конструкција на + ОП“ (Богдановић 1987: 165). Међутим, нема наведених примера са евентуалним удвајањем заменица уз овакву конструкцију.

¹⁶⁹ Проф. Реметић истиче да је у призренском говору често удвајање пуних и краћи заменичких форми. Примери у дативу увек су без употребе предлога: и *мене ми* збори, Што ч'е *ми мене* тој, да *ми* бидне *мене* готово, родило *ти се тебе*, ч'е *ти* купи ништо и *тебе*, а *њему да му* се поклоним, руке *гу* несам видела *н'ојзи*, *нама* ч'е *ни* затвори очи, а, бре, купи *ни* и *нама*, ч'е *ви* крадне и *вама* нешто, *њима ги* оч'и отворисмо итд.

¹⁷⁰ У говору Црне Траве и Власине чешће је удвајање заменица у зони тимочко-лужничког говора: девојћа *ми* је *мене* умрела, човек *ми* је *мене* погинул, на *ти тебе*, ја *ти тебе* дел дадем.

¹⁷¹ Тома закључује да је удвајање заменица својствено говору села, а да се у Нишу „скоро никад не среће“. Нестајање ове појаве из говора града Тома објашњава лингвистичким и екстралингвистичким разлозима (в.

Милосављевић 2009: 481,¹⁷⁴ Младеновић 2013: 224–226, 234¹⁷⁵). У грађи из говора Прешева налазе се потврде удвајања личних заменица и онда када се уз пуни облик користи предлог. Међутим, овакво удвајање везује се искључиво за употребу предлога *на* и значење датива. За разлику од прешевског, призренско-тимочки говори напред наведени имају дативске облике *њему, њојзи, њима, нама* или сличне, а то је од значаја за објашњење појаве удвајања заменица и у случају употребе предлога.

Потврде из прешевског говора:

вика ми на мене Ж; и на мене ми нуди Б; ти ће ми кажеш на мене Ч; унука на мене ће ми помага Ч; на мене ми је далéко Рљ; на мене не ми одговара Б; она ми каже на мене П;

и на тебе ти каза П; на тебе ти је оставила Б; на тебе ће ти направим О; на тебе ти викам Ч;

ако не му годи на њега О; на њега му је требало П; на њега му не треба Лљ; на њега му жена умрела О; на њега праи му радуу неки Ж; оне му викав на њега П; реко му и на њега Лљ; што ће му на њега Ц;

испричај ву ти на њу Т; на њу да ву оперемо руке П; на њу ву дава Ч; на њу ву следује тој П; на њума ву добри П; на њума ву убаво Лљ; на њум ву оставија помоћно оделeње П;

Тома 1998: 313). Примери које налазимо у *Говору Ниша и околних села*: Па ми мене јоште није пријатно, Ђе ми купи он сат мени, Шта ти је теб, да му даде њему овна, Мој отац ги је дао пре њима.

¹⁷² У говору Запаља појава удвајања заменичких облика „није тако честа“ (Марковић 2000: 140), а у примерима који се наводе у дативу нема оних са предлогом: не може мене никој да ми зајми, мен ми се све чини, да ти ја теб кажем и сл.

¹⁷³ Код Младеновића (2001: 337) налазимо: „Удвојене форме употребљавају се у оној служби коју врше ортотоничне. Уз удвојене форме предлози се не употребљавају“, што потврђују бројни примери и у дативу: мене ми кажи, ти мене много ми се свиђаш, тебе ти дала да јадеш, мени ми збори, па кућа теби ти запал'ил'е, њему му било криво, не му веруј њему, њејзи ги мужа утепаље, тако ни кажујет нам, вам ви је мати, не гим веруаф њим итд.

¹⁷⁴ У говору села Горњег и Доњег Присјана удвајање заменица „није карактеристична појава“, а једини забележени пример је: Ја ћу те тебе научим.

¹⁷⁵ Младеновић говори о удвајању у коме нема употребе предлога: „Изван предлошко-падежних конструкција, у којима се јављају само пуни облици личних заменица, удвојене форме ОП=А и Д чешће се користе од ортотоничних“. У говору Гатња постоје посебне форме за датив те су удвајања у вези с тим: њему да му носе, казујем гу њојзи, нама ни је тешко, нами држава ни давала, вама дете ви учило и сл.

на нас деца ни казујев П; на нас ни је добро Сл; на нас не ни дава Ж; на нас не ни даде Р; на нас ни нешто даде М;

даваше ли ви на вас Ч; да ви дам на вас Б; да ли ви је јасно на вас П; на вас нема да ви дам Рљ;

извади ги на њи П; на њи ги купија Сл и сл.

Усамљени пример са употребом предлога за: за тебе ти треба П опет говори о значењу датива и овде би се за могло заменити предлогом на, а да се семантика исказа задржи.

Наравно, има и примера датива са удвајањем заменица без предлога на, али су они у мањем броју:

мене не ми казује Сл; мене не ми треба П; мене ми се упропасти П; мене ми се па отврдне, Зоре Т; мене не ми је добро П; мене ми се чини Ц; мене ми јад Ц; мене ми беше тешко Лљ; мене не ми је тешко Сл; мене не ми се фаћа Рљ;

тебе ли ти се жали Лљ.

Код Барјактаревића (1966: 200–201) налазе се примери са удвајањем заменица и са употребом предлога у дативу: дадоше ни на нас оружје, рече ни капетан на нас. Међутим, потврда са заменичким формама какве даље даје Барјактаревић: теб ће ти дадну паре, па ће ти теб дам шупељку, немој му њему кажеш, ако му њему продаш, нема у мојој грађи.

Видоески примећује да се у дативу пуна заменичка форма користи уз предлог на, али и без њега (Видоески 1962: 163), тако да су и у кумановском говору бројни примери удвајања личних заменица и у случајевима употребе предлога.¹⁷⁶

¹⁷⁶ У кумановском говору забележени су следећи примери: на мене ми сведочи, и на мене ми збореше (али и: Ја беше тамо тък и мене ми рече), на нас ни донесоше, донесоше ни пушке на нас, стоката ни се отна на нас, („поретко и без предлога“ (Видоески 1962: 165): нас ни дадоше у село Војник, нас не ни се идеше у Скопје, нас ни рече), кој ви казаја на вас, на вас ви рече, колективци на вас ви дадеше (али и: вас ви даде), на њега му рече (али и: ти си му њега рот), малко да му дадемо на њега, и на њи ќе ги направив куку, не ги се допада на њија итд. (в. Видоески 1962: 163–169).

У грађи Марине Јуришић (2009: 134–149) налазе се примери удвајања личних заменица и уз предлог.¹⁷⁷

У говору Горње Пчиње чести су примери са *њему*, *њозе* и *њим* те предлога нема: *ципелка му испадне њему*, *па турише му њему* годину, *њозе ву казују*, *па ву га остави љозе* на кревет, *пушке им њим* наодили, *не дала им њим* да едев и они итд.

Чини се да је код удвајања заменица са употребом предлога одлучујући фактор изразити аналитизам којим је обележен прешевски говор. Наиме, у прешевском говору нема заменичких облика *њему*, *њојзи* и сличних, те се значење датива једино може исказати контрукцијом *на* + *ОП*. Непостојање дативског облика типа *њему* условило је удвајање заменица и онда када уз пун заменички облик стоји предлог, јер другачије није ни могуће.

Удвајање са употребом предлога односи се уопште на појаву удвајања објекта. Следе потврде са употребом именице или неличне заменице као неправог објекта:

на деду да му направим Т; *не треба на човека да му завидиш П*; *после не ће му даде на човека О*; *не ву дава на мајку Сз*; *дади ги на Шиптари П*; *па да ги помогнеш на људи Ц*;

да му кажеш на тога П; *да ву дам на онуј Ч*; *на оноличког му дава Ч* и сл.

Има примера удвајања логичког субјекта:

на некога му се дава О; *а на некога не му се дава О* и сл.

¹⁷⁷ Примери забележени у говору Горње Пчиње: *на тебе* истин ли *ти* је вук удавија козу, као *на вас* што *ви* давамо леб, *на њега* му ноге отичав, *па ву дава на њума* о[д] трипут, он *ву* никја зуп *на њум*, туј *ги* је била кућица *на њи*, и дадев *ги на њима* итд. Ипак, много је више примера оваквог датива без предлога и са удвајањем као што су: *у тањирче ће ми мене* одели, што *несу ми* овија зуби *мене*, ја *тебе* да *ти* дам, такој *ни* причаше *нас* тај наша баба итд.

Плеонастичка употреба заменица

3.3. Плеонастичка употреба заменица у вези је са појачавањем исказа, а забележена је и у неким другим говорима.¹⁷⁸

Потврде из прешевског говора:

о̀на га у̀зеде др̀жа̀ва П; о̀на жѝва во̀да тѐчи О; о̀на и ов̀ј ку̀ћа је прѐко њу̀ма П; о̀на протече плоча П, па о̀но то̀ј му је Ц; о̀но га грѐје су̀нце П; о̀но нѐ ми је бѝло ов̀ј Т; о̀ни га купу̀јев мо̀ји П; о̀ни су долазѝли и на̀ши Ц; о̀ни се о̀бе ста̀пчики прифатѝле О;

Дра̀ги га нѐма М; ѐте ти гу Та̀ња П; нѐма гу ћѐрка му П; о̀на гу нѝгде нѐма М; Светла̀на гу нѐма П; у ка̀тастар гу има Бѐла зѐмља Н; нѐма ги ги ко̀ла Б и сл.

Место заменичке енклитике уз глаголе

У прешевском говору забележени су примери у којима се заменичка енклитика налази испред глагола. Ова појава није тако изражена и може се чути спорадично, некад само једном код једног говорника, а код неких није уопште регистрована.¹⁷⁹

и ми да̀ва на мѐне Ч; ми се чѝни П; сто̀ји, ме глѐда Сл; и ву вѝкам П; и ву ги однѐсе П; и ву да̀вам М.

Употреба речце *не* уз глаголе

3.4. У говору Прешева често се среће употреба одричних облика глагола у конструкцији: *не* + заменичка енклитика (укључујући и повратну заменицу *се*) + глагол, при чему речца *не* постаје носилац акцента. У оваквим случајевима разбијају се и одричне форме помоћних глагола (*неје* : *не се је*). Ова појава настала је под утицајем македонских говора. О овоме је говорио још Александар Белић, који је запазио да је акценатско *не*

¹⁷⁸ В. Павловић 1939: 26, Ивић 1957а: 358, Јовић 1968: 176, Богдановић 1987: 226, Тома 1998: 313–314, Младеновић 2001: 492.

¹⁷⁹ Појава се тумачи утицајем несловенских балканских језика (Илиевски, Пеев 1983: 109).

Видоески у *Кумановском говору* наводи примере: *Носимо гу вреку крс село, испродаде га жито, виде га онј домакин, ључимо ги овце, прашале га дали је кривда боља или правда итд.*, који показују одступања у односу на стандардни македонски језик: „Најмногу отстапувања од нормативниот јазик во врска со местото во реченицата покажуваат кратките заменски форми како глаголско дополние. Најчесто (во однос на глаголот) тие се наоѓаат во постпозиција. Така е и во другите северни говори.“ (Видоески 1962: 237).

често у најјужнијем делу јужноморавског говора и претпоставио да је дошло из македонских дијалеката (Белић 1999: 402–403). Проф. Богдановић говори о „вишеструком *не*, чија се функција не разликује много, али чије је порекло вероватно различито“ (Богдановић 1987: 258). Једно од објашњења, које нуди Богдановић, јесте да је негација *не* уз глаголске облике настала сажимањем одричног *неје* (*неје* > *нее* > *не*). Другачијег је порекла *не* у упитним реченицама, где је упитна речца *ли* разбила одричне облике помоћног глагола јесам (Богдановић 1987: 259).

Потврде из прешевског говора:

ма *не ме знаје* Рљ; ма *не ми се иде* П; *не ме је видеја* Б;

е, тџ *не ми даваше* П; *мене не ми казује* Сл; *не ми је слатко* Р; *не ми причај* П; *не ми је спомнаја* Ц; *оно не ми је било овој* Сз; *па не ми је пратија* Р;

да *не те интересује* О;

е, овој *не ти је* по катастар Р; *не ти казују* Р; *не ти помагав* толики лекови П;

докле њега *не га питав* О; *не га је видеја* Р; *не га остављам* мужа самога П; *не га узимам* Сз; *они не га викав* на име Т; *тој снашче не га познавам* О;

не му дозвољава да дође М; *не му је ништа* Ч; *не му се је дало* П;

ја не гу знам Св; *не гу знаш* Лљ;

да *не не гледав* П;

ја вас не ве познавам О;

не ги знаје никој Н;

за њу *не се дава* П; и она *не се сврћа* П; *не се дава* цабе Р; *не се пије* Рљ; *не се плашите*, деца, *не се плашите* О; *не се сећам* Н; *никој не се је отруја* П; *овој не се слаже* Ч; *сестре не се гледав* П;

никој не се је отруја П; *тој не се је давало* севап П; *тој не се је знало* Сз.

Некада може доћи до изостављања енклитике помоћног глагола *јесам* те остаје само акцентована речца *не* и енклитика која се умеће:

да *не* се уплашија Ц; наћеске *не* ги спавала нешто П; *не* ву се дало П; *не* га гушило ГД; *не* ме срам Рљ; срећа *не* гу исцепиле Ч и сл.

3.5. На синтаксичком плану прешевски говор карактеришу неки, овде издвојени, моменти. Конгруирање множине именица средњег рода са атрибутом речи и предикатом указује на уједначавања са именицама мушког рода. У говору Прешева забележен је поступак стварања једнинско-можинске парадигме код збирних именица и именица плуралија тантум. Прешевски говор одликује се балканистичком цртом удвајања објекта, где се истиче удвајање личних заменица са употребом предлога, што је израженије него код неких других призренско-тимочких говора. Поред македонизама о којима је било речи у фонетици и морфологији (повлачење акцента са ултимае, парадигматски акценат, *-на-* < *-нж-*, *-у* у 1. л. јд. презента, *-ле* у мн. р. гл. придева) овој групи дијалекатских одлика припада и акцентована речца *не* која се заменичком или глаголском енклитиком удаљава од глагола.

СОЦИОЛИНГВИСТИЧКА КРЕТАЊА

4.0. Први део рада о прешевском говору представља анализу говора једног подручја, која је урађена класичним дијалектолошким приступом. Оваквом обрадом изостављено је стање у говору града, које се, као што је познато, разликује од говора села. С обзиром на промене до којих је дошло у народном говору града Прешева у односу на говор села, наметнула се потреба подробнијег језичког испитивања, које би, вероватно, указало на могући развој прешевског говора као целине. Анализа градског прешевског говора могла би се посматрати као прилог одређивању развојног пута једног дијалекта.¹⁸⁰

4.1. Испитивања градског говора предмет су урбане или социјалне дијалектологије, те њене методе чине основу другог дела овог рада.

Социолингвистички приступ дијалекту још увек представља новину у нашој науци иако се у свету о њему одавно расправља. Развој модерне урбане или социјалне дијалектологије започео је још двадесетих и тридесетих година прошлог века истраживањима лингвиста из Прашке лингвистичке школе, док се теоријске и методолошке иновације на овом плану везују се за седму деценију XX века. Новом дијалектолошком приступу врата је отворио амерички лингвиста Вилијам Лабов. Нарочити значај за социјалну дијалектологију има његова књига *The Social Stratification of English in New York City* (1966) у којој је показао да су језичке варијације друштвено условљене. По методологији сличној Лабовљевој истраживао је британски лингвиста Питер Трудил у опису говора града Норича (*The Social Differentiation of English in Norwich*, 1974). Проучавањем говора Белфаста бавила се Лесли Милрој, која је, својом књигом *Language and Social Networks*, 1987. године увела нови појам у социолингвистици – друштвене мреже, као варијаблу која се односи на контакте чланова неке микрозаједнице као што су породица, школа, комшилук, радно место итд. У бугарској лингвистици 1988. године појавила се књига *Социолингвистическо проучаване на град Велико Търново* (друго издање објављено је 1999. године под насловом *Великотърновският език*) аутора Бојана Бајчева и Михаила Виденова, у којој се исцрпно анализирају идиолекти више од 25

¹⁸⁰ Михаил Виденов посвећује пажњу прошлости, садашњости и будућности дијалеката у бугарском језику (Виденов 2013, поглавља: *Диалектите – минало, настояще и бъдеще (Бъдещето на диалектите)* и *Градът, неговият език и новите време*).

говорника из Великог Трнова. Године 1990. Михаил Виденов објављује књигу *Съвременната българска градска езикова ситуација* као приступ теоретским и методолошким проблемима у проучавању бугарских градских говора. Нешто касније појављује се *Селото, градът и езикът в Ловешкиа край* Бојана Бајчева, у којој је примењена нова социолингвистичка метода истраживања. Као саставни део књиге *Езикът на града* (2010) Михаила Виденова, налази се поглавље *Софийският език* као преглед и разјашњавање могућих истраживања говора главног града Бугарске.

Први елементи социолингвистике у дијалектологији код нас везују се за 1921. годину и име Милоша Московљевића, који је социјална раслојавања у дијалекту препознао у говору Београда (Московљевић 1921). Примену методологије налазимо у радовима Рајића (1980–1981), Томе (1994/5, 1998), Станковића (1997), као и код Јовића (1968: 224–225, 1979), Николића (1991: 233), Бошњаковића (2003).¹⁸¹ У примени савремене социолингвистичке методологије код дијалектолошког рада на подручју бивших југословенских република истиче се име Дуње Јутронић (в. Јутронић-Тихомировић 1983/84, 1986а, 1986б), која је савремени приступ у опису говора града применила и у књизи *Сплитски говор* (2010). У српској лингвистици крајем прве деценије овог века започет је пројекат проучавања говора Новог Сада. Ова истраживања, којим се бави већи број лингвиста са новосадског универзитета, у већини радова заснивају се на параметрима и методологији социјалне дијалектологије (в. ГНС 1, ГНС 2).

4.2. Код социолингвистичког истраживања дијалекта поставља се питање одабира методологије. Ево на који начин су у најновије време лингвисти прилазили том проблему. Пол-Луј Тома, у описивању говора Ниша и околних села, покушао је да, комбинацијом традиционалног дијалектолошког описа и социолингвистичког приступа, представи стање у народном говору. Међутим, њему је замерено што другом, нетрадиционалном делу није потпуније пришао (Бошњаковић 2009: 53). Јутронић-Тихомировић (2010) сагледала је говор Сплита кроз призму узрасне категорије. Она је посматрала четири нараштаја: старији, средњи, млађи и најмлађи (са по два или три представника чија су имена и презимена експлицитно наведена). Код њих су праћене одабране језичке варијабле

¹⁸¹ Опширан критички библиографски преглед радова из социјалне дијалектологије може се наћи у Бошњаковић 2009.

(фонолошке, морфолошке и синтаксичке) карактеристичне за сплитски говор. Резултате свог истраживања представила је процентуално у табелама и графиконима. Поред тога, Јутронић-Тихомировић графичке приказе детаљно коментарише и покушава да предвиди даље промене у сплитском говору. У ГНС 1 и ГНС 2 аутори анализирају језичке појаве најчешће преко друштвених варијабли узраста, пола и образовања. Подаци и резултати обично су представљени у табелама, дијаграмима, и углавном кроз индекс фреквентности.

Јасно је да у социјалној (урбаној) дијалектологији долази до преплитања квалитативне и квантитативне методе. Квалитативном методом региструје се нека појава, а квантитативном се утврђује њен опсег. Бошњакковић (2009: 51–52) упућује на примену следећих квантитативних метода:

– индекс фреквенције (који се добија дељењем броја примера које испитујемо са укупним бројем забележених примера, а потом се то помножи са 100),

– скала фреквенције или импликацијска скала (у којој се постојање неке особине обележава са +, а њено одсуство са -),

– схематски прикази.

У одабиру методе дијалектолошког истраживања из социолингвистичког аспекта треба се, пре свега, руководити циљем истраживања, како се може закључити из речи Љубише Рајића (2009: 34): „Не треба прилагођавати објекат истраживања методу већ метод објекту истраживања, то јест користити и квантитативне и квалитативне методе зависно од циља истраживања“. Сходно томе, а у складу са могућностима које пружа структура прешевског становништва, истраживање прешевског говора на социјалној равни биће одређено следећим циљевима:

1. представити градски прешевски говор кроз узрастне групе,
2. представити градски прешевски говор кроз образовне нивое говорника,
3. представити заступљеност дијалекатских црта кроз 13 језичких варијабли одабраних као јужноморавска обележја, те представљају маркере.¹⁸²

¹⁸² Појам маркер користи Лабов (1976: 324–325).

4.2.1. Друштвене варијабле ка којима се фокусира ово истраживање – узраст и образовање, схватам као релевантне за утврђивање заступљености дајалекатских обележја у говору Прешевљана јер оне могу имати утицај на промене у говору. Вишегодишњи суживот са Прешевљанима, као и снимци разговора са њима, показали су да пол говорника не утиче на овакве језичке појаве.

1. Према узрасту говорници су подељени у пет група:

1. деца предшколског узраста,
2. од 7. до 20. године.
3. од 21. до 40. године.
4. од 41. до 60. године.
5. изнад 60. године

2. Према образовању говорници су подељени у следеће групе:

1. са непотпуном основном школом,
2. са средњом школом,
3. са вишим и високим образовањем,

4.2.2. Језичке варијабле које ће се пратити код ових група говорника изабране су као основни моменти кроз које се може препознати прешевски говор. Иако се у говору ових група налазе бројни елементи прешевског говора обрађени у претходном делу рада (акценат, фонетске, деклинационе, конјугационе одлике), одабране су оне типичне. То су:

1. полугласник,
2. облик *куде*,
3. употреба заменичких енклитика,
4. посесивни датив,
5. удвајање заменица
6. аналитичка деклинација,
7. аналитичка компарација,
8. одрични облик глагола *јесам*,
9. презент 3. л. мн. на *-в*,
10. радни глаголски придев м. р. јд. на *-(j)a*,

11. глаголи са формантом *-на-*,
12. употреба аориста и имперфекта,
13. употреба партикула.

4.2.3. Квантитативна анализа биће заокружена импликацијском скалом одабраних дијалекатских и стандардних облика код сваке испитиване групе. Након тога биће одређен индекс фреквенције дијалекатског лика на местима где је утврђена паралелна употреба дијалекта и стандарда. Индекс фреквенције одређиван је формулом:

$$\frac{\text{сви дијалекатски облици}}{\text{укупан број примера}} \times 100$$

На основу индекса фреквенције резултати су представљени у дијаграму.

4.2.4. С обзиром на компактност структуре становништва града Прешева, а пре свега испитиваних група, грађа ће бити обједињена. Наиме, информатори чије је говор сниман одабрани су тако да се код њих подудара порекло родитеља и место рођења. Сви информатори потичу од родитеља Прешевљана, рођени су у Врању (зато што се породилиште налази у Врању) и сви живе у Прешеву (или су до тренутка овог истраживања ту живели). Због тога ми се чини једино смисленим и релевантним разврстати грађу по групама и према варијаблама које су већ наведене (узраст и образовање). Појединачно представљање грађе према информатору вероватно би само оптеретило рад, а резултати се не би умногоме разликовали.

4.2.5. Описујући социолингвистичке факторе језичких промена у жупском говору, Душан Јовић (Јовић 1979) закључује да се разлике између говора града и села све више смањују, а да се тај процес најбоље може пратити „кад се компаративно изучавају мањи градови, какав је Александровац, са селима у непосредном окружењу“ (Јовић 1979: 251). Социолингвистички приступ градском прешевском говору може ићи у прилог овим тврдњама. Упоређивањем стања прешевског говора старијих говорника и говорника са села са стањем у градском говору јасно се увиђа разлика, која говори о делимичном приближавању градског говора стандардном српском језику. На тај начин ствара се „један језички идиом који израста на мењању дијалекатске норме, али исто тако и на прилагођавању књижевне – дијалекатској“ (Јовић 1979: 251). Термин који се у

лингвистичкој литератури најчешће користи за такав идиом јесте вернакулар, који налазимо још код Лабова (1976).

Претпостављам да би цела ова тема могла бити предмет неког засебног рада, али чини ми се да би без ње језичка слика једног подручја била непотпуна и због тога је ово поглавље саставни део описа прешевског говора.

ОБРАДА ГРАЂЕ

4.3.1. Групе говорника према узрасту. Информатори из свих група снимљени су, као и остали говорници, на диктафону, у спонтаним околностима свакодневних разговора. Сви су одрастали у Прешеву, а њихови родитељи су из прешевског краја. Најмлађа деца праћена су 2010. и 2011. године, за време одмора у предшколској установи и за време игре у кућном дворишту. Прикупљање ове грађе текло је током 2010, 2011, 2012. и (једним делом) 2013. године, те се приликом разврставања материјала узимало у обзир време када је говор снимљен.

Следе примери распоређени према одабраним језичким категоријама. Основни критеријум за систематизацију примера је азбучни ред. Сматрам да остали чиниоци који су били релевантни у претходном делу рада (као што су нпр. глаголске врсте према Белићу) на овом месту нису од значаја јер анализа није фокусирана на унутрашње елементе језичких облика већ на оне основне. Тако је за радни глаголски придев м. р. јд. овде важно то да ли има наставак *-(j)a* или *-o*, за презент 3. л. мн. да ли има *-в* или неки од стандардних наставака.

Групе говорника према узрасту

4.3.1.1. Деца предшколског узраста. Ова група обухвата две девојчице и два дечака: Н. П., Т. М., О. С. и П. С.

1. Полугласник / вокал:

а) *данџс* има на телевизор;¹⁸³ *данџс* ће дође; е, *сџд* овако; зашто *тџд*; *једџн дџн*; само *једџмџт* што *сџд* да цртам; како си могла *онџј* пут две деца да имаш; *кџд* се враћав; *кџ* те ударим; на *онџј* телефон; *онџј* прозор; *онџј* човек; ја сам како *сџд*; он је *такџв*; што си *такџв*; што је било на *тџј* папир;

б) дај ми још *један* кармин; *једџмџт* ће она; епа, *кад* не знаш да тражиш; *кад* ће дође; *какав* ти је *тај* паук; *онџј дџн*; узела *онџј* лак; *сџд* ћу да вам донесем; *сџд* ћу да дођем; *тај* е добар; *тај* е мој.

2. Куде / где:

а) а *куде* ћемо ми; знаш *куде* можеш да ги нађеш; *куде* да га ставимо; *куде* да пређем; *куде* има чесма; *куде* ми је торбица; *куде* му је јело; *куде* си гу оставио; *куде* ће стане; па *куде* је; *откуде* ти;

б) *где* има; *где* је мој ранац; *где* је мој сок; *где* сте; *где* ћемо.

3. Употреба заменичких енклитика:

викнемо *гу*; да *гу* викамо; еве *гу* Наталија; ја сам *гу* узела прва; *куде* си *гу* оставио; нема *гу* четкица; узми *гу*;

ево *ву* га њен; она *ву* га дала; она *ву* је рекла; ће *ву* дам; ће *ву* певамо; ће *ву* се смејете;

вика *не* мама; мајка ми ће *ни* донесе; ће *ни* дадеш;

ја ћу овде да *ви* чувам; ће *ви* дам, бе;

¹⁸³ У овом делу рада примери ће бити дати према азбучном реду.

ајде да *ги* кажемо да се играмо; да *ги* сикам; знаш да *ги* има пуно теј; знаш куде можеш да *ги* нађеш; ја ће *ги* скупим; ми *ги* зовемо зелене бубе; нећу да ти *ги* узем; обично *ги* има пуно; овај *ги* нема; онија *ги* још нема; оће да *ги* гледа; стави *ги* у прибор; треба да *ги* вратимо;

сад ћу да *вам* донесем; да *вас* питам нешто.

4. Удвајање заменица:

а на *мене* да *ми* нацрташ такој; и на *мене ми* је то дала; *мене ми* дава; на *мене ми* је исто дала; ај *мене ме* намажи; *мене ме* је викала; *мене ме* је питала; *мене* ће *ме* шминка; на *тебе ти* је рекла; *тебе те* је шминкала.

5. Посесивни датив заменичких енклитика:

дај и на *брата ми*; *мајка ми* ће ни донесе; *сестра ми* вика; *сестра ми* има; *сестра ми* о[д] тетку; са *сестру ми*; *татко ми* ће ми купи; на *брата ти*; питај *мајку ти*.

6. Аналитичка деklinација:

има само *из Бујановац*, *из Трговиште*, *из Прешево* је; нема *из Буштрење*; тој е *из енглески*; ми смо *из Прешево*; иди *код бабу*; *код бабу* је; *код капију*; можете да идете *код Нину*; имам *од моје наре* још; *од овеј оловке*; немој *од теј моје бојице*; *сестра ми о[д] тетку*;

дај и на *брата ми*; ај на *мене* да бациш; а на *мене* да даш; а на *мене* да ми нацрташ такој; а на *мене* овако; дај на *мене*, Маки; на *мене ми* је исто дала; на *мене* у велику сипи; ниси ми на *мене* ништа; овде, на *нану*; на *нас* је слава; то е на *њу*; ја сам на *Наталију* правила; прво на *тебе* налакирај; кажи на *Тијану*;

донеси за *сви*; да налакирам *нокти*; донеси *тањир*;

с *колько године*; с *празне руке*; са *сестру ми*; не са *тај лак*;

ми смо на *друго место*; имам ли *шминку на једно око*; кој седи на *овуј столицу*; имам ја и на *пету страну*; ја нисам био на *такмичење*; што је било на *тај папир*; данес

има на телевизор; имамо у купатило; спојено је у купатило; овде, на обрве имаш; мама ме чекала у ходник;

Без аналитизма: једну ћеш да избациш из куће; дај мени једну; можеш мени да ми даш две; могу ја теби;

7. Аналитичка компарација:

тамо је по бело; тој поголемо; она је помалецка; поцрна је; помери се по доле.

Без аналитизма: већи је од мене; има већи ранац; узми онуј већу; мене лепше нашминкај; ја сам најбржа; дај га тој највеће; он је најачи; моја је најлепша;

8. Одрични облик глагола јесам:

Несам: несам намерно; несам тела; неје донела; неје узела; несмо видели; ви несте видели; несу га дигнали.

Нисам: ја нисам био на такмичење; још га нисам направио; нисам ти рекла; ниси ми на мене ништа; е, није тако; још није готово; није добро; није дошла у школу; није равно; није се просипало; није ти исто; није ту, горе; ми нисмо били.

9. Глаголи са формантом -на-:

викнаја ми је; несу га дигнали; дигнамо га; ко је прднао; Роки ми побегнаја; ти ли си прднаја; рипнала сам; много си ме стегнала; украднаја си ми; чучнали су.

10. Презент 3. л. мн. на -в:

ће се вратив ли; кэд се враћав; вучев га; сви се дѣрев; ће доручкујев; не знајев; зовев ме напоље; само играв игрице; идев ли; они си купујев; ће напишев; сви оћев ја да ги мажем; треба да пишев; треба да трчив, да се тркав, да скачев, да цртав; такој се цртав коцкасти људи; шминкав се.

11. Радни глаголски придев м. р. јд.

-(ј)а: *бегáја* на пúт; *би́ја* сам на рођендан; до кóлко је *броја́ја*; *викна́ја* ми је; *гледáја* ли си на телевизор; *звáја* сам га; тí си ми га *искриши́ја*; нé ми је *летéја*; он га је *обрисáја*; *ошшиа́ја* си се; Роки ми *побегна́ја*; Ненад је *победи́ја*; *поправи́ја* сам га; кудé си *пои́ја*; *пои́ја* ли си у школу; тí ли си *прдна́ја*; неје *узéја*; *украдна́ја* си ми; и ја сам *црта́ја*;

-о: ја нисам *био* на такмичење; ја сам *био* сам; ко те је *дирао*; *заборавио* сам; још га нисам *направио*; *нацртао* сам; *нестао* ми тост; кудé си гу *оставио*; ко је *прднао*; ко ми је *узео* кармин; једну моју другарицу *ујео* крпељ.

12. Употреба аориста и имперфекта:

дигнамо га; *играсмо* се; *написамо*; *наиминкасте* ли се; ма́лопре једва́ *обрисасмо*; свé *расипамо*; *викасте* ли га; *играсте* ли се; *вртеше* се, *вртеше*; *овија отидоше*;

беше ли на тестирање; ја си *трчаше*.

13. Употреба партикула:

-ј: *кој* број; *кој* седи на *овуј* столицу; *кој* оће у велику; *кој* ће ми буде дете, људи; *кој* ће ми отвори; па *кој*; *овај* ги нема; рекла сам *овуј* да оћу; *овој* е твоје; *овој* ли је њено; *овој* твоје ли је; *овој* ти је било окренуто; у *овој* има; у *овој* ће ставим; од *овеј* оловке; *онај* друга је за мене; да узнем *онуј* торту; узми *онуј* већу; *оној* што сам ти донела; *тај* клупа има место; дај га *тој* највеће; еј, *тој* е моје; и што ти је *тој*; не могу да делим, ти ли *тој* носиш; *тој* су моје; *тој* е из енглески; *тој* там; знаш да ги има пуно *теј*; немој од *теј* моје бојице; а на мене да ми нацрташ *такој*; *такој* се цртав коцкасти људи; ставите *туј*; *туј* да буде; *туј* ме боли;

-ја: еве ги *овија*; *овија* отидоше; *онија* ги још нема;

-ка: ево ти га *овдека*;

-на: *овдена* је.

Без парткуле:

кò ме је зваò; *кò* ми је узео кармин; *кò* ће да донесе; ви сакупите *òво*; да ставиш у *овò*; може *овò*; *òво* су колица; узми и *овò*; ено га на *онò*; врати *тò*; видиш *тò*; и на мене ми је *тò* дала;

а на мене *овако*; *овако* треба; ево, *овако*; е, *такò*; не *тако*; није *ту*, горе.

4.3.1.2. Од 7. до 20. године. Ова група обухвата четири информатора женског пола и четири мушког. А. С., Ј. Ф. и Н. С. имају 9 година, Н. П. 12, Т. П. 14, Д. С. 16, Н. П. 17 и А. С. 20.

1. Полугласник / вокал а:

а) на *Бадње* вече; *данс* ће идемо; *кад* не сретнев на пут; *кад* се враћав, ће купив; *кад* оћеш има; *кад* ће гађав јабуку; па, *кад* ће дођев; од *кад* си туј; па *кад* га је шутнаја; ће видиш *кад* се откачив; *мастив* се јájца; *овáj* иде доле; поцрвен ти је *овáj* други; ене га на *онáj* сто; *онáj* Милош; *онáj* онамо; еее, *откад* је туј; *откад* они имава интернет; и куде ћеш *сэд*; куде си до *сэд*; накуде *сэд*; он је *сэд* први разред; *сэ* ће ти ги вратим; што ћеш *сэд*; *тад* је *бадњак*; неје он *такэв*; што си *такэв*; *тамэн* ми је; бемо и ми *тада*; још *тад* ми се квареше;то је *тај*;

б) *данас* је било на телевизор; *кад* буде *таман*; *кад* си написао; *сэд* је напустио.

2. Куде / где:

а) А твоји *куде* радив; и *куде* ћеш сэд; кој га знаје *куде* иде; *куде* да га оставим; *куде* ли је бија; *куде* си бија; *куде* си била; *куде* си га купила; *куде* си до сэд; *куде* си пошја; *куде* сте ги оставили; *куде* ће идемо; *куде* ће седнеш; наш ли *куде* је; не знам *куде* има; несам знала *куде* да га ставим; Па, *куде* је; Џеки *куде* је; *накуде* ли идев; *накуде* сэд;

б) *где* да тражим; *где* је; *где* је она; *где* ћеш.

3. Употреба заменичких енклитика:

ај си *гу* исцѣпи; вади *гу* и шаљи ми *гу*; видим *гу* одовде; викај *гу* сестру_{ми}; вратим *гу* па; враћам ти *гу* одма; дај *гу* туј кесу; дај да *гу* возим малка; дај ми *гу*; зашто *гу* не викаете; држи *гу* бѣ; и напунѝ *гу* зелѣну чашу; ја сам *гу* одиграја; ја сам *гу* подигнала; отворим *гу* ја; пѣсто динара сам *гу* платија;

дај *ву* нѣк иде; кажем *ву* да обѝји; кажи *ву*, бѣ; мајка_{ми} *ву* је рѣкла; на мајку_{ми} *ву* викам; на њу да *ву* оперемо рѣке; напиши *ву* на Ану; не мѝж да *ву* приђете; ѝне *ву* се трѣсев рѣке; свѣ ће *ву* пренѣсев; тој ли *ву* је ранац; ће *ву* кажев;

и ѝн *ни* завикаја на нас; мајка_{ми} ће *ни* донѣсе; не *ни* купује ништа; прави *ни* палачинке;

да нѣ *не* глѣдав; кад *не* срѣтнев на пут; нѣће *не* познавав; ѝн *не* вози;

да ли *ви* је јасно на вас; и да *ви* га узне неѝкој; ће *ви* вратим;

ај да *ги* мѣњамо; брига *ги*; да *ги* оставим; видѣли смо *ги*; викав *ги* о[д] дома; да *ги* дам; да л ће *ги* стигнев; дао *ги* је; вратија сам ти *ги*; да *ги* отворимо; зашто *ги* ниѝи дигнао; идем ја овамо да *ги* сређујем; има *ги* теј фигурице; ја *ги* мѣшам; ја *ги* написа поруку; ја и Јелена смо *ги* прелазиле; кудѣ сте *ги* оставили; ће *ги* вратим; мѝжеш да *ги* замениш; нѣ ми *ги* на мѣне дирѣкно тражија; не мѝж *ги* дофатив; овѝја трѣба да *ги* прескѝчиш ѝни *ги* вртив; сѝ ће ти *ги* вратим; тија кѝји *ги* знаш; ће *ги* запишев; ће *ги* казнив; уз помоћ штѝтови смо *ги* прѣшли.

4. Удвајање заменица:

вика *ми* на мѣне да ћутим; и на мѣне *ми* је дала; и на мѣне ће *ми* даде; мѣне *ми* вади; на мѣне *ми* вика; не *ми* ги на мѣне дирѣкно тражија; ти на мѣне ће *ми* кажеш; мѣне *ме* боли желудац; мѣне нѣнев да *ме* викав; на тебе да *ти* га дам; на тебе *ти* показујем; тебе ли *ти* трѣба у коцкице; на њу да *ву* оперемо рѣке; и ѝн *ни* завикаја на нас; да ли *ви* је јасно на вас.

5. Посесивни датив заменичких енклитика:

ај бe, ја рeко *брат_ми*; преживљење славим на *брата_ми*; с *другара_ми*; викај гу *сестру_ми*; код *другарицу_ми*; с *другарицу_ми* сам ишла; *другари_ми* бeву; *мајка_ми* ми не дава; *мајка_ми* ће ни донесе; *мајка_ми* ву је рекла; *мајка_ми* се наљутила; на *мајку_ми* ву викам; тој е на *брата_ми*; *татко_ми* ме вика; *татко_ми* ради; па *мајка_ти* је носила.

6. Аналитичка дефлекција:

до осми *разред*; из *Бугариње*; из *Рељан*; из *Славујевац*; из *Татаріновац*; изашли су из *учионицу*; код *другарицу_ми*; по је жут *о[д] твој*; утепа се од *смејање*; окренаја се *преко столацу*;

напиши ву на *Ану*; на *брата* не дава; преживљење славим на *брата_ми*; тој е на *брата_ми*; да ли ви је јасно на *вас*; на *Јелену* ће јави; дава папуче на *кума*; на *мајку_ми* ву викам; помагамо на *мајке*; а на *мене* нема; а на *мене* ми не даваш; вика ми на *мене* да ћутим; и на *мене* ми је дала; не ми ги на *мене* директно тражија; ти на *мене* ће ми кажеш; и он ни завикаја на *нас*; написаја сам на *Николу*; на *њу* да ву оперемо руке; на *Стeфана* сам га дала; на *тебе* да ти га дам; на *тебе* ти показујем;

и с *Александру* сам гледаја; с *Душана* сам играја; с *другара_ми*; с *другарицу_ми* сам ишла; с *Ненада* ће се игра; нећу с *њу* да се играм; најбоље с *хелихоптер* да идеш; ја ћу с *чика Пећу*;

пола је на *македонску страну*; пола на *српску*; кад не сретнев на *пут*; ене га на *оној сто*; скупимо се на *раскрсницу*; данас је било на *телевизор*; ради доле на *царину*; по *оној долине*; играв у *кућу*; носим у *ранац*; има у *Рељан* и у *Чукарку*; радио је у *Симпо*; они си седив у *учионицу*.

7. Аналитичка компарација:

повисоко је; не, бe, он је *поголем*; моји су *поголеми*; узми једно *подугачко*; по је *жут о[д] твој*; ја имам *полепшу*; *помалецка* си од мене; *по младу* ће узме; *пониска* си; *поцрвен* ти је овeј други; мрдни се *понатам*; овoј е *потешко* да се пређе.

Без аналитизма: *имаш ли неки већи; његов је већи; моја је лепша; млађи*, ал га тепа; брата *млађег* *имам; он је старији; даље* од Славујевац.

8. Одрични облик глагола јесам:

Несам: *ја несам* *постила; ја несам* *прелазија* *тај* *ниво; несам* *ги добро* *исправила; несам* *веровала; несам* *знала* *куде* *да га ставим; несам* *тела; ни ја несам* *постија; а ти* *ли неси; неси* *ми вратија; неје* *он* *такъв; неје* *положија; ми несмо* *ишли; несмо* *ни били; несмо* *се свађали; па, несмо* *знали, што; несмо* *се познавали; несмо* *се тепали; Зашто* *ме несте* *викали? несте* *знали; још* *се несу* *вратили; манемој, тој* *несу* *тија;*

Ниси: *нисам* *ти* *дала; зашто* *ги ниси* *дигнао; ништа* *ниса* *видео; ти ниси* *био* *ту; није* *долазио; још* *нису* *дошли.*

9. Глаголи са формантом *-на-*:

кэд ми је *викнаја; зашто* *ги ниси* *дигнао; ти* *си започнаја; А, зезна* *ме; испадна* *ми* *сладолед; окренаја* *се* *преко* *столицу; повикна* *ме; ја* *сам* *гу подигнала; с* *кола* *се превранали; знаш* *од* *колко* *високо* *је* *рипнаја; кэд* *је* *рокнало; све* *ву* *се* *скина; цимнала* *ме* *је; па* *кэд* *га* *је* *шутнаја; шутнало* *лопту;*

10. Презент 3. л. мн. на *-в*:

сви *вечерав; викав* *ги* *о[д]* *дома; ће* *ми* *викав; возив* *си* *бицикле; они* *ги* *вртив; кэд* *се* *враћава, ће* *купив; кэд* *ће* *гаћава* *јабуку; да* *не* *не* *гледава; код* *нас* *сви* *гости* *дођева; па* *кэд* *ће* *дођева; сви* *донесева* *ракију; не* *мож* *ги* *дофатив; ће* *ги* *запишева; згрејева* *ракију; ништа* *не* *знајева; накуде* *ли* *идева; они* *идева, ми* *не; играв* *у* *кућу; игрицу* *играв; откэд* *они* *имава* *интернет; ће* *ву* *кажева; ће* *ги* *казнив; лап-топ* *ће* *му* *купив; лајкујева* *га; мэстив* *се* *јајца; мэсив* *колач; морав* *да* *га* *искршив; мене* *нећева* *да* *ме* *викава; носив* *крвај; ма, ништа* *не* *оправдавава; ће* *видиш* *кэд* *се* *откачив; неће* *не* *познавава; малка* *поседив; ће* *ми* *пребачив* *на* *диск; све* *ће* *ву* *пренесева; такој* *ће* *те* *прескочив; а* *твоји* *куде* *радив; моји* *радив* *у* *суд; они* *си* *седив* *у* *учионицу; кэд* *не* *сретнев* *на* *пут; да* *л* *ће* *ги* *стигнев; овија* *ми* *требав; оне* *ву* *се* *тресева* *руке; кэд* *се* *удав; само* *га* *цимнев* *на* *мобилни; само* *ћутив* *и* *једева.*

11. Глаголски придев радни м. р. јд.

-(ј)а: куде ли је *бија*; куде си *бија*; *викаја* сам га; не ли си га *викаја*; кад ми је *викнаја*; *вратија* се; *вратија* сам ти ги; неси ми *вратија*; *даја* са[м] му флэшку; што си *добија*; да л је *доија*; и с Александру сам *гледаја*; *жмурија* ли си; и он ни *завикаја* на нас; и он *завикаја* нема; ти ли си га *закачија*; ти си *започнаја*; с Душана сам *играја*; *ја* ли си; *написаја* сам на Николу; *нарезаја* ми је на це-де; ја сам гу *одиграја*; *окренаја* се преко столицу; Брундо си *отиција*; песто динара сам гу *платија*; неје *положија*; *понављаја* је; ни ја несам *постија*; он је први *почеја*; куде си *поија*; ја несам *прелазија* тџ ниво; тој сам га *прескочија*; *преснимаја* сам га; а што си ми јуче *рекја*; *рекја* сам ти; знаш од колко високо је *рипнаја*; не ми ги на мене директно *тражија*; *требаја* си одма да ми вратиш; ја би узџа *четерес девет*; *уфатија* ли си га.

-о: ти ниси *био* ту; ништа ниси *видео*; *вратио* сам ти; *дао* ги је; зашто ги ниси *дигнао*; *завршио* ли си; ко ме је *звао*; кад си *написао*; сад је *напустио*; *радио* је у Сџмпо.

12. Употреба аориста и имперфекта:

видо на фејсбук; ја ги *написа* поруку; *уписа* га овој; *заврши* ли; ти ли га *пређе*; А, *зџзна* ме; *искрши* ли га; *слика* ли, бе; *укључи* ли блу-тут; ма, *беше* туј малопре; *затрча* се у њџга; *испадна* ми сладолед; не *теја* да ми каже; *откачи* се; *повикна* ме; све ми *поквари*; све ву се *скина*; *утена* се од смејање. *бемо* и ми тџда; *Играше* ли они?

још тџд ми се *квареше*; *играшемо* кошарку; другари ми *беву*.

13. Употреба партикула:

-ј: *кој* дође први; *некој* пости;

овај гу нема; *овај* се па само смеје; *овај* ти је најбоља; за *овуј* другу Марину причамо; направи од *овуј*; еве ти *овој*; на *овој* претисни; уписа га *овој*; *овија* ми треба; *овија* треба да ги прескочиш; *овеј* играчке; *овеј* лутке ли су твоје; *овакој* треба; *онај* црква; по *онеј* долине; ма, *онакој*; не *такој*; и *такој* кажи; ја несам прелазија тџ ниво; *тај* е најбоља; дај гу *туј* кџсу; *туј* недељу; дава му и *тој*; *тој* несу *тија*; *тој* сам га прескочија;

који су ти *тија*; *тија* који ги знаш; има ги *теј* фигурце; ма, беше *туј* малопре; од кэд си *туј*; остави га *туј*; *туј* трѐба да рипнеш;

-ка: еве га *овдека*; *овдека* нема.

Без партикуле: е, *ово* има *ко* пише; *ту* су; ево *овако*; само *онако*; ти ниси био *ту*.

4.3.1.3. Од 21. до 40. године. У овој групи говорника налазе се три женске и три мушке особе. М. Т. има 23, Д. М. 23, Ј. М. 24, Б. М. 27, Ј. М. 31, З. Ц. 39 година.

1. Полугласник /вокал а:

а) *баи* сам тео нешто да кажем; несам *баи* при паре; и такој цел *дан*; *данс* неје бија; *дан* сам узео; тумбаше се *једмнут*; *какв* је *тај* вѝндовс; *кэд* је дошја у државу; *кэд* ме је видеја; *кэд* се дофати с њѐга; *кэд* су навранали; оној *кэд* ги тепаше; *овај* поп; како се зваше *онај*; *онај* ноћ неси заспаја; *откэд* се несмо чули; па куде је *сэд*; ми смо ги *сэг* однели; *тамэн* га заврши; *тамэн* се спреми да пуши; није *тад* имало; на *тај* начин не може; *тај* што је даја гол; *чэк* овамо.

б) *баи* на њѐга му се пао; није *баи* такој; нисам *баи* сигуран; дао си ми *кад* си био; ја *кад* сам ишо; *кад* нема контролу; *кад* сам бија да га видим; *овај* и *један* део други; *онај* *дан* сам слушао; иначе, овој *сэд* ништа није.

2. Куде / где

а) знаш *куде* ги је кућа; какво је *куде* мене; која висина до *куде* је; *куде* да идем; *куде* је; *куде* си га нашо овој; *куде* лежећег полицајца; *куде* си га набавила; *куде* ћ иде; па *куде* је сэд; *накуде* њѐга; *откуде* је тај; *откуде* му на њѐга; *откуде* ти.

б) *Где* има да се купи; *где* си.

3. Употреба заменичких енклитика:

да *гу* видим; да *гу* пресвлачи; да ми *гу* не дира туј парку; ене *гу* на прозор; не *гу* знам ја; и на це-де *гу* нареза; и он си *гу* узео; ја *гу* имам туј; ја сам *гу* турија на крај; могја си да *гу* видиш; морао сам ду *гу* тражим; некако да *гу* замоташ; нека ти *гу* узме; нема *гу* да

дође; неће мџ да *гу* дигне нагоре; па бок ти *гу* знаје; све да *гу* превари; скини му *гу* ти; сутра да *гу* заменим; узнем *гу* ја;

ако *ву* кажем; да *ву* изнесе; кућа *ву* на чѣтри спрата; на њума *ву* викали одавде; не знајев да су *ву* рекли; не ли деца су *ву* туј; ни да *ву* некој дође; нога *ву* израсне; сестра *ву* умре; тај сестра *ву*; у јесен *ву* га ставимо; што *ву* је било; што *ву* ниси реко;

не *ни* је скупо; не *ни* се исплати;

гледав *не* кроз прозор; леле, што *не* је дочекаја;

ће *ве* кошта и натамо и навамо;

води́мо *ги* у метро; горе си *ги* узимам кусур; даја сам *ги*; дај да *ги* очистим; диктат *ги* даш на деца; добар смо *ги* бакшиш дали; знаш куде *ги* је кућа; и да *ги* остане; има *ги* он тија; има ли *ги* различити тија; и тој *ги* било занимљиво; ја *ги* ништа не капирам; ја *ги* показујем да ћутив; ја сам *ги* гледао; кој ће ти *ги* спреми такој; кумашинка не *ги* дава; лѣнор *ги* је најбољи; мајка *ги* прима исто; ми смо *ги* сѣг однели; не *ги* је довољно скинала; нема *ги* такви; овѣја овакви кад *ги* видим уживо; овој малецко *ги* је; одовде сам *ги* дала; они *ги* јавили на њи; он *ги* налази; оној кад *ги* тепаше; па *ги* чудно; пробај *ги*; свака *ги* част; све *ги* тамо проверив; тој *ги* је; ће *ги* поручимо.

4. Удвајање заменица:

на мене не *ми* тражи паре; прво на мене не *ми* дава да будем; мене не *ме* гледа; да *ву* се врати на њу; на њума *ву* викали одавде; и њи *ги* чува; на нас *ни* не дава; на њи *ги* купује; на њи *ги* тој одговара; они *ги* јавили на њи.

5. Посесивни датив заменичких енклитика:

на бабу *ми*; мајка *ми* знаје; мајка *ми* је имала; мајку *ми* да одвезем; и од сестре *ми* имам; са сестру *ми* је ишла; с татка *ми*; такој су почели татко *ми* и татко *му*; татко *ми* вика; дава на чичу *ми*; ујко *ти*, баба *ти*, деда *ти*, мајка *ти*; да не *ги* је откуд татка *му* докараја; татко *му* у Швајцарску правеше; сестра *ву* умре; мајка *ги* прима исто.

6. Аналитичка деклинација:

дођеш до Београд; ако иде до Станицу; легнало си до шопрет; из неко село; кад се враћамо из Немачку; тој су онија из Путеви Ужице; и[з] Саудијску Арабију; он је из Холандију; код њу одо; скинао сам од интернет; преко овој стакло;

дај му на Блеки; на кога си га даја; дај ми га на мене; и на мене деда даваја; на мене ми га треба; на мене не ми тражи паре; на нас ни не дава; на њи ги купује; на њума ву викали одавде; сто педесет-двеста ги на овија узима; идеш према Богословију;

с бабу сам си ишла; с кола је ишја; кә дође с мерцедес; сас нас; кад се дофати с њега; са сестру ми је ишла; с трамвај или кој иде горе;

видео сам на интернет; на почетак филм; ене гу на прозор; било је на свецко првенство; несам беш при паре; тамо је негде у Америку; у теретану радија; он је у Швајцарску; у Швајцарску има кућу;

Без аналитизма: да дође до неког нивоа; целог живота трчи.

7. Аналитичка компарација:

он је постар; поцрвену сам имала; побрже да стигнеш; они су повише седели; поскупо ће се фати;

Без аналитизма: његови су бржи; већи од ауди; она ли је старија; али најгори, гори нема.

8. Одрични облик глагола јесам:

Несам: несам беш при паре; несам гледала; несам знаја да пливам; несам знала; несам могла да купим; несам ни видела; неси га видеја; онџ ноћ неси заспаја; ти неси преводилац; што неси га сакрија; да неје скупо, неје; данџ неје бија; неје било толко; неје теја да се игра; неје тело да се фати; тој више неје тој; и ми несмо били бољи; несмо се одавно чули; откәд се несмо чули; зашто несу наврнали малка; и овија несу лоши; несу били туј; несу се знали; овија несу добили;

Нисам: ни ја *нисам* знао; *нисам* баш добро; *нисам* баш сигуран; *нисам* видео; *нисам* очекивао; *нисам* те чуо; *ниси* разумео добро; за њега ништа *није*; иначе, овој сад ништа *није*; *није* баш такој; *није* ми јасно одокле му; *није* могао да гу напуни; *није* тамо; *није* тад имало; *није* тешко; никој *није* знао; никој *није* имао; она *није* победила; тој *није* нормално; *нису* у Холандију.

9. Глаголи са формантом *-на-*:

викнао са[м] му; сигурно су му *викнали*; *гурнала* га на врата; *легнало* си до шпорет; зашто *несу наврнали* малка; *кэд су навранали*; *погинао* је; *не* ги је довољно *скинала*; *скинао* сам од интернет;

викнаше ги; *кэд* сам га *звекнаја*; па га *окренаја*; *рипнаше* сви.

10. Презент 3. л. мн. на *-в-*:

такој *викав*; *ће* му *викав*; и они *ће* си се *врати*в; не ли *ће* се *враћа*в; *гледав* не кроз прозор; *игра*в покер на фејсбук; *иде*в ли у лов; *после* тамо директно *иде*в; не *иде*, *избацујев* га; *има*в информатику; *после* се *искључив*; *све* и *свашта испробава*в; они *мора*в да *направи*в за пола сат; *ће* га *најурив*; *ће* се *напуни*в; они га само *нареже*в; дрва *носив*; *ће* га *освежив*; они си *сами осмишљава*в; *прави*в се будале; *све* ги тамо *проверив*; они си *сами узима*в; не *смев* да *улегне*в; нешто не *функционише*в; *ће* ги *цепив*; ја ги показујем да *ћутив*.

11. Радни глаголски придев

-(ј)а: *бија* је на аутопут; кад сам *бија* да га *видим*; данес *неје бија*; пијан ли је *бија*, луд ли је *бија*; *ти бија* ли би там; *кэд* ме је *видеја*; *неси* га *видеја*; и *викаја* са[м] му да не *дира*; у цип се *возија*; и на мене *деда даваја*; *даја* сам ги; на кога си га *даја*; *тэј* што је *даја* гол; *донеја* ли си *це-де*; *дошја* мајстор; леле, што не је *дочекаја*; *кэд* је *дошја* у државу; да гу *неје забравија*; онэј *ноћ* *неси* *заспаја*; *кэд* сам га *звекнаја*; *како* је *знаја*; *несам* *знаја* да *пливам*; *никој* *неје* *знаја*; *што* је *имаја*; и *тој* сам *инсталираја*; *искочија* ли је; с *кола* је *ишија*; *могја* си да гу *видиш*; *сэд* се *обријаја*; *сасвем* се *откачија*; добро те *ошшијаја*; *паднаја* му систем; *Ђоковић* *победија*; *можда* сам *погрешија*; он је *положија*; *сэд* га

поправија компјутер; стопут га је *поправљаја*; *пребацја* сам га; у теретану *радија*; *рестартоваја* сам; он све *скинаја*; сам се *укачија*; што си се *уплашија*;

-о: *био* онај што скáче у базéн; *био* сам на рабóту; *био* сам у онуј на Нóви Београд; кад је *био* оволики; на факултét *био*; *видео* сам на интернет; кудé си га *видео*; *викнао* са[м] му; ја сам *гледао*; *дао* си ми *кад* си *био*; зна што ми је *реко*; никој није *знао*; никој није *имао*; ниси ти *имао*; *ишо* је; онај што је *ишо* у цу́нглу; и он је *крао*; ко је *купио*; кудé си га *наишо* овој; све сам *обишо* пéшки; али *одустао*; он је дрúго *очекивао*; *пристао* је на све; *погинао* је; *разумео* добро; јесам ти *реко*; ко ти је *реко* да узимаш; бéш сам *тео* нешто да кажем; није *тео* да дође код мéне; данé сам *узео*; *узео* онија скејтбóрдеви; па сам *умрео* од смéшку; *урадио* сам све; нисам те *чуо*;

12. Употреба аориста и имперфекта:

даде гóл; *даде* два пенáла; тамéн га *заврши*; па не ли ти *каза*; ја му га *поправља*; ја га *препозна*; *вика* ме да идем на кафу; *искочи* све сто динара; једна ми *прође*; *преснима* ли ми; он си сам *рече*; *скрши* се све; он *не теја* да иде; сéстра_ву *умре*; *тражи* му узорак; *упали* се нешто; *утена* се; *уфати* ме нешто; *бе́мо* на Нóву годину; *викамо* ги код нас; кад се *враћамо* из Немачку; *гледа́смо* ги једни; *зајеба́мо* се; *откуд дођо́ше*; што *обећа́ше*; *цабе*; *растури́ше* све; нешто се *сваћа́ше*; *тумба́ше* се једэмпут;

не ли и он *бе́ше*; како се *звáше* онéј; а *не́маше* пáре; тáтко_му у Швајцарску *прáвеше*; онóј кэд ги *тепа́ше*; *бе́мо туј*; *гледаше́мо* серију; *играше́ву* се у двóриште.

13. Употреба партикула:

-ј: ма, неје *затој*; *кој* ће дође; па *кој* ти је крив; *кој* ће ги бúde трéнер; ни да ву *некој* дође; *никој* не чује; *никој* није имао; *овај* водитељка; *овакој* ће направимо; ина́че, *овој* сад ништа није; једино *овој* пиво; на *овеј* две бара́ке; преко *овој* ста́кло; код *онуј*; *онóј* кэд ги тепа́ше; *тај* опција ти је најбоља; *тај* сéстра_ву; није ба́ш *такóј*; и *такóј* цел дэн; *такóј* ви́кав; *такóј* ли је; а да гу вратиш *туј* фла́шу; и *тој* ги било занимљиво; и *тој* сам инсталира́ја; ко́д њи *тој* јефтино; пута *тој*, то́лко; *тој* ви́ше неје *тој*; *тој* ги је; *тој* приватно *тој* су онија из Пу́теви Ужице; *тој* су онија дрúги; *тој* ти је ко́д нас; *тој* ти је; и

тој онџ скупе; о[д] теј две јаке екипе; а они ће б'удев туј; не ли деца су ву туј; несу били туј;

-ја: *овија двојица; и овија несу лоши; овија наши на фејсбук; тој су онија други; тој су онија из Путеви Ужице; узео онија скејтбордеви;*

-на: *овдена да ги к'пиш;*

-ка: *не ли су овдека.*

Без партикуле: *ко зна; нико ништа не ради, тако је.*

4.3.1.4. Од 40. до 60. године. Ова група обухвата пет особа женског и пет мушког пола. П. Т., А. П. имају 41, С. С. 44, П. П. 46, З. С. и Д. С. 47, Л. М. 49, Л. С. 52 и М. С. 52, С. К. 59 година.

1. Полугласник / вокал *a*:

б'аш да в'дим; б'аш је дал'еко; б'аш како ваља; двајес д'на; он'ј д'н; ономад иде м'сец д'на; в'дим ја дан'с; јед'н сок; слаб, висок јед'н као притка; л'же, б'е; кад га закламо он'ј прасе; кад је био лош; кад сам му лепо реко; кад се наљутише нешто; овија овакви кад ги в'дим уживо; само гости кад ти до'јев; с'д је у предшколско; и с'г тешко; с'г може; с' ће пет године; там'н ја на врата; там'н ће иза'јете; и т'д је поб'его; т'д ће до'је; и он иде с'с тебе; још немам т'ј рачун; он'ј т'нко; да ти ш'пнем нешто;

б'аш на нега му се пао; цео д'н га чекам; сваки дан је код сестру; дан'с је среда; дошла дан'с; м'сец д'на разлика; дању од једанаест; кад је био оволики; е, с'д, тај д'н; годину д'на ву се несам јавила; овај и један део други; једино на тај начин; в'диш, там'н има; можда ч'к и метар.

2. Куде / где:

а) *а куде; и куде ће га ставив; куде бе да на'јем; куде га је нашја; куде да ги намавав; куде је моје; куде си; куде си нашја павлаку; куде ти је снашка; куде ће ги товарив; куде ће иде; Куде сте, мори, девојке; ма, куде су се снашли; она куде ће прави; Стојан куде је;*

б) *где* оћеш да седиш; *где* си; *где* ће деца.

3. Употреба заменичких енклитика:

да *гу* доведе; дај да *гу* исечем лубеницу; еве *гу* овамо; зато *гу* је и урадио; зашто *гу* има; знам да *гу* оставља; зовем *гу* докторку; идем да си *гу* легнем; избило *гу* је овде-онде; ја *гу* питам; ја *гу* питујем нешто; ја *гу* чекам; како *гу* викав; намажем такој кэд *гу* уједе; на мене ће *гу* даде; не *гу* малтретирај; не нема да *гу* кочи; мој да *гу* трља; не мој да *гу* истера; није мој да *гу* напуни; њу алергија *гу* избјије; она *гу* нема; па *гу* је малтретирао, малтретирао; пружи *гу*; разумем *гу* потпуно; све живо *гу* је прегледала; сигурно су *гу* позвали; утепаја би *гу*;

годину дана *ву* се несам јавила; дај *ву* га; изнеси *ву* га; и не *ву* прође; ја сам *ву* љута; ја сам *ву* реко; кој *ву* је плеја; много *ву* је помогла; нашла *ву* да реди тамо; не *ву* се иде; не *ву* се седи; не *ву* се учи затој; однеси *ву* ти виљушкицу; овија *ву* близо; преси^г *ву* дам; сестра *ву* умре; ће *ву* веже очи; ће *ву* изеде куче;

ма, ти не *ни* прети с нож; па *не* викаше;

ја ћу да *ви* давам; само нека *ви* буде;

ће *ве* пријавим;

вратише *ги* на терен; враћав *ги* овија; да *ги* ја вратим; да *ги* натера да обришев прозори; да *ги* рокнев; дај *ги* теј кесе; ене *ги* доле; извади *ги* на њи; и с[г] *ги* чекам; кобајаги нељуте *ги* помеша; кэд *ги* сретнем; кэ ће *ги* омесим; кој ће *ги* буде тренер; крећев да *ги* пратив; кромид и њи да *ги* оперем; куде да *ги* намавав; куде ће *ги* товарив; много *ги* је чувала; много кэд *ги* има; може сам да *ги* обува; мој брат *ги* учи; немој *ги* доводиш; само *ги* кљујеш; они *ги* приведев; све *ги* деда поклони; фејсбу[к] *ги* није дозвољен;

б) да *вас* не хвата.

4. Посесивни датив заменичких енклитика:

на *брáта ми*; преко *дéвера ми*; на *мајку ми* другáрица; *свекр̀ва ми*; *тétка ми*; *ба́ба ми* ни подешáва; пла́че *ба́ба ми* за ћутéк; на *у́лка ми* личиш; свé си на *ћérку ми* преписáла; као *ба́ба ву*.

5. Удвајање заменица:

кэд *ме* ви́де *мéне*; *мéне ме* у́фати нéка пáника; *мéне ми* се при́спава; *на мéне ми* га трéба; нé *ми на мене* одговáра; *те́бе нéсам те* гурна́ја; *те́бе те* одвéја куде по́па; *њéга нé га* знам; *о́на гу* нéма; *на њум ву* на пúт ре́ко; на *њи ги* да́ј; *њи му ги* учите́љица обу́ва.

6. Аналитичка деκлинација:

до њума; сéдни си *до њи*; *из Ниш* оти́шла у Пасјáне; *из Ора́овицу*; *између куће* је; ви́ди има ли *испред по́друм*; била си *код Би́љу*; да га во́ди *код њума*; *ја код њума* двáнаес, јéдан; *код њу* је тéшко; на гóсти *код њума*; *и́де од кућу* на кућу; мрднев се *од кућу*; нé ги помери́ја *од мéсто*; *од крај* на крај; *од Нóву гóдину* и́де у пéнзију;

на Анђелу да нéси ги дáла; да́ј салвéту *на ба́бу*; срећан рођендан *на дéте*; *ја му* честитá *на Дра́гана*; *на дрúги* давам, *на њума* не; *на сина* ће оста́ви; *на мéне* ће гу да́де; нé ми *на мéне* одговáра; немóј *на мéне* да ми кáжеш; *на на́ши дéца* пи́ше пријаве; *на његово дéте* нéка покаже; прво *на мéне* нé ми да́ва да бúдем; *на њи* ги то́ј одговáра; *на њум ву* на пúт ре́ко; *на њу* нéма; *на сви* живó да́ва;

с боси́љак су се мирисáли; изађи да се поздрáвиш *с гóсти*; мóш се врáти *с мéне*; ма, ти нé ни прéти *с нóж*; о́на се мнóго и́гра *с њéга*; *с оно́га* не прича; не мóже ли *с рúку*; *са салвéту* се обрiши; и он и́де *сэс те́бе*;

има *на њу* тéсто јóш; свé га држиш *на про́зор*; *ја гу* срéтнем *на пúт*; бiо сам *на рабóту*; купи си кућу у *Вра́ње*; то́ј *по нóви зáкон*; он слави́ја у *кафáну*; у *купáтило* су; цéл нóћ у *кладиóницу*; сэд је у *предшколско*; на́јубава си у *Прéшево*; тi ли си у *шко́лу*;

Без аналитизма: и *мéни* се учини́ло.

7. Аналитичка компарација:

поголемики смо били; *подоле* од њину кућу; овај е *постара*; *по* су се *вртели* туј; Марија је *најстара*; *најстара* снашка; *најубава* си у Прешево;

Без аналитизма: *већа* бе од овуј; *веће* зграде; његови су *више* били за кафану; ти си *гори* од њи; *млађа* је; али *старији* од мене.

8. Одрични облик глагола *јесам*:

Несам: *несам* ги плела; *несам* јавила; *несам* платила; *несам* у школу; тебе *несам* те гурнаја; тебе *несам* те гурнаја; да *неси* ти викаја; зашто, бе, *неси* рекја; на Ањелу да *неси* ги дала; *неси* била на фејсбук; *неси* овој добро направија; *неси* ме слушаља; што га *неси* претекја; годину дана ву се *неје* записуваја; да ти *неје* нешто лоше; ич *неје* спаја; ма, *неје* затој; *неје* испало; не, *неје* код нас; *неје* тела да учи; нешто му *неје* било по вољу; она *неје* могла сама; како *несте* продавали; *несу* се још вратили;

Нисам: ја *нисам* тела да му говорим; *нисам* имао проблем; опште *нисам* практиковао ти си за све крива; *нисам* ја; *ниси* га пуштила; *ниси* знао; *ниси* ти имао; што ву *ниси* реко; још *није* добила питања; не, Марко *није* ушја; *није* још завршила; *није*, *није*; *није* пала; *није* тој ништа; пет евра, *није* битно; фејсбу[к] ги *није* дозвољен; како *нисте* видели; још ми *нису* дали паре; *нису* платили пут; тој *нису* кучики да квичив.

9. Глаголи са формантом *-на-*:

кад му је *викнала*; *врнаја* се отуд; *дигнаја* се, ће иде; не ли се је *дигнаја*; *дигна* се; тебе *несам* те *гурнаја*; *заврнаја* му руку; *неје* *застанја*; не ли су *застанали*; *напнаја* се у Врање; па га *окренјаја*; *окренали* се; све *отекнаја*; да л се је *поврнаја*; *препозна* ме; па га *ритнаја*; само сам *рипнала*; *чучна* доле; *чучнала*.

10. Презент 3. л. мн. на *-в*:

нека *бришев* слине; а они ће *будев* туј; како гу *викав*; што они *викав*; *враћав* ги овija; *враћав* се; лутке не *давав*; они *добијав* стално; мож ће *дођев* у суботу; само гости кә ти *дођев*; *држив* га поклон; за што се *закачив*; *затишев* на час; не *знајев* да су ву рекли;

они не *знајев*; *знојив* се; *идев* гости; што *изигравав* по Прешево; оне ли *кашљав*; тој нису кучики да *квичив*; *крѣнев* да ги *пратив*; они му *лупав* шамари; *мрднев* се од кућу; *најурив* овој говедо; куде да ги *намавав*; више *немав* право да га *пријавив*; треба да ги *намавав*; *немав* они; *нервирав* ме; сви се *нервирав*; да ги натера да *обришев* прозори; *одведев* ги у суд; и за нас *отворив*; *пијев* лекови; мајку још *питујев*; па они *питујев*; *пишев* пријаву; *побегнев* од њи; црева *почнев* да ми *крчив*; ће *правив* хотел; они ги *приведев*; да ги *рокнев*; све *слушав*; не *снев* да *прднев*; а они ги све *снимав*; и куде ће га *ставив*, *ставив* га на тој; куде ће ги *товарив*; ће га *убијев*; *ућев* они; *устајев* рано; *чекав* гости; *чував* га.

11. Радни глаголски придев

-(j)а: кад сам *бија* да га видим; па ти не ли си *бија*; двапут је *бирја*; тој што си *видеја*; да неси ти *викаја*; колко је *викаја*; не га *врзаја*; *врњаја* се отуд; тебе несам те *гурњаја*; он ги је *даваја*; кој ти га је *даја*; *дигњаја* се, ће иде; да не ги је откуд татка му *докараја*; код мене је *долазија*; воду са[м] му *донеја* само; кад је *доија* у државу; ко да ви је вампир *доија* овдена; синоћ *доија*; *забравија* неку другу; *заврњаја* му руку; некој се *запослија*; у амболанту се *запослија*; онџ ноћ неси *заспаја*; неје *застанаја*; ти си му *казаја*; па он *купија*; *наљутија* се човек; наопачки ги је *написаја*; неси овој добро *направија*; он си је *направија*; куде га је *наија*; па га *окренјаја*; све *отекњаја*; он *отишија* да ради; он си *отишија* дом; *отворија* ли си; *отишија* сам да региструјем ауто; *пија* ли си лек; не ги да л се је *поврњаја*; па што си *погрешија*; *померија* од место; *потражија* би дозволу; ја сам га *пратија* до Прешево; што га неси *претекја*; ја сам *приметија*; да би га *примија*; кумашин ми је *причаја*; такџ ни је *причаја*; што си му *радија*; сам се *распитуваја*; зашто, бе, неси *рекја*; што неси га *сакрија*; ич неје *спаја*; *тепаја* га некој; неје *требаја*; ја сам гу *турија* на крај; од зор га *турија*; он *узēja* пише; па је *узēja* кола; тата нее *узēja*; *узēja* би му дозволу; *утепаја* би гу; не, Марко није *ушија*; онџ *ушија* сам; ма, ја јесам *чуја*;

-о: *бацио* се на кокаколу; он би гу *бацио*; *био* сам, како не; кад је *био* лош; *видео* си ме; нисам *видео*; *дао* си ми кад си *био*; ја сам ги *гледао*; *дао* сам; *дигнао* се; *добито* је премију; *довео* га човек; ма, ја сам *знао* да је луда; ни ја нисам *знао*; много паре је *имао*; најбољу замену је *имао*; нисам *имао* проблем; данас сам *ишо* сто пута; ја кад сам *ишо*;

јављао сам; овај купио локал; па гу је малтретирао, малтретирао; ја не би могао толко љуће; могао је да одустане; могао је да постави; не би могао да пијем; није могао да гу напуну; морао сам да га изгумрам; морао сам да гу тражим; кој га је носио; он направио, све готово; Цеки ослабео мало; чим је отворио, одма је имао; нисам очекивао; падао је мало данас; он је највише плаћао; баш на њега му се пао; и тэд је побегао; прошле недеље сам поднео; зашто си га послао њега; препро се; припремио ми све; пошто сам ја расипао; ја сам ву реко; кад сам му лепо реко; онај дан сам слушао; спавао сам тамо; спремио све; добро је стигао; дано сам узео; и он си гу узео; узео је; узео си је он његово; он је јавно узимао; зато гу је и урадио; хтео, не хтео, мора.

12. Употреба аориста и имперфекта:

видо те ја на Станицу; ја још шесто динара не доби; а бе, забрави; ја синоћ једо; направи, стави; код њу одо; кобајаги нељуте ги помеша; ја му честита на Драгана; чучна доле; зва ли гу? четвртак ујутру бидна; даде ми онј легофер; кэ дође Шиптар; жали ми се јуче; ономад иде месец дэна; изгуби годину; зашто не ми купи; купи си кућу у Врање; он ме нагази; направи се пијана; и на це-де гу нареза; носи ги куде њега; скоро ги писа; нешто се поквари; све ги дэда поклони; поче да дэва; препозна ме; мене ми се приспава; Дуванска пропаде; некој уће; оној ги ши; кад га закламо оној прасе; теј работе исправљамо; испуштамо, испуштамо; ми си куписмо; само што опрамо косу; овја ги сретнамо; стависте ли; па не викаше; викнаше ги; возише га једног старца; вратише ги на терен; не ли зборише; ове једоше малка; користише што користише; кад се наљутише нешто; писаше нешто; рипнаше сви; утепаше ли га, утепаше, ништа;

ја гу дираше; љут ли беше; ти беше ли код њи; онај што беше министар; како се викаше; па му дадеше да игра; држаше се на мотор; имаше и преко пута; имаше оној малецко; имаше прошли пут једне ланене панталоне; све здрави зући имаше; немаше црне; она ли не переше косу; бэву свратили код нас; Шиптарчики гу водешев.

13. Употреба партикула:

-j: а не кажеш *кој* си; *кој* га је носио; *кој* ти га је даја; *кој* ће ти ги спреми такој; *кој* ће ти једе; *некој* се запослија; *некој* ће дооди; тепаја га *некој*; *некој* уђе; никој не може; *никој* ти не продава; и *овј* будала; *овј* љутика је љута много; већа, бе, од *овј*; *овј* годину три пута; у *овј* средину; а за *овој* зашто; баџи и *овој*; гледај си *овој*; најурив *овој* говедо; *овој* да видим; *овој* дете нешто бледо; *овој* малечко игра; *овој* наше какво ли ће је; *овој* овако; куде си га нашо *овој*; *овој* ти је чисто његово; стави *овој*; уписа га *овој*; *онај* ушја сам; кад га закламо *оној* прасе; на *оној* ги ши; од *оној* зелено; *онеј* друге ћерке; шарене *онеј* ногице онако; *тај* што је умрела; ајде, прошло *тој*; ај укучај *тој* и *тој*; и куде ће га ставив, ставив га на *тој*; и *тој* смо купили; није *тој* ништа; *тој* е било одавно; *тој* за нешто друго; *тој* и *тој* има *туј* и *туј*; *тој* ли *онај*; *тој* није нормално; *тој* нису кучики да квичив; *тој* су каубоји; *тој* ће буде тражено; *тој* што си видеја; *теј* методе да примењујеш; *теј* работе исправљамо; и навигација *туј*; иде *такој*, а криви; *такој* ни је причаја;

-ја: ај, *овија*, мож ће дођеу у суботу; враћав ги *овија*; е, *овија* меки, бели; *овија* овакви кад ги видим уживо; помери *овија* тањири; маже се с *онија* пудери П; *онија* из Врање; *онија* на тач П;

-ка: ене га *ондека*; јогурт *овдека* што прави;

Без партикуле: *ко* ти је реко да узимаш; *ово* су песме; е, *тако*.

4.3.1.5. Говорници преко 60 година. Група обухвата три особе женског и две особе мушког пола. У време записа З. Т. има 64, Д. П. 66, Д. Т. 71, П. П. 74 и Д. С. 75 година. Грађа записана од ових информатора чини део грађе анализирани у претходном делу рада, где су се језичке одлике обрађивале класичном дијалектолошком методом.

1. Полугласник / вокал а:

а) што је бија у *аџилџпетнајес баишчалџка* да даде; *Бџдњи* вечер; тури му малка *браиџнџе*; годину *дџна*; *дџ* има малу; није знао *дџ* има метак; И *дџн-дџнџске* не знам; *данџс* ву викам; *данџс* у цркву; *данџске* шта да ги дам; *дџњу*, *кџд* има време; петнаести *дџн*;

падна у *котал*; *један* по *један*; не прошло *један дан*-два; *ће* се умоча *једанпут*; *јутредан* одма гу *купим*; *сэг* да те *излэжем*; да не *измэца*; да гу *шичэчка* са *сламку*; *Кэко?*; не *ваља* да *лэжеш* *народ*; *неко лэже*; по *сто дваес* *јајца* смо *мэстили*; *набэцка* ги; плакала је *наћас*; *наћаске* не ги спавала *нешто*; за *овэј* *реч*; да је *сэг овэј* *памет*; *овэј* да *бере* *патлицани*; *овэкви* су *добри*; *опэнци* *носимо*; *песэк*; *Сэбра* ли *вэш?*; као *сэг*; *они сас* *леђа*; па *сас* *камен*; *сас нас* је у *школу* *ишо*; *сас* *прућа*; *ја* гу *чэчкам*; *још* *неје сэмнало*; *смэцај* *лед*; *она* се *сэкри* *доле*; *дооди* *ву* *ћерка* на *сэн*; *дошла* ми на *сэн*; *сэн* *сањаја*; *сэннала* се; *сэд* *једем*; па *сэд* *ће* *видимо*; *сэк* је *свадба*; *свэ* му се *смэче* *кожа*; *тэда* се *прави* *игранка*; *онэг*; не *чистимо* *тэк*; *тамэн* од *мајку*; *тамэн* *свадба*; *тамэн* *ће* *закрпим*; *само* *тэнка* *хаљина* и *гаће*; *чэк* *овам*; за *јеңчэс*;

б) не *мора* *сваки* *други дан*; *данэс* је *била*; *данэс* је *добро*; *данас* *Петровдан*; *данас* *ће*; *малчичка* *зејтинчак* *стави*; *кладанац*; *овас*, *рж*; *ја* га *волим онакав*, *мало* *бајат*; *Петровдан*; *Петровдан* и *Павловдан*; *прави* *ручак*; *брат сас* *брата* да не *збори*; *доле* смо *мазали сас* *кал*; *тај* *исти* *маст*.

2. Куде / где:

куде је; *куде* *може* *место* *мајку*; *куде* *нега* је; *куде* *си* *ти*; *куде* *ћеш* *сэд*; *накуде* *ће*; *нема* *куде*; *однесев* *чэк* *куде* *овој*; *откуде* *иде*; *откуде* је; *откуде* *ти* на *тебе*.

3. Употреба заменичких облика:

и *куде* *њума* је *бија*; *Јелена* је *шила* за *њума*; на *њум* *ву* *оставија* *помоћно* *оделёње*; не *може* *преко* *њума*; *неје* *навикла* на *њума*; *оној* *ресто* за *њума*; *сестра* *ме* *зове* *куд* *њума*; *удари* у *њума* и *пукна*;

А на *жэну* *ву* *досади*; *баба* *ће* *ву* *даде* *табурэтку*; *Вика* *ву* на *жэну*; *дадо* *ву* *паре*; да *ву* *паримо* *ноге*; *док* *ву* је *слатко*; *душа* *ву* *искача*; *И* *онај* *друга* *ву* *вика*; и у *очи* *ће* *ву* *кажу*; *ја* *сам* *ву* *показувала*; *ја* *сам* *ву* *реко* на *Зору*; *лепотан* *ву* је *онэј* *син*; *мајка* *ву* је *ис* *Клиновац*; ма *како* *ву* *имеше*; *овакој* *ву* *направим*; *Он* *ву* *ицепија* *футу*; *Отворим* *ву* *око*; па *ву* *опадна* *коса*; *пукне* *ву* *жуч*; *свэ* на *послужовник* *ву* *даде*; *Што* *си* *таква*, па *ли* *дај* *ву*;

Бог *гу* претвори у ластавицу; ви сте *гу* подговориле; да *гу* узнеш за жѣну; Нѣма ги *гу* Таџи; он *гу* позна; Сѣстро, само да *гу* сикнем; Узимај *гу* овуј трећу; узимај *гу* одовде; такој сам *гу* сањала;

да *ни* даде бомбоне; једна кокоска *ни* се загуби; Ћерка *ни* је умрела; да *не* не гледав; да *не* *не* кара; кад *не* фати па по пут; неће *не* фати поплава; он *не* је више чуваја; после *не* фати рат;

ако оћете, еве *ви*; А сѣд да *ви* причам причу; да *ви* дадемо овуј аљину; Ђе *ви* смоки; Ђе *ви* цигерице; стриџа ће *ви* да;

да *ве* види; код *њи* има приватници;

много боље него код *њим*; родила *њима*;

о, много *њи*;

а тамо *ги* пуно брѣ; да *ги* обришем овој; да *ги* очистим; дао *ги* је; и ће *ги* дадете тој; ја *ги* мешам; ја *ги* написа поруку; једе *ги* се; леле, скинем *ги*; Нѣма *ги* гу Таџи; не *ги* збирам крајке; не мож да *ги* обуче; носи *ги* куде њѣга; прими *ги*; треба *ги* оперем.

4. Посесивни датив заменичких енклитика:

баба ми си гу испратила; *брат* ми ме вика; *мајка* ми по њума; На *стриџку* ми из Билачу татко; *чиџа* ми је помлад човек бија; *чиџа* ми ће ме утепа; *мајка* ти ће ми скува; *брат* му преко чиџу; а годину на *татка* ву; а *снашка* ву још спије; и на *мајку* ву не дава; *мајка* ву је ис Клиновац; на *брата* ву; ће вика *мајка* ви; *мајка* ги.

5. Удвајање заменица:

мене ме боли желудац; *мене* ме дави тој; *мене* ме мило; *мене* ме пуштише; *мене* ће ме условљаваш; па *ме* оговарав *мене*; *мене* ми се упропасти; *мене* не ми треба; *мене* не ми је добро; не ми треба *мене*; за *тебе* ти треба; и на *тебе* ти каза; кѣ *те* он гази *тебе*; оне му викав на *њега*; да *га* *њега* там тури; несу *га* *њега* казале; на *њу* да *ву* оперемо руке; на *њу* *ву* следуже тој; на *њума* *ву* добри; на *њум* *ву* оставија помоћно оделѣње; Море, нека *гу* доведе и

њу; а *нас* не је пуштаја; прво *нас* ће не вика; што не је чуваја *нас*; на *нас* деца ни казујев; да ли *ви* је јасно на *нас*; кромид и *њи* да *ги* оперем.

6. Аналитичка деκлинација:

па чиј си *из Прешево*; не без *намет*; *о[д]* дрво на дрво врзујемо; *од онј маз*; сџд *од којо* карте имате; што сам патила *од крајници*; нису смели да га узмев *од њи*; Дете, ја не знам *от што* живиш; *код њи* има приватници; и *куде* њума је бија;

све смо дале *на брата нашег*; да ли *ви* је јасно *на нас*; овај жена *на Боре*; а *на жѣну* ву досади; вика ву *на жѣну*; ја сам ву реко *на Зору*; а *на мене* и на *Нѣнада* ово; дај *на мене*; *на мене* ми прича; шта фали *на мојега*; рођени братанац *на њѣга*; *на његово* ће си даде; дај *на њу*; *на њум* ву оставија помоћно оделѣње; *на онакву* да и не даваш; *на Раде* што је направиа; и *на тебе* ти каза; и *на тебе* ти рече; да му кажеш *на тога*; *на све* три купим; *на сви* тојица браћа; *на чијега* татка;

остави си га *на капију*; *са њинога* дѣду; овија Талијани *сас коњи*; малопре разговарала *сас њѣга*; да се поздрави *сас њу*; *сас теј* дрангулије; *сас теј* снашке; не збори *сас мене*; *сас унучики*; а сџд имам сџ *што*; нема сџ *што*; ће се напунуиш *с вѣшке*; *с ког* човека стоји; *с никаквога* ће се договараш; *с његовог брата*; *с његовог татка*; *с њенога мѣжа*; *с њѣну бабу* *о[д]* татка је сѣстра; *с њојнога мѣжа*; доста више маже се *с онија пудери*; онај саксија *с напрат*; да живи у *њѣга* (у помоћном оделѣњу); у *наше* године; некако не ми је у *срце радос*;

Без аналитизма: без *обзира*; губљење *времена*.

7. Аналитичка компарација:

теј е *по лековит*; али му се свиђа и онај *помала*; како сам била *помалечка*; чича ми је *помлад* човек бија; он је *најглаван* човек бија; на *најглавно* су га туриле; онај *најмала* ћерка у Трупале; *најстара* чѣшма; тој е стринка *најстара*; узѣја *најубаву* и *најстару*; *по* ће *имате*;

Без аналитизма: *старија* је Јелица; ако си *најгори*; као *најгори* ђак; *најлепше* жене су тамо биле; онај *најмања* теглица.

8. Одрични облик глагола *јесам*:

Несам: боље да *несам* ни ишла; *несам* гу пита́ла; *несам* крива; зашто *неси* дошла; *неси* слепа слепица; да *неје* било овој; *неје* имаја ниједан Шиптар; што ти *неје* работа; *несте* не викали; *несу* имале тџа мрзле рибе; *несу* нешто добри; *несу* ни погледали; само *несу* марке, динари;

Нисам: *нисам* мога да те познам; али *није* тео да ми каже; ни реч *није* смео да каже; ово *није* добро.

9. Глаголи са формантом *-на-*:

биднало; тате, што *бидна*; Ивана *гурна* лонац; сџа *дигна* руке; насабајле кџд се *дигнала*; *измрзнало* ми цвеће; *Нараснала* за жену; Даца *трудна* остана; *побегнамо* сви; *почна* држава; удари у њума и *пукна*; *скина* ме мајка доле; *тргнаја* се от памет; и тџ се је *тргнала*.

10. Презент 3. л. мн. на *-в*:

како не ги *болив* прсти од тој; почели и ребра да се *видив*; ако *знав* да *користив*; *купујев* готов леб; да не ми *лижев* муве; да му *макнев* онџ завој; да ти не *натури* људи; *нацрвенив* се образи; да му не *очиствив* тџ рану; *потплатив* никога; какву сајгију ми *правив* тамо; они да *пратив* како се креће; не те *примав*; Кенџи *радив*; *рвев* се, бре; *течив* сузе; тџм, *утепав* га.

11. Радни глаголски придев м. р. јд.:

-(ј)а: *бија* је Дџса Прга; куде њума је *бија*; па неје *бија* стџрац тџј; што је *бија* сџс њи; не ме је ни *видџа*; чџча му беше *даја* плац; *донџа* сам ти бакшиш; из Врџње кџд сам *долазија*; што си *дошија*, што има; *замрзја* ми напоље; кџд сам се *запослија*; *избаџија* сам; тџј што је *купија*; али па је *мислија* за нас; како си га *направија*; деда му се *оженија*; зашто си се *оженија*; тџтко ми је *пија*; не гу је *пуштаја*; ја сам *радија* с марифџт; како сам се

сетица; па гу је он *средџа*; неје *теџа* да иде; *ударџа* по главу; до сад *ником нисам узџа*; пу, да беше *узџа*; *узџа*; *уплашиџа* сам се; *уплашиџа си се*; *фатиџа* и *обесиџа* се; што *сам читџа*;

-о: *био* је; *викао* му је; *дао* ву је.

12. Употреба аориста и имперфекта:

и ја *кисели* купус; и ја ги *набџка*; *Носи* ву ја помаранџе, банане; ти *се забрави*; *кува* ли ти онуј траву; *Сџбра* ли вџш; ти ми *спаси* дете; Гледаш ли, *укапа се*; Кој се *качува*?; *купимо* железно; маз *маза*; што гу *напуди*; не ми се *поврати*; *отидомо* куде ујка; ујутру се *умимо*; *династе* ли се; *докарасте* ли ги кола; ви *закарасте* с њџга; *одељаше* ги даске; чџче му *помрџше* свџ; љубичџце ми се *пропастише*; не га *пуитише*; *цепише* дрџва;

а ја се *дебџлеше*, *дебџлеше*; не знам како му име *бџше*; још кад гу попије неку, па ги *искараше*; Нада такој *причаше*; брат ми *радеше* у Немачку; а ми тџг *немашемо* кућу; не ли *идесте* код њџ; тој онуј кад *додџљујешеву*; такој ме и *овија моји изнерџирашеву*.

13. Употреба партикула:

-ј: *кој* знаје да игра; *коџ* е имаја алуминиску ложџцу; *кој* на што се навџкне; *кој* се *качува*?; *кој* ти гу плџте; *кој* од деца; *некој* га фрџли; *некој* прооди; *овој* сџтно; да ви дадемо *овуј* аљџну и *овџ* ципџле; за *овџ* акџије; кад ги пушти *овџ* пџсме; на *овџ* одозгџр се спуштија тџчнос; *онај* ваљда Бујановац; *онај* жџна бџше ли; *онај* саксија с папрат; певачица *онај* стџра; *онуј* сџбиче; са *онуј* бетџнско; *онџ* маџле чоколатке; *онџ* решџтке; пушти *онџ* кџре од бџзџвку; баба је измучена *тај*; *тај* њџна пријатељџица; Дадо, дај ги *теј* кџсе; доста више сас *теј* снашке; сас *теј* драугуџије; и *тој* најубав; после, по *тој*; *тој* ме стра; *тој* ми је јџдина рџзонода; о[д] *туј* страну; баба Донка *туј* сџди; више цркву *туј*; дошла је *туј*; и о[д] *туј*; *туј* е било лојзиња нагџре; *туј* е путџња ишла надоле;

-ја: куде идев тамо *овија*; *овија* ги сретнамо; *овија* лудџци; *овија* се оградили; узџла од *овија* деца; за *тија* два месеца; ја сам одужџила *тија* стџ; *тија* два стџна; узџдо и *тија* пешџири; сас *тија* ѳџбиња; потсѳна те на *тија* данџви; *тија* перџца што купи; *тија* плџкови

нема куде; несам знала куде да га ставим; Цеки куде је; однесев чек куде овој; сестра ме зове куд њума; Па, *накуде сэд; откуда иде;*

б) *где* да тражим; *где* је.

3. Заменички облици:

и куде њума је бија; сестра ме зове куд њума; удари у њума и пукна; на њум ву оставија помоћно оделење; родила њима; много боље него код њим;

викај гу сеструми; ви сте гу подговориле; враћам ти гу одма; зашто гу не викаете; дај ми гу; видим гу одовде; ја сам гу одиграја; дај да гу возим малка; ја сам гу подигнала; он гу позна; Сестро, само да гу сикнем;

дадо ву паре; да ву паримо ноге; дај ву нек иде; душа ву искача; и у очи ће ву кажу; кажем ву да обоји; кажи ву, бе; лепотан ву је онј син; мајка ву је ис Клиновац; мајка ми ву је рекла; ма како ву имеше; напиши ву на Ану; овакој ву направим; Отворим ву око; па ву опадна коса; пукне ву жуц; све на послужовник ву даде; све ће ву пренесев; тој ли ву је ранац; ће ву кажев;

и он ни завикаја на нас; једна кокошка ни се загуби; мајка ми ће ни донесе;

кад не фати па по пут; неће не фати поплава; он не („нас“) је више чуваја; после не фати рат П;

Еве ви цигерице; стриња ће ви да; ће ви вратим;

ај да ги мењамо; а тамо ги пуно; викав ги о[д] дома; да ги дам; вратија сам ти ги; да ги обрише; да ги отворимо; да л ће ги стигнев; зашто ги ниси дигнао; куде сте ги оставили; леле има ги теј фигурице; можеш да ги замениш; не мож да ги обуче; не мож ги дофатив ће ги вратим; носи ги куде њега; они ги вртив; прими ги; сә ће ти ги вратим; скинем ги; ће ги запишев; ће ги казнив.

4. Удвајање заменица

вика ми на мене да ћутим; и на мене ми је дала; и на мене ће ми даде; Мене не ми треба; мене нећев да ме викав; па ме оговарав мене; мене ме мило; мене ме пуштише; тебе ли ти треба у коцкице; за тебе ти треба; и на тебе ти каза; несу га њега казале; оне му викав на њега; Море, нека гу доведе и њу; на њум ву оставија помоћно оделење; и он ни завикаја на нас; на нас деца ни казујев; а нас не је пуштаја; прво нас ће не вика; што не је чувјаја нас; кромид и њи да ги оперем.

5. Посесивни датив заменичких енклитика

баба ми си гу испратила; брат ми ме вика; брат му преко чичу; тој е брат ми; тој е на брата ми; код другарицу ми; с другара ми; с другарицу ми сам ишла; мајка ми ву је рекла; мајка ми по њума; мајка ми ће ни донесе; мајка ву је ис Клиновац; викај гу сестру ми; на стринку ми из Билачу татко; чича ми ће ме утепа.

6. Аналитичка деκлинација

на стринку ми из Билачу; изашли су из учионицу; мајка ву је ис Клиновац; код другарицу ми; код њи има приватници; и куде њума је бија; о[д] дрво на дрво врзујемо; сад од којо карте имате; што сам патила од крајници; нису смели да га узмев од њи; по је жут о[д] твој; окренaja се преко столацу; брат му преко чичу;

напиши ву на Ану; на брата не дава; а на мене и на Ненада ово; а на мене ми не даваш; вика ми на мене да ћутим; дај на мене; и на мене ми је дала; и он ни завикаја на нас; написаја сам на Николу; рођени братанац на њега; на њинога деду дава; на њум ву оставија помоћно оделење; и на тебе ти каза; на онакву да и не даваш; и да му кажеш на тога;

овија Галијани сас коњи; да се поздраве сас њу; доста више сас теј снашке; не збори сас мене; с другара ми; с другарицу ми сам ишла; с Ненада ће се игра; с њојнога мужа; маже се с онија пудери; нећу с њу да се играм; ја ћу с чика Пећу;

остаџи си га на капију; ене га на онај сто; носим у ранац; они си седив у учионицу.

7. Аналитичка компарација

моји су *поголеми*; *по* је *жу̀т* о[д] твој; ја имам *по̀лепшу*; *по̀малецка* си од мене; како сам била *по̀малечка*; чича ми је *по̀млад* човек бија; *по̀ниска* си; *по̀црвен* ти је овџ други; он је *најглаван* човек бија; на *најглавно* су га туриле; онај *најмала* ћерка у Трупале; тој е стринка *најстара*.

Без аналитизма: имаш ли неки *већи*; његов је *већи*; моја је *лепша*; *старија* је Јелица.

8. Одрични облик глагола *јесам*:

Несам: боље да *несам* ни ишла; *несам* гу пита́ла; *несам* зна́ла куде да га ста́вим; *несам* крива; *несам* ги до́бро исправила; *неси* ми врати́ја; ти *неси*; да *неје* било овој; *неје* имаја ниједан Шиптар; *неје* он такџ; *неје* те́ја да иде; што ти *неје* рабџа; ми *несмо* ишли; *несмо* зна́ли што; *несмо* се тепа́ли; манемој, *несте* зна́ли; *несте* не вика́ли; још се *несу* врати́ли; *несу* имале те́да мрзле рибе; са́мо *несу* ма́рке, дина́ри; тој *несу* тија;

Нисам: зашто ги *ниси* дигна́о; и *ниси* био ту; ништа *ниси* видео.

9. Глаголи са *-на-*:

тате, што *бидна*; кад ми је *викнаја*; Ивана *гурна* лонац; зашто ги *ниси* *дигнао*; ти си *започнаја*; *зџзна* ме; *испадна* ми сладолед; *окренаја* се преко столицу; Даца *трудна* остана; ја сам гу *подигнала*; знаш од ко́лко висо́ко је *рипнаја*; *скина* ме мајка до́ле; *тргнаја* се от па́мет; и те́г се је *тргнала*.

10. Презент на *-в*:

почели и ребра да се *видив*; *викав* ги о[д] до́ма; ће ми *викав*; кад се *враћа́в*, ће *ку́пив*; о́ни ги *врти́в*; кад ће *дође́в*; не мо́ж ги *дофа́тив*; ће ги *запи́шев*; о́ни *иде́в*, ми *не*; откџ о́ни *има́в* интернет; ће ву *ка́жев*; ће ги *ка́знив*; *купу́јев* го́тов ле́б; да *не* ми *ли́жев* му́ве; да му *ма́кнев* онџ завој; ће видиш кад се *отка́чив*; да му не *очи́стив* туј ра́ну; *потпла́тив* ни́кога; ка́кву сајги́ју ми *пра́вив* та́мо; свџ ће ву *прене́сев*; *не* те *при́мав*; Кенџи *ра́див*; *р́вев* се, бре; о́ни си *се́див* у учио́ницу; да л ће ги *сти́гнев*.

11. Радни глаголски придев м. р. јд.:

(ј)а: *биџа* је Дџа Пџа; куде си *биџа*; па неје *биџа* старац туј; не ме је ни *видџа* П; кад ми је *викџа*; *вратиџа* сам ти ги; неси ми *вратиџа*; чџа му беше *даџа* плац; што си *добџа*; *жмуриџа* ли си; и он ни *завикаџа* на нас; ти ли си га *закачиџа*; ти си *започнаџа*; тџ *што је купџа*; али па је *мислиџа* за нас; *написаџа* сам на Никољу; ја сам гу *одиграџа*; *окренџа* се преко столицу; Брундо си *отиџа*; татко ми је *пиџа*; он је први *почџа*; куде си *поџа*; не гу *је пуштаџа*; а што си ми јуче *реџа*; знаш од колко високо је *рипнаџа*; неје *теџа* да иде; *требаџа* си одма да ми вратиш; *ударџа* по главу; *фатиџа* и *обесиџа* се;

-о: ти нџси *био* ту; ништа нџси *видео*; *вратио* сам ти; зашто ги нџси *дигџо*; *заврџио* ли си; ко ме је *звао*; кад си *написао*.

12. Аорист и имперфекат

ја маз *маза*; *носи* ву ја помаранце, банане; *заврџи* ли; *слика* ли, бе; ти ми *спаси* дете; *затрча* се у њега; *зџзна* ме; *испадна* ми сладолед; Кој се *качува*?; што гу *напуди*; *откачи* се; не ми се *поврати*; све ми *поквари*; *купи*мо железо; *отидо*мо куде џка; џутру се *уми*мо;

а ја се *дебелеше*, *дебелеше*; ма, *беше* туј малопре; још кад гу попије неку, па ги *искараше*; Нада такој *причаше*; брат ми *радеше* у Немачку; тој оној кад *додџујешеву*; а ми тџг *немашемо* кућу.

13. Употреба партикула

-ј: *Кој* се *качува*?; *овај* гу нема; *овај* ти је најбоља; *овакој* треба; направи од *овуј*; еве ти *овој*; *овој* ситно; *овеј* играчке; *овеј* лутке ли су твоје; *овија* ги сретнамо; *овија* ми требав; узела од *овија* деца; певачица *онај* стара; ма, *онакој*; *оној* собиче; са *оној* бетонско; *онџ* мале чоколатке; пушти *онџ* коре од бозовку; *онџ* решџтке; баба је измучена *тај*; *тај* е најбоља; не *такој*; *такој* кажи; дава му и *тој*; *тој* ми је јџдина разонода; *тој* несу тија; *туј* недељу; баба Донка *туј* седи; више цркву *туј*; дошла је *туј*; и о[д] *туј*; ма, беше *туј*

мáлопре; од кэд си т^уј; оста́ви га т^уј; т^уј е б^ило ло́жиња наг^оре; т^уј е пута́ња ишла на́доле;

-ја: код *они́ја* те́писи; милу́је *они́ја* ко́ла; *они́ја* бури́ња; пра́вив *они́ја* држа́чи; за *ти́ја* два́ ме́сеца; ја сам одужи́ла *ти́ја* сто́; ко́ји су ти *ти́ја*; потсе́ћа те на *ти́ја* да́нови; *ти́ја* два́ ста́на; *ти́ја* перца што купи́; узедо и *ти́ја* пешки́ри; то́ј не́су *ти́ја*;

-ка: *овде́ка* не́ма.

Без партикуле: ево *ова́ко*; само *она́ко*; ти ни́си био *ту́*.

4.3.2.2. Са средњом школом. Ова група обухвата шест женских и пет мушких особа: А. С., Ј. М., М. Т., Д. С., Л. С., З. Т., З. Ц., А. П., З. С., М. С. и Д. Т.

1. Полугласник / вокал *а*:

а) *та́д* је *ба́дња́к*; на *Ба́дње* ве́че; ту́ри му ма́лка *брашѐнце*; ни́је зна́о *да́к* има ме́так; два́јес *да́на*; *да́њу*, *ка́д* има вре́ме; онома́д иде́ ме́сец *да́на*; да гу *ишчѐчка* са сла́мку; *једѐн* по *једѐн*; сла́б, висо́к *једѐн* као притка; ће се умоча *једѐ*[#]*пут*; *ка́д* је био ло́ш; *ка́д* не срѐтнев на пут; *ка́д* је дошја у држа́ву; *ка́д* се наљути́ше не́што; *ка́д* ће га́ђав ја́буку; само го́сти *ка́* ти до́ђев; *Ка́ко?*; не́ко *ла́же*; *ла́же*, бе; не ва́ља да *ла́жеш* на́род; *ма́стив* се ја́јца; *наба́цка* ги; падна у *кота́л*; да је сѐг *ова́ј* па́мет; *ова́ј* по́п; *Ова́кви* су добри; *онѐј* но́ћ не́си заспа́ја; *онѐј* Милош; *Сѐбра* ли ве́ш?; и *сѐг* те́шко; *сѐг* да те *изла́жем*; *сѐг* може; куде́ си до *сѐд*; он је *сѐд* пр́ви ра́зред; па *сѐд* ће ви́димо; *сѐд* једем; *сѐд* је у пре́дшколско; она се *сѐкри* до́ле; још не́је *сѐмнало*; доо́ди ву ће́рка на *сѐн*; дошла ми на *сѐн*; *сѐн* сања́ја; *сѐпнала* се; они *сѐс* ле́ђа; *сѐс* на́с је у шко́лу и́шо; *сѐ* ће пѐт го́дине; *смѐцај* ле́д; *тамѐн* од ма́јку; *тамѐн* ће закр́пим; и *та́д* је побѐго; бе́мо и ми *та́да*; још *та́д* ми се ква́реше; *та́ј* што́ је да́ја го́л; за јенчѐс; ја гу *ча́чкам*;

б) ни́је *ба́ш* тако́ј; ме́сец *да́на* ра́злика; не мо́ра сва́ки дру́ги *да́н*; *данѐс* је би́ла; *данѐс*; *данѐс* је би́ло на телеви́зор; *данѐс* ву ви́кам; *данѐс* је сре́да; *данѐс* у цр́кву; *данѐске* шта́ да ги да́м; ви́дим ја́ *данѐс*; *да́њу*, од једа́наест; *ка́д* бу́де *тамѐн*; он мо́ра *ка́д--та́д* да во́зи; *ка́д* сам би́ја да га ви́дим; *ова́с*, рж; на *Петро́вдан*; *Петро́вдан* и *Па́вловдан*;

мáлчичкa *зејтинчак* стáви; јá га вóлим *онáкaв*, мáло бaјáт; прaвнi *рúчaк*; *иáј дáн*; *тáј* и́сти мáст; *е*, *сáд*, *сáд* је нaпyстíио; мóжда *чáк* и мéтар;

2. Куде / где:

а) а *кудe*; а твоји *кудe* рáдив; кóј га знáје *кудe* и́де; *кудe*, бe, да нáђем; *кудe* га је нáшјa; *кудe* да ги нaмáвaв; *кудe* је; *кудe* ли је бiјá; *кудe* мóже мeстo мáјкy; *кудe* нeгa је; *кудe* си, бe; *кудe* си га кyпíлa; *кудe* си до сáд; *кудe* си тi; *кудe* стe, мори, дeвóјкe; мá, *кудe* су се снáшли; *кудe* ће и́де; *кудe* ће сeднeш; не знáм *кудe* и́мa; óнa *кудe* ће прaвнi; Стојáн *кудe* је; *нaкyдe* ли и́дeв; *нaкyдe* ће; *откyдe* је; *откyдe* ти нa тeбe;

б) *Гдe* је; *гдe* ће дeцa; *гдe* ћeш.

3. Употреба заменичких енклитика:

Јeлeнa је шíлa зa *њyмa*; нeјe нaвiклa нa *њyмa*; не мóже прeкo *њyмa*; óнóј рeстo зa *њyмa*; код *њи* и́мa прíвaтнiци; о, мнóгo *њи*;

áј си *гy* исцeпí; вáди *гy* и шáљи мi *гy*; врáтíм *гy* пá; да *гy* у́знeш зa жeнy; дáј *гy* тyј кeсy; држи *гy*, бe; *eвe гy* овáмo; *eнe гy* нa прóзop; зaштó *гy* и́мa; зóвeм *гy* дóктopкy; избiлo *гy* је óвдe-óндe; и нaпyни *гy* зeлeнy чáшy; и нa цe-дe *гy* нáрeзa; јá *гy* и́мaм тyј; јá *гy* пítујeм нeштo; мopáо сáм дy *гy* трáжíм; нa мeнe ће *гy* дáдe; не *гy* мaлтрeтíрaј; нeкaкo дa *гy* зaмóтaш; нeмa ги *гy* Тáци; нeмa дa *гy* кóчи; нeће мóж дa *гy* дiгнe нáгope; отвóрíм *гy* јá; пeстo динáрa сáм *гy* плaтíјa; свe жíвo *гy* је прeглeдáлa; скíни мy *гy* тi; узíмaј *гy* овyј трeћy; тaкóј сáм *гy* сaњáлa; узíмaј *гy* одóвдe;

А нa жeнy *вy* дoсáди; бáбa ће *вy* дáдe тaбурeткy; Бóг *гy* прeтвóри у лáстaвiцy; Вiкa *вy* нa жeнy; дa *вy* изнeсe; дoк *вy* је слáткo; И óнáј дрyгa *вy* вiкa; јá сáм *вy* пoкaзyвáлa П; јá сáм *вy* рeкo нa Зóру; нa мáјкy мi *вy* вiкaм; нa њy дa *вy* опeрeмo рyкe; не мóж дa *вy* прíђeтe; óнe *вy* се трeсeв рyкe; и не *вy* прoђe; кóј *вy* је плeјa; кyћa *вy* нa чeтри спрáтa; нáшлa *вy* дa рáди тáмo; не знáјeв дa су *вy* рeклí; Óн *вy* ицeпíјa фyтy; штó *вy* је бiлo; штó *вy* нiси рeкo; Штo сi тaквá, пa ли дáј *вy*;

да *ни* даде бомбоне; на нас *ни* не дава; не *ни* је скупо; не *ни* купује ништа; *ћерка ни* је умрела; прави *ни* палачинке;

да не *не* гледав; да не *не* кара; да не *не* превари; неће *не* познавав; кад *не* сретнев на пут; леле, што *не* је дочекаја; он *не* вози;

а сэд да *ви* причам причу; ако оћете, еве *ви*; да *ви* дадемо овуј аљину; да ли *ви* је јасно на вас; Еве *ви* смоки; и да *ви* га узне некој;

да *ве* види П;

брига *ги*; виде́ли смо *ги*; води́мо *ги* у метро; врати́ше *ги* на терен; да *ги* оста́вим; да *ги* очисти́м; да *ги* ро́кнев; да́ја сам *ги*; дао *ги* је; до́бар смо *ги* бакши́ш да́ли; зна́ш куде́ *ги* је ку́ћа; и́дем ја́ ова́мо да *ги* сре́ђујем; има ли *ги* разлѝчити ти́ја; и то́ј *ги* би́ло за́нимљиво; и ће *ги* да́дете то́ј; ја́ *ги* ме́шам; ја́ *ги* написа́ поруку; ја́ *ги* ни́шта не капи́рам; ја́ и Је́лена смо *ги* прелазѝле; ја́ *ги* показу́јем да ћу́тив; ја́ сам *ги* гледа́о; је́де *ги* се; ко́ј ће *ги* бу́де тре́нер; кре́нев да *ги* пра́тив; куде́ да *ги* нама́вав; кумашѝнка не *ги* да́ва; ле́нор *ги* је најбо́љи; мно́го кад *ги* има; не *ги* зби́рам крајке; не́ма *ги* гу Та́ци; не́ма *ги* такви́; не ми *ги* на ме́не дирекно тражи́ја; ови́ја тре́ба да *ги* преско́чиш; о́ни *ги* приве́дев; па *ги* чу́дно; све́ *ги* та́мо провѝрив; ти́ја ко́ји *ги* зна́ш; то́ј *ги* је; тре́ба *ги* опе́рем; узнем *ги* ја́; уз по́моћ штѝтови смо *ги* пре́шли.

4. Посесивни датив заменичких енклитика:

на ба́бу_ми; а́ј бе́, ја́ реко́ бра́т_ми; преживље́ње сла́вим на бра́та_ми; дру́гари_ми бе́ву; ма́јка_ми је има́ла; ма́јка_ми ми не да́ва; ма́јка_ми се наљу́тила; на ма́јку_ми ву ви́кам; да́ва на чи́чу_ми; с та́тка_ми; та́тко_ми ви́ка; та́тко_ми ра́ди; ма́јка_ми ће ми ску́ва; па ма́јка_ми је носи́ла; та́тко_му у Швајцарску пра́веше; на бра́та_ву; и на ма́јку_ву не да́ва; а сна́шка_ву јо́ш спи́је; ће ви́ка ма́јка_ви; а го́дину на та́тка_ву; ма́јка_ги.

5. Удвајање заменица:

ме́не ми вади́; ме́не ми се при́спава; Ме́не ми се у́пропасти; ме́не не́ ми је до́бро; на ме́не ми га тре́ба; не́ ми ги на ме́не дирекно тражи́ја; не́ ми на ме́не да́вај; не́ ми тре́ба ме́не; ти́ на ме́не ће ми ка́жеш; кад ме ви́де мене; ме́не ме бо́ли желу́дац; ме́не ме бо́ли желу́дац;

мене ме да́ви то́ј; мене ће ме условља́ваш; мене ме у́фати не́ка па́ника; на те́бе да ти га да́м; на те́бе ти показу́јем; кэ те он га́зи те́бе; те́бе те одве́ја куде по́па; да га ње́га та́м ту́ри; на њу́ма ву ви́кали ода́вде; на њу́ ву ви́кам; на њу́ма ву до́бри; на њу́ да ву опе́remo ру́ке; на њу́ ву следу́је то́ј; и он ни завика́ја на на́с; на на́с ни не да́ва; да ли ви је ја́сно на ва́с; на њи́ ги купу́је; на њи́ ги то́ј одговára; њи́ ги не́ма.

6. Аналитичка деκлинација:

не без па́мет; до њу́ма; ако иде до Стáницу; легна́ло си до шпо́рет; између ку́ће је; кэд се враћа́мо из Не́мачку; из Ора́овицу; па чи́ј си из Преше́во; и[з] Саудијску Ара́бију; била си код Би́љу; да га во́ди код њу́ма; ја́ код њу́ма дванаес, један; на гóсти код њу́ма; од Но́ву годину́ иде у пензију; од онáј ма́з; Де́те, ја́ не знам от што́ живиш;

на Анђелу да не́си ги да́ла; све смо да́ле на бра́та на́шег; да ли ви је ја́сно на ва́с; срећан рођендан на де́те; на Ђо́ре да́ва; А на же́ну ву доса́ди; ви́ка ву на же́ну; ја́ сам ву ре́ко на Зо́ру; да́ј на мене́; и на мене́ де́да дава́ја; на мене́ ми га тре́ба; на мене́ ми при́ча; не ми на мене́ одговára; на мене́ ће гу да́де; ти на мене́ ће ми ка́жеш; шта фа́ли на мо́јега; на на́с ни не да́ва; на њего́во де́те не́ка пока́же; на њего́во ће си да́де; на њи́ ги купу́је; на њи́ ги то́ј одговára; на њу́ма ву ви́кали ода́вде; на Ра́де што́ је напра́вја; на све́ три купим; на сви́ живо да́ва; на сви́ тоји́ца бра́ћа; на чи́јега та́тка;

сас те́ј дра̀нгули́је; ма́лопре разговарála сас ње́га; сас уну́чки; а сэд има́м сџ што́; нема сџ што́; и с Алекса́ндрџ сам гледа́ја; с боси́љак су се мирисáli; ће се напу́ниш с ва́шке; иза́ђи да се поздра́виш с гóсти; с ког чо́века сто́ји; с никакво́га ће се договáraш; она́ се мно́го игра с ње́га; с њего́вог бра́та; с њено́га му́жа; с њену ба́бу; она́ј сакси́ја с па́прат;

био сам на рабóту; е́не гу на про́зор; било је на све́цко првенство́; то́ј по но́ви за́кон; у на́ше године́; це́л ноћ у кладиони́цу; да живи у ње́га; сэд је у предшко́лско; не́како не ми је у ср́це радос; у терета́ну ради́ја; он је у Шва́јцарску.

Без аналитизма: *без обзира; губљење вре́мена.*

7. Аналитичка компарација:

не, бе, он је *поголем*; *поголемики* смо били; *узми* једно *подугачко*; *тј* е *по лековит*; Али му се свиђа и онај *помала*; *по младу* ће *узме*; овај е *постара*; *поцрвену* сам имала; *најстара* чешма; Узеја *најубаву* и *најстару*; мрдни се *понатам*; овој е *потешко* да се пређе; *по* ће *имате*;

Без аналитизма: његови су *бржи*; *већа*, бѐ, од овуј; *веће* зграде; *већи* од ауди; *ти* си *гори* од њи; *даље* је; *млађи*, ал га тепа; он је *старији*; она ли је *старија*; али *најгори*, *гори* нема; ако си *најгори*; као *најгори* ђак; *најлепше* жене су тамо биле; онај *најмања* теглица.

8. Одрични облик глагола *јесам*:

Несам: ја *несам* постила; ја *несам* прелазија *тј* ниво; *несам* веровала; *несам* ни видела; *несам* тамо била; *несам* тела; ни ја *несам* постија; а ти ли *неси*; зашто га *неси* претекја; зашто *неси* дошла; на Анђелу да *неси* ги дала; *неси* слепа слепица; онџ ноћ *неси* заспаја што га *неси* претекја; ич *неје* спаја; *неје* записуваја; *неје* застанаја; *неје* положија; *неје* теја да се игра; нешто му *неје* било добро; и ми *несмо* били бољи; *несмо* ни били; *несмо* се познавали; *несмо* се свађали; Зашто ме *несте* викали? како *несте* продавали; *несу* били туј; *несу* нешто добри; *несу* се још вратили; *несу* су ни погледали;

Нисам: *нисам* те чуо; *нисам* мого да те познам; *нисам* ти дала; опште *нисам* практиковао; што ву *ниси* реко; али *није* тео да ми каже; још *није* добила питања; *није* баш такој; *није* долазио; *није*, *није*; *није* пала; *није* тој ништа; *није* тешко; ни реч *није* смео да каже; ово *није* добро; пет евра, *није* битно; још *нису* дошли; *нису* платили пут; *нису* у Холандију.

9. Глаголи са формантом *-на-*:

тате, што *бидна*; *биднало*; кад му је *викнала*; *викнаше* ги; *врнаја* се отуд; сѐ *дигна* руке; *дигнаја* се, ће иде; кад се *дигнала*; *заврнаја* му руку; *неје* застанаја; кад сам га *звекнаја*; *измрзнало* ми цвеће; *легнало* си до шпорет; *Нараснала* за жѣну; па га *окренјаја*; *побегнамо* сви; *повикна* ме; *почна* држава; с кола се *преврнали*; удари у њума и *пукна*; па

га *ритнаја*; *риннаше* сви; кэд је *рокноло*; свѣ ву се *скина*; нѣ ги је довољно *скинала*; *цимна*ла ме је; па кэд га је *шутнаја*; *шутнало* лопту.

10. Презент 3. л. мн. на -в:

како нѣ ги *болив* прсти од тој; сви *вечерав*; *враћав* ги овѣја; *вѣзив* си бицикле; кэд ће *гаћав* јабуку; да нѣ не *гледав*; лутке не *давав*; код нас сви гѣсти *доћев*; само гѣсти кѣ ти *доћев*; сви *донѣсев* ракију; за што се *закачив*; *запишев* на час; *згрѣјев* ракију; ако *знав* да *користив*; не *знајев* да су ву рѣкли; ништа не *знајев*; ѣни не *знајев*; *знојив* се; *играв* у кућу; *игрицу играв*; *идев* гѣсти; накудѣ ли *идев*; *крѣћев* да ги прѣтив; лѣп-топ ће му *купив*; *морав* да га *искршив*; *лајкујев* га; ѣни му *лунав* шамѣри; *мѣстив* се јѣјца; *мѣсив* колѣч; *најурив* овѣј говѣдо; ће га *најурив*; трѣба да ги *намавав*; да ти не *натурив* лѣуди; *нацрѣнив* се обрѣзи; кудѣ да ги *намавав*; више *нѣмав* прѣво да га *пријавив*; мѣне *нѣћев* да ме *викав*; *носив* крѣвѣ; *одвѣдев* ги у сѣд; ма, ништа не *оправдав*; ће ми *прѣбаців* на дѣск; такѣј ће те *прѣскѣчив*; свѣ ги тѣмо *проѣрив*; *пијев* лѣкови; мајку јѣш *питујев*; *пишев* пријаву; *побѣгнев* од њѣ; нѣће не *познавав*; мѣлка *посѣдив*; ѣни да *прѣтив* како се крѣће; ѣни ги *привѣдев*; а твојѣ кудѣ *радив*; мојѣ *радив* у сѣд; да ги *рокнев*; кэд не *срѣтнев* на пѣт; *тѣчив* сѣзе; овѣја ми *трѣбав*; ѣне ву се *трѣсев* рѣке; *трѣсев* се; јѣ ги показујем да *ћутив*; само *ћутив* и *јѣдев*; кэд се *удав*; *устајев* рѣно; тѣм, *утѣнав* га; само га *цимнев* на мобилни.

11. Радни глаголски придев м. р. јд.:

-(ј)а: кад сам *бија* да га видим; кудѣ ли је *бија*; кудѣ њѣма је *биѣа*; пијѣн ли је *бија*, лѣд ли је *бија*; ти *бија* ли би тѣм; што је *бија* сѣс њѣ; двапут је *бирѣја*; тој што си *видѣја*; *викаја* сам га; колко је *викаја*; нѣ ли си га *викаја*; *вратија* се; *врѣја* се отѣд; и с Алексѣндрѣ сам *гледаја*; и на мѣне дѣда *даваја*; *даја* сам ги; *даја* са[м] му флѣшку; кѣј ти га је *даја*; тѣј што је *даја* гол; *дигѣја* се, ће иде; из Врѣње кэд сам *долазија*; код мѣне је *долазија*; вѣду са[м] му *донѣја* сѣмо; *донѣја* сам ти бакшиш; *дочѣкаја*; да л је *дошија*; синоћ *дошија*; што си *дошија*, што има; и ѣн ни *завикаја*; кэд сам се *запослија*; кэд сам га *звекѣја*; кэд је *дошија* у државу *заврѣја* му рѣку; *замрзја* ми наполье; ѣнѣј ноћ нѣси *засѣја*; нѣје *застѣја*; ни кѣј нѣје *знаја*; с Душана сам *играја*; *избаѣја* сам; *јѣа* ли си; ти си му *казаја*; *наљутѣја* се чѣвѣк; како си га *направија*; ѣн си је *направија*; *нарезѣја* ми је на цѣ-дѣ; кудѣ

га је *наишја*; дѣда му се *оженѣја*; зашто си се *оженѣја*; па га *окренѣја*; он *отишѣја* сам; он *отишѣја* да ради; добро те *ошишѣја*; *пија* ли си лек; пѣсто динара сам гу *платѣја*; неје *положија*; *понавѣја* је; ни ја несам *постија*; *потражија* би дозволу; ја сам га *пратија* до Прѣшево; ја несам *прелазѣја* тѣј ниво; тој сам га *прескочија*; што га неси *претѣкја*; ја сам *примѣја*; *преснимаја* сам га; да би га *примѣја*; кумашин ми је *причѣја*; такој ни је *причѣја*; не гу је *пуштаја*; ја сам *радија* с марифѣт; у теретану *радија*; што си му *радија*; *рѣкја* му је; *рѣкја* сам ти; како сам се *сетија*; ич неје *спѣја*; па гу је он *средија*; *тепѣја* га некој; не ми ги на мене дирѣкно *тражија*; неје *требаја*; до сад ником нисам *узѣја*; ја би *узѣја* четерѣс дѣвет; *узѣја* би му дозволу; пу, да бѣше *узѣја*; *узѣа*; *уплашија* ли си се; *уплашија* сам се; *уплашија* си се; *утепѣја* би гу; *уфатија* ли си га; што сам *читаја*;

-о: *башио* се на кокаколу; *био* сам на рабѣту; кѣд је *био* лош; *видео* си ме; ја сам ги *гледао*; *дао* ги је; *довео* га човек; најбољу замену је *имао*; ѳдма је *имао*; *јавѣо* сам; овај *купио* локал; *морао* сам да гу тражим; сад је *напустио*; он *направио*, свѣ гѳово; кој га је *носио*; чим је *отворио*; он је друго *оценио*; он је највише *плаћао*; и тѣд је *побѣго*; *препао* се; *припремио* ми свѣ; *радио* је у Сѣмпо; пошто сам ја *расипао*; јѣсам ти *рѣко*; *узео*, *спремио* свѣ; *узео* онија скејтбордеви; он је јавно *узимао*; нисам те *чуо*;

12. Употреба аориста и имперфекта:

видѳ на фѣјсбук; *дадо* ву; а бе, *забрави*; и ја *кисели* кѳпу; и ја ги *набѣкѣ*; ја ги *написа* поруку; мене ми се *приспава*; па ги *сакупи*; *уписа* га овој; оној ги *ши*; ти се *забрави*; *звѣ* ли гу; *искриши* ли га; *кувѣ* ли ти онѳј траву; ти ли га *пређе*; *прѣснима* ли ми; *Сѣбра* ли вѣш? глѣдаш ли, *укапа* се; *укључи* ли блѳ-тѳт; кѣд ме *виде* мене; *даде* двѣ пенѣла; *даде* гѳл; *жали* ми се јучѣ; ономад *идѣ* мѣсец дѣна; *искочи* свѣ сто динара; и на цѣ-дѣ гу *нареза*; *носи* ги куде ѳѣга; *повикна* ме; нешто се *пѳквари*; и не ву *прође*; свѣ ву се *скина*; не *теја* да ми каже; некој *уђе*; *утѣпа* се од смејање; *уђута* се; мене ме *уфати* нека пѣника; кѣд се *враћамо* из Немачку; *докарасте* ли ги кола; *испуштамо*, *испуштамо*; само што *опрамо* косу; овѣја ги *сретнамо*; *династе* ли се; ви *закарасте* с ѳѣга; *возише* га једног старца; *вратише* ги на терен; откѳд *дођѳше*; *Играше* ли ѳни? ове *јѣдоше* малка; *користише* што *користише*; кѣд се *наљутише* нешто; *одеѣаше* ги дѣске; чѣче му *помрѣше* свѣ; ѣубичѣце

ми се *пропастише*; нѐ га *пуитише*; *растурише* свѐ; *утепише* ли га, *утепише*, ништа; *цепише* дрва;

ја гу *дираше*; ти *беше* ли код њи; *љут* ли *беше*; не знам како му име *беше*; па му *дадеше* да игра; *држаше* се на мотор; *имаше* оној малецко; свѐ здрави *имаше* зуби; још тѐд ми се *квареше*; она ли не *переше* косу; татко му у Швајцарску *правеше*; *бе́мо* и ми тѐда; *бе́мо* на Нову годину; *гледашемо* сѐрију; *играшемо* кошарку; не ли *идесте* код њи; *бе́ву* свратили код нас; другари ми *бе́ву*; Шиптарчики гу *водешев*; *играшеву* се у двориште; такој ме и овѝја моји *изнервирашеву*.

13. Употреба партикула:

-ј: да кажеш *кој* си; *кој* га је носио; *кој* дође први; *кој* знаје да игра; *кој* е имаја алуминиску ложницу; *кој* на што се навикне; *кој* од деца; *кој* ти га је даја; *кој* ти гу плете; *кој* ће ги бѹде трѐнер; *некој* пости; ни да ву *некој* дође; *некој* уђе; *некој* га фрљи; *некој* прооди; тепаја га *некој*; *никој* не чује; *никој* ти не продава; *овај* водитељка; *овај* се па само смеје; већа, бѐ, од *овуј*; да ви дадемо *овуј* аљину и овѐј ципѐле; за *овуј* другу Марину причамо; у *овуј* средину; једино *овој* пиво; *овој* дете нешто блѐдо; *овој* овако; *овој* ти је чисто његово; на *овој* претисни; најурив *овој* говѐдо; на *овој* претисни; уписа га *овој*; за *овѐј* акције; кад ги пушти *овѐј* пѐсме; на *овѐј* одозгор се спуштија тѐчнос; *онај* ваљда; *онај* жена беше ли; *онај* саксија с папрат; *онај* црква; по *онѐј* долине; шарѐне *онѐј* ногице онако; и *такој* цѐл дѐн; *такој* ли је; *такој* ни је причаја; иде *такој* а криви; није баш *такој*; ја несам прелазѝја *тај* ниво; *тај* њѐна пријатељница; а да гу вратиш *туј* флашу; о[д] *туј* страну; ајде, прошло *тој*; дај гу *туј* кѐсу; и *тој* најубав; *тој* ме стра; после, по *тој*; и *тој* онѐј скупе; код њи *тој* јефтино; није *тој* ништа; *тој* ги је; *тој* и *тој* има *туј* и *туј*; *тој* сам га прескочија; *тој* су онија други; *тој* ти је код нас; *тој* ти је тамо; *тој* што си видеја; има ги *теј* фигурице; Дадо, дај ги *теј* кѐсе; доста више сас *теј* снашке; сас *теј* дрангулије; *теј* методе да примењујеш; о[д] *теј* двѐ јаке екипе; не ли деца су ву *туј*; *туј* трѐба да рипнеш;

-ја: куде идев тамо *овѝја*; *овѝја* лудаци; *овѝја* се оградѝли; *овѝја* трѐба да ги прескочиш; помѐри *овѝја* тањѝри; *онија* из Врање; маже се с *онија* пѹдери; узѐо *онија*

скејтбордеви; тој су *онија* други; *тија* који ги знаш; *тија* плёкови ги пра; сас *тија* ћебиња; *онија* уши ушилји;

-ка: *ёве* га *овдека*; и он је *овдека*.

Без партикуле: *ё*, *ово* има; *то* ти је *тако*; *ко* пише; *ту* су били; *ту* су; *ту* су га фатили; *ту* су имале; *ё*, *тако*; *тако* је.

4.3.2.3. Са вишом школом или факултетом. Ова група обухвата 4 женске и 4 мушке особе: Ј. М., С. С., Л. М., С. К., Д. М., Б. М., П. Т. и П. П.

1. Полугласник / вокал *а*:

а) *бџи* да видим; *бџи* је далёко; *бџи* како ваља; *бџи* сам тео нешто да кажем; несам *бџи* при паре; и такој цел *дџн*; *онџ* *дџн*; *данџ* неје бија; дошла *данџ*; *данџ* сам узео; *једџн* сок; тумбаше се *једџнџ*; *какџ* је *тај* виндовс; *кад* га закламо оној прасе; *кад* ме је видеја; *кад* сам му лепо реко; *кад* се дофати с њега; *кад* су навранали; *ка* да отворим; *ка* ће ги омесим; овџа овакви *кад* ги видим уживо; и *овај* будала; како се зваше *онџ*; *онџ* ушја сам; *откџд* се несмо чули; *сџ[г]* ги чекам; па куде је *сџд*; *сџд* се обријаја; и он иде *сџ* теј; *тамџн* га заврши; *тамџн* ја на врата; *тамџн* се спреми да пуши; *тамџн* ће изађете; и није *тад* имало; *тад* ће дође; још немам *тај* рачун; на *тај* начин не може; оној *танко*; да ти *шџнџем* нешто;

б) *баи* на њега му се пао; нисам *баи* сигуран; сваки *дан* је код сестру; цео *дан* га чекам; годину *дана* ву се несам јавила; *дана[с]* сам ишо сто пута; дао си ми *кад* си био; ја *кад* сам ишо; *кад* је био оволики; *кад* нема контролу; *овај* и *један* део други; *онџ* *дан* сам слушао; *онџ* што је ишо у цунглу; онда је био *онџ* што скаче у базен; где ћеш *сџд*; иначе, овој *сџд* ништа није; једино на *тај* начин; видиш, *тамџн* има;

2. Куде / где:

а) и *куде* ће га ставив, ставив га на тој; какво је *куде* мене; која висина до *куде* је; *куде* да идем; *куде* је; *куде* је моје; *куде* лежећег полицајца; *куде* си га нашо овој; *куде* си

нашја павлаку; куде ти је снашка; куде ће ги товарив; куде ћ иде; па куде је сэд; накуде
њега; *откуде* му на њега; *куде* си га набавила; *откуде* је тај; *откуде* ти;

б) *где* ли је; *где* си; *где* оћеш да седиш; *где* ћеш сэд.

3. Употреба заменичких енклитика:

а) ако *ву* кажем; годину дана *ву* се несам јавила; изнеси *ву* га; ја сам *ву* љута; ја сам
ву реко; много *ву* помогла; намажем *ву* га; на њум *ву* на пут реко; не *ву* се иде; не *ву* се учи
затој; однеси *ву* ти виљушкицу; нога *ву* израсне; преси^г *ву* дам; сестра *ву* умре; тај
сестра *ву*; ће *ву* веже очи; ће *ву* изеде куче;

да *зу* видим; да *зу* доведе; дај да *зу* исечем лубеницу; да ми *зу* не дѝра туј парку;
зато *зу* је и урадио; знам да *зу* оставља; и он си *зу* узео; ја *зу* питам; ја *зу* сретнем на пут; ја
зу чекам; ја сам *зу* турија на крај; како *зу* викав; не *зу* знам ја; нека ти *зу* узме; не мож да *зу*
истера; не мож да *зу* трља; није мого да *зу* напунѝ; њу алергија *зу* избије; она *зу* нема; па *зу*
је малтретирао, малтретирао; пружѝ *зу*; сигурно су *зу* позвали; сутра да *зу* заменим;
утепаја би *зу*;

ма, ти не *ни* прети с нож;

гледав *не* кроз прозор; па *не* викаше;

ја ћу да *ви* давам; само нека *ви* буде;

ће *ве* кошта и на тамо и навамо; ће *ве* пријавим;

горе си *ги* узимам кусур; да *ги* ја вратим; дај да *ги* очѝстим; дај *ги* теј кесе; диктат
ги даш на деца; да *ги* натера да обрѝшев прозори; враћав *ги* овѝја; ене *ги* доле; извади *ги*
на њѝ; има *ги* он тија; и сѝ[г] *ги* чекам; кѝд *ги* сретнем; кѝ ће *ги* омѝсим; кобајаги нељуте
ги помеша; кој ће ти *ги* спреми такој; куде ће *ги* товарив; много *ги* је чувала; може сам да
ги обѝва; мој брат *ги* учи; немој *ги* доводиш; овѝја овакви кѝд *ги* видим ѝживо; он *ги*
налази; оној кѝд *ги* тепаше; пробај *ги*; свака *ги* част; само *ги* кљѝјеш; све *ги* дѝда поклони;
ће *ги* порѝчимо; ће *ги* цѝпив; фѝјсбу[к] *ги* није дозвољен.

б) *Нама* да јáви; да *вас* не хвáта.

4. Удвајање заменица:

а *мене ме* нéма; *мене ме* глéда; *тебе* нéсам *те* гурнáја; и *нега га* знáм; *њу* алéргија *гу* избíје; *на њум ву* на пúт рéко; дáј ми *ги њи*; *на њи ги* тој одговáра; *њи ги* сретнáмо; *њи* кэд *ги* видим úживо; *њи* учитељница му *ги* обúва.

5. Посесивни датив заменичких енклитика:

с *брáта ми*; на *мајку ми* другáрица; *свекрвa ми*; *тáтко ми* и *мáјка ми*; *бáба ти* подешáва; плáче *бáба ти* за ћутéк; да нé ги је óткуд *тáтка му* докараја; *сéстра ву* úмре; тáј *сéстра ву* отишла.

6. Аналитичка деκлинација:

дођеш до *Бéоград*; из *неко сéло*; из *Ниш* отишла у Пасјáне; тој су онија из *Путеви Ужице*; он је из *Холáндију*; види има ли *испред пóдрум*; код *њу* је тéшко; код *њу* óдо; *иде од кућу* на *кућу*; мрднев се *од кућу*; нé ги померија *од мéсто*; *од крај* на крај; скинао сам *од интернет*; *преко овóј стáкло*;

дáј салвéту на *бáбу*; дáј му на *Блéки*; диктáт ги дáш на *дéца*; *ја* му честитá на *Дрáгана*; на *други* дáвам, на *кога* си га дáја; дáј ми га на *мене*; на *мене* нé ми тражи пáре; немóј на *мене* да ми кáжеш; на *наши дéца* пише пријаве; откудé му на *нега*; на *њума* дáва; на *њума* нé; на *њум ву* на пúт рéко; прво на *мене* не ми дáва да бúдем; стó педéсет, двéста ги на *овија* узима; на *онóга* син што рáди; *идеш према Богословију*;

сас нас; *са салвéту* се обрiши; и он *иде сáс тебе*; *с бáбу* сам си ишла; *с брáта ми*; *с кола* је ишја; мóш се врáти *с мене*; кэ дође *с мерцедес*; ма, тi нé ни прéти *с нóж*; кэд се дофáти *с нега*; *с онóга* не прича; не мóже ли *с рúку*; *с трамвáј* или *кој* *иде гóре*;

видео сам на *интернет*; има на *њу* тéсто јóш; на *почéтак филм*; свé га држиш на *прозор*; *ја* гу срétнем на *пúт*; на *њум ву* на *пúт* рéко; нéсам бéш *при пáре*; тáмо је нéгде у *Амэрику*; купи си *кућу* у *Врáње*; он славија у *кафáну*; у *купáтило* су; најубава си у *Прéшево*; у *Швáјцарску* има *кућу*; тi ли си у *школу*;

Без аналитизма: да дође до неког нивоа; *прошле недеље* сам поднео; *са интернета*; и *мени* се чини; и *мени* се учинило.

7. Аналитичка компарација:

побрже да стигнеш; ма, има *повише*; *поголеми* су моји; *подоле* од њину кућу; удари га *појак*; он је *постар*; они су *повише* седели; *поскупо* ће се фати; *по* су се вртели туј; *најстара* снашка; *најубава* си у Прешево;

Без аналитизма: *млађи* је од мене; али *старији* од мене; *старији* од тебе; *лепше* му је овако; *сигурније* је; тај опција ти је *најбоља*.

8. Одрични облик глагола *јесам*:

Несам: годину дана ву се *несам* јавила; *несам* баш при паре; *несам* ги плела; *несам* знаја да пливам; *несам* знала; *несам* могла да купим; *несам* платила; тебе *несам* те гурнаја; да *неси* ти викаја; зашто, бе, *неси* рекја; *неси* била на фејсбук; *неси* га видеја; *неси* овој добро направја; *неси* ти; ти *неси* преводилац; што *неси* га сакрија; да гу *неје* забравија; данас *неје* бија; да *неје* скупо, *неје*; да ти *неје* нешто лоше; ма, *неје* затој; *неје* било толко; не, *неје* код нас; *неје* тела да учи; *неје* тело да се фати; она *неје* могла сама; тој више *неје* тој; *несмо* се одавно чули; откд се *несмо* чули; зашто *несу* наврнали малка; и овја *несу* лоши;

Нисам: ја *нисам* тела да му говорим; *нисам* видео; ни ја *нисам* знао; *нисам* баш сигуран; *нисам* имао проблем; *нисам* очекивао; ти си за све крива, *нисам* ја; *ниси* га пуштила; *ниси* знао; *ниси* разумео добро; *ниси* ти имао; иначе, овој сад ништа *није*; не, Марко *није* ушја; *није* још завршила; *није* ми јасно одокле му; *није* могло да гу напуни; *није* тд имало *није* тео да дође код мене; никој *није* знао; никој *није* имао; она *није* победила; тој *није* нормално; фејсбу[к] ги *није* дозвољен; како *нисте* видели; још ми *нису* дали паре; тој *нису* кучики да квичив.

9. Глаголи са формантом *-на-*:

сигурно су му *викна́ли*; *викна́о* са[м] му; *гурна́ла* га на врата; *гурна́мо* га; *дигна́* се; не ли се је *дигна́ја*; *дигна́о* се; не ли су *застана́ли*; *наведна́ла* се; зашто́ не́су *наврна́ли* ма́лка; кѐд су *наврана́ли*; *напна́ја* се у Брање; *окрена́ли* се; све́ *отекна́ја*; *падна́ја* му систем; да л се је *поврна́ја*; *погина́о* је; *препозна* ме; само сам *рипна́ла*; *скина́о* сам од интернет; *чучна́ла*; *чучна́* доле.

10. Презент 3. л. мн. на *-в-*:

нека *брише́в* слине; а они́ ће *бу́дев* ту́ј; како́ гу *вика́в*; тако́ј *вика́в*; ће му *вика́в*; што́ они́ *вика́в*; и они́ ће си се *вра́тив*; *враћа́в* се; не́ ли ће се *враћа́в*; *гледа́в* не кроз прозор; они́ *добиа́в* ста́лно; ај, овиа́ја, мо́ж ће *дођев* у субо́ту; *држив* га по́клон; *игра́в* по́кер на фе́јсбук; *идев* ли у лóв; по́сле та́мо дире́кно *идев*; не́ иде, *избацу́јев* га; што́ *изигра́вав* по Прешево; *има́в* информатику; по́сле се *искључив*; све́ и сва́шта *испроба́вав*; оне́ ли *кашља́в*; то́ј ни́су кучи́ки да *квичив*; они́ *мора́в* да *напра́вив* за по́ла са́т; *мрднев* се од ку́ћу; ће се *напу́нив*; они́ га само *наре́жев*; *нема́в* они́; *нерви́рав* ме; дрва́ *но́сив*; да ги натѐра да *обрише́в* про́зори; ће га *осве́жив*; и за на́с *отвори́в*; они́ *питу́јев*; црева́ *по́чнев* да ми *крчив*; *пра́вив* се буда́ле; ће *пра́вив* хоте́л; све́ *слу́шав*; а они́ ги све́ *снима́в*; не́ *сме́в* да *прдне́в*; не *сме́в* да *уле́гнев*; и куде́ ће га *ста́вив*; *ста́вив* га на то́ј; куде́ ће ги *товари́в*; не иска́ча, ће га *уби́јев*; *уђев* они́; они́ си са́ми *узи́мав*; не́што не *функциони́шев*; ће ги *це́пив*; че́кав го́сти; *чу́вав* га.

11. Радни глаголски придев м. р. јд.:

-(ј)а: *бија́* је на аутопут; данѐс не́је *бија́*; па ти не́ ли си *бија́*; кѐд ме је *виде́ја*; не́си га *виде́ја*; да не́си ти́ *вика́ја*; и *вика́ја* са[м] му да не́ ди́ра; у ци́п се *вози́ја*; не га *врза́ја*; не́си *гледа́ја*; те́бе не́сам те *гурна́ја*; он ги је *дава́ја*; на ко́га си га *да́ја*; да не́ ги је о́ткуда́ та́тка му *докара́ја*; *доне́ја* ли си це́-де́; *дошја́* ма́јстор; ко да ви је вампи́р *дошја́* овде́на; да гу не́је *забрави́ја*; *забрави́ја* не́ку дру́гу; не́кој се *запосли́ја*; у амбола́нту се *запосли́ја*; не́сам *зна́ја* да пли́вам; *има́ја* сам; и то́ј сам *инсталира́ја*; *искочи́ја* ли је; с ко́ла је *иши́ја*; па он *купи́ја*; *мо́гја* си да гу ви́диш; наопа́чки ги је *написа́ја*; не́си ово́ј до́бро *направи́ја*; куде́ си *нашја́* па́влаку; сѐд се *обрија́ја*; *отвори́ја* ли си; *отиши́ја* сам да регистру́јем ауто; сасве́м се *откачи́ја*; све́ *отекна́ја*; *падна́ја* му систем; Ђоковић *победи́ја*; да л се је *поврна́ја*; мо́жда

сам *погрешија*; па што си *погрешија*; он је *положија*; не́ ги *померија* од мѐсто; сѐд га *поправија* компјутер; сто́пут га је *поправљаја*; *пребаџија* сам га; сáм се *распитуваја*; за́што, бе, не́си *рекја*; *рестартоваја* сам; што́ не́си га *сакрија*; он све́ *скинаја*; он *славија* у кафáну; ја́ сам гу *турија* на крај; од зóр га *турија*; он *узѐја* пи́ше; па је *узѐја* ко́ла; та́та не *узѐја*; сáм се *укачија*; што́ си се *уплашија*; не́, Ма́рко ни́је *ушија*; онџ *ушија* сáм; ма, ја́ је́сам *чуја*;

-о: он би гу *баџио*; *био* сам, ка́ко не; *био* сам у ону́ј на Но́ви Беóград; кад је *био* оволи́ки; на факултѐт *био*; онда је *био* она́ј што ска́че у базѐн; *видео* сам на интернет ни́сам *видео*; *викнао* са[м] му; *дао* сам; *дао* си ми кад си *био*; ја́ сам *гледао*; *дигнао* се; *добио* је прѐмију; ма, ја́ сам *знао* да је лúда; ни ја́ ни́сам *знао*; мно́го па́ре је *имао*; ни́кој ни́је *имао*; ко́ је *имао*; ни́сам *имао* проблем; ни́си ти *имао*; данáс сам *ишио* сто́ пу́та; ја́ кад сам *ишио*; и он је *крао*; ко́ је *купио*; па гу је *малтретирао*, *малтретирао*; она́ј што је *ишио* у цу́нглу; *морао* сам да га *изгурам*; ја́ не би *мого* то́лко лúте; *мого* је да поста́ви; не би *мого* да пи́јем; ни́је *мого* да гу напúни; кудѐ си га *нашио* ово́ј; све́ сам *обишио* пѐшки; али *одустао*; Цѐки *ослабео* ма́ло; ни́сам *очекивао*; *падао* је ма́ло данáс; ба́ш на њѐга му се *пао*; *погинао* је; про́шле неде́ље сам *поднео*; зашто́ си га *послао* њѐга; *пристао* је на све́; ни́си *разумео* до́бро; зна́ што́ ми је *реко*; ја́ сам ву *реко*; ка́д сам му ле́по *реко*; ко́ ти је *реко* да узима́ш; она́ј да́н сам *слушао*; *спавао* сам та́мо; до́бро је *стиго*; бѐш сам *тео* не́што да ка́жем; ни́је *тео* да до́ђе код ме́не; данѐ сам *узео*; и он си гу *узео*; *узео* си је он њего́во; па сам *умрео* од сме́шку; за́то гу је и *урадио*; *урадио* сам све́; *хтео*, не *хтео*, мо́ра.

12. Употреба аориста и имперфекта:

видо те ја́ на Ста́ницу; ја́ јо́ш ше́сто дина́ра не *доби*; тамѐн га *заврши*; ја́ си́ноћ *једо*; *купи* си ку́ћу у Вра́ње; *направи*, *стави*; код њу́ *одо*; ско́ро ги *писа*; кобаја́ги не́љуте ги *помеша*; ја́ му га *поправља*; ја́ га *препозна*; на њу́м ву на пу́т *реко*; ја́ му *честита* на Дра́гана; зашто́ не ми *купи*; четвр́так у́утру *бидна*; ће *бидне*; *вика* ме да идем на ка́фу; *даде* ми онџ ле́гофер; кѐ *дође* Шипта́р; *изгуби* го́дину; па не ли ти *каза*; он ме *нагази*; *направи* се пија́на; све́ ги де́да *поклони*; *поче* да ду́ва; *препозна* ме; једна́ ми *прође*; Дува́нска *пропаде*; он си сáм *рече*; *скрши* се све́; он не *теја* да иде; *тражи* му у́зорак; сѐстра ву *умре*; *упали* се

нешто; *утена* се; *уфати* ме нешто; *бе́мо* туј; *вика́мо* ги код на́с; *гледа́смо* ги једни; *зајеба́мо* се; *кад* га *закла́мо* оној *пра́се*; *теј* рабо́те *исправља́мо*; *ми* си *купа́смо*; нешто се *сваћа́ше*; *стави́сте* ли; па не *вика́ше*; не ли *збори́ше*; што *обећа́ше*, ца́бе; *писа́ше* нешто; *тумба́ше* се једџмпу́т;

не ли и он *бе́ше*; онај што *бе́ше* министар; како́ се *вика́ше*; како́ се *зв́аше* онџ; *има́ше* и преко пу́та; *има́ше* ли снег дана́с; *има́ше* про́шли пу́т једне ла́нене панталоне; а *нема́ше* па́ре; *нема́ше* црне; оној *кад* ги *тепа́ше*.

13. Употреба партикула:

-ј: ма, неје *затој*; *кој* ће дође; *кој* ће ти једе; *кој* ће ти ги спре́ми *такој*; па *кој* ти је крив; с трамвај или *кој* иде горе; *некој* се запослија; *некој* ће дооди; *никој* не може; *никој* није знао; *никој* није имао; *овакој* ће направимо; *овај* љутика је љута мно́го; а за *овој* зашто; гледај си *овој*; ба́ци и *овој*; куде си га нашо *овој*; *овој* да видим; *овој* дете нешто бле́до; *овој* малечко игра; *овој* наше какво ли ће је; *овој* сад ништа није; преко *овој* ста́кло; ста́ви *овој*; уписа́ га *овој*; на *овеј* две бара́ке; *овуј* годину три пу́та; *онај* ушја са́м; *кад* га *закла́мо* оној *пра́се*; на *оној* ги ши́; од *оној* зелено; *оној* *кад* ги *тепа́ше*; код *онуј*; *тај* што је умрела; ај укуцај *тој* и *тој*; ина́че, *тој* приватно; и *тој* смо купили; пу́та *тој*, то́лко; *тој* ви́ше неје *тој*; *тој* е било ода́вно; *тој* за нешто дру́го; *тој* ли *онај*; био сам у *онуј* на Но́ви Београд; *оној* тџнко; *онеј* дру́ге ћерке; *тај* опција ти је најбо́ља; *такој* ви́кав; није ба́ш *такој*; и *тој* сам инсталира́ја; *тој* није но́рмално; *тој* нису кучики да квичив; *тој* су онија из Пу́теви Ужице; *тој* су каубоји; ста́вив га на *тој*; *тој* ће бу́де тражено; *теј* рабо́те *исправља́мо*; а они ће бу́дев *туј*; и навигација *туј*; и по́сле о[д] *туј* на́тамо;

-ја: ај, *овија*, мо́ж ће до́ђев у субо́ту; враћа́в ги *овија*; и *овија* не́су ло́ши; *овија* двојица; *овија* ме́ки, бе́ли; *овија* на́ши на фејсбук; *овија* ова́кви; *онија* на та́ч; тој су *онија* из Пу́теви Ужице;

-на: ко да ви је вампир до́шја *овде́на*; *овде́на* да ги ку́пиш;

-ка: јо́гурт *овде́ка* што пра́ви;

Без партикуле: *кò зна́; кò има; кò је купио; кò ти је реко да узимаш; ово́ су пѐсме; то́ ти иде овако; лепше му је овако́; тако́ прича.*

КВАНТИТАТИВНА АНАЛИЗА

4.3.3.0. Квантитативна анализа прешевског говора подразумева преглед одабраних језичких категорија којима је нарочито обележен прешевски говор. То су такозвани маркери које и сами говорници препознају у приликама специфичних околности и тада их коригују из посебних разлога (в. т. 4.4.). Ова анализа обухвата следеће кораке:

1. Дате су две импликацијске скале са истим језичким варијаблама и са два друштвеним варијаблама (узраст и образовање). Циљ ових скала јесте прегледан увид у заступљеност или незаступљеност дијалекатских и стандардних форми у појединим групама.

2. Израчунати су индекси фреквентности дијалекатских форми за сваку језичку варијаблу у свим групама. Циљ ових индекса јесте јасан увид у заступљеност дијалекатских ликова код појединих друштвених група.

3. Резултати анализе представљени су кроз два дијаграма (један се односи на заступљеност дијалекатских црта код узрасних, а други код образовних група). Дијаграмом су обухваћене оне језичке варијабле код којих се показала напоредна употреба дијалекатских и стандардних елемената.

Треба напоменути да потпуна или делимична заступљеност дијалекатских облика не подразумева непознавање стандарда. Наиме, овде се ради о грађи забележеној у спонтаним околностима, а изузети су примери настали у осталим ситуацијама (в. т. 4.4.). Дакле, квантитативна анализа показује свакодневну, уобичајену употребу дијалекта, односно стандарднојезичких црта, код ових друштвених група. Другачији је однос употребе дијалекта и стандарда у посебним ситуацијама, али то није предмет овакве анализе.

Табела 6. Заступљеност појединих језичких категорија код група према узрасту

Језичка варијабла	Узраст				
	Предшколски	7-20.	21-40.	41-60.	Изнад 60.
сэд	+	+	+	+	+
сад	+	+	+	+	+
куде	+	+	+	+	+
где	+	+	+	+	-
ву	+	+	+	+	+
јој	+	-	-	+	-
на мене ми дава	+	+	+	+	+
мени даје	-	-	-	-	-
на мајку ми	+	+	+	+	+
мојој мајци	-	-	-	-	-
с мајку	+	+	+	+	+
с мајком	+	-	+	+	+
постар	+	+	+	+	+
старији	+	+	+	+	+
несам	+	+	+	+	+
нисам	+	+	+	+	+
гурна	+	+	+	+	+
гурну	-	-	-	-	-
идев	+	+	+	+	+
иду	-	-	-	-	-
ишја	+	+	+	+	+
ишао	+	+	+	+	+
идо, идеше	+	+	+	+	+
идох, иђаше	-	-	-	-	-
туј	+	+	+	+	+
ту	+	+	+	+	-

4.3.3.1.1. Подаци из табеле 6 дају повода за следеће закључке:

1. Потпуно стабилне категорије у свом дијалекатском лику код свих узрасних група су:

- а) удвајање заменица,
- б) посесивни датив,
- в) глаголске форме са *-на-*,
- г) презент 3. л. мн. на *-в*,
- д) дијалекатски ликови аориста и имперфекта.

2. Категорије које показују напоредну употребу дијалекатских и стандардних форми у свим узрасним групама су:

- а) употреба полугласника и вокала *a* на његовом месту,
- б) аналитичка и синтетичка компарација,
- в) одрични облик глагола јесам у екавском и икавском лику,
- г) радни глаголски придев м. р. једнине на *-(j)a* и *-o*,
- д) употреба партикула.

3. Постоје категорије које варирају у односу употребе дијалекатске и стандардне форме према узрасним групама:

а) код најстарије узрасне групе (преко 60 година) у потпуности су заступљене две категорије: облик *куде* и партикула код заменица и прилога;

б) заменичке енклитике дијалекатских форми потпуно су стабилне у свим групама осим у најмлађој групи (предшколци) и код говорника од 21. до 40. године;

в) аналитичка деκлинација потпуно је заступљена у једној групи, а то је од 7. до 20. године.

Код свих језичких категорија израчунат је индекс фреквенције дијалекатских облика. На основу тога може се видети у којој мери су дијалекатски ликови део градског прешевског говора код појединих узрасних група.

4.3.3.1.2. Индекс фреквентности дијалекатских форми код узрасних група:

1. Полугласник:

А) предшколци: 58,06%

Б) 7–20. године: 84,21%

В) 21–40. године: 64,10%

Г) 41–60. године: 63,27%

Д) изнад 60. године: 76,40%

2. Куде:

А) предшколци: 68,75%

Б) 7–20. године: 82,61%

В) 21–40. године: 87,50%

Г) 41–60. године: 83,33%

Д) изнад 60. године: 100%

3. Заменичке енклитике:

А) предшколци: 93,94%

Б) 7–21. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 98,72%

Д) изнад 60. године: 100%

4. Удвајање заменица:

А) предшколци: 100%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 100%

Д) изнад 60. године: 100%

5. Посесивни датив:

А) предшколци: 100%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 100%

Д) изнад 60. године: 100%

6. Аналитичка деклинација:

А) предшколци: 92,16%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 95%

Г) 41–60. године: 98,21%

Д) изнад 60. године: 96,55%

7. Аналитичка компарација:

А) предшколци: 38,46%

Б) 7–20. године: 63,16%

В) 21–40. године: 50%

Г) 41–60. године: 53,85%

Д) изнад 60. године: 70,59%

8. Одрични облик глагола јесам екавског лика:

А) предшколци: 36,84%

Б) 7–20. године: 77,78%

В) 21–40. године: 53,33%

Г) 41–60. године: 52,38%

Д) изнад 60. године: 76,47%

9. Глаголске форме са -на-:

А) предшколци: 100%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 100%

Д) изнад 60. године: 100%

10. Презент 3. л. мн. на -е:

А) предшколци: 100%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 100%

Д) изнад 60. године: 100%

11. Радни глаголски придев м. р. јединине:

А) предшколци: 63,33%

Б) 7–20. године: 79,59%

В) 21–40. године: 56,41%

Г) 41–60. године: 52,38%

Д) изнад 60. године: 91,67%

12. Дијалекатске форме аориста и имперфекта:

А) предшколци: 100%

Б) 7–20. године: 100%

В) 21–40. године: 100%

Г) 41–60. године: 100%

Д) изнад 60. године: 100%

13. Употреба партикула:

А) предшколци: 68,42%

Б) 7–20. године: 88,09%

В) 21–40. године: 94,12%

Г) 41–60. године: 95,89%

Д) изнад 60. године: 100%

Индекс фреквенције примера са употребом партикула код заменица и прилога показује тенденцију раста како се креће према старијој узрасној групи.

У три језичке категорије индекс фреквенције примера са дијалекатским формама највећи је у другој узрасној групи (од 7. до 20. године). Ради се о примерима са употребом

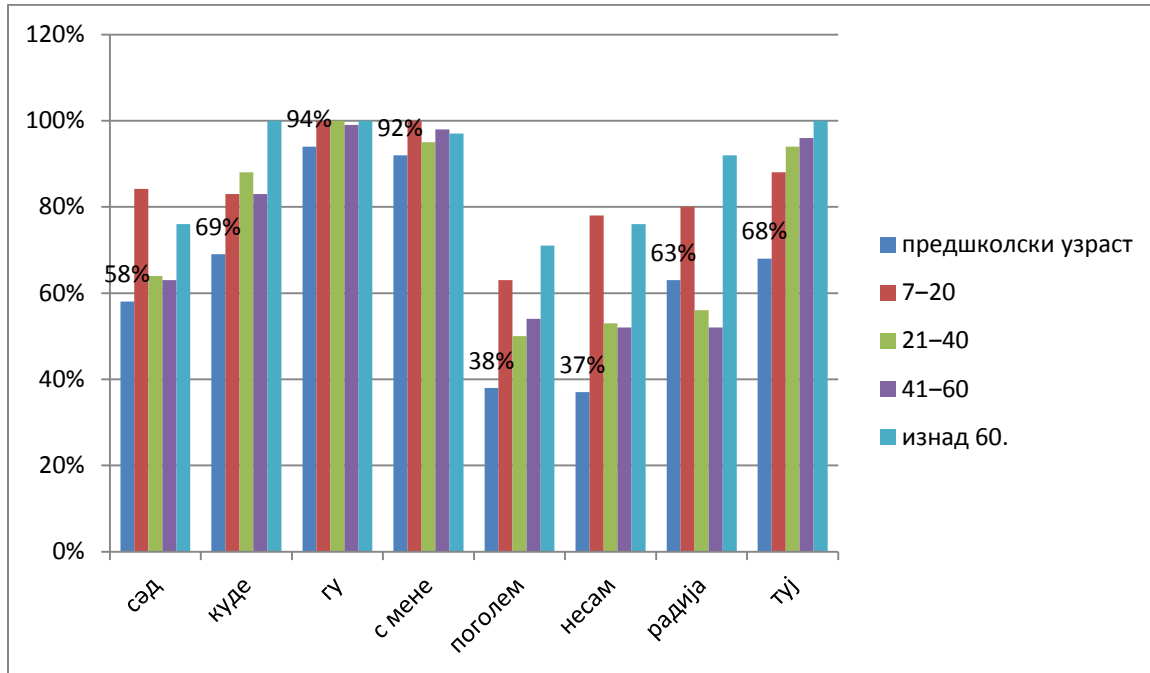
полугласника (84,21%), аналитичком деклинацијом (100%) и екавским ликовима одричног облика глагола *јесам* (77,78%).

Индекс фреквенције 100% најчешће се јавља код најстарије узрасне групе и то у чак осам категорија: употреба полугласника, заменичких облика, удвајања заменица, посесивног датива, гл. форми са *-на-*, презента 3. л. мн. на *-в*, аориста и имперфекта, партикула. За овом групом следи узраст од 7. до 20. године, код које се стопостотни индекс фреквенције јавља у седам варијабли. Код предшколског узраста овакав индекс фреквенције показује се у трима категоријама: удвајање заменица, посесивни датив и аорист и имперфекат.

Најмањи индекс фреквенције дијалекатског лика износи 36,84% и односи се на примере са екавизмом у одричном облику глагола *јесам*, а забележен је код најмлађе групе информатора. Интересантним се чини податак да је највећи индекс фреквенције исте језичке варијабле (77,78%) забележен код групе од 7. до 20. године.

На основу овакве анализе употребе дијалекатских форми у градском говору Прешева, намећу се неки општи закључци. Најмлађа група има најмање индексе фреквенције дијалекатских ликова (осим код радног глаголског придева). То је нека врста заштићене групе, која се још увек налази под највећим утицајем одраслих, а они воде рачуна како да се пред њима изражавају. Родитељи (а некад и баке и деке) труде се да им приближе стандардни језик као виши облик изражавања, као вид доброг васпитања. Посебно се издваја статус групе од 7. до 20. године, која знатно одскаче од претходне, јер се, такорећи, одједном враћа дијалекту. То је узраст интезивног вршњачког дружења, жељан прихватања и уклапања. Дијалекат је за њих тачка зближавања и поистовећивања. Након овог животног периода почиње време језичког кориговања и адаптације, које је условљено начином живота (школовање и посао, што доноси са собом сусрете са стандардним језиком). Дијалекатске црте најзаступљеније су код најстаријих говорника.

Дијаграм 1. Заступљеност дијалекатских црта код узрасних категорија

4.3.3.1.3. Овај дијаграм може се посматрати као слика дешавања у тзв. привидном времену (*apparent time*).¹⁸⁴ Праћењем језичких појава у привидном времену могло би се доскочити тешкоћама сагледавања језичких промена у реалном времену, што би могло трајати деценијама (в. Бугарски 2009: 20). Подаци из дијаграма 1 говоре о тенденцији раста употребе дијалекта на рачун стандардног језика код генерација од 7. до 20. године. Поједине дијалекатске форме не делују стабилно и то се најбоље запажа код аналитичке компарације, одричног облика глагола *јесам* у екавском лику и радног глаголског придева м. р. на *-(j)a*. Забележени нижи индекс фреквенције ових дијалекатских форми наговештава да ће њихова употреба временом опадати. Стање код осталих језичких варијабли показује високу фреквенцију дијалекатских форми, због чега се може претпоставити да ће се оне дуже одржавати у говору.

¹⁸⁴ Појмове *apparent time* и *real time* налазимо код Лабова (1976: 372).

Табела 7. Заступљеност појединих језичких категорија код група према образовању

Језичке варијабле	Образовање		
	Основна школа	Средња школа	Виша школа и факултет
сѡд	+	+	+
сад	+	+	+
куде	+	+	+
где	+	+	+
ву	+	+	+
јој	-	-	+
на мене ми дава	+	+	+
мени даје	-	-	-
на мајку ми	+	+	+
мојој мајци	-	-	-
с мајку	+	+	+
с мајком	-	+	+
постар	+	+	+
старији	+	+	+
несам	+	+	+
нисам	+	+	+
гурна	+	+	+
гурну	-	-	-
идев	+	+	+
иду	-	-	-
ишја	+	+	+
ишао	+	+	+
идо, идеше	+	+	+
идох, иђах	-	-	-
туј	+	+	+
ту	+	+	+

4.3.3.2.1. Подаци из табеле 7 намећу следеће закључке:

1. Потпуно стабилне категорије у свом дијалекатском лику код свих група према образовању су:

- а) удвајање заменица,
- б) посесивни датив,
- в) глаголске форме са *-на-*,
- г) презент 3. л. мн. на *-в*,
- д) аорист и имперфекат.

2. Категорије које показују напоредну употребу дијалекатских и стандардних форми у свим групама према образовању су:

- а) употреба полугласника и вокала *a* на његовом месту,
- б) *куде* и *где*,
- в) аналитичка и синтетичка компарација,
- г) одрични облик глагола јесам у екавском и икавском лику,
- д) радни глаголски придев м. р. једнине на *-(j)a* и *-o*,
- ђ) употреба партикула.

3. Категорије у којима долази до варирања у напоредној употреби дијалекатске и стандардне форме према групама по образовању јесу заменички облици и деklinација. До употребе и стандардних заменичких облика, поред дијалекатских, долази једино у последњој, најобразованијој групи. Поред аналитичке, синтетичка деklinација може се чути код говорника са средњом школом и са вишом школом или факултетом.

4.3.3.2.2. Индекс фреквенције дијалекатских форми код група према образовању:

1. Употреба полугласника:

- А) основна школа: 84,48%
- Б) средња школа: 69,47%
- В) виша школа и факултет: 63,49%

2. Куде:

- А) основна школа: 90,90%
- Б) средња школа: 89,29%
- В) виша школа и факултет: 81,81%

3. Употреба заменичких енклитика:

- А) основна школа: 100%
- Б) средња школа: 100%
- В) виша школа и факултет: 97,50%

4. Удвајање заменица:

- А) основна школа: 100%
- Б) средња школа: 100%
- В) виша школа и факултет: 100%

5. Посесивни датив:

- А) основна школа: 100%
- Б) средња школа: 100%
- В) виша школа и факултет: 100%

6. Аналитичка деκлинација:

- А) основна школа: 100%
- Б) средња школа: 97,26%
- В) виша школа и факултет: 92,19%

7. Аналитичка компарација:

- A) основна школа: 75%
- B) средња школа: 53,33%
- B) виша школа и факултет: 64,71%

8. Одрични облик глагола *јесам* екавског лика:

- A) основна школа: 91,30%
- B) средња школа: 61,54%
- B) виша школа и факултет: 56,14%

9. Глаголске форме са *-на-*:

- A) основна школа: 100%
- B) средња школа: 100%
- B) виша школа и факултет: 100%

10. Презент 3. л. мн. на *-в-*:

- A) основна школа: 100%
- B) средња школа: 100%
- B) виша школа и факултет: 100%

11. Радни глаголски придев м. р. једнине:

- A) основна школа: 81,08%
- B) средња школа: 75,61%
- B) виша школа и факултет: 49,60%

12. Дијалекатске форме аориста и имперфекта:

- A) основна школа: 100%
- B) средња школа: 100%
- B) виша школа и факултет: 100%

13. Употреба партикула:

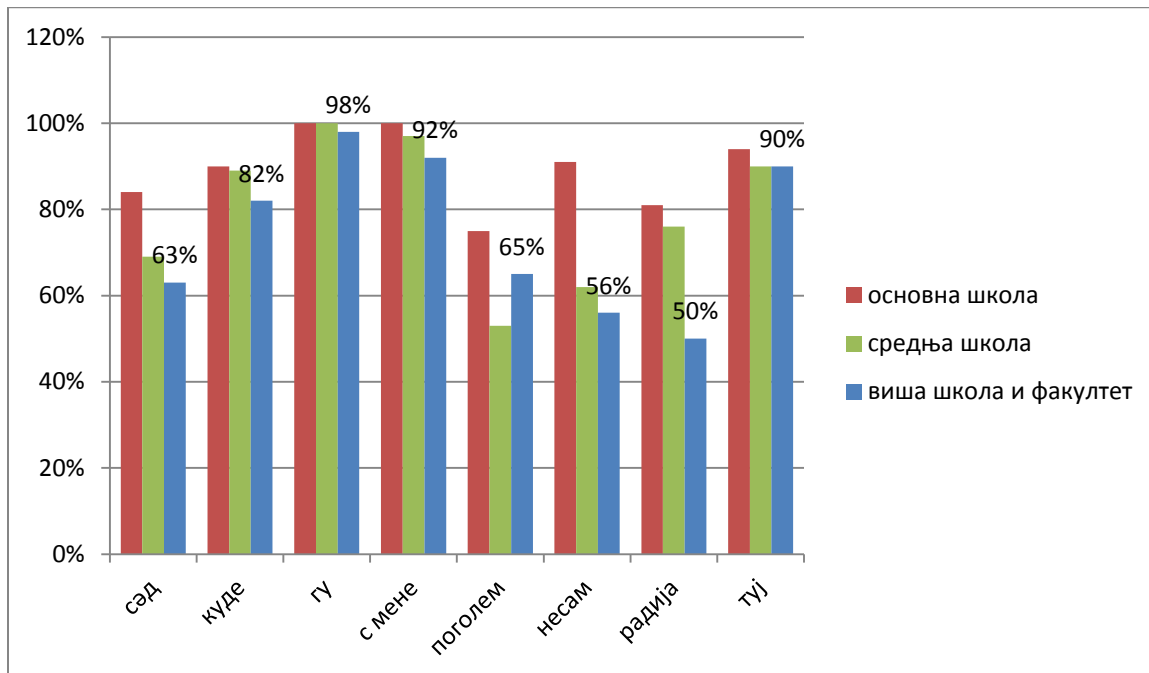
А) основна школа: 94,23%

Б) средња школа: 90,10%

В) виша школа и факултет: 90,36%

Индекс фреквенције дијалекатских ликова код група према образовању показује да долази до његовог опадања од мање образоване ка образованијој групи. Једино одступање у том смислу налазимо у варијабли компарација, где се најмањи индекс бележи код средњошколске скупине. Код шест варијабли запажа се стопостотни индекс фреквенције у првој групи, а ради се о: заменичким облицима, удвајању личних заменица, посесивном дативу, аналитичкој деклинацији, *-на-* глаголским формама, презенту на *-в* и аористу и имперфекту. Тај број варијабли опада за један како се иде ка образованијој групи. Средњошколска група нема 100% фреквенције примера са аналитичком деклинацијом. Високообразовни говорници не показују потпуну употребу аналитичке деклинације и дијалекатских заменичких форми.

Дијаграм 2. Заступљеност дијалекатских црта код група према образовању

4.3.3.2.3. Из дијаграма 2 може се закључити да су све дијалекатске црте заступљене у великом проценту на свим образовним нивоима. Ако се погледа фреквентност употребе дијалекатских обележја код факултетски образовних говорника, запажа се да она готово редовно премашује 50%, а некада је изнад употребе код друге групе (случај употребе аналитичке компарације). Овакво стање и однос говорника, чак и оних високо образованих, према дијалекту, може се објаснити тзв. прикривеним престижем (*covert prestige*),¹⁸⁵ који означава лојалност према локалној заједници (в. Рајић 2009: 37). Употребом заједничких говорних средстава говорник се у заједници осећа као свој на своме.

ИНФОРМАТОРИ

Иницијал	Пол	Година рођења	Школска спрема
Д. С.	ж	1936. (75)	два разреда основне школе
П. П.	м	1937. (74)	основна школа
Д. Т.	м	1940. (71)	средња школа
Д. П.	ж	1945. (66)	два разреда основне школе
З. Т.	ж	1947. (64)	средња школа
С. К.	ж	1953. (59)	факултет
Л. С.	ж	1960. (52)	средња школа
М. С.	м	1960. (52)	средња школа
Л. М.	ж	1963. (49)	виша школа
Д. С.	ж	1965. (47)	средња школа
З. С.	м	1965. (47)	средња школа
П. П.	м	1966. (46)	факултет
С. С.	ж	1968. (44)	факултет
П. Т.	м	1972. (41)	виша школа
А. П.	м	1972. (41)	средња школа
З. Ц.	м	1974. (37)	средња школа
Ј. М.	ж	1981. (31)	средња школа
Б. М.	м	1986. (27)	факултет
Ј. М.	ж	1989. (24)	средња школа
Д. М.	м	1990. (23)	виша школа
М. Т.	ж	1990. (23)	средња школа
А. С.	ж	1993. (20)	средња школа
Н. П.	м	1994. (17)	ученик
Д. С.	м	1996. (16)	ученик

¹⁸⁵ Термине *covert prestige* и *overt prestige* увео је Трудгил (1972).

Т. П.	ж	1998. (14)	ученица
Н. П.	м	2000. (12)	ученик
Н. С.	м	2003. (9)	ученик
А. С.	ж	2003. (9)	ученица
Ј. Ф.	ж	2003. (9)	ученица
Т. М.	ж	2004. (6)	предшколско одељење
Н. П.	ж	2004. (6)	предшколско одељење
О. С.	м	2004. (6)	предшколско одељење
П. С.	м	2004. (6)	предшколско одељење

ДИГЛОСИЈА У ПРЕШЕВСКОМ ГОВОРУ

4.4. У рализацији говора постоји социјална условљеност одабира кода која се намеће питањима: *коме* се нешто говори и *када* се нешто говори, односно, „на један начин се говори са једним саговорником и у једној ситуацији, а на други с неким другим и другом приликом“ (Бугарски 2009: 16). Дакле, употребу језика могу условљавати фактори као што су: саговорник, говорна ситуација, друштвени контекст. У вези са кориговањем говора Вера Васић (1992) користи термин ауторегулација, чији степен зависи од адаптивних способности, навика, намера и жеља, ставова и навика говорне заједнице у јавној, односно формалној, и приватној, односно неформалној, употреби језика (Васић 1992: 57). У овом случају мотивација за промену кода је спољна (друштвена) и она отвара врата диглосивном понашању говорника. Носиоци дијалекта ће у оваквим случајевима користити стандардни језик или неке његове елементе, али се неће одрицати дијалекта који се употребљава у неформалној и интерној комуникацији. Као што је Лабов (1976: 139, 146) утврдио, постоје разлике између контролисаног и фамилијарног говора.

У случају говора прешевског краја, диглосијом се одликују не само говорници из града већ и они из сеоских средина. На основу вишесатних разговора са својим информаторима дошла сам до закључка да се диглосија испољава у следећим ситуацијама:

- присуство саговорника за кога се претпоставља да је носилац стандарда,

- присуство непознатог саговорника, за кога се претпоставља да је високообразован,
- службена комуникација,
- преношење туђих речи, обично насталих у службеној комуникацији,
- истицање значаја теме о којој се говори.

Ове и сличне околности у којима се одвија разговор биле су предмет разматрања многих лингвиста. Трудгил (1986: 161) говори о тежњи прилагођавања сабеседнику, Милрој (1987: 179) говори о значају публике, а Пол Луј Тома (1998: 434) о односу информатора према саговорнику. Милрој (1987: 182) истиче значај теме и емоционалног стања информатора, док се код Лабова (1976: 153) налази појам контекста смртне опасности.

О овој теми већ сам говорила у Трајковић 2013б, те ћу се на овом месту осврнути на закључке до којих сам дошла. У поменутом раду анализирани су примери из говора двеју група информатора: мушких и женских говорника. Оваква подела осмишљена је због сазнања, до којег се дошло у току разговора са информаторима, да постоје извесне разлике у говорној реализацији мушких и женских носилаца дијалекта под одређеним околностима. У литератури, нарочито страном (нпр. Трудгил 1983), обично се истиче како жене чешће бирају стандард као неку врсту престижа. Материјал из прешевског говора показао је да су мушкарци склонији адаптацији стандардном језику. Код женских говорника запажено је да оне прибегавају језичкој корекцији најчешће у случајевима истицања значаја теме о којој се говори, затим, у службеној комуникацији и преношењу туђих речи. Веома су ретки примери промене језичког кода условљених присуством непознатог саговорника или сл. На основу тога може се закључити да је женском роду битан стил изношења неких информација, дочаравање догађаја, дакле, суштина разговора, не и форма говора проузрокована нечијим присуством.

Језичке варијабле које су најчешће подвргнуте ауторегулацији у одговарајућим околностима у говору Прешевљана јесу:

1. место акцента,
2. употреба полугласника,
3. одрични облик глагола *јесам*,
4. финално *л* код именица и придева,
5. употреба гласа *х*,
6. употреба партикула,
7. деκлинација и компарација,
8. радни глаголски придев м. р. једнине,
9. презент 3. л. множине,
10. лексика.

До промена у процесу ауторегулације долази у следећим правцима:

1. повлачење акцента ка почетку речи (нпр. *да́нас* уместо *данáс* или *данə́с*, *прожívео* уместо *проживе́о*, *òвде* уместо *овде́* и сл.);
2. вокализовање полугласника (*данас* уместо *данəс*, *један* уместо *једəн* и сл.);
3. употреба икавских ликова одричног облика глагола *јесам* (*нисам*, *ниси*, *није* итд.);
4. финално *л* прелази у *о* код именица и придева (*део* уместо *дел*, *цео* уместо *цел*, *бео* уместо *бел* и сл.);
5. увођење гласа *х* (*хтела* уместо *тела*, *хладно* уместо *ладно* и сл.);
6. отклањање партикула из заменичких и прилошких облика (*то* уместо *тој*, *ту* уместо *туј*, *ови* уместо *овија* и сл.);
7. избегавање аналитизма у деκлинацији и компарацији (*у свету* (*је тако*) уместо *у свет*, *свакоме* уместо *на свакога*, *старији* уместо *постар* итд.);
8. употреба радног глаголског придева м. р. јд. на *-о* (*био* уместо *бија*, *отишо* уместо *отишија* и сл.);
9. употреба стандардног облика презента 3. л. мн. без *-в* (*узимају* уместо *узимав*, *знају* уместо *знајев* и сл.);

10. употребљава се лексика блиска стандарду, док се избегавају дијалектизми (*кући* уместо *дома*, *каже* уместо *вика*, *посо* уместо *работа*, *отац* уместо *татко* и сл.).

Наведене измене у народном говору у великој мери се поклапају са стањем у градском идиому. Разлика је видна у једној варијабли, а то је 3. л. мн. презента. Док се у свакодневној комуникацији представника градског прешевског говора облик презента на -в углавном не мења, у специјалним околностима он се адаптира стандардном језику.

ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

5.1. Говор Прешева припада јужноморавском типу призренско-тимочке дијалекатске области. Карактеристичне одлике прешевског говора су:

1. Акцентуација је обележена парадигматским уопштавањем (*мајстор*, *мајстора*, *мајстори*; *голѐм*, *голѐма*, *голѐмо*, *голѐми*; *идем*, *идеш*, *иде*, *идемо*, *идете*, *идев*) и тзв. врањским преношењем које подразумева прелаз акцента са отворене ултимае за један слог према почетку речи (*жѐна*, *жѐну*, *жѐне*, *сѐло*, *сѐла*, *дѐте*). Старо место акцента на отвореној ултими одржава се у неким категоријама:

– аорист 1. л. јд. (код неких глагола постоје дублетне форме: *видѐ* и *виѐдо*, а код неких сложених глагола акценат је на слогу испред наставка: *понѐсо*, *продѐдо*, *затѐко*), 2. и 3. л. јд. (код неких глагола постоје дублетне форме: *даѐде* и *даѐде*; сложени глаголи обично имају акценат на префиксу: *иѐзвади*, *наѐпраи*, *ѐстави*);

– прилози и речце (*кудѐ*, *овдѐ*, *заитѐ*, *јучѐ*, *једва*, *евѐ*).

2. Пршевски говор чува полугласник: *дѐн*, *зѐлва*, *онѐј*, *једѐн*, *лѐже*, *данѐс*, *полѐк*, *бѐиш*, али честе су и супституције: *Видовдан*, *Ђурђевдан*, *данѐс*, *песак*, *кад*, *сад*, *сас*, *јастук*, *сандук*, *Велигден*, *ложница*, *собор*.

3. У пршевском говору забележена је не тако изражена појава факултативне дифтоншке природе вокала средњег реда: *гл"ѐда*, *вр"ѐме*, *д"ѐца*, *к"олѐно*, *ѐона*, *так"ѐј*.

4. Назал задњег реда код глагола III Белићеве врсте има рефлекс *a*: *бидна̀ли, обр̀на̀ја, падна̀ја; гур̀на, почна̀, ук̀радна*.

5. Прешевски говор се одликује екавском заменом јата и то се најбоље огледа у одричном облику глагола *јесам*: *нѐсам, нѐси, нѐје, нѐсмо, нѐсте, нѐсу*. Екавизам је забележен и у неким случајевима императива 2. л. мн.: *до̀ђете, сѐднете, уз̀нете*. Примера екавизма у деklinацији је веома мало јер је деklinација прешевског говора изразито аналитичка.

6. Рефлекс *лу* за вокално *л* којим се одликује јужноморавски говор постепено се губи из прешевског говора, али се добро одржава у неким лексемама: *слубе, клуче, клуцане*. Поред *лу* јављају се супституенти: *у (жут, јабука), љу (жљуна, жључка), лэ (длаг, лэцка) и ли (глита, длибок)*.

7. Вокало *р* најчешће се јавља у између сугласника (*врже, грцман, дрчла, скржав, стриљени*), али га има и поред вокала (*вровинке, уркаја се*) и на крају речи (*вр, затр*). Забележени су и примери девокализације *р* (*умреја*) као и сендуарног *р* (*крвај, сатр, стрна*).

8. Од вокалских група најфреквентније су *аа (налаш, намаам, маала, кабаат, раат), ае (даваећи, знае, петнаес)* и *оо (дооди, пообаља, поодамна)*.

9. Контракције вокала нису тако честе али су забележене у примерима: *Аравица (< Оравица), мала (< махала), ко, навам, нанам, ишо, реко* итд.

10. Редукције вокала су одлика и прешевског говора: *Ранђел, толко, истин, д иду* и сл.

11. Покретни вокали јављају се код заменица (*њум / њума, њим / њима, овог / овога*), прилога (*дом / дома, откэд / откэда, тэд / тэда, там / тамо, кам / камо*), предлога (*откуд / откуде*).

12. Супституције вокала су честе и могу бити фонетске (*кладанац, вагета, Марава, навадација, елергичан, ћелим, њигово, копус* итд.) или морфолошке природе (*мељам, коља, расипе, избројев, исцети, лошо* итд.).

13. Сонант *ј* углавном је стабилан глас и може се наћи у иницијалном (*ја, још, једва, једну, јучер* итд.), медијалном (*ајде, сајгија, ујко, божја, снопје, твоји, ткајено, Стојан, Бујановац* итд.) и финалном положају (*ај, бегај, мој, кој, овај, овај, овој, никој*,

тој, теј, туј, такој, одвај итд.). Секундарни глас *j* забележен је у: *јевра, јеконотска, јела, јуже, радија, узеја, викаја, доија* и сл.

14. Сонант *в* често се јавља као секундарни глас: *бегав, гњетев, носив; беву, идешеву, викашев; автобус, ву, чиви*. Може се губити у појединим позицијама: *праиш, напраено, забраљаш, распраљам, црљив* и сл.

15. Сугласник *ф* чест је у говору Прешева (*фајда, филија, фута, Фиданка, јефтино, кафа, нафрља, лаф, ћеф*) и ретко долази до супституције са *в*: *вамилија, асвалт, лав*.

16. Глас *х* се најчешће губи у свим позицијама у речи (*аџија, аљина, ектар, раст, ркам, греота, дооди, раат, вр, гра, гре, стра, одма* итд.), али се уместо *х* може јавити *к* (*крат, зактева, сакранише, врк, плек*).

17. Сугласничка група *хв* замењена је сугласником *ф*: *фала, зафалим, пофалим, фатим, фаћав се, дофати* и сл.

18. Африката *ѕ* присутна је у прешевском говору (*ѕид, пенѕија, ѕвоно*), а примери показују да тај глас може имати статус засебне фонеме: *ѕинѕа, ѕикне, ѕенѕа*.

19. Сугласници *ч* и *џ* нормалне су артикулације (*чаране, гочеви, ич, џабе, коџа*).

20. Код једне групе говорника из прешевског краја забележено је тзв. лесковачко *ч*, које се одликује појачаном фрикативношћу (*част, чим, човек, дечију, малечак, очи, тач*).

21. Сугласници *ћ* и *ђ* имају стандардну артикулацију (*ћерка, маћија, неће, госпође, цећ, туђо*).

22. Сонанти *н* и *л* у неким случајевима могу бити замењени сонантима *њ* и *љ*: *Ашање, грањка, жњеје, јагањци, кућњи, ташња; Босиљиград, жљеби, кљеште, жељудица*.

23. Финално *л* се чува у неким именицама, придевима и прилозима: *во̀л, дѐл, за̀бел, бѐл, вр̀ел, дебѐл, одоздо̀л*.

24. Финално *л* је у радном гл. придеву м. р. јд. прешло у *-а* (*дава̀ја, видѐја, добѝја*), али није непознато ни *-л > -о* (*завршио, причао, спровео, умрео, отишио*).

25. Одсуство старог јотовања забележено је у облицима трпног гл. придева: *огра̀дено, вра̀тена, накі̀тени, омѐсено, зара̀зени, досѐлени, ку̀пене, гра̀бена, спрѐмено, пра̀вен*, али је увек: *жењѐт*.

26. Постоје колебања код новог јотовања лабијала: *гробје* и *гробље*, *здравље* и *здравје*.

27. Специјално јотовање је извршено: *дође*, *нађе*, *пође*.

28. Резултати палатализације јављају се аналошки: не *можу* да идем, *обучи*, *исечи*; али су очекивани у 3. л. мн. презента које се забршава на *-ев* и *-ив*: *печев*, *течив* и сл.

29. Консонантске групе у иницијалној, медијалној или финалној позицији могу се чувати (*сливе*, *цврсто*, *пчеле*, *пшеница*, *шкембе*, *гнездо*, *псује*, *земља*, *плевња*, *памтим*, *узмете*, *гумно*, *петља се* итд.) или мењати (*пченица*, *пцује*, *пчешики*, *чкембе*, *гњездо*, *жљеби*, *млого*, *глатаво*, *гмечи*, *земњано*, *племња*, *племја*, *панти*, *узнем*, *лешњаџи*, *пекља се*, *бука*, *болес*, *болесан*, *посан* итд.).

30. Сугласници у сандхију најчешће се губе (*неће[в]* ве снашке, *ка[д]* ће дођеш, *сә[д]* ће ги кажем, *бе[з]* зуби, *да[ј]* једно, *жа[л]* ли ти је, *даде[м]* му, *сә[с]* свекрву, *ви[ш]* што се гали) или се једначе по звучности (*Бок* си знаје, *испот* село, не *мош* се оделимо, *ис* Прешево, *з* дебели).

31. Десоноризација није карактеристична за прешевски говор, али се срећу примери: *леп*, *зит*, *никат*, *ономат*, *рит*, *порес*, *грос*.

32. У прешевском говору су забележени примери са метатезом: *гројзе*, *Којзак*, *лојзе*, *Карљевац*, *пладне*, *пладниште*, *трушија*.

33. Народна етимологија није тако честа у прешевском говору (*дрвиши*, *хоронарно*, *осећања* (‘осећај’), *оштећење* (‘обештећење’)).

31. Деклинација у прешевском говору изразито је аналитичка, чак су ретки примери са трагом екавизма у дативу јд. именица ж. р. и личних заменица 1. и 2. лица (*мајке* му га, *куку мене*).

32. Код именица средњег рода у прешевском говору нема облика са проширењима на *-н-*, *-т-* или *-с-* (*неколко дрвца*, *двѐ унучики во̀ди*).

33. Множина именица средњег рода, поред *-а*, гради се уз помоћ наставак, *-ики*, *-џи* и *-иња* (*говѐда*, *ку̀трики*, *пра̀сџи*, *имиња*).

34. Именице треће врсте уз бројеве имају множинску форму (*двѐ пра̀сики*, *пѐт унучики*, *двѐ дѐџа*, *о̀сам дѐџа*).

35. Облици збирних именица на *-је* показују тенденцију семантичке конгруенције у језичком систему (*оној гробље : онија гробља*).

36. Именице *браћа* и *деца* у поступку конгруирања показују изједначавање са именицама м. р. множине (*овија браћа, туђи деца, дошли ми деца*).

37. Неке именице плуралиа тантум развиле су јединско-множинску парадигму: *тезгера : тезгере, чезе : чезиња*.

38. Прешевски говор одликује се удвајањем личних заменица (*мене ме пуштише, тебе ли ти се жали, несу га њега казале, доведи гу и њу, а нас не је пуштаја, вас ве нема, како су ги викале њи*). Ова појава је забележена и у случају употребе предлога (*и на тебе ти каза, реко му и на њега, испричај ву ти на њу, на нас ни је добро, даваше ли ви на вас, како су ги викале њи*).

39. Облик датива личне заменице 3. л. јд. м. р. *њему* и упитне заменице *кому/коме* није забележен у прешевском говору. Значење датива исказује се аналитички (*на њега, на кога*).

40. Датив личне заменице 3. л. јд. ж. р. исказује се аналитизмом типа *на њу, на њума* или енклитиком *ву* и нема форме *њојзи, њози, њозе*.

41. Множина личних заменица 1. и 2. лица у прешевском говору има облике *ми* и *ви*.

42. У прешевском говору се употребљава речца *си* за појачавање значења (*боље да си ћутимо, кој што си има, користив си*).

43. У прешевском говору честа је појава придева неодређеног вида, што се препознаје и код редних бројева (*главан, домаћ, мал, бољ, горањ, срећан / срећањ, прв, друг, трећ*).

44. Исказивање присвојности може бити аналитичко (*на брата син, на Миле мајка се јави синоћ, на Велку ћерка, на Лилу син*).

45. Компарирање придева је углавном аналитичко (*пòголем, пò бли́зак, пòмала, пòскупо, пòголемики, пòстаре, најмал, најбогати*)

46. Могу се компарирати именице, глаголи, прилози (*нај гáзде, пò рабòти, пòтам*).

47. Множински облик придева уз именице с. р. као и уз именице *браћа* и *деца* и уз неке именице плуралиа тантум има наставак *-и* чиме се изједначава са м. родом (*фáрбани јаја, вèлики браћа, туђи деца, пла̀ви о̀чи, голèми у̀ши, во̀јни ко̀ла, ци́гански грòбја*).

48. Презент 1. л. јд. у говору Прешева може имати наставак *-м* и *-у*. Наставак *-у* је више обележје говора села, док је у граду забележен код старијих и мање образованих говорника, али са истовременом и чешћом употребом наставка *-м* (*дадем, даду, сечем, сечу, идем, иду, турим, туру, стојим, стоју*).

49. Презент 3. л. мн. у прешевском говору је на *-в*: *дадев, викав, болив*.

49. Аорист и имперфекат су у живој употреби, с тим што се чешће чује аорист (*доћò, доћè, доћè, доћòсмо, доћòсте, доћòше; ùдеше, ùдеше, ùдеше, ùдешемо, ùдесте, ùдешев(у)*).

50. Радни глаголски придев м. р. јд. има наставак *-(j)а*: *радија, видеја, излèжаја, ишија*.

51. Постоје потврде генерализовања наставка *-ли* у м. и с. р. мн. радног глаголског придева (сви села су се *изгубили*, овија децу несу *смели*).

52. Постоје потврде уопштавања *-ле* у радном гл. придеву за сва три рода множине (*наши су га дигнале, много смо пропатиле ми деца*).

53. Облик плусквамперфекта постоји у прешевском говору: *ја бе ишија, беше дала, да бемо могли, бесте купували, беву купували*).

54. Футур I у прешевском говору исказује се конструкцијом *ће + презент* за сва три лица и оба броја (*ће донесем, ће доћеш, ће нађе, ће тијемо, ће кажете, ће станев*).

55. Императив 2. л. мн. има и наставак *-ете*: *биднете живи и здрави, дођете овам, да ми извинете* на реч.

56. Потенцијал у прешевском говору исказује се конструкцијом *би + радни гл. придев* за сва три лица и оба броја: *не би му ја узеја, она би ву помагала, ми би дошли, ви не не би пушили*.

54. Глаголски прилог садашњи у прешевском говору гради се уз помоћ наставака *-ећи* и *-е(ј)ећи* (*даваећи, износеећи*).

53. Поједини глаголи изменом основе придружују се неким другим глаголским врстама (*даде, рекне, спије, коља, течи* итд.).

54. Код итеративних глагола облици се граде формантом *-ува-* (*дарували, купува, замотување* и сл.).

55. У прешевском говору употребљавају се бројне партикуле, које се додају упитним и показним заменицама и прилозима, а најфреквентније су *-ј* и *-ја* (*кој, овај, тај, оној, туј, такој, одвај, затој*).

56. Множински облици именица средњег рода са наставцима *-а* и *-иња* конгруирају са атрибутом речи и предикатом као именице мушког рода: *некакви брда отуда, сви села су се изгубили, сас тија ћебиња, тэд су били чезиња*.

57. Именица *деца* конгруира као именица мушког рода у множини: *велики деца, дошли ми деца*.

58. Именице *очи* и *уши* конгруирају као именице мушког рода множине: *плови очи на деду, онија уши ушили*.

59. Код збирних именица забележена је плурализација облика и образовање једнинско-множинске парадигме: *српско гробље, долеко су наши гробја, од оној камење, до онија камења*.

60. Неке именице плуралија тантум развиле су једнинско-множинску парадигму: *дај ми машу, те ги там маше, стави се сено у тој јасле, имали су тија јасла*.

61. У прешевском говору су забележени примери удвајања личних заменица и онда када се уз пуни облик користи предлог: *вика ми на мене, и на тебе ти* кака, ако не му годи *на њега*.

62. Постоје примери плеонастичке употребе заменица: *она га узеве држава, оно не ми је било овој*.

63. У прешевском говору забележени су примери у којима се заменичка енклитика налази испред глагола: *ми се чини, и ву викам*.

64. У говору Прешева често се среће употреба одричних облика глагола у конструкцији: *не + заменичка енклитика* (укључујући и повратну заменицу *се*) + *глагол*, при чему речца *не* постаје носилац акцента: *ма не ме знаје, не ти казују, да не не гледав*.

56. Социолингвистичка анализа градског говора Прешева показала је какве су тенденције кретања прешевског говора у ширем смислу. Анализа у оквиру узрасних група показала је да најниже индексе фреквенције имају примери са употребом екавског лика одричног облика глагола *јесам*, са аналитичком компарацијом, полугласником, радним гл. придевом м. р. јд. на *-(j)a* и партикулама, што би, можда, значило да ће они постепено и најпре нестајати под притиском стандардног језика. Остале језичке категорије (облик *куде*, дијалекатски заменички облици, удвајање заменица, посесивни датив, аналитичка деклинација, глаголске форме са *-на-*, презент 3. л. мн. на *-в*, дијалекатски облици аориста и имперфекта) имају висок индекс фреквенције, који је некад и 100%. У групама према образовању најнижи индекс фреквенције примера са дијалекатским облицима видан је код језичке категорије радног гл. придева м. р. јд. на *-(j)a*, што би, вероватно, значило да ће ово дијалекатско обележје полако губити битку са стандардним формама или се задржати управо због своје маркантности. За овим, редом, следе: екавски ликови одричног облика глагола *јесам*, употреба полугласника, аналитичка компарација. Остале језичке варијабле (облик *куде* дијалекатски заменички облици, удвајање заменица, посесиви датив, аналитичка деклинација, глаголски облици са *-на-*, презент 3. л. мн. на *-в*, дијалекатски облици аориста и имперфекта, употреба партикула) имају висок индекс фреквенције, који неретко износи 100%.

На основу социолингвистичког испитивања намеће се закључак да у прешевском говору постоје осетљиве дијалекатске категорије. То су оне које су, на неки начин, угрожене од стране стандардног језика: употреба полугласника, екавски ликови одричног облика глагола *јесам*, аналитичка компарација, радни гл. придев м. р. јд. на *-(j)a* и употреба партикула. Вероватно је то и пут којим ће се кретати цео прешевски говор, једино што јесте неизвесно је колико ће времена бити потребно да би дошло до потпуне измене у дијалекатском систему.

57. Говор Прешевљана (у ширем смислу) обележен је диглосијом. У условима диглосивног понашања израженија су језичка обележја која се јављају у градском прешевском говору.

5.2. С обзиром на географски положај прешевског краја, испитивање прешевског говора на неким местима у раду било је праћено поређењима са стањем у народним говорима њему територијално најближим о којима постоје дијалектолошке монографије. То су кумановски (Божо Видоески, *Кумановскиот говор*) и пчињски говор (Марина Јуришић, *Говор Горње Пчиње*). У вези са таквим компаративним погледом издвојене су језичке одлике у којима су видне сличности или разлике у односу на ова два суседна говора, те се показало да се ради о изоглосама које се пружају правцем: Источна Пчиња – Западна Пчиња – Прешево – Куманово. Већина ових изоглоса налази се управо на подручју прешевског говора. У наставку је дат опис простирања језичких црта које по истоветности или разлици повезују ова три говора (пчињски, прешевски и кумановски).

1. У прешевском говору нису забележене форме радног. гл. придева м. р. јд. типа *ишџја*, *дошџја*, *пошџја*, каквих има у пчињском и кумановском.

2. У прешевском говору се јављају дублетне форме облика са новим јотовањем (*гробље* и *гробје*) и без њега, док у кумановском и пчињском има само оних без јотовања.

3. У прешевском говору примери потврђују да је специјално јотовање у потпуности извршено, а такво је стање и у западном делу говора Пчиње, док у источном делу егзистирају форме са групом *јд*. У кумановском говору су чешћи облици *дојде*, мада се јавља и тип *дође*.

4. Африкате *ч* и *џ* нормалне су артикулације за разлику од пчињског говора, у којем је примећен палатализованији изговор.

5. Африкате *ћ* и *ђ* имају стандардну артикулацију, нема забележених примера са евентуалном слабијом фрикацијом, каквих има у пчињском говору, а који су некад слични македонском гласовима *ќ* и *ѓ*.

6. У говору Прешева и западног дела Горње Пчиње значење датива личне заменице 3. л. јд. м. р. и упитне заменице исказује се путем аналитизма и овде нема форми *њему*, *кому*. На истоку Пчиње и у кумановском говору, поред аналитичких конструкција, има и ових ликова.

7. Облик датива личне заменице 3. л. јд. ж. р. у прешевском говору и у западној Пчињи (Шапранце и Шаинце) исказује се аналитизмом *на њу*, *на њума* и енклитиком *ву*, док се на истоку Пчиње и у кумановском говору јављају и форме *њојзи*, *њози*, *њозе*.

8. Множински облици личних заменица 1. и 2. лица у прешевском говору и западном делу пчињског говора јесу *ми* и *ви*, док су у најисточнијем делу пчињског обичнији: *ние/мие*, *вие*, а у кумановском се јављају: *ми*, *мија*, *мије/нија*, *ви*, *вија*.

9. Облик датива личне заменице 1. л. мн. *нам* забележен је у кумановском, али га нема у прешевском и пчињском.

10. Једина енклитика 3. л. мн. у прешевском говору, западном делу пчињског и у кумановском је *ги*. У источном делу Пчиње може се чути *им* и *ни*.

5.3. Прешевски говор један је од најјужнијих српских говора. У лингвогеографском смислу недостају подаци из неких ближних подручја, као што је то Бујановац који се налази између Прешева и Трговишта. Евентуална испитивања бујановачког говора употпунила би дијалекатску слику југоисточне Србије и прецизирала простирање фонетских и морфолошких обележја овог типа призренско-тимочких говора.

ТЕКСТОВИ

– По на́димак не́смо се ни́кој ви́кали скóро. Само Орда́н, до́ле, Ву́к, и Стоја́н Лиси́ца. То́ј се је зна́ло. Дру́г ни́кој.

– Тако́ј ги ви́кав. Он да́к жу́т у ли́це, жу́ти бр́кови, Лиси́ца.

– Ина́че, овде́ је би́ло на́род, али то́ј ко́ј би мо́гја да зна́је не́што, пре три́ста го́дине ли, не́је за ту́рско.

– Ту́ј го́ре је би́ла не́ка цр́ква, а ка́ква цр́ква. Грoбја́ би́ли она́м, католи́ци. То́ј ода́вана.

– Темeљи. Сас во́лови рeтко, рeтко. Направи́ја сам за плeмњу́ отуд тему́љ. Кр́стови, кр́стови од зeмљу. Не́, не́, што на́ђем си́тни. Oдма овде́ на́доле.

– Искáчашев ци́гле, ци́гле пeчeне, ни́ки црeпови, ни́ки каквó ти не.

– Куде́ је ова́ј чeшма сeлска, ту́д е би́ла црквeна згра́да.

– Католи́ци ли су би́ли или ко́ји?

– Тре́ба да су ели католи́ци ели правосла́вни.

– Човeк да ди́ри то́ј да зна́је. Ни́што не́смо питува́ли. Сeг не́ма ко́га да пи́таш.

– Кeд су се досели́ли пред ови́ја на́ши оту́д, да ли су из Сефе́р, да ли из Дуна́в. И поте́рали сви́ње, зна́ш, и ови́ја ги сретна́ле на брдо́ го́ре. „Пођо́сте ли, бе?“ „Пођо́мо.“ „Eј, ста́ни!“ „Сас ову́ј сто́ку у сeло не мо́ж да ула́зите! Ели сто́ку оста́вете, ели се вратeте“. И о́ни оста́вили, зна́ш, сви́ње у шу́му. И сeд га зо́вев Ко́дра сви́њска, сви́њско брдо́. А Но́рча доби́ла и́ме за вре́ме ту́рско. До́ста сам ради́ја с њи́м, зна́ш, али не́ ме толи́чко интересу́је да питу́јем. Пу́но сам има́ја ста́ри љу́ди. До́ђе и сeди, гле́да, ја зи́дам с ка́мен, и при́ча, при́ча. Кeд су до́шли, зна́ш, Ту́рци, о́ни су до́шли од Гњи́лане, низ Ма́раву. Пр́ви пу́т кeд су до́шли, у Буја́новце, па у Прeшево. Прeшево су затeкли Ту́рци не сeг кудé је, куде́ Цагаду́ри, испод, Каља́ја куде́ је. Ту́ј су затeкли. Ту́рци су ста́нали да вр́шив по́пис. Си́гурно по наређе́ње: „Иди та́мо, иди та́мо.“ Оне́ј ко́ј е би́ја пре́водник, до́шја овде́, гледа́ја. „Ко́га си на́шја? - да се врати́, зна́ш. „Не́ма ни́кој“ „Како́ ћемо?“ „Но́рча.“ Из Но́рчу су оти́шли у Ста́мбол, у Ту́рску. У Али́ђе́рце оти́шли из Но́рчу, у Чука́рку и у Реља́н и́ма што су оти́шли из Но́рчу. И сeк и́ма зeмља она́мо. Ово́ј не́су га ради́ли на́доле.

Нéје рађено. Овдéка нáшо свé је бузелáк бíло. Бошњáчке њíве су куд шкóлу, на мéђу, íма и у Нóрчу, и у Прéшево штó су. Знáчи от шкóлу навáмо, сíгурно фáћа и поред рéку надóле, па до Трнáвску Рéку. Тóј Тóрци кад су потурчувáли у Бóсну и кóји су примáли вéру муслимáнску, óни су ги водíли тóј и давáли су ги зéмљу кóлко óће.

(Станоја Јанковић (1929), два резреда основне школе; Љубица Јанковић (1934), два резреда основне школе, Норча)

*

– Ће ти кáжем и тóј. Да сéднемо гóре, бóље да пíшеш. Да íдемо тáмо, да се чóјемо бóље. Нé ли ће ти слóнце смéта?

– Ће пíјете ли кáфу?

– Напрáви по једнóу кáфу. Ће пíјемо свí тројíца. Јá кáфу слáбо пíјем, али кад íма нéкој, тэд ми се пíје.

– Кад дóђе нíки слáђе му је.

– Нé ми је слáтко. Пре дéсет-петнáес, а мóже ли пóвише. Ё, ће ти кáжем јá. Кэд сам јá бíја у шкóлу. После ослобóђење. У овéј плац нé, дóле, у Рáјинце сам рóђен. Кóје си тí годиште? Пóвише си обелéја. Пóвише слáна куде вáс пáда. Јá сам овдé рóђен, тóј, у овóј сéло. Ё, тэд смо бíли од трíес пéт до четрдéсет ђáка српски. Од први рáзред до четврти. У четврти рáзред смо имáли само да ли двојíца или тројíца бéву. У Бóугарску кóји су бíли, брáт ми је бíја и још двојíца или тројíца íмаше у четврти рáзред кэд сам јá пóшја у шкóлу. И смо имáли мнóго учíтељи. Седáмдéсет и пéт кóће тэд су бíли Срби. Óни су бíли око двéста, стó педéсет, а мí осáмдéсет пéт смо бíли. Вíше óни су бíли. Нáша фáмíлија је Лесничáни, од Тргóвиште гóре. Овдé су насéлени. Двáес девéте су нáши насéлени овдé. Нáши су бíли Лесничáни. Óнда овдé је имáла фáмíлија, у овóј мáлу овдéка што је, бóугарска фáмíлија. Такóј смо ги викали, Бóугарчки, из Босíљиград, из Босíљиград Бóугарчки. Овáј мáла већíном су тóј бíли. Ё, íмаше једнí овдé, брáћа су бíли. Тáј кóћа и овáмо једнá испод пóт. Тíја су из от Кленíке навáм. Какó бéву тíја сéла? Кршевíца, Клиновáц. Ё, тíја су ис Клиновáц, Клиновчани. Имáла је нéка фáмíлија. И тóј дóста су бíли и óни бóгá ми. Ис Црновце су дóшли óни, Црновчани, бíла вéлика фáмíлија. Ѐма,

има јоште. Има и[з] Сурдулицу што су дошли, Сурдулани. И било је једно Мало Рајинце онамо, Маџири смо ги звали. Биле су око девет куће, дванаес, петнаес. Тој неје било мешано. Тој Маџирчани су. Одокле су насељени не знам, не знам одокле су насељени. Ис Црни Вр, Црновршки тој су фамилија. Куде је тџ Црни Вр не знам. Тамо, на овј страну, према Бугарску. Ё, е, е, о[д] Трговиште према Бугарску. Туј е Црни Вр. Ја сам чуја, несам бија там. Знам да је туј отприлике. И моји су отуд негде. Несам ишја куде су живели моји стари. Несам ишја уопште. Сента, Сенту знајеш. Сента ми је брат рођен. Буце му је син, мој братанац. Онџ Та̀ра што га ви́кав, То̀ра Дра̀ган, зџт, бѐ, на брата̀ми ћерка, братаница моја.

*

У Прешево си рођен да не знаш шиптарски. Ти си тврдоглав, као моју бабу исто. Татко тамо куде ти је утепан. Неси имаја, можда, вољу да учиш. Ё, да га јебу. Зајџби! Моја баба такој. И[з] Само̀љицу, у Само̀љицу рођена, не знаје да бекне шиптарски. Треба, како не. Како не знам цигански, нану му јебу. Имало је Цигани овде. Девет куће Цигани су били. Мешани су били они по овџ маале. Неје посебно. Девет куће. С Цигани сам ишја у школу.

*

– Длџги камења горе, знајеш куде играли коло. Туј свадба је била.

– Ё, некад свадба била. Неко време, такој причав људи. Кола куде били, гоч куде бија, све куде било, све у камен, скаменило се. И оној што било на кола. Знаш, онџ барјак. Барјактар, оној дрво и тој – подникнаја дуб и дупче га има сџд. Туј горе у брдо.

– Више бор горе. Како гу ви́кашеву? А ви, туј ли сте си? Горе ли?

– А ми сами сас бабу. Правимо кућу, правимо. Да идемо у Велику Плану бар. Не мож да продамо овде. Имамо добро имање. Не се дава цабе. Ма, јебу ги мајку да давам, ће узме, нане му га набјјем. Не се оставља.

(Благоја Михајловић, четири разреда основне школе (1937); Стана Михајловић, без школе (1939), Рајинце)

*

Изгуби пѹт. Несте ме измучѹли, него нѣсам те разумѣја по глас. Ја ву рекна на жѣну ми. Сѣди си једѣн човѣк тѹј. Чека, ће отворив тѣј рѣзговор. Чѣкеј, чѣкеј, кѣд пѣсле, звѣни телефон. И онѣј се јави на Часлава: „Евѣ га тѹј, сѣди си.“ Рекна, леле, ама саму гу направѣја рабѣту! [...] Те кажете. Једѣн Срѣбин је бѣја на крај. Исто су га звѣли. Ми смо имѣли међу Шиптѣри њѣве. Има нѣка код грѣбја. Пѣље, такѣј смо га вѣкали. И тѣмо смо имѣли зѣмљу. Имѣли су у Пѣсак дѣле вѣногради, лојзиња. Ууу, голѣм орѣ имѣја према Лѣјане. Бѣш тѹј куде тѣј орѣ ја сам имѣја лојзе, сѣд већ шљивѣк. Изнад грѣбја, накуде Бѣњску, грѣбја куде су. Нѣје цаканѣвски ѣтар, мирѣтовачки је. И ја имам зѣбел тѹј. Такѣј га вѣкамо. Знаш куде је? Код Ивѣново пѣље, кѣд га прѣђеш, преко прѹгу. Ја не знам дѣк нѣтамо нѣсам имѣја зѣмљу.

*

Пѣсле су тѹј кућу дѣли на жандормѣрију, па становѣја је жандормѣр. Жанѣр је становѣја. Е, пѣсле мѣј тѣтко и чѣча фѣтише продаѣше тѹј кућу. И такѣј. Мѣслим да су се отсѣлили у Врѣњску Бѣњу, али нѣсам сигуран. У Требѣшиње отидѣше. У срет сѣло, на крај, на ѹлаз. Сви пѣсебно су бѣли. Душѣн пѣнапред је отишја. Онѣј једѣн син му доѣдеше. Јѣш не бѣше продаја свѣ. Знам, доѣдеше ѣн, сѣс брѣта ми у школу су ишли зѣједно, и ѣн је долазија. Пѣсле њѣву да ѣре, па идѣ ја једнѹ гѣдину с трактор, и Благѣја. Узедѣше нѣшто тѣг. Има плѣмја, и бунѣр има. Темѣљ има на плѣмју. Дѹвар стѣји, ћерпѣч јѣш нѣје свѣ.

*

Бѣја сам у дрѹги рѣзред и сас тѣј сам ѣстаја. Једнѹ гѣдину у Мирѣтовце, једнѹ у Бѣњску ѣвдѣ. Шкѣла у Цаканѣвце, куде њѣну кућу. У дрѹги рѣзред сам бѣја и прѣпаде Краљѣвина... Једна голѣма сѣба, тѹј е бѣла школа. Ми смо ишли у Мирѣтовце у школу. Јѣште пред мѣне, прѣви рѣзред у Мирѣтовце. Пѣсле, дрѹги рѣзред, ѣдвојѣше гу школу. И у њѣну кућу. Ослобѣдише гу и ѣјде тѹј. Прѣпаде бѣвша Југослѣвија, ѣјде по ѣвце, ѣјде по ѣвѣј.

(Стојан Славковић (1928), два рѣзреда ѣсновне школе, Цаканѣвац)

*

Кóји обичáји да ти кáжу? У субóту свекрва заигра. Тóј е дрвáрско вéче. Сúтра сабáјле што су покањени лјуди дођев и пођев за снашку. Ал тэг не заигрује свекрва, него у субóту. Дође старéјко, старéјковица и пођев за снашку. У које врéме, договорив се, у кóлко саат и отидев. Там па óни њини обичáји си правив. Али цéл ноћ, према понедéљак. Сабáље старéјка ће испраћав, грéјев ракију. Пётла преко ноћ кóљав. Старéјко тражи кокóшку. Па идев, па фáтив старéјкови мóмци кокóшку или пётла, па доносив. Па гњéтев пáре у úста на кокóшку ели на пётла, штó фáтив. Турав пáре, мучив онуј животињку. Сабáјле закóљав и спремав се за старéјка. Нéки старéјко па óће да се качује на кућу, да раскрива кућу. Óни не давав, викав да грéјев коца ракију, само да се скине старéјко. И после нéко врéме, кэд се свé тóј заврши, грејале ракију, изнапиле се и испратив га. Куде старéјка си отидев и настáвив си óни тáмо.

Кэд се рóди дéте два-три дéна прође па после ву доносив крвáј. Тэг сэдеше двá дéна, три, на слáму. Жéне дођев донéсев ву крвáј. Штó ће ву донéсев? Крвáјче нéко, једну филију сиренце. А до четерéс дéна не искача нáдвар. Заóди слунце, óна улази унутра. Или па ствáри детини, тóј нáдвар не смé да остане. Унэсев тóј пред слунце. Такви обичéји су си биле. Кокошињо никако. Тóј нé. Тóј мнóго је лóшо, на лóшо иде затóј што баца нáзад. Тóј нé се је носило. Пóготово на крвáј. Кромитка обавéзно, због млéко да има дéте. Мóја мајка па јемпút, нéма што да однэсе. Сварила двé јáјца и ву ги однэсе. Пóсле дéте се крсти. Ми кућу освићамо и дéте крстимо. Пóп је долазија у кућу. Óно г^уолóмо. Крстиле су си у кућу. Дође пóп и крсти. Немање је било, еј. Мóја тётка кэд има тóј сэдмо, сéдам дéца је имáла. Тóј нáјмалечко – Миле, мóја мајка га носи да га крсти. ^уОднесе га. Óна га носи та га крсти. Вика: „Заинáт са му турила име Миле затóј што га нећев. Мóра да га викав: „Миле“. Јáдно, ич нéје чувано. Нéке пртене тетка му позамóта, тóри га у лјуљку, óне му висив нóге. Однесе га тáмо у њиву, разéпне катарáге, тóри дéте, óно си вэздэн у лјуљку. Подóји га мáлко. Па си га Гóспод красеше, бидна крупно.

(Станика Златковић (1937), један разред основне школе, Цакановац)

*

Причала наша баба што је била, од мојега татка стри́на. Ја од мојега татка мајку не знам, пошто мој татко је сироче. Без мајку остаја осамнајес месеца, бес татка оса[м] месеца и неје имаја ни брата ни сестру, никога. Па га је стри́на очувала и ми рачунамо ко она ни баба. Несмо имале нашу бабу. Е, она ни је причала у село Буковац биле девојка и момак. И дошле туја. И застанале заједно. И један имаја стапче от крушку, а један имаја от краст, дек ми га ви́камо дуби́цу. И побиле стапчики. Они се обе стапчики прифатиле и саставиле се заједно. То ја знам кэд су биле дрва. Али сэг исушилe се и распаднале се. Бэш сэ кэд беше, за Свети Илију сам била, дру́ги август там се иде, па забрави да видим да ли ги има туј или ги нема. Имале су ги, а сэ ги нема. Да ли ги има или ги нема, не знам. Па идев, Прешевљани стално доодив за дру́ги август, обавезно доодив, пуно доодив. Само ако сам добра, не ми бэш нешто здравље, притисак ми нешто.

*

Само ако сам малка боље. Ја прошле године не ли беше. Овија Раткови идоше прошле године, они беву кумови. Не се бања крс сэг, кој оће домаћин узне ручак спрема. Само ручак спремаш ти да носиш. Они сэд изметаше, свашта носив. Пре неје било такој. Кој што си има, тој си носи. Али зберев се прошле године, пуно је било. Пуна црква је била. Па, што ви́ка Звонко, кэд идоше на ..., носише да ... На који дэн беше, зашто иде Звонко? Да ли крс кэд се бања? Не знам на који дэн беше. Идоше и да узнев причес. Поп питуваја кој оће да узне причес, кој е постија. И кој ће се јави, само два Ђорговца ис Прешево. Ама, знаш ли, као да не замаза с нешта преко очи. Ми сви кобајаги Срби се правимо, а Ђорговци постиле, а ми никој. Никој, ви́ка, само гледамо се такој и ућутамо. Неје тој да не може, Гоцо. Навика нема. Ете видиш, у петак што ће га спремаш блажно, ти га сприми у четвртак блажно, а у петак стави пасуљ. А ти ће га у четвртак ставиш пасуљ, а у петак блажно ће правиш. А на некога му се дава, а на некога не му се дава.

*

Имала гу је једна Прешевљанка, на некога попа ћерка била. Умреја татко, а мајка ву се куде некога, тој турско време било, куде некога богаташа примила, пошто поп нема ништа. Неје имаја пензију или нешта. Кад умреја поп, попадија останала с тој девојче. И она се запосли куде некога турскога агу. И он фати после, и мајка умре, девојче остане. И он гу одаде у Ораовицу. Туј гу одаја у наш комшилџк, одма код нас, само преко реку. И ја идеше с мајку ми тамо, ће идемо. Јенпут ме прати мајку ми да тражим решето. Ти не знајеш што је тој решето, пченица што се спрема. И ја отидо. И она вика: „Да идеш на мајку ти да кажеш да дође куде нас“. А она си имаше ћерку, сина. И ја дођо, викам: „Мајке, баба вика да идеш куде њума.“ „Зашто?“ „Па, не знам. Рече ми да идеш куде њум.“ И она вика: „Те ми донесеш о[д] твоје сиренце, само толичко. Има“, каже, „моја снашка сире, али неје“, каже, „као српско сирење.“ Значи, има још оној српско. „Они су ме“, каже, „силом даље овдека. Одале су ме сином за овога старца.“ Па вика: „Колко ме је тепаја.“ Она лега у кревет, не мож да се дине от кичму. Тепаја гу. Много гу тепаја и псуваја ву мајку српску. „Најтешко ми је било кад ми псује мајку српску.“ А не смеје од онуј снашку. Вика: „Слади ми се от српско да туру у уста.“ Па немаш куде, синко, немаш куде.“

(Стана Јовановић 1938, два разреда основне школе, Ораовица (родила се и одрастала у Ораовици; удала се и са породицом живела у Ораовици; касније се преселила у Прешево))

*

Ја викам, чекеј да видим кој е. Донела стап. Куде идев тамо овџа, као Бранко што је бија, како се вика тој там, у ацилџк. Бија и донџа отуда. По песто динара да ги прода. „Што кажеш, за песто динара? Ја сто триес динара сам дала за стапче и много ми је фино. А ти да му кажеш на тога што је бија у ацилџк, ја комшије имам што су били у ацилџк, колко су ми донели, што ти не су ми донели, ни су ми наплатили, ни ништа. А он кад је бија у ацилџк да му се фати треба на некога да даде два такој, а не да продава.“ А она ћути. Она оће да узне паре, брџ, тај ти је опасна. „Мене не ми треба, али жив ти кој ти је најмило да му кажеш – тај моја комшика тако и тако ми каже. Да му каже дек што је бија

у ацилѣк не вреди тој да продава. Шиптар је бија. И он је аџија. А овѣј што је бија, доле ради у Прогрес, комшија ми је доле у башчу, свако јутро: „Добро јутро, Десо, што радиш?“ Бија је у ацилѣк, и падне, исече ногу. И мораја је у Приштину да иде да му исечев ногу све, и ишја, па су му турили другу доле. И после једну годину је живеја.

Е такој га окрени малка. Па там га потпри на туј саксију! Е тако, видиш. И такој ми ти је, Зоре.

Ја у овуј улицу моју доњу и горњу, овдена ми је, да умрем. Потсећа те на тија денови, потсећа ме како смо трпели за леб, како смо, све, све, све ме потсећа. Знаш ли колко гу волим овуј улицу. Ми се чини сваки ден да могу да доодим. Ако сам само педесет и кусур године у другу. Зупче? Куде Артона? За паре јес, али он је добар. Мене ми ги направи преко Социјално пре шездесет и колко године имаше, еве, да једем не могу, само за украс. Фини беву и Авнија овдека извади три зуба. И одем ја, и после ме жуља, жуља. И он, седи овам, он струже, струже. И сѣг тој там до крај све га истругаја. Сѣга воду да пијеш, вода, ма што уђе, уђе, него искочив зуби, не можем да једем, па Вера ми даде неки лепак, а и он ми препоручи тѣј лепак да залепиш. А, неје скуп. Ама дуго траји, ене ти онај, како ву беше име, певачица онај стара, е, она рекламира. Јабуку једе и рекламира. Мене ми се упропасти. А доле на Раде што је направиа овѣј овдена комшија. Била сам ја тамен да идемо Лоза, ја, Круна у Тустендил у бању, а ја остана у пензију. Леле, прође месец дѣна, на одмор сам била, још два месеца одмор имам па после да идем, после остајеш. Да полудим, да не ми је била тај бања, ја не би била здрава. Да полудим. Радила си толко време. Викаше овѣј Митре, имаше тѣг преко Социјално, добила сам златно, навлаку и зуб. Али сѣд да ми струже здрав зуб за навлаку, ма да му се серем на зуб. ИДобро, тетка-Десо.в После сам рекла да ће идем у бању. Живота ми... А Митре ми је рекја целу протѣзу да направим. Вика много ти је фино, извади зуб, настави. У тој време. Али они све сарађујев с Авнију. Отидем куде њѣга дом, никад не ми е наплатија, што је право, право. На Раде што је направија, доле на Савку. И Савка све иде код њѣга, она има мост, па је ставија као златно нешто има одоздол. Мерак, мерак, вика, ти не знаш, не могу да ти кажем. Много је добар мајстор, само га пре отпуштише, и он не теја више. Несам видеља тој. Он је много добар мајстор. Забрави. Па и зуби, леле. Скинем ги, не могу да једем, желудац ме боли а не можеш да гризеш, па и паприку, знаш ли како ти је, и да сажвакаш. Треба да си ги

направиш, Зоре. Море, докле имаше Бранка, направи. На њума ву добри, њоњ има, па жичку си има. Док научиш. Ће научиш, бе зуби нема ништа. Ја ти кажем, зуб, ако не га оправиш на време, цебе. Ти си млада, синко, ти треба, а имаш. Само тој да очисти. Овј много фино ради. Е, па такој, у трудноћу јес. Прави на време. Слушеј, млада си. Нишко прави и он куде Артона. Он никако неће, ни вилице, усадија је, три турија. Ама, чекеј да ти кажем. Знаш ли Дракча овј, наш брат, ис Куманово дође једн, ћ идев, он оргираја тамо, додеше он туј, да направи зуби, да усади. Леле, Дракча је бија одма да извади после месец дна. Болан, болан, болан, и ишја да ги извади све. Није мого. Са шрафови. Дракча што се поправија сѣг, двапут беше куде мене. Болесан је бија. Сѣд је добар, поправен, све фино. Само пѣшка. И он је бија куде Фиданка што је била. Бија куде Фиданку и куде мене. Цала маала брѣ. Много је волеја Фиданку. И дође и куде мене горе, два пѣта. И мислеше се, кад да тура пола годину на брата ву, а годину на татка ву, уједно су турили. Све што је спремала, дошла је код мене да ми донесе. А ја, само што беше изашла, чѣтри дна сам била у хоронарно. И искочи, дође Деско куде мене тамо, ал не га пуштише, и Суне. И Суне вика на сѣстру: „Сѣстро, само да гу сикнем, ништа, од врата само.“ А ја све имам кисеоник. И такој, а нису тѣли да ми кажев. Е после, кад искочи, после ми казујев. Сас њума много смо живѣли. Суне ми казује, нису тѣли да ми кажев, дошли смо кобајаги за стан, по овј, по оној. И ја сѣстру, одма, чим чѣ, сас њума много смо живѣли. И фати ме сѣстра под рѣку: „Чим је таква ствар, ај да те водим.“ И води ме. „Фиданке, Фиданке!“ Јок, зинала. Јутре дѣн отидем сама с стапче доле, и викам: „Фиданке!“ Отворим ву око. „Фитке!“ Она чѣје, и само тиј учина, разумѣла ме је. Е трѣћи дѣн кад отидо, Лѣпа беше и овај жѣна на Ђоре, и она беше. Тѣд плачешеву, знаш. И мене кад ме видоше мене, њи не ги пушти, мене ме пуштише. И сѣд сваки пѣт дна питујем: „Да ли ће има боље ил не?“ Онѣј сѣстре ги питам. Онај сѣстра каже: „Не.“ И отидем па куде њума и овакој ву направим, да л има осећања на ноге. Не, нема ништа, више је била готова и то је све.

Културан човѣк. Ја сам пушила југославију, од југославију – партнѣр, од партнѣр – зѣту, од зѣту на овј сам прѣшла и више не. Што знам. Ја све мислим да не пушим, па пушим. Јаој, што бѣрете ви, што радите? Млого радите, брѣ. Па били су некако и сложни брѣ. Није било како сѣг оговарање, те овј, те оној, брат сас брата да не збори. Сви се чудив и дѣн-дѣнѣске ви двѣ што не зборите, били сте како сѣстре. Не знам, ја живим с

њума. И она је била упорна да гу врати. Била је да гу врати. Знаш ли, жао ву је, тачно гу видим да гу је жал. Буразере, треба прслуче да ти направимо! Може да му кажеш, да му градиш у тј кал да не иде, да не пије. Ја, и Пера је пија, зборим, зборим, на кога да збориш. Он си тој тера. Он ћути. Ти цабе што се нервираш, али ајде. Он, Пера, пила му се вода, како сак се сећам, горе смо били. У Прешево ни је бија фрижидер, пошто доле смо мазали сас кал онуј собу, докле се исуши. Пола кило ракија је била, она студена, мисли вода. Грке, грке, до доле. Можеш да помислиш. И шта да радим? После је као у шлог бија. Место воду. И једанпут, беше ја куде моји, и Дилча, како му име, што држеше кафану, Мицко овј на Миру, водеше га, и носеше у руке нешто. И он га води, право у кафану га води. И ја му викам одовуда у траву, пошто кафана одма туј е: „Перо, куде си пошја? Што си пошја у кафану?“ И готово, ја приђем туј да се распраљам. Кад је дошја Мицко, довеја га је и однеја цигерице господин дома. Он ги купија и сэг оће да га води. Оној собиче беше не ли онамо, много ми је фино било. И овј, да га води, да га нега там тури да спије. „Слушај, Мицко, ја сам му жена. Што знаш ја што имам под јастук. Мож имам гаће, мож имам све, што знаш. Ти да ми доводиш човека.“ „Па да га одведем там.“ „Не.“ Ја га одведем, легнем си. И он после, цигерице доноси: „Еве ви цигерице, бата Пера ги купија.“

Била сам туј, леле кад се помислим, Целолѐб кад се је обесија. Како не. Целолѐб такој се је обесија на греду, такој гледам. Е он викаше бија је у Крагујевац куде Мицу, бија је у Београд куде онуј, и куде њума је бија, и враћа се отуда, и довеја га Воја овдека до Станицу и не га довеја до дома, и он сам до дома је дошја и тој му вркнуло. Тражили паре, тражили овој, тражили оној. И Воја до Станицу довеја и вратија се за Крагујевац. Овј бија вредан. Ми докле спијемо, он ће дође туј у башчу, ће дође, шушјак има да је исечен, врже и однесе, поштом ми несмо имали волѐви, стоку. И одведе, и доведе и такој.

Ништа, колко године овој стоји, зашто га прави? И она протече плѐча, течи на дрва и све. Да неје тој па нема дрва куде да ги тури. Оно неће само да га направиш и такој. Направила си га, треба да га одржаваш. А еве, на пример, направила си тамо за дрва, за све, шупа ти треба само за тој. Треба ти за дрва, све нешто да склонеш туј. А не овој, направи, ја сам мислила, растури што растури. Тој сам мислила ће направи једну кујну лѐтњу и ће направи веце и гаражу. Знаш, не му треба нагоре, шта ће му. И овој продаде,

тамо што купише од ба́шчу у Вра́ње, про́даде. „Чу́ла сам про́давате пла́ц.“ „Не́ знам, не́ знам.“ „До́бро, не́ знаш, за те́бе ти тре́ба, за ме́не не́.“ Ме́не не́ ми тре́ба, ја́ ће у́мрем. Само овэ́ј креди́т да оду́жим па и а́ко ће у́мрем. Па буда́ла, ако зна́м за́што. Ја́ сам би́ла но́гу искрши́ла. Дадóше ми два́јес једэ́н да́н у ба́њу. И о́ни дођо́ше. И овэ́ј комши́ја што ра́ди у ба́нку. А ја́ се преба́ци тэ́д у Београд и не́маше па́ре. И ја́ се заду́жим, а би́ла сам ду́жна једнó пешки́ри бе́ву до́шли у омбола́нту. И сэ́га у́зеде ова́ј Ру́жица до́ле на Ста́ницу. Фили́повићка има креди́т, не мо́же преко ну́ма. Пешки́ри ми се сви́ђав за оно́га све́та пешки́ри, ле́пи пешки́ри. А има́м, донéла сам из Па́нчево кад сам би́ла код Ра́дмилу. О́ни ги све́ потика́ше. „Ово́ј не́ смете да ди́рате, то́ј кэ́д у́мрем.“ „Ова́кви пешки́ри ја́ да ги да́вам!“ „А́ко, ја́ сам заслужи́ла и та́ј е заслужио што ће ги да́деш.“ И ја́, не́ма. О́на рече: „Тетка Дéсо ће је преко ме́не, ти́ ће ми да́ваш па́ре.“ Фала́ ву, зна́ш како́. Ми́ка гу бе́ше части́ла, не мо́гу да иде́м наго́ре, али једэ́н ча́с, једну́ ка́фу да ву бе́ше одне́ла, то́ј ми је. И ни́шта, узéдо и ти́ја пешки́ри. И ова́мо сам би́ла ду́жна осамдéсет и́љаде, и о́сам. Какó сэд? Па фа́тим, пи́там. Ја́ сам преко по́шту би́ла. Да не мо́же ова́ј ба́нка ту́ј. Ја́ га позна́вам чове́ка. „Тетка Дéсо ми́ не да́јемо од седамдéсет го́дине.“ У пра́ву су. Ди́п овэ́ј комши́ја ту́ј и дове́де га не́га у ба́њу. А ја́ сам одужи́ла ти́ја сто́. И о́ни га доведо́ше. И дэ́н-дэ́нэске не зна́м. Е́ве пéта сэг. И пи́там ја́ Ца́цу за́што. „Тре́ба ми.“ Ре́ко: „Слуша́ј, не збо́ри сэс ме́не. Ако о́н дозво́ли, ји́ ће се потпи́шем, ако не дозво́љава, ја́ не́ћу.“ После ја́ куде не́га се́дим, не ли? На не́га му је треба́ло. Фала́, мло́го ле́па ка́фа, жи́ва би́ла. Божем да га пи́там, да пи́там комши́ју још ко́лко сам ду́жна. Ни дондэ́на да мр́днем. Све́ на столи́цу, ова́ко. Ни ми ка́заше, ни дэ́нэске не́ знам. И ја́ да пи́там комши́ју, о́на ка́же: „Ја́ сам забелéжила.“ Да не́што оста́не за тро́шкови. А дру́гу ра́ту сэг да́вам. На ме́не ми да́де две и́љаде и пéсто – три́, а оно́ј рéсто за ну́ма. Да́ј ву отворéну, да не ви́ка. А́јде, а́јде да ра́димо, оста́ви де́ца.

А́ко, не́ка су жи́ви и здра́ви. Тако́ј мо́ја стринка́ је би́ла по́стара од чичу́ о́сам го́дине. На стринку́ ми из Била́чу та́тко што је, о́н ви́ка ова́кој: „У на́ше го́дине прé, двéста го́дине живéли лју́ди. Ка́же, дошја́ да тра́жи дево́јку. Не́ гу да́вав још, не́ма још деведéсет го́дине. Деведешла́ја још не́је ће́рка ми.“ А и сэ́га, ово́ј вре́ме ће про́ђе, ће до́ђе то́ј вре́ме, ће наста́не како́ је писа́ја тэ́ј календа́р, ће до́ђе вре́ме ће се сру́ши све́, ка́же, и о́пет ће се напра́ви. Ми́ смо на зе́мљу, под на́с је во́да до́ле. Има́ једэ́н би́к који се затре́се, ко́ја страна́ се затре́се то́ј све́ па́дне. А кад ри́ка, о́но гр́ми. У онэ́ј календа́р је писа́ло. Кэ́д је би́ја

зёмљотрес у Скопље, ја се сѐтим на њѐга, дек он је причаја. Ђе дође време ће глѐдате свѐ
људи испред вас, за телевизор, радијо исто такој ни је причаја. Радијо је имала само Стана
на Јорде, наш комшија што је.

(Десанка Маринковић (1932), два разреда основне школе, Прешево)

*

А сѐд да ви причам причу како је оћаја Стојан да се жѐни. Отишја у сѐло кудѐ су
биле три љбаве сѐстре. Свѐ која от коју. Узѐја најубаву и најстару. Ожѐни се, доведѐ кот
кућу. Али му се свиђа и онај помала. Како да гу љзме, како да каже? И једѐн дѐн сѐдне сѐс
жѐну. Вика ву на жѐну: „Еј, жѐно, да ти кажу. Млого сам лош сѐн сањаја. Дошја ми једѐн
човѐк и вика: „Еј, Стојане, ајде да љзнеш онуј другу сѐстру. Нараснала за жѐну. Иначе, ће
ти љмре онај прва.“ А ја му викам: „Како, море, да љзнем сѐстру? Ја имам сѐстру ву за
жѐну.“ „Нѐ, нѐ, да гу љзнеш за жѐну.“ Жѐна му вика: „Ма, нѐје тачно тој.“ „Добро, нѐје
тачно. Ђе видиш сама.“ И једѐн дѐн се укачија Стојан на таван. А дошла сѐстра кудѐ
сѐстру на гѐсти. И он се качи на таван и чѐка да ѐне сѐднев да причав. И он почне да вика
од таван: „Еј, Стојане! Стојане, брѐ!“ А овај жѐна му вика: „Нѐма га Стојан. Отишја у
поље.“ „Да му кажеш љдма да ожѐни овуј сѐстру ти. Иначе, ти ће љмреш.“ О, лѐле, Боже.
Насекира се њѐгова жѐна. И дође Стојан навечер у кућу. И ѐна му вика: „Стојане, онѐј
твој, што ти доодија на сѐн, сѐг вика о[д] таван: „Стојане, ајде да ожѐниш овуј другу
сѐстру. Иначе, ће ти љмре жѐна.“ „Па, ја ти казују, а ти нѐ ми верујеш!“ „Ајде, ожѐни гу да
живим и ја.“ Ожѐни гу Стојан и овуј другу сѐстру. И чува двѐ жѐне у кућу. Прође једна
година, прође двѐ године. Порасне и онај трећа. Йбава девојка, па Боже! На Стојана му
се свиђа. И Стојан решија и туј да гу жѐни, туј трећу. И вика на жѐну: „Мори, жѐно, па ми
онѐј дооди на сѐн. Вика ми и трећу да ожѐним.“ „Ма, нѐ ти верујем. Како и трећу да
жѐниш?“ „Добро, не ми верујеш па ће видиш. Али ми је рекнаја ѐбе жѐне ће ти љмрев.“ И
дигне се Стојан, отидне кобајаги у поље. Па се качи на таван и вика: „Стојане! Узимај гу
овуј трећу, иначе, овѐј двѐ ће ти љмрев!“ И ћути после. И ѐна жѐна се уплаши. И онај друга
ву вика: „Море, нека гу доведѐ и њу.“ И кѐд дође Стојан, ѐне му викав на њѐга: „Е,
Стојане, доведи гу и њу па ће живимо свѐ три туј. Кудѐ ишло, нека иде!“ И такој.

(Зорица Трајковић (1947), средња школа, Прешево)

*

За једно сат време бидне леба. Не врућо, млако. И турим га туј, оно си сташе за час. Али мене ми се па отврдне, Зоре, једен ден, друг ден, кад га искршиш. Сак сас студену воду. Она ми рече, на Воју му рекли, овј што продава брашно: „Само сас студену воду, мајке“. И стварно. А толичко лепче, вртиш се по кућу за толичко лепче. Па ли купи си. Они га надував сас квасац. Нема средину ништа, Зоре. Он два-три пут отиде, идеше тамо на Станицу, и нађе из Врањску Бању што доносив леб. Он сабајле беше врућ. Кад га донесоше, баш врућо.

(Верка Милошевић (1934), један разред основне школе, Трнава)

*

Кромитку узмеш, мајка ми ме тепа, не ми дава: „Нема кромид, немој да узимаш“. И сув леб па шићер на крпче и цел ден, од сабаље до три, до пет, тэд смо доодиле. Сал леб понесеш. Пешки у Ашање идеш, тэд смо се са Шиптари дружиле, братсто је било. И ден-денас кад се сретнемо. Као дете сам се мучила, брала сам дуван, од седам година копање у њиве. Цел ден жњемо, жњемо, врзјемо, врзјемо, а њива долеко, чак у Сопот. Ка ће пођемо отуд, Тањче, ноге отказале. Боље у њиву да спијемо него да дођемо. Леб оставимо у крушку како дођемо, исти леб си једемо. Мајка вика боље овде да спијемо него да идемо, ка да се врнемо, ка ће отидемо. Три саата пут, оди, оди, оди. Па јутре ти сабаље, па се врнемо, па ће жњемо, што ће правимо. Тамен завршимо жетву, ајде вршидба. Тринаес, четрнаес дена вршимо. И тој с биволи. Бивол од врућину па не може. Легне, утепај га неће да се дигне. Па, ајде дуван стасаја. У три сат се дигнемо, чети преко ноћ, да га наберемо. Ако неје наберено, слунце га фати, не се бере. Донесемо дом па нижемо, нижемо. Да завршимо да не пушти негде да идемо, да идемо на собор. Тој на собор ако отидеш, неку свадбу. Свети Тројице слаavimo, народ дооди туј, бећари, кој се види тэг. Данас ако оберу дуван, ће дође ред да се чував биволи. Ћ иду биволи да чувам. По три-четри дена ред ми је биволи да чувам, после друг чува, на ред. По тријес главе зберем у рид ће терам. Врне, дува, ти мора да си у рид тамо. И навече ће терамо стоку. Свак у село ће си узме своје, туј у центар село, свакој си иде у своју кућу. Одвојимо ги, отиде. Па завршиш биволи, ајде друго има работа, дуван до јесен, све брање, нема седење. Татко вика да не иду у школу,

дуван да беру. „Нема да идеш у школу, потврду сам извадија. Да ми береш дуван, да имам аир.“ Опанци кад ми је купија татко, ја се радују, радују, опанчики ми купија лаковани. На опанци, па сам се радувала.

Ми смо биле три деца, али и на чичу ми четири, ми смо дваес и четири година с чичу ми заједно живеле. Тој што каже један, то је. Навечер ће вечерамо, распоред ће ни даде. Ђе не построји: ти у дуван, ти у њиву, ви две домаћице ће седите дом. Мајка ми има постару јетрву, ће ву напуни маз, сир, јаја, за данес тој ти је, нема више, с тој мора да чини чаре да ги направи, да има да једев. Најстара одређује што има да се спреми. Ако је пасуљ, ако је вариво. Трпеза толика, ка ће седнемо око њум. Снашка најмала носи, служи, она најпосле има да једе, нема да једе та кад једемо ми. Сви заједно једемо. Пред вечеру посипе сви, чича ми, татко ми, стрина ми руке да оперев, да обришев, све. Деца, ми посебно једемо. Стари једев такој на трпезу, деца на један крај. Деца нема до стари, там на крај. Трпеза година, округла. После кад се оделимо, ај почнамо да стичамо. Они се оделише, после син му најстар, голем, и он се одели, три куће биднаше од једну. И село биднује од браћа. Па мукујемо зашто се оделимо, толко људи, навикле смо заједно. Неје имало свађа так, било је ко једна душа, живеле смо си. Живот је бија тешак. Кад се оделимо, таг нема шпорет, мајка ми запали огњиште. Ми, радујемо се деца, радујемо. Огњиште, огањ гори, нема шпорет. После шпорет смо купиле, црн шпорет. У Прешево куде Цигани погодила да га правив, и ће га плаћа на рате. А први пут кад улегнемо у кућу, обичај огањ да се запали, и нема куде мајка, на огњиште. Ми се радујемо, у нову кућу, она што нова, на једну собу прозор турен, на један ћилим, у другу собу па слама. А са како убавиња, куће. Спали смо на рагоже, после кревети смо имале, али нема душек, са шумке, једно време сламу, па шумке. Па се радујемо нема више слама, него шума од класја што се љупив. Па ми, ради, ради. Знаш, оно одма почисто, не ко слама. Али ка ће легнеш, па спање, па здраво, ништо те не боли, такој е било, сламњаче толике, по пола метар високе. Деца, не мож се качимо на кревет, живота ми. Ујутро, кад се дине мајка, узне струку, има једна дупка, муне, и све гу растресе сламу, и такој покрије кревет, да је наместен кревет. После, кад шумке поче да тура, па милина. Неје више слама, шума, много убаво, модерно. Е, такој е било, дете, живот. А сад све перја, модерно. Тад неје било да се дине некој код лекара да вика не могу. Тад сто дваес овце смо имале. Свака кућа чувала си је

Ўвце и краве. И дэн-дэнэс свака кућа има краве, овце, стоку чува. Тој сёло најубаво, људи најрабóтив. Отидеш у поље, свё лёгав нйиве, свё изóрано, свё посёјано. Људи о тој живив, од пољопривреду, од стоку, свака кућа си има стоку.

(Гордана Станојевић (1945), осам разреда основне школе, Стрезовце)

*

– Ми гу нёсмо видёле. Ја ће купу, вика. Па кудё ће купују.

– Ја па лёкови понёсо. Идóмо гóре у апотёку. Вóду си понёсо. Лёкови попи сабајле.

Чекамо га од óсам, он на ўодмор.

– Да проверев. Двапут сам била и више нё, ёве шёс мёсеца. Нё се знаје.

– Кокóшке само. Краве да гладујев нёма, свиње да ми гладујев, нёма. Кóј да ги чува? Овој дёте не мóже. Ја фати продаó. Ајде рани га, са штó. Не мóжеш. Имање да копаш, да сёјеш жито не мóжеш.

– Чувам краву, једну козу. Идем там, дангубим. Снашка дóm. Она нё ли радеше у Памучни. Била је на пазар, сас дёте. Једно дёте, једно тој дванаес гóдине, седми рáзред. Удари се пре мёсец дёна. Води га на превивање на Стáницу, овдё. Сэд му протёкло на дрóгу страну. Сэд рана заздравела, а на дрóгу страну. Али свё да чује, да види, трчи. Врти натам-навам, врти. Али сёга не смёје. Кэд рано, он пооди у школу. Каква школа, врђај се. Одведóше га куд лекара. Он га погледаја, чим га погледаја, ич нё га примија, óдма, китно. Вратија се: „Е, ја дёте ће вóзу на аперáцију.“ „Какó бе ће вóзиш?“ Брже, дошја дóm, па се зátвори у сóбу. А ја кудё бёше отишла?

– Да нёси у бáшчу била?

– Мóжда, не знам. Па пёт дёна тáмо је седёла. И тој су платиле, кóлко су платиле. Да ли, мóри, ма двё иљаде ако нё ги узёле. Ја му дава. Дадó му пёдесет ёвра. „Некá ги, имам.“ Прођóше два дёна: „Мајке, дај ми ги“. Мóрам, дёте ми је.

– Па нигде не рáди. Тој нёгде приватно.

– Овэј мўжву, Стáнимир отиде тáмо. Сэд па дёца óдведе. И овэј се ўóжени, и сэд тáмо. Направише кућу у Баваниште. Стáнимир направија кућу. Свё имав, и имање, па на пијак козе узёја, овце узёја. Па га викале. Сэд па је отишја тáмо. Не знам да л је тој прода́ла или неёје.

- Она, и она не знаје да рабóти. Ја́года је у Батајници.
- Да и́дем. У ко́лко има авто́бус? Ви́ш каквó је врéме. Ди́п ладовина и код ауто́буску. До́ле ће о́демо дек он ра́ди попóдне.
- Стáна какó је? Да ги ви́димо, не́ће мóж да ги пóзнамо. Одаде́ ли се оно́ј дево́јче? Љиља́на ко́лко де́ца има? Ё́ј, не прино́си.
- Зна́јемо те ми. Мнóго ли си долéко па не́ те зна́јемо. Ја́ трéба да доóду. Бо́ље да си остави́ла, да сам се удави́ла, а не... Ми́ деца да се и́грамо. Они гурна́ше ли ме, штó ми направи́ше, па у онéј ви́р куде ја́ има́м ку́ћу, зни́јеш кэд и́демо на́горе. „Помéрајте ме, е́ј љи́ди!“ Они почне́ше да бе́гав. А она до́ђе, извади ме, жéно. А ја́, мо́кра. Кэд ме видо́ше мо́ји. Сретно́ше не куде Га́нини. Ги́нина ку́ћа куде је, ту́ гу зно́јеш.
- Какó не́ гу знúјем. Ту́ј сам бо́ла.
- Ё́, ту́ј не сретна́ше.
- Ама та́ј е би́ла једна́ стáра ку́ћа. Стано́ја и Ги́на су живéли ту́ј, па по́сле прави́ше на дру́го мéсто.
- Има́ испод ауто́буску, ту́ј на́дле, да се ка́пи ле́б. Ле́б си прода́вав ту́ј. Они сэд су почна́ли, а ми́ идóмо подо́ле. Ё́ј, ја́ не́ћу. А љу́то да једу, не́. Једно́г лека́ра што има́мо не́ ни да́ва ништа. Ни ле́б не треба да једу. Они ви́кав бо́ље с ма́з да једеш. Кисели́ну не́ ми да́вав. Ја́ зельáник, пропéћ сла́бо во́лу. Је́дев си, де́ца, Но́вица, и он.
- Ја́ на ко́га да ме́су, са́ма.
- Зељáник прави́. Пога́чу ми тражи́, тэг месí.
- Јемпúт, ода́вно бе́ше. И́деше по па́т, кэд он: „Здра́во“. Кэд ме је он виде́ја. Не се позна́вамо. Једампúт су до́шли и ви́ше не́.
- Немóј да бе́реш. Горуши́ца ће не дéре. Немóј, не мла́ти. Престасáле су, а једне́ зе^але́не.
- Не́сам би́ла ко́ј зна́је откэд. Би́ла сам у ку́ћу, на́вам не́сам. Сэг препра́вено не́како, не зна́м. Овда́ каквó бе́ше то́ј, такóј ли бе́ше? Ја́ сам забрави́ла, мори, ода́вно не́сам би́ла. Зна́м ја́, про́зорче га има́ једно́ откуда пúт. Кэд гле́дам, оно́ покри́јено, не́ма га. Мо́ре, рекна, овде́к трéба да је. Мори и кэд сам доодо́ла, ста́рка кэд бе́ше, ја́ зна́м то́ј.
- Јетрва́ву бе́ше. За́једно? Не́, не́су биле за́једно. Би́ла је она́ на комшилéк. Кэд гу видóмо у амбола́нту? Не зна́м ко́ји гу питува́ле: „Не́сам јо́ш искочи́ла“. Зна́чи искочи́ла.

– Имала рак на дојку, седам године има. Скоро ми рекнаше умрела. Девојче једно одала, у Скопље ли рекнаше.

– Тај ли четерес године што умрела? Тџ па нај нема лек, рак.

– Њојан татко, на овуж деда ву се пада, и моја мајка од ујку сестре и о тетку. Тај фамилија. Она девојче има големо, мори. Прооди си време. Овџ двајес године има. Напредан, крупан. Ради туја, близо, у пекару. Сџд га пребациле у млин. Нема сто метра до кућу. Ја скоро беше. Вика: „А мори, бабо, три месеца“, да ли два рече, „плату још не ми је даја“. Рекна, они сви такој радив. Зџт не ради. Радеше у Житомел, искараше ги, нема работа. Зимус радија два месеца и сџд је дом. Што да прави? Старци тамо горе у село. Сади башчу, три ектера башчу. Вода што је туј, леле. Све компири туј, копус, краставице, што ти не турила у башчу.

(Милка Митић (1938), два разреда основне школе; Драгица Станојковић (1940), два разреда основне школе, Големи Дол)

*

Имало га, Марјане, у пола осам тој мало автобушче што иде за Врање. Давало и повратну карту. Повратну ти дава, ако оће, с попуст. У пола осам га има от Прешево, а у један од Врање пооди. Али па треба некој до Чукарку да не одвезе. Па ја кола сам купија, еј. Али тија кола мене не ме возив, Марјане. Тија Љубиша што ги има. Он кад је купија тија кола и рече двеста евра. Ја му дадем. Платија ги. После регистрација, табле, пренос, све тој ја платим на пензијски чек. Море, много ми се одбија. Па отидем у Врање. Показа му и погледа. Па, рече, све плаћаш, и таблице, и пренос, све. И туј, триста евра ли, песто евра биднаше кола. Само не ме возив мене. Славиша ме возеше па нема туј, возачку му искључиле. Треба паре да продужи. Да гу продужи ли, да гу прави ли нову, не знам. Кад иде до Прешево, Ивана ги вози. Драган си има његови кола. Једџмпут, да ви причам, ја идем за Врање. А једџн от Пасјане ли га викашев тој, иде. И накуд Чукарку застана, на мене и на бабу, бог да гу прости. Ми се качимо. А овџ од Црновце на Душана, Мирко ли. И причамо туј, разговарамо. Кад у Врање да му платим: „Како бе ће платиш? Ја сам главни бија у Гилане, главни сам у Врање сџд“. Такој ми рече.

Кэд купи Петруш? Тэг је купено. Милион и триста иљаде трéжеше за овој њиву и на овој овум што је цело. И Љуба, Бог да га прости, ћ идемо са Стојана, и Добросав, куде Вајита навечер. Милион и триста, Столе“. „Ха, ха“, смеје се Стојан, „Да ти дам ја осамсто иљаде? Мисли, па ће ми јавиш.“ Дођомо до договор. Прати ме да видим колко ће даде. „А бé Вајит, дошја сам да ми кажеш, пошто заједно смо овце чували, последњу цену, да дође капару да ти даде.“ „Милион и сто. Нека дође, ајде“ Ја ги стигнем. Чекав ме Љуба и Стојан. Стојан се само насмеја: „Не остави још.“ Сабале, осомдес пет гу купија Душан. А Стојан гу остави. Виш каквó место, бре. Па пéсле овој овдека сас Љубу. А ти немаш плóц, а? Штó ће ти да мислиш на њéга. Ја дек имам та штó, да га јéбу. На синови нé ги се угађа. На се угађа да ги подéлимо. Онéј вили онóј да узме, онéј воли овој. Такóј стоји. Нека бидне штó оће. Ја ги молим, они нећев. Корију у трњак, знајеш ли гу у Трепетлике? Неси бија можда. Петнаес мéтре је дубица дугачка. Овакве дебеле. И Витомир, да гу нађемо туј корију куде је, да гу сéчемо. Па идемо куде Душка. Два дэна сам ишја, сипујем гориво, Славиша ме вози. Нађомо гу, иљадо и пéсто мéтре. Тамо га има овэј Горан Вёркин, Срба га нéма, Стојан има, Станимир има, какó су ми међници. Не сéчемо туј. Добро, сéчите. Белецише по дéсет дубице, најдебеле. Ја тэг рекна: „Ви тој доњо парче.“ Кэд Витомир: „Нé, оћу га ја тој горњо“. Епа, сéкја си бе дубице. И штó ће му правиш. Онéј па од Нерадовац: „Нé, нећемо да дéлимо. Нека умре Јанча па тэк ће дéлимо“. Будала. Овде овој, одовуд јабуке, тој га планирам на двојица. А на једнога да дам онéј дубице. Проодиш уз тэј пút натамо. На Небојшу свé је тој парче, а Славко нéма тамо. Осом дубице ли има, тричэтри шљиве, крушка једна. Али боље куде њéга. Пéдебели дрва има там. Онај врба, да га јéбу, ама као ћумку дебели. Дођи мулка на муабёт, немој да бéгаш од људи. Не узмеш колице. Да ги тэра сливе, ће завријев у цакови. Ја ракију шéс године нé гу турам у уста.

Спремија ми коња ја да јашу, да не иду пéшки. Отидомо. Туј тэј Бошко. Погађамо се. Кулко: педесот и сéдам иљаде банке. Ја му дадо педесé. Он неће. Милоја му записува и мајку и шајку на тога шурака. Дођомо. Па да бéше отишја на Станицу, а ја после петнајес дэна, двајес. А ја нé, узели гу комшије на педé сéдам. А једна голéма корија, око двéста комида, као ћумку дебели, дугачки, како мотке свé дугочке. Двé парцэле како му што содимо бéграм. Четари парцале, пата парцала рече: „Ене гу онам у полошо место али повише дрва има.“ Тај цабе за педусет иљаде банке. Ал кад нé ти дава ћавол да га купиш.

Ишла овај и куде ујка ву. Вика ноге га болив. Он тријес године и колко, све је путоваја од Рељан до Кречану, пешки, и ноћ и дән. Изедоше на Радиска паре. Две иљаде и шесто евра. Сэд јэфтине корије горе. На Воју му давали за пола ектер две иљаде евра. Саз Димитрију би имали заједно. Две иљаде евра му даваја један, па после одустанја. Тег такој било, а сак неће. Драгољуб ги даја за три иљеде евре. Ја Марка га вика, Бог да га прости, отидомо ноће. Исемоко, напунимо кола, дођомо. Кэ дођомо ондека више Стојмену кућу: „Јанчо, иди си дом, не ми требаш сада“. Даде ми са све дрва. Можда си бија натамо, у теј корије. Дригољуб и Марко су имали Тополче, ако знајеш. А паднало у Македонију, да ги сечев не можев. Воја ми казува скоро што га закачи такој. Он жалостиван. И кад се роди, и кад умре, и кад прави свадбу. Све такој. Да га питам Србу кэ ће да обезбеди превоз. Ако не, ја ће си иду сэд Дејана. Не ми стирав рата за рату. У другу узимам осом иљаде и четрсто, ако ми верујеш. Ја идем куде доктори. Плаћам превоз, плаћам доктора. Такво време, неће накој ако не му дадеш. Ја сам ишја сас Љубиска нашег. Па му викам: „Застани овде нешто.“ „Не може, не може.“ Неће да стане на свако место. Те не одведе чек там доле па да се враћам пешки горе. Мицко купија дрљачу. Купија рече. Докараја гу овј Трајче. Овија имашев заједничку туј дрљачу. Сами гу правили. Добра је, да дрља. Купили, не ти казујев колко. Делили пролетоске плугови. Има паре, не ги је трошија теј што му дадоше. Мене не ми казује да ли ги има, да ли ги нема. На оба сина даја, кола купиле, и за нега купија. Што оће нека прави. Ма, ће се снађе. Како се овија снађоше. Утепа се работееће. У Ашање радеше. Казујеше Кадрија: „Пет сина има, о Јанчо“. Сви пет су у Немачку, у Немачку ли, у Швајцарску. Ама тој беше одавна, има петнаес године како ми је кадрија казуваја. Туј једән, у војску бемо заједно. И, кэ дођомо, треба ми крава. Једну црвену гледá у Бујановце. И цент ми гу песто педесé... како беву. И он: „Да га узмемо, Јанчо“. Ај, да иду ја да га викам Србу. Овој лозница ли је? Лозница.

(Јанча Стојковић (1928), два разреда основне школе, Славујевац)

*

- Ја несам тела код тебе, брате.
- Кој е с тебе?
- Куде си оставија флешку?
- Несам ја.
- Ёве гу, нашла сам гу.
- Црвен си, ко рак.
- Ајде бе, немој туј да ми мешаш. Ти тој неси урадија, камоли па овој.
- Сэд које да урадим?
- Уради на копи, уради на копи.
- Тој су твоји играчи. А недељу дана неје имало никакви играчи.
- Погледај што си урадија, мајмуне. Овој је јуче имаја деведесет два.
- Дај да наместим.
- Гура шипку и клипицу, неће мож да гу дигне нагоре.
- Скини му гу ти.
- Испод, испод. Такој ли је? Такој ли је била?
- Тија ги увек играм.
- Ај, додај ми телефон. Ваљда доле, не знам. Зашто?
- Несам ја ко ти. Одједампут двајес играча имаам добри.
- Ја сам мислила да су моје.

- Па кад сам у пátике од у́јутру у једáнаес.
- Їмам двéста седамдéсет дина́ра.
- То́ј да вратиш на тату.
- Ко́је? Да́ја сам ги те́ј.
- Гледáја ли си овéј најнови́ји? Сéдамсто ко́њске сна́ге, за двé зáрез двé секúнде до стóтку до́ђе.
- Ко́лко?
- За двé зáрез двé.
- Што то́ј?
- Најнови́ји ламборци́ни.
- О́ни ми́слив да је ванзема́лац, она́ј ма́ска, зна́ш.
- А́ј иди по во́ду, мо́лим те. Їди напúни гу зелéну фла́шу.
- Па има ту́ј во́да.
- Їди по во́ду, ће липчем.
- Има́ла ли си психоло́гију?
- Има́ла сам.
- У́чите ли из ону́ј ро́зе књи́гу?
- Пе-шéс сли́ке ми је лајковáла.
- Што́ ра́див до́ма?
- Уживав. Їди на ју́ туб.
- Уз ову́ј овакву́ му́зику и́граш. Зна́ш оно́ј, кад и́де уназад.

– Знаш онуј игрицу, мислила сам да се такмичимо, ал нема везе. Зашто нећеш? Само да пробамо. Ај смањи га малка.

– Стварно ли с отворени очи спаваш?

– С полуотворени.

– И посматра те куде пролазиш. Ја јемпут пролазим, он ме гледа. Ја мислим зајебава се, а он рка у највеће.

– Овакој очи ће избуљи. Е, ако сутра буде лепо време, или прекосутра, да идемо у цркву, али скроз горе, куде смо били па још горе. Не се зајебавам.

– Он скапује на компјутер.

– Е, овој е најјаче. Кад сам видео...

– А што се искидало, зашто?

– Човек позади. Видиш ли га?

– Чија је онај дэле машиница за шишање?

– Која, куде?

– Па доле, на веш-машину? Добро ли шйша.

– Не поденуј га, иде у основну школу.

– Нема везе, тој е фризура.

– Која фризура, тој гледај за тебе, ти си старији.

– Ја идем ис крајност у крајност. Слано, слатко, воду не пијем толко. Добро, кад је такој негде, кад се замлатим и кад је флаша поред мене и могу да попијем. Али кад ме мрзи, пијем по чашу, две на дан.

– Сад почињи да размисљаш, а не после.

- Он полаже јуна, не јула. Пријемни, бѐ.
- Како ће те оставив на поправни кад је сѓд тромесечје било? Нѐ ми намигнуј, чујеш ли. Нѐ ме нервирај.
- Можемо ли да играмо мало онѐј бубе на твој профил? Ајде.
- Кој ће вози?
- Ће видимо, ће се договоримо, с нешто. Ћ идемо с моји кола. Не можемо с једни кола. Позади тројица, возач и код возача, овѐј сѓвозач.
- Кључеви нѐ ги дава.
- Ја не могу с њѐга. Ако му се толко ради, нек ради у кладионицу.

(Д. М. 23, А. С. 20, Д. С. 16, Прешево)

*

- Треба да опереш руке па да идеш код бабу.
- Ја имам и од моје пире. И од моје, укупно десет.
- А не могу да делим.
- Рекла си да можемо да позајмљујемо.
- Нѐ, паре нѐ. Само играчке.
- Ја стављам у торбицу.
- Ја ћу овдѐ.
- Ај, кажи жбу̀н.
- Неће да каже затој што ће ву се смејете.
- Нећемо да ти се смејемо, кажи.

- А куде да чувам торбицу? У што си ти ставила паре?
- Ја ћу овде да чувам паре. Погледајте.
- Имаш ли неки лак?
- А ко ми је узео кармин, а?
- Она ву је дала.
- Има ли некој други део од лептира?
- Ја имам. Ја имам други део од лептира.
- Ево овако. Немој, молим те. Немој! То је мој лак! Зашто си га узела? Дај ми га!
- А могу само да налакирам нокти?
- Ти ли волиш теј бубе? Деда ги зове зелене бубе. Знаш куде има много да ги нађеш? У нану. Тамо ги има пуно теј бубе. Обично ги има пуно. Овај дан ги нема. Нашла сам!
- Где?
- Ево га!
- Оћеш да ти налакирам нокти? Ајде кобајаги.
- Са[д] ћу да вам донесем, са[д] ћу. Идем да узмем још неколко стварчице и да се сунчам.
- Еј, идем и ја.
- Ја сам прва изабрала овуж розе. Ја сам прва рекла.
- Ја ћу белу. Ће нађем.
- На мене дејте у велику. Кој оће у велику? На кога сипа, тај ће узме.

– А могу ја? Па ти ће пијеш сваки дан.

– Људи, глејте овој!

– Ја ће ти направим да имаш екстра нокти, као да имаш оволки нокти. Оћеш ли да ти покажем? Дај. Чек, чек, овакој. Рашири лепо. Е, такој. Сад састави. Ради само провидан.

– Ја сам бушила уши.

– И ја ће ги избушим.

– Е, узела си гу. Рекла си розе.

– Рекла сам овуј да оћу.

– Ти си га расипала све.

– Ма није га расипала, него нема гу цевчица.

– Да вас питам нешто, где је мој сок? А, тамо.

– Ја сам спремна.

– На мане ми је стално празна торбица. Можеш да идеш тамо код њу?

– Кој ће да ми позајми лак?

– Ево, ја ћу. А шта то ти радиш? А она ли је учитељица?

– Овој ли је за пудер?

– Ја ће ти донесем.

– Донеси за сви.

– Један ћу да донесем. Немам за сви. Много је добар, црвен.

– Колко године има она? Кој си разред?

- Нè, нè, нèје нòва. Ѐмам у купáтило шмíнку.
- Да му дáдемо једнò колáче. Знáш да јòш нíје слáдак.
- Ово су коли́ца. Ёво ова́ко, ова́ко ги стáви.
- Дáј ми огледáло. Ођу и дрúгу стрáну.
- Умазáла сам се. Мòраш да вíдиш.
- Извáдите свí лáкови што íмамо.
- Зáтвори ли га? Стáвите тúј и свí, кад трéба, шмíнкате се. Јá знáм мнòго лéпо да шмíнкам. Свí ођев јá да ги шмíнкам.
- Ођу на мéне да ми намáжеш. Áј на мéне ми намáжи по двé. Гòре ми дóдај плáву, вáжи.
- Е сáд јòш мáло.
- Нервíраш ме. Дá[j] јá ћу.
- Јá ће се распрáвљам с тебе. Дòбро ли је?
- Прво ми обрíши кармíн.

(А. С. 9, Ј. Ф. 9, Н. П. 6, Прешево)

*

- Нè бе, компјúтер ти је такáв.
- Сва́шта ми избацúје.
- Кòлка ти је кáртица.
- Не знáм, у пíчку мáтерину. На цé нéма нíшта. Свé ми је, слике, свé ми је у дé. Знáчи, чúва он кэд се избрíше. Нíшта тúј нéма. Само што је инстали́рана онáј игрица. Пребáци ги тúј мòбилни телефòни.

– Овој овде оволко комада што имаш, тој ти је вирус.

– Кóлко ги има, у пичку материну.

– Овој сад што видиш, ќе ти бóде смéшно. Брзо иде. Óдлично рáди. Овај ти је седáмнаест гигабајта, овај ти је тринаес гигабајта, осамдéсет гигабајта. Ќе кúпиш једáн хáрдиск.

– Тој за виндовс сéдам?

– Ал не мóраш са да купúјеш.

– Нé бе, ќе нáђем.

– Хáрдиск ти је сэд пéтсто гигабајта три и пó хиљаде динара.

– Па штó је тој, триес пéт éвра. Јá овој узедó тáмо куде је óбично скúпо, да се чúдиш. Али óни свé на Пáком уђев. Кóлко је на Пáком, тóлко га продáвав. Али, кэд јá отидем, пítам: “Кóлко је пáре?” Кóлко рече, и́љаду и чéтрсто, такóј нéшто. Кэд отидем, óн написáја двé и́љаде и óсамсто. „Чéкај, бé, викам, на Пáком пише тóлко“. Ту, што је врућо, нé се пíје. Ќе га оладимо. Милион шрáфа сам узéја. Какó, откудé óн знáје штó му је? Али имáја сам срéћу, óн имáја исти такóв тáм у ћóшку. Отишли му нéки кáблови. Викам: „Ву́фер дóбар ли је?“ „É“, вика, „тој му нéје дóбро“. Дéсет éвра. Дóбар је. Кудé да га нáђем? Овој ќе га мéњаш ли? Или ќе га надогрáђујеш?

– Нé, бé. Надогрáдња никад није дóбра. Óћеш да видиш какó рáди?

– Овој нéке игрице па нéће. Тражи си своје. Да нéма да гу кóчи. Мóжда нéгде око дéвет гига има. Шибá гу, у пичку материну.

– Бéше да се шишам и исече ми млáдеж. А пóсле извини. Трéба да глéда.

– Нé бе. Само те мáло сецнáја.

– Ѐмам пéт динара унутра онíја, немóј да ми ги изгúбиш. Пáдне се пáрче код мéне и óна ми узме новчáник и у продáвницу. И с њí си плáти.

– Ја први пут када сам добија парку, тэд сам се запослија. Има туј нешто. Ти некако да гу смоташ, да знајеш. Куде узима патике?

– Испод Чик. Ал сам ги узео има три месеца. Препешачио сам с њи можда сто километра. Нису оригинал.

– И онeј које ги као знајеш да су оригинал, онeј по Врање, несу оригинал.

– Беше у Београд, гледа патике. Цела моја плата за патике, бегај бе.

– Ја у Ђак, тамо ми се свиђа. Узнем ја патике. И плати ги скупо, нану му јебем, дванаес иљаде. Сутрадан обучем ги ја, оне се одлепиле. Отидем у Ђак да ги променим. „Имаш ли рачун?“ Ја тап, рачун. Несу ни погледали, одма ми заменише.

– Викам ти, сто километра сам прешја с њи.

– Колко си ти висок? Колко кила имаш? Овија нон-стоп трбушњаци радив, идев у теретану. Гледам ги неки, бeш ги брига. Ал, добро, здравље.

– Питам га једног: „Колко ће га продаш?“ Он вика двеста педесет. Дваес четри хиљаде нов с гаранцију кошта. А ти, овој половно двеста педесет, модел из две иљаде девету годину. Какав лаптоп сам видеја. Све нормално, а екран тач-скрин.

– А има ли ги различити овија виндовс седам?

– Да, има ги. Има стари, профешанал, а улти мејд, све што имава онија, он сам има.

– Ђе морам неки екран да узем.

(З. Ц. 37, П. Т. 41, Прешево)

ЛИТЕРАТУРА

- Ајети 1969: Idriz Ajeti, Glavnije jezičke osobnosti govora Albanaca, Preševske i Vučjanske kotline, у: *Врањски гласник*, V, Врање, 257–273.
- Александер 1975: Ronelle Aleksander, *Torlak accentuation*, München.
- Бајчев, Виденов 1988: Боян Бајчев, Михаил Виденов, *Социолингвистическо проучване на град Велико Търново*, София: Наука и изкуство.
- Бајчев 1996: Боян Бајчев, *Селото, градът и езикът в Ловешкия край*, София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Барјактаревих 1966: Данило Барјактаревих, Прешевско-бујановачка говорна зона, у: *Врањски гласник*, књ. II, Врање: Народни музеј, 173–216.
- Белић 1999: Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Изабрана дела Александра Белића, IX том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Богданових 1979: Недељко Богданових, Говори Бучума и Белог Потока, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XXV, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–178.
- Богданових 1987: Недељко Богданових, Говор Алексиначког Поморавља, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XXXIII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 7–302.
- Богданових 1992: Недељко Богданових, Неке особине говора Великог Алаша, у: *Гласник Баштина*, бр. 3, Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 39–45.
- Богданових 1999: Недељко Богданових, О односу рањен – ранење у призренско-тимочким говорима, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLII, Нови Сад: Матица српска, 433–437.
- Богданових, Вукадиновић 1999: Недељко Богданових, Вилотије Вукадиновић, Једна језичка паралела (Грачаница–Извор), у: *Гласник Баштина*, бр. 1, Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана на Косову, 102–111.

- Богдановић 2000: Недељко Богдановић, Акцент као диференцијални знак у говорима призренско-тимочке зоне, у: *Зборник радова Учитељског факултета у Врању*, књ. VII, Врање: Учитељски факултет, 49–57.
- Богдановић 2007: Недељко Богдановић, Крњи императив у призренско-тимочким говорима, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 50, Нови Сад: Матица српска, 77–80.
- Бошњаковић 2003: Жарко Бошњаковић, Прозодијски систем Батовца и његов однос према суседним говорима, у: *Српски језик*, 8/1–2, Београд, 315–328.
- Бошњаковић 2008: Жарко Бошњаковић, Фонетске особине говора источне Шумадије, у: *Српски дијалектолошки зборник*, LV, САНУ, Институт за српски језик, Београд, 9–322.
- Бошњаковић 2009: Жарко Бошњаковић, Испитивања градских говора у Србији, у: *Говор Новог Сада, св. 1: Фонетске особине*, Лингвистичке свеске 8, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 47–76.
- Бошњаковић 2012: Жарко Бошњаковић, Морфолошке особине говора источне Шумадије, у: *Српски дијалектолошки зборник*, LIX, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–381.
- Бугарски 2009: Ранко Бугарски, Теоријске основе урбане дијалектологије, у: *Говор Новог Сада, св. 1: Фонетске особине*. Лингвистичке свеске 8, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 13–30.
- Букумирић 2012: Милета Букумирић, *Речник говора Северне Метохије*, Монографије, 15, Београд: Институт за српски језик, САНУ,
- Васић 1992: Vera Vasić, Autoregulacija u upotrebi dijalekta, у: *Folklor u Vojvodini*, 6, Novi Sad, 56–62.
- Виденов, Бајчев 1999: Михаил Виденов, Боян Бајчев, *Великотърновският език*, София: Абагар.
- Виденов 1990: Михаил Виденов, *Съвременната българска градска езикова ситуация*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Виденов 2010: Михаил Виденов, *Езикът на града*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Виденов 2013: Михаил Виденов, *Езиковедски щрихи и етюди*, София: Международно социолингвистическо дружество.
- Видоески 1962: Божо Видоески, *Кумановскиот говор*, Посебни изданија, книга 3, Скопје: Институт за македонски јазик.
- Видоески 1970: Божо Видоески, Акцентските системи во македонските говори, у: *Литературен збор*, година XVII, бр. 3, Скопје: Списание во Сојузот на друштвата за македонски јазик и литература на СРМ, 1–11.
- Видоески 1994: Божидар Видоески, Акцентски системи у јужним српским говорима, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXVII, 1–2, Нови Сад: Матица српска, 123–130.
- Видоески 1999: Божидар Видоески, *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 3, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Вујовића 1969: Лука Вујовић, Мрковићки дијалекат, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XVIII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 73–399.
- Вукадиновић 1996: Вилотије Вукадиновић, Говор Црне Траве и Власине, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–317.
- Вукановић 1958: Т. П. Вукановић, Прешево, у: *Врањски гласник*, књ. II, Врање, 1–58.
- ГНС 1: *Говор Новог Сада, свеска 1: Фонетске особине*. Лингвистичке свеске 8, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2009.
- ГНС 2: *Говор Новог Сада, свеска 2: Морфолошке особине*. Лингвистичке свеске 9, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 2011.
- Даничић 1863: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Београд: Државна штампарија.

- Динић 2008: Јакша Динић, *Тимочки дијалекатски речник*, Монографије, 4, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ђуровић 2000: Радосав Ђуровић, *Летнички говорни тип*, Филолошки факултет Приштина, Врање.
- Живковић 1987: Новица Живковић, *Речник пиротског говора*, Пирот.
- Жугић 2010: Радмила Жугић, *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*, Монографије, 13, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Златановић 1986: Момчило Златановић, Топонимија прешевске Црне Горе (десет насеља), у: *Врањски гласник*, XIX, Врање, 167–185.
- Златановић 1987: Момчило Златановић, Топонимија прешевске Моравице, у: *Врањски гласник*, XX, Врање, 115–139.
- Златановић 1988: Момчило Златановић, Топонимија насеља у средњем сливу Пчиње, у: *Врањски гласник*, XXI, Врање, 155–167.
- Златановић 1998: Момчило Златановић, *Речник говора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет.
- Ивић 1957: Павле Ивић, Два главна правца развоја консонаната у српскохрватском језику, у: *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, II, Нови Сад: Филозофски факултет, 159–184.
- Ивић 1957а: Павле Ивић, О говору Галипољских Срба, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XII, Београд: САНУ, Институт за српски језик.
- Ивић 1985: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, друго издање, Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, Реметић 1990: Павле Ивић и Слободан Реметић, Рефлекси акцентованих вокала е и о у говорима призренско-јужноморавског дијалекта на земљишту косовске покрајине, у: *Косовско-метохијски зборник*, 1, Београд: САНУ, 162–173.

- Ивић 1991: Павле Ивић, *Из српскохрватске дијалектологије, Изабрани огледи*, књ. III, Ниш: Просвета.
- Ивић 1994: Павле Ивић, Дијалектолошка проучавања говора призренско тимочке зоне, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник радова са научног скупа, Ниш: Филозофски факултет, 55–71.
- Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994: Павле Ивић, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XL, Београд: САНУ, Институт за српски језик.
- Ивић 2001: Павле Ивић, Српски дијалекти и њихова класификација III, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 27/28, Нови Сад: Матица српска, 175–209.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, приредио Слободан Реметић, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Ивковић 1921: Милош Ивковић, Акценатски системи српско-македонских говора, у: *Јужнословенски филолог*, II, Београд, 254–271.
- Илиевски, Пеев 1983: П. Илиевски, К. Пеев, Необична иновација во Долновардарските говори, у: *Македонски јазик*, 34, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 105–113.
- Јашовић 2010: Голуб Јашовић, Неке особине говора Угљара код Косова Поља, у: *Истраживања српског језика на Косову и Метохији*, Зборник радова, књига 1, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 93–138.
- Јеремић 1963: D. Jeremić, Gnјesav, gletav, у: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, VI, Нови Сад: Матица српска, 165–167.
- Јовановић Симић 2012: Јелена Јовановић Симић, Творбено-структурне и стилске особености изведеница са формантом -ки, у: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Зборник радова са четрнаесте међународне научне

- конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта, Београд: Филолошки факултет, Универзитет у Београду, 561–572.
- Јовић 1968: Душан Јовић, Трстенички говор, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–238.
- Јовића 1979: Душан Јовић, Социолингвистички фактори језичких промена у жупском говору, у: *Књижевност и језик*, 26/2–3, Београд, 243–251.
- Јуришић 2005: Марина Јуришић, Систем личних заменица у јужном појасу призренско-јужноморавских говора, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. XLVIII/1–2, Нови Сад: Матица српска, 299–318.
- Јуришић 2009: Марина Јуришић, *Говор Горње Пчиње: гласови и облици*, Монографије 6, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Јуришић 2010: Марина Јуришић, Номинатив у говору Горње Пчиње, у: *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* [Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу], Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 207–217.
- Јуришић 2011: Марина Јуришић, Просторна значења аналитичких конструкција са предлогом по у говору Горње Пчиње, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LIV/2, Нови Сад: Матица српска, 199–206.
- Јуришић 2012а: Марина Јуришић, Датив и општи падеж у дативним функцијама у говору Горње Пчиње, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 237–253.
- Јуришић 2012б: Марина Јуришић, *Синтакса надежа у говору Горње Пчиње*, докторска дисертација у рукопису, одбрањена 2012. године на Филозофском факултету у Новом Саду.
- Јутронић-Тихомировић 1983/84: Dunja Jutronic-Tihomirović, Neki aspekti govora grada Splita, у: *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, 7–8, Sarajevo, 105–109.

- Јутронић-Тихомировић 1986а: Dunja Jutronic-Tihomirović, Jedna moguća sociolingvistička univerzalija, у: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti*, 15, Zadar, 17–28.
- Јутронић-Тихомировић 1986б: Dunja Jutronic-Tihomirović, Morfološke promjene u splitskom vernakularu, у: *Filologija*, 14, Zagreb, 153–160.
- Јутронић 2010: Dunja Jutronic, *Spliski govor od vapura do trajekta : Po čemu će nas pripoznavat*, Split: Naklada Bošković, 476 str.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, други део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Институт за српски језик, САНУ, Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска.
- Лабов 1966: William Labov, *The Social Stratification of English in New York City*, Washington: Center for Applied Linguistics.
- Лабов 1976: William Labov, *Sociolinguistic patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Маретић 1899: Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Knjižare L. Hartmana.
- Маринковић 2002: Јаворка Маринковић, Микротопонимија бујановачког и прешевског краја; у: *Ономатолошки прилози*, XV, Београд: Институт за српски језик, САНУ, 1–169.
- Марковић 1995: *Говор Заплања* (докторска дисертација у рукопису), Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- Марковић 1996: Јордана Марковић, Енклитике као носиоци акцента, у: *Зборник радова Филозофског факултета у Нишу*, серија Српски језик и књижевност, Ниш: Филозофски факултет, 233–237.
- Марковић 2000: Јордана Марковић, Говор Заплања, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 7–307.
- Марковић 2006: Јордана Марковић, Инвентар, путеви и донети македонизама у српским народним говорима, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, VIII, Ниш: Филозофски факултет, 235–260.

- Марковић 2008: Јордана Марковић, Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора, у: *Зборник Института за српски језик*, I, Посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота, Београд: Институт за српски језик САНУ, 293–297.
- Марковић 2012: Јордана Марковић, Именице плуралиа тантум у Речнику македонског језика Б. Конеског, *Меѓународен научен симпозиум Блаже Конески и македонскиот јазик, литература и култура*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје, 317–325.
- Милорадовић 2003: Софија Милорадовић, *Употреба надежних облика у говору Параћинског Поморавља, Балканистички и етномиграциони аспект*, Посебна издања, књ. 50, Београд: Етнографски институт САНУ, 1–365.
- Милорадовић 2007: Софија Милорадовић, О прагматичко-семантичким карактеристикама етичког датива (с посебним освртом на говоре Великог Поморавља), у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, бр. 1–2, Нови Сад: Матица српска, 557–564.
- Милосављевић 2009: Тања Милосављевић, *Говор села Присјана (Горњег и Доњег)*, у: *Српски дијалектолошки зборник*, LVI, Београд: Институт за српски језик, САНУ, 383–558.
- Милрој 1987: Lesley Milroy, *Language and Social Networks*, Oxford: Blackwell.
- Михајловић 1977: Јован Михајловић, *Лесковачки говор*, књ. 24, Лесковац: Библиотека Народног музеја.
- Младеновић 2001: Радивоје Младеновић, *Говор шарпланинске жупе Гора*, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XLVIII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–606.
- Младеновић 2011: Радивоје Младеновић, Морфолошка и синтаксичка плурализација збирних именица и неких заменица у говорима југозападног дела Косова и Метохије, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1, Нови Сад: Матица српска, 205–226.
- Младеновић 2013: Радивоје Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гатње*, Монографије, 18, Београд: Институт за српски језик, САНУ.

- Monumenta Serbica: Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viennae: Apud Guilelmum Braumüller, 1858.
- Мулића 1978: Малик Мулић, *Преглед руске и српскохрватске акцентуације*, Сарајево.
- Московљевић 1921: Неколико речи о београдском говору, у: *Zbornik Filoloških i lingvističkih studija: Aleksandru Beliću povodom 25-godišnjice njegova naučna rada posvećuju njegovi prijatelji i učenici*. Београд: С. В. Свијановић. 132–140.
- Николић 1991: Николић, Мирослав, Говори србијанског Полимља, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XXXVII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–548.
- Новаковић 1912: Стојан Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Посебна издања, Београд: Српска краљевска академија,
- Павловић 1939: Миливој Павловић, Говор Сретечке Жупе, у: *Српски дијалектолошки зборник*, VIII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–352.
- Павловић-Стаменковић 1968: Звездана Павловић-Стаменковић, Консонантске секвенце у штокавском дијалекту, у: *Прилози проучавању језика*, 4, Нови Сад: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенске језике, , 69–119.
- Пецо 1985: Асим Пецо, *Преглед српскохрватских дијалеката*, треће издање, Београд: Научна књига.
- Пецо 1994: Асим Пецо, Савремена акцентуација говора Пољанице, у: *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*, Зборник реферата са научног скупа, Ниш: Филозофски факултет, 161–177.
- Пецо, Милановић 1968: Асим Пецо, Бранислав Милановић, Ресавски говор, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XVII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 241–366.
- Попов 1984: Бојан Попов, Положај српскохрватског језика у балканском језичком савезу, у: *Јужнословенски филолог*, XL, Београд: Институт за српски језик САНУ, 21–43.

- Рајић 1980–1981: Ljubiša Rajić, Jezik i dijalekat – položaj korisnika dijalekta u procesu standardizacije govora, *Godišnjak društva za primenjenu lingvistiku*, 4–5, Sarajevo, 373–376.
- Рајић 2009: Љубиша Рајић, Градски говори, у: *Говор Новог Сада, св. 1: Фонетске особине*. Лингвистичке свеске 8, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Одсек за српски језик и лингвистику, 31–46.
- Рајичић 1952–1953: Миодраг Рајичић, Основно језгро државе Дејановића, *Историјски часопис*, књ. IV, Београд: САНУ, Огранак за историју, 229–243.
- Реметић 1985: Слободан Реметић, *Говори Централне Шумадије*, Српски дијалектолошки зборник XXXI, Београд, 1–155.
- Реметић 1996: Слободан Реметић, Српски призренски говор, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XLII, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 319–614.
- Реметић 2000: Слободан Реметић, Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског утицаја, у: *Зборник радова XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 87–103.
- Симић 1972: Радоје Симић, Левачки говор, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XIX, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1–618.
- Скок III: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. I–III, JAZU, Zagreb 1971–74.
- Соколовић 2002: Мирјана Соколовић, Лесковачко Ч. О променама у изговору појединих гласова у говору Јужне Србије, у: *Српски језик*, број 7/1–2, година VII, Београд, 487–500.
- Станковић 1997: Станислав Станковић, Градски власотиначки говор(и) – социолингвистички процеси (опште карактеристике), у: *О српским народним говорима*, Дани духовног преображења IV (Научни скуп, Деспотовац, 21–22. 8. 1996), Деспотовац, 167–179.
- Стевановић 1950: Михаило Стевановић, *Баковачки говор*, Српски дијалектолошки зборник, XI, Београд, 1–152.

- Стевановић 1969: Владимир Стевановић, Говор Пољанице, у: *Врањски гласник*, V, Врање: Народни музеј, 399–422.
- Стевановић 1979: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд.
- Стијовић 2010: Рада Стијовић, Прилог утврђивању границе префонологизације наглашених вокала *e* и *o* у призренско-јужноморавским говорима на територији Косова и Метохије, у: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*, књ. 1: Језик и народна традиција, Косовска Митровица: Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, 319–325.
- Стијовић 2012: Рада Стијовић, Још неколико напомена о префонологизацији у призренско-јужноморавским говорима на територији Косова и Метохије, у: *Косовско-метохијски зборник*, бр. 4, Београд: САНУ, Међуодељењски одбор за Косово и Метохију, 149–157.
- Стојановић 2010: Радосав Стојановић, Црнотравски речник, у: *Српски дијалектолошки зборник*, LVII, Београд: САНУ, Институт за српски језик.
- Стојановски 1985: Александар Стојановски, *Врањски кадилук у XVI веку*, Врањски гласник, IX, Врање: Народни музеј.
- Тома 1994/5: Говори Ниша и околних села у социолингвистичкој перспективи, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 38/1–2, Нови Сад: Матица српска, 185–191.
- Тома 1998: Пол-Луј Тома, *Говори Ниша и околних села*, Ниш: Просвета, Београд: Српски дијалектолошки зборник, XLV, Институт за српски језик САНУ,
- Трајковић 2009: Татјана Трајковић, Српско-албански језички односи у фитонимима прешевског краја, у: *Прилози из фитолингвистике*, V, Ниш: Филозофски факултет, 69–73.
- Трајковић 2010: Татјана Трајковић, Преглед познавања српског језика код ученика Албанаца у Прешеву, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, година XXIII, бр. 10, Ниш: Филозофски факултет, 497–509.

- Трајковић 2011а: Татјана Трајковић, Микротопонимија прешевског краја, у: *Ономатолошки прилози*, XXI, Београд: САНУ, Одељење језика и књижевности, Одбор за ономастику, 331–425.
- Трајковић 2011б: Татјана Трајковић, Језичке интерференције у топонимији Прешева, у: *Октоих – Часопис Одјељења за српски језик и књижевност* Никшић: Матице српске – Друштво чланова у Црној Гори, 273–282.
- Трајковић 2011в: Татјана Трајковић, Неки новији наноси из српског језика у говору Албанаца, у: *Годишњак за српски језик и књижевност*, Ниш: Филозофски факултет, 159–164.
- Трајковић 2012: Татјана Трајковић, Глаголски систем говора Прешева у светлу језичке интерференције, у: *Годишњак за српски језик*, Ниш: Филозофски факултет, 163–172.
- Трајковић 2013а: Татјана Трајковић, Српски говор код Албанаца у Прешеву, у: *Традиција и иновације у савременом српском језику*, Зборник радова са VII међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност“ одржаног у Крагујевцу 26–27. октобра 2012. године, Крагујевац: ФИЛУМ, 125–134.
- Трајковић 2013б: Татјана Трајковић, Ситуациона употреба стандарда код носилаца дијалекта, у: *Годишњак за српски језик, година, XXVI*, број 13, Ниш: Филозофски факултет, 549–561.
- Трифуноски 1948: Јован Трифуноски, *Прешевска Моравица*, Годишен зборник, Скопје: Филозофски факултет на Универзитетот.
- Трифуноски 1951а: Јован Трифуноски, *Кумановско-прешевска Црна Гора*, Српски етнографски зборник, књ. LXII, Прво одељење, Насеља и порекло становништва, књ. 33, Београд.
- Трифуноски 1951б: Јован Трифуноски, Прешево, у: *Гласник Српског географског друштва*, св. XXXI, бр. 2, Београд, 139–147.
- Трудгил 1974: Peter Trudgill, *The Social Differentiation of English in Norwich*, London: CUP.
- Ћирић 1983: Љубисав Ћирић, Говор Лужнице, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XXIX, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 7–119.

Ћирић 1999: Љубисав Ћирић, Говори Понишавља, у: *Српски дијалектолошки зборник*, XLVI, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 7–262.

Хаци-Васиљевић 1913: Јован Хаци-Васиљевић, *Јужна Стара Србија*, књ. II, *Прешевска област*, Београд: Задужбина И. М. Коларца.

Шкаљић 1966: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.

БИОГРАФИЈА

Татјана Трајковић рођена је 10. 6. 1977. године у Врању. Основну и средњу школу завршила је у Бујановцу. Основне студије уписала је школске 1995/1996. године на Филозофском факултету у Нишу, на Групи за српски језик и књижевност. Дипломирала је 2002. године одбранивши дипломски рад под називом *Гласовне одлике говора Бујановца* и стекла звање *дипломирани филолог за српски језик и књижевност*. Прву годину магистарских студија уписала је школске 2004/2005. године на Филозофском факултету у Нишу. Године 2008. одбранила је магистарску тезу *Микротопонимија прешевског краја* и стекла академско звање *магистар филолошких наука*. Рад на магистарској тези представљао је део пројекта *Ономатолошки прилози* Института за српски језик САНУ. Године 2010. на Филозофском факултету у Нишу пријавила је тему докторске дисертације под називом *Говор Прешева*. Рад на тези одвијао се у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* Института за српски језик САНУ.

Татјана Трајковић је од 2000. до 2011. године радила као професор српског језика и књижевности у основним и средњим школама у Бујановцу и Прешеву, у настави на српском и на албанском језику. Од 2005. године сарађивала је на пројекту *Ономатолошки прилози* Института за српски језик САНУ. Године 2011. стекла је истраживачко звање истраживач-сарадник на Институту за српски језик САНУ. Учествоје на пројекту *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора* (ЕДБ 178020).

Од 2011. године ради на Филозофском факултету у Нишу као асистент за ужу научну област Српски језик (Увод у дијалектологију, Преглед српских дијалеката, Ономастика српског језика, Историја језика 1 и Историја језика 2).

Татјана Трајковић је аутор радова из области српске дијалектологије, ономастике, лексикологије, међујезичких контаката и социолингвистике, који су објављени у домаћим и међународним часописима и зборницима. Учествовала је на научним скуповима као излагач, а на некима и као део организационог тима. Била је учесник семинара и трибина посвећених српском језику и српској дијалектологији.

Удата је и мајка три детета. Живи и ради у Нишу.

Универзитет у Нишу

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом

„Говор Прешева“

која је одбрањена на Филозофском факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, 1. 7. 2015. године

Аутор дисертације: мр Татјана Трајковић

Потпис аутора дисертације:

Татјана Трајковић

Универзитет у Нишу

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: Татјана Трајковић
Наслов дисертације: *„Говор Прешева“*

Ментор: Проф. др Јордана Марковић

Изјављујем да је штампани облик моје докторске дисертације истоветан електронском облику, који сам предао/ла за уношење у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу**.

У Нишу, 1. 7. 2015. године

Потпис аутора дисертације:

Татјана Трајковић

Универзитет у Нишу

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом:

„Говор Прешева“

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да подвучете само једну од шест понуђених лиценци; опис лиценци дат је у Упутству).

У Нишу, 1. 7. 2015. године

Аутор дисертације: мр Татјана Трајковић

Потпис аутора дисертације:

Татјана Трајковић

Одлуком Наставно-научног већа Филозофског факултета у Нишу бр. 220/1-4-01 од 15. јула 2015. године, сагласно одредбама члана 123 става 4, 128 и 32 Закона о високом образовању, именовани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације ГОВОР ПРЕШЕВА мр Татјане Трајковић, те Филозофском факултет у Нишу подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације ГОВОР ПРЕШЕВА мр Татјане Трајковић, коју чине: др Јордана Марковић, редовни професор за научну област Српски језик, са Филозофског факултет у Нишу, др Надежда Јовић, ванредни професор за научну област Српски језик, са Филозофског факултета у Нишу и др Жарко Бошњаковић, редовни професор за научну област Српски језик, са Филозофског факултета у Новом Саду, после увида у рукопис докторске дисертације, донела је закључке који следе.

II. **Основна структура рада.** Рукопис докторске дисертације под називом *Говор Прешева* има 456 страна компјутерског текста формата А4. Рад има следећу структуру: Уводне напомене (1–8), Фонетика (8–144), Морфологија (145–319), Из синтаксе (320–335), Социолингвистичка кретања (336–406), Закључне напомене (406–415), Текстови (416–443) и Литература (444–456).

III. Детаљна структура рада

Поглавље *Фонетика* садржи делове:

Акцент (Акцент код именица, Акцент код заменица, Акцент код придева, Акцент код бројева, Акцент код глагола, Акцент код непроменљивих речи, Преношење акцента на проклитику, Акцент на негацији код глагола, Речи са два акцента, Дезакцентуација);

Гласовни систем: Вокали (Полугласник, Вокали средњег реда, Судбина назала задњег реда, Јат, Рефлекс вокалног л, Вокално р, Вокалске групе, Контракција вокала, Редукција вокала: Афереза, Синкопа, Апокопа, Елизија, Покретни вокали, Уметање вокала, Супституција вокала: Вокал а, Вокал е, Вокал и, Вокал о, Вокал у, Хаплоглогија и сродне појаве); *Консонанти* (Сонант ј: Сонант ј на почетку речи, Сонант ј у медијалној позицији, Сонант ј на крају речи, Сонант в, Сугласник ф, Сугласник х, Сугласничка група хв, Сугласник s, Сугласници ч и ц, Сугласници ћ и ђ, Сонанти н, њ и л, љ, Судбина финалног л, Јовање, Палатализација, Консонантске групе: Иницијалне сугласничке групе, Сугласничке групе у медијалној позицији, Судбина финалних консонантских група, Сандхи, Асимилација и дисимилација сугласника, Африкатизација, Десоноризација, Метатеза и Народна етимологија).

Поглавље *Морфологија* има следеће делове:

Именице: Први деклинациони тип (Номинатив једнине, Општи падеж једнине, Вокатив једнине, Номинатив множине, Општи падеж множине), Други деклинациони тип (Номинатив једнине, Општи падеж једнине, Вокатив једнине, Номинатив множине, Општи падеж множине), Трећи деклинациони тип (Номинатив једнине, Општи падеж једнине, Вокатив једнине, Номинатив множине, Општи падеж множине), Хипокористичка и слична имена на -е и -и, Посебне напомене о именицама, Именице уз бројеве, Збирне именице, Именице плуралија тантум, Трагови синтетичке деклинације;

Заменице: Личне заменице, Именичке заменице *ко* и *шта*, Заменице сложене од *кој* и *што*, Показне заменице, Присвојне заменице, Односно-упитне заменице, Неодређене заменице, Одричне заменице, Опште заменице;

Придеви: Присвојни придеви, Компарација придева, Деклинација придева, Множина придева;

Бројеви: Основни бројеви, Редни бројеви, Бројне именице, Збирни бројеви, Дистрибутивни и мултипликативни бројеви;

Глаголи: Презент, Аорист, Имперфекат, Перфекат, Плусквампрефекат, Футур I, Футур II, Императив, Потенцијал, Глаголски придев трпни, Глаголски придев радни, Глаголски прилог садашњи, Глаголски прилог прошли, Глаголи *јесам*, *бити*, *хтети*, Посебне напомене о глаголима;

Непроменљиве речи: Прилози (Прилози за место, Прилози за време, Прилози за начин, Прилози за количину), Предлози, Везници Речце, Партикуле, Узвици.

Поглавље *Из синтаксе* садржи следеће делове:

Неке напомене о конгруенцији: Множина именица средњег рода, Збирне именице, Именице плуралија тантум; *Удвајање објекта* (Посебне напомене о удвајању личних заменица), *Плеонастичка употреба заменица*, *Место заменичке енклитике уз глаголе*, *Употреба речце не уз глаголе*.

Поглавље *Социолингвистичка кретања* садржи делове:

Обрада грађе (Групе говорника према узрасту, Групе говорника према образовању), *Квантитативна анализа*, *Диглосија у прешевском говору*.

После *Закључних напомена* налазе се *Текстови* и *Литература*.

IV. Анализа и преглед делова докторске дисертације. У докторској дисертацији *Говор Прешева* дат је опис говора овог најјужнијег дела Србије, чиме је дат допринос отклањању белине на дијалектолошкој карти Србије. Посебно је значајно што је тај посао, имајући у виду друштвене прилике у овом тренутку, урађен пет минута пре дванаест. Овај крај Србије представља гранични део према Македонији, тј. налази се на тремеји између Македоније, уже Србије и покрајине Косово и Метохија. Општину Прешево чине насеље Прешево и 34 села. Састав становништва овога краја био је различит и мењао се у различитим временским периодима. Повећан број Словена везује се за време владавине Немањића, Цигани у овај крај долазе са турским освајањем и надирањем, а почетак досељавања муслимана из Албаније везује се за другу половину 18. века. Исељавање православног живља појачава се, а узроци су економске и социјалне природе. Део муслиманског становништва, око 200 кућа, отишао је 1912. године у Турску. Седамдесетих година 20. века велики број Срба напушта овај крај, селећи се у северније српске крајеве. Те миграције се настављају, што доприноси непрекидном смањењу броја Срба, чиме овај крај постаје крај са већинским албанским становништвом, о чему сведоче подаци из пописа. На тај начин се поједина села претварају у насеља са чисто албанским становништвом. Током прикупљања грађе за овај рад, аутор је био сведок како се из појединих села селе последњи житељи Срби. Све то чини да овај рад добије значај који лежи у чињеници да је ово, нажалост, говор ухваћен у последњем тренутку – у тренутку пре него што ће га његови носиоци развејати по разним крајевима Србије, сачувати га дотле док они трају (ако су старији) или учинити да нестане утапајући га у говор већине, тј. краја у којем ће наставити свој живот.

Фонетика

Акцент. Говори призренско-тимочке области, којој припада и говор Прешева, припадају говорима са једноакцентским системом, насталим губљењем опозиције по квантитету и квалитету. Место акцента у говорима призренско-тимочке области, према досадашњој литератури, по правилу је старо, мада би се с обзиром на место акцента ови говори могли поделити на говоре са задржавањем старог акцентског места, говоре са пренесеним акцентом и говоре са везаним акцентом. У говору Прешева позната је и честа појава преношења акцента на претходни слог, али и појава везивања акцента за одређени слог у речи. Такав везани акцент доводи у везу говор овога краја са северним македонским говорима (кумановским) и он се не везује за одређени слог у речи – нпр. трећи као у Сретечкој жупи или други као у Призрену, већ је то тзв. „морфолошки фиксиран“, по Видоеском, тј. „парадигматски акцент“, по Младеновићу. Специфичност овог акцентског типа је да се акцент фиксира на једном месту, на оном на коме се налази у основном облику (код именица у номинативу) и на том месту остаје и у осталим облицима. Акцент говора Прешева заправо ће одликовати и преношење на претходни слог, али и везивање за један исти слог у парадигми: *плáц-плáца-плáцеви, зáбел-зáбела-*

забели, виноград-винограда-виногради; бробињак-бробињка-бробињци итд. Преглед грађе у овом одељку дат је према врстама речи.

Код именица он је посматран у оквиру именичке врсте, а систематизација је извршена према томе да ли је акценат на иницијалном или којем другом слогу: *краљ-краља-краљеви, наињак-наињака-наињаџи, пријетељ-пријетеља-пријетељи, побратим-побратима-побратими; вода-воду-воде, оваца-оваџу-оваџе, кајсија-кајсију-кајсије, џамџија-џамџију-џамџије; село-села, гумно-гумна, селиште-селишта, девојче-девојчики, игралиште-игралишта* итд. Некада се акценат задржао и на последњем слогу: *астал-астала-астали, партизан-партизана-партизани, заробљеник-заробљеника-заробљеници* итд. Као сведочанство о процесу који се још увек одвија, јављају се дублети типа: *вол-вола-волови/волóви, поп, попа, попови/попо́ви; ћебе-ћебиња/ћебиња, лојзиња/лојзи́ња* и сл.

Заменице чешће од осталих врста речи чувају старо акценатско место тако да се он задржава и на отвореној ултими: *моја́, моје́, мојо́; овакв́а, оваквó*, али јављају се и дублети типа: *она́/она, они́/они* и сл.

Код придева се акценат парадигматски уједначава тако да акценат у м. р. јд. утиче на све остале облике: *голém-голéма-голéмо-голéми, малéчак-малéчка-малéчко-малéчки* итд. И овде се јављају дублети типа: *го́тов-го́това-го́тово-го́тови; готóв-готóва-готóво-готóви* и сл. Будући да је компарација аналитичка, речца *по* у компаративу је увек носилац акцента, с тим што је акценат само на њој ако је срасла са основним обликом: *по́голем, по́убав, по́слаб* и сл., или је акценат на овоме *по* али и на основном облику ако је од основног облика одвојена: *по́ вредна, по́ укусна* и сл. У суперлативу је обично акценат на префиксу *нај-*: *најстара, најубав*, али има и примера са два акцента типа *најголém*.

Акценат броја *један* у женском и средњем роду: *једна́, једно́* представља недоследност у преношењу акцента, што је одлика коју познају и македонски дијалекти.

И глаголски систем карактерише парадигматско уопштавање акцента и то је посебно видно у презенту, имперфекту, императиву, трпном придеву, радном глаголском придеву и глаголском прилогу садашњем, док се аорист још увек опире и показује стање у превирању.

Старо место акцента задржали су стари прилози: *кудé, овдé, такóј, овакóј, заштó, одовúд*, што је идентично суседном кумановском. У ограниченом броју примера забележен је и акценат на енклитици: *што т́и је, што ће́ ми, што é* било народ, којим се потврђује распрострањеност ове нешто раније регистроване појаве.

Преношење акцента на проклитику није честа појава, али има таквих примера: *не́ беше* такав, *у́ јесен, у́ пролет* итд.

Као и у другим говорима призренско-тимочке области, и овде су регистроване речи са два акцента, а честа је и појава дезакцентуације појединих речи: *баба Káто, чика Péро, чича Tíма* итд.

Може се закључити да акценатски систем прешевског говора има обележја тзв. врањског преношења акцента, са тежњом да се акценат задржи на истоме месту у читавој парадигми. Овакав акценатски систем је нетипичан за друге српске говоре, одликује само најјужније српске говоре, повезујући их са северним македонским, а представља доказ о језичком преплигању двају суседних генетски сродних језика.

Гласовни систем. Вокалски систем прешевског говора подударан је са вокалским системом осталих призренско-тимочких говора: зна за пет стандардних вокала, вокално *p* и полугласник реда вокала *a*. У неким примерима забележена је дифтонгизација вокала *e* и *o*. Стари полугласник, настао једначењем полугласника предњег и задњег реда, као и нови полугласник релативно различитог постања, опстаје у говору Прешева и под акцентом и ван акцентованог слога, мада је у овом другом случају његова напрегнутост слабија. То потврђују релативно бројни примери: *в\зд\н* по овце, *с\н сањаја, руч\к, јед\н*; *Дл\га* њива, *дл\ге* аљине, да *л\џка, аџил\к* итд. Полугласник се могао јавити и од других вокала за *ч\с, з\што, н\ћ\с*, сал гу *б\џнем* итд. Бројне су потврде са вокалом *a* на месту некадашњег полугласника: *овас, жут несак, сад ћемо, за Петровдан, седам, осам* итд. Као и у другим призренско-тимочким говорима, и овде је са вокалом *e* *Велигден, Велигденски пости*, али са *a*: *Ђурђевдан, Петровдан* итд. Са вокалом *o* јавиће се: *алуминиску ложицу, ложичка*, имали *собори, собори* у село и сл. Грађа је показала да се полугласник доста добро очувао у основи речи, нешто мање у суфиксу. Занимљива је појава полугласника у процесу девокализације вокалног *л*. Доста је примера са полугласником у турцизмима.

Вокали *e* и *o* у дијалектолошким студијама привлачили су пажњу истраживача својом нестандардном артикулацијом. Грађа из испитиваног краја показује да ови гласови некада бивају дифтонгизовани, но појава је факултативна, те је њен значај у чињеници да је забележена и на овом српском језичком простору.

Назал задњег реда уклапа се у слику познату и осталим призренско-јужно-моравским говорима – обично је са рефлексом *y*: *мука, пут, руку* и сл., али у глаголима III Белићеве врсте јавиће се формант *-на-*: *биднали, легнала, паднаја* и сл.

Доследни екавски рефлекс јата потврђују одрични облици глагола *јесам* (*несу* имале, *несу* оћали), ретки очувани дативни облици типа *мајке* му га, нешто бројније дативне форме личних заменица (колко *тебе*, толко на овог), облици императива типа *померете* се људи, али и примери типа; *обедве, сасвем* и сл. Бројни су икавизми у свим позицијама и категоријама.

Вокално *л* у прешевском говору није очувано, а његови супституенти су различити: *слуза, слунце; жљуна, жључка; дл\г, л\џка; глита, длибок; вуци, жут, јабука*.

Чести су примери са слоготворним *r*: *вровинке, зарђало, уркаја се* итд.

У грађи је било доста примера за бројне вокалске појаве.

Консонантски систем овога говора богатији је од стандардног српског језика са африкату *s*. Својом нестабилном артикулацијом пажњу привлачи сонант *j*. Сонант *v* је стандардне артикулације, мада се у одређеним позицијама губи, а његова фреквентност је увећана тиме што се јавља као део наставка у 3. лицу множине презента и имперфекта: *бегав, викав; збиражсеву, коју викашев* итд.

Судбина сугласника *f* није идентична стању у околним српским говорима будући да се он у овом говору доста добро чува и његове супституције гласом *v* су ретке: *федер, фереце, флаше, кофер, кафану, треф, ћеф; вајда, асвалт, да чинимо лав* и сл.

Глас *x* је нестао из консонантског система народног говора прешевског краја, остављајући празнину или уз развој заменика, али у новије време он се враћа у систем под утицајем школе. Грађа показује да се у том погледу говор овога краја не разликује од осталих српских говора: има *храстово, Охрид; аџија, иљадо, греота, стра; гревота, стреја, китно, плек* и сл.

Сугласничка група *xv* супституисана је са *f*: *фалим, пофалим, фати* га за гркљан, *фати* скраму и сл.

Африката *s* нема статус фонеме у овом говору: *своно, сидар, насрне, осебне* итд.

Нестандардну артикулацију африкате *ч*, забележену већ раније у литератури, потврђује и грађа из прешевског краја, чиме се доприноси оцртавању ареала који овакав изговор заузима. У другим крајевима нестандардан изговор регистрован је и за африкату *и*, што није случај у овоме крају. Појава је нова и природу ових гласова тешко је описати – то су гласови код којих се стиче утисак да „дврче“. Мр Татјана Трајковић истиче да „овакав изговор није доследан“, јавља се „најчешће код мушких говорника“ (рођених између шездесетих и седамдесетих година 20. века) и вероватно је „производ неког жаргонског изражавања“.

Сонанти *љ* и *њ* показују већу стабилност од суседних говора, те је у њиховом изговору мало осцилација.

Финално *-л* има тројаку реализацију: некада се чува (*Анђел, бивол, ђавол; дебел, кисел, цел; оздол; жалка, селски* пут), као и у свим јужноморавским говорима прелази у *-ја* у радном гл. придеву м. рода једнине (*седнаја, узеја, забунија, чуја, отишја*), или има стандардни супституент *-о* (*део, препознао*).

Слично осталим призренско-тимочким говорима, потрвени су резултати старог јотовања у облицима трпног глаголског придева: *оградено, замлатен, месено* итд., али:

жењет. Група *јд* има јотовани лик, по чему се разликује од суседног кумановског, а уклапа у јужноморавски ареал: *дођем, нађу, прођеш* и сл.

Бројне су потврде за друге појаве у вези са консонантима: уопштавање резулата палатализације (не *можу* да идем, *исечи*), асимилација и дисимилација (*зберем, тешак, нисак; липцало, липче*), десоноризација (*ономат*), метатеза (*лојзе, гројзе*) итд.

Консонантски систем говора Прешева показао је извесне специфичности: добро се држи сугласник *ф*, африката *с* нема статус фонеме, овде је изоглоса специфичног изговора африкате *ч*. Неке особине карактеришу све призренско-јужноморавске (или и неке друге српске) говоре: губљење гласа *х* из система и његово поновно враћање под утицајем школе и медија, одсуство јотовања у трпном глаголском придеву, супституент *-ја* за финално *-л* у радном глаголском придеву м. рода, специјално јотовање у композитима од глагола *ити*.

Морфологија. Деклинациони систем прешевског говора карактерише аналитизам као балканистичка појава. То је видно у деклинацији свих врста речи.

Именице. Будући да је деклинација упрошћена, преглед грађе о именицама дат је у три деклинациона типа. Први деклинациони тип обухвата именице мушког рода и именице женског рода некадашње *и*-промене које су се придружиле именицама м. рода, што се види на основу конгруенције. У једнини ове именице могу имати исте облике за номинатив и општи падеж (от *грат*, береш *дуван*; боље с *маз*), ако означавају нешто неживо, или се општи падеж завршава на *-а*, ако означавају нешто живо (*брата* има, преко *девера* ми). Вокатив је на *-е* или *-у*: *пријетеље, мужу* и сл. У множини су са наставком *-и*, са проширењем или без њега: *мрави, бробињци; кумови, петлови* и сл. По другом деклинационом типу мењају се именице женског рода на *-а*, именице мушког рода са овим завршетком и именице женског рода старе *и*-промене, које су морфолошким преобликовањем пришле овом деклинационом типу. Код ових именица се у једнини разликују облици за номинатив и акузатив (моја *баба, парадета* му умре, *кокошка*; тражи белу *аљину*, на овог *комишију*, баци му *коску*), као и облик за вокатив (*Милице, мајке, бабо, побро*), док је у множини само облик на *-е*: *биволице* много, качи се на *слубе, с навадације, чуваше и кокошке* и сл. Трећем деклинационом типу припадају именице средњег рода. Те именице се у н. јд. завршавају на *-е* или *-о* (*бебе, време; блато, чудо*) и то је једини облик у једнини; нису забележени облици именица средњег рода са проширењем. У множини се од ових именица јављају облици са *-а*: *јаја, села*; са *-иња*: *буриња, имиња*; са *-ики*: *прасики, марамчики* или са *-ци*: *јагањци, телци* и сл.

Заменице. Личне заменице у прешевском говору јављају се у пуном или енклитичком облику и могу бити у номинативу, дативу или општем падежу. Занимљива је појава посесива типа *брат ми* ме вика, на мајку и на *татка ми*. Удвајање личних заменица карактерише и говор овога краја. Оно што се посебно издваја јесте удвајање

облика личних заменица и уз пуни облик употребљен уз предлог (*на њега му не треба*), што је језичка одлика која није регистрована у српским народним говорима. Упркос чињеници да је ово рубно говорно подручје, нису регистровани облици личних заменица типа *мије, вије*. Бројним примерима документована је и употреба осталих заменица на овом простору. То богатство потврђује и лик *чив, чива, чиво* (поред *чији, чиј*).

Придеви. Придевски систем овога говора идентичан је стању у осталим призренско-тимочким говорима, а то значи да су познати ликови типа *главан, горањ, долањ*. У називима празника и у топонимима, али и у неким другим случајевима очувани су ликови одређеног придевског вида: *Свети Јован, Бџдњи вечер; Бели камен, Криви пут; покојни брат, стари сват* итд. У облицима придева у средњем роду често је уопштавање облика са наставком тврде промене: неје *врућо, крављо, тућо* и сл. Компарација је аналитичка (*поголем, помлад, по вредна, по лековит; најглаван, најубав*) и овакав вид омогућује компарирање и осталих врста речи (*по је човек, нај газде у село; овај по работи*). Деклинација придева је аналитичка, а то подразумева постојање општег падежа (једнога *старога* татка имамо, по једну чашу *винску*). У множини овај говор показује извесну оригиналност у односу на већину српских народних говора, а она се односи на чињеницу да су облици средњег рода идентични облицима мушког, тј. имају наставак *-и*: *црвени јајца и лук, тој су прешевски лојзиња, а са наставком -и су и: плави очи; дрвени кола* и сл. Ову појаву мр Т. Трајковић посматра као уједначавање „форми м. и с. р. и то у корист мушког рода“.

Бројеви. Број *један* и у овоме крају може имати множинске облике типа: *једни там, једни там, сал једни јајца, једне ципеле*. Број *два* има један облик за м. род (*два метра*) и један за с. и ж. род (*две јајца, две деца; две сестре*). Облик *два* у средњем роду редак је: тија *два* места. Остале основне бројеве карактеришу бројне фонетске варијанте: *триес, деведес, шљадо*. Редни бројеви имају облике за сва три рода и оба броја, а деклинирају се као и придеви. У значењу збирног броја често су у употреби бројне именице: *петина* су у кућу, *седморица* у кућу. Збирни бројеви се употребљавају уз именице плуралија тангум: *двоји кола, троји*.

Глаголи. Из глаголског система прешевског говора изгубио се инфинитив, футур II и глаголски прилог прошли. Аорист и имперфекат су често у употреби. Неке одлике глаголског система представљају особине карактеристичне за призренско-јужноморавске говоре – наставак *-(j)a* у радном гл. придеву м. рода (*ишија, чуја, копаја*), наставак 3. л. мн. презента на *-в* (*викав, мислив, седев*), али има и оних које су ретке у српским народним говорима, какве су: наставак *-у* у 1. л. јд. презента (*ја не раду* нигде, *ја да направу* кафу), уопштавање наставка *-ле* за сва три рода у множини у р. гл. придеву (*у школу су сви ишле, тој су наши правиле, много смо пропатиле* ми деца), али и уопштавање *-ли* у м. и с. роду р. придева у множини (*деца се беву навикли, тија брда су се видели*). Аорист је у живој употреби и може се градити и од несвршених глагола, што доприноси губљењу разлике између аориста и имперфекта. У имперфекту су чести ликови са формантом *-ше-*: *ја*

имаше(м), они имашев(у). Футур се гради уз помоћ енклитике *ће* и облика презента глагола који се мења: *ће донесем* још, *сал ће рекнемо, ће обрнете, ће ни отворив.* У императиву се јављају облици типа: *чекеј* да се умијем, *бегеј; чеке* ме, *беге* одовде. Неки од ових ликова већ су регистровани у српској дијалектолошкој литератури, те је ово потврда о простирању појаве. Богата грађа пружа потврде за бројне нестандардне ликове, већ забележене у другим српским народним говорима, али има и оригиналних решења.

Непроменљиве речи. У овом одељку обрађене су све непроменљиве речи, уз потврду у виду богате грађе из говора овога краја, о чему сведочи податак да су примери са прилозима наведени на 19 страна.

Из синтаксе. У поглављу о синтакси истакнуто је да је та област у овоме раду обрађена селективно, будући да би комплексна анализа синтаксичког система једног народног говора захтевала и више времена и више простора, тј. могла би представљати засебан рад, како су то показали поједини аутори. У овоме раду су обрађени „најбитнији синтаксички моменти“. Један од таквих односи се на конгруенцију атрибутивних речи и предиката уз именице средњег рода са наставцима *-а* и *-иња*. Ове именице конгруирају као именице м. рода: *имамо си наши дрва, тија дугмиња, све неки имиња; сви села су се изгубили, т'д су били чезиња* и сл. Такву конгруенцију налазимо и уз именицу *деца*: *велики деца, дечица златни, дошли ми деца, распуштили се деца.*

Посебну пажњу завређују и збирне именице на *-је*. Код њих је дошло до „интегрисања збирних именица у множину“ или до „плурализације конгруенције“. Примери из грађе потврђују ову појаву ретку у српским народним говорима, али дају потврде и за „осмишљавање јединско-множинске парадигме“: *српско гробље; наши гробља, цигански гробља; на куд оној дрвје, стојив дрвја, од оној камење, падав дрвља и камења.* Именице плуралија тангум опстају у систему, али често је и нарушавање тог система стварањем облика за једину и множину: *бисази су били за жито, неки војни кола, онеј вале на главу, једне патије; у тој јасле, имали су тија јасла, тој конпље, белу блузу од тија конопља, иде Задушница, у суботу су Задушнице.*

Удвајање објекта, као и удвајање облика личних заменица представља балканизам често спомињан у дијалектолошки студијама и доста широко распрострањен. Оно што је новина коју доноси грађа из овога рада везано је за досадашње тврдње да се удвајање облика личних заменица не јавља у случају када се пуни облик употреби са предлогом. Грађа из прешевског говора демантује ову тврдњу која стоји у уџбеницима српске дијалектологије и показује да је удвајање личних заменица, тј. употреба пуног и скраћеног облика, могуће и у случају употребе предлога: *вика ми на мене, на мене ми је далеко, испричај ву и ти на њу, на њума ву добри, извади ги на њи.* Оваква употреба карактерише и суседни кумановски говор и последица је ширења аналитизма.

У овоме делу обрађени су још неки елементи конгруенције: плеонастичка употреба заменица, место заменичке енклитике уз глаголе и употреба речце *не* уз глаголе: *она га узде држава*; и *ми дава* на мене, *ми се чини*; *не ти казују*, никој *не се је отруја*.

Социолингвистичка кретања. Оригиналноост овоме раду даје део у којем се анализирају социолингвистичка кретања. У српској дијалектолошкој литератури таквих је радова мало, док се у свету са оваквим истраживањима, тј. са истраживањима говора урбаних средина кренуло још почетком 20. века. Упркос чињеници да се таква истраживања врше већ стотинак година, још увек нису искристалисане методе које би требало применити. За овај део рада употребљена је само грађа из насеља Прешева.

Ауторка указује на два основна метода – квалитативни и квантитативни, истичући да се првим региструје нека појава, а другим утврђује њен опсег. У овом делу рада су дефинисани циљеви: представити градски прешевски говор кроз узрасне групе, представити градски прешевски говор кроз образовне нивое говорника, представити заступљеност дијалекатских црта кроз 13 језичких варијабли одабраних као јужноморавска обележја, тј. као маркери. Анализа је представљена путем импликацијске скале и индекса фреквенности, а резултати анализе су дати у виду два дијаграма. Овим путем анализирана је свакодневна употреба дијалекта, односно стандарднојезичких црта. У посебним ситуацијама однос не би био истоветан овде показаном, но то није био предмет ове анализе.

Анализом дијаграма заступљености дијалекатских црта код узрасних категорија дошло се до закључка да постоји тенденција раста употребе дијалекта на рачун стандарда код генерација од 7. до 20. године. Неке дијалекатске форме које су посматране на овај начин наговештавају да ће њихова употреба временом опадати (аналитичка компарација, екавски лик одричног облика глагола *јесам*, р. гл. придев м. рода у јд. на *-(j)a*), док друге показују високу фреквенцију и то упућује на претпоставку да би се могле „дуже одржавати у говору“.

Дијаграм заступљености дијалекатских црта код група према образовању показује да су посматране дијалекатске црте заступљене у великом проценту на свим образовним нивоима. Посебно се истиче да су у великом постотку забележене и код факултетски образованих. То се тумачи односом говорника према дијалекту, тј. као лојалност према локалној заједници.

У одељку *Диглосија у прешевском говору* аутор указује на податак да „у реализацији говора постоји социјална условљеност одабира кода која се намеће питањима: *коме се нешто говори и када се нешто говори*“. На употребу језика утичу: саговорник, говорна ситуација, друштвени контекст. Диглосија настала у оваквим околностима одликује и говорнике из градске и говорнике из сеоске средине. За носиоце прешевског идиома елементи који утичу на прибегавање диглосији су следећи: присуство саговорника

за које се претпоставља да је носилац стандарда, присуство непознатог саговорника за кога се претпоставља да је високообразован, службена комуникација, преношење туђих речи, обично насталих у службеној комуникацији, истицање значаја теме о којој се говори. Супротно тврдњи неких истраживача, Т. Трајковић долази до закључка да су мушкарци склонији адаптацији стандардном језику, односно „да је женском роду битан стил изношења неких информација, дочаравање догађаја“, а не и „форма говора проузрокована нечијим присуством“. Побројане су и језичке црте које су најчешће подвргнуте ауторегулацији.

Закључне напомене. У овом делу рада сумирани су резултати истраживања тако што су побројане најкарактеристичније одлике испитиваног говора.

Неке представљају одлике карактеристичне за читаву призренско-тимочку област и то су: чување полугласника, релативно доследна екавска замена јата, постојање африкате *s*, чување финалног *-л*, одсуство старог јотовања у трпном глаголском придеву, аналитизам у деклинацији, аналитизам у компарацији, удвајање облика личних заменица, губљење инфинитива, чување аориста и имперфекта, грађење футура уз помоћ уопштене енклитике *ће* и презента глагола, грађење глаголског прилога садашњег помоћу наставка *-(j)ећи* и др.

Известан број особина типичан је за јужноморавске говоре: рефлекс *a* за назал задњег реда у глаголима III Белићеве врсте, рефлекс *лу* за вокално *л*, супституција *-л>-а* у облицима м. р. јд. радног гл. придева, извршено специјално јотовање у композитима од *ити*, наставак *-ки* у множини именица средњег рода, 3. л. мн. презента са завршетком *-в*, радни гл. придев м. р. јд. са наставкаком *-(j)a*.

Бројне су особине које нису широко распрострањене у осталим српским народним говорима: парадигматско уопштавање акцента, факулгативна појава дифтонгизације вокала *e* и *o*, сугласничка група *xv* супституисана једино са *ф*, изговор африкате *ч* са појачаном фрикативношћу, наставак *-иња* у множини именица средњег рода, именице *браћа* и *деца* конгруирају у м. роду, неке именице плуралија тантум развиле су јединско-множинску парадигму, уз именице средњег рода, као и уз неке именице плуралија тантум, придеви имају облике на *-и*, у 1. л. јд. презента јавља се и наставак *-у*, у м. и с. роду множине радног гл. придева наставак је *-ли*, мада постоје и потврде уопштавања наставка *-ле* у множини за сва три рода, удвајање личне заменице и онда када се она налази уз предлог, заменичка енклитика може се наћи и испред глагола у примерима типа *ми се чини*, конструкције негираних глагола са заменичком енклитиком уметнутом између негације и глагола (*не ме знаје*).

Социолингвистичка анализа показала је тенденције у кретању прешевског говора. Ова анализа указала је на чињеницу да постоје осетљиве дијалекатске категорије

угрожене од стране стандардног језика. Њихово губљење изгледа очекивано, али је тешко предвидети временски период када ће се то десити.

Анализа прикупљене грађе показала је да се на овом простору налазе бројне изоглосе. То је очекивано с обзиром на географски положај овога краја. Списак тих изоглоса упућује на могућност да су неке новијег датума и да је на појаву истих утицала стандардизација македонског језика, којом су неке одлике дефинисане као македонске.

Текстови. Посебну вредност овога рада чини богата, аутентична и валидна грађа, сакупљена на терену. Она се налази свуда у раду као потврда изнесеним тврдњама и закључцима, али је у виду текстуалних целина дата и на крају рада на 27 страна.

Литература. Богат списак литературе, заправо, представља само списак коришћене литературе и говори о озбиљности којом се пришло овом послу. Појаве регистроване у грађи тумачене су на основу тумачења тих појава у досадашњој дијалектолошкој литератури. За поједине делове рада морала је бити консултована и страна литература, о чему сведочи овај списак.

Рад је осавременен и обogaћен и картама, табелама и дијаграмима.

V. Закључак. Служећи се сложенем методолошко-теоријском апаратом, мр Татјана Трајковић је на основу релевантне и богате грађе са терена указала на специфичности говора Прешева. Описом говора руралне средине показано је да овај најјужнији део српске језичке територије припада призренско-јужноморавском дијалекту призренско-тимочке области, што је било и очекивано. То документују типичне јужноморавске језичке одлике, попут *-л>-а*, *вокално л>лу*, заменички лик *њума*, множински наставак *-ки* код именица с. рода, 3. л. мн. презента са завршетком *-в* итд.

Оно што оправдава избор теме и представља значајан допринос српској дијалектологији јесу бројни подаци везани за простирање одређених језичких појава. Из овога рада дознајемо да се све до границе са Македонијом јавља и рефлекс *л̃* од старијег вокалног *л*, да се и овде спорадично јавља акценат на енклитици, да се тзв. „лесковачко ч“ јавља и овде, наставак *-ли* уопштава се у множини р. придева у м. и с. роду, а јавља се и тежња ка уопштавању наставка *-ле* у множини за сва три рода итд. Ови подаци указују на чињеницу да су на овоме простору бројне изоглосе, а будући да се за неке до сада није знало, сигурно је да ће допринети померању појединих изоглоса.

У овом раду налазимо податке о тзв. парадигматском акценту, о којем до сада није било речи или се пак такав податак само спорадично помињао, податке о факултативној дифтонгизацији вокала *о* и *е*, множински лик именица с. рода може се градити и помоћу наставка *-иња*, збирне именице развијају једнинско-множинску парадигму (*гробје* – *гробја*), као и поједине именице плуралија тангум (*чезе* – *чезиња*), овај говор не зна за дативске ликове *њему*, *коме/кому* (увек је у употреби аналитизам *на њега*, *на кога*), у

множини се јављају придеви са наставком *-и* уз именице с. рода, у 1. л. презенте јавља се и наставак *-у*, заменичка енклитика може се наћи у иницијалној позицији (*ву викам*) итд. Неке од ових особина до сада су везиване само за говоре у дијаспори, тј. говоре на које је извршен утицај страног језика, попут позиције заменичке енклитике.

Податак о томе да је деклинација изразито аналитичка, одступа од стања у призренско-јужноморавским говорима. Раритетне су форме датива и обично су код именица окамењене у псовкама, а одсуство (тј. ретка употреба) датива личних заменица чини да се удвајање личних заменица јавља и онда када је пуни облик употребљен уз предлог, што дотле није забележено у српским народним говорима, те се мора посматрати као одлика унесена из суседних македонских говора, будући да је тамо забележена.

Опис говора овог најјужнијег дела Србије представља драгоцен и вредан прилог српској дијалектологији. У њему су бројни подаци, очекивани или непознати. Имајући у виду друштвену ситуацију у овом делу Србије у овом тренутку и чињеницу да српски живаљ напушта ове крајеве, тек ће време показати значај и вредност овог подухвата.

Део ове дисертације који се бави социолингвистичким кретањима релативно је нов и представља један вид пионирског посла. Тај део може бити путоказ и подстрек за нова истраживања такве врсте. Тиме би било омогућено и поређење, а то би дало потпунији увид у савремена кретања у српском језику.

VI. Оцена резултата истраживања. Докторска дисертација насловљена као ГОВОР ПРЕШЕВА има две целине – ону у којој је обрађен говор руралне средине и ону у којој је обрађен говор урбане средине.

Служећи се традиционалним и опробаним методама у српској дијалектологији за истраживања руралних говора, кандидаткиња је обавила истраживања и анализирала грађу у првом делу рада и то је грађа која потиче од говорника са села или најстаријег слоја становништва урбане средине. У том делу рада анализирана грађа је упоређена и са стањем у околним, а некада и удаљенијим српским народним говорима, уз адекватна тумачења појаве и указивање на ареал.

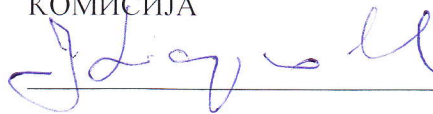
У делу рада у којем је обрађен урбани говор најпре су утврђене методе истраживања које би биле адекватне социјалним и друштвеним условима и биле меродавне за те услове. Имајући у виду да је ова област у српској дијалектологији недовољно заступљена, морао се потражити оригиналан начин који би био веродостојан за посматрану средину. У овом делу рада, уз помоћ одабраних метода, настојало се указати на савремено стање говора ове урбане средине, на интерференцију дијалекта и стандарда, као и на могуће правце у којима би се кретао овај говор. Упркос чињеници да дијалекат узмиче пред стандардом, показало се да се развија и свест о значају очувања дијалекта као знаку припадности одређеној локалној заједници.

VII. **Предлог.** Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације *ГОВОР ПРЕШЕВА* мр Татјане Трајковић закључила је да дисертација представља оригиналан и научно драгоцен допринос проучавању српских народних говора. Њоме је прецртана једна белина на српској дијалектолошкој карти, а одређене су и бројне изоглосе неких језичких појава или су померене на основу сазнања до којих се у овоме раду дошло.

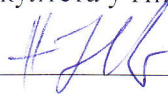
Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Нишу Комисија са задовољством предлаже да докторску дисертацију мр Татјане Трајковић *ГОВОР ПРЕШЕВА* прихвати и кандидату одобри одбрану.

У Нишу, 17. августа 2015. године

КОМИСИЈА

Др Јордана Марковић, ред. проф. Филозофског факултета у Нишу

Др Надежда Јовић, ванредни проф. Филозофског факултета у Нишу

Др Жарко Бошњаковић, ред. проф. Филозофског факултета у Новом Саду